

MUZEUL GRĂNICERESC NĂȘĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”
CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

VII

2008

www.cimec.ro

ARHIVA SOMEȘANĂ

**REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A**

VII

Pe copertă: **Grăniceri din Regimentului II Năsăudean**
Reproducere după Gustav Amon von Treuenfest

**MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ” CLUJ-NAPOCA**

ARHIVA SOMEȘANĂ

**REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A**

VII

Năsăud, 2008

Referenți de specialitate:

Prof. Francesco Guida, Universitatea „Roma Tre”, Roma
Prof. Ardian Ndreca, Universitatea Pontificală „Urbaniana”, Roma
Prof. Jakov Kulić SJ, Institutul Pontifical Oriental, Roma
Prof. Nicolae Boșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Toader Nicoară, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Gheorghe Marinescu, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Colegiul de redacție:**Redactori coordonatori:**

Dan Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Mirela Andrei, Academia Română, Institutul de Istorie „George Bariț”,
Cluj-Napoca

Membri:

Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Ioan Radu Nistor, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud
Claudia Peteanu, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Floare Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Copertă: Marcela Tamaș

Tehnoredactare: Rodica Pop

Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență se va adresa:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
România

Please send any mail to the following address:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
Romania

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
aparține exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

LISTA AUTORILOR

Vasile-Marius Bârlianu	Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca.
Paula Burdeți	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Valer Cosma	Masterand, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Diana Maria Covaci	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Vincenzo Foti	Università degli Studi di Messina.
Nicoleta Hegedűs	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Anna Irimiás	Università degli Studi di Messina.
Ion Lăpușneanu	Profesor pensionar, Năsăud.
Manuela Marin	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.
Claudia Septimia Peteanu	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Dan Prahase	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Viorel Rus	Profesor pensionar, Bistrița.
Gabriela Sermeșan	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Nicolae Teșculă	Muzeul de Istorie Sighișoara.
Dan Lucian Vaida	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Romulus Zamfir	Universitatea Tehnică, Cluj-Napoca.

CUPRINS

I. BISERICĂ, ȘCOALĂ ȘI SOCIETATE

VALER COSMA

- „Rădicarea din întunecata prostie”. Imaginea „neamțului” la nivelul clerului
năsăudean în prima jumătate a secolului XIX 13
*Der Bild des deutschen in den Klerus von Nasaud in der ersten
Hälfte des Jahrhunderts XIX* 31

CLAUDIA SEPTIMIA PETEANU

- Raportul lui Moise Panga privind rezultatul examenelor desfășurate în școlile
năsăudene în anul 1852 33
*Le rapport de Moise Panga sur le résultat des examens déroulés dans les écoles
de Năsăud en 1852* 57

MARIUS BÂRLIANU

- Biserica Ortodoxă din Scaunul Orăștiei între 1867-1914 59
The Orthodox Church in the District of Orăștie between 1867-1914 80

DIANA COVACI

- Aniversarea mileniului ungar și ierarhii români uniți 81
The Celebration of the Hungarian Millennium and the Romanian Greek-Catholic Bishops 92

ION LĂPUȘNEANU

- Pagini negre în istoria Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud 93
Des pages noires dans l'histoire du College „George Coșbuc” de Năsăud 118

II. POLITICĂ ȘI SOCIETATE

VINCENZO FOTI

- Assignats: il governo dell'economia nella dinamica rivoluzionaria francese 121
The Government of Economy in the French Revolutionary Dynamics 136

ADRIAN ONOFREIU

- Leontin Luchi - mărturii inedite despre Revoluția de la 1848-1849 137
Leontin Luchi - des témoignages inédits de la Révolution de 1848-1849 151

NICOLAE TEȘCULĂ

- Presa politică de limbă germană din Transilvania în perioada neoabsolutistă.
Der Satellit (1850-1858) 153
Die deutschsprachige politische Presse in Siebenbürgen unter dem Absolutismus.
Der Satellit (1850-1858) 162

ANNA IRIMIÁS	
Messina, Garibaldi e i garibaldini nelle cronache di un corrispondente e viaggiatore ungherese.....	163
<i>Messina, Garibaldi and the Garibaldians in the accounts of a Hungarian journalist and traveler.....</i>	170
NICOLETA HEGEDŰS	
Imaginea împăratului la românii ardeleni de la Memorandum până la izbucnirea Primului Război Mondial (1892-1914).....	171
<i>The emperor's image seen by the Romanian people from Ardeal since the Memorandum until the burst of the First World War (1892-1914)</i>	203
VIOREL RUS	
Originile nășăudene ale Organizației Anticomuniste „Haiducii lui Avram Iancu - Divizia Sumanele Negre”	205
<i>Die Ursprünge der anti-kommunistischen Organisation “Die Räuber von Avram Iancu - Die schwarzen Mäntel Division” von Nasăud.....</i>	214
MANUELA MARIN	
Vizitele de lucru și cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu. „Cârma țării e între oameni, iar cârmaciul e permanent și întâiul la datorie”	215
<i>Working Visits and Nicolae Ceaușescu's Cult of Personality.....</i>	229

III. STRUCTURI DE CIVILIZAȚIE TRADIȚIONALĂ

ROMULUS ZAMFIR	
Lemnul ca material de construcție în Transilvania: utilizare și metamorfoză	233
<i>Timber as Construction Material in Transylvania: Use and Metamorphosis.....</i>	244
GABRIELA SERMEȘAN	
„Cununa grâului” în Țara Nășăudului.....	245
<i>The Wheat Wreath.....</i>	252
DAN PRAHASE	
O variantă a motivului despre pactul cu diavolul	253
<i>A variant of the motif about the pact with the devil</i>	258

IV. VARIA

DAN LUCIAN VAIDA	
Noi topoare de piatră în colecția Muzeului Grăniceresc Nășăudean	261
<i>Novel stone axes in the collections of The Museum of Border Regiment, Nășăud.....</i>	264

ADRIAN ONOFREIU	
Preocupări privind arhivele în zona „graniței militare” năsăudene până la 1918	269
<i>Préoccupations concernant les archives dans la zone de la „frontière militaire” de Năsăud jusqu’ en 1918</i>	<i>293</i>
PAULA BURDEȚI	
Structura demografică în zona periurbană a orașului Năsăud	295
<i>Aspects regarding the demographic structure in the urban area of Năsăud.....</i>	<i>315</i>

V. RECENZII

Claudia Peteanu - recenzie	
Ioan Mureșan (coordonator), <i>Arhivele – mărturii ale trecutului. Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale la 70 de ani, Editura Mesagerul, Bistrița, 2007, 306 p.....</i>	<i>319</i>
Ion Lăpușeanu - recenzii	
Studii și cercetări etnologice.....	321

I. BISERICĂ, ȘCOALĂ ȘI SOCIETATE

„Rădicarea din întunecata prostie”
**IMAGINEA „NEAMȚULUI” LA NIVELUL CLERULUI
NĂSĂUDEAN ÎN PRIMA JUMĂTATE
A SECOLULUI XIX**

Valer COSMA

**1. Rolul Bisericii în procesul militarizării și modernizării
districtului grăniceresc năsăudean. Rolul Bisericii în
difuzarea imaginii *neamțului***

Încă de la începutul militarizării, Biserica a jucat un rol important în aplicarea proiectului imperial. Având un rol fundamental în desfășurarea vieții comunităților vizate, Biserica și-a asumat repede rolul de promotor al loialității și supunerii față de Viena. În același timp bastion al românității, Biserica a îmbinat nevoile și așteptările poporului cu planurile și ideile iluministe ale Casei de Habsburg.

Rezultat al unui compromis mai mult simbolic, în plan dogmatic, însă un instrument eficace din punct de vedere politico-social și administrativ, Biserica Greco-Catolică a jucat un rol important în întărirea stăpânirii vieneze în Principatul Transilvaniei. Însă nu doar Biserica Greco-Catolică s-a implicat profund în viața comunităților grănicerești ci și cea Ortodoxă, mai ales că în forma finală a Regulamentului regimentelor de graniță s-a permis și înrolarea ortodocșilor. Astfel cele două biserici au ajutat la dezvoltarea sistemului educațional, la controlul moralității¹, popularizarea unor măsuri imperiale etc. Ajutorul pe care biserica l-a dat autorităților imperiale a reprezentat o modalitate de consolidare a alianței dintre tron și altar și de alimentare a loialității dinastice, de exemplu, prin apelul preoților la credincioși, aceștia reușeau să-i convingă să se înroleze voluntar în armată pentru a-i arăta împăratului vitejia neamului². În fapt, se poate vorbi de un schimb, de o anumită reciprocitate a bisericii și a autorităților imperiale, favoruri și sprijin fiind din partea amândurora.

¹ Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, București, 2006, p. 187.

² *Ibidem*, p. 185.

La nivelul comunităților s-a structurat o legătură temeinică între Biserică și locuitori, se poate vorbi de o tradiție bine înrădăcinată. În rândul instituțiilor, multă vreme Biserica a reprezentat singurul sprijin, astfel că oamenii bisericii, în calitate de persoane educate, aveau o poziție dominantă în rândul comunităților. Sprijinul și apărarea intereselor a continuat și după militarizare, instituțiile bisericești fiind singurele care i-au reprezentat cu perseverență și consecvență pe locuitori³.

„... nici un popor n'are mai mult drept, decât i-se dă dela înălțatul împărat. Înălțimea sa a îngăduit în anul 1699, că Rumâni să aibă acelea drepturi în cele besericești cu romano-catolicii. La aceste precum și la celelalte legi primite în Ardeal, acela alege și pune preot, din a cărui dare sau plată trăiește preotul”⁴. Pornind de la acest fragment dintr-o predică a vicarului Ioan Mărian, se prezintă clar poziția bisericii la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului XIX. Românii datorează îmbunătățirea condiției lor, cel puțin în plan confesional, habsburgilor, deci se cuvine supunere și recunoștință față de aceștia. Ingerința politicului în treburile interne ale instituției bisericii este justificată de faptul că Biserica Greco-Catolică era un rezultat al politicii Casei de Habsburg în plan religios, iar Biserica Ortodoxă și-a câștigat recunoașterea între confesiuni tot datorită acestora.

La o privire generală asupra activității celor două biserici se poate lesne observa puternica implicare socială a Bisericii Greco-catolice, pe când Biserica Ortodoxă a rămas în mare parte fidelă principiului că regatul lui Christos nu este în această lume, încercând a fi „religia verbului lui Dumnezeu, implicit”⁵. Înființarea Bisericii Unite și rolul jucat ulterior de aceasta a determinat ca și Biserica Ortodoxă să se implice mai mult în plan social și să ia anumite măsuri, atât de ordin intern cât și în raporturile cu enoriașii și administrația, pentru a-și păstra poziția în Ardeal. Organizarea instituțională a noii biserici, prezența teologului, organizarea seminarului și a capitlului pe lângă episcopia Blajului a instaurat criterii de selecție tot mai precise, precum și promovarea pentru viitorii slujbași ai altarului, în conformitate cu exigențele devoțiunii moderne⁶. S-a produs o anumită întrepătrundere de influențe, confruntarea celor trei mari confesiuni: ortodoxă, romano-catolică și reformată (cu variantele calvină, luterană și unitariană) va marca fizionomia Bisericii Ortodoxe. Dacă în secolul XVII ea ieșea dintr-o perioadă în care supremația calvină și-a pus amprenta asupra unor elemente de dogmă și practică religioasă, întâlnirea cu biserica romano-catolică a contrareformei va marca profund și durabil soarta sa⁷.

³ Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul Rodnei*, Cluj-Napoca, 2006, p. 167.

⁴ Ștefan Buzilă, *O predică a Vicarului Mărian*, în „Arhiva Someșană”, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 88-89.

⁵ Simona Nicoară, *Profilul chiliașmului modern și geneza mentalității revoluționare*, în „Caiete de antropologie istorică”, Anul I, nr. 2, Iulie-Decembrie 2002, Cluj-Napoca, 2002, p. 53.

⁶ Toader Nicoară, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, 2001, p. 89.

⁷ *Ibidem*, p. 84.

Dacă în trecut la demnitatea sacerdotală se ajungea cu relativă ușurință, uneori această condiție socială se perpetua din tată în fiu, după edictul de toleranță dat de împăratul Iosif al II-lea în 1781 autoritățile imperiale se vor preocupa și de pregătirea clerului ortodox⁸. Se produce astfel o apropiere a Bisericii Ortodoxe de interesele Vienei și se creează premisele loializării dinastice a clerului și a supușilor ortodocși, dat fiind că biserica avea o importanță covârșitoare în informarea supușilor și își punea semnificativ amprenta asupra conștiinței lor sociale și morale. Se pune astfel în aplicare proiectul baronului Johann Christoph Bartenstein, sugerat în cursul *Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen Illyrischen Nation in kaiserl. Königl. Erblanden*, scris pentru Iosif al II-lea în perioada formării educaționale a acestuia; curs în care-i aduce la cunoștință viitorului împărat anumite probleme legate de confesiunea ortodoxă de pe cuprinsul imperiului, sugerându-i și o serie de soluții eficiente⁹. În fond, se propune imitarea sistemului turcesc de *roum millett*, adică de națiune confesională, în politica lor față de popoarele ortodoxe și unite din Imperiul Habsburgic¹⁰. Proiectul viza atragerea românilor de partea Vienei, atât de necesari pentru a contrabalansa influența protestanților maghiari și, de asemenea, în raporturile cu Imperiul Otoman reprezentau un element de stabilitate și fidelitate, pentru că fiind creștini preferau flamura bicefală a Habsburgilor¹¹ (în fond aceste idei ale baronului Bartenstein rezumau politica habsburgică dusă în Transilvania).

Unirea cu Biserica Romano-Catolică a determinat o schimbare a situației, cartea de inspirație calvină scăzând în importanță iar proliferarea tiparului va produce o modificare a manierei de pregătire a clericilor. Biserica Unită va promova prin cărțile sale adevărurile de credință ale noii biserici, vizând pregătirea preoților spre ceea ce conciliul de la Trent intenționa să fie *devotio moderna*¹².

În cazul Bisericii Greco-Catolice, funcția ei socială a luat prim-planul, devenind (în cazul grănicerilor) prin Vicariatul Rodnei cea mai importantă instituție a românilor, având o bogată și diversificată activitate în încercarea de a apăra drepturile și de a-i ridica pentru a-i face vrednici de rostul lor. Liberalismul evanghelic, conformismul, a generat o formalizare excesivă a bisericii, în care mesajul divin se va risipi în osificarea formelor și a ritului¹³.

Sub presiunea modernizatoare a statului s-au impus anumite măsuri de natură laică în cadrul bisericilor, de exemplu introducerea contractelor scrise de căsătorie. Reformismul iosefin a încercat să substituie statul modern

⁸ *Ibidem*, p. 91.

⁹ Ioan Marin Mălinaș, *Popoarele ortodoxe din Imperiul Habsburgic văzute de baronul Johann Christoph Bartenstein*, Iași, 2001, p. 145.

¹⁰ Toader Nicoară, *Transilvania ...*, p. 95.

¹¹ *Ibidem*, p. 144.

¹² *Ibidem*, p. 94.

¹³ *Ibidem*, p. 107.

bisericii¹⁴, însușindu-i anumite caracteristici ce țin de ordinea bisericească și încercând să preia rolul de păstor și protector al supușilor. Preoțimea ca și categorie socială se distinge prin câteva caracteristici esențiale. Preotul reprezintă păstorul spiritual, fiind un slujitor al altarului și duhovnic sufleteș. Un model uman și moral, învățător al poporului, preotul este cel mai învățat om al satului, gospodar exemplar, atribut prin care câștigă un respect deosebit în rândul țăranilor, întărindu-se astfel influența asupra localnicilor¹⁵.

„Aici vă împărtășesc cântarea națională, ca fieștecare să și-o scrie și ție pe pristol având grijă [...] Apoi la ziua cinstirii împărat și când vine vreunul din cei mai mari preoțești sau ofițeri militari să se cânte în loc de priceasnă: «Doamne ține pe înălțatul nostru Ferdinand împărat etc.» Aceasta trebuie învățați pruncii din toate școlile și tineretul satului a o cânta. Ioan Marian, Năsăud 8 August 1835”¹⁶. Acest fragment permite observarea sacralizării împăratului și implementarea unui cult al împăratului prin intermediul clerului religios și al școlilor, în rândul tinerilor. Generațiile tinere trebuiau crescute într-un profund respect și cult al loialității dinastice. Cântecul dedicat împăratului înlocuia o priceasnă, astfel cultul împăratului era inserat în rândul rânduielilor bisericești.

Propaganda pentru Casa de Habsburg devine un important prerogativ al clerului religios din districtul grăniceresc. Biserica era generatoarea principală a sentimentului loialității, a convingerilor religioase și a solidarității dintre membrii grupurilor etnice, fapt cunoscut de Curtea vieneză și exploatat din plin¹⁷. Eficiența propagandei era asigurată, în primul rând, de tipul principalului canal de difuzare, circularele bisericești; citirea lor în biserici în fața enoriașilor, duminici la rând, favoriza intrarea în mecanismele culturii orale specifice imaginarului social țăranesc, bazată pe dicțiune, ascultare, repetiție și memorare. Autoritatea provenită din caracterul oficial al textelor era semnificativ augmentată de autoritatea spirituală conferită de difuzarea în fața altarului¹⁸. „Acesta poștește și jurământul ce joară fieștecine craiului și țării a fi cu credință și cu dreptate și a spori binele și odihna țării, care de-l va călca cineva își va pierde sufletul [...] să știe că cel ce să împotrivese la rânduielile stăpâniri de-afară, la alui Dumnezeu poruncă se pune împotriva. Năsăud 29 Ianuarie 1797, vicareș Ioan Halmași”¹⁹. Acest fragment este sugestiv pentru a întări cele spuse mai sus. Apelul la argumente de ordin religios în întărirea îndemnurilor la supunere și ascultare față de administrația habsburgică, reiese clar din lecturarea acestui fragment dintr-o circulară bisericească emisă

¹⁴ *Ibidem*, p. 153.

¹⁵ Mirela Andrei, *Preoțimea greco-catolică din Vicariatul Rodnei în prima jumătate a secolului XIX, între public și privat*, în „Identitate – Alteritate. Studii de imagologie”, vol. III, coord. Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Cluj-Napoca, 2002, p. 115.

¹⁶ Ștefan Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 17, Năsăud, 1931, p. 235.

¹⁷ Liviu Maior, *Habsburgi și români ...*, p. 190.

¹⁸ Sorin Mitu, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*, Cluj-Napoca, 2000, p. 45.

¹⁹ Iulian Marțian, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 7, Năsăud, 1927, p. 38–39.

la sfârșitul secolului XVIII. Amenințarea cu pedeapsa divină reprezintă un argument substanțial în întărirea ascultării față de administrația habsburgică, a cărei politică de loializare a populației era dublată de măsuri practice de îmbunătățire a traiului locuitorilor.

2. Receptarea de către cler a habsburgilor

„Deșteptați-vă odată feșcecare pe sine și unul pe altul și vă folosiți ficele voastre în școala fetelor cea din Năsăud, unde să învețe pruncile mai frumos după modul nemțesc, ce-i plăcut în toată lumea [...] A învăța ceva nemțește [...] De aici înainte fata care nu va ști lucrurile care se învață în școala cea nemțească, nu va fi slobod a-se mărita după celce va să fie preot sau după scriitori ca să poată fi doamnă. Ioan Marian, vicar, Năsăud, 9 August 1935”²⁰. Reiese ușor din acest fragment admirația pentru civilizația și cultura „nemțească”, dorința de adoptare și implementare a „modelului nemțesc” atât de lăudat și de bine-văzut. „Neamțul”, ctitor de școale, promotor al civilizației, impune un standard ridicat supușilor, înălțarea prin școală. Imaginea habsburgilor s-a impus prin înființarea de școli, dezvoltarea rețelei educaționale, cea mai veridică și însemnată mână întinsă românilor. Pornind de la aceste constatări, se ivește încet profilul neamțului, factor civilizator și promotor al culturii, al valorilor înalte. Pornind de la acest fragment, se vrea a se contura imaginea habsburgilor prin prisma a ceea ce clerul religios a resimțit a fi cele mai importante măsuri luate de administrația habsburgică. Astfel, prin acest fragment este lesne de deslușit poziția favorabilă a clericilor vizavi de măsurile administrației austriece, cât și scheletul pe care se conturează imaginea habsburgilor în districtul năsăudean. Fie că e vorba de împărat, fie că e vorba de reprezentanții acestuia în teritoriu, se poate constata că primează rolul pe care aceștia l-au avut în dezvoltarea învățământului, și pornind de la acest fundament încep alte ramificații și nuanțe.

Imaginea „neamțului” în rândul năsăudenilor s-a structurat pe trei mari direcții. Prima și poate cea mai importantă este cea legată de Casa de Habsburg, adică mitul „bunului împărat”, consolidat prin vizitele imperiale și prin unele măsuri. A II-a este cea a ofițerului austriac, serios, disciplinat și cu dragoste față de români. Iar a III-a, ca o încercare de contrabalansare a primelor două, este imaginea negativă a sasului, alături de nobilimea maghiară, un dușman și opresor secular al năsăudenilor.

În rândul clerului năsăudean se conturează două imagini majore, în funcție de caracterul colaborărilor cu autorităților imperiale. Se distinge clar imaginea Casei de Habsburg și a împăraților binefăcători ai românilor, trimiși ai lui Dumnezeu și imaginea Comandamentului General al Regimentului II grăniceresc, a ofițerilor care au colaborat la fața locului cu clericii pentru bunăstarea materială și morală a vieții grănicerilor. În fapt, se pot observa

²⁰ Ștefan Buzilă, *Documente ...*, nr. 17, p. 237.

multe similitudini în caracterizarea celor două unități, imaginea ofițerilor-comandanți fiind în parte o imagine a împăratului la o scară mai mică, confecționată „la cald”, datorită acțiunilor cu rezultat imediat în viața locuitorilor și datorită experiențelor comune care au format o legătură puternică.

Cât despre imaginea sasului, având în vedere că biserica a fost instituția ce a reprezentat și apărat localnicii de-a lungul timpului, a contabilizat o serie de documente în care sunt întâlnite numeroasele neînțelegeri și ciocniri cu sași din vecinătate. Este sugestiv acest fragment dintr-un articol publicat în Arhiva Someșană de către intelectualul năsăudean Virgil Șotropa: „Este cert și incontestabil că colonizarea Sașilor în Ardeal s’a făcut cu totala desconsiderare a elementului băștinaș român [...]. Românii, priviți pe vremuri de stăpânitorii opresori ca o cantitate neglijabilă, au fost pur și simplu deposedați și împinși spre munți și teritorii aride [...]. Nu e de mirare că în cursul timpurilor a urmat un infinit șir de certe și procese între căpătuiți și dezmoșteniți, așa că până în zilele noastre arhivele oficiale ale orașelor și satelor din ținuturile locuite de Români și Sași au fost continuu inundate de acte procesuale”²¹. Căutând motive pentru lungul șir de neînțelegeri româno-săsești, Virgil Șotropa menționează ca și cauză primară modul în care s-a făcut colonizarea în timpurile străvechi și situația românilor. Se poate deduce că acest „infiniț șir de certe și procese între căpătuiți și dezmoșteniți” a determinat conturarea unei imagini destul de întunecată a vecinilor sași, însă despre acest aspect voi căuta să vorbesc mai pe larg puțin mai încolo.

a. Imaginea Casei de Habsburg

„Numai poporul rumânesc a fost mai nenorocit decât ceilalți creștini. Căci îndatăce după suta a 11-a dela Hristos a căzut în neunire, a început a scădea în știință;”²². Acest citat din predica ținută de vicarul Ioan Mărian în Rodna, în 21 Mai 1837, exprimă destul de clar starea de spirit generală ce dăinuia în rândul intelectualilor români la începutul secolului al XIX-lea. Continuatori ai demersului început de corifeii Școlii Ardelene în veacul precedent, fruntașii românilor purtau în suflet o adâncă frustrare, un sentiment al înapoierii cultural-politice, datorată atât atitudinii proprii de până atunci, cât mai ales unor factori externi, unui concurs de împrejurări nefast neamului. Luminile iscă și în rândul românilor dorința de emancipare, de intrare în scena vieții care până acum fusese atât de inaccesibilă. Declanșează un elan profund, iar conjunctura politică alimentează demersurile fruntașilor ardeleni. Prin prisma acțiunilor lor precum și subliniind efectele ulterioare, Unirea religioasă a reprezentat un pas major în revenirea românilor în rândul „lumii civilizate”. Se contura încet posibilitatea lărgirii drepturilor și a rolului, se întrededa posibilitatea unei revanșe relative. În viziunea acestora, o mână le-a fost

²¹ Virgil Șotropa, *Un proces multiseclar*, în „Arhiva Someșană”, nr. 13, Năsăud, 1930-1931, p. 243.

²² Ștefan Buzilă, *O predică ...*, p. 81.

întinsă și numai „înapoierea” cultural-educațională a mării mase de locuitori, precum și „îngustimea” gândirii unor conducători spirituali au îngreunat și pe alocuri periclitat șansa renașterii. Chiar dacă cei ce au jucat un rol fundamental în concretizarea Unirii în secolul XVIII conștientizau natura practică ce predomina pentru ambele părți implicate, urmașii acestora, datorită cursului evenimentelor, proiectau o imagine retrospectivă mult idealizată. Atât datorită spiritului epocii cât și propriei convingeri, Unirea apărea ca un mare dar al habsburgilor. *„Această familie și dinastie, căreia țara noastră cu toate popoarările ei și mai ales Româniilor nice au putut cândva nici îi pot acuma destul răsplăti și n’or putea numai atunci în oarecât mulțumi, când ostenele, sângele și averile dela aceasta sfințită Dinastie pentru popoarările acestei țări date și vărsate, cu fiască supunere și ascultare până la sângele cel mai de pe urmă le vor cunoaște cu mulțămire, și cu fierbinți rogațiuni cătră Dumnezeu le vor ajura, ca înduratul Dumnezeu în veci să ție și să apere această Dinastie pe înălțatul tron a împărății. Această preainălțată împărăție pe bieții Români ce erau asupra de neștiință și de altele nenumărate nevoi vrând ai ușura: 1. I-au ajutat să primească sfânta Unire, după care înălțatul Împărat Leopold I [...] a întărit tot poporul nostru în sfânta Unire cu biserica Romii și a dat bisericilor noastre [...] asemenea privilegiuri și drepturi cu romano-catolicii și celelalte legi primite din țara noastră...”*²³. Prin patima și convingerea cu care vicarul Ioan Mărian predică, trecând repede de la pilda slăbănogului biblic vindecată de către Iisus Christos la „slăbiciunile” în care zăcea poporul român și la începutul vindecării lui de către această preainălțată împărăție, produce un efect profund asupra enoriașilor. Asemănarea Casei de Habsburg cu Mântuitorul, o hiperbolizare a rolului acesteia, a atribuțiilor administrative, este, în fapt, un exemplu evident de sacralizare a puterii imperiale. Este în același timp o politizare a prediciei, o înregimentare a bisericii în rândul instituțiilor administrative ale statului. Plasarea religiei în subsidiarul discursului politico-social favorizează loializarea populației, se realizează astfel, prin intermediul bisericii, combinația între loialitatea dinastică confesională și națională²⁴. Însă în fragmentul mai sus citat nu putem vorbi doar de o manipulare a enoriașilor prin apelul la valorile supreme, e vorba de convingerea clericilor, e vorba de misiunea lor de a lumina și păstori poporul. Măsurile luate de administrația habsburgică au determinat structurarea rapidă a unei imagini pozitive, pe fondul unor așteptări mesianice, atât în rândul maselor țărănești cât și la nivelul elitei. Efervescența începutului de secol XIX anunța parcă tulburările deceniului cinci, iar această predică pătimașă, una din multele de genul acesta, cu care era hrănită nevoia de rost a neamului, preconiza trecerea cu brio a „examenului 1848-1849” de către grănicerii nășăudeni.

„Aceștii poruncii nu vă împotriviți ci vă rugați lui Dumnezeu pentru împărății răpoșiți, care ne-au dat aceste privilegii și pentru înălțatul împărat și toată casa

²³ *Ibidem*, p. 82-83.

²⁴ Liviu Maior, *Habsburgi și români ...*, p. 193.

Austriei, dela care neamul nostru multă milă au avut, și în necezuri mângâiere. Ioan Nemeș, Vicar, Năsăud 10 August 1808”²⁵. Circulara vicarului Nemeș se încadrează în categoria celor ce făceau apel la amintirea binefacerilor Casei de Habsburg, discursuri firești în contextul începutului de secol XIX când imperiul era pus la grea încercare, iar grănicerii au trecut prin primele încercări majore. Poziția clerului este evident favorabilă habsburgilor iar acest discurs se înscrie în tradiția circularilor bisericești ce au facilitat loializarea supușilor. Împăratul este reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, iar clericii prin demersurile lor nu fac decât să întărească acest fapt. Caută să-i facă pe supuși să înțeleagă acest dat, mai ales că împărații austrieci erau atât de binevoitori față de supuși lor români, oropsiți de veacuri. Figura regelui-preot, a împăratului trimis de Dumnezeu, edificat în această postură de către biserică, a determinat pe parcursul secolului al XVIII-lea trecerea de la loialitatea religioasă la cea imperială, pe fundalul conturării conștiinței naționale²⁶.

„Pelângă aceste vecinice grații și îndurări pentru poporul rumânesc vărsate singuratic, dar și grație au făcut înălțata împărăteasă cu locuitorii din distric-tul acesta. Că tocmai atunci când pentru prostia și nesciința strămoșilor era să cadă locuitorii din libertatea cea veche în jalnică supunere (e vorba aici de tulburările româno-săsești anterioare militarizării când magistratul bistrițean a împovărat și înlănțuit tot mai mult pe locuitorii Văii Someșului apropiindu-i de condiția de iobagi), s’a rădicat în cel mai cinstit și prețuit stat al militării. Și în anul 1764 le-a rădicat școală nemțească pentru tineretu ce va să poarte cinstitele arme împărătești cu vrednicie și să ajungă la tistie, la care până acuma din grația înaltei împărății mai mulți au ajuns. Apoi a rădicat o școală lătinească pentru ceice vor să poarte cu vrednicie sfânta preoție”²⁷. Instaurarea graniței militare, cu toate binefacerile și prefacerile ulterioare, este asociată cu un ajutor important dat de autoritățile imperiale locuitorilor, ce se aflau într-un moment de cumpănă. Austriecii ne apar ca fiind cei care au stăvilit căderea românilor, aflați oricum într-o condiție umilă, în umilință totală. Vicarul asociază binefacerile habsburgilor cu scoaterea din întuneric a strămoșilor, prostia și nesciința era să-i afunde mai tare în mizerie și beznă. Casa de Habsburg aduce lumina cunoașterii supușilor săi marginali, creează condiții pentru ca aceștia să se ridice din căderea de veacuri, să nu întineze memoria originilor. Dar nu numai că îi ajută să iasă din prostie, Casa de Habsburg vrea să îi așeze la „masă”, ca pe un supus, un fiu vrednic, iar sprijinul dat nu vrea decât să îi facă vrednici de numele lor și de rolul de seamă pe care preainălțata împărăție li l-a atribuit în marea familie care e imperiul. Se conturează astfel imaginea unui austriac/„neamț” salvator al românilor, un sprijin de nădejde în contextul zbcucimat în care viețuiau.

„Înălțatul Împărat s’a îndurat prin înălțatul rescript din 11 Ianuar 1809 Nr. 89 și prin rânduiala înălțatului General Comando din 31 Ianuar Nr. 112 a poruncii,

²⁵ Iulian Marțian, *Documente ...*, p. 67.

²⁶ Liviu Maior, *Habsburgi și români ...*, p. 184.

²⁷ Ștefan Buzilă, *O predică ...*, p. 84.

că prunci harnici și din părinți cu putere să se trimeată, și «laudatul Regiment să aibă grijă, ca în tot anu un număr de prunci militari la colegium în Blaj să se ducă, ca să învețe învățăturile cele mari spre preoție, ca Regimentu să fie totdeauna însemnat cu destuli teologi învățați spre cuprindere popoarilor militare» [...] spre creșterea moralității și spre cinstea milităriei și militarii să poată căpăta preoți teologi învățați din fii de militari, și pofteste ca ceice se vor trimite să fie învățat aici nemțește bine. Părințasca grație a înălțatului împărat de pururea priveghind pentru binele militar și a preoților lor, ca preoții să poată avea mai mult venit și așa să poată mai lesne costa și datorii lor, în credință a învăța și a sluji; a rânduit prin grațiosul rescript din 23 April 1818”²⁸, după care sunt prezentate o serie de măsuri administrative luate pentru organizarea bisericii, anumite subvenții și reglementări prin care se asigura existența materială a bisericii și a clerului. Acest fragment întărește cele spuse cu privire la grija pe care împăratul și administrația imperială o poartă pentru educația și bunăstarea supușilor, însă având în vedere că în acest capitol încerc să prezint receptarea „neamțului” la nivelul elitei religioase, subliniez faptul că acest fragment evidențiază implicarea administrației imperiale pentru buna orânduire și bunul mers al lucrurilor în cadrul bisericii. Dincolo de grija pentru îngrijirea morală a supușilor, măsurile luate vizează protejarea clerului și buna pregătire a acestuia pentru misiunea sa. Măsuri pragmatice pentru consolidarea bisericii și pentru asigurarea unui trai decent clerului, astfel că e absolut normal ca după secole întregi în care viața religioasă a românilor a fost obstrucționată și lezată, măsurile de sprijin ale acestei administrații au avut un efect temeinic în consolidarea mecanismului loializării dinastice.

„... trăbue să se știe că precum în toate satele militare, nu oamenii dintr-al lor, ci înalta împărăție a dat și dă gaja parohilor adică porție canonică din câmp și grădina parohială din sat și scutește moșia preotului, ori unde ar fi de toate servirile obștii [...] drept aceea înălțatul împărat are »jus patronatus« de a alege și pune paroh, care iuș sau drept îi încredințat Domnului Episcop”²⁹. Se poate lesne observa din acest fragment încercarea de legitimare a prerogativelor clericilor la nivelul comunității. Dreptul izvorăște de la împărat, acesta dă girul fruntașilor prin raporturile deja structurate. Se poate pune problema unui paradox. Împăratul apelează la Biserică pentru a se legitima în fața supușilor și pentru a le câștiga loialitatea, însă în același timp el garantează și fixează, în mare măsură, ordinea instituțiilor eclesiastice, cel puțin la nivel teoretic. El reprezintă o sursă de legitimare pentru clerici, tot în fața poporului pe care-l păstorește. Prin demersuri de această factură cele două confesiuni au căutat să diminueze cât mai mult granița dintre sacru și profan³⁰. Însă raportat la spiritul veacurilor, această atitudine nu face altceva decât să se încadreze unui tablou general, în care valorile religioase se suprapun valorilor laice și invers, o confuzie larg răspândită în contextul procesului secularizării, aflat în plin avânt.

²⁸ *Ibidem*, p. 85–86.

²⁹ *Ibidem*, p. 89.

³⁰ Liviu Maior, *Habsburgi și români ...*, p. 194.

„Lanțurile care legaseră puterea înțelesuală (intelectuală) a Românilor au început a-se sfârâma maicuseamă decând patria noastră a venit sub domnia Casei austriace; însă acele groase fiind, nu s-au putut odată sfârâma. Duhul timpului prezent, violența evenimentelor, au produs principiul egalității, care pronunțat și prin constituția dată de prea bunul nostru monarh, garantează românilor asemenea drepturi ca și celorlalte națiuni din monarhie [...] Această trebuință (nevoia de dascăli competenți) a cunoscut-o părintescul guvern, căci numai puțin timp trecu de la nădușirea rebelului, și iată vedem punerea fundamentului pentru dezvoltarea Românilor”³¹, (fragment din Discursul Vicarului Macedon Pop la deschiderea unui nou curs preparandial la Năsăud de către directorul Moise Panga în 31 Decembrie 1849). Discursurile clericilor năsăudeni cu privire la binefacerea monarhiei vieneză au ca ax central dezvoltarea intelectuală ulterioară militarizării. În contextul epocii și raportat la situația anterioară e firesc acest fapt. Marea binefacere a fost deșteptarea intelectualității, sprijinul dat ridicării unui strat de intelectuali români, viitori fruntași ai poporului. În jurul acestor binefaceri apar cele de ordin material, cum ar fi sistematizarea satelor, ridicarea unor clădiri, poduri, promovarea modernizării agriculturii, și de asemenea, foarte importantă, ridicarea unor lăcașe de cult sau donațiile către acestea. Eferescenta intelectuală a acelor vremuri, ridicarea primelor generații de intelectuali ca produs al școlilor năsăudene (parțial – dar semnificativ ca pondere sentimentală), laicizarea treptată a intelectualității, sincronismul ideologic, dau o mare pondere învățământului. Din fragmentul prezentat mai sus reiese clar emoția momentului, Năsăudul făcea pași mari sub oblăduirea administrației habsburgice. Încrederea în habsburgi avea în acele momente cote ridicate, românii își demonstraseră loialitatea și capacitățile lor organizatorice. Recuperaseră mult din handicapul intelectual-politic ce-i ținuse atâta vreme în liniile secunde. Sosise timpul lor, sosise vremea răsplății din partea înălțatei împărății.

Se observă în discurs un sincronism cu spiritul intelectual al veacului, ideile liberal-naționale contaminaseră elita locală, note pronunțat liberale făcându-și loc fără reținere în discursul vicarului, iar încrederea în consistența viitoarei răsplății a împărăției nu putea fi pusă la îndoială. Ca prim gest ce anunța răsplata venea deschiderea cursului preparandial, de mare însemnătate pentru viitorul intelectual al districtului. Se poate spune că se discuta din postura de aliat egal, de cetățean îndreptățit să aștepte tot mai mult. Românii trecuseră marea probă a focului, iar atitudinea de până atunci a administrației habsburgice, mărețele gesturi și binefaceri, alimentau acest sentiment de îndreptățire și egalitate. Deveniseră cetățeni vrednici ai patriei lor iar patria are grijă de fii săi fideli³².

„Înălțatul Împărat prin C. Gubernium cu Nr. 10741 din 5 Decembrie a.tr. a rogat pe Excelența sa Dl-Vlădică, ca să deslege dela post întru această vreme de

³¹ Virgil Șotropa, *Contribuții la istoria școlilor năsăudene*, în „Arhiva Someșană”, nr. 11, Năsăud, 1929, p. 23.

³² Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, 2002, p. 148.

foamete să mănânce tot omul ceea ce are. Ioan Nemeș, vicar, Năsăud, 16 Februarie 1817”³³. Circularele ce aveau menirea de a aduce la cunoștință anumite hotărâri și măsuri administrative, precum și de a populariza hotărârile împărătești, înlesnesc consolidarea percepției pozitive a împărăției și în rândul clerului năsăudean. Foametea prelungită ce cuprinse ținutul vreme de câțiva ani, datorită recoltelor proaste și a faptului că majoritatea bărbaților erau plecați pe front, determinase o criză în ținut, iar așteptările se îndreptau spre împărăție. Clericii, în calitate de propagatori ai binefacerilor noii administrații, așteptau de asemenea o soluție practică în fața acestei nefericite situații. Situat în postura de conducător, împăratul domină evenimentul prin atributele sale excepționale. Fiind un personaj simbol, înspre dânsul se concentrează așteptările și speranțele³⁴. Astfel că împăratul înlesnește rânduiala bisericească strămoșească în fața unei situații excepționale, ce necesită o soluție excepțională, care nu poate fi dată decât de o persoană excepțională. Ingerința politicului în această situație e acceptată și justificată ca o măsură necesară, care însă nu putea fi luată decât de un personaj cu atribute superioare, în cazul de față împăratul, având o cauciune providențială, fiind executant al voinței divine³⁵.

„Acelaș cu data Năsăud 26 Martie 1817 avizează, că Înălțatul Împărat a trimis mai multe mii, ca să se cumpere semânțe. Îndeamnă la lucru și pe cei în stare să ajute și pe cei lipsiți cu plugul, ca pe toamnă să poată avea bucate”³⁶. Grijă părintească a împăratului, arătată prin banii trimiși pentru ca supușii săi să depășească mai ușor această grea încercare abătută asupra districtului, este dublată de apelul la valorile creștine fundamentale, *ajutarea aproapelui*. Exemplu prin fapta sa, ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ caută, prin demersurile sale, ca învățăturile religioase să stea la baza orânduirii sociale și în viața supușilor. Astfel, aceste gesturi întăresc convingerea în bunătatea și grija nesfârșită a monarhului, atât în rândul poporului cât și în rândul clerului. Îmbinarea măsurilor sociale cu moralitatea creștină favorizează semnificativ adeziunea clerului năsăudean.

„2 Octombrie 1840. Înălțata împărăție decum au dat confrăților noștrii locuitorilor acestui District, cinstea armelor, s’au silit în tot cipu a-i apăra și a-i învăța, cum să se rădice din întunecata prostie, în care căzuse prin incurziunile Tătarilor, Turcilor etc., și să scape de înceluire în vânzare și în cumpărare; și cum să se poată chivernisi mai cu folos mare din vitele, fânurile și bucatele sale și ca să deperte dela ei tot modru putincios de a-se scurta sau înșela în lucrurile sale (urmează prezentarea unor măsuri luate de autoritățile imperiale prin care au fost ajutați grănicerii, pentru a avea o viață mai prosperă și îngrijită în plan moral)³⁷. Prin această circulară se insistă asupra temelor deja obișnuite,

³³ Ștefan Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 15, Năsăud, 1931, p. 26.

³⁴ Simona Năcoară, *Istorie și imaginar*. Eseuri de antropologie istorică, Cluj-Napoca, 2000, p. 176.

³⁵ *Ibidem*, p. 176.

³⁶ *Ibidem*, p. 26.

³⁷ Ștefan Buzilă, *Documente ...*, nr. 17, p. 414.

binefacerile administrației și grija părintească purtată supușilor. Aceleași motive: rădicarea din întunecata prostie, protecția supușilor și onoarea statutului grăniceresc. Acestea reprezintă trei direcții majore pe care clerul religios insistă în discursul de promovare a habsburgilor, de asemenea trei axe pe care se conturează imaginea acestora la nivelul sensibilității colective a intelectualității clericale, Educația – rădicarea din întunecata prostie fiind tema de bază.

„Noi Românii totdeauna ne-am străduit a împlini cu fiască dragoste aceste sânte obligațiuni și niciodată ne-am mestecat cu trădătorii, pe care i-am dat afară cât i-am știut. Și pe drept, căci Românii tot binele, toată cultura, feliicitatea, desvoltarea au de-a mulțămii înaltei case austriace și dinastii domnitoare, și în viitor singur dela această glorioasă au cele bune de a spera; fie dar tot așa de buni, credincioși și loiali. Circulară 10 Iunie 1853”³⁸. Această circulară dată după desființarea regimentului de graniță (1851), caută să coaguleze în jurul a două axe loialitatea localnicilor și îndeamnă la consecvență. Prima axă ar fi amintirea marilor binefaceri ale administrației austriece față de grăniceri, iar cealaltă, ce prinde tot mai clar contur în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este buna cuviință a grănicerilor, loialitatea și seriozitatea demonstrate pe perioada existenței graniței militare, care necesită să fie păstrate. Chiar dacă este păstrată linia recunoștinței față de administrație, față de Casa de Habsburg, se poate observa treptat creșterea ponderii intrinseci, fapt justificat în contextul conturării tot mai clare a simțămintelor naționale. Se produce ușor o deplasare a polului dinastic, făcându-se loc celui național, mare importanță având desființarea regimentului, ce produce un val de dezamăgiri în rândul grănicerilor, atât la nivelul elitei intelectuale cât și la nivelul sensibilității populare. În aceste momente, când situația grănicerilor este incertă iar soluțiile întârzie să apară, rolul intelectualității laice crește, preluând în mare măsură prerogativele districtului.

Chiar dacă discursul clerului năsăudean caută să semene înțelegere în rândul enoriașilor față de hotărârea împăratului de a desființa regimentul, mizând pe imaginea imperială conturată la nivelul mentalității locale, se simte o anumită răcire a situației. Și clericii resimt negativ această schimbare, situația lor îngreunându-se: „Cu desființarea însă a Regimentului s’a îngreunat cu totul purtarea lucrurilor eclesiastice ... către Episcopul Șuluț, 15 Decembrie 1851”³⁹.

Regimentul aducea o anumită siguranță și stabilitate, iar desființarea sa arunca districtul în necunoscut, însă salvarea se aștepta să vină tot de la Viena. Biserica pierdea un puternic punct de sprijin iar faptul fusese neprevăzut, trebuiau luate măsuri rapide iar autoritățile habsburgice vedeau încă în biserică un instrument de ținere în frâu a populației și de loializare. Datorită faptului că dintre români se ridicase deja o pătură consistentă de oameni pregătiți, vrednici de funcții administrative în slujba imperiului, se aștepta ca împăratul să țină cont de loialitatea și capacitățile demonstrate de

³⁸ Acte, corespondențe și ordonanțe vicariale, în „Arhiva Someșană”, nr. 20, Năsăud, 1936, p. 292.

³⁹ *Ibidem*, p. 287.

grăniceri în momentele de cumpănă, și astfel să permită organizarea administrativă proprie pe vatra fostului regiment.

b. Imaginea reprezentanților autorităților imperiale: ofițeri și funcționari habsburgi

În general, ofițerii habsburgi detașați la Năsăud au avut o imagine pozitivă în rândul elitei bisericești, cu care de multe ori au colaborat în plan administrativ. O serie de ofițeri de grad superior, comandanți ai regimentului, au lăsat o amintire plăcută în rândul năsăudenilor, devenind parte a panteonului local. Implicarea lor în desfășurarea vieții comunității, atât în interes de serviciu cât și din proprie inițiativă, a determinat structurarea unei imagini pozitive.

„După o nouă rânduială din 26 Ianuar a înălțatului General Comando s’au așezat toate pre binele preoților [...] să lepădați toate grijele și să vă încredințați că înălțatul General Comando are pârîntească grijă și milă de preoți precum vi s-a spus și la săbtor. Ioan Nemeș, Vicar, Năsăud, 3 Februar 1809”⁴⁰. Pornind de la citatul de mai sus, se poate lesne observa „grija pârîntească” pe care „General Comando” o poartă supușilor și protecția asupra localnicilor. Asigurarea binelui preoților, care erau în fapt liderii românilor, fondează o legătură strânsă cu comandamentul general, astfel reprezentanții comandamentului sunt rapid integrați în colectivitate. Dacă incidentele de la începutul militarizării au produs o anumită rețineră și temere în rândul grănicerilor, generalul Buccow rămânând în memoria lor ca un personaj rău și răzbunător (a preferat forța în lichidarea conflictelor de natură confesională)⁴¹, abilitatea unor comandanți și deschiderea lor sinceră către localnici a permis o apropiere sinceră a grănicerilor și o fidelizare a acestora.

Purtând de grijă preoților și asigurându-le un trai liniștit demonstra în fapt o protejare și o grijă pentru întreaga comunitate, asigurarea celor de trebuință vieții spirituale era una dintre prioritățile majore. Biserica fiind o promotoare a multor măsuri și hotărâri ale Comandamentului General, se creează un mecanism de reciprocitate, în fapt implicarea administrației imperiale din acest district în desfășurarea vieții religioase, a produs schimbări rapide și îmbunătățiri semnificative. Astfel că nu se poate vorbi de un simplu rol de popularizare în cazul bisericii, e destul de clar că asemeni multor localnici, clericii aveau o percepție pozitivă a ofițerilor și funcționarilor habsburgi din teritoriu. Mesajul transmis de acțiunile habsburgilor cădeau atât sub incidența unor precepte de natură religioasă cât și a unor necesități stringente de natură social-educațională. Contactul cu autoritățile militare, care impunea un plus de rigoare și responsabilizare socială, a influențat în mod pozitiv clerul sătesc⁴².

⁴⁰ Iulian Marțian, *Documente ...*, p. 70.

⁴¹ Liviu Maior, *Români în armata habsburgică ...*, p. 49.

⁴² Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorie, mentalități identități*, Iași, 2006, p. 139.

„Cu temeiul mult scrie c. Comandantul vidicului cătănesc Dl. Oberstlitenant Kraițer ca să dau preoților înainte să îndemne pe cei rămași acasă ca să fie cu ajutoriu spre cei săraci și spre femeile cele sângure rămase acasă cu semănătura și aratul. Ioan Nemeș, Vicar, Năsăud, 30 April 1812”⁴³. Comandamentul general responsabilizează biserica. În contextul zbuciumatului început de secol, plecarea pe front a numeroși grăniceri, și a unei lungi foamete ce bântuia ținutul, Comandamentul general apelează la biserică, sprijin al oamenilor în greutăți, și la conștiința lor socială pentru a-i mobiliza să se ajute pentru depășirea necazurilor. Exista la nivelul colectiv o relativă conștientizare a condițiilor minime ale calității de creștin⁴⁴, astfel că demersul autorităților militare avea un fundament și venea să întărească acest fundament, prin apel. „Cinstitul regiment m’au cercat prin o scrisoare de astăzi ca să vă aduc aminte, ca cu feții și cantorii să mai faceți pomene cu fâmeile cele sărace a căroro bărbați și feciori sânt în tabără. Să le ajutați cu plugul ca să nu rămână fără sămănătură. Ioan Nemeș, Vicar, Năsăud, 24 April 1814”⁴⁵. Aceste două fragmente din circularele vicarului Ioan Nemeș sunt sugestive pentru a desprinde atitudinea și implicarea creștinească a autorităților militare, prin filtrul relațiilor cu clericii locali. Grijă lor pentru supuși poate fii considerată o grijă pentru semeni, o iubire a aproapelui. Aducerea aminte supușilor de valorile creștine fundamentale vieții morale și sociale a districtului. Acest gen de circulare răspândite pe cuprinsul districtului în perioadele de grea încercare reprezintă nu numai o formă de popularizare a administrației ci și o mângâiere pentru supuși, o confirmare a grijii și responsabilității administrației. La nivelul clerului se întărește astfel convingerea de a fi îndreptățiți să susțină pe habsburgi, vine ca o răsplată a demersului lor de propovăduire a bunătății și binevoienței acestora.

„C. Regiment are și poartă de grijă pentru noi, pentru binele și fericirea grănicerilor și priveghiază ziua și noaptea pentru bunăranduială, pacea și liniștea nunumai a Regimentului ci și a Ardealului. C. Regiment vede de departe și știe, cu mult înainte de am putea noi batăr gândi, pricinile viitoarelor întâmplări și așa de ar fi ceva, noi am fi cei dintâi în numărul C. Regiment, care am vedea ceva semne de oreșcare și ceva îngrijorare. Circular 14 Februarie 1931”⁴⁶. O instituție în slujba poporului, având slujbași dedicați cauzei, așa ceva caută să sugereze fragmentul de mai sus. Având atribute speciale, Comandantul Regimentului însumează multe caracteristici ale unui personaj providențial, îmbinând veghea continuă cu abilitatea de a vedea viitorul, caracteristică a arhetipului profetului⁴⁷. Având în vedere că această scurtă dar sugestivă caracterizare făcută Comandantului Regimentului în această circulară venea după câțiva ani de administrație militară a ținutului, administrație ce determinase schimbări majore, îmbunătățiri semnificative a

⁴³ Iulian Marțian, *Documente ...*, p. 122.

⁴⁴ Toader Nicoară, *Transilvania ...*, p. 106.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 132.

⁴⁶ Ștefan Buzilă, *Documente ...*, nr. 15, p. 41.

⁴⁷ Raoul Girardet, *op. cit.*, p. 59.

situației grănicerilor, e lesne de înțeles zelul scrierii. Prezentarea îi atribuie capacități excepționale (vizionar) și hiperbolizează activitatea (vegherea liniștii și siguranței supușilor) Comandantului.

Privitor la imaginea ofițerului austriac în rândul clerului năsăudean, se disting trei mari personalități, colonelul Carol baron Enzenberg, maiorul Anton Cosimelli și colonelul Carol Urban despre care însă voi încerca acum să vorbesc din perspectiva clerului.

Un prim personaj care se remarcă atrăgând respectul și admirația năsăudenilor este colonelul Carol baron Enzenberg, care a reușit să organizeze granița militară în a II-a jumătate a secolului XVIII. Implicarea sa în reorganizarea ținutului, în instruirea localnicilor și mai ales poziția evident pro-grănicerească în neînțelegerile cu sașii din acea perioadă, l-au ajutat să câștige repede încrederea localnicilor, care l-au transformat într-un erou local și, în același timp, un etalon pentru urmașii săi la conducerea districtului. „... comandant vrednic de stimă și amintire avea pe atunci regimentul nostru grăniceresc în persoana lt. Col. Baron Carol Enzenberg”⁴⁸. Cuvintele lui Virgil Șotropa sunt edificatoare pentru a permite sesizarea imaginii pozitive pe care a avut-o colonelul Enzenberg în rândul populației districtului. Inclus prin intermediul scrierilor și a elogiilor în panteonul eroilor locali, Enzenberg reprezintă un model maximal în prezentarea imaginii pozitive de care s-au bucurat ofițerii austrieci în rândul grănicerilor. Virgil Șotropa ne prezintă o serie de documente care permit constituirea unei imagini exemplare a acestui ofițer, din care reiese dragostea sa față de acești locuitori, seriozitatea sa, implicarea și convingerea de justețea lucrurilor pe care le face pentru grăniceri, și compătimirea sorții acestora pe care se zbate să o schimbe în bine, îndreptând nedreptăți seculare. Documentele prezintă devotamentul față de acești locuitori și caracterul puternic al ofițerului, care și-a riscat situația pentru aceștia, acționând în afara regulamentului, pentru a îndrepta anumite nedreptăți, pe care el trăind între localnici le-a sesizat și nu a putut sta indiferent. Pe fondul unor așteptări mesianice, Enzenberg apare ca un veritabil *Salvator*, aducător al ordinii și al dreptății pentru niște oameni vitregiți de viață. Dimensiunea imaginii pozitive a acestuia a contribuit semnificativ la atragerea populației și nu a putut fi egalată decât probabil de colonelul Urban și unii fruntași ridicați din rândurile localnicilor.

Cazul Anton Cosimelli are o anumită particularitate, acesta fiind italian, însă a atras atenția intelectualilor năsăudeni, atât prin originea sa, comună cu a localnicilor, cât mai ales prin interesul arătat față de români și de latinitatea acestora, cât și prin preocupările sale istorico-literare. „*Cosimelli născut în Roma era «un Roman învățat și un poet talentat*”⁴⁹. *Îndată ce s'a aflat între Români a descoperit ușor originea lor romană și de aceea îi numia «Romuli dae»*”. Consemnând evenimente importante din istoria acestui ținut, înregistrând

⁴⁸ Virgil Șotropa, *Un proces ...*, p. 274.

⁴⁹ *Colonelul Carol baron de Enzenberg. 1725–1810*, în „Arhiva Someșană”, nr. 21, Năsăud, 1937, p. 671.

derularea procesului militarizării și a impactului său modernizator asupra districtului, Cosimelli a contribuit la istoria românilor, la cultura acestora, fiind un veritabil filo-român, fiu adoptiv al culturii acestui neam. *Poemation de secunda legione valachica* reprezintă o contribuție esențială la scrierea istoriei districtului și la prezentarea unei imagini favorabile a românilor, atât de ignorați de-a lungul veacurilor. Această scriere reprezintă din perspectiva clerului năsăudean, în cea mai mare parte greco-catolic, o recunoaștere a meritelor românilor și a continuității virtuților romanice în sânul acestei populații.

Imaginea pozitivă a colonelului Urban s-a constituit în vâltoarea revoluției pașoptiste și s-a fundamentat atât pe loialitatea, tăria și faptele sale de arme, cât și pe legăturile călitate în focul luptei, cu grănicerii români. În fond, Urban reprezintă comandantul destoinic sub comanda căruia grănicerii au reușit să-și arate adevărata măsură și să-și apere patria, împăratul și onoarea. Dincolo de consemnările unor soldați și ofițeri ce au luptat alături de el, faptul că Urban a continuat să păstreze legătura cu districtul și după avansare și mutarea sa de aici și chiar să se îngrijească de anumite măsuri ce vizau grănicerii, au dat consistență imaginii sale și întregii armate austriece. Locul său în panteonul eroilor locali s-a consolidat prin gesturile directe făcute pentru a sprijini refacerea districtului și promovarea învățământului.

Gestul colonelului Carol Urban de a dărui o sumă de bani pentru reconstruirea bisericii din Năsăud, precum și alte daruri pentru școlarii districtului, făcute după avansarea sa, a avut o mare însemnătate pentru locuitorii ținutului. Faptul că el arăta interes față de această zonă și față de locuitorii districtului arată că nu a fost un simplu funcționar care și-a făcut bine datoria, iar sensibilitatea colectivă consemnează acest lucru. Vorbind despre donația lui Urban și despre grija sa pentru acest ținut, Virgil Șotropa face referire la o scrisoare din februarie 1850 a vicarului din acea perioadă, Macedon Pop, care spunea că susnumitul colonel „din compătimire pentru grănicerii care au suferit atâta din partea rebelilor maghiari și totuși s-au luptat cu atâta bravură a dăruiat aceea sumă bisericii și i-a promis vicarului că va purta grija să se ridice noua biserică în locul celei vechi prefăcută în cenușă”⁵⁰. Urban a devenit un erou local, vicarul subliniază dragostea, grija și respectul pentru foștii săi subalterni. Clerul îl reține ca pe un om de nădejde și sprijin și după avansarea sa, prezentând în Urban un caracter tare, un exponent veritabil al administrației austriece și un om care trăind între români i-a ridicat, i-a ajutat și i-a iubit, legându-și viața într-un fel de aceștia.

Desființarea regimentului grăniceresc de la Năsăud este resimțit într-un mod negativ și de către clerul năsăudean, în ciuda unor discursuri ce încercau să scuze și să justifice măsura împăratului. Clerul năsăudean continuă să susțină la nivel oficial politica imperială, însă discursurile pro-imperiale scad în consistență și de multe ori clerul secondează, susține fățiș

⁵⁰ Virgil Șotropa, *Năsăudul de altă dată*, în „Arhiva Someșană”, nr. 19, Năsăud, 1936, p. 7.

demersurile intelectualilor năsăudeni, interesul național primând în acțiunile acestora. Se ajunge la o diluare a imaginii imperiale și în cadrul clerului, ba uneori chiar la critici mai pronunțate a unor măsuri ce nedreptățesc populația districtului năsăudean. „Dacă institutul de graniță s-a făcut pentru folosul statului, acesta era dator a face școli militare din al său, sau barem din venitul cârciumăritului, nu însă a reparta pe grumazul grănicerilor, cari ca militari aveau destul jug de purtat. [...] statul încă n’ar trebui să se arate mai puțin mărinimos a sacrifica din al său pentru școli, decât miserii grăniceri cari au oferit pentru școli venitul cârciumăritului, batăr că mulți dintre ei n’au pâinea cea de toate zilele. Oare merită grănicerii atâta ignorare? Va zice cineva că pentru aceea a redat Maiestatea Sa venitul cârciumăritului ca să se întrîină școalele. Maiestate Sa s-a îndurat al restituii celor 29 de comune foste libere înainte de militarizare cu obligațiunea pentru de-a suporta spesele școlilor din Valea Rodnei, va să zică venitul regalului îngreunat cu sarcini grele când totuș grănicerii, oferindu-l minteni după militarizare spre folosul instruirii grănicerilor fără de nici o greutate, așa se cuvenea să-l recapete iară fără de nici o sarcină. Tocmai din astă cauză că li-s’a restituit regalul cu obligamente grele de purtat, dreptatea pofteste ca și statul să ia pe sine o sarcină de purtat amăsurat veniturilor sieși rezervoate [...] suntem într-un stat civilizat, în care veghiază legile cele mai umane, și capul acestui stat este unul dintre cei mai umani și drepti domnitori ai Europei. [...] Sau doar pentru grăniceri să nu fie aplicabile legile cele umane cari Maiestatea Sa s-a îndurat a-le introduce în patria noastră? Ei să nu se bucure de beneficiile acestor legi umane? Ce au comis dânșii ca să fie puși afară de lege? [...] După ce fondul proventelor, sau cel puțin venitul cârciumăritului la disolvarea institutului grăniceresc în anul 1851 nu s-a restituit atunci precum aduce cu sine dreptatea, ci pe nedrept s-a reținut și astăzi se reține [...] Când totuș acesta s-ar putea încunjura dacă erarul ar vrea a fi drept, când ar respecta și dânsul legile Maiestății Sale, și dacă n’ar vrea a fi judecător în cauza proprie. [...] Pentruca dară să se mulcomească inimile locuitorilor acestui district în Reg. Guvern să binevoiască a lua sub scutul său pe grăniceri și dreptele lor pretensiuni. [...] Însăși prudența dictează că în circumstări critice cum sunt și celea de față, să se facă dreptate în măsură mai mare, ca spiritele locuitorilor să se câștige pentru întâmplări neprevăzute, ce pot să vină peste scumpa noastră patrie”⁵¹. Aceste fragmente dintr-o scrisoare a vicarului Moisiș, din 20 Decembrie 1865, către Ordinariatul din Gherla, evidențiază schimbările petrecute la nivelul mentalității intelectuale în a II-a jumătate a secolului XIX. Axul central al preocupărilor privind ținutul năsăudean rămâne, ca și până acum, învățământul, însă raporturile cu administrația imperială se modifică semnificativ, atât în privința contactelor directe cât și la nivelul percepției. Prerogativele fruntașilor grănicerilor au devenit tot mai consistente, preluând multe din atributele funcționarilor austrieci, îmbunătățindu-se semnificativ imaginea proprie. Măsurile administrative în favoarea grănicerilor stagnează, pe alocuri aceștia se simt chiar nedreptățiți de unele măsuri. Puținele măsuri ce vizează problemele

⁵¹ Virgil Șotropa, *Contribuții la istoria școalelor năsăudene*, în „Arhiva Someșană”, nr. 11, Năsăud, 1929, p. 18-20.

grănicerilor sunt rezultatul unor lungi presiuni exercitate de fruntașii acestora. Consistența imaginii pozitive a administrației din anii precedenți intră pe o pantă descendentă, demersurile cu caracter național absorbind tot mai mult din atenția clerului, binefacerile trecutului rămânând ca un reper în contrast cu situația actuală, și cunoscând majore schimbări de abordare. La nivelul discursului clerical se produc mutații majore în redarea efectelor militarizării asupra locuitorilor. Accentul se mută de pe binefacerile militarizării și ale administrației imperiale pe implicarea grănicerilor și pe avantajele avute de habsburgi, precum și pe obligațiile acestora față de grăniceri. Reformele imperiale, măsurile luate pentru îmbunătățirea traiului grănicerilor, nu mai sunt redată într-un mod hiperbolizant, ca gesturi de mare însemnătate, accentuându-se bunătatea habsburgilor și providențialitatea măsurilor lor. Prim-planul e acaparat de aportul grănicerilor, gesturile lor capătă consistență, iar avantajele habsburgilor de pe urma militarizării câștigă teren, diminuând rolul lor se petrece o ascensiune a imaginii proprii.

Fragmentul de față dramatizează situația grănicerilor, evidențiind sacrificiile și meritele lor în contrast cu nedreptățile ce-i lovesc, datorate nerespectării legilor fixate de împărat și a dreptății. Ignoranța autorităților, abandonarea grănicerilor după desființarea graniței militare, sunt teme centrale în scrisoarea vicarului Moisiș și reprezintă un fapt răspândit în scrierile intelectualilor din a II-a jumătate a secolului XIX. Ba chiar mergând mai departe, vicarul cere protejarea de către guvern a grănicerilor și soluționarea pretențiilor acestora, pentru a-i atrage de partea autorităților, având în vedere viitorul imprezvizibil. Autorul vorbește de o situație de criză, iar din discursul său reiese că locuitorii și-ar fi pierdut încrederea în autorități și e nevoie de măsuri prompte pentru a-i recâștiga.

*

Dincolo de faptul că instituția bisericii a reprezentat un instrument eficace pentru promovarea imaginii imperiale și loializarea supușilor, se poate concluziona că la nivelul clerului nășăudean s-a constituit o imagine pozitivă a „neamțului”, atât din perspectiva imaginii aulice, cât și vorbind de imaginea administrației și a reprezentanților în teritoriu. Centrată pe reformele educaționale și pe înființarea unui număr semnificativ de școli, ce au permis emanciparea grănicerilor și structurarea în timp a unei intelectualități locale tot mai temeinic pregătită, precum și prin creșterea numărului de știutori de carte, imaginea „neamțului” a cunoscut perioade de intensificare, de creare de modele și „brevetare” a lor, însă și o diminuare treptată, odată cu ridicarea în timp a unei elite locale, dar și datorită unor schimbări de natură politico-administrative. Îmbunătățirea traiului grănicerilor, recunoașterea anumitor drepturi și libertăți, și mai ales edificarea învățământului au permis loializarea clerului și conturarea acestei imaginii pozitive. Clerul religios a reținut, prelucrat și transmis mai departe cu mult

patos și convingere, mâna întinsă de autoritățile habsburgice pentru scoaterea românilor din întunericul neștiinței.

DER BILD DES DEUTSCHEN IN DEN KLERUS VON NASAUD IN DER ERSTEN HÄLFTE DES JAHRHUNDERTS XIX

Zusammenfassung

Gleichzeitig mit der Gründung des zweiten Regiments der Grenze von Siebenbürgen (1761-1763), mit dem Hauptsitz in Nasaud, haben sich sowohl die griechische-katholischen als auch die orthodoxen Kirchen tief am Leben der Gemeinschaft der Grenze beteiligt. Die Kirche hatte die Rolle der Förderer der Treue und Gehorsamkeit über Wien übernommen, und die Propaganda für das Haus Habsburg wurde ein wichtiges Vorrecht der Geistlichkeit in den Grenzbezirk. So, wurde die deutsche Kultur und Zivilisation als ein Modell gesehen, der zu beachten war.

RAPORTUL LUI MOISE PANGA PRIVIND REZULTATUL EXAMENELOR DESFĂȘURATE ÎN ȘCOLILE NĂSĂUDENE ÎN ANUL 1852

Claudia Septimia PETEANU

Pe teritoriul Regimentului II românesc de graniță (1762-1851), de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu mari eforturi și sacrificii materiale a fost creat un sistem școlar redevabil care a rezistat în timp și s-a bucurat de un prestigiu remarcabil. Românii grăniceri, cu statut social de oameni liberi, au fost încurajați și uneori chiar obligați să urmeze anumite forme de învățământ din motive practice, nevoia funcționarilor și a cadrelor militare și în același timp, formarea de cetățeni disciplinați și credincioși. Longevitatea și vigoarea învățământului din zonă trebuie căutate și în mentalitatea unei anumite categorii sociale din rândul foștilor grăniceri: intelectualii locului (învățători, preoți, funcționari etc.). Pe lângă simțul practic puternic, aceștia au găsit forța și căile de a mobiliza masele ca prin eforturile lor materiale să contribuie la crearea unui suport financiar ce s-a dovedit fundamental pentru dezvoltarea învățământului local¹.

Problematika învățământului și a școlilor năsăudene s-a bucurat de-a lungul timpului de o atenție deosebită din partea istoricilor, materializată prin studii și lucrări valoroase care ne oferă o imagine de ansamblu a sistemului școlar de pe teritoriul instituției confiniare năsăudene și din acest motiv nu vom insista prea mult asupra structurii și evoluției învățământului năsăudean la mijlocul veacului al XIX-lea².

Rezultatul inspecției efectuate de către Moise Panga (directorul Școlii Normale din Năsăud) în anul 1852 în instituțiile de învățământ existente pe teritoriul fostului Regiment de graniță – publicat pentru prima dată în paginile următoare – oferă nu numai imaginea veridică a situației în care se găseau școlile năsăudene la aceea dată, dar și o excelentă radiografie a societății năsăudene grav afectată de mișcările revoluționare din anii 1848-1849 și de hotărârea de desființare a instituției militare³. Anul 1851 a

¹ Mirela Andrei, *Începuturile învățământului năsăudean. Școlile triviale*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, II, Alba-Iulia, 2003, p. 36.

² O prezentare detaliată a istoriografiei legate de școlile năsăudene poate fi consultată la Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul greco-catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 258-263.

³ Documentul se păstrează la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare ANDJBN), în fondul *Anton Coșbuc*, dos. 70, filele 1-20.

semnificat un sfârșit și, în egală măsură, un început în viața foștilor grăniceri: „După ce s-a desființat Regimentul, un an a fost tare bine. Bir n-a cerut nimenea, tăbacul era slobod, vitele erau binisor scumpe;”⁴. Se prăbușea o lume care, dincolo de rigurozitatea și rigiditatea specifice regimului militar, a oferit acestor oameni siguranță și sentimentul specificității pe fundalul unei Transilvanii dominate încă de cele trei națiuni privilegiate. Obșnuiți vreme de decenii bune cu un anumit mod de viață, locuitorii celor 44 de sate devin cetățeni civili, supuși la contribuții ca și ceilalți provincialiști și organizați în cercuri administrative conduse de funcționari străini.

Pe de altă parte, după evenimentele revoluționare din anii 1848-1849 și după instaurarea regimului neoabsolutist, administrația centralistă austriacă „surdă” față de revendicările politice formulate de către conducătorii români și în continuarea vechii politici școlare iluministe a statului habsburgic va fi foarte preocupată de ridicarea culturală a țăranilor români prin intermediul învățământului. Încă din toamna anului 1849 la Năsăud și Orlat se vor ține cursuri pedagogice pentru formarea de învățători, vor fi numiți doi consilieri școlari guberniali, se vor acorda burse de studiu, se vor lua măsuri pentru tipărirea de manuale, iar Guvernul transilvănean de la Sibiu va emite numeroase dispoziții oficiale care vizau școala românească din Transilvania⁵.

În acest context se plasează și ordonanța gubernială din data de 30 aprilie 1852, nr. 8.980/804, prin care Moise Panga a fost însărcinat să supravegheze desfășurarea examenelor în toate școlile aflate pe teritoriul fostului Regiment II românesc de graniță, respectiv 44 de școli elementare comunale (naționale), 5 triviale, Școala Normală (superioară) și cea de fete din Năsăud. De altfel, inspectarea instituțiilor de învățământ se practica și în timpul graniței, directorul Școlii Normale, în calitate de director al tuturor școlilor din fostul Regiment, fiind însărcinat cu obligația de a asista la examenele de vară ale acestora și de a întocmi un raport detaliat despre mersul instrucției înaintat forurilor superioare⁶.

Călătoria directorului în satele fostei instituții militare a început în data de 27 iunie, din localitatea Mititei, și s-a încheiat în 5 august 1852 la Năsăud, rezultatul fiind comunicat atât Guvernului transilvănean, cât și episcopului greco-catolic. Pe lângă examinarea școlărilor din materiile prevăzute în programa de învățământ specifică timpului, Panga s-a interesat și de activitatea dascălilor și a preoților (însărcinați cu catehizarea tinerilor), de frecvența școlară, de starea în care se aflau edificiul și grădina localului de învățământ.

Scolile naționale comunale vizitate de către Moise Panga s-au înființat între anii 1825-1829 în urma rescriptelor Consiliului de Război din Viena adresate comandei Regimentului II prin care se solicita înființarea de

⁴ Ieronim Slavocă, *Istoria parohiei Ilva-Mare, Bistrița*, 1906, p. 27.

⁵ Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania citor de școală (1850-1867)*, Cluj-Napoca, 1994, pp. 15-16.

⁶ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 100.

școli în toate localitățile confiniare. Acestea trebuiau frecventate de către toți copiii cu vârsta cuprinsă între 7-12 ani, iar dintre absolvenți, cei mai capabili puteau să urmeze școli superioare, iar ceilalți erau obligați să se prezinte la cursurile școlilor de repetiție desfășurate în duminici și sărbători. Pentru susținerea materială a școlilor „poporale”, din inițiativa vicarului Ioan Marian, în anul 1838 în fiecare localitate a fost creat un fond școlar comunal constituit din arendarea dreptului de cârciumărit pe trei luni (din 29 septembrie până în 31 decembrie) din al cărui quantum s-au plătit salariile învățătorilor, s-au întreținut localurile de școală și s-au procurat cărți și rechizite pentru elevi⁷.

Examenul supravegheat de către Moise Panga s-a desfășurat, de regulă, în prezența preotului din localitate, a președintelui local (primarul) și a părinților copiilor înscriși la cursuri. Obiectele predate în școlile comunale în 1852, conform examinării, au fost: religia, istoria Bibliei, cântecele bisericesti (predarea acestora era sarcina preotului local), calculul mintal și cifric, caligrafia, silabizarea și citirea, precum și noțiunile pregătitoare ale regulilor gramaticale; școlarii erau instruiți, teoretic și practic și în pomicultură și legumicultură. Dacă în studiul religiei, al caligrafiei, silabizării și citirii copiii au obținut, în general, rezultate mulțumitoare, calculul mintal și cifric, precum și noțiunile de gramatică ridicau mari probleme chiar și învățătorilor.

Deseori pe parcursul relatării Panga face comparații atât cu situația din anul precedent, cât și cu cea din timpul funcționării Regimentului, justificând progresul sau regresul actului de învățământ. Constatăm că în opinia inspectorului, rezultatele bune sau mediocre obținute de către elevi se datorau în mare măsură priceperii didactice a învățătorilor, în condițiile în care doar 20 dintre cei 44 de dascăli nășăudeni erau absolvenți de cursuri pedagogice. Panga exemplifică și atrage atenția că în unele cazuri, din cauza remunerației scăzute, aceștia părăsesc școlile și acceptă posturi mult mai bine plătite „în țară” (de exemplu învățătorul din Mititei) sau prestează în paralel un alt serviciu (cel mai frecvent activități notariale) pentru a-și rotunji veniturile, în ambele cazuri procesul de învățământ fiind grav afectat.

Preoții sunt responsabili în egală măsură de succesul actului educativ în condițiile în care lor le revine sarcina de a catehiza tinerii și de a mobiliza comunitățile în sprijinul școlii. Inspecția ilustrează faptul că numai în 11 din cele 44 de localități nășăudene parohii vizitau des școala, îndemnau la frecvență școlară și predau cu succes religia, istoria bibliei și cântul bisericesc (Rodna Veche etc.); urmează apoi opt comunități în care deși preoții nu au pregătire suficientă, totuși ei sunt interesați de bunul mers al procesului educativ și predau religia „cât pot” (Bichigiu, Feldru, Ilva Mare etc.); în alte opt sate slujitorii altarului nu merg deloc la școală, ei îndeamnă doar în biserică la frecvență școlară, iar religia o predă învățătorul (Ilva Mică, Maieru etc.); în șase comunități preoții „vizitează din când în când școala”, dar religia

⁷ Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești nășăudene (1851-1918)*, Cluj-Napoca, 2001, pp. 29-31.

este predată numai de către învățător (Poiana Ilvei, Leșu, Susenii Bârgăului etc.); sunt patru cazuri în care învățătorul și preotul predau alternativ materiile religioase (Romuli, Nepos etc.); de asemenea, în cazul localităților mici lipsite de preot (acesta era prezent doar duminica și în sărbători) religia era predată de către învățător (Runc, Găureni, Suplai); situația familială cea mai grea o avea preotul din Salva care din această cauză nu trece deloc pe la școală.

Contextul prezentat mai sus este departe de a fi satisfăcător în opinia lui Moise Panga care în scrisoarea adresată episcopului greco-catolic în 21 august 1852 (vezi prima parte a documentului din anexă) își exprimă nemulțumirea din cauză că predarea religiei în multe comunități vizitate este făcută de către învățători și nu de către preoți. Slujitorii altarului, pe lângă faptul că în multe cazuri nu au pregătirea și capacitatea intelectuală necesară pentru a catehiza, nici nu dovedesc vreun interes de a vizita școlile și de a îndemna la frecvență școlară.

Răspunsul lui Alexandru Șterca Șuluțiu nu întârzie. În circulara emisă din Gherla în data de 30 august 1852 episcopul se adresează vicarului Rodnei, Macedon Pop, cu rugămintea de a lua toate măsurile necesare pentru mobilizarea preoților din vicariat în beneficiul școlii, accentuând obligația acestora de a vizita cât mai des instituțiile de învățământ și de a înfăptui catehizare cu tinerii, cel puțin de trei ori pe săptămână, în caz contrar pedepsele aplicate fiind aspre. Vicarul transmite preoților circulara de mai sus în 13 septembrie, cu aceea adăugare ca parohii să îndeplinească catehizarea tinerilor în școli luna, joia și sâmbăta în fiecare săptămână și de asemenea să îi învețe cântările bisericești, iar cei leneși în îndeplinirea acestei cerințe să fie arătați vicariatului de către directorii și dascălii din școli⁸.

Pe lângă activitatea didactică desfășurată de învățători și implicarea preoților în procesul de învățământ, un alt subiect care l-a preocupat pe directorul Panga a fost frecvența școlară, cu atât mai mult cu cât situația întâlnită în școli era îngrijorătoare: în 22 de comunități prezența la cursuri a fost slabă sau „mediocră”, iar în 15 „îndestulitoare” spre bună. Din fericire, inspectorul consemnează în raportul său și cauzele acestui fenomen, pe primul loc fiind sărăcia și „scumpetea” produselor, familiile nefiind capabile să procure copiilor îmbrăcămintea și încălțăminte necesare pentru școală și în plus, aceștia erau folosiți de timpuriu la muncile gospodărești și paza animalelor. Acestor motivații li se adaugă, în unele comunități, și pagubele provocate de desfășurarea Revoluției din 1848-1849 (Năsăud, Rebrîșoara etc.), utilizarea foștilor grăniceri „extrem de mult la încartiruirea trupelor”, la cărăușii și la construcția șoselelor (Mijlocenii Bârgăului, Josenii Bârgăului etc.)⁹, dar și obligația de a plăti impozite „neobișnuite” (Ragla). În cinci localități, Moise Panga constată progrese „mulțumitoare” sau „îmbucurătoare”

⁸ ANDJBN, fond *Anton Coșbuc*, dos. 269, ff. 103-104.

⁹ *Ibidem*, dos. 70, ff. 15-16.

ceea ce demonstrează o bună prezență la cursuri și numai în două comunități (Poiana-Ilvei și Prundul Bârgăului) frecvența școlară a fost foarte bună.

Majoritatea școlilor comunale vizitate în 1852 erau în stare bună de funcționare, ordinea și curățenia erau respectate, iar copiii erau curați și spălați. Doar în Zagra, Măgura Ilvei și Mărișel clădirile care adăposteau școala erau dărăpănate, iar în alte cinci comunități inspectorul constată necesitatea văruirii școlii. Pe de altă parte, doar 15 școli aveau pepinieră funcțională, restul localurilor de învățământ fie nu au avut niciodată (Zagra, Morăreni etc.), fie au fost distruse și lăsate în paragină (Găureni, Romuli, Hordou etc.).

Școlile triviale inspectate de către directorul Moise Panga și-au început activitatea imediat după înființarea Regimentului II românesc de graniță: între 1766-1770 cele din Năsăud (mutată în 1837 la Telciu), Maieru (mutată în 1816 la Sângeorz) și Monor, iar în anul 1786 cele de la Zagra și Prundul Bârgăului. Acestea au fost ridicate în localități care erau și reședințe ale diviziilor regimentului, elevii lor provenind din comunitățile ce aparțineau diviziei respective, caracterul învățământului trivial fiind prioritar unul militar, dar totuși în cadrul lor a fost pregătită și mica funcționărimă sătească. Limba de predare a fost româna până în anul 1837 când odată cu înființarea școlilor primare naționale în toate comunele, conducerea Regimentului a decis transformarea lor în școli germane, menținute în acest statut până în anul 1861¹⁰. Materiile predate în școlile triviale erau identice cu cele predate în școlile comunale, programa de învățământ cuprinzând în plus cititul și gramatica germană, precum și istoria și geografia¹¹.

La fel ca și în cazul școlilor comunale și în cele triviale, Panga a fost interesat de activitatea dascălilor reflectată în rezultatele obținute de copii, de implicarea preoților în educația tinerilor, dar și de starea școlii și a pepinierii. Dacă aceste aspecte, în general, l-au mulțumit pe inspector, frecvența școlară deficitară și în școlile comunale, se dovedește a fi și în acest caz un punct sensibil cu atât mai mult cu cât aceste școli erau frecventate de copii provenind, în principal, din comunitățile învecinate. După desființarea Regimentului, atât din cauza vicisitudinilor traiului cotidian, cât și a dezvoltării învățământului primar, foștii grăniceri nu și-au mai permis și nici nu au fost motivați să își îndrume copiii spre cursurile școlilor triviale, Școala Superioară din Năsăud fiind o alternativă mult mai ieftină pentru cei care doreau să își continue studiile.

Singura excepție este reprezentată de școala din Sângeorz-Băi care în anul 1852, datorită eforturilor depuse de către învățătorul Isidor Bodeșca, se detașează ca fiind „cea mai excelentă școală între cele 5 școli germane triviale aflătoare în districtul Regimentului” din toate punctele de vedere: frecvența școlară, „progresele făcute în toate obiectele”, starea școlii și a pepinierii¹².

¹⁰ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 22.

¹¹ Mirela Andrei, *Începuturile învățământului...*, p. 43.

¹² ANDJBN, fond Anton Coșbuc, dos. 70, ff. 9-10.

Ultimele instituții de învățământ vizitate de către directorul Moise Panga au fost Școala Normală (superioară) și cea de fete din Năsăud. Data înființării primei școli, cu scopul de a pregăti cadre necesare armatei și administrației, rămâne încă controversată în istoriografie. Cel mai probabil a fost între anii 1770-1777, ea funcționând cu două clase până în 1784 când i s-a adăugat și a treia; în 1824 a fost creată și a patra clasă, limba de predare în această școală fiind exclusiv germană¹³. Examenul s-a desfășurat timp de două zile în prezența notabilităților locale, frecvența școlară „foarte bună și neîntreruptă”, rezultatele obținute de elevi, precum și starea pepinierii fiind un motiv de mulțumire pentru Moise Panga, singurele nemulțumiri ale directorului vizând starea proastă a edificiului de școală și a locuinței personale.

Școala de fete înființată în anul 1826 a funcționat doar cu o singură clasă până în 1863, scopul ei fiind acela de a educa fetele familiilor înstărite în conformitate cu cerințele timpului¹⁴. Din păcate, referirile inspectorului legate de această școală sunt superficiale, acesta mulțumindu-se doar să consemneze rezultatul examenului ca fiind „îndestulitor” și să laude activitatea învățătoarei Capanu.

În concluzie, raportul lui Moise Panga privind rezultatul examenelor desfășurate în școlile năsăudene în anul 1852 ne oferă imaginea veridică a situației acestor școli, dar și a societății năsăudene imediat după evenimentele revoluționare din anii 1848-1849 și după desființarea Regimentului din 1851. Dacă consecințele Revoluției pot fi constatate îndeosebi „fizic” prin distrugerile suferite de edificiile și grădinile școlare, urmările desființării graniței sunt resimțite „psihic” la nivelul mentalului omului de rând. Anularea privilegiilor condiționate de starea militară și introducerea obligațiilor regimului civil determină, cel puțin pentru o vreme, tendința de îndepărtare a foștilor grăniceri de instituțiile școlare, necesitatea și utilitatea operei de instruire școlară fiind înlocuite cu credința conform căreia muncind pământul și crescând animale, oamenii pot supraviețui și fără școală.

În ceea ce privește transcrierea documentului am căutat să respectăm formele de limbă ale epocii, însă ortografiate după normele actuale, intervenția noastră asupra textului fiind minimă și scuzabilă prin dorința de a nu îngreuna lectura.

ANEXĂ

„Prea Sfințite Domnule episcop inclinate patron.

Îmi iau îndrăzneala de a înainta prea Sfinției Sale episcopești spre inclinată luare la cunoștință și imediată prea plăcută întrebuintare, o copie despre relațiunea înaintată înaltului Guvernământ militar și civil despre rezultatul obținut în toate școlile populare ale desființatului Regiment II român cu ocazia examenului principal

¹³ Mirela Andrei, *Începuturile învățământului...*, p. 37.

¹⁴ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 25.

ținut de mine. Cauzele întreruperii frecvenței diligente¹⁵ școlare sunt arătate precis și conștiincios. Dar mă aflu silit a adăuga observațiunea, căci cu puține excepții religia se predă tineretului numai de învățătorii angajați iar cea mai mare parte a preoților angajați, în ce privește învățământul, întradevăr dovedesc puțină râvnă, simpatie; de fapt o parte din ei nici nu sunt capabili de a catehiza, dar dacă ar vizita el [preotul, n.n.] puțin o dată școala și ar îndemna prin câteva cuvinte puternice rostite la sfântul op școlar, ar crește avantajul neapreciabil și învățătorii își ar ajunge înaintarea dorită; despre acest punct și am amintit în relațiune.

Implorându-mi cu dragoste de copil sfânta binecuvântare, așteaptă cu profund respect al Sfinții Sale episcopești în umilință supus

Panga profesor titular

Năsăud la 21 august 1852.

Năsăud la 8 august 1852

Relațiune

Despre situația examenelor principale ținute în toate institutele școlare ale desființatului Reg. II. român conform ordonanței înaltului Guvernământ militar și civil din 30 aprilie a. c. [anul curent, n.n.] Nr. 8.980/804 la care s-a început deplasarea la 26 Iunie a. c. se relațiunează cu supunere următoarele:

Școala Națională la Mititei

Examenul s-a ținut aici la 27 iunie a. c. după ascultarea sfintei slujbe bisericesti prin subsemnatul, în prezența administratorului de preot, al președintelui local și mai multor părinți ai copiilor de școală, în mod solemn.

Rezultatul acestuia cu mult n-a reușit atât de favorabil ca acela din anul trecut, deoarece învățătorul care a fost aici angajat mai mult ca un deceniu, care a fost foarte activ și în specialitatea sa la înălțime și un pedagog cult al învățământului primar, din cauza salariului prea mic – 36 fl. C. M.¹⁶ – a fost silit să renunțe la serviciul școlar de aici și să se angajeze ca învățător național la Beclean în condițiuni cu mult mai avantajoase, anual 120 fl. C. M. pe lângă remunerațiunea¹⁷ corespunzătoare. Învățătorul angajat de prezent¹⁸, la care angajare își a dat subsemnatul numai silit aprobarea, s-a învoit cu comuna la un salariu anual de numai 20 fl. C. M., n-are noțiuni de științe pedagogice, prin urmare și învățământul nu se poate face prin el decât în mod mecanic. Despre incapacitatea acestuia s-a făcut raport de către comisia școlară oficiului districtual, dar președintele local nu a fost de convins prin măsuri line la angajarea ca învățător a unui individ mai corespunzător și cu un salariu mai considerabil, deoarece după declarația membrilor comunali nevoia existentă nu admite acest fapt și cu astfel de pertractări¹⁹ a trecut anul școlar. Frecvența școlară a fost slabă, adeseori au frecventat zilnic numai 5–6 copii școala, cei mai mulți părinți ai copiilor de școală au fost siliți din cauza sărăciei și a scumpetei existente – mulți peste iarnă neprevăzuți cu îmbrăcămintea necesară, iar vara întrebuițați la [rând lipsă, n.n.]; din această cauză și progresele au fost în general neconsiderabile. Din religie,

¹⁵ Diligente = bune.

¹⁶ C. M. = monedă convențională.

¹⁷ Remunerațiune = salariu.

¹⁸ De prezent = recent.

¹⁹ Pertractări = dezbateri.

silabizare și citire au reușit copiii de școală binișor, dar în celelalte studii, în special calculul mintal și cu cifre, apoi din regulile de silabizare și ortografie slab, fiindcă în privința aceasta și învățătorului îi lipsește îndemânătatea și exercițiul și mai pe scurt zis nu e capabil de învățământul atât de important.

Administratorul preot a vizitat deseori școala și a îndemnat la frecvență școlară diligentă, dar nu a aflat ascultare.

Foștii puietri altoiți din pepinieră au fost scoși, distribuiți în primăvara trecută, în toamna viitoare trebuie să se planteze sămburi de fructe. Clădirea școlară de altcum a fost în ordine și copiii de școală au fost curați și spălați.

Școala națională Mocod

Aici s-a ținut examenul prin subsemnatul, în prezența preotului local, al președintelui local și multor ascultători tot în ziua de 27 iunie a. c. în mod solemn. După rezultatul acestuia au reușit copiii de școală în cele mai multe obiecte de studiu în mod mulțumitor; preotul din loc Leon Vîrtic se ocupă de învățământ cu succes lăudabil, religia și cântarea bisericească a exercitat-o minunat. Învățătorul a dezvoltat în anul acesta ca și în cel trecut silința și activitatea dorită și și-a îndeplinit conștiincios datorița, prin urmare și merită o mărire a salariului său ce numai prin intervenția autorității politice se poate realiza.

Casa școlară necesită văruirea. Ordinea și curățenia au fost îndestulitoare²⁰. Pepiniera s-a lucrat corespunzător.

Școala națională la Zagra

Examenul s-a ținut aici în ziua de 28 iunie a. c. în modul arătat mai sus prin subsemnatul. Tineretul școlar a făcut prin silința neobositoare a tânărului învățător cu științe pedagogice Andrei Morariu, progrese îmbucurătoare și numitul ar fi dobândit și mai mult dacă superficialul demisul primar local – de prezent păzitor salariat – îi ar fi stat de îndemână; acest învățător harnic a învățat tinerimea școlară și noțiuni geografice. Preotul local Ștefan Many a predat religia cu succes și a îndemnat copiii cu seriozitate la frecvența școlară.

Pepinieră pentru școala aceasta nu a existat nicidecum. Casa școlară se află sub un acoperiș cu școala trivială germană și în stare dărăpănată. Ordinea și curățenia s-au observat în modul dorit.

Școala germană trivială la Zagra

Aici s-a ținut examenul tot la 28 iunie a. c. în mod solemn de către subsemnatul. Învățătorul trivial foarte activ, iubitor de învățământ, Roman Popp a predat toate obiectele prescrise cu succesul dorit și religia, din care obiect au reușit elevii în ambele limbi foarte bine; în gramatica germană și scriere după dictat combinat ca analizare au reușit elevii minunat, numai calculul mintal și cu cifre cere mai mult exercițiu practic, cu exemple din viața zilnică ce i s-a recomandat în special învățătorului pentru viitorul an școlar.

Pepiniera de spațiu mic, conține și puietri altoiți și 6 elevi au beneficiat cu succes lecția practică. Clădirea școlară este cum am amintit mai sus în stare dărăpănată, sala de învățământ e curată și văruită, ordinea și curățenia se respectă în modul dorit.

²⁰ Îndestulitor = mulțumitor.

Cu alegerea elevilor naționali apti pentru frecventarea acestei școli, așa este chestiunea că din cauză că părinții respectivi din 3 dintre cele 7 comune concurente își trimit copiii cu mult mai bucurosi în școala superioară de la Năsăud unde amenajarea acelora se reprezintă cu mult mai ieftină, apoi afară de Zagra, în celelalte 3 comune populația e puțină și așa efectivul școlar abia se poate urca la 30. După astfel de împrejurări, după părerea subsemnatului ar fi cu mult mai avantajos pentru populația română, de a transfera pe învățătorul zăgrean mai adânc în țară. Localitatea Beclean ar fi pentru acest scop complet corespunzătoare, aici există o școală nou clădită din material solid și populația română din țară dorește mult de a învăța limba germană.

Școala națională la Runc

În această școală s-a ținut examenul în mod solemn, în prezența de numeroși ascultători la 29 iunie a. c.

Progresul a fost în general destul de bun. Învățătorul de prezent n-are școli pedagogice, dar a fost harnic și a ajuns cu puține științe posibilul. Religia a predat-o el însuși, în comună nu este preot, serviciul divin îl face acela din Hordou, care natural se prezintă numai duminica și în zile de sărbători.

Tabelă de silabizare nu există, din această cauză nu s-a făcut cunoașterea literelor și silabizarea la tabelă, precum se cere în manualul metodic. Din calculare mintală și cu cifre posedă învățătorul însuși puține cunoștințe pregătitoare deși dovedește cea mai mare bunăvoință pentru învățământ. De altcum²¹ salariul său se urcă la suma de 24 fl. C. M. Învățătorul care a fost mai întâi aici, cu științe pedagogice a acceptat în toamna trecută în țară un post de învățător - notar cu un salariu bun; comuna nu are aproape nici un fond de venit pentru a întreține un învățător destoinic.

Casa școlară e în stare bună și curată. Tineretul școlar a fost curat și ordinea se respectă. Pepiniera a fost încă de ani distrusă de o furtună.

Școala națională Găureni

Și aici s-a ținut examenul de către subsemnatul în mod solemn în ziua de mai sus. În religie, care obiect s-a predat de învățătorul însuși, fiindcă referitor la serviciul divin se prezintă tot a doua duminică unul din cei doi preoți din Zagra, au reușit elevii bine, din silabizare și citire îndestulitor, dar din calculare mintală și cu cifre slab, învățătorul înaintat în vârstă nu are simpatie de învățământ și după cum se vede procedează cu copiii de școală în mod brutal. Pentru anul viitor trebuie să-și caute comuna un alt învățător, această comună este una dintre cele mai mici ale districtului, nu poate plăti mai mult anual decât 20 fl. C. M., prin urmare n-ar putea angaja numai un individ mijlociu. Frecvența a fost slabă; zilnic 4-5 copii care iarna din cauza lipsei hainelor de către părinții lor nu pot fi trimiși la școală și numaidecât dacă se începe primăvara, ca în munți înalți trăind se folosesc la păzitul vitelor.

Casa școlară e în stare bună și văruiată. În pepinieră nu sunt puiți deloc.

Școala națională Poieni

În școala aceasta s-a ținut examenul ca și în școala arătată mai sus la 30 iunie a. c. Din religie, care obiect important din cauză că preotul local n-a putut îl a predat învățătorul, au reușit copiii rău. Învățătorul nu are științe pedagogice, dar a fost foarte activ și diligent și potrivit științelor sale a muncit lăudabil; din silabizare și citire au

²¹ De altcum = de altfel.

reușit copiii bine, mai puțin bine din calculare mintală și cu cifre în care obiect învățătorul însuși nu are îndemănare, permite însă loc speranței, căci prin diligență și exercițiu își va însuși îndemănarea necesară cu atât mai mult, fiindcă numitul dovedește simpatie față de învățământ. Frecvența școlară a fost cam îndestulitoare - la mulți părinți domnește sărăcia - și îi întrebuințează numaidecât la începutul primăverii la paza vitelor. Scumpetea existentă a fructelor încă a fost o piedică considerabilă pentru frecvența școlii.

Edificiul școlar e în cea mai bună stare și văruit. Ordinea și curățenia lasă de dorit. Pepiniera a pierit.

Școala națională Suplai

Aici s-a ținut examenul iarăși în ziua de mai sus. Frecvența școlară a fost slabă. Scumpetea dominantă a fructelor și sărăcia poporului munților înalți sunt în privința aceasta pe primul plan. Comuna aparține celor mai mici ale districtului. Efectivul copiilor de școală arată abia 20 de capi, din aceștia au frecventat zilnic 4-5-6 școala. Învățătorul aici angajat are cel mai mic salariu, prin urmare este silit a-și lucra moșia; de altcum progresele dobândite au fost în general binișoare și religia o predă el însuși fiindcă preotul comunei Poieni ține în fiecare a doua zi de duminică serviciul divin, dar de altcum nu e capabil de a preda lecția catehetică.

Casa școlară e în stare bună și văruită. Pepinieră nu există.

Școala națională Bichiș [Bichigiu, n.n.]

Examenul a avut loc în mod solemn în școala aceasta la 1 iulie a. c. Progresele au fost în toate obiectele afară de calculul mintal și cu cifre, în care obiect învățătorul însuși are puțin exercițiu, cam îndestulitoare. Învățătorul nefiind pedagog, a muncit harnic potrivit științelor sale. Preotul local a ținut deseori lecții din religie, predarea însă nu poate fi numită ca perfectă fiindcă științele sale, ca unui elev al clasei 3 sunt nesuficiente.

Pepiniera e slab lucrată. Casa școlară e în stare binișoară.

Școala trivială germană Telciu

Aici s-a ținut examenul de către subsemnatul în mod solemn la 2 iulie a. c.

Frecvența școlară a fost în general îndestulitoare. Efectivul școlarilor abia ajunge numărul de 30 de capuri și la înlocuirea celor ieșiți din școală sunt piedici în cale. 4 comune competează la aceasta și din 3 din acestea cu greu se poate face alegerea; comunele acestea sunt la munte; fructe se fac puțin izvorul principal de alimentație este creșterea vitelor, dar 2/3 al populației se luptă cu lipsa și cea mai mare parte nu este în stare de a-și trimite copiii în școlile existente naționale. În prezent sunt cu mult mai multe plângeri între popor ca sub administrația militară; așa de exemplu au fost forțați foștii grăniceri în anul acesta de a merge din cele mai îndepărtate localități la construcția șoselei, la Tihuța, 3-4 stațiuni poștale de îndepărtat; sub astfel de împrejurări îi trece pofta unui sârman cap de familie, fără o bucată de vită, fără fructe, însărcinat cu 4-5 copii, trăind ca pâlmaș²², să-și trimită copiii la școală. Impozitul e pentru aceștia o sarcină neobișnuită, la care nu s-au gândit niciodată; astfel de greutăți sunt de dezavantaj pentru frecvența școlară și sub astfel de împrejurări nu se mai poate atinge cu tineretul școlar progresul îmbucurător ce s-a arătat la această școală sub administrația militară, sub cea mai strălucitoare lumină.

²² Pâlmaș = muncitor zilier.

Învățătorul trivial german de prezent, cu un salariu anual de 120 fl. C. M., încă nu are același grad de științe și îndemânătate în procedeul pedagogic ca cel anterior, acum adjunct – prin urmare nu se pot face față de el aceleași pretențiuni²³; de altcun, potrivit științelor sale a ținut silitor lecțiile și elevii au reușit în toate obiectele binișor cu excepția calculului mintal și cu cifre în care studiu și învățătorului îi lipsește îndemânarea și exercițiul necesar. Și religia a predat-o el însuși în mod îndestulător fiindcă preotul local numit de catehet pentru această școală e adeseori bolnăvicios, de altcun nu e capabil de a satisface în acest post ca neteolog și nepedagog.

Pepiniera existentă s-a lucrat cu grija necesară. Casa școlară clădită din material solid este în cea mai bună stare, ordinea și curățenia există în modul dorit.

Școala națională la Telciu

Aici s-a ținut examenul tot în ziua arătată mai sus. Frecvența a fost după împrejurările existente în general bună. Tineretul școlar a reușit în toate obiectele cu satisfacție. Învățătorul are științe pedagogice, e apt pentru această carieră și muncește cu râvnă și silință. Al doilea preot din localitate predă religia potrivit științelor sale dobândite.

Pepiniera a lucrat-o învățătorul cu deosebită grijă și fetelor s-au ținut lecții din cultivarea zarzavatului. Casa școlară e în stare bună și văruiată. Ordinea și curățenia există în toată privința.

Școala națională la Romuli

Aici s-a ținut examenul la 3 iulie a. c. în mod solemn. Frecvența școlară după împrejurările dovedite la școala trivială din Telciu a fost mediocră, iar progresele nu pot fi notate ca, considerabile. Învățătorul care e aici angajat de mai mult ca un deceniu, deși are științe pedagogice nu pricepe să apuce lucrul acolo unde trebuie, afacerea notarială administrată de dânsul probabil încă îl reține de la ținerea unelor ore de învățământ; de altcun, școala aceasta și sub administrația militară nu a stat pe cale mai bună. Învățătorul și preotul predau în mod alternativ religia, dar și aici s-a dovedit un progres sec, istovit, copiii nu au fost în stare de a explica cuvântul „aproapele”, întregul învățământ se face în mod mecanic.

Pepinieră este dar nu e plantată, ce urmează de a fi făcut la toamnă. Casa școlară e în stare bună dar urmează de a fi văruiată. Ordinea și curățenia de altcun sunt corespunzătoare.

Școala națională la Hordou

Aici s-a ținut examenul la 4 iulie a. c. în prezența numeroșilor auditori. Frecvența școlară a fost slabă, zilnic apăreau în școală numai 5-10 copii de școală. Cauzele sunt cele de la școala germană trivială la Telciu, în parte antipatie și sub astfel de împrejurări chiar un învățător bun nu ajunge la un progres bun; sub administrația militară au frecventat 50-60 școala, în prezent peste 30; aici a fost în continuu un locotenent staționat care a ținut mult la frecvența școlară. Răspunsurile din religie au fost secete, dovada unui învățământ mecanizat. Din istoria bibliei au răspuns unii elevi bine. În celelalte studii au reușit copiii binișor, afară de calculul mintal și cu cifre. Pentru a-și crea o subzistență mai bună administreează învățătorul afacerea de notariat, care probabil că îi răpește câte o oră din învățământ; acesta nu are științe pedagogice și dovedește silință, dar nu știe să apuce lucrul la locul în drept.

²³ Pretențiuni = pretenții.

Casa școlară e în stare bună, văruiată. Privatul²⁴, mai întâi în stare bună, bine întreținut s-a dărâmat și nimeni nu arată interes pentru construcția lui. Pepinieră există, dar nu sunt puieți. Cauza că multe pepiniere sunt slab lucrate își mai are cauza, fiindcă mulți învățători se schimbă aproape în fiecare an, se face aproape comerț cu angajarea acestora.

Școala națională la Salva

Și aici s-a ținut examenul în ziua arătată mai sus. Din 130 de copii apti de școală au frecventat numai 5 fete și 26 de băieți școala în continuu, 50 de copii slab și 50 de copii deloc; sărăcia la o parte mare a populației are efect neavantajos asupra frecvenței, dar și unii dintre cei bogați au reținut copiii de la frecvența școlii. Învățătorul administrează și afacerile notariatului, care îl rețin probabil de la unele ore de lecții, de altcum a ascultat numitul cursul pedagogic și muncește după posibilitate în postul lui încredințat. Tinerimea a reușit în cele mai multe obiecte bine, afară de calculul mintal și cu cifre, religia a predat-o învățătorul însuși, preotul din localitate a apărut în școală cam rar în decursul anului școlar, din cauza stării grele a familiei sale e silit a se îngriji mult de gospodăria sa, de altcum e un absolvent²⁵ teolog și prin urmare ar putea desfășura o activitate eficace.

Edificiul școlar e în cea mai bună stare și văruiat. Pepiniera s-a îngrădit numai primăvara târziu prin urmare nu s-a putut planta nimic; în toamna viitoare se va îngriji învățătorul de semănarea sămburilor de fructe; de altcum a existat în toată privința ordine și curățenie.

Școala națională la Năsăud

În școala aceasta s-a ținut de subsemnatul examenul la 5 iulie a. c. cu numeroși ascultători în prezența vicarului Macedon Pop în mod solemn. Frecvența a fost după împrejurări îndestulitoare. Mulți părinți din cauza nevoii și-au trimis copiii neregulat sau deloc la școală. Revoluția a provocat aici răni grave care încă nu s-au vindecat. Progresele au fost în general foarte îmbucurătoare, îndeosebi în religie care studiu îl predă cu succes sfinția sa dl. vicar; în celelalte studii, dar îndeosebi în calculul mintal, silabizare metodică și citire au reușit copiii de școală minunat, constanța s-a recomandat pentru viitorul an școlar învățătorului studiul regulilor gramaticale populare. Școala aceasta nu a fost sub administrația militară într-o stare atât de bună ca în prezent și se socotește acum între cele mai bune din district. Învățătorul are științe pedagogice, e la înălțimea carierei sale și a dovedit o activitate laudabilă.

Pepiniera va fi semănată cu sămburi de fructe. Casa școlară e în stare bună, dar încăperile nu sunt corespunzătoare pentru copiii apti de școală. Ordine și curățenie există în modul dorit.

Școala națională la Rebrîșoara

Aici s-a ținut examenul după ascultarea serviciului divin solemn, în prezența unui număr de ascultători extraordinar de mare. Frecvența școlară a fost la o parte a tineretului școlar îndestulătoare, în parte nevoia, ca și în Năsăud, a fost neavantajoasă fiindcă și această localitate a fost incendiată în luna lui iunie 1849 de insurgenți. Învățătorul cu studii pedagogice a dobândit prin neobosita și laudabila sa trudă și

²⁴ Privat = toaleta publică.

²⁵ Absolvent = absolvent.

siliță, cât și prin procedeul său metodic cu tinerimea școlară, în toate obiectele cele mai îmbucurătoare progrese, afară de regulile gramaticale populare, care restanță i s-a recomandat grijii învățătorului pentru viitorul an școlar; prin urmare și școala acesta poate fi socotită între cele eminente ale districtului. Preotul Grigore Pop din loc a activat prin învățământul istoriei bibliei strălucitor.

Pepiniera conține o mulțime de puieti de pomi, dar nealtoiți, care din cauza îngrădirii întârziate nu s-au putut altoi. Casa școlară clădită din materiale solide, e în cea mai bună și curată stare. Ordinea și curățenia dorită a fost în toată privința de față.

Școala națională la Rebra Mare

Examenul s-a ținut aici încă la data de mai sus în prezența de numeroși ascultători. Frecvența școlară a fost în general ca în Rebrisoara, și aici nevoia asupritoare are un efect neavantajos asupra frecvenței școlare la o parte a tinerimii aptă de școală, mulți copii se întrebunțează imediat la începerea primăverii la paza vitelor. Progresele în general nu pot fi notate ca, considerabile. În anul trecut s-a socotit această școală care a avut un învățător tânăr foarte harnic, cu studii pedagogice, dar care a fost silit din cauza prea micului salariu de a abzice²⁶ de postul său și să ocupe un alt post în țară sub condițiuni mai avantajoase – între celea eminente; învățătorul de prezent nu are studii pedagogice, dovedește bunăvoința dorită, dar în zadar, îi lipsește procedeul metodic și așa zis, pipăiește prin întuneric.

Răspunsurile din religie au fost secete, lipsește explicarea, aceeași situație apare și la istoria bibliei ce se predă de preotul din loc și căruia a dăruit natura în mod vitreg atât statura, cât și ce privește spiritul.

Pepiniera conține și pomișori, între care unii altoiți din anul acesta dar aceasta nu a fost plivită de buruiene, fapt despre care i s-a tras în special învățătorului atențiunea. Școala e în stare bună curată. De ordine și curățenie s-a ținut cont.

Școala națională la Parva

În această școală eminentă, care stă sub conducerea unui tânăr, extrem de activ, domnit de o morală eminentă, posedând științe pedagogice, beneficiind de un salariu considerabil din partea acestei comune mici s-a ținut examenul în prezența multor ascultători la 7 iulie a. c. în mod solemn, reușind în toate obiectele la mulțumirea îmbucurătoare, afară de declamarea regulilor gramaticale populare, care restanță i s-a recomandat învățătorului pentru anul școlar viitor. De rezultatul minunat dobândit de învățătorul sărguitor s-au îmbucurat părinții copiilor de școală și au fost mai mult îndemnați la o imediată activă frecvență școlară.

Tânărul, de chestiunea școlară pătrunsul preot local influențează avantajos, prin somațiunile sale în biserică, poporul.

Pepiniera care a fost în cimitir a pierit, președintele local s-a obligat a căuta până la toamnă un loc pentru aceasta; învățătorul a instruit pe elevii mai mari prin lecții practice în altoirea pomilor.

Casa școlară corespunde scopului său și e în stare curată. Ordinea și curățenia au fost în toată privința, în modul dorit de față.

²⁶ A abzice = a renunța, a demisiona.

Școala națională Nepos

Aici s-a ținut examenul la 8 iulie a. c. în mod solemn. Școala au frecventat-o numai 20 de copii de școală; din 80 de copii buni de școală, frecventează numai 15 băieți și 20 de fete școală; această comună are cea mai mică proprietate funciară din district și populația extrem de activă și diligentă, din cauza existenței grele se află forțată de a-și căuta o posibilitate de trai în toate părțile la care trebuie să ajute cum se înțelege de sine și copiii mari.

Progresele au fost, afară de calculul mintal și cu cifre, apoi predarea regulilor populare gramaticale, îndestulitoare. Restanțele i s-au recomandat pentru viitorul an școlar în special tânărului învățător, care de altcum dispune de științe pedagogice, e apt serviciului său și își îndeplinește după posibilitate datorințele sale școlare.

Religia a predat-o învățătorul însuși; preotul din localitate deși a vizitat în timpul cursului de mai multe ori școala, n-are aptitudinea de a preda, fiindcă nu este teolog și îi lipsesc științele necesare.

Pepiniera, cu spațiu extrem de mic, conține două strătulețe cu puieți plantați din toamna trecută. Casa școlară e în bună stare, se cere însă văruitul. S-a observat ordinea și curățenia la tineretul școlar.

Școala națională la Feldru

În școala aceasta s-a ținut examenul în mod solemn tot la data de mai sus.

Frecvența școlară a fost îndestulitoare, dar o parte însemnată a tineretului apt de școală a comunei sărace provocată prin revoluție - aceași localitate a avut nefericirea de a fi incendiată de „insurgenți” în anul 1849 - nu a frecventat școala. Învățătorul totodată, ca și cantor bisericesc, deși nu are științe pedagogice a dovedit prin activitatea sa la predarea religiei, istoria bibliei și cântului bisericesc progrese îmbucurătoare, și în silabizare și citire au reușit copiii tot bine, mai puțin bine în calculul mintal și cu cifre ca și în științele pregătitoare ale regulilor gramaticale populare, în care studii învățătorului însuși îi lipsește îndemânătatea²⁷ necesară. Pentru anul școlar viitor ar trebui prevăzută această școală cu un învățător bun, cu științe pedagogice, care de prezent face serviciu în țară.

Preotul din localitate, un moșneag bătrân, venerabil, îndeamnă în biserică prin somațiuni la învățământ. Pepiniera e în stare bună, 35 de pomi s-au altoit primăvara, la care lecție practică au luat parte elevii mai mari. Casa școlară cere unele reparațiuni, de altcum a fost aceasta văruită. De ordine și curățenie s-a ținut cont în modul dorit.

Școala națională la Ilva Mică

Aici s-a ținut examenul la 9 iulie a. c. în prezența multor ascultători în mod solemn și a reușit din toate obiectele afară de predarea regulilor gramaticale populare. Această restanță ca și instruirea practică în calculul cu cifre i s-a recomandat în special pentru viitorul an școlar, tânărului și foarte activ învățător care are studii pedagogice, pătruns de un moral excelent, dar din nenorocire e slab salarizat. Religia încă s-a predat de învățătorul însuși și anume cu explicațiuni temeinice îmbrăcate.

Preotul administrator a vizitat adeseori școala și a îndemnat populația la frecvența școlară posibilă a copiilor.

²⁷ Îndemânătatea = pregătirea.

Pepiniera, mărginită în spațiu, e în stare bună și elevii mai mari au beneficiat de lecții practice din cultivarea sămburilor de fructe ca și din altoire. Casa școlară e în stare bună și văruiată. De ordine și curățenie s-a ținut în toată privința cont în modul dorit.

Frecvența școlară a fost îndestulătoare, dar la o parte mare a tineretului de școală nevoia asupritoare a părinților respectivi are un efect neavantajos asupra frecvenței (școlii) școlare; totuși se poate socoti această școală, pe baza progreselor dobândite în general, între cele eminente ale districtului.

Școala germană trivială de Stat la Săt. Gheorghe [Sângeorz-Băi, n.n.]

În aceasta, de prezent cea mai excelentă școală între cele 5 școli germane triviale aflătoare în districtul Regimentului, s-a ținut examenul în mod solemn de către subsemnatul, sub prezidierea²⁸ d-lui subcomisar districtual Man, în prezența numeroșilor ascultători, membrii acelor 10 comune ce concurează la această școală.

Frecvența școlară a fost prin neobosita, activa grijă a învățătorului ce e pătruns de cea mai bună voință pentru educația tinerimii școlare și care prezidează serviciul său cu posibila sârguință și diligență și anume Isidor Bodeșca, supravegheată diligent și fără întrerupere, de aceea s-au dovedit pe neașteptate și progresele făcute în toate obiectele, fără excepție, ca strălucitoare și laudabile. Tratarea analitică a regulilor gramaticale în limba germană și maternă, la care a servit ca bază propozițiunea dictată a strălucit îndeosebi. În geografia și istoria patriei au beneficiat elevii de lecții populare și extrem de îndestulitoare. Această școală nici sub administrația militară nu s-a îmbucurat de un învățător atât de destoinic. Și religia a predat-o singur singuratic în decursul întregului an școlar tinerimii școlare în modul cerut, totodată și cântecul obișnuit bisericesc. Preotul din localitate, un moșneag venerabil, înaintat în etate, protejează în biserică, prin somațiuni potrivite și serioase, mult învățământul.

Pepiniera e în starea cea mai bună, elevii au beneficiat în ea cu succes lecții practice ca și în cultivarea diferitelor zarzavaturi. Edificiul școlar, construit din materiale solide, e în starea cea mai bună și curat. Ordinea și curățenia în toată privința nu mai lasă nimic de dorit.

Școala națională la Săt. Gheorghe [Sângeorz-Băi, n.n.]

Aici s-a ținut examenul de către subsemnatul în ziua de mai sus în prezența multor auditori. Frecvența școlară a fost în general îndestulătoare. Conform rezultatului examenului, au reușit copiii de școală în cele mai multe obiecte de studiu, la cea mai îmbucurătoare mulțumire și învățătorul care a beneficiat în luna lui octombrie anul trecut cu încă 3 indivizi, prin subsemnatul, de lecții din procedeul principal metodic a dezvoltat ageră diligență și o activitate laudabilă. Învățătorul trivial german din loc, numit mai sus, îi a stat binevoitor și cu obișnuita sârguință întrajutor la dobândirea mai ușoară a unui progres mai îmbucurător. Și religia a predat-o el însuși tot cu succes; și în cântul bisericesc au reușit copiii de școală tot foarte bine. Îndeosebi își a dovedit această întotdeauna excelentă școală vechea dovedită laudă și a susținut-o. De lecții din regulile gramaticale populare pentru învățător în anul școlar viitor, se va îngriji învățătorul german trivial în mod binevoitor cu îndrumările corespunzătoare astfel încât și această restanță va fi în viitor alăturată.

²⁸ Prezidierea = președenția.

Pepiniera e în stare bună și elevii mai eminenți au beneficiat în privința aceasta cu succes de lecții. Casa școlară e în stare bună și văruită, cere însă o mărire urgentă pentru tinerimea școlară din loc extrem de numeroasă. Ordinea și curățenia există în modul dorit.

Școala națională la Maieru

În această comună s-a ținut după terminarea serviciului divin, în prezența numeroșilor auditori, examenul în mod solemn.

Frecvența școlară a suferit primăvara dintr-o mare parte a elevilor o întrerupere; cauza acestui motiv a fost fiindcă părinții multor copii având lipsă de fân, să-i întrebuițeze la paza vitelor; de la 1 mai a. c. însă a fost frecvența școlară îndestulitoare. Învățătorul cu școala pedagogică a dovedit prin obositoarea sa diligență și laudabil recunoscută râvnă ca și prin procedeul său temeinic și metodic, cele mai îmbucurătoare rezultate deoarece copiii de școală au reușit din toate obiectele extrem de bine, cu excepția regulilor gramaticale populare, care restanță i s-a recomandat în special învățătorului pentru viitorul an școlar; învățătorul care temeinic a predat și religia și totodată și cântatul bisericesc, nu a dobândit în activitatea sa decenie un rezultat mai îmbucurător decât acela de astăzi și așa se poate socoti această școală înaintată între cele eminențe ale districtului.

Preotul din loc, un moșneag înaintat în vârstă, a activat în biserică după posibilitate prin somațiuni serioase pentru învățământ. Pepiniera cere o îngrijire mai bună, elevii mai buni au beneficiat în ea de lecții practice. Casa școlară e în stare bună și văruită. De ordine și curățenie s-a ținut cont.

Școala națională la Rodna Veche

Aici s-a ținut examenul la 12 iulie a. c. în prezența multor ascultători în mod solemn. Frecvența școlară s-a observat în general diligent, contra unor dificultăți ce există și aici. Tânărul neobosit învățător, care posedă științe pedagogice, pătruns de o morală excelentă, apt serviciului său, ocupându-se activ și cu râvnă laudabilă de cultura dorită și necesară tinerimii naive, a predat toate obiectele integral și a dobândit cele mai îmbucurătoare rezultate. Această școală stă la o înălțime înfloritoare și sub conducerea neobositului diriginte al ei, dobândește premiul întâi între toate școlile naționale al desființatului Regiment II Grăniceri; prin urmare poate fi considerată pentru celelalte școli în toată privința ca o școală de model pentru încurajare și imitare.

Preotul local Clement Lupșai care a instruit tineretul școlar în cântul bisericesc după diferite melodii plăcute îndeamnă în biserică extrem de avantajos, prin somațiuni agere și laudabile și de efect pătrunzător, la învățământ. Grădina, în care s-a aflat pepiniera s-a vândut; președintele din loc s-a obligat de a căuta la toamnă un loc potrivit pentru pepinieră. Casa școlară e în cea mai bună stare și văruită, cere însă o mărire potrivită pentru tinerimea numeroasă școlară. De ordine și curățenie s-a ținut cont în toată privința.

Școala națională la Rodna Nouă

În școala aceasta s-a ținut examenul în prezența multor ascultători la 13 iulie a. c. Rezultatele acestuia s-au dovedit ca nesuficiente din cauza frecvenței școlare slabe; mulți părinți ai copiilor de școală, trăind prin munți înalți sunt siliți a întrebuița copiii la păzitul vitelor, adeseori au frecventat școala 3-4-5 copii;

învățătorul nu are științe pedagogice, prin urmare se bazează la predare mult pe procedeul mecanic.

Și această comună aparține celor mai mici ale districtului și mijloacele comunale nu sunt suficiente pentru a salariza un învățător destoinic în mod suficient; de altcum și sub administrația militară nu a stat această școală într-o stare deosebit înfloritoare; și preot local nu este, care ar putea îndemna cu succes la o frecvență diligentă școlară. De altcum administratorul denumit preot local din Rodna Veche a îndrumat după posibilitate populația prin vorbiri în biserică în această privință, dar somațiunile după cum se vede par că n-au prins rădăcină.

Pepiniera conține o mulțime de puieți care însă cer o îngrijire mai bună. Toate defectele și restanțele s-au pus în vedere prin comisia școlară examinatoare spre îndreptarea tănărului, în parte de nesocotință stăpânit învățător, cu observația că în caz de neexecutare el va fi eliminat din învățământ și cu mare posibilitate va fi recrutat.

Casa școlară e în starea cea mai bună și văruiță. Ordinea și curățenia e destul de bună.

Școala națională la Ilva Mare

Aici s-a ținut examenul în ziua de 14 iulie a. c. Frecvența școlară a fost în general slabă. Comuna aceasta e plasată în munți înalți, venitul principal pentru alimentare este creșterea vitelor. O parte mare a populației de aici e stăpânită de o nevoie asupritoare, dar și locuitorii mai bine situați sunt siliți de a întrebuița copiii destinați pentru frecvența școlii, la păzitul vitelor, copiii mai mari se întrebuițează și iarna la această muncă și categoria mai săracă nu este în stare de a prevedea copiii în decursul iernii cu hainele necesare pentru frecvența școlii, de aceea la împrejurările existente nici progresul nu a putut fi considerabil.

Deși răspunsurile din religie și istoria bibliei au fost îndestulitoare, totuși domnește în privința aceasta un fel de moleșală; din cântul bisericesc au reușit copiii bine. Silabizarea la tabelă a exercitat-o învățătorul care are științe pedagogice și care de altcum e domnit de o bunăvoință pentru specialitatea sa în mod metodic și lăudabil; din silabizare și citire cât și din calculul mintal sunt progrese acceptabile, dar calculul cu cifre și noțiunile pregătitoare ale regulilor gramaticale au fost slabe, care restanță i s-a recomandat învățătorului în special pentru anul școlar viitor dacă voiește să-și susțină catedra.

Preotul din loc ține lecții din istoria bibliei și îndeamnă poporul prin somațiuni potrivite la o frecvență școlară diligentă după posibilitate.

Pepiniera existentă trebuie semănată la toamnă cu sămburi de fructe.

Casa școlară de altcum e în stare bună și văruiță, dar din cauza numeroșilor copii buni de școală are nevoie de o lărgire. Mijloacele comunei acum nu sunt atât de suficiente ca sub administrația militară. Comunele au de prezent o mulțime de cheltuieli neprevăzute de acoperit, fapt care a provocat o depresiune la întreaga populație de odinioară grănicerească din această parte și ce au avut efect dezavantajos și pe învățământ.

Școala națională la Măgura

În școala aceasta s-a ținut examenul încă la data de mai sus. Frecvența a fost slabă, rezultatele examenului au fost în general slabe. Numai din istoria bibliei apoi din silabizare și citire au reușit mai mulți copii de școală destul de bine, învățătorul

are științe pedagogice și ar fi putut efectua incomparabil mai mult este însă în parte stăpânit de ușurință și afară de aceasta administrează pe lângă resortul școlar și afacerile notariale și conduce administrația la măsurarea pământului fapt ce probabil îl reține de la ținerea multor ore de lecții, prin urmare i s-a dat din cauza restanțelor aflătoare aici povățuri și somațiune ca celui din Rodna Nouă.

Preotul administrant aici din Ilva Mare activează după posibilitate prin somațiuni mult pentru îmbunătățirea învățământului. Casa școlară e într-o stare dureroasă și văruiată. Pepiniera e îngrădită, însă nu conține puieti. Ordinea și curățenia la tinerimea școlară e acceptabilă.

Școala națională Săt. Iosif [Poiana Ilvei, n.n.]

Aici s-a ținut examenul în mod solemn în prezența numeroșilor auditori la 15 iulie a. c. Frecvența școlară a fost prin grija învățătorului angajat aici din toamna trecută și căruia i s-au dat din partea subsemnatului sfaturi în procedeul metodic foarte bună și progresele au fost în cele mai multe studii, afară de calculul mintal și regulile gramaticale populare în care studii îi lipsește și învățătorului îndămânătatea și dibăcia necesară, foarte indestulitoare, dovada unei activități neobositoare și laudabile dezvoltate de învățător, care a ținut lecții temeinice și din religie.

Preotul din Leș administrează aici și vizitează din când în când școala. Pepiniera e în stare bună și elevii mai buni au beneficiat de lecții practice. Casa școlară e în stare bună și văruiată. Ordinea și curățenia există în modul dorit și așa se poate socoti această școală încă între cele eminente, mai înainte nu a fost într-o stare mai bună.

Școala națională la Leșu

În școala aceasta s-a ținut examenul în prezența de numeroși ascultători în ziua de sus, în mod solemn.

Frecvența școlară a fost destul de indestulitoare; în ce privește frecvența școlară se ivesc aceleași piedici, ca la Ilva Mare. Rezultatele examenului s-au dovedit din religie, care studiu îl predă învățătorul fără ajutorul preotului din loc ca eminent, în celelalte studii – cu excepția calculului mintal și cu cifre apoi regulilor gramaticale populare, care restanțe i s-au recomandat în special diligentului învățător care are științe pedagogice și e pătruns de datorința sa școlară pentru viitorul an școlar – indestulitoare. Învățătorul e în parte stăpânit de unilateralitate și trăiește cu preotul din loc și cu președintele din loc într-un fel de încordare și fiindcă această situație, după cum se pare, are un efect dezavantajos pentru învățământ. Comisia școlară s-a aflat silită de a pune în vedere învățătorului ca pe viitor să lase la o parte o astfel de purtare și mai ales cu membrii ai comunei să trăiască în armonie și să profite de ocazie pentru a evita modest toate neplăcerile.

Pepiniera are nevoie de o lucrare corespunzătoare și semănarea sămburilor de fructe la ce i s-a atras atenția învățătorului și președintelui din loc. Casa școlară e în stare bună și văruiată de altcum a existat ordine și curățenie.

Școala națională la Moroșeni [Mureșenii Bărgăului, n.n.]

Aici s-a ținut examenul la 16 iulie a. c. Frecvența școlară a fost slabă; copiii școlari au fost întrebuințați, ca în munți înalți locuind, pentru paza vitelor.

Învățătorul are științe pedagogice și administrează totodată și afacerea notariatului, fapt care îl reține adeseori de la împlinirea serviciului său de învățător, din această cauză și copiii de școală au reușit în cele mai multe studii în mod mediocru; religia o predă el însuși, câteodată și tatăl său, preotul din loc. Explicația

materiei învățată de rost lipsește. Elevii mai în etate au dat din istoria bibliei răspunsuri îndestulitoare cu regulile silabizării, cu calculul mintal și cu cifre merge slab, care restanțe i s-au recomandat pentru exercițiu în anul viitor.

Pepiniera e în stare bună dar pomii prea deși trebuie scoși. Casa școlară e în stare bună și văruiță; de altcum ordinea și curățenia sunt acceptabile.

Școala națională la Tiha [Tiha Bârgăului, n.n.]

La această școală s-a ținut examenul tot la data de mai sus. Frecvența școlară a fost la această școală foarte slabă, zilnic au frecventat din numărul mare al tinerimii de școală numai 5-6 copii școala, iar și săptămâni întregi a fost frecvența școlii întreruptă. Învățătorul fost angajat aici, a abzis de postul său în ziua de 18 iunie a. c. și a acceptat un post de diurnist, fapt despre care comisia școlară până în ziua examenului nu a știut nimic; preotul din loc Moisis se ocupă serios de învățământ, dar populația nu pricepe râvna sa nobilă și sub astfel de împrejurări și progresele făcute nu au putut fi considerabile; din istoria bibliei, care studiu se predă de preot, a reușit tinerimea școlară ca și din cântul bisericesc, bine. Din calculul mintal au reușit mai mulți eminent, fapt ce îi face laudă învățătorului abzis de post și care în privința aceasta avea o îndemânare excelentă.

În pepinieră nu se află puieți. Casa școlară e în stare bună și văruiță; și la tinerimea școlară există curățenie.

Școala națională la Bistrița [Bistrița Bârgăului, n.n.]

Aici s-a ținut examenul tot la data de mai sus. Frecvența școlară în general nu a fost considerabilă, din 200 de copii buni de școală au frecventat zilnic 10-20-30 școala. Copiii de școală s-au întrebuințat mult de părinții lor, ca în munți trăind la paza vitelor, la o parte mare a populației nevoia mare are un efect neavantajos asupra frecvenței școlare și provoacă antipatie pentru aceasta, așadar nici progresele în general nu pot fi considerabile. Învățătorul se ocupă și de afacerile notariale apoi și cu conducerea afacerilor la măsuratul pământului, fapt care probabil de multe ori îl împiedică de la lecții. Preotul unitar din loc vizitează adeseori școala și ține lecții din istoria bibliei; preotul ortodox vizitează școala cam rar și predarea religiei cade integral la sarcina învățătorului.

De la revoluție încoace nu s-a lucrat mult în pepinieră. Casa școlară e în stare bună și e văruiță. Ordinea și curățenia sunt acceptabile.

Școala națională la Prund [Prundul Bârgăului, n.n.]

La această școală s-a ținut examenul în prezența numeroșilor ascultători la 17 iulie a. c. în mod solemn. Frecvența școlară a fost prin activitatea laudabilă a învățătorului care are științe pedagogice, care e perfecționat în specialitatea sa și dovedește o plăcere și simpatie strălucitoare pentru aceasta și este stăpânit de o morală eminentă, foarte bună și rezultatul examenului a fost ca și în anii trecuți în toată privința îmbucurătoare, așadar își a susținut această excelentă școală și în prezent vechea dovedită glorie. Religia o predă temeinic învățătorul însuși și din cântul bisericesc au reușit copiii tot minunat. Preotul din loc, un bărbat bătrân venerabil vizitează adeseori școala și încurajează pentru învățământ.

Pepiniera e în starea cea mai bună și conține cei mai frumoși puieți de pomi altoiți. Învățătorul e un grădinar excelent și ține lecții cu tinerimea școlară și din cultivarea zarzavatului. Casa școlară e în stare bună și văruiță. Ordinea și curățenia sunt în toată privința de față.

Școala germană trivială la Prund [Prundul Bârgăului, n.n.]

Aici s-a ținut examenul tot în ziua de mai sus, în modul obișnuit, solemn, în prezența de numeroși ascultători.

Frecvența în general s-a observat diligent, cu excepția mai multor din cauza necesității întrebunțați la gospodării. Rezultatele examenului se pot nota în general de suficiente. Preotul greco-unit din Tiha a predat până acum lecția catehetică, deși 2/3 ai elevilor aparțin religiei greco-neunită (orientală) fără ajutorul unui catehet greco-neunit, a declarat însă că pe viitor, din cauza ordinului emis de prea Sfinția Sa episcop baron Andrei Șaguna nu va mai putea funcționa cu succesul obișnuit, iar fiindcă acest preot predă religia și în școala națională din parohia sa, ar avea dreptul de a pretinde pentru studiul religiei ce-l predă în școala ierarhică germană trivială din Prund, o răsplată mai corespunzătoare.

Învățătorul trivial Rus a muncit în modul său obișnuit cu râvnă neobositoare și activitate laudabilă și în anul acesta, școala aceasta își susține gloria și în anul acesta.

În pepinieră sunt puțini puieti, de aceea trebuie să se cultive la toamnă sămburi de fructe. Casa școlară e în stare bună și curat văruiată. Ordinea și curățenia au existat în toată privința în modul dorit.

Școala națională la Suseni [Suseni Bârgăului, n.n.]

La această școală s-a ținut examenul în prezența a numeroși ascultători tot la data de mai sus.

Frecvența a fost după împrejurările existente îndestulitoare și tânărul învățător cu științe pedagogice care a fost angajat aici și care de la 18 iunie a. c. a fost întrebunțat la școala națională din Tiha a muncit diligent și cu succes îmbucurător și elevii au reușit din toate obiectele, afară de regulile gramaticale populare, la cea mai îmbucurătoare mulțumire, religia a predat-o el însuși și anume în mod temeinic; preotul local din când în când încă vizitează școala.

În pepinieră nu se află puieti. Casa școlară e în starea cea mai bună, are însă nevoie de văruiat la toamnă. Ordinea și curățenia s-au supravegheat corespunzător.

Școala națională la Mijloceni [Mijloceni Bârgăului, n.n.]

Aici s-a ținut examenul la 18 iulie a. c. după terminarea serviciului divin în prezența multor ascultători în mod solemn. Frecvența școlară a fost după împrejurări diferită; adeseori frecventau zilnic numai 5-6-10 copii școala. În cele 8 comune din valea Bârgăului se întrebunțează grănicerii extrem de mult la încartiruirea trupelor care trec aproape zilnic prin comune și la cărăușii, ca și la construcția șoselei. Revoluția le-a lovit răni adânci ce încă nu s-au vindecat și nevoia există în general; toate acestea au natural un efect dezavantajos asupra frecvenței școlare, fiindcă așa zis domnește în general o descurajare în popor. Progresele făcute la această școală au fost în general destul de îndestulitoare. Marele preot din localitate Terente Bogath activează cu succes mult prin somațiuni serioase în biserică pentru învățământ.

În pepinieră nu există puieti, dar învățătorul are în grădina sa de casă 2 straturi de puieti, la a căror tratare iau parte și elevii mai buni. Casa școlară e în stare bună și văruiată. De ordine și curățenie s-a ținut cont în mod corespunzător.

Școala națională la Joseni [Josenii Bârgăului, n.n.]

În această școală s-a ținut examenul tot la data arătată mai sus în prezența numeroșilor ascultători. Frecvența școlară e în aceeași situație ca la școala arătată mai sus și aceleași motive există și aici.

Progresele au fost în parte destul de bune, în parte mediocre. Învățătorul are științe pedagogice și este apt specialității sale, dar e stăpânit de ușurință și neglijează orele de predare. Din această cauză a intervenit comisia de examinare și îi a atras atenția cu observațiunea, că în caz dacă nu va dovedi o activitate corespunzătoare va fi suspendat din serviciu. Preotul din localitate inspectează din când în când școala, dar din cauza științelor sale puține nu e capabil de a preda studiul cathetic.

Pepinierii nu s-a destinat grija corespunzătoare; casa școlară e în stare bună și văruiță; ordinea și curățenia sunt acceptabile.

Școala națională la Rus [Rusul Bârgăului, n.n.]

Aici s-a ținut examenul la 19 iulie a. c. Frecvența școlară a fost după împrejurările existente ca în celelalte localități. Marele incendiu din ziua de 17 mai a trecut, a făcut o parte mare a populației de cerșetor și este din cauza aceasta silită a reține copiii de la frecvența școlii. Progresele au fost destul de bune, din calculul mintal și din regulile populare gramaticale au reușit însă copiii slab. Alăturarea acestor restanțe i s-a recomandat învățătorului, care totodată e și notar și care afacere probabil îl reține de la unele ore de lecții, în special pentru viitorul an școlar. Preotul din loc activează prin vorbiri potrivite în biserică, după posibilitate, pentru învățământ.

Pepinierii nu i s-a destinat grija necesară. Casa comunală de cârciumă, solidă și spațioasă ar fi cu mult mai corespunzătoare pentru școală decât casa școlară de prezent, care schimb însă numai prin intervenția autorității politice s-ar putea realiza. Ordinea și curățenia sunt acceptabile.

Școala națională la Ragla

La școala aceasta s-a ținut examenul în ziua de 20 iulie a. c. Frecvența școlară a fost slabă, adeseori au frecventat 3-5 copii școala. Nevoia și descurajarea totală provocate prin desființarea neașteptată, întrebuițarea la construcția șoselelor în exteriorul districtului regimentului - în care drumurile au fost întotdeauna îngrijite în cea mai bună stare - și achitarea impozitelor neobișnuite au un efect neavantajos asupra învățământului. Învățătorul local deși e tânăr și de bună voință, dar nu are științe pedagogice și suferă adeseori de un morb la ochi și de altă boală și așa se întrerupe adeseori învățământul; ustensilele de scris nu s-au procurat și așa programul în general nu a putut fi considerabil. Preotul local predă studiul din religie conform aptitudinii sale ca neteolog și se ocupă cu râvnă de învățământ.

Pepiniera s-a predat după revoluție pieirii. Casa școlară e în stare bună și văruiță. Ordinea și curățenia tinerimii școlare e corespunzătoare.

Școala națională la Budac

Aici s-a ținut examenul tot la data de mai sus. Frecvența a fost adeseori întreruptă. În luna lui ianuarie a. c. a luat în primire serviciul școlar învățătorul Ion Moldovan care deja în cursul de iarnă 1850/51 a fost eliminat din serviciul școlar ce l-a avut în Ragla, din cauza neglijenței extreme. A administrat totodată și afacerile notariale și fiindcă prin șarlatania sa obișnuită a considerat orele de predare numai de o chestiune laterală, în fine a fost eliminat în primăvara trecută de către on. subcomisariat districtual din Monor pentru totdeauna din ambele servicii. După aceasta a luat în primire serviciul școlar cantorul bisericesc în etate de peste 60 de ani care, necunoscând metoda a fost silit a proceda numai în mod mecanic și astfel și

rezultatul examenului - afară de religie care obiect l-a predat preotul din loc Ion Ștefan care se ocupă mult de învățământ, dar nu află la elevii săi numai puțină ascultare, la satisfacții îmbucurătoare - nu a fost îndestulitor. De calculul mintal, silabizare și așa ceva nu are omul acesta cu bună voință, dar slab la minte, nici o idee; calculul cu cifre și caligrafia nu s-au predat deloc și așa nu s-au putut face probele scrise. Această școală care în timpul administrației militare a fost renumită se frecventează de prezent numai de 25 de copii, anterior de 70-80. Piedicile în privința aceasta, amintite la școala din Ragla, își află și aici valabilitatea.

Pepiniera e în total predată pustiirii. Grădina repartizată prin ordinul fostului comandament al regimentului ca supliment pentru veniturile învățătorului este de 2 ani păraginită și nefolosită din cauza eliminatului învățător și notar intrigant și după convingerea subsemnatului își au însușit deja 2 locuitori dreptul la câte o bucată și au cultivat-o, acestei violări izbucnită numai prin autoritatea politică i se poate face capăt în mod corespunzător.

Școala națională la Șieul Mic

La această școală s-a ținut examenul la 21 iulie a. c. Frecvența școlară a fost slabă, adeseori au frecventat numai 2-5 copii școala; în prezent se urcă numărul elevilor la 24 copii, în timpul administrației militare 70-80 și mai mult. Acești grăniceri desființați, complet descurajați și care au suferit mult în timpul revoluției, nu au fost [cuv. indescifrabil] cu greutatea necunoscută de loc; pe pământul săsesc au fost întrebuințați mult în anul acesta și mulți părinți au întrebuințat la aceasta copiii numiți pentru frecvența școlii și sub astfel de împrejurări nu s-a putut face un progres îndestulător și din altă cauză, fiindcă învățătorul care nu e pedagog, cu cea mai mare bunăvoință dovedită, a fost silit să procedeze în mod mecanic, salariul anual e numai 28 fl. C. M., de calculul mintal și așa ceva nici o idee nu are; caligrafia și calculul la tablă, din cauza ustensilelor de scris, din primăvară nu s-a mai executat deloc. 6 copii știu rugăciunile binișor, unii știu și ceva din catehism secet, de rost, tot așa și ceva din istoria bibliei. Preotul din loc se ocupă, conform declarației sale, de învățământ după posibilitate.

Pepiniera a fost în anul acesta complet nimicită de o inundație. Casa școlară e în stare bună și curată.

Atât președintele local, cât și multe alte comune districtuale au înaintat cerere în zilele de examinare, să se mărginească frecvența școlară ca și la sași numai pe lunile de iarnă și pe repețirea²⁹ în zilele de sâmbătă, duminică și de sărbătoare, din această cauză subsemnatul nu are altă posibilitate decât a înainta petiției instanței înalte spre prea dispusă hotărâre.

Școala națională la Monor

Aici s-a ținut examenul în prezența multor ascultători și Domniei Sale subcomisar districtual Arvay tot la data de mai sus de către subsemnatul. De frecvență s-a cam ținut cont, zilnic au frecventat 20-30 copii școala. Această școală a fost frecventată sub administrația militară de aproximativ 100 copii. Antipatia unei mari părți a grănicerilor desființați față de școală își află cauza în motivele arătate la școala de mai sus: multă trupă echipată se află plecată. În luna lui martie a fost din nou recrutare, Monorul a trimis iarăși 4 recruți, iar vecinul mare săsesc comuna Batoș

²⁹ Repețirea = repetarea.

a trimis numai 5 recruți. Învățătorii naționali ai grănicerilor desființați încă nu sunt siguri de recrutare, acesta de aici a scăpat de ea numai printr-o întâmplare norocoasă. Un astfel de procedeu ar putea avea consecința, ca fiecare individ destoinic și tânăr s-ar înfricoșa de a-și alege profesoratul ca, carieră.

De altcum au reușit copiii de școală în mai multe studii destul de bine, în unele numai slab, ca din calculul mintal și cu cifre.

Învățătorul administrează pe lângă afacerile unui învățător și cele ale unui cantor, notar și director la măsurarea pământului ce îl rețin de la unele ore de predare. Preotul din loc predă atât în școala aceasta, ca și în școala germană trivială locală, câteodată studiul de religie, n-are însă salariu și este silit a se ocupa mai mult de gospodăria sa de care depinde existența sa.

Pepiniera conține mai mulți puieti. Casa școlară e în stare bună și curată.

Școala națională la Monos [Morăreni, n.n.] și Marosoroszfalva [Rușii Munți, n.n.]

În aceste două școli s-au ținut examenele la 22 iulie a. c.

Frecvența școlară a fost cam îndestulitoare, cauzele amintite la școlile de mai sus referitor la învățământ se ivesc și aici, prin urmare o tinerime școlară mai mică în număr decât sub administrația militară. Învățătorul școlii întâia e un om tânăr fără experiență, nu e pedagog, cu cea mai bună voință nu știe să apuce lucrul la locul în drept și pășește pe calea mecanică, prin urmare și progresele făcute din toate obiectele de studiu au fost numai mediocre, afară de religie care studiu îl predă preotul din loc, un om tânăr, diligent, cu simpatie pentru învățământ, cu succese laudabile. Caligrafia, în ambele școli, din cauza lipsei de ustensile și care vină e a învățătorului însuși nu s-a predat, fapt despre care a intervenit comisia de examinare.

În a doua școală au reușit copiii din religie, care studiu s-a predat de învățătorul cu științe pedagogice și este apt specialității sale, la mulțumire, preotul din loc a vizitat în anul acesta școala cam de 10 ori. Și în celelalte obiecte de studiu, cu excepția calculului mintal și cu cifre și regulilor gramaticale populare au reușit copiii tot cam binișor.

La cea dintâi nu este pepinieră, la ultima există, dar nu prea cultivată. Casele școlare sunt în stare bună și văruite. Ordinea și curățenia sunt acceptabile.

Școala germană trivială la Monor

Aici s-a ținut examenul cu aceeași solemnitate ca în școala națională. Frecvența a fost iarna diligentă, primăvara din cauza nevoii și sărăciei a fost slabă și întreruptă. De altcum, s-au început lecțiile la această școală din cauza îmbolnăvirii învățătorului Kotrusch numai în jumătatea II a lunii ianuarie a. c. În această școală, care din timpul revoluției se află în stare de dărăpănare s-au predat elevilor, după cum se vede din procesul verbal al examenului, numai rugăciunile, ceva din catehism, apoi silabizare, citire și ceva din calculul mintal pe lângă caligrafie și elevii au reușit din acestea destul de bine. Predarea regulilor gramaticale și calculului cu cifre lipsește de tot. În ce privește alegerea elevilor pentru această școală, există aceleași motive ca și la școlile naționale arătate mai sus.

În pepinieră sunt pomi nealtoți. Casa școlii e în stare dărăpănată, de altcum văruită. De ordine și curățenie se ține cont în mod corespunzător.

Școala națională la Gledin

Examenul s-a ținut tot la data de mai sus. Și aici a fost frecvența în general după aceleași împrejurări ca și la școlile amintite mai sus cam îndestulitoare. Primarul

comunal a ținut sever cont de frecvența școlară. Învățătorul, un om cu științe pedagogice, stăpănit de o morală excelentă, tânăr, activ, a predat religia împreună cu preotul din loc în mod îndestulitor, din celelalte studii cu excepția calculului mintal și cu cifre și regulile gramaticale populare au reușit copiii de școală tot bine. Restanțele respective s-au recomandat în special învățătorului pentru exercițiu corespunzător în viitorul an școlar.

Pepiniera existentă conține peste 100 bucăți puieți. Casa școlară e în stare bună și văruită. De ordine și curățenie s-a ținut cont în mod corespunzător.

Școala națională la Săt. Ivan [Sântioana, n.n.]

În școala aceasta, care a stat anul trecut sub conducerea unui învățător slab și neputincios, s-a ținut examenul care a reușit în general îndestulitor – după ce a luat în primire afacerile școlare iarăși învățătorul cel dintâi – în ziua de 24 iulie a. c. în mod solemn. Numărul elevilor cu mult nu e atât de important ca sub administrația militară, cauzele amintite la școlile de mai sus își află și aici valabilitatea. Preotul din loc ține adeseori lecții din catehism, îi lipsesc însă științele necesare la aceasta.

În pepinieră nu sunt puieți. Casa școlară aflătoare în stare bună reclamă văruitul. Ordinea și curățenia se observă corespunzător.

Școala națională la Nagyfalu [Mărișelu, n.n.]

Examenul s-a ținut cu numeroși ascultători și în prezența Domniei Sale căpitanului pensionat Carl de Minier, tot în ziua de mai sus. Zilnic au frecventat 8-20 de copii școala, numărul elevilor a scăzut și aici din cauzele amintite mai sus.

Învățătorul de prezent fără științe pedagogice, de altcum însuflețit de o bunăvoință pentru învățământ, lucrează cu răvnă conform științelor sale, nu e însă în stare să facă lipsit de procedeul metodic progresele dorite. Preotul local muncește diligent pentru o frecvență școlară bună și îi stă învățătorului în toată privința binevoitor întrajutor. De calculare mintală învățătorul nu are nici o idee, salariul lui anual e mic, lecțiile se țin cu tinerimea școlară iarna în locuința învățătorului, iar vara într-o șură.

Casa școlară din trecut a fost încă în anul 1846 nimicită de o furtună. Pepiniera de mai înainte a pierit.

Școala superioară la Năsăud

În cele 4 clase ale școlii superioare de aici s-au ținut examenele în ziua de 3 și 4 a. c. sub prezidia Domniei Sale, a comisarului districtual Eduard Kromme, în prezența Domniei Sale, a vicarului Macedon Popp, a ambilor maiori pensionați Domniilor lor Basil Wellikan de Boldogmező și Ioan Mihăilaș, a domnului judecător de ocol Fischer și a celui alt personal de judecătorie, apoi a Domniei Sale subcomisar districtual Svretetzki, de subsemnatul în mod solemn. Frecvenței foarte bune și neîntrerupte îi a dat subsemnatul atenția sa deosebită și numai cazuri de boală aflate la unul sau altul elev au făcut în privința aceasta o excepție. Progresul a fost în general, cu puțină excepție îndestulitor, personalul școlii superioare angajat a activat în decursul anului școlar cu silință corespunzătoare și conform științelor dobândite. Rezultatul dobândit cu elevii clasei 4 a fost în toată privința peste măsură de îmbucurător și pentru oaspeții examenului într-o privință surprinzătoare. Răspunsurile din obiectele învățate le-au dat elevii în ambele limbi cu dibăcie și îndemănare prin ce s-a dovedit că materia, mai ales aceeași a clasei 4 a fost bine pricepută și temeinic înțeleasă și așa își susține clasa 4 – în care predă lecțiile

provizorul subprofesor Basil Petry cu studii pedagogice și care este stăpânit de râvnă pentru învățământ – gloria veche dovedită de 18 ani prin conducerea și colaborarea eficace a subsemnatului.

Religia o predă silitor, conform științelor sale, cooperatorul din Rebrîșoara Ștefan Popp câte două ore săptămânal în clasa 1 și 2, iar în clasa 3 și 4 împreunate tot 2 ore la săptămână și primește pentru aceasta o remunerație anuală de 100 fl. C. M.

După terminarea examenului s-au adunat toate 4 clase, Domnia Sa domnul vicar a ținut tinerimii o vorbire scurtă, potrivită despre importanța învățământului; după aceasta au fost prevăzuți cei mai eminenți ai fiecărei clase cu premii și au fost înscriși ca și cei accedenți³⁰ în cartea de onoare prezentă și au fost lăsați imediat acasă în concediu.

Pepinierii existente i s-a destinat cea mai bună îngrijire și toți elevii clasei 4 au beneficiat cu succes de lecții prin subsemnatul, toamna din cultivarea sămburilor de fructe, iar în primăvara trecută din altoire în diferite felii. Edificiul școlar provizoriu destinat scopului militar are un acoperiș putred, astfel că în cele 3 clase așezate aici ca și în locuința subsemnatului intră apa de ploaie prin tavan și tencuiala se dezlipește.

Clasa I a fost din toamna anului 1849 instalată în edificiul de etaj anterior. Cu începerea anului școlar instalarea acestei clase în acest edificiu e problematică fiindcă judecătoria de ocol din loc nu mai poate pune la dispoziție aceeași sală de învățământ pentru scopul respectiv.

În ziua de 5 l. c., în fine, s-a ținut examenul și la **școala de fete** din loc, care a reușit în general îndestulitor. Învățătoarea de fete Capanu a activat silitor în cursul anului și și-a îndeplinit datoria³⁰.

LE RAPPORT DE MOISE PANGA SUR LE RÉSULTAT DES EXAMENS DÉROULÉS DANS LES ÉCOLES DE NĂSĂUD EN 1852

Résumé

Sur le territoire du Régiment II roumain de frontière (1762–1851), dès la fin du 18ème siècle et pendant la première moitié du 19ème siècle, avec de grands efforts et sacrifices matériels a été créé un système d'enseignement redoutable qui a résisté au temps et qui s'est réjoui d'un prestige remarquable.

Pour ce motif, à partir du siècle passé, la question de l'enseignement et des écoles de Năsăud a bénéficié d'une attention spéciale accordée par les historiens, matérialisée par des études et des œuvres valeureuses qui nous offrent l'image générale (d'ensemble) du système écolier du territoire de l'institution confinière de Năsăud. Hors des informations liées de la préparation des enfants, de l'activité des professeurs et des prêtres, de la fréquence à l'école, de l'état de l'édifice et du jardin de cet établissement scolaire, le document inédit publié dans les pages ci-dessous présente aussi une radiographie excellente de la société de Năsăud grièvement affectée par les mouvements révolutionnaires de 1848–1849 et par la décision de dissolution des institutions militaires.

³⁰ Accedenți = anteriori.

BISERICA ORTODOXĂ DIN SCAUNUL ORĂȘTIEI ÎNTRE 1867-1914

Marius BĂRLIANU

I. Evoluția Bisericii Ortodoxe din Scaunul Orăștiei până în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Problema Bisericii Ortodoxe din orașul și Scaunul Orăștie, până la izbucnirea Primului Război Mondial, a fost mai puțin studiată. Cercetătorii bisericilor românești și-au îndreptat atenția, cu predilecție, către Blaj, Sibiu, Brașov, Năsăud, Lugoj, Oradea, Arad sau Alba-Iulia, unde se constituiseră biserici naționale cu mult înaintea celor din zona pe care o cercetăm. Cu toate acestea putem susține că și aici, în Scaunul Orăștiei, Biserica românească are o veche tradiție, bazele primelor instituții punându-se încă din secolul al XV-lea.

Această tradiție își găsește o fericită confirmare prin informațiile ce aduc la lumină date și fapte care reconstituie istoria bisericii ortodoxe, cu oamenii ei, din orașul și Scaunul Orăștiei. Mărturiile ale acțiunilor locale, la nivel urban și rural, documentele cercetate contribuie la cunoașterea evoluției bisericii ortodoxe într-o zonă autentică românească, cu un rol major în istoria națională în general. Cu un mare regret că nu putem urmări în detaliu acest proces evolutiv, în toate bisericile din satele Scaunului Orăștiei, ne vom opri în cele ce urmează la doar câteva aspecte din viața Bisericii Ortodoxe de aici.

Încă din perioada medievală, imaginea unui Scaun al Orăștiei locuit de populații diverse, în care, alături de români, trăia un întreg mozaic de etnii, grupuri lingvistice și religioase, constituie o reprezentare clar asumată în cronicile călătorilor străini care au trecut și prin Orăștie. O descriere a Orăștiei din anii 1566-1567 o datorăm italianului Giovannandrea Gromo, cel care ne oferă informații prețioase despre ocupațiile, limba și religia românilor: „Obişnuit, toți românii se îndeletnicesc cu munca câmpului, atât pentru sine cât și lucrând ca muncitori pământurile ungurilor și ale sașilor (...). Ei folosesc și astăzi încă o limbă asemănătoare cu limba veche a romanilor (...) după cum folosesc și obiceiurile și portul lor. (...) Religia lor este cea *ortodoxă*, practică și în Țara Românească”¹.

Autorii străini constată, în consecință, peisajul multietnic al Scaunului Orăștiei, prezența masivă a populației românești în jurul Orăștiei și opțiunea

¹ *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 336-337.

religioasă a românilor din regiune la acea dată, ortodoxia. De altfel, încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, aproape în toate localitățile aparținătoare Scaunului Orăștiei pulsa o intensă viață românească, în care ponderea credincioșilor ortodocși era însemnată. Într-o conscripție din anul 1488 apar atestați pentru prima oară și conducătorii spirituali ai acelor sate². Cu toate că preoți ortodocși (*popam*) sunt înregistrați doar în două sate de pe teritoriul Scaunului, respectiv Romos și Șibot, ei existau cu siguranță și în celelalte localități. Actul menționat este cel mai vechi document cunoscut care menționează pe preoții români din părțile Orăștiei.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, ortodoxia și-a întărit și mai mult poziția în unitatea administrativă a Orăștiei. La recensământul din 1539, din cele 13 sate aparținătoare Scaunului, zece sunt consemnate ca sate românești, având unul sau chiar doi preoți (*poppa*)³.

Cum în acest veac numărul actelor referitoare la Scaunul Orăștiei este mai mare, se înmulțesc și datele privitoare la situația populației ortodoxe. Astfel, este foarte interesant un document de la începutul veacului. În anul 1515, episcopul romano-catolic al Transilvaniei, Francisc de Warda se adresa magistratului orașului Sibiu, cerând să ocrotească pe magistrul Clemens, plebanul din Șibot, în a cărui parohie abia mai sunt creștini, iar românii din orașul Orăștie îi cauzează multe nedreptăți și pagube. Roagă autoritățile sibiene să-i sfătuiască în scris pe juzii și pe ceilalți locuitori ai orașului Orăștie (*judices ceterosque cives dictae civitatis Zazwaras*), nu mai puțin pe românii schismatici (*Valachorum schismaticorum*) să nu-l mai perturbe pe numitul pleban și biserica lui, în caz contrar, forurile ecleziastice din Alba Iulia se vor adresa instanței de judecată⁴. Pentru ținutul Orăștiei actul este primul de acest fel care face aluzie la „românii schismatici”. Diferențele dintre ortodocșii și romano-catolicii din sat s-au rezolvat în anul 1545, prin intervenția reginei Isabela⁵.

Până la mijlocul secolului al XVI-lea, exista o singură religie recunoscută în Transilvania, cea catolică. În urma apariției Reformei în Transilvania⁶, sașii adoptă luteranismul, iar Dieta de la Turda, din 1550, recunoaște noua confesiune. În aceeași perioadă, printre maghiari și secui se răspândesc calvinismul și confesiunea unitariană, recunoscute de către Dieta Transilvaniei. Numărul religiilor legale este fixat la patru: catolică, luterană, calvină și unitariană, cunoscute sub denumirea latină de „recepte”, ele fiind religiile celor trei națiuni etnice: ale maghiarilor, sașilor și secuilor. Credința ortodoxă, mărturisită de populația românească majoritară era considerată ca tolerată.

Curentul Reformei din veacul al XVI-lea a cuprins și spațiul orăștian, convertind sașii la luteranism, iar pe maghiari la calvinism. Este greu să se

² Anton E. Dörner, *Documente și cronici privind istoria orașului și scaunului Orăștie*, vol. I: 1200-1541, Cluj-Napoca, 2004, p. 86.

³ *Ibidem*, p. 230.

⁴ *Ibidem*, p. 158.

⁵ *** *Orăștie 775*, Deva, 1999, p. 40.

⁶ Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj-Napoca, 1994, p. 53-58.

stabilească o dată precisă în legătură cu apariția ei în Scaunul Orăștiei. Se știe că între 1527-1540, orașele săsești din Transilvania aderă la Reformă, Orăștia fiind unul dintre cele mai importante centre. Atât sașii cât și maghiarii au încercat atragerea ortodocșilor de partea Reformei. Părăsirea vechii credințe se făcea însă sporadic, doar pentru anumite favoruri materiale. În lucrarea „Descrierea Transilvaniei ...”, iezuitul Antonio Possevino sublinia că românii „trăiesc amestecați printre unguri și sași; ei atârnă în orice privință, în afară de religie, de aceia în a căror jurisdicție locuiesc. (...) Este uimitor cât au fost de îndărătnici până acum, împreună cu cei din Țara Românească și Moldova, în schisma lor și în ritul grecesc”⁷.

Sașii au încercat atragerea românilor la luteranism fără a folosi mijloace de constrângere. În 1544, pentru populația ortodoxă se tipărea la Sibiu, un catehism luteran în limba română, pentru a înlocui limba slavonă din biserică⁸. În Orăștie, noua învățătură a fost răspândită prin 1545 de Simon Trapold. Rezultatul propagandei luterane îl găsim într-o scrisoare a lui Adalbert Wurmloch, adresată parohului Ioan Hees din Pozsony (Bratislava), în care arăta că românii au primit catehismul tradus pentru ei, dar mulți dintre ei îl disprețuiesc⁹. Urmărilor au fost nule în sufletele foarte puținilor cititori români cărora le-ar fi căzut catehismul în mână.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, maghiarii încep și ei acțiunea de convertire a românilor, dar la calvinism, uzând de alte metode decât sașii, respectiv prin legi și amenințări. Calvinismul este religia principilor Transilvaniei, care dispun de toate mijloacele pentru a face ca noua religie să prindă rădăcini și între români. Se înființează o ierarhie calvină bisericească, în fruntea căreia sunt puși episcopi români trecuți la calvinism, pe care îi impun credincioșilor prin legi aspre.

În perioada anilor 1566-1582 au fost trei asemenea episcopi româno-calvini (superintendenți). La 30 noiembrie 1566, Dieta ținută la Sibiu institua pe primul episcop calvin pentru toți românii din Transilvania, în persoana lui Gheorghe de Sângeorz. Difuzarea noilor idei s-a lovit însă de rezistența ortodocșilor care țineau la religia străbună. Episcopul Gheorghe s-a plâns principelui Ioan Sigismund, care la 2 octombrie 1567 atrăgea atenția românilor că dacă nu se vor supune sunt pasibili de a fi alungați din țară¹⁰.

Al doilea superintendent era legat de una din așezările de lângă Orăștie, unde își avea reședința. Numit în 1569, Pavel din Turdaș (Tordássy Pál) avea ca scop de a propaga cuvântul lui Dumnezeu în bisericile ortodoxe, în limba română, și de a reforma cultul după învățătura lui Hristos. În toamna aceluiași an, la 16 octombrie, noul superintendent întrunea pentru prima dată sinodul la Aiud, cu scopul modificării liturghiei¹¹. La 21 aprilie 1577, Dieta

⁷ Orăștie 775, p. 53.

⁸ S. Prunduș, *op. cit.*, p. 53.

⁹ Orăștie 775, p. 53.

¹⁰ S. Prunduș, *op. cit.*, p. 54.

¹¹ *Ibidem*, p. 55.

din Turda îngăduia românilor care „au părăsit legea grecească și ascultă cuvântul lui Dumnezeu” să-și aleagă alt superintendent în locul celui decedat. În legătură cu noul episcop, Mihail din Turdaș (Mihail Tordássy), există, de asemenea, foarte puține date, din care rezultă eforturile sale pentru convertirea la credința calvină a 26 de săteni români din așezarea sa de reședință. Cu sprijinul lui Mihail din Turdaș a apărut una din cele mai însemnate opere din cadrul vechii noastre literaturi, „Palia de la Orăștie”, în 1582¹².

În timpul ultimului episcop calvin, comunitățile ortodoxe române din Scaunul Orăștiei vor trece prin grele încercări. Chiar în Turdaș, biserica ce „încă de la daci rămase românilor”, împreună cu „pământurile de la câmp” au fost în 1582 „sub stăpânirea episcopului Mihai Tordaș”. În anul 1652, printr-o dispoziție a principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákoczi II, biserica a fost confiscată împreună cu pământurile aferente și date calvinilor din sat, provocând „multă vrajbă” între ei și românii ortodocși din sat¹³. Este doar un exemplu al ofensivei protestante pe teritoriul Scaunului Orăștiei în veacul al XVII-lea, conjugată, la sfârșitul secolului, cu propaganda romano-catolică, ambele întâmpinând, însă, rezistența românilor ce voiau să rămână credincioși Bisericii lor strămoșești.

Marea majoritate a clerului și credincioșilor din Transilvania, deci și din Scaunul Orăștiei, au rămas însă statornici în credința ortodoxă. După Unirea religioasă de la 1700, pe plan confesional, perioada se caracterizează printr-o dezbinare în rândul populației românești majoritare. Îmbrățișarea Unirii de către o parte a clerului ortodox a produs mari frământări religioase. În urma acțiunilor călugărilor Visarion (1744) și Sofronie (1759–1761), a fost trimis în Transilvania generalul Buccow, cu misiunea de a consolida Unirea. Se realizează, în 1765, un recensământ al populației din Transilvania, al tuturor preoților și credincioșilor români, uniți (greco-catolici) sau neuniți (ortodocși). Cu acest prilej, în cele 15 localități din Scaunul Orăștiei, ortodocșii nu aveau nici un preot, deși erau în număr de 2.098 familii și aveau 11 biserici, în timp ce uniții aveau 43 de preoți la un număr de 95 familii și 4 biserici. Din cele 15 localități, 3 erau în întregime ortodoxe și 12 cu credincioși ortodocși în majoritate¹⁴.

După Unirea religioasă de la 1700, Biserica Ortodoxă românească a rămas fără un cârmuitor, timp de peste 60 de ani, până la 1761. În tot acest timp a păstrat legătura, deși nepermisă de autorități, cu Țara Românească și Moldova, unde erau trimiși candidați la hirotonire, care apoi reînțorși în Transilvania aduceau cărți de slujbă, veșminte liturgice și unele ajutoare în bani. După 1761, când Biserica Ortodoxă din Transilvania a primit un episcop sârb, pe Dionisie Novacovici, și parohiile din Scaunul Orăștiei au trecut sub ascultarea acestuia. Episcopul a primit o grea moștenire de la călugărul

¹² *Ibidem*.

¹³ Baciu Aurelia, Baciu Petre, *Valea Grădiștei*, București, 1988, p. 37.

¹⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, în *** „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, Arad, 1989, p. 93-94.

Sofronie, căci „un număr de preoți și protopopi, făcuți de acel impostor, puseseră mâna pe Biserica românească neuniă”. Printre aceștia se afla și protopopul Petru al Orăștiei, care „afară de citirea Cazaniei și Credeul nu știa nimic, de râdeau de el credincioșii când slujea, dar, în schimb, era om cumplit, trăgând preoții săi de gât în târg până la temniță, storcea taxe nelegiuite, bătea”¹⁵.

La scurt timp după răscoala lui Horea, întreaga preoțime ortodoxă din zona Hunedoarei a fost cercetată de ierarhul ei, episcopul Ghedeon Nichitici de la Sibiu. Nu era vorba de o vizitație canonică în sensul obișnuit al cuvântului. Episcopul aduna într-o anumită zi pe toți preoții dintr-un protopopiat la sediul acestuia, spre a le vedea cărțile de preoție (singheliile) și protocoalele. Astfel, în 27 mai/8 iunie 1787 a făcut o astfel de „vizitație canonică” în protopopiatul Orăștiei, condus pe atunci de protopopul Ștefan Lazăr. Protopopiatul Orăștiei avea 35 de parohii, întinzându-se până aproape de Hațeg. Alte vizite au fost efectuate în zilele de 3/14 iunie (Hațeg), 4/15 iunie (Hunedoara), 10/21 iunie (Dobra), 11/22 iunie (Ilia), 14/25 iunie (Hondol) și 16/27 iunie (Zarand). În fiecare protopopiat episcopul a dat diverse îndrumări preoților, mai cu seamă în legătură cu misiunea lor în mijlocul poporului drept-credincios¹⁶.

Peste aproape două decenii, în 1805, cu ocazia conscripției bisericilor ortodoxe din Transilvania, făcută la cererea Guvernului, în comitatele Hunedoara, Zarand și Scaunul Orăștiei se găseau: 319 parohii, 28.755 familii, 298 de biserici și 280 de preoți¹⁷. Protopopiatul ortodox al Orăștiei cuprindea un număr de 15 parohii și 14 biserici, deservite de către 25 de preoți. Preoții care administrau parohiile din aceste comunități au fost hirotoniți în orașele Timișoara, Arad sau Buda. La unii dintre ei nu se menționează locul hirotonirii ci numai numele provinciei, Transilvania sau Valahia. În orașul Orăștie, sediul protopopiatului, erau consemnate 340 de familii, având o biserică, în care slujeau preoții Ștefan Lazăr și Ilie Popovici. Protopopul Ștefan Lazăr a fost sfințit în Transilvania, în anul 1763, el aflându-se în fruntea parohiei Orăștie și a protopopiatului de peste 42 de ani. Lângă el slujea preotul mai tânăr, Ilie Popovici, hirotonit la Arad, în anul 1796¹⁸.

În perioada episcopatului lui Vasile Moga, între anii 1810-1845, ortodocșii reușesc să reziste acțiunii de prozelitism desfășurată de către celelalte culte religioase, în întreg Scaunul Orăștiei, înregistrându-se puține situații în care vreo comunitate sau familie trecea la alte confesiuni. Biserica Ortodoxă din Scaunul Orăștiei a avut o perioadă deosebită în activitatea sa în urma numirii în fruntea protopopiatului ortodox a protopopului Nicolae Popovici. Este perioada care corespunde numirii în funcția de vicar general al

¹⁵ Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*, Cluj-Napoca, 1994, p. 206-207.

¹⁶ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 99.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Orăștie* 775, p. 127-128.

Episcopiei ortodoxe române din Sibiu a arhimandritului Andrei Șaguna (1846). Un an mai târziu, la 2 decembrie 1847, sinodul electoral întrunit la Turda, alcătuit din protopopii eparhiei, propunea împăratului trei candidați pentru scaunul episcopal rămas vacant. Curtea din Viena l-a numit pe Andrei Șaguna, hirotonit arhiereu la Carloviț, în aprilie 1848. În timpul revoluției din 1848-1849, la Adunarea de la Blaj au fost convocați să participe preotul și câte doi mireni din fiecare comunitate. Din partea Orăștiei au participat, pe lângă protopopul Nicolae Popovici, negustorul Chira Tatarși și avocatul Iosif Orbonaș. De asemenea, protopopul Nicolae Popovici de la Orăștie participă ca deputat al districtului la Dieta ținută la Debrețin în 1849¹⁹.

II. Organizarea protopopiatului Orăștiei între 1867-1914

După revoluția din 1848, concomitent cu lupta pentru revendicările de ordin politic și economic, românii au dus o stăruitoare luptă și pentru satisfacerea dezideratelor de ordin confesional, preconizate în punctul al doilea al moțiunii de la Blaj. În esența lui acest punct prevedea obținerea independenței Bisericilor românești, fără deosebire de confesiune, egalitatea lor cu celelalte confesiuni din Transilvania, și totodată restaurarea Mitropoliei românești desființată la 1700, o dată cu trecerea la Biserica Papală a unei părți a românilor transilvăneni. Solidari în lupta pentru revendicările național-politice și economice, în acțiunea pentru revendicările de ordin ecleziastic frunțașii celor două biserici, clerici și mireni, aveau să se despartă după caracterul confesional, atât ortodocșii cât și greco-catolicii urmând să se organizeze, să petiționeze și să se manifeste în mod separat²⁰.

Cel dintâi care s-a mișcat în această direcție a fost Andrei Șaguna, noul episcop ortodox al românilor din Transilvania. O preocupare fundamentală a lui Șaguna a fost reorganizarea Bisericii Ortodoxe din Ardeal și înființarea Mitropoliei Ortodoxe, scoasă de sub jurisdicția canonică a Mitropoliei Sârbești de la Carloviț. În acest scop, a redactat trei memorii, în care arăta necesitatea restaurării Mitropoliei Ortodoxe. În 12 martie 1850, a convocat la Sibiu primul sinod al eparhiei sale, la care au luat parte 24 de preoți și 20 mireni, între care și protopopul Nicolae Popovici din Orăștie²¹. La deschiderea Sinodului, Șaguna a rostit o cuvântare în care arăta care sunt obligațiile acestui for: să facă o dreaptă mărturisire a credinței, să se îngrijească de starea bisericilor și a școlilor, de starea preoților și a învățătorilor, de starea poporului și înaintarea lui în cultură, precum și de câștigarea banilor necesari pentru întreaga episcopie. Totodată Șaguna a împărtășit Sinodului că, în 1849, a început lupta pentru reînființarea vechii

¹⁹ *Ibidem*, p. 128.

²⁰ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, 1974, p. 100-101.

²¹ *Orăștie* 775, p. 128.

Mitropolii ardeleni, adică pentru ridicarea Episcopiei la rangul de Mitropolie neatârnată²².

A fost nevoie de noi memorii și discuții, prin care să convingă pe mitropolitul sârb, Iosif Raiacici, să-și dea consimțământul pentru ieșirea Bisericii ortodoxe din Transilvania de sub jurisdicția Carlovițului, ca apoi să se obțină din partea Curții imperiale aprobarea pentru reînființarea Mitropoliei. Între timp, Șaguna a convocat alte două sinoade (1860 și 1864), care au exprimat din nou această dorință²³. Pe 23 octombrie 1860 s-a deschis al doilea sinod, la care episcopul Șaguna a convocat 46 de membri din cler și 52 de mireni. Din partea Orăștiei au fost prezenți protopopul Nicolae Popovici și negustorul Spiridon Tatartși. Al treilea sinod îl convoacă Șaguna în primăvara anului 1864 (22-28 martie), Orăștia fiind reprezentată prin protopopul Nicolae Popovici, Avram Viorel, paroh în Șibot, și Nicolae Barbu, secretar gubernial²⁴. În acest sinod Șaguna a prezentat „Proiectul de regulament al organizației treburilor bisericești”, care a fost aprobat de sinod și pus în aplicare pentru toate bisericile din Transilvania. Pe baza acestui regulament s-a alcătuit mai târziu „Statutul organic”, căruia i s-a zis „Magna Charta” a constituției bisericești a românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria²⁵.

În sfârșit, după ce în august 1864 sinodul episcopesc din Carloviț și noul patriarh sârbesc, Samuil Mașirevici, la stăruința împăratului își dau acordul pentru înființarea Mitropoliei române, - împlinindu-se și această ultimă formalitate - a urmat în 24 decembrie 1864 scrisoarea împăratului Francisc Iosif I, care încuviințează Mitropolia română independentă. După o acțiune dusă timp de 15 ani, a fost restaurată vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei, cu reședința la Sibiu, iar Andrei Șaguna a fost numit ca arhiepiscop și mitropolit al românilor din Transilvania și Ungaria. Noua Mitropolie avea ca eparhii sufragane Aradul și Caransebeșul, ultima ca episcopie nou înființată²⁶.

Mitropolia ortodoxă română din Ardeal avea să fie recunoscută și din partea legislației unghurești și existența ei să fie asigurată printr-o lege specială, *Articolul de lege IX din 1868*. Acest articol de lege a fost sancționat de regele Ungariei la 24 iunie 1868, iar pe baza §-lui 7 s-a și întrunit în 16/28 septembrie 1868, la Sibiu, cel dintâi Congres național-bisericesc al românilor ortodocși din întreaga Mitropolie. Deoarece era necesară o lege după care să se conducă Biserica autonomă ortodoxă din Transilvania, Congresul a discutat un proiect prezentat de Șaguna, pe care l-a primit, cu mici modificări, sub denumirea de „Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania”. La 28 mai 1869, „Statutul organic” a primit sancționarea din

²² Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 1995, p. 161-162.

²³ *Ibidem*, p. 165-166.

²⁴ *Orăștie* 775, p. 128.

²⁵ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 167.

²⁶ *Ibidem*, p. 168.

partea împăratului Francisc Iosif I, devenind constituția Mitropoliei autonome a românilor²⁷.

Principiile de bază ale Statutului erau: autonomia și sinodalitatea sau „sistemul constituțional reprezentativ”. Prin autonomie, se înțelegea conducerea de sine, independența față de stat, Biserica fiind astfel apărată împotriva oricărui amestec sau aserviri din partea împăratului, a guvernului sau a oricărui organ administrativ-politic de stat. Prin sinodalitate, se înțelegea colaborarea între clerici (1/3) și mireni (2/3) la conducerea Bisericii, în toate cele patru unități ale administrației bisericești (parohie, protopopiat, eparhie și mitropolie), în probleme bisericești, culturale (școlare) și economice²⁸.

La cel dintâi Congres național-bisericesc, din 16/28 septembrie 1868, au fost reprezentați și românii ortodocși din Scaunul Orăștiei. Astfel, printre cei 30 de deputați din rândul clerului și 60 de deputați laici se aflau protopopul de Dobra, Nicolae Crainic (desemnat de preoții din protopopiatele Dobra, Orăștie, Geoagiu I și Geoagiu II) și avocatul dr. Avram Tincu (ales de laicii din protopopiatele Deva și Orăștie)²⁹. Protopopiatul ortodox din Orăștie cuprindea atunci un număr de 31 comune bisericești (parohii și filii), păstorite de protopopul Nicolae Popovici: Șibot, Turmaș, Jeledinți, Măgura, Orăștioara de Sus, Pricaz, Orăștioara de Jos, Costești, Ludești, Sibişelu Nou, Dâncu Mare, Bretea, Căstău, Sibişelu Vechi, Beriu, Romoșel, Romos, Vaidei, Pișchinți, Petreni, Toltia, Gelmar, Vinerea, Simeria, Râpaș, Balomir, Mărtinești, Dâncu Mic, Tămășasa, Turdaș și orașul Orăștie, sediul protopopiatului.³⁰ Organizarea protopopiatului Orăștiei în sensul prevederilor din „Statutul organic” trebuia făcută cât mai grabnic, mitropolitul Șaguna comunicându-i protopopului Popovici, la 20 iulie 1869, să ia măsuri „ca sancționatul statut să se pună fără amânare în lucrare după gradurile părților constitutive ale unui protopopiat, începând de la constituirea și regularea parohiilor singuratice (...). În fine, vă anunț, că spre orientarea mai bună a clerului și a poporului nostru credincios am dispus, a se transmite pe seama fiecărei parohii în dar câte un exemplar din Statutul organic sancționat”³¹.

Receptiv față de îndrumările mitropolitului Șaguna, protopopul Nicolae Popovici a convocat la 26 februarie 1870 Sinodul protopopesc, cu scopul de „a se organiza și tractul protopopesc al Orăștiei în înțelesul Statutului organic din 1868”. Parohilor locali li se amintea faptul că, după organizarea parohiilor pe baza statutului, „urmează acum a se organiza și scaunul, sinodul și epitropia protopresbiterale tot după punctul pomenitului statut organic”³².

²⁷ *Ibidem*, p. 169-172.

²⁸ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 61.

²⁹ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale (în continuare DJHAN), Fond *Protopopiatul ortodox Orăștie*, dos. 1/1868, f. 1-2, 16-79, 81-82.

³⁰ *Ibidem*, f. 79.

³¹ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 15.

³² *Ibidem*, dos. 5/1873, f. 22.

„Statutul organic” prevedea că mai multe parohii formează un protopopiat, condus de un protopop, ajutat de sinodul protopopesc și de comitetul acestui sinod, amândouă formate din 1/3 clerici și 2/3 mireni. Datoriile comitetului și sinodului protopopesc sunt aceleași ca și ale comitetului și sinodului parohial, cu deosebirea că ele sunt puse peste toate parohiile, dintr-un cerc protopopesc. În afaceri de disciplină bisericească judecă scaunul protopopesc, la care nu iau parte și mireni, ci numai preoți, în frunte cu protopopul. Epitropia protopopească poartă de grijă de întreaga avere a protopopiatului³³.

Pe baza acestor prevederi din Statut a fost organizat și protopopiatul ortodox al Orăștiei, cu reședința în orașul Orăștie. Pentru o perioadă de 60 de ani, între 1838-1898, protopop a fost Nicolae Popovici, parohul din Orăștie. Acesta obținuse singhelia în anul 1838, tot atunci fiind și hirotonit³⁴, și s-a remarcat prin zeloasa sa activitate desfășurată pe tărâm bisericesc, școlar, politic și administrativ. Seria unor remarcabili protopopi care au îndeplinit această demnitate la Orăștie, continuă cu Vasile Domșa. După absolvirea liceului din Cluj și a teologiei la Sibiu, Vasile Domșa a fost numit preot în Brașov. Din anul 1898 a fost numit protopop în Orăștie, unde a desfășurat o bogată activitate până la moartea sa, în 1932³⁵.

În ceea ce privește teritoriul de competență, acest protopopiat avea arondate în subordine parohiile ortodoxe din localitățile din zona Orăștiei, Cugirului și din jurul Geoagiului, înainte ca Protopopiatul Ortodox Geoagiu să fie înființat sau când acesta a fost desființat datorită unor condiții și împrejurări istorice. Structura etnică și confesională în Scaunul Orăștiei a avut o evoluție constantă, în sensul că există o concordanță între ponderea locuitorilor de etnie română și a confesiunilor românești. Românii au continuat să dețină majoritatea, iar confesiunea ortodoxă reprezenta peste 65% din totalul confesiunilor din Scaunul Orăștiei³⁶. Se poate afirma că în perioada dualismului, românii și ortodoxia își vor găsi locul în peisajul multiethnic și pluriconfesional al zonei, ca un element de specificitate al Scaunului Orăștiei.

Din statisticile vremii reiese că Protopopiatul Ortodox Orăștie, aflat sub jurisdicția Arhiepiscopiei Sibiului, a avut până în jurul anului 1900 o creștere redusă a numărului de parohii și filii. Asemănând datele conspectelor oficiale din diverși ani, deosebirea este sesizabilă la numărul sufletelor, întrucât acesta este mai mare în urma creșterii populației. Astfel, în anul 1876, protopopiatul avea arondate un număr de 33 comune bisericești, cu 20.174 credincioși ortodocși³⁷. La 1881, parohiile tractului Orăștiei erau deservite de

³³ Detalii la Paul Brusznowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Cluj-Napoca, 2007, p. 19-22.

³⁴ DJHAN, *Fond cit.*, dos. 1/1887, f. 12-13.

³⁵ Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire. 1 Decembrie 1918*, Deva, 1993, p. 63-64.

³⁶ Marius Bărlănu, *Evoluția demografică a Scaunului Orăștiei între 1867-1914*, în „Sargeția”, XXXIV, 2006, p. 819.

³⁷ DJHAN, *Fond cit.*, dos. 1/1876, f. 94.

către 26 de parohi, un administrator parohial, 4 capelani și un învățător.³⁸ Conspicuitatea generală a Arhidiecezei pe anul 1883 consemnează un număr de 37 protopopiate, cu 675.762 suflete, în tractul Orăștiei fiind înregistrați 20.427 credincioși³⁹. În protocolul protoprezbiteratului Orăștiei pe anul 1887 sunt amintite 30 de parohii și 6 filii, cele 20.637 de suflete fiind păstorite de către 30 de parohi, 2 administratori parohiali și 3 capelani⁴⁰. Anul 1893 înscrie în statisticile tractului Orăștiei următoarele date: 31 de parohii, 5 filii, 28 parohi, 4 administratori parohiali, 2 capelani și 21.117 suflete⁴¹. Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1899, sunt consemnate un număr de 34 comune bisericești (27 parohii și 7 filii) având 22.356 credincioși și un cler tractual format din 30 parohi, 7 administratori parohiali și 3 capelani⁴².

La începutul secolului al XX-lea se realizează o nouă arondare a protopopiilor din Arhidieceza greco-orientală română din Transilvania. Protopopiatul Orăștiei se compune acum din comunele bisericești situate în fostul Scaun al Orăștiei și pe teritoriul comitatului Hunedoara, numărul lor ridicându-se la 62 în anul 1903: Almașul Mare-Brădet, Almașul Mare-Joseni, Almașul Mare-Suseni, Almașul de Mijloc, Almașul Mic, Ardeu, Băcăia, Băcăinți, Balomir, Balșa cu filia Galbina, Beriu, Binținți, Bobâlna, Boiu, Bozeș, Bucium, Bulbuc cu filia Curpeni, Căstău, Ceru Băcăinți, Cibu, Cigmău, Dâncu Mare, Dâncu Mic, Feredeșu, Folt, Gelmar, Geoagiu de Jos- Joseni, Geoagiu de Sus- Suseni, Glod, Homorod-Joseni, Homorod-Suseni, Ludești cu filia Costești, Mada, Măgura cu filia Jeledinți, Mărtinești cu filia Turmaș, Mermezeu Văleni, Nădăștia, Orăștie, Orăștioara de Jos, Orăștioara de Sus cu Grădiște, Petreni, Pișchinți, Poiana, Porcurea, Pricaz, Renghet, Romos, Romoșel, Sereca, Sibîșelu Vechi cu filia Sibîșelu Nou, Șibot, Simeria cu filia Râpaș, Steuini, Tămășasa, Techereu, Toltia Mare cu filia Toltia Mică, Turdaș, Vaidei, Valea Epiei, Valea Mare, Vinerea și Voia⁴³.

Așadar, numărul parohiilor se dublează, ajungând la 62, iar cel al filiilor crește la 9, ele fiind deservite de către 55 de parohi, 8 administratori parohiali, 3 capelani și având în total 9.471 de familii și 40.762 suflete⁴⁴. Extinderea teritoriului de competență a protopopiatului Orăștiei prin înglobarea unor parohii și filii situate în dreapta Mureșului, în zona fostului protopopiat Geoagiu, aducea cu sine și inerente probleme care se cereau rezolvate. Într-o descriere a locurilor și a oamenilor din zona Orăștiei, Ion I. Lapedatu nota: „Ținutul Orăștiei e împărțit de râul Mureș, în două regiuni aproape complet diferite. În stânga Mureșului e țărânumea din pământul regesc. Oamenii nu au fost iobagi. Cel puțin dijmași. De aceea așezările lor sunt bune

³⁸ *Ibidem*, dos. 3/1881, f. 4-5.

³⁹ *Ibidem*, dos. 1/1884, f. 8.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 1/1887, f. 12-15.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 2/1894, f. 19-22.

⁴² *Ibidem*, dos. 1/1899, f. 2.

⁴³ *Ibidem*, dos. 4/1903, f. 1.

⁴⁴ *Ibidem*.

și frumoase iar comunele lor mari și puternice. Mai toți știu scrie și citi. Aproape în toate casele găseai „Libertatea”, „Foaia interesantă” și „Tovărășia” părintelui Moța. E o populație sănătoasă și trupește și sufletește. Dimpotrivă, populația din dreapta Mureșului este urmașa foștilor iobagi, așezările satelor sunt primitive, comunele mici și urâte, pământul slab și neproductiv. Bătuți de toate bolile trupește și cu o sănătate morală foarte îndoielnică”⁴⁵.

Creșterea numărului parohiilor din Protopopiatul Orăștiei a impus protopopului să efectueze vizitații canonice pentru a cunoaște mai bine situația lor materială și problemele care trebuiau rezolvate. Protopopul Vasile Domșa a vizitat în anul 1901 parahiile Renghet (21 martie), Almașul Mare (9 aprilie), Almașul Mic (10 aprilie), Băcâia (1 mai), Căstău (17 octombrie), Petreni (23 octombrie) și Mărtinești cu filia Turmaș (24 octombrie)⁴⁶. Pentru a verifica anumite stări de lucruri, în anul 1902 protopopul Domșa revine în parahiile Almașul Mic (9 mai), Căstău (5 noiembrie) și Mărtinești (28 noiembrie)⁴⁷. Anul 1903 consemnează astfel de vizitații canonice într-un număr de 14 parohii: Pricaz și Folt (26 septembrie), Petreni (1 octombrie), Orăștioara de Sus (6 octombrie), Bozeș și Băcâia (21 octombrie), Almașul Mare-Suseni, Almașul Mare- Joseni și Nădăștia (22 octombrie), Almașul Mic și Porcurea (24 octombrie), Ardeu (25 octombrie), Mărtinești (29 octombrie) și Băcăinți (3 noiembrie)⁴⁸. Cu ocazia acestor vizite, protopopul V. Domșa s-a interesat de probleme legate de conducerea parohiilor, starea edificiilor bisericesti și școlare, arhiva și averea bisericilor ș.a.

Încă din momentul instalării lor în funcție, protopopii din Orăștie s-au confruntat cu o problemă foarte diversă, au soluționat chestiuni urgente, de detaliu uneori, dar care aparțin sferei cotidiene din existența oricărui protopopiat, probleme de ordin religios, disciplinar sau administrativ. În continuare vom încerca să prezentăm câteva momente din trecutul Protopopiatului Ortodox Orăștie, așa cum s-au reflectat în acțiunile protopopilor orăștieni.

Una dintre problemele care au stat în atenția protopopilor a fost cea a conviețuirilor ilegale în rândul credincioșilor. La 6 iunie 1889, Nicolae Popea, vicar arhiepiscopal, îi scria protopopului N. Popovici din Orăștie că „viețuitorii în concubinată se scuză, că pentru taxele cele mari la greco-orientali și greco-catolici /după spusele lor, la protopresbiter 8 florini și la paroh deosebit 5 florini de fiecare caz/ nu se pot căsători pe lege” în comitatul Hunedoara. Problema concubinatăului trebuia rezolvată prin stabilirea unor taxe parohiale și protoprezbiterale pentru cununii, astfel încât numărul celor care conviețuiau ilegal să se reducă simțitor. În Protopopiatul Orăștiei, numărul acestora a fost sub 100 până la arondarea nouă a protopopiatelor,

⁴⁵ Ion I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, Iași, 1998, p. 120.

⁴⁶ DJHAN, *Fond. cit.*, dos. 2/1902, f. 2.; dos. 2/1903, f. 67, 84, 102, 110, 122; dos. 1/1904, f. 179.

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 2/1903, f. 109, 120; dos. 1/1904, f. 178.

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 2/1903, f. 49-50, 64-65, 82, 94-96, 98, 101, 104-105, 112, 121.

când a depășit această cifră: 94 în anul 1897; 82 în anul 1898; 93 în anul 1899; 186 în anul 1903 și 176 în anul 1905⁴⁹.

O altă chestiune importantă era cea a trecerii de la o confesiune la alta. Prin activitatea lor, parohii și protopopii au adus noi credincioși sau au pierdut credincioși la bisericile în care slujeau. Pe baza *Articolului de lege 53 din 1868* au trecut de la alte confesiuni la cea ortodoxă, în Protopopiatul Orăștiei, un număr destul de mic de credincioși: 1 în 1897, 5 în 1898, 6 în 1905. Din rândul bisericii ortodoxe la alte confesiuni au trecut la fel de puțini credincioși: 2 în 1898, 4 în 1903, 5 în 1905⁵⁰.

Până în ultimii ani ai secolului al XIX-lea preoțimea românească din Transilvania n-a beneficiat de salarii din partea statului, ci s-a întreținut din resurse proprii, adică sesii parohiale și mai cu seamă din daniile credincioșilor. Din 1861 statul acorda Bisericii Ortodoxe române și sărbă câte o subvenție anuală pentru ajutorarea preoților rurali (ordinul imperial nr. 3093 din 29 mai 1861). De regulă, Arhiepiscopia Sibiului primea 24.000 florini, Aradul 15.000 iar Caransebeșul 10.000 florini. Până în 1883 fiecare ierarh primea sumele respective și le împărțea după cum credea el și Consistoriul eparhial⁵¹. Preoții ortodocși din Protopopiatul Orăștiei au beneficiat și ei de așa-numitul subsidiu împărătesc, pe baza recomandărilor făcute de protopopul Nicolae Popovici către Arhiepiscopia Sibiului. Astfel, în anul 1868 s-au împărțit din ajutorul împărătesc „cinci preoți săraci și vrednici” din parohiile Vaidei, Beriu, Petreni, Pricaz și Mărtinești, alături de protopopul Popovici, suma totală fiind de 360 florini⁵². Din ajutorul împărătesc pe 1873, în valoare de 378 florini, s-au împărțit preoți din 6 parohii din Tractul Orăștiei și protopopul Popovici⁵³. Pentru ajutorul de stat din bugetul regnicolar pe anul 1875 au fost propuși și confirmați 5 preoți, alături de protopopul Popovici, suma aprobată Tractului Orăștiei fiind de 315 florini⁵⁴. În fine, ajutorul de stat din bugetul pe anul 1881 a fost în sumă de 358 florini, fiind repartizat protopopului Popovici și unui număr de 8 preoți din parohiile: Orăștie, Beriu, Bințița, Turdaș, Pricaz, Orăștioara de Sus, Șibot și Petreni⁵⁵. Acest ajutor de stat, chiar dacă era într-o măsură redusă, a contribuit la îmbunătățirea stării materiale a preoților și protopopilor ortodocși români din Tractul Orăștiei.

Tot protopopii au fost cei care au coordonat parohiile de sub jurisdicția lor în „adunarea de milă pentru bisericile sărace” din Arhiedieceza ortodoxă a Sibiului. Astfel, în 1876, un număr de 26 protopopiate au colectat, prin contribuții benevole, suma de 607 florini și 34 creștari. Din Protopopiatul

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 6/1889, f. 11; dos. 1/1897, f. 3; dos. 1/1899, f. 1-2; dos. 4/1903, f. 1; dos. 3/1905, f. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, dos. 1/1897, f. 3; dos. 1/1899, f. 1; dos. 4/1903, f. 1; dos. 3/1905, f. 1.

⁵¹ M. Păcurariu, *Politica statului ...*, p. 74-75.

⁵² DJHAN, *Fond cit.*, dos. 3/1868, f. 50.

⁵³ *Ibidem*, dos. 3/1873, f. 5-6.

⁵⁴ *Ibidem*, dos. 3/1876, f. 12; dos. 1/1876, f. 28.

⁵⁵ *Ibidem*, dos. 3/1882, f. 4.

Orăștiei au contribuit parohiile Gelmar, Vaidei, Beriu și Vinerea cu 7 florini și 25 creițari. Din colecta respectivă au fost ajutate 10 comune bisericesti „ocupate cu zidirea, repararea și adaptarea bisericilor sale”⁵⁶. După ce, în 1874, Sinodul Arhidiecezan a hotărât „ridicarea unui monument nemuritorului nostru Arhiepiscop și Mitropolit Andrei baron de Șaguna”, parohiile din tractul Orăștiei, la îndemnul protopopului Vasile Domșa au contribuit în 1899 cu suma de 297 florini și 16 creițari, pe care au trimis-o la Sibiu⁵⁷. Protopopul și preoțimea din tractul Orăștiei au răspuns pozitiv și apelului lansat de a se realiza o colectă pentru zidirea Catedralei din Sibiu. În anul 1902, preoții din protopopiatul Orăștiei au colectat 3.605 coroane. Lor li s-au alăturat învățătorii, cu 1.885 coroane, și diverși credincioși cu 650 coroane, suma totală de 6.140 coroane fiind trimisă mitropolitului Ioan Mețianu, care a zidit între 1902-1906 Catedrala mitropolitană din Sibiu⁵⁸. În anul 1913 se lansează o colectă pentru acoperirea cheltuielilor privind construirea seminarului „Andreian”. Un număr de 27 preoți din protopopiatul Orăștiei contribuie cu sume între 50 și 200 coroane. Din oraș, protopopul Vasile Domșa oferea 200 coroane, iar preotul Ioan Moța 100 de coroane pentru finalizarea acestei construcții necesare Bisericii ortodoxe din Transilvania⁵⁹.

Din informațiile prezentate s-a văzut că Protopopiatul Ortodox al Orăștiei s-a aflat sub jurisdicția Arhidiecezei Sibiului, având după anul 1900 un important număr de parohii și credincioși. Protopopii din Tractul Orăștiei au desfășurat o bună activitate pe tărâm bisericesc, școlar, administrativ, dar și politic. În mare măsură, datorită eforturilor lor, în perioada dualismului românii și ortodoxia își vor găsi locul în peisajul multietnic și pluriconfesional al zonei, ca un element de specificitate al Scaunului Orăștiei.

III. Preoții între 1867-1914

„O istorie de sate și de preoți e istoria Ardealului românesc”, scria cu multă dreptate neobositul cercetător al trecutului nostru, Nicolae Iorga. Într-adevăr, investigând viața preoților români de altă dată, constatăm că preotul a fost cu totul legat de sat. „Aproape tot așa de grea era și soarta preoților români, ca și a țăranilor. Pe când preoții altor neamuri se bucurau de scutițe și favoruri însemnate din partea statului, putând să ducă un trai tihnit și să-și îndeplinească înalta lor chemare duhovnicească, preoții români era siliți să îndure toate lipsurile și asupririle în rând cu credincioșii lor. (...) Poporul văzând preoții săi arând, semănând, secerând, treerând, și lucrând orice lucru greu în rând cu ceilalți români, a prins a-i iubi din ce în ce mai mult, a le asculta cuvântul și a le urma sfatul. Astfel s-a înfiripat o legătură intimă

⁵⁶ *Ibidem*, dos. 5/1876, f. 1-2.

⁵⁷ *Ibidem*, dos. 1/1898, f. 22, 25.

⁵⁸ Pentru catedrala de la Sibiu, în „Libertatea”, an I, nr. 47 din 2/15 noiembrie 1902, p. 2.

⁵⁹ Orăștie 775, p. 129.

trainică și folositoare între preoți și poporenii lor, deopotrivă de umiliți și unii și alții”⁶⁰.

Preoții români au rămas astfel, veacuri de-a rândul, în aceeași stare materială strâmtorată în care se aflau și credincioșii lor. Într-o scrisoare din anul 1698, generalul Rabutin arăta guvernului ardelean că preoții români pătinesc de sărăcie astfel încât traiul vieții și-l câștigă mai mult cerșind, decât predicând⁶¹. După Edictul de toleranță din 1781 s-a îmbunătățit puțin și soarta preoților ortodocși. Dacă nu li s-au dat și lor porțiuni canonice, locuri de arat, cum li s-au dat preoților uniți, dacă nu li s-a redus nici contribuția, cel puțin au fost îngăduiți a se apuca să zidească prin sate biserici de zid și cu clopote, au fost îndrumați spre o muncă mai la adăpost de diferitele prigoniri și mai sigură de roadele sale⁶². Astfel, lucrurile au continuat pe același făgaș până după 1848, deși preoții și episcopii români au cerut, în repetate, rânduri înlăturarea piedicilor din calea dezvoltării economice a românilor.

În ceea ce privește pregătirea profesională a preoților ortodocși români, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în cele mai multe cazuri, ea se reducea la strictul necesar pentru un smerit slujitor al altarului: scrisul, cititul, cântările bisericești, rânduielele tipiconale, unele rugăciuni și învățături. Până în secolul al XIX-lea, candidații de preoți ortodocși se recrutau dintre diecii bisericii, care, fără pregătire școlară deosebită, mergeau pentru 40 de zile la Episcopia din Sibiu, unde se inițiau în practica preotească și erau hirotoniți de episcop. În 1783, Ghedeon Nichitici, cerea candidaților la preoție să știe cetania, scrisoarea, cântarea bisericească, tipicul, catehismul. Episcopul Vasile Moga a găsit clerul și Biserica Ortodoxă într-o situație grea: preoții neuniți erau persecutați; erau hirotoniți fără pregătire pe la sârbi, Arad, București, și făceau serviciile divine „spuse pe de rost”. Pe timpul episcopului Moga s-a deschis Seminarul din Sibiu (1813), cu un curs de 6 luni pentru pregătirea preoților. Seminaristii veneau cu merinde pe 6 săptămâni la Sibiu, unde erau inițiați în practicile preotești și apoi trimiși la parohii. Din 1829 s-a introdus obligatoriu limba maghiară în școală, iar în cancelaria episcopală, precum și la nivelul protopopiatelor și parohiilor, s-a trecut la redactarea actelor în maghiară⁶³.

În ciuda stării materiale nesatisfăcătoare și a nivelului de pregătire scăzut, preoții români au continuat să fie îndrumători ai păstoriiților lor nu numai în probleme spirituale, ci și culturale, sociale, economice și chiar în cele național-politice. Intelectualii maghiari ai epocii credeau că atașamentul orb al românilor față de preoții lor explica inclusiv conduita politică a românilor la 1848. În general, credeau intelectualii maghiari, preoții români nu reprezintă un model de urmat pentru credincioșii lor, având o influență negativă asupra celor pe care îi păstoresc. Jurnalistul Bekásy critică în 1848 faptul că

⁶⁰ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 63.

⁶¹ *Ibidem*, p. 91.

⁶² *Ibidem*, p. 147.

⁶³ I. Bota, *op. cit.*, p. 208–209.

veșmintele și înfățișarea preoților nu diferă cu nimic de cele ale enoriașilor, dar mai ales faptul că aceștia „se duc împreună la cârciumă și, dacă au păcătuit împreună, se vor întinde și amândoi pe scaunul de pedeapsă”. Acel preot care „el însuși este incapabil de a se cultiva, cu atât mai puțin va fi în stare să-și cultive poporul”⁶⁴.

O opinie foarte aspră la adresa preoților români mărturisește și conducătorul prefecturii Orăștie, M. P. Thiemann, care în 1857, în cadrul unui raport confidențial nota: „Stări foarte curioase în cârciumi: popii, civilii și țărani mănă și beau la aceiași masă”⁶⁵. Chiar dacă preoții adevărați erau, probabil, majoritari numeric, excepțiile destul de numeroase au lăsat urme în documentele vremii, iar poporul le-a sancționat scăderile în proverbe și snoave usturătoare. Proverbele și zicătorile condamnă defecte precum: beția („Gâtul popii, litră dreaptă”), lăcomia („Popa are mână de luat, nu de dat”), mediocritatea morală („Și popa-i om”)⁶⁶.

Ca fost profesor, deci bărbat de școală în primul rând, episcopul Andrei Șaguna a rămas mahnit văzând cât de puțină pregătire aveau preoții și că abaterile disciplinare se înmulțesc. De aceea, episcopul a arătat grijă și cursurilor de teologie și pedagogie de la Sibiu. În anul numirii sale ca vicar, a ridicat cursurile de teologie la durata de un an, hotărând să fie primiți doar absolvenți de gimnaziu. În Sinodul din 1850 s-a hotărât crearea unui Institut teologic-pedagogic, urmând ca absolvenții de teologie, înainte de hirotonie, să funcționeze ca învățători. În 1853 cursul de teologie s-a ridicat la 2 ani de studii, iar cel pedagogic a rămas la un an. În anul școlar 1862/3 cursul teologic al seminarului a fost ridicat de la 2 la 3 ani, iar cel pedagogic de la un an la 2 ani⁶⁷.

Spre cursurile Seminarului din Sibiu erau îndreptați și candidații la preoție din protopopiatul Orăștiei. După absolvirea cursului teologic, aceștia deveneau preoți în parohiile vacante, prin alegerea lor de către Sinodul parohial sau prin concurs, apoi erau hirotoniți. La mijlocul secolului al XIX-lea, exigențele satelor față de preoți nu erau foarte severe: „preotul să fie instruit cât e nevoie, dar să nu fie om al cărții, să fie în stare să apere bărbătește în orice împrejurare pe poporeniul lui, să fie omenos, să nu aibă abateri morale prea mari, să nu fie prea bătrân, prea lacom, prea leneș, sau certăreț, să nu fie prădător ...”⁶⁸. Din cauza sărăciei satelor românești, ele se interesează mai ales de condiția materială a viitorului preot, neglijând calitatea pregătirii lui teologice și calitățile morale. Li se părea firesc ca preotul să lucreze pământul

⁶⁴ Apud Melinda Mîtu, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2000, p. 492.

⁶⁵ Apud Emil Gelu, *Rapoartele lui M. P. Thiemann*, în „Fragmentarium documentar”, Orăștie, 1995, p. 25.

⁶⁶ Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, 2004, p. 50-51.

⁶⁷ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 183-185.

⁶⁸ E. Bârlea, *op. cit.*, p. 51.

alături de ei, să-și câștige astfel pâinea. Preferau, de asemenea, un cantor bătrân școlit câte 6 luni la Sibiu, tinerilor cu câte 2-3 ani la seminar și cărora trebuiau să le asigure locuință și să le plătească mai mult⁶⁹.

Vom urmări aici doar câteva aspecte din trecutul Protopopiatului Ortodox Orăștie referitoare la hirotoniri, numiri și transferări de preoți, salarii și ajutoare pentru preoți. La Șibot, în urma câștigării concursului din 29 decembrie 1867, preotul Ioan Armean este întărit din partea Consistoriului arhidiecezan ca al doilea paroh în acea comună la 11 ianuarie 1868. Deoarece primul paroh, Avram Viorel, și protopopul Nicolae Popovici nu recunosc alegerea, sătenii din Șibot se plâng consistoriului din Sibiu care, la 8 mai 1868, îl anunță pe protopop „să introducă pe numitul preot în parohia Șibot fără amânare”⁷⁰. Vacantarea parohiei Turdaș, în 1868, îl aduce printre candidați și pe preotul George Oprean din Dobra. În cererea sa către mitropolitul Andrei Șaguna, datată 24 iunie 1868, preotul Oprean își motivează cererea astfel: „Am 19 ani trecuți de când sunt hirotonit de preot și servesc tot drept capelan cu o leafă care mai puțină nu poate fi de 100-120 fl. v. a. la an. Pe lângă aceasta am întrepris și alte mijloace pentru existența familiei; însă de un timp încoace pe lângă strădanie, osteneala și suferințele mi-au slăbit puterile fizice - îngrijit fiind pentru susținerea și educația a 5 prunci, dintre care o fiică nenorocită prin boala de nu poate vorbi”⁷¹.

Unele comunități au fost adeptele ideii de a numi preoți dintre localnici. Astfel, la Turdaș, în 19 iulie 1868 sătenii au decis ca în locul preotului răposat Avram Teodor „să aleagă un student...că s-au săturat de popi străini de loc”, numindu-l pe învățătorul Petru Lula. Această improvizație a provocat o contestație împotriva celui desemnat să preia parohia. La 23 iulie 1868 comuna bisericească din Turdaș îi scria mitropolitului Șaguna „în contra unei suplici falsificate în vederea candidării pedagogului absolvent Petru Lula” și se ruga „a li se da în candidațiune indivizi calificați sau preoți sfințiți sau clerici absoluți, care au trecut prin clasele gimnaziale, au practicat câțiva ani ca învățători și au cunoștința limbilor patriei”. Mitropolitul îi transmitea protopopului Popovici din Orăștie, la 27 iulie 1868, să iasă la fața locului și să propună un candidat, „ca să nu rămână poporul fără preot”⁷².

Un bun candidat de preoție, pentru parohia Simeria, s-a dovedit a fi clericul absolut Teodor Manasie. La 6 august 1868 el a fost sfințit diacon, iar ca preot desăvârșit în 8 august, fiind rânduit de capelan la biserica din Simeria cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”. Arhiepiscopul Șaguna îi cerea protopopului Orăștiei „ca introducându-l pe noul sfințit în capelania sa, să-l îndatorezi a se purta întru toate conform tagmei sale preoțești și jurământului ce l-a depus la primirea acestei Sf. Taine; să se deprindă cu citirea Sf. Scripturi și a altor cărți de-ale Sf. Părinți, cu deosebire a Sf. Ioan

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ DJHAN, *Fond cit.*, dos. 3/1868, f. 1, 5.

⁷¹ *Ibidem*, f. 35.

⁷² *Ibidem*, f. 33, 38, 42.

Gură de Aur despre preoție, să fie evlavios și să îndemne spre evlavie și spre rugăciune pe creștinii săi, spre care scop să caute ca creștinii cărturari și școlari să aibă cărți de rugăciune”⁷³.

Către Consistoriul arhiepiscopalian a venit și o cerere mai deosebită, din partea lui Iosif Dragotiel, paroh în Gelmar. În răspunsul său, din 29 martie 1873, Consistoriul îi comunica parohului că „dacă dânsul e convins despre intențiunile cele necurate ale preotesei sale, încât nu mai poate trăi acolo, – Consistoriul îi dă voie a concura la altă parohie”⁷⁴.

Insuficiența veniturilor a rămas o problemă mereu actuală, ea afectând și preoții. Pentru completarea veniturilor preoțești, la 12 aprilie 1876, parohul Vasile Basarab din Romos a înaintat o cerere pentru a se împărtași cu 100 fl. v. a. din ajutorul de stat și pentru concesiunea de a înființa o societate de acționari pentru exploatarea apelor minerale de la Geoagiu de Jos. La 12 mai 1876, Consistoriul din Sibiu îi răspunde că cererea lui pentru ajutor va fi luată în considerare la timpul potrivit, iar societatea pe acțiuni „i se permite, cu acea condițiune însă, ca nu cumva prin afacerile acestea de natură privată economică să pătimească onoarea și demnitatea tagmei lui preoțești, sau dânsul să fie abătut de la împlinirea datorințelor sale oficiale”⁷⁵.

Imediat după hirotonire și instalarea lor în parohii, preoții se ocupau de organizarea acestora, fapt ce a ridicat o serie de probleme. Mai întâi preotul, ales de popor și întărit de episcop și mitropolit, trebuia să organizeze împreună cu credincioșii acele organisme care răspundeau de afacerile parohiei: sinodul parohial, comitetul parohial și epitropia parohială⁷⁶. Cu ajutorul acestora preotul rezolva probleme referitoare la proprietățile și veniturile bisericii, școlii și ale casei parohiale, fondurile spre scopuri bisericesti, școlare și filantropice etc.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea preoțimea românească din Transilvania n-a beneficiat de salarii din partea statului, ci s-a întreținut din resurse proprii, adică sesii parohiale și mai cu seamă din daniile credincioșilor. Să luăm de exemplu venitul preoțesc din parohia Dâncu Mic în anul 1882, așa cum apare în condițiile de concurs pentru ocuparea postului de paroh, vacant în acel moment: a) porțiune canonică – arătoriu și fânațe 15 iugăre, care aduc un venit anual de 200 fl. v. a.; b) casa parohială cu două încăperi, o șură, o grădină de 600 stânjeni, care aduce un câștig anual de 20 fl. v.a.; c) de la 116 fumuri, 70 ferdele cururuz sfărâmat a 16 coșuri; stipulat ferdela a 1 fl. dă 70 fl. și 116 zile a 40 cr. dă 46 fl. 40 cr.; d) venitele stolare. Toate acestea aduceau un venit anual de 422 florini 5 creițari⁷⁷.

Au fost și cazuri ale unor preoți care au lăsat o parte din veniturile lor pentru nevoile parohiei. La Beriu, parohul Samoilă Popovici a pus bazele, în

⁷³ *Ibidem*, f. 3.

⁷⁴ *Ibidem*, dos. 3/1873, f. 3.

⁷⁵ *Ibidem*, dos. 3/1876, f. 3.

⁷⁶ Detalii la P. Brusanowski, *op. cit.*, p. 16–19.

⁷⁷ DJHAN, *Fond cit.*, dos. 4/1882, f. 4–5.

1889, a două fundații de câte 1.000 florini, făcute „una în favorul bisericii și școlii noastre din Beriu iar alta în favorul acelor copii orfani și săraci tot de acolo, care se vor aplica la orice meserie”. În fața acestui gest, Consistoriul arhidiecezan „își exprimă lauda și complăcerea sa față de actul frumos de caritate creștinească îndeplinit de parohul nostru Samoilă Popovici din Beriu”⁷⁸.

Pentru completarea veniturilor parohiale, în 1872 Sinodul arhidiecezan a hotărât „înființarea de fonduri proprii locale - parohiale și protoprezbiterale - prin contribuții de bună voie, ce le va face poporul în natură pe timpul secerișului, culesului și la alte ocazii potrivite și binevenite”. Prin asemenea fonduri comunele mici și sărace „au ajuns deja a-și ridica din puterile lor proprii biserici, școli și case parohiale și a pune temeuri sigure pentru o dotare corespunzătoare și mulțumitoare a preoților și învățătorilor săi pentru totdeauna”⁷⁹. În Protopopiatul Orăștiei un exemplu fericit era, în 1903, cel al parohiei Gelmar, unde parohul Ioan Popovici raporta existența unor fonduri mai vechi: fundația Romosan de 120 coroane, depusă la banca „Ardeleana” și fondul de bucate, ce avea în capital și interese de debitori circa 300 decalitre cucuruz. Un caz nefericit era cel al parohiei Bulbuc-Curpeni, unde parohul raporta că „despre diferitele însoțiri și reuniuni neavând poporul știința recerută de a le putea aprecia pe acelea după adevărata lor valoare, la sfaturile și exemplele ce i se dau, rămâne rece și nepăsător”⁸⁰.

Protopopul din Orăștie nu a avut prea multe probleme disciplinare de rezolvat. Totuși, abaterile disciplinare ale preoților din Tractul Orăștiei impuneau efectuarea unor anchete de către o comisie și luarea unor măsuri în legătură cu cele constatate. La 27 iulie 1868, Consistoriul arhidiecezan îi comunica protopopului din Orăștie, Nicolae Popovici, că „din surse demne de credință a aflat că preoții din tractul Orăștiei vin cu grămada în fiecare zi de târg la Orăștie fără îmbrăcăminte cuviincioasă, preoțească, intră prin cârciumi și acolo petrec și fac de rușine biserica noastră și clerul. De aceea este însărcinat Prea Sfinția Ta să impui disciplina și să fii nespus de rău. Totodată, se orânduiește ca de azi înainte toți preoții care vor veni la târgul de săptămână sau de țară să fie datori a se înscrie într-un protocol și a depune 1 fl.v.a. pe seama fondului școlar din Orăștie”. Protopopul Popovici a transmis îndrumarea Consistoriului, la 31 iulie 1868, către toți preoții din tractul Orăștiei. Însă o parte din preoți i-au scris apoi arhiepiscopului Șaguna, rugându-l „a le ierta pedeapsa impusă” deoarece „acuzele aduse asupra lor sunt neadevărate și malițioase”. În răspunsul său din 22 august 1868, Șaguna îi transmite protopopului că se menține hotărârea luată „cu atâta mai vârtos, cu cât însuși președintele Consistoriului trecând prin Orăștie, a văzut pe mai mulți preoți de ai noștrii fără reverendi, nespălați, nepeptănați, intrând și ieșind din cârciumi”⁸¹.

⁷⁸ *Ibidem*, dos. 2/1889, f. 106; dos. 1/1890, f. 16.

⁷⁹ *Ibidem*, dos. 2/1873, f. 29.

⁸⁰ *Ibidem*, dos. 1/1903, f. 15-16.

⁸¹ *Ibidem*, dos. 2/1868, f. 10-11; dos. 3/1868, f. 28.

În majoritatea cazurilor de abateri disciplinare, parohii erau reclamați de săteni că „poartă o viață scandaloasă”, iar scaunul protopresbiterial îi suspenda temporar din funcție în urma unei investigații riguroase. Este și cazul unor preoți din Tractul Orăștiei, respectiv din parohiile Dâncu Mare (Chiril Teacoi în 1869), Ludești (Ioan Popovici în 1869) și Vaidei (Ioan Basarab în 1873)⁸².

Pentru a reduce numărul problemelor disciplinare, începând cu anul 1899 se țineau regulat conferințe preoțești, scopul acestora fiind „perfecționarea preoților tot mai mult în chemarea preoțească și în cultivarea poporului concretizat păstoririi lor, în direcțiune religioasă morală”, precum și „aflarea mijloacelor necesare și combinarea unei proceduri uniforme întru toate”. Pe lângă temele recomandate, puteau fi atinse și altele, potrivite împrejurărilor locale. Astfel de conferințe preoțești s-au ținut și în tractul Orăștiei, ele fiind convocate și prezidate de protopopul tractual. La conferința din 13 martie 1903, sub conducerea protopopului Vasile Domșa, cei 47 de preoți prezenți au luat în discuție următoarele teme: „1. Preotul este săvârșitor al sfintelor taine și ocupă funcțiunea cea mai onorifică în societate; 2. Preotul este supraveghetor și director peste școala confesională; 3. Preotului nu-i este iertat să se ocupe cu afaceri, care nu se țin de funcțiunea sacerdotală și cu de acelea, care îl fac dependent afară de sfera de dependență și disciplina prescrisă în organismul bisericesc”. După discuțiile asupra acestor propuneri, cei prezenți au definit astfel chemarea preotului: „A medita asupra mijloacelor cum s-ar putea dezvolta tot mai mult simțul religios? Cum s-ar putea dezvolta mai cu succes învățământul confesional? Cum s-ar putea îndemna poporul credincios să fie bun cetățean, bun tată de familie și bun econom. Și în fine cum s-ar putea mai ușor a înmulți averile bisericesti ca mijloace neapărat de lipsă la cultura generală?”⁸³.

IV. Bisericele între 1867-1914

Problema edificiilor de cult a preocupat sistematic Protopopiatul, interesat să asigure fiecare comunitate cu o biserică sau o capelă. Dificultățile au fost numeroase, dar au existat credincioși care s-au oferit să susțină Biserica Ortodoxă din punct de vedere material. Desigur că, pentru ortodocșii din zona Orăștiei, efortul material și spiritual a întâmpinat dificultăți, în special până la cumpărarea și amenajarea primei capele și mai apoi până la clădirea bisericii, în care cu regularitate se oficiau slujbele religioase pentru credincioși.

Sprrijiniți financiar și spiritual de către episcopii de Sibiu, protopopii de Orăștie, autoritățile statului și credincioși, preoții au trudit la înălțarea lăcașelor de cult și la dotarea lor cu obiectele de cult necesare. Efortul lor

⁸² *Ibidem*, dos. 3/1870, f. 8-10, 19; dos. 4/1875, f. 4-6.

⁸³ *Ibidem*, dos. 1/1903, f. 22, 27, 30.

considerabil pe parcursul secolelor XVIII-XIX a făcut ca, la începutul secolului al XX-lea, o mare parte din parohiile Protopopiatului Orăștiei să dispună de biserici construite din piatră, aflate într-o stare corespunzătoare. Existau însă și parohii cu biserici din lemn, necorespunzătoare pentru oficierea serviciului divin, aproape de ruinare totală.

Pentru a contura acest efort material depus de către preoții și credincioșii ortodocși, vom oferi câteva date biografice despre bisericile Protopopiatului Orăștiei. În lipsa unor statistici la nivelul tractului, informația documentară conservată relevă doar parțial rezolvarea problemei edificiilor de cult în Protopopiatul Orăștiei. Și în această zonă a Transilvaniei, odinioară, ctitoria de lemn a fost frecventă și dominantă nu numai în zonele muntoase, dar și în cele joase, de unde nu au lipsit pădurile. De-a lungul veacurilor, unele biserici de lemn au fost nimicite de calamități întâmplătoare, din care menționăm incendiile, iar cu precădere din veacul al XVIII-lea, mai ales în zonele de șes, multe altele au fost înlocuite prin cele din material mai solid (piatră sau cărămidă), procesul intensificându-se în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a celui următor.

Anul edificării bisericilor rămâne în multe cazuri destul de greu de stabilit, în numeroase statistici apărând doar mențiunea „din vechime”. În schimb, aflăm date despre starea bisericilor într-un moment anume, de obicei cu ocazia vizitațiilor canonice efectuate de protopop. Astfel, în anul 1899, protopopul Vasile Domșa constată că biserica din Șibot „se află în ordine bună”, în timp ce la Vinerea „în biserică nu se află destulă ordine, curățenia lipsește, antimisul este vechi, și spațiul pentru credincioși neîndestulitor”⁸⁴. La vizita din 1901, bisericile din Ardeu și Petreni au fost găsite „corespunzătoare”, nu și cea din Mărtinești. În Renghet, biserica era „sub zidire, în interior fără tencuială, nepodită și fără plafon”. Biserica din Almașul Mic era „mică, de lemn, acoperită cu șindrilă, în stare corespunzătoare și curată”⁸⁵. Dintre bisericile vizitate în anul 1903 au fost găsite corespunzătoare cele din Porcurea, Bozeș, Pricaz și trebuiau reparate cele din Folt, Almașul Mare-Joseni, Almașul Mare-Suseni, Nădăștia și Băcăinți⁸⁶. În anul 1901, protopopul Domșa constata că biserica din Băcăia „e din zid, acoperită cu șindrilă și prin acoperiș plouă, reparația e de lipsă și nu sunt bani încasați”. Sătenii, în frunte cu parohul Teodor Cristea, au încheiat în 1903 un contract pentru repararea edificiului bisericesc cu meșterul Johan Schenk din Orăștie. Prețul reparării bisericii a fost de 760 coroane și s-a acoperit printr-un împrumut de 800 coroane de la banca „Ardeleana” din Orăștie⁸⁷.

Sucesiunea construcțiilor de piatră celor în lemn este întâlnită în satul Vaidei. Vechea biserică de lemn a fost dărâmată, probabil în 1814, când s-a început a se edifica biserica ortodoxă din piatră și cărămidă, încheindu-se

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 2/1903, f. 60, 85.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 2, 67, 102, 110, 122.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 49-50, 64, 94-96, 103, 105.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 73-75, 81, 84.

construcția în 1818. Acoperișul bisericii era din țiglă, iar turnul era acoperit cu tînichea. Această biserică a fost reparată în anul 1896 cu suma de 1.100 florini. Pictarea bisericii a fost făcută inițial în 1905, de pictorul Alexandru Hența din Sibiușel, cu suma de 900 coroane, plus masă și cazare⁸⁸.

Un caz similar îl întâlnim în satul Șibot, unde, pentru că „biserica cea veche clădită din lemn a devenit prin vechime infolosibilă, credincioșii au edificat o biserică solidă, încăpătoare și corespunzătoare timpului, alegând locul cel mai potrivit în mijlocul satului și mai ferit de inundarea Mureșului”. Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” a fost edificată între anii 1826–1835 sub păstorirea preotului Avram Viorel⁸⁹.

Numărul bisericilor din piatră este în creștere la începutul secolului al XX-lea, când parohiile din Protopopiatul Orăștiei găsesc resurse financiare pentru edificarea acestora. Astfel de biserici au fost realizate în satele Mărtinești (1905–1907), Măgura (1906) și Jeledinți (1907–1908), prin dania credincioșilor și cu ajutorul unor meșteri din zonă⁹⁰.

Biserica din Orăștie nu a fost doar o simplă biserică parohială, ci și centrul spiritual al Protopopiatului Orăștiei, locul unde și-au avut reședința protopopii. O primă atestare documentară s-a făcut la 1574, dar probabil biserica a existat și înainte de această dată, fiind construită din lemn, ca toate bisericile românilor din Transilvania. Începută la sfârșitul secolului al XVI-lea, construcția acestei biserici a cunoscut mai multe etape, fiind extinsă în secolul al XVIII-lea (prin substanțialul aport financiar al familiei Tatarți – negustori macedoneni stabiliți aici) și adăugându-i-se turnul clopotniță în anul 1873 de către arhitectul german Richter⁹¹. Această biserică a fost reparată în anul 1901 cu suma de 235 coroane 55 creițari, oferită de comitetul parohial lui Ilie Căndea⁹². În 1906, reparațiile înfăptuite la biserica ortodoxă cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din Orăștie s-au ridicat la suma de 542 coroane 80 creițari, lucrările fiind încredințate lui Nicolae Borza (zidăria) și Ion David (lucrul de lemn)⁹³. Acest sfânt lăcaș, pe lângă frumusețea dată de construcția-i deosebită, a adăugat la activitatea duhovnicească alte două nobile lucrări: învățătura și cultura.

Ca o concluzie finală, se poate afirma că, în perioada 1867–1914, Scaunul Orăștiei oferă imaginea unui teritoriu locuit de populații diverse, în care, alături de români, trăia un întreg mozaic de etnii (maghiari, germani, țigani, slovaci, cehi, ruteni, croați, sârbi, evrei), grupuri lingvistice și religioase (romano-catolici, reformați, evanghelici, unitarieni, israeliți). Românii și opțiunile religioase ale acestora (ortodoxie și greco-catolicism) își vor găsi și ei locul în contextul Scaunului Orăștiei, ca un interesant element de specificitate al

⁸⁸ Tiron Basarab, Ioan Petica, *Monografia satului Vaidei*, Deva, 2007, p. 227.

⁸⁹ Ion Mițariu, *Șibotul-sat de pe Câmpul Pâinii*, Sibiu, 2002, p. 160.

⁹⁰ Petru Baciu, *Delorenii*, București, 2000, p. 47–49.

⁹¹ Idem, *Orăștia de la târg, reședință de scaun și oraș, la municipiu*, Deva, 1995, p. 101.

⁹² DJHAN, *Fond cit.*, dos. 3/1901, f. 166–168.

⁹³ *Ibidem*, dos. 3/1906, f. 85–89.

acestua. Biserica, una dintre instituțiile cheie ale românilor din Austro - Ungaria, cu toate scăderile inerente unor condiții precum cele din Transilvania, a fost de neînlocuit și în viața românilor din Scaunul Orăștiei. Fără asistența ei la conservarea limbii și a religiei, a specificului lor, ei ar fi fost supuși deznaționalizării, dispariției lor ca popor și națiune. Biserica Ortodoxă din Scaunul Orăștiei, în perioada 1867-1914, a avut o evoluție sinuoasă, dar ascendentă, cu toate obstacolele și piedicile avute de înfruntat. Cu toate greutățile întâmpinate, de multe ori preoții sau protopopii ortodocși și-au depășit sfera îngustă a obligațiilor lor profesionale și s-au angrenat în acțiuni care priveau întreaga comunitate sau chiar întreaga națiune. Prin întreaga lor activitate, preoții din Scaunul Orăștiei, alături de cei din toate provinciile aflate sub dominație străină, vor contribui la susținerea și progresul națiunii române.

THE ORTHODOX CHURCH IN THE DISTRICT OF ORĂȘTIE BETWEEN 1867-1914

Abstract

Even since the medieval period, foreign authors have noticed the multiethnic variety of the District of Orăștie, the massive presence of Romanian population around Orăștie and the religious option of the Romanians in the region at that time, orthodoxy. The Reformation of the 16th century also influenced the area around Orăștie, converting the Saxons to Lutheranism and the Hungarians to Calvinism. After the religious unification in 1700, the period can be characterized confessionally by a scission within the Romanian population that was in majority. A part of the Orthodox clergy embraced the unification, which produced religious problems in the District of Orăștie as well. However, the majority of clergy and believers in the Orăștie area remained faithful to the orthodox belief.

Between 1867-1914 the Orthodox Church in the District of Orăștie was under the jurisdiction of the Archdiocese of Sibiu, owning an important number of parishes and believers. As for the competence field, this rectorate had the orthodox parishes in the villages around Orăștie, Cugir and Geoagiu under its subordination. The rectors and priests in the area of Orăștie developed a good activity in the religious, educational, administrative and political fields. To a greater extent, due to their efforts, the Romanians and orthodoxy will find their own place in the multiethnic and pluriconfessional scene of the area during the dual period, as an element of specificity of the District of Orăștie.

ANIVERSAREA MILENIULUI UNGAR ȘI IERARHII ROMÂNI UNIȚI

Diana COVACI

În cadrul studiului de față ne propunem evidențierea unui aspect controversat, care a caracterizat relațiile româno-maghiare de la sfârșitul secolului al XIX-lea, anume celebrarea mileniului maghiar din anul 1896. Problematika aferentă temei a constituit un subiect predilect pentru istoriografia maghiară de la sfârșitul secolului XIX, mai ales în anii care au precedat ori au succedat acestui moment istoric.

În istoriografia românească, acesta a fost abordat în diferite aspecte ale sale, fiind valorificat mai ales din punct de vedere național: serbarea mileniului maghiar a fost văzută drept o nouă etalare a militantismului maghiar. Totodată, aceasta a oferit românilor un nou moment de a-și expune protestele vizavi de încheierea dualismului și, în special, pe acelea contra politicii susținute de statul maghiar vizavi de naționalitățile care se aflau pe teritoriul Transleithaniei – în acest sens considerăm reprezentativ studiul lui Ioachim Lazăr, care reunește manifestările de protest ale românilor transilvăneni de-a lungul anului 1896¹. O abordare mult mai echilibrată distingem la Peter Weber, care dedică două studii acestei probleme și încearcă să evidențieze motivele care au fundamentat evenimentele din cursul anului 1896. Acesta a pus accentul mai degrabă pe acțiunea de protest generată de mitropolitul ortodox român Miron Romanul, prin intermediul circularei sale din 10 aprilie 1896².

O altă direcție de abordare a fost realizată de Teodora Bonțeanu în cadrul recent susținutei sale teze de doctorat – interesul a fost axat pe monumentele ridicate cu ocazia celebrării milenare și pe simbolistica profundă a acestora. Niciunul dintre monumentele ridicate cu acea ocazie nu a fost lipsit de semnificații: atât monumentul în sine, cât și locația sa au fost

¹ A se vedea: Ioachim Lazăr, *Atitudinea românilor din Transilvania față de serbările mileniului maghiar din 1896*, în „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, 1996, (de acum înainte Ioachim Lazăr, *Atitudinea românilor din Transilvania*), pp. 329-340.

² Peter Weber, *The Nationalities and the Millenium in Dualist Hungary*, în „Transylvanian Review”, 6, nr. 4, 1997, (de acum înainte Peter Weber, *The Nationalities and the Millenium*), *passim*; Idem, „Das ungarische Millenium bei den Rumänen”, în vol. *Interethnische- und Zivilisationsbeziehungen im Siebenbürgischen Raum – historische Studien*, coord. Sorin Mitu, Florin Gogăltan, Cluj-Napoca, 1996, (de acum înainte Peter Weber, *Das ungarische Millenium bei den Rumänen*), *passim*.

atent integrate în discursul identitar maghiar pentru a reconfirma trecutul glorios, unitatea și persistența națiunii maghiare pe teritoriul Ungariei³.

Studiul de față încearcă să surprindă această manifestare a identității maghiare la sfârșitul secolului XIX, în dubla sa ipostază: națională (celebrarea mileniului maghiar de existență – 1896) și confesională (celebrarea a 900 de ani de la creștinarea ungarilor – 1900). Obiectul prezentării de față este reprezentat de evidențierea poziției mitropolitului greco-catolic Victor Mihályi și a episcopilor săi sufragani de-a lungul primei jumătăți a anului milenar, susținut de o încercare de interpretare a acțiunilor acestora, la limita dintre națiune și confesiune.

Sfârșitul secolului XIX a marcat aniversarea a 1000 de ani de existență a ungarilor pe teritoriul de la acea dată a Ungariei. Celebrarea mileniului de existență avea o dublă determinare: de politică internă și externă. Ungaria dorea evidențierea puterii statului maghiar, a unității popoarelor sale, a reușitei realizării acelei Ungarii Mari cu o națiune maghiară unitară, indivizibilă, prescrisă în legea naționalităților din 1868 și susținută prin toate măsurile legislative de după realizarea dualismului⁴.

Ideea serbării milenare fusese enunțată încă din anul 1878, stimulând cercetările istoriografiei maghiare pentru stabilirea unei date cât mai exacte a începuturilor ungarilor pe teritoriul central-est european. Academia maghiară a avut decizia finală, desemnând anul 1896 drept aniversare a mileniului de existență⁵.

Pregătirile pentru celebrarea mileniului au debutat în anii '80 ai secolului XIX, iar principalul obiectiv urmărit de către statul maghiar a fost ca acestea să fie cât mai fastuoase, indiferent de cheltuieli: s-a dispus restaurarea Bisericii lui Matias Corvin, s-a inițiat construcția unui nou palat al Parlamentului, a unui nou palat de justiție, a unui monument dedicat trecutului istoric al Ungariei, a unui muzeu de arte frumoase, a două poduri peste Dunăre, s-a decis organizarea unei mari expoziții la Budapesta etc. De asemenea, momentul aniversar urma să fie marcat de construirea a 400 noi școli publice, simbol al preocupării statului maghiar pentru educația cetățenilor săi, dar și de ridicarea în teritoriu a unor monumente dedicate mileniului, dintre care cele mai importante urmau să fie cele 7 obeliscuri ridicate în 7 părți ale țării, la frontierele Ungariei Mari⁶. Pentru toate aceste manifestări fusese instituită o comisie de organizare a mileniului și fuseseră alocate sume importante, estimate la aproximativ 4.850.000 forinți⁷.

³ Teodora Bonțeanu, *Mituri și simboluri politice în arta monumentală la popoarele din Europa centrală și de sud-est 1880–1918. Teză de doctorat*, Cluj-Napoca, 2008, (de acum înainte Teodora Bonțeanu, *Mituri și simboluri politice în arta monumentală*), pp. 102–109.

⁴ Peter Weber, *The Nationalities and the Millenium*, p. 98.

⁵ Gerő András, *Imagined History. Chapters from Nineteenth and Twentieth Century Hungarian Symbolic Politics*, New Jersey, 2006, (de acum înainte András Gerő, *Imagined History*), pp. 155–156. Peter Weber, *The Nationalities and the Millenium*, p. 101.

⁶ András Gerő, *Imagined History*, pp. 159–162; Teodora Bonțeanu, *Mituri și simboluri politice în arta monumentală*, pp. 112–113.

⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr./1896, 10/22 martie, p. 1.

Amploarea pregătirilor poate fi dedusă din această enumerare de planuri, pe care guvernul maghiar le pronosticase a fi finalizate până în luna mai a anului milenar. Atunci urmau să debuteze ceremoniile de la Budapesta, estimate a reuni în capitala maghiară pe împăratul Franz Josef și împărăteasa Elisabeta, pe reprezentanții Casei Regale vieneze, pe cei ai tuturor marilor puteri europene, cu oficialitățile maghiare și reprezentanții bisericilor din Ungaria. Conform programului prezentat comisiei mileniului de către ministrul președinte Bánffy Dezső, anul milenar trebuia să fie deschis de către împăratul și regele Franz Josef, care urma să se deplaseze la Budapesta pentru a inaugura expoziția milenară. Acesta urma să rămână în capitala maghiară pentru două săptămâni, pentru a lua parte la diferite vizite oficiale asociate serbării mileniului. Punctul culminant al ceremoniilor urma să aibă loc pe 8 iunie 1896, dată nu întâmplător aleasă, deoarece marca aniversarea încoronării lui Franz Josef din anul 1867⁸.

Din prezentarea ministrului Bánffy reieșea implicarea completă în celebrarea mileniului a tuturor forțelor politice, confesionale și naționale din Ungaria, toate însoțite, bineînțeles de sprijinul complet al suveranului de la Viena. În fapt, toate aceste ceremonii erau susținute mai ales de guvernul maghiar, care încerca să determine, pe diferite căi, o solidarizare a tuturor forțelor menționate mai sus⁹.

Împăratul susținea ideea de stat maghiar unitar. De-a lungul timpului luase o serie de decizii de a sprijini politica Budapestei, în ciuda pierderii capitalului de imagine din partea naționalităților din Transleithania. Însă evenimentele ultimului deceniu al secolului al XIX-lea (între care menționăm problema naționalităților din Ungaria, procesul Memorandului, legile civile din anii 1894–1895 care afectaseră relațiile cu Sfântul Scaun, tratativele cu maghiarii referitoare la contribuția Budapestei la bugetul comun, imaginea Ungariei în rândurile țărilor membre ale Triplei Alianțe) erodaseră oarecum suportul necondiționat al acțiunilor guvernului maghiar din partea lui Franz Josef. În această grilă de lectură poate fi interpretat inclusiv refuzul împăratului – în calitatea sa de rege al Ungariei – de a lansa altor șefi de state și diplomați invitația de participare la serbările de la Budapesta¹⁰. Astfel, de acest aspect diplomatic a trebuit să se ocupe ministrul comun de externe, contele Goluchowski¹¹.

Naționalitățile din Ungaria s-au manifestat de la început împotriva acestei inițiative. Reprezentanții românilor, sârbilor și slovacilor, reuniți sub egida Congresului naționalităților din Ungaria vedeau în aceste festivități o

⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 65/1896, p. 2.

⁹ Alice Freifeld consideră că celebrarea festivă a mileniului trecut avusese atât rolul de a fundamenta istoric poziția dominantă a ungarilor în Transleithania, cât și de a servi drept justificare pentru viitor, pentru încă o mie de ani de conducere. Alice Freifeld, *Nationalism and the Crowd in Liberal Hungary, 1848–1914*, Washington, 2000, p. 277.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 37/1896, p. 2.

¹¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 65/1896, p. 2.

demonstrație de forță a guvernului maghiar, care dorea să proiecteze din prezent în trecut imaginea unui stat maghiar unitar și cu o singură națiune. Acesta era însă un neadevăr istoric, pe care reprezentanții celor trei naționalități îl denunțau. Dacă era luată ca punct de reper imaginea dată de unguri acestor festivități – 1000 de ani de la cucerirea teritoriului Ungariei – atunci naționalitățile nu aveau nimic de sărbătorit, deoarece reprezentau marii perdanți din ultimul mileniu de istorie¹². Astfel, ei cereau boicotarea acestor ceremonii și reafirmarea propriei identități naționale cu orice preț. În loc de sărbătorirea a 1000 de ani de existență a statului maghiar, reprezentanții acestor naționalități sugerau mai degrabă sărbătorirea a 1000 de ani de existență a naționalităților de pe teritoriul cucerit de maghiari, în ciuda tentativelor uniformizatoare ale acestora. Sensul inițial al celebrării din 1896 era astfel deturnat de către naționalități în folos propriu, fiind o reafirmare a identității proprii.

La fel, poziția Bisericii catolice din Ungaria era una dificilă. Anii 1894–1895 afectaseră puternic această Biserică din cauza inițiativelor legislative de la Budapesta. În urma acestora, relațiile cu Sfântul Scaun avuseseră de suferit, mai ales ca urmare a acuzelor de imixtiune a Suveranului Pontif în politica internă a altui stat, vehiculate în presă și chiar de la tribunele parlamentului maghiar. În fapt, chestionarea patriotismului catolicilor maghiari era o parte a Kulturkampf-ului, care se manifestase și în Germania lui Bismarck cu câteva decenii înainte¹³. În aceste condiții, episcopatul catolic reunit sub conducerea primatului Vaszary Kolos, a trebuit să decidă asupra participării sale la celebrarea mileniului ungar. Un argument esențial în cadrul acestei decizii a fost reprezentat de *ius supremi patronatus*, episcopatul catolic din Ungaria fiind permanent supus influențelor guvernului maghiar, aspect care determina un nou reper de conflicte între Budapesta și Sfântul Scaun¹⁴.

Participarea s-a pus în dezbatere în cadrul conferinței episcopatului catolic, desfășurată la Budapesta în 27 februarie 1896, la care au luat parte inclusiv mitropolitul Victor Mihályi de Apșa și episcopul de Gherla, Ioan Szabó. Sub conducerea primatului Vaszary, episcopii catolici au decis

¹² Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, (de acum înainte Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, VII), pp. 787-792.

¹³ *Storia della chiesa*, vol. XXII/1, *La chiesa e la società industriale (1878-1922)*, a cura di Elio Guerriero e Annibale Zambarbieri, Parte prima, 1990, (de acum înainte *Storia de la Chiesa*), pp. 399-407; Lönne, Karl-Egon, *Germany*, în vol. *Political Catholicism in Europe, 1918-1965*, Edited by Tom Buchanan and Martin Conway, Oxford, 1996, pp. 156-158; Ludwig Hertling S.J., *Istoria Bisericii*, pp. 500-504.

¹⁴ Despre negocierile purtate între Sfântul Scaun și Gábor Adriányi, *Fünfzig Jahre Ungarischer Kirchengeschichte 1895-1945*, V. Hase&Koehler Verlag – Mainz, 1974, (de acum înainte Gábor Adriányi, *Fünfzig Jahre*), pp. 20-21; Idem, *Lo Stato Ungherese ed il Vaticano (1848-1918)* în vol. *Mille anni di cristianesimo*, a cura di Pál Cséfalvay e Maria Antonietta De Angelis, Budapesta, 2001, (de acum înainte Gábor Adriányi, *Lo Stato Ungherese ed il Vaticano (1848-1918)*), p. 116; Daniela Mărza, *Biserica Română Unită între guvernul maghiar și Sfântul Scaun: modalități de completare a scaunelor vacante la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX*, în vol. *Acta Blasiensia I – Coordonatele preoției greco-catolice – Istorie și actualitate*, Blaj, 2002, *passim*.

participarea *in corpore* la liturghia festivă ce urma să fie celebrată în 3 mai în biserica Mathias din Buda. Pentru episcopi se trasa obligativitatea prezenței în ornat, în manta fără infulă. Primatul urma să ia parte la ceremonia de scoatere și așezare a coroanei Sfântului Ștefan din 8 iunie, deoarece printre altele, aceasta purta sigiliul primațial. Ulterior acestui moment, doi episcopi urmau să însoțească coroana la biserica Mathias, unde aceasta urma să fie întâmpinată de toți prelații, îmbrăcați în mare ornat¹⁵.

Protocolul oficial al conferinței episcopatului catolic a fost comunicat mitropolitului Mihályi la începutul lunii martie 1896. Acesta a transmis celor doi episcopi sufragani, Mihail Pavel de la Oradea și Ioan Szabó de la Gherla, următoarele decizii generale: în data de 3 mai urmau să se prezinte la biserica de încoronare a regelui pentru un Te Deum. Următoarea participare survenea o lună mai târziu când „*ca corporațiune au să primească în 5 iunie la poarta bisericii de încoronare sacra coroană îmbrăcați în pluviale și cu infulă*”¹⁶.

Aceste prescripții ale primatului nu se pliau însă pe interesele mitropolitului, care dorea cu această ocazie să stabilească prin discuții cu episcopii sufragani, care erau acele ornate sacre echivalente celor impuse de la Budapesta: „*Credem că este bine ca noi episcopii de rit grecesc să ne înțelegem înaintea în privința ornateelor în care voim să participăm la acele solemnități, ca să statorim de timpuriu care dintre ornateele prescrise după ritul grecesc corespund întocmai manteletei și biretului anex, apoi pluvialului și infulei, care toate sunt proprii ritului latin și în acea formă nu se află între ornateele sacre ale episcopilor grecești*”¹⁷. Considerăm că ceea ce încerca mitropolitul Mihályi să facă era o altă modalitate de afirmare a identității proprii românilor greco-catolici, concretizată în impunerea particularităților Bisericii pe care o reprezentau, prin prezența distinctă a celor trei episcopi în cadrul episcopatului catolic maghiar ce urma să asiste la momentele de celebrare. Dezbaterile cu episcopii săi, din rândul cărora se distinge în special episcopul Szabó, l-au silit pe Mihályi să nuanțeze acea accentuare a caracterului oriental, în favoarea obținerii uniformității de imagine a celor trei ierarhi¹⁸.

Apropierea debutului anului milenar a adus noi reglementări ale ministerului de culte, în încercarea de a angrena un număr cât mai mare de persoane în celebrarea mileniului în teritoriu. În 13 martie se comunica de către ministrul cultelor, Wlassics Gyula, data oficială a desfășurării ceremoniilor în școlile confesionale, fixată pentru 9 mai, dar și festivitățile legate de acest eveniment, care includeau slujbe religioase, serbări școlare și plantarea de arbori comemorativi. De asemenea, prin circulara din 12 aprilie 1896, ministerul de culte a fixat pentru 10 mai 1896 data la care preoții din întreaga Ungarie urmau să celebreze slujbe pentru serbarea mileniului

¹⁵ „Unirea”, nr. 9/1896, p. 68; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 38/1896, p. 2.

¹⁶ Arhivele Naționale Direcția Județeană Alba (în continuare A.N.D.J.A.), M.R.U.B. – Reg. Gen., D. 1716/1896, f. 1r.

¹⁷ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Reg. Gen., D. 1716/1896, f. 1.

¹⁸ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Reg. Gen., D. 1716/1896, f. 14r.

maghiar¹⁹. Cele două prescripții au fost reflectate în mod diferit de către episcopii români din Transilvania, punct important de reper pentru etichetările ulterioare.

Mitropolitul Mihályi s-a mulțumit să comunice scurt clerului cele două ordonanțe ministeriale. Cea legată de serbările din școli a suferit o modificare față de varianta ministerială: deoarece în cadrul conferinței episcopatului catolic din Ungaria se luase hotărârea ca ziua serbării să fie în 17 mai – deci câteva zile mai târziu decât prescrisese ministrul de culte – mitropolitul Mihályi a avut de ales între cele două date și a decis că varianta episcopatului catolic era mai oportună²⁰. În ceea ce privește a doua circulară ministerială, Mihályi s-a mulțumit să o preia în întregime și să încheie într-un stil sec, arătând că prin circulara sa nu făcea altceva decât să retransmită cerințele ministrului Wlassics²¹. În ceea ce-l privește, episcopul de Oradea a comunicat totul în cadrul unei singure circulare, indicând cele două ocazii de sărbătoare și cerând ca, în locul arborilor recomandați de ministerul de culte (stejari, ulmi), să fie aleși copaci mai durabili în spațiul transilvan²².

Diferența de ton față de atitudinea celor doi ierarhi greco-catolici amintiți a fost dată de circularele episcopului Szabó. Acesta a fost acuzat inclusiv de servilism față de guvernul maghiar, deoarece în circulara adresată clerului, el îi îndemna pe preoți să participe la serbare cu simțăminte patriotice, apreciind că „*e natural ca și biserica să ia parte*” la aceste ceremonii milenare. În cea de-a doua sa circulară, el a prescris în detaliu modalitățile de efectuare a unei serbări școlare, cât mai apropiată de modelul trasat de către ministrul Wlassics²³. De altfel, în luna februarie, anterior conferinței episcopatului catolic, episcopul Gherlei emisese o circulară în care avertizase preoțimea să se ferească a lua parte „*în orice fel de atari mișcăminte, care ar avea de urmare naturală clătinarea încrederii, care a fost până acum în loialitatea veneratului cler*”²⁴.

Toate acestea au dus la o aspră etichetare a arhierilor greco-catolici români. *Tribuna* inițiasse o rubrică dedicată mileniului maghiar, numită „Album milenar”, în cadrul căreia contabiliza toate luările de poziție guvernamentale și îi critica pe cei implicați în aceste luări de poziție. Printre alte personalități nominalizate se aflau inclusiv arhierii români uniți, deoarece poziția lor nu fusese suficient de tranșantă în contra manifestărilor asociate mileniului maghiar. Mitropolitul Mihályi era numit chiar „Brut” care înfinge cuțitul în trupul lui Caesar²⁵. La fel de aspru a fost criticată și deplasarea la Budapesta, la expoziția milenară, a unui grup de elevi de la Blaj,

¹⁹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Reg. Gen., D. 1606/1896, f. 1r.

²⁰ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Reg. Gen., D. 1606/1896, f. 4r; „Telegraful Român”, nr. 43/1896, p. 171.

²¹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Reg. Gen., D. 1606/1896, f. 3r; „Telegraful Român”, nr. 43/1896, p. 171.

²² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 86/1896, p. 3; „Telegraful Român”, nr. 43/1896, p. 171.

²³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 70/1896, p. 2; „Telegraful Român”, nr. 43/1896, p. 171.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 47/1896, p. 2.

²⁵ „Unirea”, nr. 18/1896, p. 187.

conduși de directorul gimnaziului din Blaj, Iosif Hossu, și de alți profesori, în luna octombrie 1896²⁶.

În aceste condiții, *Unirea* s-a simțit nevoită să apere onoarea lezată a arhierilor români uniți, mai ales în condițiile în care, din partea mișcării naționale române, mai multe voci ceruseră insistent arhierilor să se alinieze la politica oficială a Partidului Național Român și la deciziile Congresului naționalităților. Primul aspect evidențiat de gazeta *Unirea* era acela că respectivele circulare fuseseră emise la ordinul ministrului de culte, iar ierarhii nu puteau refuza să le comunice mai departe în teritoriul aflat sub jurisdicția lor ecleziastică. De asemenea, se arăta că arhierii făcuseră tot posibilul în situația dată, iar ponegrirea lor nu servea cauzei naționale²⁷.

De altfel, problema implicării preoților români și a ierarhilor lor în celebrarea mileniului trezise atenția Partidului Național Român, care îndemna să fie respinsă orice asemenea invitație. Poziția liderilor politici români era oarecum întărită de faptul că Comitetului Național al partidului îi fusese refuzat dreptul de a se reuni în 3/15 mai, data aniversării revoluției de la 1848. La aceste îndemnuri, *Unirea* a răspuns că poziția arhierilor greco-catolici era una dificilă. Pe de o parte implicarea ierarhilor în mișcarea națională și în viața politică fusese respinsă de către politicieni, pe motiv că atare acțiuni puteau influența negativ autonomia bisericească supusă controlului ministerului de culte maghiar. În acele condiții, neimplicarea arhierilor în politică fusese de bun augur. Totuși, respingerea celebrării milenare era imposibilă pentru arhierii români, deoarece „*arhierii ocupă poziții publice în stat, ei fac parte din una din casele legislațiunii, ei sunt sfințici născuți ai Purtătorului Coroanei. A pretinde de la ei, ca să demonstreze împotriva unei serbări de stat, încuviințate de toți factorii constituționali, înseamnă a pretinde, ca ei să-și calce toate datorințele împreunate cu poziția și oficiul lor, să-și calce jurământul pe care l-au depus*”. Ceea ce doreau arhierii să facă era să încerce să jongleze între diferitele opinii, pentru a nu aduce ofense nimănui: „*Arhierii au să înoate împotriva curentului și au să înoate așa, încât să nu se cufunde pe sine și instituțiunile pe care le poartă pe umeri, în adâncul oceanului*”²⁸. Altfel spus, ierarhii români uniți erau obligați să ia parte la respectivele celebrări prin însăși poziția ocupată de aceștia.

Poziția episcopilor români uniți a fost permanent raportată la cea a arhierilor ortodocși și la circularele pe care aceștia le emisese în scopul popularizării deciziilor ministeriale pomenite mai sus. Circularele episcopilor Nicolae Popea de la Caransebeș și Ioan Meșianu de la Arad erau aproximativ identice una cu cealaltă: ministerul de culte prescria modalitatea de celebrare a mileniului de către preoți și în școli, iar ei, în calitate de ierarhi religioși, erau îndatorați să le comunice în teritoriu. Ceea ce recomandau ei era ca în

²⁶ „Telegraful Român”, nr. 118/1896, p. 470-471.

²⁷ „Unirea”, nr. 18/1896, p. 187.

²⁸ „Unirea”, nr. 16/1896, p. 121.

cadruul slujbelor din biserici „să aducem mulțumită lui Dumnezeu că, pe lângă toate suferințele din mileniul trecut, ne-a sprijinit și conservat și naționalitatea noastră”, în rugăciune fiind pomenită ulterior persoana monarhului. Rugăciunea se extindea apoi asupra altor biserici, asupra patriei și, în final, pentru înțelegerea dintre popoare și biserici²⁹. Cea mai radicală era circulara mitropolitului ortodox Miron Romanul, care se aseamăna în limbaj și idei cu protestul naționalităților din Ungaria: mileniul era o paradă a naționalismului și intoleranței maghiare, naționalitățile nu aveau nimic de sărbătorit, decât poate înfrângerea lor. Ortodocșii trebuiau să participe la serbări, dar nu o făceau cu inima ușoară. În aceste condiții, recomanda clerului și credincioșilor ortodocși să revalorizeze serbarea mileniului, aniversând existența lor în ciuda vicisitudinilor politice³⁰. Cele trei circulare ortodoxe nu i-au mulțumit însă pe redactorii *Tribunei* mai mult decât reușiseră să o facă cele ale arhierilor greco-catolici³¹.

În acest context, poziția ierarhilor ortodocși a fost una mai unitară, iar îndemnul lor a fost acela de reinterpretare a simbolului sărbătorii, de la una a celebrării existenței maghiare, la una a aniversării existenței naționalităților în ciuda tuturor problemelor din ultimii 1000 de ani.

Considerăm că aceasta este și linia de conduită pe care a sugerat-o catolicilor, în final, și Sfântul Scaun. În decizia sa, Papa Leon XIII a trebuit să țină cont de multiplele probleme legate de Biserica catolică din Ungaria. Serbarea mileniului a fost proiectată de guvernul maghiar a fi una exclusiv laică. În aceste condiții, Sfântul Scaun nu fusese invitat să participe³². La aceasta se adăuga scandalul legat de nunțul Agliardi, reclamat la Roma de primul ministru Banffy pentru intruziune în afacerile statului maghiar și căruia i se ceruse să părăsească postul de nunțiu apostolic, aspect care determinase tensionarea relațiilor dintre guvernul de la Budapesta și Sfântul Scaun³³.

Pentru a oferi o soluție de ieșire din criza ce se prefigura, Leon XIII s-a pronunțat printr-o enciclică adresată episcopatului catolic maghiar și inspirată parcă din unele circulare ale acestora. Papa a arătat că maghiarii aveau dreptate să se bucure de sărbătoarea mileniului lor de existență, câtă vreme era inclusă în această celebrare și religia catolică. Deși fusese asumată de unguri după aproape un secol de la stabilirea lor în teritoriul Panoniei, religia catolică le era definitorie. Catholicismul asigurase, alături de coroana regelui Ștefan și a privilegiilor reunite simbolic în cadrul acesteia, prosperitatea națiunii maghiare, înzestrată de Sfântul Scaun cu o misiune de creștinare, civilizatoare. Fără creștinismul de rit latin, considera Papa, maghiarii ar fi avut un alt parcurs istoric, care poate ar fi însemnat ieșirea lor

²⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 90/1896, pp. 1-2.

³⁰ A.N.D.J.A., *M.R.U.B. - Reg. Gen.*, D. 1823/1896, ff. 1-2; „Telegraful Român”, nr. 42/1896, p. 165.

³¹ În acest sens, la fel ca și „Unirea”, și „Telegraful Român” a trebuit să apere imaginea episcopilor români ortodocși. „Telegraful Român”, nr. 45/1896, pp. 177-178.

³² „Unirea”, nr. 17/1896, p. 131.

³³ Gábor Adriányi, *Fünfzig Jahre*, pp. 28-29.

din istorie. În finalul enciclicei, Papa Leon XIII a arătat că actuala politică confesională a guvernului de la Budapesta a afectat în mod negativ Biserica catolică și a sugerat oportună o nouă dezbatere publică a legilor votate în anii 1894–1895³⁴.

În fapt, enciclica papală nu făcea decât să nuanțeze o parte dintre instrucțiunile episcopatului catolic maghiar, comunicate clerului și credincioșilor proprii, prin circulare³⁵. Mai mult, conferința episcopatului catolic din Ungaria din anul 1896 luase decizia ca sărbătorirea zilei Sfântului Ștefan din vara acelui an să fie celebrată cu o pompă extraordinară, în prezența întregului episcopat catolic din teritoriul maghiar și a unui delegat papal extraordinar³⁶. Considerăm că prin această decizie se încerca reafirmarea dreptului Bisericii catolice din Ungaria de a-l celebra pe fondatorul creștinismului în rândul maghiarilor, în aceeași măsură cu mileniul maghiar de existență. În fond, nu se putea nega catolicilor dreptul de a-l sărbători pe unul din cei mai mari eroi naționali, a cărui figură era emblematică pentru întreaga istorie a maghiarilor.

La fel, enciclica lui Leon XIII a indicat unele coordonate ale detensiunii situației dificilă în care se aflau ierarhii Bisericii greco-catolice române: reinvestirea anului 1896 cu valențele unei sărbători a creștinismului, a catolicismului. O atitudine similară adoptaseră inclusiv episcopii ortodocși, după cum se poate observa inclusiv din textul circularilor acestora. În aceste condiții, considerăm că ierarhii greco-catolici români aleseră să se prezinte la Budapesta din mai multe considerente: supunerea datorată împăratului Franz Josef, necesitatea acțiunii comune cu Biserica catolică din Ungaria, dar mai ales necesitatea unui răspuns organizat la doleanțele ministerului de culte.

Astfel, mitropolitul Victor Mihályi, în cadrul unui jurnal personal, care acoperă inclusiv perioada anului 1896, a însemnat faptul că în data de 2 mai a participat la deschiderea expoziției regnicolare de la Budapesta, urmată apoi de o recepție la curtea regală. De asemenea, în data de 5 iunie 1896, Victor Mihályi a asistat în ornat sacru la transferul coroanei sfinte a lui Ștefan I de la castelul regal la biserica lui Matia Corvin din Buda. În 8 iunie a fost din nou prezent la Budapesta, urmărind defilarea banderilor comitatelor cu steagurile acestora, de pe treptele noului palat al parlamentului. Mai mult, s-a întâlnit cu reprezentanți ai comitatelor Maramureș și Făgăraș, aflați în fruntea detașamentelor lor comitatense³⁷.

Aceasta era o dovadă suplimentară a faptului că la celebrarea de la Budapesta au luat parte românii, chiar dacă nu cu atâta bucurie cu cât s-ar fi alăturat unei celebrări național-confesionale românești, cum a fost cea oferită de anul 1900 și împlinirea a 200 de ani de la unirea cu Biserica Romei.

³⁴ „Unirea”, 21/1896, p. 162.

³⁵ „Unirea”, nr. 17/1896, p. 131.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 38/1896, p. 2.

³⁷ *Memoriile unui ierarh uitat. Victor Mihályi de Apsa*, Ediție îngrijită de Nicolae Bocșan, Ion Cârja, Cluj-Napoca, 2009.

Celebrarea mileniului din 1896 pe teritoriul Transilvaniei a fost însă sabotată în variate feluri, după cum prezintă situația Ioachim Lazăr. Manifestările de naționalism ale românilor – între care amintim refuzul preoților de a oficia și al credincioșilor de a participa la liturghia milenară, afișarea steagului românesc, iar nu a celui maghiar etc. – au trezit reprobarea autorităților locale³⁸. În aceste condiții, e de înțeles motivul pentru care atitudinea arhierilor a fost considerată ca fiind „trădătoare” de către *Tribuna* sau „umilă” de către *Gazeta Transilvaniei*.

Reacția oficială a Bisericii catolice vizavi de această celebrare a venit câțiva ani mai târziu, în 1900. An jubiliar mondial, declarat ca atare de Papa Leon XIII, acesta a oferit ocazia de celebrare a mai multor evenimente aniversare ale lumii catolice. Printre aceste evenimente, am remarcat și jubileul a 900 de ani de la creștinarea ungarilor. Considerăm că acesta a fost replica oficială a Bisericii catolice maghiare la celebrarea din 1896.

Din presa epocii, mai precis din *Unirea*, a reieșit că serbările din 1900 fuseseră asumate de către episcopatul catolic, care desemnase o comisie să se ocupe de reglementarea chestiunilor organizatorice. Însă atât comisia, cât și ceilalți episcopi catolici uitaseră să adreseze o invitație formală „Ungariei oficioase”. Altfel spus, autoritățile civile, statul, nu fuseseră consultate și invitate să participe la celebrări. Reacția ministrului de interne a fost una pe măsura celei demonstrate de episcopat cu câțiva ani înainte: printr-un ordin intern s-a interzis oficialităților să participe în calitate oficială la ceremoniile aferente jubileului creștinării maghiare. Nu era interzis participarea celor care doreau să o facă în calitate de persoane fizice, dar fiind o serbare exclusiv bisericească, statul nu dorea să fie implicat în aceste evenimente³⁹.

În aceste condiții, zilele de 14–15 august 1900 au fost însoțite de „festivități religioase, *Te Deum*, expunerea moaștelor Sfântului Ștefan, vorbiri rostite de episcopi întru amintirea încreștinării Ungurilor înainte cu 900 de ani”⁴⁰. Redactorii *Unirii* apreciau că serbările de la Esztergom nu-i priveau pe români mai mult decât cele din 1896, dar trebuiau să constate că, în comparație cu jubileul celebrat cu patru ani înainte, neimplicarea Ungariei oficiale era evidentă. Ordinul intern al ministrului de interne era apreciat a fi însă definitiv pentru noile relații stat-biserică, pentru indiferentismul religios al guvernelor maghiare⁴¹.

În cele din urmă, la celebrările de la Esztergom au luat parte o serie de oficialități: arhiducele Frederic în calitate de reprezentant al împăratului și regelui Franz Josef, miniștrii Széll, Wlassics, Lukacs și Darányi, numeroși reprezentanți ai episcopatului catolic maghiar. De asemenea, au mai participat și episcopii greco-catolici români Ioan Szabó și Demetriu Radu. Suveranul Pontif a acordat tuturor canonicilor de la Esztergom titlul de

³⁸ Ioachim Lazăr, *Atitudinea românilor din Transilvania, passim*.

³⁹ „Unirea”, nr. 28/1900, p. 235.

⁴⁰ „Unirea”, nr. 32/1900, p. 265.

⁴¹ „Unirea”, nr. 32/1900, p. 265.

prelați papali. Festivitățile au fost continuate la Budapesta, cu ocazia zilei Sfântului Ștefan. La acestea din urmă a participat inclusiv mitropolitul Mihályi⁴².

Relatările *Unirii* de la Budapesta, de la ceremoniile zilei Sfântului Ștefan au pus însă în evidență finalitatea jubileelor din 1896, respectiv din prima parte a lunii august 1900. Ziua Sfântului Ștefan a marcat împăcarea statului cu biserica, cel puțin cu ocazia aceluși moment festiv. Astfel, alături de arhiducele Josef, au luat parte la festivități, slujbe și la procesiunea cu mâna Sfântului Ștefan, inclusiv episcopii catolici de ambele rituri, autoritățile civile și militare și alți înalți demnitari. „*Prin această participare s-a dat serbării catolice caracter regnicolar, iar serbării regnicolare caracter catolic*”, concluziona *Unirea*⁴³. La fel ca în 1896, Sfântul Ștefan a fost acela care a reușit să aducă „pacea” între reprezentanții autorităților civile și cei ai Bisericii catolice din Ungaria.

Finalitatea celebrării celor nouă secole de creștinism în Ungaria poate fi considerată reprezentativă pentru situația existentă în Ungaria în ceea ce privește relația bisericii cu statul. Imixtiunea politicului în religios era cât se poate de profundă, în condițiile în care politica confesională a guvernelor maghiare nu mai beneficia decât de un control redus din partea împăratului, patronul suprem. Acesta intervenea în relația stat-biserică doar în calitate de ponderator, mai degrabă pentru a oferi o mediere în cazul apariției unui impas.

Arhieriei români uniți, la fel cu cei ortodocși, nu au putut să lipsească de la Budapesta, deoarece poziția ocupată în cadrul structurilor statului le impunea prezența. Ar fi putut aceștia să se opună mai mult celebrării milenare? Ar fi putut să condamne serbările, să interzică participarea românilor la acestea, să înfiereze prin circulare momentul milenar? Probabil că da. Această atitudine le-ar fi asigurat, probabil, susținerea populației românești și aprobarea liderilor Partidului Național Român. Însă, în eventualitatea unei asemenea atitudini – posibilă doar apelând la un exercițiu de imaginație – ar trebui să ne închipuim care ar fi fost consecințele unei asemenea atitudini. Pentru început, ministerul de culte era cel care gestiona o mare parte din afacerile bisericesti; implicarea ministerului crescuse la sfârșitul secolului XIX, până într-atât încât deturnase pe seama sa inclusiv unele drepturi ale ierarhilor sau ale instituțiilor ecleziastice (menționăm doar dreptul de a împărți ajutorul de stat pentru preoți sau de a stabili standardele impuse școlilor ecleziastice, apreciate de minister a fi la același nivel cu cele de stat). Dreptul de numire a canonicilor, numirea episcopilor, administrarea fondurilor și fundațiilor bisericesti, acordarea mult-așteptatei congrue a preoților erau doar o parte a atribuțiilor care reveneau indirect, prin exercitarea *ius supremi patronatus*, deținătorului portofoliului cultelor și instrucțiunii publice. În aceste condiții, pare destul de puțin probabil ca o acțiune de frondă deschisă a ierarhilor români, uniți sau ortodocși, să poată

⁴² „Unirea”, nr. 33/1900, p. 275.

⁴³ „Unirea”, nr. 34/1900, p. 282.

determina altceva decât noi șicane sau represiuni deschise din partea guvernului maghiar, preocupat să ofere regelui și împăratului Franz Josef, jumătății austriece a imperiului și, de ce nu, lumii întregi, imaginea unui stat unitar, omogen atât din punct de vedere național, cât și confesional. Încheiem, menționând faptul că anul 1900 a oferit românilor greco-catolici prilejul de a jubila la Blaj, o dată cu celebrarea a două secole de la unirea cu Biserica Romei. Chiar dacă nu au avut o amploare comparabilă celor din Budapesta, serbările de la Blaj au oferit motive de mândrie românilor ardeleni, care au putut puncta în cadrul jubileului atât latura confesională, cât și cea națională.

THE CELEBRATION OF THE HUNGARIAN MILLENNIUM AND THE ROMANIAN GREEK-CATHOLIC BISHOPS

Abstract

1896 was a very important year for the Hungarian People, due to its historical significance. During the second Half of the 19th Century, Hungarian Academy had established it as the fulfillment of a thousand years of continuous Hungarian existence and domination of the land of the medieval Kingdom of Hungary. The celebration was grandiose and the Government planned it to be a proof of the fulfillment of the Hungarian dream of one single nation, speaking one single language: the Hungarian one. For the Nationalities living into the Hungarian part of the Austro-Hungarian Empire, the year had another significance: the Congress of the Nationalities had declared it a Millennium of oppression from Budapest's side. The Romanians from Transylvania had also protested against the imposed celebration, but some of the Romanians officials were involved into it; among them, the Hierarchs of the Greek-Catholic Church. Though condemned by the Romanian speaking newspapers and by the leaders of the Romanian National Party, the Bishops and the Metropolitan took part of the celebration from Budapest. The present study had purposed to try to clear the position they embraced and to show the circumstances that surrounded their presence in Budapest. We think that their decision was influenced by the knowledge of the real power of the Ministry of Cults and Public Education in ecclesiastical areas, such as the Bishops nomination, the administration of religious foundations and the distribution of State's financial aid for the poor clergy. The Romanian Greek-Catholics Hierarchs' presence in Budapest was, somehow, facilitated by Pope's declaration that the Hungarian Catholic Church should connect the year 1896 to the Christianization of the Hungarian People in the year 1000.

PAGINI NEGRE ÎN ISTORIA COLEGIULUI NAȚIONAL „GEORGE COȘBUC” DIN NĂSAUD

Ion LĂPUȘNEANU

În toamna anului 1940 s-a abătut asupra liniștitelor plaiuri ale Țării Năsăudului crunta teroare a ocupanților unguri, ca urmare a odiosului Dictat de la Viena. Viața românilor, majoritari în zonă, devenea tot mai grea, drepturile și libertățile cetățenești erau desconsiderate de către noile autorități, tendința acestora era de a desființa composesoratul grăniceresc, de a-și însuși averile grănicerești și de „a înmulți numărul refugiaților”¹, de a persecuta intelectualitatea și învățământul. Pentru ocupanții unguri „a fi român însemnează a fi valah și (...) a fi valah însemnează a fi ceva scârbos, mai impur decât un țigan” (...), poporul român este un neam abject, tolerat în lume, care s-a furișat „printre crestele descălecătorului Arpad”, iar odată ajuns în „Eldoradoul unguresc” s-a oferit singur, de bunăvoie, „slugă atotputernicului nobil maghiar”².

Intenția ungurilor în legătură cu școala era de a o transforma într-un mijloc de pregătire a viitoarelor slugi ale „civilizatorilor orientului” – cum îi numea Iuliu Moșil pe maghiari. De aceea, în județ funcționau în anul școlar 1940–1941 foarte puține școli cu limba de predare română. La Năsăud a rămas totuși în funcțiune liceul de băieți, devenit secție română a liceului de băieți din Bistrița (care în următorul an avea să se desființeze) și gimnaziul de fete (de 4 clase) din Bistrița. S-a început peste tot numirea de învățători și profesori maghiari, lucru care la Năsăud a reușit în proporție de 99%³. Aceasta în condițiile în care în anul școlar anterior (1939–1940), Liceul Grăniceresc „George Coșbuc” era o unitate școlară puternică, cu internat susținut de fondurile grănicerești năsăudene. Numărul elevilor era de 180 în cursul inferior și de 128 în cursul superior, în total 308 elevi, din care interni 109 și externi 203⁴. Baza materială a școlii era considerabilă. Dintr-un proces-

¹ Florina Pop, *Dominația maghiară în județul/comitatul Bistrița-Năsăud (1940–1944)*, în „Arhiva Someșană”, an. III (2004), Serie nouă, p. 268.

² Darius Pop, *Sposedania unui elev al Năsăudului*, în *Plaiuri năsăudene*, an. I. (1943), nr. 5, 6, 7, f. 15, apud Florina Pop, *op. cit.*, p. 282.

³ Vasile Ilovan, *Unele aspecte ale luptei maselor populare din județul Bistrița-Năsăud din timpul ocupației fasciste*, în „Arhiva Someșană”, vol. III, Năsăud, 1975, p. 22.

⁴ Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.BN.), Fond: Liceul „George Coșbuc” (L.G.C.). Dosar 12, fila 1.

verbal, redactat în 23 februarie 1939, reiese că valoarea totală a bunurilor de inventar, asigurate la „Prima Ardeleană” din Cluj se ridică la suma de 420.000 lei, din care 80.000 lei reprezentau bunurile fermei, iar 340.700 lei bunurile școlii (clasele I-IV 10.000; biblioteca 80.000; laboratorul de științe fizico-chimice 40.000; muzeul etnografic 10.000; muzeul de științele naturale 50.000; muzeul de lucru manual 40.000 lei)⁵.

De asemenea, exista o deosebită preocupare pentru continua îmbogățire a inventarului liceului. Numai în anul 1939 s-au procurat 118 exemplare cărți, în valoare de 8.250 lei. Printre cărțile procurate se aflau: Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura română*, vol. I; Ștefan Petică, *Opere*; *Viața românească* pe luna februarie 1940 (abonament); Ilie Mirea, *Serbările școlare*; N. Smochină, *Republica sovietică a moldovenilor*; *Natura* pe 15 ianuarie 1939; *Revista Fundațiilor Regale*, februarie 1939; *Noua Constituție a României*; Octavian Goga, *Din larg*; Șt. O. Iosif, *Poezii*; Șt. Rădulescu, *Vitejii Neamului*; I. Simionescu, *Fauna României*; G. M. Zamfirescu, *Cântecul destinului*; Jules Verne, *Nord – contra Sud*, *La science et la vie*; D. Teodosiu, *Mai aproape de elevi*; Teodorescu, *Cooperarea școlară*; S. Stoian, *Ion Creangă și școala poporului*; *Sociologie românească*, (octombrie-decembrie 1939); *Poezia lui Eminescu și psihologia romantismului*; *Clasicii români comentați: Eliade Rădulescu*; I. L. Caragiale, *Teatru*; Mircea Eliade, *Nunta în cer*, *Cele trei Crișuri*; V. Alecsandri, *Comediile*; *Istoria Românilor în imagini*; Al. Macedonski, *Opere*, *Enciclopedia invențiilor tehnice*, etc.⁶. După cum se vede din această simplă enumerare, au fost procurate cărți și reviste din toate domeniile.

În liceul din Năsăud, în anul școlar 1939–1940 învățau 278 elevi români, 7 unguri, 7 germani, 2 polonezi, 13 evrei și un elev grec. La fel era și componența etnică a profesorilor: români 16 (14 bărbați și o femeie), un german, un polonez și un evreu. Personalul didactic era alcătuit din: Aurel Șorobetea, director, Ioan German, Romuald Poczarschi, Gh. Alexievici, Erich Racz, Ioan Bunea, Aurel Popănescu, Vasile Doniga, Gheorghe Pteancu, Mihail Lipan, Leonida Pop, Emil Ștefănuțiu, Avram Schmeltzer, Zamfir Petre, Alexandru Câmpianu, Ilarion Georgescu, Vasile Olteanu, Emil Pecurariu, Ioan Roman (preot ortodox), Teofil Lupu, secretarul liceului, și Nicolae Morariu, care a predat matematică din a doua parte a anului școlar. De menționat că printre elevii liceului erau înscriși: Dumitru Protase, care a ajuns Membru de Onoare al Academiei Române, Alexandru Husar, viitor profesor universitar, Vasile Petri, Liviu Rebreanu, Grigore Găzdac, Alexandru Ilieși, ajunși peste ani profesori ai școlilor năsăudene, precum și medicul oftalmolog Francisc Payer și ing. Ioan Țuțuruga⁷.

Norii amenințători ai războiului se apropiau și de prestigiosul lăcaș de cultură, Liceul Grăniceresc „George Coșbuc”. Prin Ordinul nr. 40/15

⁵ A.N.BN., Fond: L.G.C., Dosar 7 (1938–1939), fila 1.

⁶ *Ibidem*, fila 7.

⁷ A.N.BN., Fond: L.G.C., Dosar 3, filele 5–6.

decembrie 1939 au fost mobilizați primii trei profesori: Petre Zamfir, (filozofie), Ilarion Georgescu (limba latină) și Emil Pecurariu (științele naturii), urmând a fi supliți de Ioan Roman, Vasile Olteanu, Gheorghe Pteancu, Dr. Teofil Tanco, Mihai Lipan și Gheorghe Alexievici⁸. Este prima lovitură primită de școala năsăudeană, dar nu ultima și nici cea mai grea.

Apropierea războiului i-a afectat, firește, și pe elevi. Pe lângă concentrarea profesorilor s-a intensificat și pregătirea specifică a străjerilor. Prin adresa nr. 308/22 martie 1939, pe un ton milităresc, adresată „Domnului Comandant al Legiunii de străjerie Năsăud, sunt convocați la Cluj: Conform dispozițiilor în vigoare, șefii de cuiburi de la școlile secundare de băieți și fete din Ținutul Someș vor fi concentrați la Cluj pentru zilele de 2,3,4 și 5 aprilie a.c. cu scopul de a se cunoaște între ei și ași (sic) însuși anumite cunoștințe necesare.

Pentru ca toate lucrurile care privesc chestiunea de mai sus să meargă bine, Comandantul Ținutului dispune următoarele:

a). Fiecare școală de băieți va trimite câte doi șefi de cuib de fiecare centurie, cele de fete câte trei șefe de cuib de fiecare centurie;

b). Toți șefii și șefele de cuib vor fi concentrați la o școală secundară cea mai apropiată din localitatea de plecare. De aici vor pleca apoi la gară sub conducerea unui comandant sau comandantă;

c). Toți vor purta îmbrăcăminte de iarnă cu bască albă, pe cât posibil uniformă de străjer și vor aduce cu ei câte treizeci de lei de fiecare zi petrecută aici. Este bine să aducă câte o pernă, două cearceafuri și pătură;

d). Plasarea tuturor se va face la internatele școlilor secundare din Cluj;

e). Sosirea în gara Cluj pentru șefii de cuib din Legiunea Dvs. va avea loc în ziua de 2 aprilie a.c. Dumineca Floriilor, orele 16,24;

f). În gară se va comunica și locul de plasare a fiecărei Legiuni;

g). Comandanții însoțitori sunt răspunzători de tot ce fac șefii de cuib atât pe drum cât și în Cluj;

h). Comandanții și Comandantele de legiuni și cei de cohortă vor însoți în mod obligatoriu unitățile formate în județele respective;

i). Pentru a putea face plasarea în bune condițiuni și pentru a putea face rost din bună vreme de certificatele de călătorie necesare, vă rugăm să binevoiți a ne comunica numărul exact de șefi și șefe de cuiburi pe școli, cu cari se prezintă județul Dvs., aceasta cel mai târziu la data de 23 martie a.c.

p. Comandantul Ținutului Bistrița, 22 martie 1939

Inspector general SĂNĂTATE

ss. Prof. D. Maior”

Pe stampila aplicată pe adresă era încrustată mențiunea: România. Straja Țării. Legiunea Străjerilor județul Năsăud.

⁸ A.N.BN., Fond: L.G.C., Dosar 2, fila 2.

Comandantul Legiunii Năsăud era N. Ianul, iar secretar Ioan Fetti⁹.

Iminenta apropiere a războiului, care va fi declanșat în septembrie 1939, a necesitat ajutorarea, într-un fel sau altul, a celor concentrați. La aceste acțiuni patronate de Crucea Roșie au fost antrenate și elevele de la gimnaziul Industrial de fete din Năsăud, aspect ce reiese din adresa nr. 89/1939/22 decembrie 1939, emisă de Filiala Năsăud a amintitei societăți:

„Onor

Direcțiunea Gimnaziului Industrial de fete

Loco

Doamnă Directoare

Avem onoare a Vă ruga să binevoiți a primi cele mai simțite mulțumiri pentru frumosul gest al elevelor Gimnaziului Industrial de fete de sub distinsa Dvs. conducere, cari au confecționat rapid și ireproșabil, 22 (douăzeci și două) perechi ciorapi pentru soldații concentrați pe zonă.

Dvs., select corp didactic și tinerele odrasle cari se formează sufletește la altarul acelei instituții, sunteți adânc pătrunse de greutatea zilelor pe cari le trăim și obligațiunea de a contribui pentru ajutorarea celor concentrați.

PREȘEDINTE

ss. V. Bancu¹⁰.

Începutul anului școlar 1940–1941 găsește liceul din Năsăud într-o situație critică. Se produsese o întoarcere la situația existentă cu decenii în urmă, în perioada de tristă amintire a dualismului austro-ungar. Despre persecuțiile și batjocura la care erau supuși elevii români înainte de anul 1918 și mai ales înainte de înființarea gimnaziului, în 1863, și incendierea Institutului de Educație militară de către insurgenții unguri, în timpul Revoluției de la 1848–1849, amintea Nestor Șimon colegilor săi, preocupați de elaborarea lucrării „Istoria școalelor năsăudene”, citând din ziarul „Magyar Polgar”, nr. 118, din mai 1882: „Tinerimea română după anul 1848 a fost silită să meargă la școli ungurești; acestea însă au știut să crească și să facă din acei școlari și studenți numai vrăjmași, așa încât ce au ieșit din acelea, au jurat răzbunarea la tot ce este maghiar.

Pentru ce aceasta? Pentru că tinerii români în acele institut școlare maghiare au fost numai obiect de batjocură și de răs: profesorii propagau de la catedră despre <<norodul românesc>> regulat numai lucruri rele; <<moșului valah nu i se dă dreptul>>; <<acel pui de urs cu peri pe limbă>>; întâi, profesorii le zic să meargă la sapă, la păscut de boi, la păscut de găște și porci, cu un cuvânt, căteii de valahi (olah kolyok) au fost pururi numai persoane tolerate (...); dascălii și profesorii maghiari (...) pe lângă ce sunt fanatici, mai sunt și brutali și rău voitori, pedagogi răi, care nu-și cunoscură

⁹ A.N.BN., Fond: L.G.C., Dosar 3, fila 4.

¹⁰ *Ibidem*, fila 13.

vocația și au abuzat de ea ...”. Din nefericire situația umilitoare la care erau supuși elevii români a continuat mult după 1848 și s-a terminat numai după 1918, când Transilvania s-a unit, la 1 Decembrie, cu Patria Mamă. „Peste tot, lucrul cel mai trist este – scria același ziar – că această apucătură mizerabilă este practică și astăzi (în 1882 n.n.), chiar și în gimnaziile de stat. Pe această cale nu ne vom ajunge scopul. Pe această cale orice încercare și orice elaborare ce punem în altă direcție este în deșert”¹¹. Scopul era de a-i maghiariza pe români, proces care a fost aplicat cu tenacitate și cu mijloace mai perfide și în perioada 1940–1944.

Profesorii liceului, care nu au fost concentrați în armata română, s-au refugiat în zona neocupată de unguri, iar cei rămași în Năsăud au riscat prigoana socială și națională, închisoarea și tortura, cum a fost cazul profesorului Aurel Șorobetea, directorul Liceului Grăniceresc „George Coșbuc”. Treptat, treptat liceul a devenit „o ofcină a stăpânirii”, îi erau batjocoriți profesorii și înlocuiți cu „neofiți ai culturii”, a fost jefuită biblioteca liceului și distrusă statuia. Ocupanții maghiari „nu s-au sfiit să ridice bustul (...) lui George Coșbuc”¹², patronul spiritual al liceului. Bustul poetului nostru național a fost folosit drept țintă pentru armele cotropitorilor, apoi tăiat cu bomfaierul și aruncat în Valea caselor. Acesta a fost doar începutul agresiunii împotriva școlii care purta și poartă și în prezent numele autorului baladelor și idilelor. Liceul grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud a devenit Gimnaziul Regal de Stat cu Limba de predare Română din Naszód (A Naszódi m. kir. állami roman tanítási nyelvé gimnásium), iar Anuarul liceului, începând cu anul școlar 1941–1942 a fost „întremit” (sic), în limba maghiară de către directorul școlii T. Pálffy Endre. În acest Anuar prenumele elevilor au fost „traduse” în limba maghiară. Actualul academician Dumitru Protase se numea Protase Demeter D., poetul Ioan Oarcăsu era Oarcăș Ianoș Ioan, iar viitorul profesor de educație fizică, Liviu Rebreanu, avea prenumele caligrafiat Liviusz.

Dumitru Protase într-un articol spunea: „În urma Dictatului de la Viena, în perioada 1940–1944 liceul a devenit (în cadrul Ungariei horthyste) liceu de stat cu limba de predare română și era frecventat în proporție de peste 90% de elevi români din Transilvania de Nord. Profesorii însă, cam în aceeași proporție, erau maghiari care știau românește”¹³. Realitatea este că în anul școlar 1942–1943 erau în liceu doar doi profesori și „jumătate” de etnie română, precum și medicul școlar Dr. Teofil Tanco (Az iscola orvosa). Profesorii se numeau Misgan Ianos (română-franceză), Seplecan Ianos (religie și latină), iar semiromânul Pall Gyula, metamorfozat după război în profesorul de istorie Iuliu Mureșan, preda istoria Ungariei elevilor români.

¹¹ Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind realizarea lucrării „Istoria școlilor năsăudene”, în „Studii și cercetări etnoculturale”, X, Bistrița, 2005, p. 269.*

¹² Vasile Ilovan, *op. cit.*, p. 22.

¹³ Dumitru Protase, *Câteva crâmpie din trecutul Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud*, în „Virtus Romana Rediviva”, 7, Cluj-Napoca, 2002, p. 21.

Mai predau limba română și profesorii Pálffy Endre, Domokos Sámuel, Pálffy Endréné Teleki Éva (soția directorului). Din corpul profesoral au mai făcut parte profesorii: Fölföldy Mihály, Dr. Inczeli Géza, Jedrzyjowski Lajos, Jaszenszky József, Mikes Erzsebet, Nagy Ferenc, Nagy László, Nagy Laszlónè, Balint Erzsébet, Perjessy Gyula, Porubzky Lajos, Séra László, Spanyol Jozsef, Tóth Endre și Gangyi Jozsef. De menționat că profesorul Spanyol Jozsef a fost mobilizat în anul 1942, iar Porubszky Lajos și Toth Endre în 1944. Au mai predat temporar și profesorii Braum Ferenc (muzică), Câmpian Leonida (numai în 1941-1942), Dr. Fekszeghy Elemer (științele naturale și geografie), Nagy Gyula (matematică și fizică). Profesorul Șorobetea Aurel figura pe lista profesorilor, în anul școlar 1941-1942, dar fără obligații de predare.

Acesta a fost corpul profesoral care avea ca obiectiv primordial maghiarizarea forțată a elevilor români. Deși obiectele de învățământ erau predate, în majoritate, în limba română, accentul se punea pe însușirea limbii și culturii maghiare. De aceea, după cum mi-a relatat profesorul Eremia Burcezan (Burcezan Jeremias -E.), fost elev în acea perioadă, primul lucru care l-au făcut profesorii unguri când au intrat în liceu a fost să le ridice cărțile românești, inclusiv toate manualele. În locul lor au fost introduse manuale redactate în limba română, dar cu multe greșeli de limbă. La unele obiecte nu aveau manuale și învățau după notițele luate la cursurile unor profesori care se „războiau” ei înșiși cu limba română. Obiectivul esențial al procesului de predare-învățare reiese chiar din moto-urile Anualelor, la început mai echivoc apoi din ce în ce mai clar și răspicat afirmat. Dacă pe pagina de titlu a Anuarului din anul școlar 1941-1942 figura următorul moto: „Pe calea construcției, muncii, recludării, învierii, a binelui social și a purificației sufletești vom duce pe toți aceia care vin cu noi spre un viitor mai bun. Nu închidem poarta vieții maghiare în fața nimănui, nu vom exclude pe nimeni din rândul membrilor națiunii”¹⁴. Se vede clar că ungerii considerau ocuparea Ardealului de Nord drept o „învierie” a visului lor de refacere a Ungariei mari. Credem, de asemenea, că prin ideea „purificației sufletești” autorul acestui citat înțelege de fapt și purificarea etnică, idee care reiese și din afirmația că „nu vom exclude pe nimeni din rândul membrilor națiunii”, de parcă o mulțime de români ardeleni stăteau la rând pentru a se înghesui să intre în sânul națiunii maghiare.

Dorința ungerilor de a-i maghiariza pe români este mai evidentă în moto-ul din Anuarul pentru anul școlar 1942-1943, atribuit lui Kállay Miklos: „Suntem aplicați a merge foarte departe în privința naționalităților noastre, căci, da, acela este scopul nostru, și al meu, ca să le câștigăm pentru ideea maghiară. Nu voim a le constrânge în vieța de stat maghiară, ci prin cumișenie și inimă bună să le atragem în integritatea vieții

¹⁴ Anuarul *Gimmaziului Regal Ungar de Stat cu Limba de Predare Română din Naszod (Năsăud)* din anul școlar 1941-42, întemeiat în anul al 78-lea de la înființare, de Pálffy Endre, director, p. 1.

maghiare”¹⁵. Sigur, nu de fiecare dată cu pistolul la tâmplă membrii naționalităților subjugate erau integrați în viața maghiară, ci cu pași mărunți, din ce în ce mai fermi. Deși nu trebuie să uităm episoadele de la Ip, Trăsnea, Moisei, Sărmaș, Sucutard, Mureșenii de Câmpie și chiar de la Prundu-Bârgăului, unde zeci și zeci de români: bărbați, femei și copii au căzut răpuși de gloanțele binefăcătorilor noștri seculari.

Desființarea școlilor românești, cu doar câteva excepții, nu însemna în concepția ocupanților unguri constrângere. La aceasta se adăuga și politica de maghiarizare a numelor românilor cu scopul de a spori, chipurile, numărul locuitorilor de naționalitate maghiară din Ardeal. Un exemplu concret în acest sens îl oferă familia noastră. Tată meu, născut în anul 1908, se numea Lăpușan Grigore, dar în acte figura cu numele maghiarizat Lepusan Gergely. Și numele mamei mele, născută în 1912, a fost schimbat. Numele de fată a fost Beudean Irina, iar în actele de stare civilă figura Beudjan Iren. Eu m-am născut în București, în anul 1937, iar funcționarii de la Starea Civilă au tradus Lepusan în Lăpușeanu. Și așa am rămas, acest nume mi l-am aflat numai la vârsta de 14 ani când mi-am făcut primul buletin de identitate. Mai mult, fratele meu Valentin, născut în anul 1941, în acte este Balint. Cu alte cuvinte, din cei patru membri ai familiei noastre numai eu sunt român, de facto și de iure, ceilalți trei sunt „bozgori”... Aceasta a fost situația tuturor românilor din Transilvania până la 1918 și în perioada 1940–1944. Iată, spre exemplu, cum sunt caligrafiate numele profesorilor români în *Raportul al XLIX-lea despre Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1911–1912*. Publicat de Ioan Gheție, dir. gimn.: Ghetie Janos, Șimon Tivadar (Șimon Teodor), Mera Jenó (Mera Eugen), Scridon Istvan (Scridon Ștefan), Bena Agoston (Bena Augustin), Dr. Cziple Sandor (Dr. Alexandru Ciplea), etc. Și aceasta nu însemna pentru unguri încercare de purificare etnică. Nu contau celelalte trăsături ale națiunii: originea comună, tradițiile comune, obiceiurile asemănătoare și limba maternă. Îmi amintesc unele întâmplări din perioada anilor 1940–1944 când, copil fiind, vedeam cum jandarmi maghiari, cu pene de cocoș în capelă, își băteau joc de portul popular românesc, cum le tăiau feciorilor cămășile lungi, cum le aruncau și le călcau în picioare struțurile din clopuri fiindcă florile erau roșii, galbene și albastre, cum îi schingiuiau și-i legau la stâlp în timpul exercițiilor premilitare (levente) sau cum îi băteau până îi puneau în cărje pe cei care erau bănuți de atitudini antimaghiare.

Dar să revenim la chestiune. În Anuarul pentru anul școlar 1943–1944, directorul Pálffy Endre a inclus drept moto un citat din „gândirea politică a regentului”, Horthy Miklos: „Trebuie să facem orice, ca din această furtună groaznică – în care nu numai patria noastră, ci întreaga omenire, cultura și civilizația ei le apărăm – să ieșim învingători”¹⁶. Era însă prea târziu. Armatele aliate loveau din toate părțile mașina de război germană, căreia

¹⁵ Anuar ... 1943, p. 1.

¹⁶ Anuar ... 1944, p. 1.

maghiarii i-au rămas fideli până la sfârșit, oferindu-le ostașilor români ocazia să mai elibereze pentru a doua oară Budapesta, de astă-dată împreună cu soldații ruși. Faptul că în vara anului 1944 Horthy Miklos vorbea despre victorie și despre salvarea culturii și civilizației mondiale de către ei înseamnă că ajunsese în mintea lui Adolf Hitler al cărui fanatism a costat viața a peste cincizeci milioane de oameni.

Directorul Pálffy Endre a respectat totuși structura vechilor anuare din perioada anterioară anului 1918, ba chiar mai mult decât atât. De fapt a reluat și tendințele șovine și iredentiste pe care le nutreau maghiarii în cea mai cruntă perioadă a absolutismului maghiar când politica de maghiarizare și de deznaționalizare a românilor din Transilvania atinsese punctul culminat. Anuarele publicate în perioada 1941-1944 încep cu istoricul școlii, destul de corect până la un punct, însă exploatează, în favoarea maghiarimii, tot ce le este favorabil. Astfel se menționează că: „La 2 octombrie 1886, încredințatul regal al Fondurilor grănicerești, prin scrisoare oficială a încunoștințat comisia fondurilor despre aceea, că deoarece Gimnaziul din Nászod nu poate fi considerat și numit gimnaziu confesional autonom, ci numai gimnaziu fundațional, în consecință, ca atare va sta sub imediata supraveghere și control al statului”¹⁷. Pe unghiuri îi deranja chiar denumirea liceului „Gimnaziul Superior Român Grăniceresc Greco-Catolic și faptul că – așa cum menționa Iuliu Moșil – era deci un liceu cu 8 clase, cu limba de predare română la toate obiectele. Era grăniceresc fiindcă se susținea din fondurile, care fuseseră recunoscute de împăratul Francisc Iosif I, ca ale grănițerilor năsăudeni, după desființarea regimentului, în 1851. Mai era greco-catolic, adică confesional, unit, și depindea, prin confesiune, de Episcopia românească greco-catolică de la Gherla, care își trimețea delegatul său să asiste la examene, ca inspector școlar suprem”¹⁸. Această autonomie și caracterul național românesc al școlii, precum și faptul că era gimnaziu confesional deranjau autoritățile de la Budapesta. Ori tocmai „Confesionalismul acesta, din punct de vedere românesc, căci numai prin mijlocul confesiunii s-a putut înființa pe acea vreme școlile din Blaj, din Brașov și Beiuș. Dacă gimnaziul nu ar fi fost confesional, ar fi putut fi ușor germanizat sau maghiarizat și spre a înlătura de la început acest pericol grănițerii „prin Instrumentul fundațional, actul de bază al instituțiilor năsăudene, l-au subordonat confesiunii legii românești unite”¹⁹.

Autoritățile maghiare nu vedeau cu ochi buni faptul că patronatul gimnaziului, Comitetul fondurilor grănicerești, susținătorul școlilor, alegea și numea profesorii, și îi salariza, întreținea localul școlii, procura materialul didactic și cărțile pentru biblioteca profesorilor. De aceea guvernul unghuresc a încercat, prin hotărârea din 1886 să dea o lovitură acestei singure școli

¹⁷ *Anuar ...*, p. 20.

¹⁸ Iuliu Moșil, *Amintiri din viața de liceu*, în „Arhiva Someșană”, nr. 26, Năsăud, 1939, p. 5.

¹⁹ *Ibidem*, p. 5-6.

secundare românești care era „un spin de nesuferit în ochii maghiarilor intoleranți și mari dușmani”²⁰, de secole ai românilor. Prin ordinul nr. 2023/2 octombrie 1886 al comisarului regesc, baronul de tristă amintire Desideriu Bánffy, administrația fondurilor școlare confesionale a fost separată de administrația fondului central școlar și a celui de stipendii și a fost predat în administrarea comisiilor instituite de Ordonariatul episcopesc greco-catolic din Gherla.

Se specifică în anuar că urmare acestei hotărâri din 1886 „statul maghiar a completat plata profesorilor și școala întru toate a fost sub autoritatea inspectoratului regional din Kolozsvár (Cluj) și a guvernului”²¹. A urmat o perioadă grea în viața școlii năsăudene. Profesorii nu-și primeau salariile la timp și pentru salvarea gimnaziului profesorii erau hotărâți să lucreze chiar fără leafă. De altfel, elevii contribuiau cu bani pentru întregirea pensiei profesorilor, în aceeași perioadă. Deși Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud a devenit din anul 1886 gimnaziu de stat, a fost susținut în continuare din Fondul Central Școlastic. Astfel, „în anul 1894 s-au spesat din acest fond 18.082 fl. 24 cr. v.a. pentru trebuințele personale și reale la gimnaziu, iar pentru 1895 sunt preliminate 18.766 fl.”²².

Ordinul baronului Desideriu Bánffy din 1886 a fost prima acțiune de statificare a gimnaziului năsăudean. După Unirea Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918, s-a revenit la situația anterioară. Liceul Român Grăniceresc din Năsăud fiind „susținut din Fondul Central Școlar din Districtul Năsăudului, care a contribuit la cheltuielile de întreținere în anul școlar 1921–1922 cu suma de 489.521,20 lei, iar statul a contribuit cu suma de 160.478,80 lei”²³. După cum se vede contribuția statului era în proporție de circa 25% din totalul cheltuielilor de întreținere. De asemenea, în același an școlar „în internat au fost plasați 135 elevi, dintre cari 13 cu bursă întregă, 1 cu bursă de 1000 lei, 28 cu bursă de câte 750 lei, 31 cu bursă de câte 500 lei, unu cu bursă de 300 lei, toate din Fondul de stipendii din Năsăud”²⁴.

Maghiarii instalați în clădirea liceului năsăudean în toamna anului 1940 s-au prevalat de o altă etapă din istoria instituției pentru a trece școala în proprietatea statului maghiar. Este vorba de cea de a doua statificare a școlii prin „contractul (...) cu nr. 97.420/1923, cu statul român în sensul căruia statul va acoperi cheltuielile personalului, iar Direcțiunea Fondului central va pune edificiul școlii la dispoziția statului, bibliotecile, înzestrările și mobilierul pentru scop didactic, pe lângă recunoașterea fondurilor ca proprietar.

²⁰ *Ibidem*, p. 6.

²¹ *Anuar ... 1944*, p. 20.

²² Raportul al XXXII-lea despre *Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud* pentru anul școlastic 1894–95, Bistrița, p. 3.

²³ *Anuarul Liceului Român Grăniceresc din Năsăud*. Anul întemeierii 1863. Anul școlar 1921/22. Publicat de Vasile Bichigean, Bistrița, p. 12.

²⁴ *Ibidem*, p. 14.

„Deodată cu arbitrajul de la Viena din 30 august 1940, statul maghiar ca succesor de drept a preluat instituția cu respectarea legală a punctelor contractelor de statificare. Fidel gândului lui Ștefan cel Sfânt și tradiției istoriei ungare, la fixarea limbii de predare guvernul ungar a luat în considerare compoziția națională a populației și astfel profesorii salariați de statul maghiar propagă în românește doctrina dragostei și a înțelegerii acelor copii români care sunt legați de maghiarime printr-un trecut comun ardelenesc și printr-un sentiment de recunoștință”²⁵.

Este vorba despre acel „trecut comun” când ei, maghiarii, erau stăpâni (nobili, grofi, conți etc.) iar noi românii iobagi, servitorii lor, fără nici-un drept civic, tolerați pe pământul milenar al strămoșilor noștri. Este vorba despre un „sentiment de recunoștință” pentru jafurile, schingiuirile și penitențele suportate de moșii și strămoșii noștri atât înainte, în timpul revoluției de la 1848–1849, cât și după revoluție, până la marea Unire, inclusiv în perioada 1940–1944.

Autorii Anuarelor n-au uitat să menționeze în fiecare an autoritățile centrale și locale care răspundeau de destinele învățământului și controlau cu mare atenție și conștiinciozitate cum evoluează procesul de maghiarizare a elevilor români. Astfel, în anul școlar 1941–1942 titularul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice era Dr. Homan Balint, comisar secret de stat regal ungar, secretar de stat era Fay Istvan, conducătorul secției educației naționale era Dr. Balassa Bruno, șef de secție ministerială. Șeful grupului școlilor secundare din cadrul ministerului era Kosa Bruno, schimbat în anul școlar următor cu Dr. Kovacs Gyula. Inspector regional a fost Illes Gyula, iar referenți ai școlilor secundare au fost Török Arpad și Kelemen Beéla. În perioada 1958–1963, când eram student, Kelemen Béla ocupa funcția de profesor universitar la Facultatea de Filologie a Universității „Bolyai”, iar din 1959–1960 la Universitatea „Babeș-Bolyai”. Datorită războiului s-a produs o mare fluctuație a cadrelor atât la nivel central, cât și la nivel local. În 1943 ministru era Dr. Szinyei Merse Jenó, camerar imperial și regal, și consilier secret ungar, iar conducătorul secției ardelenice a ministerului, Dr. Szalai Béla. Peste numai un an, cu afacerea cultelor și instrucțiunii este încredințat Dr. Antal Istvan, iar cu cea de secretar de stat Dr. Mester Miklos. Cel mai longeviv slujitor al învățământului a fost Kelemen Béla care a deținut pe toată perioada războiului funcția de inspector al școlilor cu limba de predare minoritară.

Pentru dascălii maghiari cucerirea Ardealului de Nord a însemnat „speranța într-un viitor mai fericit (...) într-o țară mărită prin DELVIDEK”, iar scopul războiului era „să elibereze cultura europeană de teroarea roșie”, încât se părea că rușii i-au atacat pe nemți și pe unguri și nu invers. În timp ce soldații maghiari, în rândurile cărora erau mulți români ardeleni, își vărsau sângele pe front, profesorii luptau pe „frontul intern” pentru a forma

²⁵ Anuar ... 1942, p. 18 (Text tradus din limba maghiară).

„buni cetățeni și patrioți culți”²⁶. Câtă fericire pentru cei peste 300 de elevi de la Gimnaziul Regal Ungar de Stat cu Limba de Predare Română din Năsăud care nu aveau alt gând decât acela de a deveni buni patrioți unguri: „Corpul profesoral n-a neglijat nici-o ocazie – se arată în Anuarul din 1944 –, când să adâncească în elevi sentimentul de alipire față de patria maghiară care ne nutrește și apără. Scopul nostru a fost, ca și prin elevii noștri să reducem suprafața fricțiunilor, să elaborăm apropiere și pe elevi să-i formăm muncitori constructivi pentru pacea viitoare. Au simțit-o aceasta elevii noștri și au participat cu suflet la colectele aranjate pe seama eroilor de pe front, la ajutarea celor concentrați și a celor sinistrați de pe urma bombardamentelor aeriene. „Realitatea este că mulți dintre elevi, sătui de fericirea oferită de „mărinimoșii” ocupanți, mai ales după absolvirea școlii, se refugiau în România, așa cum se întâmpla și înainte de anul 1918. Despre acest fenomen aflăm într-un articol următoarele: „grupuri de absolvenți de liceu și alte grupuri de tineri plecau în România”, eveniment semnalat printr-un frumos tricolor care „își flutura faldurile prin zorii zilei pe turnul bisericii catedrale ...”²⁷.

Educația patriotică se exercita și asupra cadrelor didactice. Cu această intenție „o mare parte a corpului profesoral, înainte de începerea anului școlar (1941-1942), de la 15 septembrie, a luat parte la un curs de cunoștințe naționale la Budapesta. Pe lângă cunoașterea temeinică a culturii maghiare, au avut ocazia să vadă frumusețile capitalei și să cunoască construcțiile însemnate ale culturii maghiare”²⁸. Era necesar fiindcă majoritatea profesorilor școlii, deși erau de naționalitate maghiară, își făcuseră studiile la instituții școlare românești, bucurându-se de ospitalitatea românească, de frumusețile Ardealului și de bogăția și varietatea culturii naționale românești.

Cadrelor didactice desfășurau și activități extrașcolare, sociale, metodice și științifice. Astfel, directorul Pálffy Endre a susținut, la o serbare religioasă, o conferință cu titlul „Creștinism și cultură”. O altă expunere a susținut la serbarea din 15 martie 1943, organizată din partea societăților culturale și a garnizoanei. Este, de asemenea, coautorul a patru manuale de limba maghiară și română. A fost membru al societăților județene de colaborare națională, al comisiei județene pentru cultura poporului și al organizației electorale județene EMKE. A îndeplinit funcția de presbiter al bisericii reformate din Năsăud. În același timp era membru al cooperației comunale din Năsăud, al comitetului școlii primare și membru al societăților sociale din localitate, precum și președintele organizației electorale EMKE din Năsăud. Profesorul Domokos Samuel a publicat studii în revista pentru minorități „Lathatar” și a fost conducătorul părții române a revistei. Dr.

²⁶ *Ibidem*, p. 16.

²⁷ Nicolae Mute, *Cărturarul patriot Dr. Alexandru Ciplea – 120*, în „Muza someșană”, an. II (2005), nr. 2 (35), p. 7.

²⁸ *Anuar ... 1942*, p. 16.

Inczeffi Geza a susținut disertația despre metoda predării limbii germane, la conferința metodică, iar Jaszszky Jozsef a vorbit despre „Problemele educative ale școlii noastre”, la conferința cu caracter educativ. Profesorul Perjessy Gyula a fost președintele societății de lectură maghiară din Năsăud și a cooperativei „Hangya”, președintele comisiei de control al „Cooperativei de credit” și membru al secției electorale EMKE din localitate. Despre metodică predării limbii latine a vorbit profesorul Seplecan Ioan, dar despre metodică predării limbii române nu s-a prezentat nici-o comunicare, acest aspect a fost considerat puțin important la o școală cu limba de predare română. După cum se vede cadrele didactice s-au integrat în viața socială, economică, culturală și politică a urbei de pe Someș.

Pentru că beneficiau de instrucție și educație într-o școală de stat maghiară, elevii plăteau taxe școlare (didactru). Didactrul întreg era 100 pengo pentru elevii ordinari. Elevii care beneficiau de reducere plăteau între 40-60 pengo, iar elevii particulari 150 pengo. Nu beneficiau de reducere nici elevii care proveneau din satele foste grănicerești, soarta Fondului Central școlar era incertă în perioada războiului, pădurile grănicerești fiind exploatare în folosul autorităților maghiare. Elevii foarte buni la învățătură plăteau numai 20 pengö ca taxă școlară (Exemplu: Grigore Găzdac)²⁹. În anul școlar 1942-1943 se plăteau următoarele taxe: a) taxă de admitere 8 p.; b) pentru Fondul Sanatorului 1 p.; c) pentru Centrala Crucii Roșii 30 filler; d) pentru instrucția cinematografică, toți elevii ordinari plăteau 3 p.; e) pentru casa de educație a profesorilor 1 pengö³⁰.

La festivitatea de încheiere a anului școlar 1941-1942, directorul Palfy Endre considera drept izbândă „introducerea elevilor în sistemul de școală maghiară”³¹, dar pe măsura trecerii timpului, același director nu s-a sfiit să falsifice cu nonșalanță istoria românilor și să debiteze în fața elevilor români o teză de o șocantă „originalitate, tocmai la festivitatea de deschidere a anului școlar 1943-1944: „Războaiele cu turcii au fost cele mai însemnate în urmările lor, căci la apăsarea lor, populația cu îndeletniciri de păstori din Muntenia, Moldova și din Bucovina ajunge în Ardeal. Maghiarimea, care trăiește pe punctele de comunicații, în războaiele, care ne amenințau existența și patria, se ruinează ca snopii desfăcuți și populației române retrase în munți ce despart văile, îi asigură adăpostul și posibilitatea de sporire. Iar când Principatul ardelenesc începe să slăbească, în veacurile XVIII și XIX, românii invadează Ardealul într-un număr și mai mare”³². Săracii maghiari, cu câtă dragoste i-au primit pe români în Ardealul lor, cu brațele deschise, și cu câtă atenție au ucis numai în timpul revoluției de la 1848-1849 circa 40.000 de români. Vai, cum admirau insurgenții unguri flăcările care transformau în cenușă Feldrul, Rebrîșoara și Năsăudul, și mai ales de câtă atenție s-au

²⁹ *Ibidem*, p. 24-25.

³⁰ *Anuar ...* 1943, p. 58.

³¹ *Anuar ...* 1942, p. 17.

³² *Anuar ...* 1944, p. 18.

bucurat din partea lor grănicerii din Regimentul al II-lea, condus atunci de colonelul Urban.

Este cunoscut faptul că „ungurii sunt menționați în istorie ca națiune, de prima dată cu certitudine, pe timpul împăratului Theofil (829-842)” când și-au făcut „apariția cu sabia distrugătoare în orientul european” mânăți „de către irezistibilul instinct de migrațiune propriu popoarelor primitive lipsite de cultură” și după ce și-au ridicat „mobilele lor corturi, întâi în stepele extinse din vest de Nistru”³³ s-au stabilit în Câmpia Panonică lângă Dunăre. După ce s-au „adăpat” de la cultura Occidentală și și-au adăpat caii în Dunăre, au trecut, în etape, la cucerirea Ardealului unde au avut de înfruntat oștile voivozilor români, în lupte crâncene. Este adevărat că românii din Transilvania au emigrat, dar nu spre vest, ci spre est. Emigrarea românilor spre Moldova, Bucovina și Țara Românească, pe toată durata secolelor XIII-XX, are la bază o cauză de natură economică: „Despoiarea românilor de dreptul lor de proprietate asupra pământului cultivat în folosul coloniștilor străini, sași, secui și maghiari, legarea de brazdă și despoiarea lor de dreptul de liberă migrațiune, stoarcerile fiscale – căci românii erau priviți drept <<vivum aerarium>> – și apăsările istovitoare ale obligațiilor iobagiale”, la care s-au adăugat cauze „de natură politică, socială și confesională, care contribuie într-o măsură foarte largă, la înrăutățirea situației românilor ardeleni în propria lor țară de baștină”³⁴. Problema aceasta este rezolvată de istoriografia românească și nu este cazul să insistăm asupra ei³⁵. Vom prezenta totuși, succint, fenomenul emigrării românilor din Țara Năsăudului, unde acest fenomen s-a accentuat mai ales după înființarea în anul 1762 a Regimentului II de grăniceri. Primirea locuitorilor în rândurile grănicerilor era condiționată și de trecerea lor de la religia ortodoxă la cea greco-catolică, fapt ce a generat revolta grănicerilor pe Mocirla Salvei, în 1763, urmată de tragerea pe roată a bătrânului Tănase Todoran și pedepsirea exemplară a altor grăniceri. După această revoltă a grănicerilor „din 1763 (...) au plecat peste 24.000 de familii din ținutul militar și cele învecinate, iar din toată Transilvania numărul fiind mult mai mare”³⁶. După I. I. Nistor: „Austria reclamă (...) 96.000 familii”³⁷, în locul cărora s-au împământenit sașii, secuii și ungurii.

În concluzie, istoricii obiectivi care se bazează pe cercetarea științifică onestă, nu mai pun de mult la îndoială adevărul că românii au fost băștinași

³³ Iulian Marțian, *Cucerirea Ardealului de către unguri*, traducere după G. Schmidt (1861), în „Arhiva Someșană”, nr. 19, Năsăud 1936, p. 113-114.

³⁴ Ion I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, „Codrii Cosminului”, *Buletinul Institutului de Istorie și Limbă al Universității, Cernăuți*, 1927, pp. 445-446, apud Teodor Tanco, *Meleagurile năsăudene și bistrifene vetre ale strămoșilor lui Ion Creangă*, în „Virtus Romana Rediviva”, vol. V, Bistrița, 1984, pp. 120-155.

³⁵ Vezi: David Prodan, *Regimul austriac în Transilvania*, în „Istoria României”, vol. III, București, 1964, p. 516 și Ștefan Meteș, *Emigrările românești din Transilvania, în secolele XIII-XX*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București.

³⁶ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 150.

³⁷ I. I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în „Analele Academiei Române”, seria II, Tomul XXXVII, 1914-1915, Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1915, p. 855.

în această frumoasă Transilvanie, că aici a fost leagănul poporului român. Românii de aici au suportat cu stoicism valorile de migratori și asupritori, răscolându-se când cuțitul ajungea la os și consumându-și existența printre suspine și lacrimi. Transilvania, străjuită de arcul Munților Carpați, a fost ca o retortă în care s-au întâlnit multe etnii, unele au conviețuit cu românii, iar altele au plecat spre alte zări. Românii au fost majoritari întotdeauna, chiar dacă ungurii le schimbau numele, zicându-i lui Ion Ianos, lui Vasile Laszlo, lui Zaharie Zakarias, lui Victor Gyozo, lui Alexandru Sandor, lui Eremie Jeremias, cum erau strigați în clasă, după catalog, elevii români de la școala cu limba de predare română din Năsăud, școală în care se falsificau limba și istoria țării mamă, România.

Deși directorul Palfy Endre afirma că gândirea lor e „lipsită de politică”, în realitate cadrele didactice desfășurau o susținută activitate politică pro maghiară. Astfel, în 1942 l-au comemorat pe Szekenyi, directorul vorbindu-le elevilor despre „Programul național al lui Szekenyi și chestiunea naționalităților”. Problema națională era una foarte acută în Ungaria mare, fiindcă în multe provincii ale acestui conglomerat maghiarii erau de fapt minoritari, la fel ca și în Transilvania. În Țara Năsăudului, în afară de autorități, armată și jandarmi, populația civilă de origine maghiară era nesemnificativă numeric, exceptându-i pe românii maghiarizați care erau numărați printre unguri. „Înaltul Regent”, Horthy Miklos era sărbătorit în școală de două ori: la 18 iunie, când se sărbătorea ziua de naștere și la 6 decembrie când i se sărbătorea ziua onomastică. În 1943, după masă, elevii au prezentat un program artistic în sala Regna, încasările fiind trimise „pentru acțiunea Înaltei Soții a Regentului”. La 6 octombrie 1942 - se arată în anuar - „Am jertfit memoriei Mărtirilor din Arad” (...). „Însemnătatea zilei a fost evidențiată de către Dl. prof. Páll Gyula” (alias Iuliu Mureșan n.n.). La 25 ianuarie 1943 a conferențiat referentul ministerial al propagandei despre tema „Maghiarii în lumea mare”, iar la 23 februarie s-a organizat o serbare în amintirea „Marelui Rege Mátyás”. În fiecare an, la 15 martie, se serba victoria din 1849 asupra românilor, considerată de ei o zi a libertății, după care, în 1865, s-a instaurat dualismul austro-ungar în perioada căruia s-a intensificat politica de maghiarizare a românilor din Ardeal. La sărbătorirea acestor evenimente erau antrenați și elevii. În 1942 cu ocazia zilei libertății (15 martie) elevul de clasa a VIII-a Vasile Ionașc a scos în relief însemnătatea zilei, iar în 1944 despre același eveniment drag ungarilor a vorbit elevul Traian Seplean. În ziua de 19 decembrie 1943 s-a desfășurat o serbare consacrată centenarului „Szazat”-ului, eveniment despre care a vorbit directorul școlii. La această serbare „s-a produs pentru întâia dată în public” corul școlii format din 164 de membri. Revoluționarul maghiar, Kossuth Lajos, marele călău al românilor, a fost sărbătorit la 25 martie 1944. Deși școala era teoretic cu limba de predare română, din documente nu reiese că a fost comemorat măcar un scriitor sau om de cultură român. În schimb, la 22 martie 1944, s-au comemorat 25 de ani de la moartea poetului Ady Endre. Cu această ocazie, la festivitatea de seară elevul Petru Moldovan a scos în evidență meritele

poetului. Alte evenimente despre care „și-au adus aminte” profesorii școlii sunt: „frățietatea fin-ungurească (22 octombrie 1942), 300 de ani de la nașterea Zrini Ileana (24 februarie 1942), personalitatea al cărui nume îl poartă și în prezent o stradă din Cluj-Napoca; aniversarea luptei de la Otranto (15 mai 1942); la 2 iunie 1942 și-au amintit despre „porunca de pace de la Trianon”. Din simpla evidențiere a acestor evenimente se poate constata politica asiduă de îndoctrinare a elevilor gimnaziului.

În ce privește planul de învățământ, acesta era la fel ca și cel din perioada de apogeu a absolutismului unguresc. La numai un an după transformarea gimnaziului confesional în gimnaziu fundațional a fost publicat noul plan de învățământ, cu nr. 8611, prin care se mărea numărul orelor de predare a limbii maghiare, la clasele I și a II-a, de la 3 la 4 și se reduceau la română (clasa I) și matematică (clasa a III-a), de la 4 la 3 pe săptămână³⁸. Peste numai trei ani, în 1890, ministrul cultelor și educației publice, Albin Csaky, promovează legea XXX, prin care se impunea „studiul mai amănunțit al literaturii maghiare în comparație cu scrierile autorilor clasici greci în traducere maghiară (...), considerând că noua lege corespunde „cerințelor timpului de astăzi”³⁹. Se ajunge ca în anul școlar 1913–1914 să se studieze limba maghiară, la gimnaziul cu limba de predare română, în 5 ore pe săptămână la clasa I, în 4 ore la clasa a II-a și în câte 3 la clasele III–VIII, în timp ce limba română se studia în câte 4 ore la clasele I–II și în câte 3 în clasele III–VIII⁴⁰. Situația era similară în privința predării limbilor materne în anul școlar 1943–1944, deși la liceul din Năsăud în acel an școlar erau înscriși 475 elevi români și numai 7 elevi care aveau limba maternă maghiară.

Spre deosebire de Rapoartele publicate în perioada 1886–1918, care erau redactate în limba română și traduse în maghiară în partea a doua, Anuarele publicate în perioada 1940–1944 au fost redactate în limba maghiară, iar în partea a doua erau traduse doar câteva capitole: Cuvântarea directorului la începutul anului școlar, Istoricul instituției, Istoricul anului școlar anterior, Autoritățile, Societățile tineretului, Catalogul și clasificarea elevilor ordinari și particulari, Examenul de maturitate, Clădirea școlii, Internatul și Informații pentru anul școlar următor.

În spiritul tradițiilor liceului din Năsăud, împământenite cu multe decenii înainte de 1940, se păstra legătura școlii cu „vatra părintească”, cum numeau ungerii relația școală familie. Ca și în trecut, începând cu anul înființării liceului, 1863, majoritatea părinților erau țărani și numai în zilele de joi veneau la târg, fapt pentru care orele de primire la direcțiunea școlii au fost fixate în zilele de joi. La conferințele semestriale cu părinții și cu gazdele elevilor, directorul școlii vorbea despre directivele educative ale școlii. Cu ocazia acestor ședințe se prezentau expuneri pe diferite teme. Astfel, la

³⁸ Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 251.

³⁹ *Ibidem*, p. 252.

⁴⁰ *Raportul al LI despre Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913–1914*, publicat de: Ioan Gheție, director gimnazial, pp. 40–53.

conferința cu părinții din semestru I al anului școlar 1941-1942 „profesorul Domokoș Samuel și-a ținut conferința despre <<Alegerea carierei>>, iar la ședința din semestrul al doilea „profesorul Mizgan Ianos și-a ținut conferința despre <<Ținuta elevilor din timpul vacanțelor>>⁴¹, lucru ce dovedește că influența educativă a școlii se exercita și în perioada vacanțelor. Disertații în conferințele cu părinții au mai susținut învățătorul Iuliu Oprea despre „Dorințele părinților și școala” - urmată de discuții, profesorul Pall Gyula: „Problema organizării și funcționării sanatorului”. Profesorii Miszgan Ianoș și Pall Gyula erau și supraveghetorii elevilor care locuiau la gazde. Mutarea elevilor în gazdă era aprobată de director după ce în prealabil se verificau condițiile pe care gazdele le pot oferi. Școlii nu-i era indiferent în ce condiții familiale, sociale și igienice locuiesc elevii.

O mențiune interesantă privitoare la relația școlii cu familia găsim în Anuarul de la sfârșitul anului școlar 1942-1943: „Atragem atenția părinților că primim cu bunăvoință totdeauna pe cei ce se interesează, dar încercările de cadouri făcute în interesul copiilor, vor avea efect contrar⁴². Și era perioadă grea de război. O asemenea măsură ar trebui impusă și în prezent atât în școli cât și în multe alte domenii de activitate în care ciubucul, mita, filodorma au caracter de lege nescrisă, dar deosebit de eficientă.

În expunerile sale directorul afirma că activitatea profesorilor se desfășoară „fără propagandă îngâmfată, dar cu respectarea drepturilor datorite naționalităților, cu conștiință, cu dreptate și cu răspundere” și atrăgea atenția „societății nășădene să dea sfaturi bune elevilor (...) să-i încurajeze accentuat (...) la îndeplinirea neîncetată a datoriei și la iubirea patriei maghiare care ne ocrotește pe toți și care ne asigură existența. Chestiunile să nu le privim prin prisma naționalismului⁴³. Cu alte cuvinte, naționalismul românesc era interzis, iar cel maghiar, după cum am văzut, era în plină floare sub toate formele și în toate împrejurările. Cu îndemnul la împăcarea sufletelor și comuniunii dintre naționalități și popoare, Palfy Endre a deschis anul școlar 1943-1944, din fericire ultimul pentru el la liceul din Năsăud. În concepția lui, reală ce-i drept, între părinți și educatori trebuie să fie o perfectă comuniune: „părintele și educatorul (...) trebuie să-și înțeleagă rostul și să judece activitatea copilului: în veselia copilărească trebuie să-i fie prieten înțelegător, în crize sufletești binefăcătorul, ce-i aduce balsam de tămăduire sufletească, iar în transmiterea cunoștințelor trebuie să-i fie neprețuit tovarăș de ajutor și viață ce se consumă ca făclia, trebuie să se reînnoiască din izvoarele de energie ale tineretului⁴⁴. Teoretic, lucrurile sunt corect exprimate numai că în realitate întregul proces instructiv-educativ urmărea educarea elevilor în spiritul „realizării statului lui Szent Istvan” (Sfântul

⁴¹ Anuar ... 1943, p. 23.

⁴² Ibidem, p. 59.

⁴³ Anuar ... 1944, p. 19.

⁴⁴ Ibidem, p. 17.

Ștefan, cel care i-a creștinat pe maghiari n.n.), fiindcă, după opinia lor, „Ungaria este patria disciplinei, a ordinii, a siguranței de drept și a legalității de drept” (probabil era și un paradis al libertății naționalităților n.n.), pentru că în acel stat „naționalitățile sub scutul statului își pot păzi și trăi specificul lor național”⁴⁵, chiar dacă portul și obiceiurile românilor din Ardeal erau batjocorite, iar limba românilor trebuia schimbată cu cea maghiară. Forțați de rigorile disciplinei, elevii „au participat neșovăitori la aranjarea serbărilor noastre patriotice, la colectările destul de dese pentru bravii noștri soldați de pe front și la ajutorarea materială a celor rămași acasă, angajându-se în aceasta la o colaborare solidară cu maghiarimea”⁴⁶.

Elevii erau pregătiți prin „levente” pentru a-i înlocui la nevoie pe „bravii soldați de pe front”. În 1942-1943 pregătirea premilitară se efectua atât în cadrul școlii, cât și în afară de școală. În cadrul școlii „comandant de levente” era profesorul Domokos Samuel. În cele două grupe au fost educați 268 de levenți. Pe lângă comandantul numit se ocupau de instruirea elevilor și profesorii Porubszky Lajos, Nagy Laszlo, Perjessy Gyula și Sera Laszlo, oameni de nădejde ai școlii și maghiarimii. Pregătirea de levente se făcea în două zile pe săptămână, marțea și vinerea, de la 12 la 14, scopul fiind ca „pe lângă îndrăgirea pregătirii de levente” (...), elevii să-și însușească „spiritul militar maghiar și educația cetățenească”, iar conducerea școlii se lăuda că: „Ne-a succes să ajungem, ca levenții să vină de bunăvoie la ocupațiuni, prezentarea lor externă să fie disciplinată și militărească. Că năzuința noastră spre educație cetățenească n-a fost zadarnică, o dovedește contribuția benevolă a levenților cu 60 p. la mișcarea de ajutorare a familiilor de honvezi”, ba mai mult, „grupul de levenți ai școlii a luat parte într-o ținută ireproșabilă la serbările naționale împreună cu grupul de levenți ai plasei”⁴⁷. Au reușit deci să facă, prin constrângere și disciplină cazonă, o formație premilitară de elită, cu care se mândreau la nivelul orașului și al plasei.

Paralel cu pregătirea premilitară se dădea o importanță destul de mare educației fizice, care era o activitate de masă și se efectua câte o jumătate de oră în fiecare zi, „în nota bunei dispoziții, a veseliei și a cântecului”⁴⁸. Prin levente și prin educația fizică desfășurate cu o „severitate întovărășită de dragoste” s-a impus în rândurile elevilor „o ținută disciplinată și soldățească”, care era prezentă în școală, în internat și chiar la gazde, unde elevii erau controlați fără întrerupere. În fiecare zi la orele 10 directorul asculta raportul șefilor de clasă, ieșirea în curte și intrarea în clase se făcea în rânduri sub supravegherea profesorului și elevului de serviciu. Acest aspect are conotații pozitive și în unele componente ale sale s-a menținut în școlile năsădene până în mileniul al treilea.

⁴⁵ *Anuar ... 1943*, p. 21.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 21-22.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 22.

În virtutea Legii IV din 1939, începuse persecutarea elevilor de etnie evreiască. La înscrie, pe lângă celelalte acte necesare (Extras de naștere, certificat de revaccinare, toate certificatele școlare, certificatul de cetățenie) li se cerea elevilor toate actele doveditoare a originii creștine și acelea ale bunicilor cu „szarmazasi tablazat”⁴⁹. A fost începutul holocaustului fiindcă din Năsăud și zonă au fost ridicați și duși în lagărele de exterminare 700-800 de evrei și foarte puțini s-au întors.

Un aspect pozitiv este că și în perioada 1940-1944 profesorii de științele naturale și de geografie au căutat prin toate mijloacele să sădească în sufletele elevilor dragostea față de natură, tradiție veche în școlile năsăudene, datând încă din perioada vicarului Ioan Marian și a Regimentului de graniță. Cu ocazia excursiilor li se atrăgea atenția elevilor asupra importanței apărării și ocrotirii animalelor și a plantelor. În grădina școlii elevii au plasat cuiburi pentru păsări pentru a se adăposti pe timp de iarnă. S-a înființat și o secție de apărare a animalelor și exista o zi a păsărilor și a pomilor, 16 mai, prilej cu care elevii erau îndrumați să protejeze animalele, să le cruțe, dar și să le folosească în mod util. La fel ca în perioada graniței, elevii au sădit pomi în curtea școlii⁵⁰.

Profesorii unguri îi considerau pe elevii români drept elevi „de limbă maternă străină” și căutau, prin excursii, să le faciliteze însușirea unor cunoștințe despre patria și națiunea maghiară. În acest scop s-au proiectat și organizat excursii la Budapesta, Oradea și în Munții Rodnei. Cu ocazia excursiei din Munții Rodnei au cumpărat și înălțat pe piscul Horthy (Horthy – csucs) un tricolor, în onoarea regelui Mátyás (Matei Corvin), învinsul lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia. Tricolorul roșu alb verde era inscripționat cu următorul text: „Pentru gloria marelui și dreptului rege Matyas”⁵¹. O excursie științifică au organizat profesorii Pall Gyula și Sera Laszlo cu elevii claselor a VI-a și a VII, în zilele de 5-6 mai 1942. Obiectivul a fost vizitarea minei de pirită „din Valea Borberek (Vinului). Excursioniștii au plecat cu trenul spre Oradna (Rodna). Spre seară au ajuns „în localitatea înconjurată de cununi de munți înalți, unde în fânare s-au silit să adune puteri în noaptea scurtă. În zorii zilei deja toți au fost în picioare și și-au luat drumul spre vârful Beneș cu povârnișurile sale prăpăstioase. Ajunși pe culme, privesc frumoasă se deschide înaintea lor. Jos la dreapta Szamos-ul serpuiește ca o fâșie de argint, iar la stânga apar vărfurile împetrișate de zăpadă. În fine se domolește panta și ajung pe o frumoasă cărare de pădure, care duce la apropiata casă de adăpost. Apare din când în când vârful Unokolui (Ineului) înalt de 2280 m. pe care însă de grab îl acoperă iarăși norii hoinari. Drumul nu-l iau acum spre vârf, ci o cotesc în valea „Banya”. Ciobanii bine cunoscători ai terenului pe o cale scurtă conduc societatea spre

⁴⁹ *Ibidem*, p. 58.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 23.

⁵¹ *Anuar ... 1942*, p. 18-19.

șirul minelor. Numai o parte este neglijată, multe din ele acum iarăși sunt puse în exploatare. La intrarea în mine este un exemplar uriaș de pirit, care străjuiește la soare ca aurul. De la mină de pe deal conduc multe trepte spre mina de jos. De aici iau drumul spre izvoarele de borcut din Borberek (Valea Vinului), apoi după o odihnă mai lungă, seara vizitează ruinele bisericii din Oradna, din veacul XIII-lea, distrusă de tătari. A doua zi după un marș de 14 Km ajung în Olahszentgyorgy și la apa vestită a băilor Hebe își refac puterile. După excursia bine sucează, cu amintiri frumoase, se întorc acasă cu trenul⁵².

Am dat acest lung citat pentru a se vedea cum ungurii se interesau și de bogățiile și frumusețile Transilvaniei, pe care începuseră să le exploateze. Apoi, din descrierea excursiei se vede că toate denumirile geografice sunt în limba maghiară, inclusiv Someșul (Szamos), cu excepția vârfului Beneș, care probabil nu avea corespondent în limba maghiară, semn că el a fost „botezat” de locuitori care au viețuit aici cu mult înainte de unguri. Reiese din text o notă de siguranță că autorii textului s-au stabilit aici pentru încă un mileniu. De asemenea, se vede, după topică și unele stângăcii de vocabular, că textul este tradus din limba maghiară. Totuși textul degajă și un anumit talent literar.

Pentru elevi au fost organizate și cercuri științifice, culturale și religioase. Fiindcă majoritatea elevilor erau de religie greco-catolică s-a organizat Congregația Mariană, compusă din două grupe: a cursului inferior și a cursului superior. La ședințele acestei congregații elevii au prezentat conferințe, lucrări, poezii și cântări cu caracter religios. Corul bisericesc al elevilor era condus de elevul Pompei Crăciun, devenit după război activist al Comitetului Central al Partidului Comunist Român și mai târziu secretar cu propagandă al Comitetului Județean al P.C.R. Bistrița-Năsăud. Acest cor a dat răspunsurile în duminici și sărbători la liturghiile solemne din catedrală. Congregația Mariană era condusă de preotul profesor Ioan Seplecan, protopop onorific, și de un comitet format din elevii Ionașc Vasile, președinte, Vasile Bolog, vicepreședinte și Cornel Bidian, secretar⁵³.

Societatea de Cruce Roșie, condusă de același profesor Ioan Seplecan, a adunat în anul școlar 1941-1942 circa 990 pengö care au fost trimiși soldaților de pe front și centralei Crucii Roșii. Comitetul Crucii Roșii se schimba în fiecare an astfel că în anul școlar 1943-1944 era format din: „Președinte: Bidian Cornel cl. VIII-a, secretar: Tămaș Iustin din cl. VIII-a; casier: Rebreanu Liviu din cl. VIII-a; vicepreședinte Tolfa Mihai din cl. VII-a; cenzori: Bățan Vasile și Burcezan Irimie din cl. VII-a. Societatea a desfășurat următoarea activitate: În zilele de 2 și 3 octombrie 1943 a participat la colectă publică ce s-a făcut în oraș. Cu această ocazie s-a adunat suma de 190 P și 86 f., care a fost trimisă centralei Crucii Roșii. În zilele de 10 și 11 noiembrie s-a făcut colectă în liceu. Cu această ocazie s-a adunat suma de 193 P și 10 f., care a fost trimisă centralei Crucii Roșii. În cursul vacanței de Crăciun, elevii au

⁵² Anuar ... 1944, p. 26.

⁵³ Anuar...1943, p. 27.

adunat suma de 1183 P și 70 f., care a fost trimisă, de asemenea, centralei Crucii Roșii.

Elevul Moldovan Petru din cl. VIII-a a fost ajutat cu suma de 40 P pentru achitarea taxelor sale școlare. Elevului Bățan Vasile din cl. VII-a i s-a confecționat un costum de haine.

În ziua de 23 aprilie, în cadrul cinei de rămas bun a maturizanților s-a colectat suma de 100 P pentru ajutorarea sinistraților de pe urma bombardamentelor aeriene.

Situația financiară la sfârșitul anului școlar se prezenta astfel:

Încasări ----- P 2110,55;

Plăți ----- P 1925,38;

Numerar ----- P 186,17⁵⁴.

După cum se vede, în ultimul an al dominației maghiare asupra liceului din Năsăud s-a desfășurat o activitate deosebit de bogată a societății de Cruce Roșie. Peste câteva luni de la încheierea anului școlar profesorii unguri aveau să părăsească liceul din Năsăud pentru totdeauna. Conflagrația mondială se apropia de sfârșit.

Mai exista un cerc cu caracter economic, numit „Căptarul”, care colecta deșeuri de hârtie, oase etc. Membri Căptarului au amenajat și un teren pentru patinaj în curtea școlii și au editat o revistă intitulată „Diakkaptar”, pe care o citeau „elevii care știu ungurește”⁵⁵.

În anul școlar 1943-1944, sub supravegherea profesorului Sera Laszlo activitatea Căptarului s-a desfășurat cu mai mare succes și cu mai multe rezultate pozitive. Aceasta și pentru că „la începutul anului școlar și-a fondat o agenție pentru rechizitele școlare și o agenție pentru valorificarea bomboanelor. Acestea au fost mult cercetate de elevi și și-au încheiat anul cu un rezultat frumos. Agenția pentru rechizitele școlare cu o circulație de 7243,40 a avut un câștig de 1021,17 P. Agenția pentru bomboane cu o circulație de 4518,94 P a beneficiat de 446,50 P. (...) Căptarul elevilor a avut 45 membri activi”⁵⁶, evidențiindu-se cei 24 de membri din clasa a IV-a.

A mai existat și un cerc de recitatori, condus de profesoara Palffy Endrene, soția directorului, în cadrul căruia elevii „s-au instruit cu mult entuziasm cu poeziile maghiare și române”, iar elevii Lecca Vasile și Petrehuș Cornel „au și recitat cu succes frumos la serbările școlare”⁵⁷.

Sub conducerea profesorului Miszgan Ianoș și a elevilor Găborean Gavril (președinte), Bidian Cornel (vicepreședinte), Săplăcan Traian (secretar) și Bățan Vasile (casier) funcționa și un cerc de șah. La 20 martie 1942 a fost organizat un concurs care a fost câștigat de elevul Găborean Gavril.

Profesorul de limba latină Jedrzyjowski Lajos, secondat de elevii Ionaș Vasile (președinte), Săplăcan Traian (vicepreședinte) și Bindea Ioan

⁵⁴ Anuar...1944, p. 26.

⁵⁵ Anuar ... 1943, p. 27-28.

⁵⁶ Ibidem, p. 28.

⁵⁷ Anuar ..., p. 27.

(secretar) conduceau cercul Juventus care ținea ședințe lunare, și în care se citeau părți din revista latinească a tinerimii „Juventus”. Din această revistă existau 28 de exemplare la dispoziția elevilor. Elevii arătau un viu interes față de revistă și față de învățarea limbii latine⁵⁸. În anul școlar următor, 1943–1944, „Cercul Juventus a întâlnit la elevii liceului o primire mai amicală, fiind întrucâtva mai încetățenit (...), fiindcă „s-au înscris toți elevii cursului superior, s-au ținut ședințe după clase. În aceste ședințe s-au citit articole din revistă, care au contribuit la adâncirea cunoștințelor gramaticale latinești”⁵⁹.

Directorul Pálffy Endre conducea „Fondul Național de aviație Horthy Miklos”. Acest fond avea drept scop să adune bani pentru cumpărarea avioanelor și pentru instruirea cât mai multor piloți buni. Cu concursul președintelui, Tămaș Iustin și a casierului Gotea Vasile s-a colectat suma, derizorie, de 112 P și 14 f. Activitatea acestui cerc era mai mult simbolică decât utilă, fiindcă prin activitatea în rândurile ei se considera angajarea elevilor în sprijinul politicii și idealurilor maghiarimii.

La 5 februarie 1943 a fost înființat Cercul sportiv „Szent Istvan” aprobat de Centrală cu numărul 922. Acest cerc era condus de profesorul Porubszky Lajos, iar din partea elevilor de Lecca Vasile (președinte) și Marinovics Jenő (secretar). Cercul sportiv avea secții de gimnastică, atletism și fotbal. Activitățile sportive se desfășurau de două ori pe săptămână. Cea mai bună activitate a desfășurat-o secția de fotbal. Din păcate nu existau echipe în alte localități și meciurile de fotbal se disputau între clase, precum și între echipa liceului și echipa de leventi din localitate. Cu sumele încasate s-a cumpărat un balon de fotbal, semn că dotarea materială nu era prea strălucită, materialele sportive se procurau prin autofinanțare. Principalul este că în atenția conducerii liceului și a corpului didactic existau preocupări pentru organizarea timpului liber al elevilor⁶⁰.

În anul școlar 1941–1942 a funcționat și Societatea fotografică, condusă de Dr. Inczeffi Géza, care avea 47 de membri. Acolo elevii își însușeau arta fotografică și organizau expoziții. De asemenea, și-au propus să participe la expoziția pe țară cu fotografiile executate de ei. Nu reiese din documentele consultate dacă au realizat acest lucru sau nu. Tot în același an școlar, același profesor a organizat Patrula de schi, cu un număr de 21 membri din rândurile elevilor. Această formație acoperea o lipsă a organelor superioare, care nu au acordat suficientă atenție orelor de educație fizică. Zona din jurul Năsăudului era propice practicării acestui sport cu elevii, aceștia obținând „o recreație sufletească în frumosul peisaj de iarnă și totodată au exercitat acest sport din punct de vedere al apărării naționale”⁶¹. Deci și prin sport se urmărea pregătirea „viitorilor apărători ai patriei maghiare”, aspect ce îmi amintește

⁵⁸ *Ibidem*, p. 27.

⁵⁹ *Anuar ... 1942*, p. 20.

⁶⁰ *Anuar ... 1944*, p. 17.

⁶¹ *Anuar ... 1942*, p. 19.

de concursurile F.G.M.A și G.M.A. din vremea adolescenței noastre din anii cincizeci. Gândul profesorilor maghiari și acțiunile lor erau canalizate în scopul maghiarizării elevilor români și transformarea lor în potențiali apărători ai Ungariei.

Cu toate eforturile făcute de profesorii maghiari pentru a-i face pe elevi să învețe limba maghiară, rezultatele au fost foarte modeste. Puțini elevi au învățat această limbă, după cum reiese din documentele liceului. Astfel, în anul școlar 1941–1942 din cei 467 elevi înscriși: 2 aveau limba maternă maghiară, 452 aveau limba maternă română, iar 13 limba idiș. De asemenea, din cei 467 elevi, vorbeau numai limba română 414, româna și maghiara 40, româna și germana 1, româna, maghiara și germana 3, româna, maghiara și idiș 6. La sfârșitul anului școlar 1943–1944, situația vorbitorilor limbii maghiare era aproape la fel ca în anul 1941–1942. Din cei 366 de elevi ordinari 291 vorbeau numai românește, 59 vorbeau românește și ungurește, 13 românește și nemțește, iar 3 vorbeau românește, ungurește și limba idiș.

Reticența elevilor la susținuta politică de maghiarizare s-a manifestat în toată perioada, deși bibliotecile erau pline numai cu cărți în limba maghiară. În cursul anului 1941–1942, biblioteca profesorală s-a îmbogățit cu 200 opere de literatură și cu 344 opere științifice, toate în limba maghiară. Ministerul Cultelor și Educației Publice, de asemenea, a donat 23 opere, 20 reviste și au fost făcute abonamente la 10 reviste, toate pentru profesori. Pentru biblioteca elevilor au fost cumpărate în acel an „61 opere de literatură maghiară”⁶².

Augmentarea bibliotecii profesorilor s-a făcut și în anul școlar 1943–1944. Prin donații din partea ministerului și cumpărare, biblioteca a fost dotată cu 337 cărți, în valoare de 2892 P și 64 f., precum și cu 33 reviste în valoare de 369 P 90 f. Tot ministerul a mai plătit abonamente la 49 de reviste în valoare de 616 P. Pentru biblioteca elevilor se vede că nu s-a mai investit nici-un pengö în cărți, probabil că și-au dat seama că investesc în zadar.

Din fericire, profesorii unguri n-au distrus toate cărțile din biblioteca profesorilor și elevilor, au lăsat această acțiune în seama profesorilor români care, după război, au distrus, la comanda organelor de partid, multe cărți valoroase.

Elevii erau de diferite confesiuni (în 1942–1943: romano-catolici 2, greco-catolici 323, ortodocși 51 și izraeliți 7), dar cu toate acestea școala acorda o atenție deosebită educației religioase. Scopul era de „a crește un tineret în viața căruia totul se transformă în rugăciune și care știe, că viața noastră este în mâinile Atotputernicului cu o dragoste nemărginită, care însă e și drept și care pe fiecare om îl răsplătește după faptele lui bune sau rele săvârșite în viață. Celor ce sunt cu frica lui Dumnezeu, fața lui radioasă le-o arată iar celor necredincioși norii Lui aspri li-i trimite și fulgerele sale le scaldă în lacrimile lor” (...). „Prin Evangheliile ne învăță, că chiar dacă pe limba îngerilor glăsuim,

⁶² Anuar ... 1944, p. 17.

iar dragoste nu este, suntem ca și fierul sonor și țimbula zângăritoare. Și în vremurile apocaliptice de azi, porunca supremă a Dragostei trebuie să o încredințăm în inima elevilor noștri și cu dragoste de copil reciprocă să ne ridicăm privirea către milostivul nostru Domn,”⁶² (Horthy Miclos n.n.). Predica clericului Palfy Endre are un mesaj profund religios, până la un loc, numai că spre final o cam întoarce spre realizarea scopului pe care ungerii îl urmăreau: educarea sentimentelor de dragoste ale elevilor față de patria maghiară și față de „marele Conducător”, al cărui cult al personalității îl cultivau cu orice ocazie. Dragostea creștinească față de Dumnezeu era pusă pe același plan cu dragostea față de amiralul fără flotă și fără mare.

În mod foarte curios, în perioada 1940-1944 liceul din Năsăud s-a „bucurat” de atenția deosebit de mare a organelor de control. Dacă până la 1918, școala era vizitată, de regulă, o dată pe an, de către directorul regional suprem din cercul de învățământ al Clujului, „Magnificența Sa Kuncz Elek”⁶³, în anul școlar 1941-1942 gimnaziul a fost inspectat de către inspectorul regional Dr. Illes Gyula (în 10, 11 februarie 1942), consilierul ministerial Szalai Bela (27 iulie 1942), directorul de gimnaziu și referent al inspectoratului, Torok Arpad (5 mai 1942 și 3-4 septembrie 1943), Kelemen Bela, referent al inspectoratului (27-30 august, 18-19 octombrie, 22-23 noiembrie, 4-5 decembrie 1942), „Excelența Sa Dl. general” Vitez Beldy Alajos, fiind însoțit de Dl colonel Kaszonyi Zoltan” (27 ianuarie 1943), Dr. Velics Ervin, secretar ministerial, (27 octombrie 1942), colonel Kaszonyi Zoltan (21 mai 1942), Dr. conte Bethlen Bela, prefectul județului, (4 iunie 1943). Inspectorul Kelemen Bela a prezidat examenele particulare în zilele de 16-20 mai 1943. Explicația acestor dese inspecții este că liceul din Năsăud era singura instituție secundară cu limba de predare română și oficialitățile erau interesate de rezultatele politicii de maghiarizare a elevilor. În anul școlar 1943-1944 inspecțiile au lipsit totalmente, oficialitățile începuseră să intre în panică datorită situației de pe front.

Examenul de maturitate (bacalaureat) a fost prezidat de Kelemen Bela, în 1942 și 1944. În 1942 s-au prezentat 25 elevi și au promovat 14. Printre elevii promovați cu calificative foarte bune se număra Grigore Găzdac, devenit peste ani, cel mai longeviv director al Liceului „George Coșbuc”. Deși limba de predare era româna, pe locul întâi ca importanță și în ordinea examinării era limba și literatura maghiară. Subiectele propuse la limba și literatura maghiară în 1942 au fost: 1. *Cele mai frumoase poezii lirice ale lui Petofi*. 2. *Traducerea din românește în ungurește a textului „levente-le ungur”*. La limba și literatura română au fost propuse subiectele: 1. *Poezia populară și influența ei asupra literaturii*. 2. *Caracterizarea anjueștilor și moștenitorilor lor*. (O fi vorba de cei bătuți cu pietre la Posada de către români ? n.n.).

Interesant este și modul în care absolvenții s-au orientat la alegerea carierei, la sfârșitul anului școlar 1940-1941: preoți 12 (probabil pentru a scăpa

⁶³ Raport ... 1899, p. 5.

de război n.n.), medicina 6, medicina veterinară 1, academia agricolă 1, silvicultura 1, industria 1, profesura (învățământ) 2, ingineria 1, necunoscute 5⁶⁴.

În anul 1943 președintele comisiei pentru examenul de maturitate a fost Dr. Tamas Lajos, profesor universitar ordinar și director al Institutului pentru Știința Ardeleană. La probele scrise s-au prezenta 33 de elevi. Teza la limba maghiară a fost: *Crima și pedeapsa în baladele lui Arany Ianoș*. La limba și literatura română: *Contribuția maghiarimei la dezvoltarea literaturii române din Ardeal*. Au promovat examenul doar 16 elevi. Absolvenții din anul 1941-1942 și-au ales următoarele cariere: preoția 9, profesura 2, ingineria 1, carieră comercială 1, carieră necunoscută 5, au plecat în România 7⁶⁵.

Sub președinția referentului inspectorului, Kelemen Bela, s-au desfășurat în anul 1944 examenul de maturitate. Au fost clasificați 42 de candidați. Teza la limba și literatura maghiară a fost: *Dezvoltarea romanului maghiar*. La limba și literatura română au primit următoarea teză: *Societatea românească în comediile lui Caragiale*. Au fost declarați promovați 31 de elevi. „Elevii maturi în anul școlar 1942-43 au ales următoarele cariere: 22 preoția, 3 profesura, 2 dreptul, 1 ingineria, 2 carieră particulară, necunoscută 3, au plecat în România 5⁶⁶.

Din rezultatele obținute la examenul de maturitate constatăm că exigența era mult mai mare decât este în prezent la liceele noastre. La examenele din anii 1941-1944 promovabilitatea a fost de circa 50%.

În pofida regimului cazon impus de către cadrele didactice și a politicii susținute de maghiarizare, în perioada 1940-1944 au fost școlarizați la liceul din Năsăud 1735 de elevi (327 în anul școlar 1940-1941, 468 în 1941-1941, 458 în 1942-1943 și 482 în anul școlar 1943-1944), număr aproximativ egal cu cifra de școlarizare a liceului din perioada interbelică. De asemenea, conform bilanțului prezentat în Anuarul de la sfârșitul anului școlar 1943-1944 „au depus cu succes examenul de maturitate”, în cei patru ani școlari 85 de elevi (au promovat examenul de maturitate n.n.), din care peste 20, după datele furnizate de conducerea școlii, au plecat în România⁶⁷.

Cifra relativ mare de școlarizare pentru un orașel ca Năsăudul se explică prin faptul că liceul din Năsăud, unitate școlară de elită, a fost căutat și frecventat de elevi nu numai din județ, ci din întreaga Transilvanie și chiar din alte provincii ale României. Astfel, în anul școlar 1932-1933, cei 197 de elevi ai liceului proveneau din 25 de județe ale României Mari, după cum urmează: 43 din Năsăud, 85 din județul Năsăud, 1 din Alba, 2 din Argeș, 1 din Bălți, 5 din Brăila, 2 din Câmpulung (Bucovina), 1 din Cluj, 2 din Constanța, 1 din Covurlui, 1 din Focșani, 2 din Gorj, 1 din Ialomița, 1 din Iași, 3 din Ilfov, 2 din Maramureș, 1 din Mureș, 4 din Mușcel, 1 din Prahova, 2 din Râmnicu-Sărat, 4 din Roman, 1 din Romanți, 1 din Satu Mare, 25 din Someș,

⁶⁴ Anuar ...1942, p. 20-21.

⁶⁵ Anuar ... 1943, p. 47.

⁶⁶ Anuar ...1944, p. 47.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 55.

3 din Teleorman și 2 din Turda⁶⁸. Din cei 482 de elevi care au frecventat liceul în anul școlar 1943–1944: 36 erau din Năsăud, 157 din județul Bistrița-Năsăud, 1 din Csik (Ciuc), 3 din Trei Scaune, 8 din Cluj, 40 din Mureș-Turda, 22 din Maramureș, 19 din Satu Mare, 5 din Sălaj, 74 din Solnoc Doboco (Someș) și 1 din Ugocea⁶⁹.

După cum reiese din cele relatate în acest articol profesorilor unguri, în ciuda eforturilor depuse, nu le-a prea „succes” să-i maghiarizeze pe elevii români. În schimb, doi dintre profesorii care au predat limba română, Pálffy Endre și Domokos Samuel „s-au molipsit” de românism, au cercetat și predat studenților cursuri de limba și literatura română toată viața lor. Țara mamă, Ungaria le-a fost recunoscătoare și i-a primit între cadrele didactice universitare, adevărată răsplată a jertfei patriotice. De fapt, amândoi și-au făcut studiile în limba română și n-au întâmpinat greutăți în cercetarea literaturii și culturii române.

Pálffy Endre (1908–1975) a ocupat funcția de conferențiar la Catedra de Limba Română a Universității din Budapesta, unde a susținut următoarele cursuri: *Istoria literaturii române în secolul al XIX-lea*; *Constantin Dobrogeanu Gherea și probleme ale literaturii epocii sale*; *Capitole din istoria dramei românești*. A luat parte la editarea *Dicționarului român-maghiar* și a *Lexiconului literaturii universale*.

Principalele sale opere sunt: *Ghid de conversație pentru limba română*, *Istoria literaturii române*, *Viața și opera lui George Coșbuc*. De asemenea, a publicat numeroase studii în limba maghiară, română, germană și franceză. În *Istoria literaturii române* subliniază relațiile româno-maghiare în literatura română din Transilvania. Cartea despre George Coșbuc este minuțioasă, autorul lucrării a folosit la elaborarea ei cele mai vechi materiale de referință. Este foarte bogată în date. Prezintă detaliat și activitatea de traducător a lui George Coșbuc.

A mai publicat și cursuri universitare: *Legăturile dintre literatura română și literatura maghiară*, *Literatura română în secolul XX*, *Literatura universală începând cu primul război mondial până în ziua de azi*. După cum se vede a fost unul dintre cei mai harnici cercetători, remarcându-se în activitatea de popularizare a literaturii române în țara vecină.

Domokos Sámuel (1913–1995) a fost istoric literar, etnolog, bibliograf și traducător. A ocupat funcția de profesor la Catedra de Limba Română a Universității din Budapesta, până la pensionare. În 1948 a plecat în Ungaria și a ocupat inițial funcția de asistent universitar. A predat următoarele cursuri: *Introducere în filologia română*, *Introducere în istoria literaturii române*. A condus seminarul la cursul de *Istoria literaturii române*. A mai predat cursurile: *Literatura română în secolul al XIX-lea*. *Literatura română de la Eminescu la Coșbuc*, *Literatura română după Coșbuc*. *Istoria literaturii române între 1880–1900*, *Istoria literaturii române până la sfârșitul secolului*, *Literatura română a secolului XX*, *Adăugiri la începutul dramei românești*, *Istoria influențelor literare româno-maghiare*, *Citirea textelor literare românești* și *Introducere în poezia populară românească*.

⁶⁸ Anuar ... 1933, p. 95.

⁶⁹ Anuar ... 1944, p. 50.

De asemenea, a predat *Exerciții de gramatică românească*, *Exerciții de limbă și vorbire*. În activitatea sa a fost influențat de profesorul Tamas Lajos al cărui discipol a fost. Teza de doctorat și-a susținut-o în anul 1946, apoi diploma și candidatura în 1956 cu lucrarea *Balade haiducești românești*, prin care face o comparație evidențiind elementele comune și distincte ale formei și conținutului baladei românești cu cele din alte țări est-europene. Tot sub coordonarea profesorului Tamas Lajos a obținut în 1977 titlul de doctor în științele literaturii cu lucrarea sa *Octavian Goga – poetul și traducătorul*, lucrare publicată în 1971 la Editura Kriterion din București, iar în 1978 a apărut și în traducere românească.

În cursurile sale a acordat o mare atenție studierii operelor corifeilor Școlii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Prin întreaga sa activitate științifică și-a spălat toate păcatele făcute la liceul din Năsăud în perioada războiului. Eliberat de greșelile trecutului, săvârșite în situații limită, Domokos Samuel a devenit un cercetător filolog de elită și prin cărțile și studiile sale a militat pentru apropierea dintre cele două culturi: română și maghiară⁷⁰.

Despre celelalte cadre didactice care au activat la Năsăud în perioada războiului n-am reușit să aflăm date suplimentare. În orice caz, după război maghiarii din Ardeal au fost primii care au sărit în barca noii puteri, au devenit membri de partid și au ocupat funcții în miliție, securitate și în administrație.

DES PAGES NOIRES DANS L'HISTOIRE DU COLLEGE „GEORGE COȘBUC” DE NĂSĂUD

Résumé

Cet étude fait l'analyse de l'histoire du lycée entre 1940-1944, quand cet établissement ayant la langue roumaine comme langue d'enseignement, a été sous l'occupation hongroise.

Pendant cette periode 1735 élèves ont suivi les cours et 85 ont obtenu la licence.. Quique 98% d'être les élèves soient roumains, les professeurs étaient hongrois (expeptés 2).

Quand le lycée a été sous l'occupation hongroise, les professeurs roumains ont été congédiés, les uns ont été mobilizé dans l'armée, les autres se sont réfugiés en Roumanie.

Ainsi le lycée "George Cosbuc" est devenu le Gymnase Royal d'Etat, ayant comme langue officielle d'eneignemen, le roumain. (A Naszodi m. kir. allami roman tanitasi nyelvu gimnayium).

Même si lu langue officelle était le roumain, les professeur hongrois menaient une politique soutenue por forcer les élèves roumains d'apprendre l'hongrois malgre leur volanté. De cette cause plusieurs élèves se sont réfugiés en Roumanie.

⁷⁰ Sursa: *Internet*, apud revista *Acrostih*, an. I (2004), nr. 4, Baia Mare.

II. POLITICĂ ȘI SOCIETATE

ASSIGNATS: IL GOVERNO DELL'ECONOMIA NELLA DINAMICA RIVOLUZIONARIA FRANCESE

Vincenzo FOTI

L'agonia dell'Ancien Régime era iniziata con l'Assemblea dei Notabili del 1787. Durò, come sappiamo, due anni. L'Ancien Régime soccombe sotto il peso dei suoi carichi di spesa enormi e del suo incallito, inveterato disordine. Il deficit ammontava a 56 milioni di Lire¹, secondo l'ottimistica valutazione fatta da Necker²: 475 milioni di entrate e 531 di spese; a 160 milioni secondo quelle del *Compte Rendu*³, più esatto, di Lomenie de Brienne. Il debito schiacciava letteralmente questo budget a dir poco sventurato. I 162.486.000 di rendite perpetue o vitalizie, ed inoltre gli interessi di altri effetti pubblici e crediti, i rimborsi dei prestiti a breve termine, le spese per il rinnovamento degli anticipi di cassa, portavano ad almeno 300 milioni, la metà esatta del budget, il costo del debito.

Si pensa di essere arrivati al quieto porto con la riunione degli Stati Generali, il 5 maggio 1789. Ci si sbaglia. La Rivoluzione, nata da un'intensa crisi finanziaria, ebbe come primo effetto di renderla ancora più intensa, aggiungendo al disordine antico quello che consegue alla paralisi di ciò che restava dell'azione amministrativa, e della interruzione pressoché totale della riscossione delle imposte. Tuttavia le spese continuavano ad aumentare, a causa dell'approvvigionamento delle città, e soprattutto di Parigi, degli atelier di carità che impedivano la miseria generale e lo sconvolgimento della vita quotidiana. Ognuna delle disfatte che la corona subisce nei suoi primi contatti con l'Assemblea Costituente, ed essa ne subisce molte, si traducono in veri disastri dal punto di vista delle entrate fiscali. Dominata nei primi tempi dal timore che il re si sbarazzasse dell'assemblea, se essa fosse riuscita a risolvere la crisi fiscale, liberando così il regno dalle sia pur ricorrenti e pressanti difficoltà finanziarie, la Costituente, in fondo, non si dimostra pressata

¹ Una Lira si divideva in venti "soldi", che a loro volta si dividevano in dodici "denari". Un pezzo d'oro, coniato per la prima volta nel 1380 sotto il nome di "Franco", aveva il corso di una Lira. L'equivalenza tra le due denominazioni doveva sussistere. Il 10 aprile 1795 una legge impose l'uso del Franco e delle sue suddivisioni metriche come unità monetaria. Il 7 aprile 1803 venne definito il "Franco Germinale", che rimase stabile fino alla guerra del 1914.

² Braesch F., *Les Recettes et les dépenses du Trésor pendant l'année 1789*, Le Compte rendu au roi, de mars 1788, Le Dernier Budget de l'Ancien Régime, Paris, 1936.

³ *Ibidem*.

dall'urgenza di stabilire nuove imposte, né molto propensa ad arrischiare la propria popolarità usando la forza per assicurare il rientro delle vecchie tasse. Essa dichiara, col senno di poi in termini alquanto patetici, di liberare i francesi dai loro doveri fiscali, ma non fa altro che parlare e, comunque, è poco capita.

Lo fu così poco che il popolo poté, senza troppi rischi, appagare il suo vecchio astio nei confronti degli agenti del fisco, mettendo in fuga i commessi delle gabelle e delle «*aides*», rovesciandone le barriere, bruciandone i registri e gli uffici, né più né meno di quello che faceva con i cartolari ed i titoli dei canoni feudali ed in alcuni casi, se serviva, con i castelli dove erano conservati. «Un'anarchia terribile», scriveva l'ambasciatore veneziano, «è il primo frutto della rigenerazione che si vuole produrre in Francia. Non c'è più potere esecutivo, né leggi, né magistrati, né polizia. Bisogna vederlo per crederci⁴.» Per sopperire al difetto di autorità, furono votate delle leggi, alcune per alleviare, altre per rimpiazzare, con delle nuove imposizioni, le imposte più detestate, come le gabelle; ma nessuno spirito serio poteva farsi illusioni sulla possibilità di percepire queste imposte sostitutive. La libertà alla quale si invitava il popolo era, prima di tutto, ai suoi occhi, il diritto di non pagare più.

Dopo tre mesi di questo disordine, il Tesoro era più vuoto che mai. Necker tenta in agosto due prestiti di 30 e di 80 milioni; tutti e due falliscono. Né imposte, né prestiti; tale è dunque la terribile certezza alla quale in settembre tutti sono costretti ad arrendersi. Sarà dunque la bancarotta? Forse, se Mirabeau non fosse lì. Necker, non ancora castigato dal suo intrepido ottimismo, pensava che si potesse contare, come suprema risorsa, sulla generosità nazionale e proponeva una contribuzione patriottica. Senza credere al successo di questa, Mirabeau consiglia l'Assemblea di fare questo supremo tentativo, poiché la bancarotta, l'orrenda bancarotta era vicina. Così fu votato un contributo essenzialmente libero e volontario, di un quarto del reddito, imponibile a tutti i cittadini il cui reddito era superiore alle 400 Lire. Nello stesso tempo, i cittadini che avevano un reddito minore erano invitati ad apportare anche loro delle offerte. Dei «doni patriottici» erano anzi sollecitati⁵. «Se il patriottismo» diceva Mirabeau in un *adresse* al popolo francese «non avanza in soccorso del Governo e dell'amministrazione delle finanze, la Francia si vedrà rapidamente trascinata verso la catastrofe dove essa non riceverà più leggi ma i disordini dell'anarchia. La libertà non avrà brillato un istante ai nostri occhi che per allontanarsi, lasciandoci l'amara sensazione che noi non siamo degni di possederla! No, un tale smarrimento non è naturale. Ci è permesso, ci è ordinato di credere nel successo⁶!»

⁴ *L'Ami du Roi, des Francois, de l'ordre et sur-tout de la vérité ou Histoire de la Révolution de France*, Paris, 1791. Chapt. XXXIX, Suite de Juillet 1789, pp. 34-45.

⁵ *Contribution Patriotique. Décrétée en L'Assemblée Nationale* In «Le Moniteur Universel», N.1., 24 Novembre 1789, p. 3-4.

⁶ *Discours par M. Le Comté de Mirabeau sur le projet de Banque Nationale*, 20 Novembre 1789, In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 7, Parigi, N. 130. pp. 1-30.

Noi non sappiamo ancora se sarà ascoltato, ma ci auguriamo che lo sia. Le lezioni della storia sono, a dire il vero, poco incoraggianti, poiché la contribuzione patriottica del 1789 non ha avuto un brillante destino. Diceva molto bene la commissione intermediaria della Lorraine, «Ognuno può facilmente calcolare il disordine crescente delle finanze, la sospensione delle entrate e delle riscossioni di ogni tipo, e l'impossibilità morale di ristabilire l'ordine e l'equilibrio nel seno dell'anarchia ed in presenza dell'insurrezione armata che si oppone alla leva delle imposte. Si desume a che punto questa idea gela tutte le volontà: poiché il cittadino più zelante e disposto ad ogni sacrificio per salvare la Patria, esita di fronte ad un sacrificio di cui calcola l'insufficienza e la probabile inutilità⁷.» Non si potrebbe dire di meglio. Una contribuzione patriottica può non abortire quando il governo ispira grande fiducia sulla sua durata, sulle sue intenzioni, sulla sua stabilità, e quando il futuro non sembra troppo angosciante. Sfortunatamente, è proprio quando queste condizioni non sono realizzate che appaiono di solito le contribuzioni patriottiche.

Nel 1789 l'atmosfera era tanto sfavorevole quanto possibile. Anche la «*Patriotique*» languisce da se stessa, né più né meno che le altre contribuzioni (il cui pagamento, d'altronde, se la popolazione fosse stata tanto patriota quanto si credeva, avrebbe dispensato dall'istituzione complicata e difficoltosa di un nuovo sistema). Molto presto bisognava sostituire all'offerta volontaria un severo obbligo, esigere dichiarazioni, verifiche, e la pubblicità di queste dichiarazioni come condizione per far parte delle assemblee primarie. Questa contribuzione, dalla quale si attendevano da 450 a 500 milioni a breve termine, aveva prodotto, al 1° febbraio 1793, 111.648.000 su 159.966.000, cifra a cui ammontavano i ruoli. Quanto ai doni patriottici, incredibile confusione di ogni sorta di cosa, da delle somme in argento a dei crediti sospetti, dei cucchiari, fibbie di scarpe, cavalli, botti di vino, o delle lezioni d'inglese che una maestra, in un eccesso di patriottismo, si offriva di dare gratuitamente a sessanta giovani parigini per la salvezza della patria. Questi ammontavano ad un totale, diciotto mesi dopo, di 2.189.746, più 2.459.426 da riscuotere, senza contare gli oggetti dubbi e quelli scadenti⁸. Pressappoco una goccia d'acqua nel mare. Dopo i primi momenti di entusiasmo, quando ci si mise a riflettere, si fu piuttosto disposti a ridere di tutto questo ardore. Ci si divertiva molto, specialmente della seguente dichiarazione, attribuita ad un marito disgraziato: «Io voglio fare molto, Signori, per la Patria. Ecco la mia donna: è giovane e carina! Essa ispira l'amore tanto quanto l'amicizia! Voi chiedete il mio quarto: no, prendete la mia metà⁹!»

⁷ Suite du procès-verbal de L'Assemblée Nationale 20 Novembre 1789, In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 7, Parigi, N. 130. pp. 1-10.

⁸ Convention nationale. Comité de salut public, Recueil des actes du Comité de salut public avec la correspondance officielle des représentants en mission et le registre du Conseil exécutif provisoire. T. 2. 22 janvier 1793-31 mars 1793/Paris, 1889-1910, p. 73-78.

⁹ Barras P., *Mémoires de Barras*, par George Duruy, Hachette (Paris), 1895-1896, p. 128.

Fortunatamente esisteva una risorsa meno illusoria. La sorte aveva riservato alla nuova Francia una dote magnifica, una ricchezza capace di infonderle nuova linfa: i beni nazionali. Dopo una celebre discussione, la Costituente evita di dichiarare lo Stato proprietario dei beni del Clero, ma con una formula più morbida, che praticamente tornava utile alla stessa maniera, mise i beni del Clero «a disposizione della Nazione (2 novembre 1789)¹⁰», provvedendo in modo adeguato alle spese del culto, al trattamento dei suoi ministri ed al sostentamento dei poveri, carico che era comunque considerevole; ma l'attivo era tale da permettere il concepimento di grandi speranze, di grandi progetti, e di vaste astrazioni.

Ma lo Stato avrebbe tratto partito da questa superba decisione? La questione era tutta lì. Già un errore grave era stato commesso. Al momento di impadronirsi delle fortune della Chiesa sarebbe stato di una saggezza elementare che lo Stato avesse badato a lasciare questa fortuna al riparo da ogni possibile attacco. Invece esso aveva molto imprudentemente incluso, nel *tourbillon* della notte del 4 agosto, le *decime*, che rappresentavano nei redditi ecclesiastici una rendita superiore a quella dei redditi fondiari. Senza dubbio, sarebbe stato meglio far sussistere la decima a vantaggio dello Stato, sbarazzandosi degli abusi che ne rendevano la riscossione difficile e vessatoria, che fare, gratuitamente, questo regalo di almeno 100 milioni ai proprietari terrieri. Sarebbero stati meglio ispirati, in seguito?

Esistevano molti modi di far fruttare i beni del Clero a servizio e come sollievo alla miseria dello Stato. Si potevano dare in pegno per contrarre un grosso prestito che, grazie a questa ipoteca, avrebbe senza dubbio trovato molti sottoscrittori; ma si aveva il desiderio di uscire dai sentieri già battuti, e non si voleva più un clero proprietario. Oppure si potevano vendere questi beni contro titoli del debito pubblico, prendendo tutte le misure appropriate affinché questi titoli fossero adeguatamente divisi e mobilitati; ma questo metodo, finanziariamente il più sicuro, esigeva del tempo e lasciava lo Stato alle prese con le difficoltà quotidiane. Si poteva, infine, anticipare sulla vendita di detti beni una emissione di *papier-monnaie*, cartamoneta: combinazione pericolosa, l'avvenire l'avrebbe dimostrato, ma molto più seducente per gli Stati in difficoltà, soprattutto nelle circostanze nelle quali si trovava la Francia verso la fine del 1789, con il numerario, moneta sonante, che andava già scomparendo ed i mezzi di pagamento che facevano gravemente difetto. Necker non voleva. Ma l'Assemblea, molto ricreduta nel suo antico gusto nei riguardi di questo ministro, era assai volentieri incline

¹⁰ *Observation Sommaires sur le biens Ecclésiastiques* In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 3, Parigi, N. 48, pp. 1-32. Vedi anche, Assemblée nationale constituante (1789-1791), Archives parlementaires de 1787 à 1860: recueil complet des débats législatifs et politiques des Chambres françaises. Première série, 1787 à 1799. Tome X, Du 12 novembre 1789 au 24 décembre 1789, Paris, 1878.

verso le combinazioni che Necker rigettava. Al contrario, Mirabeau, suo abituale antagonista, appoggiava il progetto e la sua popolarità era allora al suo apogeo. La cartamoneta aveva, d'altronde, numerosi altri *panégyristes* entusiasti che si aspettavano i più felici risultati per la risurrezione della vita economica e respingevano sempre più lontano ogni assimilazione tra questa carta, ipotecata su un pegno così solido, così indistruttibile, cioè le proprietà della Chiesa, e la carta non impegnata di cui Law aveva tanto abusato. «L'argento», diceva uno dei più intransigenti partigiani della dottrina della carta moneta e della beneficenza dell'assegnato, «l'argento non è altro che un segno. Si può rimpiazzare con altri segni che gli sono preferiti quando, al vantaggio di un minor volume, di un minore peso, si aggiunga quello di rappresentare dei valori reali, ancora più solidi, impossibili da sottrarre, contro i quali si può scambiare questi segni a volontà. Al punto in cui sono prosciugati i canali della circolazione per il restringimento del numerario, è chiaro che la totalità o la maggior parte degli assegnati, facendo funzione di cartamoneta, saranno assorbiti dai bisogni e da altri impieghi utili, e non torneranno nelle mani di quelli che vorranno convertirli in beni nazionali che dopo aver percorso e vivificato come una linfa benefica, tutte le differenti ramificazioni dell'agricoltura, delle manifatture e del commercio¹¹.»

Sarebbero serviti più chiarezza e più sangue freddo di quanto ne avesse la Costituente per discernere i sofismi che si celano dietro queste argomentazioni seducenti; per comprendere che il valore esatto dei beni del Clero non era né conosciuto, né possibile da conoscere, e che, fosse anche esso conosciuto, restava da dimostrare se restava tale, in mezzo alle vaste riforme politiche, sociali, fiscali, economiche, che la Rivoluzione aveva il fine di realizzare. Sussisteranno infatti sempre dei dubbi sull'equivalenza tra la quantità della cartamoneta emessa ed il valore del pegno; e d'altronde quello che importava erano meno queste equivalenze che la facilità della realizzazione del pegno stesso; che la china è sdruciolevole, e quando un governo si è creato delle risorse pronte, facili, con una emissione di cartamoneta, egli soccombe infallibilmente alla tentazione di richiederne altre, poi altre, poi altre, soprattutto quando, come allora, le entrate ordinarie fanno difetto. E questo che la Costituente ignorava, o voleva ignorare, più di ogni cosa. Il pericolo di lasciarsi andare non esiste solamente sotto i governi assoluti e senza controllo ma è altrettanto temibile con le assemblee elettive, preoccupate di conseguenza di maneggiare al meglio la propria popolarità e di non scontentare l'elettore, inclinando sempre verso le soluzioni pigre e che comportano minore sforzo. I Governi parlamentari, noi lo sappiamo anche troppo bene, fanno quello che piace, non quello che serve: è questo che costituisce la loro debolezza nei tempi in cui si tratta d'imporre dei sacrifici, e di mettere fine a certi abusi.

¹¹ Plan de libération Générale des finances proposé par M. De Cernon, au Comité des Finances In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 17, Parigi, N. 254, pp. 1-38.

Così, era fatale che l'Assemblea avesse delle preferenze per gli assegnati: sin dall'inizio, e questo era il motivo ufficiale, per mettere tra le mani del pubblico dei valori più adeguati all'acquisto dei beni nazionali che ad ogni altra cosa; in seguito, e se lo si diceva poco lo si pensava tanto, per fornire al Tesoro le risorse immediate che gli altri procedimenti era incapaci di fornire. Ma, essendo allo stesso tempo sperimentali e desiderosi di fare bene, e la cartamoneta rappresentando dei pericoli, i Costituenti giungeranno alla creazione degli assegnati passo dopo passo e con delle significative esitazioni. Una prima discussione non aveva portato ancora, il 19 ed il 21 dicembre 1789, che alla creazione di una *Caisse de l'Extraordinaire*¹², destinata a ricevere il prodotto della contribuzione patriottica e quello della vendita di 400 milioni di beni ecclesiastici e demaniali. Furono emessi, su questa Cassa, 400 milioni di assegnati di 1.000 Lire, produttivi di un interesse del 5%, da ricevere preferibilmente in pagamento di tali beni. Si trattava di obbligazioni ipotecarie piuttosto che di carta moneta, simili ai *billets della Cassa d'Escompte*¹³, di cui si sperava di risollevere il credito consacrando parte di questi cento milioni come rimborso degli anticipi della Cassa allo Stato. Ma questa vaga speranza non si realizzò, né tanto meno la crisi monetaria e finanziaria fu in qualche modo attenuata. Così, nell'aprile del 1790, si dà il corso di moneta ai 400 milioni di *Assignats*, gli assegnati, divisi oramai in banconote di 100, 300 e 200 Lire e produttivi di un interesse non più del 5%, ma solo del 3%¹⁴. Un nuovo, sensibile passo verso la cartamoneta era stato fatto.

Allo stesso tempo venne deciso il conferimento dell'amministrazione dei beni ecclesiastici nelle mani delle amministrazioni dei Dipartimenti e dei distretti, che allora andavano formandosi, premessa evidente di una vasta operazione di vendita oramai molto vicina. Il 14 maggio¹⁵, in effetti, era stata votata una legge, all'inizio applicabile unicamente ai 400 milioni di beni la cui vendita era stata decisa, ma destinata in seguito ad avere un campo di applicazione molto più vasto. Il suo carattere distintivo era di non esigere dagli acquirenti che un pagamento immediato molto contenuto, che variava dal 12 al 30% secondo la natura dei beni, il restante essendo pagabile in dodici anni, con dodici versamenti uguali, con un interesse del 5%. Dominava cioè in questi inizi la paura di non trovare acquirenti, e questo spiega perché erano state accordate condizioni così favorevoli. Non si dubitava, allora, del grande torto che si andava a fare allo Stato venditore. Non si era preoccupati che di vendere il più possibile, il più velocemente possibile, ed al più grande

¹² *Suite du Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, du 21 Décembre 1789* In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 10, Parigi, N. 156, pp. 1-19.

¹³ *Discours par M. Du Pont sur les Banques en Général sur la Caisse d'Escompte* In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 7, Parigi, N. 130, pp. 1-40.

¹⁴ *Rapport sur les Assignats-monnoie, fait l'Assemblée Nationale au nom du comité des finances par M. Anson, 9 Avril 1790* In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 17, Parigi, N. 254, pp. 1-44.

¹⁵ *Archives parlementaires op.cit.* Tome XV, Assemblée nationale constituante. Du 21 avril 1790 au 30 mai 1790, Paris, 1883.

numero possibile di cittadini. Nel mezzo degli imbarazzi finanziari che sembravano non dover finire, nacque rapidamente l'idea che, invece di intaccare questa magnifica risorsa costituita dai beni nazionali, sarebbe stato molto più indicato utilizzarli in blocco per risanare la situazione, alleggerendo lo Stato dal debito immenso che l'oberava. Non era questo, d'altronde, il modo migliore di rendere la Rivoluzione indistruttibile ed inattaccabile, rinsaldarla, legando ad essa una folla di piccoli proprietari attraverso il più potente di tutti i legami, cioè l'interesse? Non era anche il regalo migliore da fare alla nuova Francia, affrancandola dal peso del debito sotto il quale era crollato il dispotismo? In effetti il debito era pesante, anche perché al debito antico veniva ad aggiungersi e a sommarsi quello proveniente dalla liquidazione di tutte le cariche venali dell'Ancien Régime, giudiziarie, finanziarie, militari, cariche di corte, ecc.

Il totale del debito ammontava alla cifra di 4.241 milioni di Franchi¹⁶. Toccava alla vendita dei beni nazionali risolvere il grave problema. Ma con quale procedimento bisognava effettuare le vendite? Contro dei titoli di credito, dei certificati di liquidazione, *Des quittances de finance*, come si diceva allora? O contro cartamoneta, emessa quindi in grandi quantità, secondo il desiderio di certi esaltati partigiani, al fine di ripianare l'intero debito pubblico?

La questione fu discussa appassionatamente, a fondo, sotto tutti gli aspetti, nel corso di un mese intero, dal 27 agosto al 29 settembre 1790¹⁷. Necker provava ancora a mettere in guardia contro delle idee troppo semplici, forse troppo semplificate, volgarizzate si direbbe in ambito letterario, avvertendo il pericolo costituito da troppi assegnati nel circuito della circolazione monetaria e del contraccolpo fatale di una tale massa di cartamoneta sui prezzi dei beni di prima necessità. Dopo aver constatato che le sue parole rimanevano inascoltate, il 3 settembre abbandona il governo nell'indifferenza generale, lasciando a oratori più capaci il compito di far valere le ragioni che militavano a favore di una maggiore attenzione nell'emissione di carta moneta. Dupont de Nemours¹⁸, evocando il ricordo della cartamoneta americana, rammentava a tutti i Costituenti le botti di vino a 36.000 Lire ed il pane a 50 o 60 Lire la libbra, e predicava gli stessi esiti da una eccessiva emissione di assegnati, predizione che doveva realizzarsi alla lettera. Gli oppositori degli assegnati non erano, come i partigiani li accusavano, ostili ad ogni tipo di emissione, essendo sfortunatamente troppo evidente che, di lì a poco, lo Stato non avrebbe avuto per vivere altro mezzo che il lancio di nuovi prestiti, tra l'altro ormai difficilissimi da collocare, ma

¹⁶ *Rapport fait à l'Assemblée Nationale au nom du Comité des Finances*, par M. Le Marquis de Montesquiou, 18 Novembre 1789 In Procès-Verbal de l'Assemblée Nationale, Vol. 7, Parigi, N. 126, pp. 1-25.

¹⁷ Citiamo, per esigenze di spazio, solamente i due interventi più importanti, uno pro e uno contro il progetto: Mirabeau H., *Discours et réplique sur les assignats-monnoie*, prononcés par M. Mirabeau l'aîné, dans l'Assemblée nationale; 1790. Inoltre Maury J-S., *Opinion de M. l'abbé Maury sur les assignats-monnoie*, prononcée dans l'Assemblée nationale, le 27 septembre 1790.

¹⁸ Dupont de Nemours P.S., *Effet des assignats sur le prix du pain*, 1790.

temevano i sofismi di quelli che presentavano il progetto come un'operazione felice e benefica, capace di guarire definitivamente lo Stato dalla secolare infermità. Aggiungevano che, se proprio bisognava agire, era necessario farlo con molta prudenza e con la maggiore trasparenza possibile.

Ma l'entusiasmo rivoluzionario gradiva poco questi consigli di moderazione, interpretando le critiche alla creazione di una nuova cartamoneta come il nero disegno dei controrivoluzionari di far crollare il nuovo edificio statale eretto dai Costituenti, il proposito di schiacciare la Costituzione sotto il peso dell'imposta, di prolungare il disordine e la penuria, di impedire la vendita dei beni nazionali, di ripudiare questo germe di vita che avrebbe rivitalizzato la Francia. Le eloquenti declamazioni del tribuno Mirabeau, che facevano tremare le pareti della sala in cui si riuniva l'Assemblea Costituente, erano meravigliosamente adeguate alla raccolta del consenso necessario. Tuttavia, sin dall'agosto del 1790, sintomi allarmanti avvertivano dei pericoli imminenti. La paura dell'assegnato già cominciava ad allontanare dai mercati delle città le merci in arrivo dalle campagne. Bordeaux veniva colta dallo spavento ed il Direttorio del Lot-et-Garonne segnalava il fatto estremamente inquietante che i coltivatori si rifiutavano di vendere le loro derrate se non erano sicuri di ricevere il prezzo in argento. Ma, quando le considerazioni politiche prevalgono su quelle finanziarie, quando gli uomini temono soprattutto di essere considerati rivoluzionari "timidi", debole è la causa di quelli che raccomandano riflessione e prudenza.

Il 29 settembre questa memorabile discussione si traduceva in un decreto che aggiungeva ai 400 milioni di assegnati già creati altri 800, a corso forzoso, senza interessi, per rimborsare una somma eguale del debito dello Stato, fissando il tetto massimo della circolazione a 1.200 milioni, vietando ogni altra fabbricazione ed emissione senza un decreto del Corpo Legislativo¹⁹. Erigere a principio il rimborso del debito pubblico, rifiutare di destinarvi delle *Quittances de Finance* che, almeno, non sarebbero servite che all'acquisto dei beni nazionali, non esercitando quindi sui prezzi l'influenza disastrosa esercitata dagli assegnati, significava, in ultima analisi, battere una strada che fatalmente conduceva ad altre consistenti emissioni. Altra fatale conseguenza era che gli assegnati avevano anche un altro impiego, inevitabile, cioè quello di servire alle spese correnti dello Stato, in attesa di altre risorse. Infine, contrariamente ai pronostici ottimistici di Mirabeau, era estremamente pericoloso fornire giustificazioni alla moltiplicazione della cartamoneta in circolazione, sotto il pretesto del rimborso del debito, presentandolo come un elemento di rigenerazione e di prosperità.

Nonostante i pagamenti fossero stati scaglionati in dodici anni al fine di facilitare le vendite, gli assegnati, in realtà non usati per le acquisizioni

¹⁹ *Recueil Général des Lois, décrets, ordonnances, 1789-1830*, Paris, à l'Administration du journal des notaires et des avocats, 1839. Vol. 1. *Décret relatif au remboursement, tant de la dette constituée de l'état que de celle constituée par le ci-devant clergé, et à la mise en circulation de douze cents millions d'assignats*. N. 293. = 29 septembre - 12 octobre 1790. (B., VI, 175.), p. 301.

immobiliari, si diffusero ampiamente nei mercati, nelle transazioni, falsandone i prezzi e diffondendo il disordine più generalizzato. Tanto che tutti i progetti che saranno in seguito elaborati per frenare il rincaro dei prezzi avranno tutti la caratteristica comune di cercare di anticipare i versamenti. Senza riuscirvi, d'altronde, poiché la condizione fondamentale per spingere i debitori a pagare più in fretta è quella di non essere quasi certi di pagare di meno aspettando.

Invano ci si prodigava con veementi appelli ai contribuenti affinché pagassero le imposte; invano si ripeteva loro che il successo della Rivoluzione era intimamente legato alla regolarità delle riscossioni e che i buoni cittadini, i veri amici della Costituzione, si riconoscevano dalla fedeltà agli obblighi fiscali, ed invano ci si voleva persuadere che i francesi avrebbero versato alla Patria questo contributo veramente civico. I fatti erano sotto gli occhi di tutti. Nonostante ciò, l'Assemblea tendeva a condannare una certa cattiva volontà del vecchio personale amministrativo, piuttosto che quella dei contribuenti. Così, nel maggio del 1791, metà delle imposte dell'anno precedente erano ancora da versare.

Quanto alle imposte indirette, il crollo delle entrate era addirittura superiore. Cosa più grave, le nuove tassazioni restavano insufficienti. L'Assemblea dibatteva la questione con zelo e faceva gli sforzi più sinceri per fornire un adeguato presupposto giuridico, ma proprio per questo il suo compito era lungo e difficile, e senza dubbio la cartamoneta la dispensava dal procedere più in fretta, più di quanto l'Assemblea stessa avesse sperato.

La contribuzione fondiaria, decretata il 1° dicembre 1790²⁰, l'imposta personale-mobiliare, decretata il 13 gennaio del 1791²¹, generarono talmente tante divisioni e complicazioni da rimanere delle ombre, dei fantasmi fiscali, che non potevano diventare reali se prima non si fosse regolata la grave questione della ripartizione dei 240 milioni della fondiaria e dei 60 della mobiliare tra i Dipartimenti che si stavano costituendo. Ciò non fu fatto, tra l'altro molto male, che il 27 maggio del 1791. Inoltre, non meno grave era la questione della ripartizione all'interno dei Dipartimenti e della costituzione dei ruoli, compito affidato alle nuove municipalità, spesso incapaci di svolgerlo, poco disposti a lavorare per il Fisco, molto meno portati ad assecondare la sua azione che ad intralciarla. La Patente, l'ultima delle imposte stabilite dalla Costituente, non si dimostrò migliore. Tuttavia, cedendo di fronte a considerazioni teoriche molto discutibili, e di fronte al bisogno di soddisfare l'astio furioso delle popolazioni contro *gabelle*, *aides*, *octrois*, ed altre imposte indirette, l'Assemblea le lasciò cadere tutte, anche il tabacco, di cui alcuni fisiocratici dichiarati, come Dupont de Nemours, reclamavano la sopravvivenza del monopolio a profitto dello Stato, considerando a ragione il tabacco merce tassabile per eccellenza. Svanirono

²⁰ *Archives parlementaires op.cit.*, Tome XXI, Du 26 novembre 1790 au 2 janvier 1791, Paris, 1885.

²¹ *Archives parlementaires op.cit.* Tome XXII, Du 3 janvier 1791 au 5 février 1791, Paris, 1885.

così la quasi totalità dei 30 milioni forniti dal tabacco, i 58,5 milioni provenienti dalle gabelle ed i 51 milioni delle aides. Si era felici di lanciarsi nell'abisso del deficit. Salvo la registrazione degli atti, il timbro e le dogane, tutte le imposte vennero trasformate in tasse dirette, difficili da organizzare e dal rendimento tardivo ed incerto. Ad esempio, ci si attendeva, per il 1791, 300 milioni dalla somma delle due imposte principali, fondiaria e mobiliare. Alla fine di agosto il Tesoro aveva ricevuto solo poco più di 142 milioni, 104 milioni alla fine del giugno del 1792²².

Il primo budget, sarebbe a dire il primo bilancio preventivo redatto dalla Costituente, quello appunto del 1791, 582 milioni di spese e circa 580 di entrate, non raggiungeva l'equilibrio se non a condizione che la fondiaria e la mobiliare rientrassero interamente. Era dunque evidente che la messa in funzione della manifattura degli assegnati era il solo modo di vivere, e si comprende facilmente il colpo assestato al credito della cartamoneta dalle decisioni assembleari. Pur essendo necessaria l'assoluta certezza che le quantità emesse non avrebbero superato il valore del pegno, lo si voleva diffuso non in proporzione a questo, bensì ai bisogni del Tesoro. Il sistema dei prestiti dell'ancien Régime era sempre in vigore, ma in luogo di sollecitare i prestatori, si stimolavano gli stampatori. Una nuova emissione di 600 milioni di assegnati ebbe luogo nel giugno del 1791²³.

In virtù della regola inflessibile secondo cui la cattiva moneta scaccia la buona, l'assegnato, che ispirava poca fiducia, accelerava la scomparsa del numerario il quale, d'altronde, dall'inizio della Rivoluzione, tendeva a celarsi. I piccoli pagamenti divennero un problema irrisolvibile, poiché l'argento non circolava più e la più piccola banconota era del taglio di 50 Lire. Non si voleva scendere al di sotto di questa soglia per il vago presentimento dei gravi pericoli della circolazione di questa cartamoneta tra le classi povere ed ignoranti. Anche perché l'idea originale dell'assegnato, titolo di credito e non cartamoneta, non era completamente passata di moda. E le mode, nella Francia di quei tempi, avevano la loro importanza. Ora bisognava dire definitivamente addio a questa precauzione e stampare assegnati del taglio di 5 Lire²⁴. La situazione comunque non migliorava, perché anche la banconota da 5 Lire era difficile da cambiare, se non con una perdita al cambio che avrebbe portato le classi inferiori alla disperazione. Si passò così agli assegnati da 50, poi 20, 15 ed, infine, 10 Soldi. Più si abbassava questo limite, più l'assegnato si diffondeva nelle mani alle quali, inizialmente, non era previsto che andasse. Nel frattempo, in molte città vennero emesse piccole banconote di ogni forma, colore e valore. Alcuni privati si arrogarono il diritto di far circolare questi *Billets de Confiance*, che l'estremo bisogno aveva inizialmente

²² *Archives parlementaires op.cit.* Tome XLVI, Du 30 juin 1792 au soir au 20 juillet 1792, Paris, 1895.

²³ *Recueil Général op.cit.* Vol. 2, N. 286. = 19-28 juin 1791., *Décret relatif à une nouvelle fabrication, et à la mise en circulation de six cents millions d'assignats.* (B., XV, 274), p. 218.

²⁴ *Recueil Général op.cit.* Vol. 2, N. 289. = 20-28 juin 1791., *Décret relatif aux assignats de cinque livres.* (B., XV, 279), p. 218.

fatto ammettere. Sotto il nome di *Caisses Patriotiques*, *Caisses de Confiance*, *Maisons de Secours*, piccoli istituti abusarono del diritto di emissione, al limite del brigantaggio, fino a quando, in verità troppo tardi, un decreto della Convenzione dell'8 novembre 1792 le sopprese, facendo un torto grave all'assegnato, che il popolo spesso confondeva con tali *Billets*, il pullulare dei quali Clavière, ministro delle contribuzioni pubbliche, definiva mercatura di deplorabili stracci e sciagurati parassiti. Tutte queste cause, la prospettiva di emissioni indefinite e non proporzionate al valore del pegno, il timore delle falsificazioni, che vi furono, sia in Francia sia all'estero, l'incertezza sugli avvenimenti politici, nocevano gravemente al corso dell'assegnato che, dall'estate del 1791, scese ufficialmente all'87% del suo valore nominale²⁵ ma, praticamente, spesso a molto meno.

Sotto l'Assemblea Legislativa, nel periodo 1791-92, le difficoltà non fanno che aumentare. Le agitazioni rivoluzionarie si intensificarono, le lotte tra le diverse fazioni si esasperarono, la Costituzione Civile del Clero creò lo scompiglio e la divisione nelle amministrazioni come nelle famiglie, l'anarchia amministrativa giunse così al suo apice. Dominata da altre preoccupazioni, l'Assemblea non accordava la giusta importanza alla capitale questione del rientro delle imposte che la situazione del regno rendeva più difficile che mai. Nel suo *État des Finances au premier janvier 1792*²⁶, Lavoisier dichiarava che la Francia stava correndo sul bordo del precipizio e, nel marzo 1792, Condorcet, ripetendo lo stesso accorato appello, ammetteva implicitamente la persistenza del problema. Questi saggi consigli non sortirono nessun esito positivo. La Rivoluzione era sempre più ridotta a vivere del capitale circolante. Vennero emessi 300 nuovi milioni di assegnati nel dicembre 1791, altri 300 milioni nell'aprile del 1792, altri 300 in luglio, e la svalutazione galoppava di conseguenza. Nel gennaio del 1792, il valore dell'assegnato scese al 72% del corso nominale, rendendo esplicita l'erronea illusione di quanti avevano annunciato un'era di agiatezza e di prosperità. Non meno grande fu l'illusione di quanti pensavano che i detentori di assegnati sarebbero stati necessariamente amici della Rivoluzione, avendo legato i loro interessi a quelli della nascente Nazione. Se qualcosa, al contrario, doveva, quando nell'Anno III e IV il deprezzamento dell'assegnato diventò catastrofico, creare dei nemici alla Rivoluzione, ciò furono precisamente le crudeli sofferenze imposte alla popolazione dal diffondersi della cartamoneta.

Tutta la storia finanziaria della Francia sotto il periodo della Convenzione Nazionale, la terza delle Assemblee succedutasi al governo, riunitasi in prima seduta il 20 settembre del 1792, lo stesso giorno della vittoria di Valmy, si può riassumere in una frase. Si emettono enormi quantità

²⁵ Tutti i riferimenti relativi al corso dell'assegnato sono tratti da Bailleur J.A.G, *Tableau complet de la valeur des assignats, des rescriptions et des mandats*, Journal du Commerce, Paris, 1796

²⁶ Lavoisier A.L, *Oeuvres de Lavoisier*, Tome 4, Impr. Impériale, Paris, 1862.

di assegnati per la mancanza di crescenti quantità di risorse. Infatti, ancor meno delle assemblee che la precedettero, la Convenzione era capace di procurarsi entrate regolari. La guerra, le insurrezioni, le amministrazioni che si succedevano rapidamente, la crisi terribile nella quale si trovava il Paese, rendevano impossibile il normale recupero delle imposte. Nel frattempo, il valore complessivo dei beni nazionali aumentò con l'aggiunta di circa tre miliardi di beni sottratti agli *émigrés*, che vennero messi in vendita a partire dal 1793. Poi fu la volta dei beni dei condannati, infine delle ricchezze dei paesi conquistati, il Belgio prima, l'Italia in seguito.

Ciò che si evince dalla lettura delle fonti, sia quelle archivistico-parlamentari, sia la pamphlettistica relativa all'argomento, che forniva un parere estraneo agli ambienti governativi, entrambe numerose, è che la Convenzione non gradiva affatto, dal punto di vista politico e più in generale culturale, un sistema di imposizioni regolari. Anzi, a partire dal maggio-giugno 1793, quando la Montagna consolidò il proprio potere e gli avversari alle frontiere furono respinti e battuti, fu chiaro che l'Assemblea giacobina propendeva per una fiscalità rivoluzionaria, demagogica, che avrebbe condotto, in brevissimo tempo, a tassazioni arbitrarie, requisizioni, ed a un ritorno al dirigismo economico, tramite l'utilizzo del calmiere dei prezzi, il famigerato *Maximum*. Altro che libertà dei commerci. Seguirono una serie di decreti legislativi che confermano questa versione dei fatti²⁷. Di fronte alla crescente svalutazione dell'assegnato, si commina la pena di morte per i fautori di una legge agraria o del sovvertimento delle proprietà territoriali, commerciali ed industriali. Man mano che le emissioni si susseguivano, 400 milioni nell'ottobre del 1792, 800 nel febbraio del 1793, 1.200 milioni in maggio, l'inflazione colpiva i generi di prima necessità, aggravando la miseria di operai e giornalieri, ed in misura minore, ma ugualmente progressiva, anche le categorie comprendenti artigiani, commercianti e, addirittura, i *rentiers*, i redditieri creditori dello Stato.

Nello stesso periodo (1793-94), il Comitato di Salute Pubblica trasferì le prerogative necessarie a decretare la creazione e l'emissione di assegnati dall'Assemblea al Comitato stesso, limitando così di molto la pubblicità degli atti in materia monetaria²⁸. Il terrore si sostanzialmente nell'interdizione per il rifiuto di ricevere le banconote, di stipulare contratti che prevedevano un doppio prezzo, in numerario ed in cartamoneta, con dure pene carcerarie per i rei (si andava dai sei anni fino a 20 anni per i recidivi). Un'istituzione particolarmente celebre, il Grande Libro del Debito Pubblico²⁹, opera di Cambon, ministro delle finanze senza averne le competenze necessarie, era un altro espediente per risollevarne il valore dell'assegnato. Sebbene fosse certamente utile uniformare e "repubblicanizzare" il debito pubblico,

²⁷ Cambon J., *Mesures générales pour prohiber la vente du numéraire, pour augmenter e favoriser la circulation des assignats*, Rapport de la commission de finances, Paris, 1793.

²⁸ *Archives parlementaires op.cit.* Tome LXX, Du 30 juillet 1793 au 9 août 1793, Paris, 1906.

²⁹ Cambon J., *Mesure ...*, *op. cit.*, p. 8.

Cambon approfittò dell'occasione per lanciare un enorme prestito volontario in assegnati. Tutti i detentori di assegnati erano invitati a convertirli in rendite iscritte sul Gran Libro, col fine esplicito di riportare la quantità di cartamoneta in circolazione da 3217 milioni, dato registrato al 1° agosto, a soli 615 milioni. Tale era anche il fine della Legge del 3 settembre³⁰ che prevedeva un prestito forzoso di un miliardo di Franchi. Questo prestito era veramente formidabile: il 10% sulle prime 1.000 Lire imponibili, il 20% su 2.000 e così via fino alla cifra di 9.000 Lire di reddito. I redditi superiori dovevano essere interamente assorbiti. Di modo che un reddito di dieci mila Lire ed uno di cento mila Lire venivano ridotti ugualmente a 4.500 Lire, prelevando 5.500 Lire al primo e 95.500 al secondo. Ovviamente, tutti optavano, stante la libertà di scelta nell'adesione all'uno o all'altro dei prestiti, per il prestito volontario.

Il valore dell'assegnato da cento Lire, nei mesi del Terrore, fu il seguente: nel luglio 1793, a Parigi valeva 23 Lire in numerario, 22 in agosto, 27 in settembre, 28 in ottobre, 33 in novembre, 48 in dicembre. Valori che evidenziano gli sforzi, in gran parte vani, di agire tramite misure legislative a carattere coercitivo, per difenderne il corso. Si giunse al punto di glorificare la cartamoneta, oltraggiando di conseguenza tutti i metalli preziosi, spregevoli corruttori della virtù umana. Nel frattempo, la vera caccia, quella all'oro, proseguiva in tutta Europa e Cambon doveva ammettere che i due prestiti sottoscritti, quello volontario e quello forzoso, avevano portato nelle casse del Tesoro una cifra complessiva inferiore ai 200 milioni. Il popolo ascoltava tali dichiarazioni con stupore, senza protestare ma senza crederci, concludendo che fosse comunque meglio nascondere le poche monete in attesa di giorni migliori, quando le monete sonanti avrebbero ripreso il loro posto, in luogo di una cartamoneta oramai irrimediabilmente compromessa.

Nel dicembre 1793, il corso medio dell'assegnato a Parigi era di 48 Franchi in numerario per una banconota da cento Lire. Le spese dello Stato restavano eccessive, spese di guerra e spese civili, acquisti di sussistenze, sovvenzioni, come i 40 Soldi dati ai sezionari per assistere alle sedute, o le 3 Lire al giorno ai membri dei comitati di sorveglianza. La vendita dei beni nazionali proseguì, a partire dal 1790, con un successo che poteva far credere a prima vista ad una importante operazione finanziaria, ma che in realtà era solo apparente. Contrariamente a quanto accadde per i cosiddetti beni di prima origine, cioè quelli ecclesiastici, quando fu la volta di vendere i beni di seconda origine, le grandi proprietà dei nobili emigrati e dei condannati dal Tribunale rivoluzionario, si operò una divisione in lotti più piccoli. Paradossalmente, le lunghe dilazioni di pagamento accordate insieme alla modalità dei prezzi fissati in base a valori degli anni precedenti, rendeva pressoché nullo il rientro degli assegnati, deprezzati di due terzi e tendenti ancora al ribasso. Se consideriamo le numerose collusioni fraudolente, le

³⁰ *Tableau des différentes espèces d'assignats In Collection complète des lois, décrets, ordonnances, Tome 1, Paris, 1834.*

manovre inconfessabili, le aggiudicazioni a favore di agenti nazionali o membri delle amministrazioni, possiamo affermare che, in linea generale, i beni nazionali sono stati donati piuttosto che venduti, in particolare proprio i beni degli emigrati e dei condannati. Blanc ha usato a tal proposito il termine brigantaggio. Ma, anche in assenza di pratiche illegali, la svalutazione dell'assegnato bastava, soprattutto nell'Anno III della Repubblica, a spiegare che la vendita dei beni nazionali fu, in realtà, tutt'altro che una vendita. Ad esempio, un contadino dei pressi di Amiens, un tale di nome Carillon, vendendo in città due libbre e mezzo di burro poté acquistare col ricavato, 470 Franchi, 22 arpent di terra dell'emigrato, o pseudo tale, Pingré: ossia più di otto arpent di terra per una libbra di burro³¹.

Dopo il Termidoro, enormi deficit mensili, da 250 a 350 milioni, vennero coperti con altre emissioni, sempre più consistenti nel volume. Così il valore dell'assegnato crollò definitivamente. La banconota da 100 Lire, nel dicembre 1794, valeva 20 Franchi, 18 nel gennaio 1795, 14 a marzo, 10 in aprile, 4 in giugno e 3 in luglio. La moneta nazionale, che forniva ancora allo Stato i mezzi necessari per la sopravvivenza, si avviava rapidamente verso la morte. Le sofferenze popolari divennero terribili. Tutto era fuori dalla portata delle tasche della popolazione. La Convenzione, al contrario, più generosa nei confronti dei propri membri, votò il 25 nevosio Anno III il raddoppio dell'indennità giornaliera di 18 Lire, con effetto retroattivo a partire dal I vendemmiaio. Ciò non giovò sicuramente alla popolarità dell'Assemblea che, a Parigi, era circondata dalla fame. Particolare inquietante, perfino le armate, nei pressi del Reno come in Belgio e in Olanda, erano in preda ad una tale miseria che sarebbe bastato attendere per sconfiggerle. Le riparazioni di guerra e "le spedizioni utili"³² invocate da Carnot sarebbero state una vera manna dal cielo.

Sotto il Direttorio le emissioni, fatte oramai all'insaputa dell'opinione pubblica ed a colpi di miliardi per volta, mettono la parola fine all'esperienza della cartamoneta fiduciaria della Repubblica a cui, tra l'agosto ed il settembre del 1790, era stato il nome di Lira Assegnato. Dai 22 miliardi e 800 milioni emessi fino al primo brumaio Anno IV, il 30 pluvioso la massa in circolazione ammonta a 45,6 miliardi: 23 miliardi emessi in quattro mesi. Lo stesso giorno (16 febbraio 1796), in Place Vendôme, si procedette in gran pompa alla distruzione di tutti gli strumenti, plance, matrici, punzoni, stampini, marchi, necessari alla fabbricazione di assegnati. Ramel de Nogaret, ministro delle finanze, fece una sorta di elogio funebre, incomprensibile alla luce del fatto che, appena qualche mese dopo, lo stesso Direttorio non trovò altro mezzo per utilizzare gli ultimi beni nazionali disponibili che l'emissione di una nuova

³¹ Duval G.L.J., *Souvenirs thermidoriens*, Paris, 1844, p. 16.

³² Convention nationale. Éditeur scientifique, Contributeur: Becker J., *Rapport fait par Becker, représentant du peuple, envoyé en mission à Landau, sur la Commission de l'évacuation du Palatinat, déclaration des différentes communes de Palatinat, copie des sommes par elles versées dans la trésorerie nationale, et payées entre les mains des différens agens de la Commission, tant en numéraire qu'en assignats*, 1795.

cartamoneta, la cui vita durò meno dell'intero svolgersi delle stagioni, ma le cui conseguenze furono pari a svariati anni di carestia e pestilenza.

Considerazioni conclusive

La questione degli assegnati è strettamente collegata a quella dei beni nazionali e a quella del debito pubblico. Gli Stati Generali si riuniscono per trovare una soluzione alle difficoltà del Tesoro divenuto incapace di onorare i suoi impegni. Di fatto, fu il clero, in quanto ordine sociale, che si trovò colpito dalla nazionalizzazione dei beni e quindi sacrificato affinché i Costituenti potessero uscire dalle difficoltà finanziarie, del resto non nuove: in Francia, in ogni tempo, i governi sono stati più o meno sempre alle prese con quel male temibile e doloroso che si chiama «*le mal d'argent*», la mancanza cronica di Moneta. Poiché le imposte, anche se molto inferiori rispetto a quelle dell'Ancien Régime, sarebbero state estremamente impopolari, durante gli anni della Rivoluzione, lo Stato rinunciò ad esigerle con sufficiente fermezza. La sola via d'uscita all'impasse di bilancio fu sempre il ricorso agli assegnati, ai quali si attribuiva il compito di fornire le risorse correnti al Tesoro. L'estinzione del debito esigibile, infatti, non serviva che come pretesto all'Assemblea per votare in tal senso.

L'emissione di cartamoneta offriva il vantaggio di costituire, insomma, un'imposta; un'imposta allo stesso tempo invisibile e differita. Infatti, attraverso la progressiva inflazione da esso provocata, furono prelevati i contributi dei cittadini. Naturalmente, questo tipo d'imposta è tra le meno eque che si possano immaginare. In primo luogo perché colpisce a caso i detentori di assegnati. In secondo luogo è regressiva, in quanto in generale i ricchi, relativamente alla loro fortuna, trattengono minori riserve monetarie dei poveri. Inoltre, offre a speculatori opportunamente avvertiti l'occasione di far guadagni considerevoli. È peraltro antieconomica, in quanto turba profondamente i meccanismi della produzione e dello scambio. In compenso, è molto apprezzata dai politici, cui procura risorse che in apparenza non sono richieste e dunque possono essere ottenute senza incontrare alcuna opposizione.

L'insieme dei beni nazionali venne messo progressivamente in vendita. Cosa ricavò lo Stato dall'immensa fortuna di cui si era impadronito? L'accelerazione dell'inflazione procurò agli acquirenti un guadagno considerevole ma perfettamente lecito: si trattava infatti di profitti provocati dalla politica monetaria del governo. In ogni caso, i governi rivoluzionari dilapidarono l'immensa ricchezza che avevano confiscato. Insomma, in un periodo relativamente breve di sette anni, lo Stato realizzò arbitrariamente (ed involontariamente?) una straordinaria redistribuzione di ricchezze. Ironia della sorte, i beneficiari di questo massiccio trasferimento non furono i poveri che l'ideologia giacobina voleva privilegiare. In proporzioni variabili, a seconda delle regioni, furono contadini agiati, borghesi e talora anche, grazie a compiacenti prestanome, nobili ed emigrati.

**THE GOVERNMENT OF ECONOMY
IN THE FRENCH REVOLUTIONARY DYNAMICS**

Abstract

In this short essay the fortunes of the assignats are depicted, the papermoney created by the French revolutionaries. The seven years of turbulent existence of the assignats had disrupted France, even more than the political and social events which characterize Western culture since then. The ritual passage from the old to the new world (Régime) here is interpreted in the light of the economic and monetary policy, a particular aspect of the politics of revolutionary governments. Today there still exist just a few discussions on this aspect. It seems that we do not want to improve anything from it, preferring to evoke the myth of the Revolution and forgetting that historical reconstruction should not make use of it, for non to remain subjugated by the same.

LEONTIN LUCHI - MĂRTURII INEDITE DESPRE REVOLUȚIA DE LA 1848-1849

Adrian ONOFREIU

Puține sunt evenimentele din istoria ținutului de graniță năsăudean care să fi ocupat spații atât de ample precum cele care s-au derulat în „viforoasele timpuri” ale Revoluției din 1848-1849. Faptul se datorează atât implicării - ca actor de prim rang - în aceste evenimente a structurii militare existente în zonă, reprezentată de Regimentul de graniță, cât și a „urmelor” adânci lăsate în conștiința contemporanilor și a urmașilor prin consecințele pe care le-a determinat participarea la Revoluție.

Tocmai aceste considerente induc concluzia potrivit căreia despre aceste fapte nu mai este nimic de spus, că totul a fost temeinic și profund cercetat și nu se mai pot aduce noi dovezi și argumente.

Reconstituirea faptelor din timpul Revoluției a fost cerută încă de contemporani: „Sunt 10 ani de când se tot vorbește - arată vicarul Grigore Moisil în circulara din 12 martie 1863 adresată preoților din Vicariatul Rodnei - că se va compune Istoria Regimentului nostru și nimeni nu se apucă de dânsa să o compue”. Amintind de apropiatul jubileu de 100 de ani de la înființarea Regimentului, vicarul lansa îndemnul ca „datele de lipsă le vom compune în istorie și pentru aceea se află cu cale ca datele să se culeagă încă până se mai află veterani - serviți și umblați prin taberi. Pentru aceea am compus formularul care Frățiilor Voastre se trimite cu acea adăugare ca rubricile să le umpleți cu *cea mai mare scumpătate*”¹.

În decursul timpului toate lucrările care au apărut referitoare la istoria Regimentului de graniță de la Năsăud conferă spații ample participării acestuia la evenimentele din anii 1848-1849².

¹ Citat conform Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, București, 2006, nota 30, pp. 31-32. Tema va fi reluată la sfârșitul secolului XIX de către Nestor Șimon, care arăta în 1893 că „acuși se împlinesc 130 de ani de la înființarea graniței militare și noi nu putem zice că avem scrisă istoria noastră, nici chiar cea militară...dacă ar avea confrații noștri maghiari o istorie atât de sublimă precum o avem noi, dânsii o scriau și ar fi scos-o până acum în mai multe ediții de lux, legate în pereți auriși”; apud, *Nestor Șimon 1915-2005. Corespondență* (volum îngrijit de Adrian Onofreiu), (în continuare, *Nestor Șimon. Corespondență...*), Cluj-Napoca, 2005, p. 169.

² Consemnarea principalelor apariții privitoare la tema abordată la Adrian Onofreiu, *Argument la Nestor Șimon, Starea regimentului și evenimentele din anii 1848-1849*, în *Arhivele-mărturii ale trecutului*, Bistrița, 2007, p. 53, notele 2, 3.

Cercetările în arhive oferă însă noi informații. Fără a relua liniile generale ale aprecierilor privind evenimentele de atunci – statuate și fixate în istoriografia problemei încă de contemporani, dezvoltate apoi în perioada interbelică – repunem în valoare câteva mărturii inedite ale unuia dintre participanți, căpitanul de atunci Leontin Luchi.

Născut în anul 1809, „LEONTIN LUCHI din Feldru, căpitan cezaro-regesc și ultima dată președinte al judecătoriei colegiale/sedria generală, a absolvit în anul 1826 ca subofițer Institutul militar național năsăudean, a servit în regimentul grăniceresc 2 roman, în anul 1834 a fost repartizat pentru serviciu cancelariei Înălțimii Sale cezaro-regești arhiducele Ferdinand I și a ieșit în evidență acolo printr-o hărnicie de fier, onestitate și rezistență și la propunerea Înălțimii Sale cezaro-regești a fost numit ofițer superior.

A servit începînd din anul 1838 pînă în anul 1849 ca adjutant al regimentului; a participat ca și căpitan la campania împotriva insurgenților din anii 1848 și 1849, s-a evidențiat în aceasta prin spirit de observație și vitejie iar în anul 1849, după înfrîngerea revoluției a îndeplinit în Transilvania serviciul de adjutant al generalului de divizie și guvernatorul țării baron Wollgemuth, care în acești ani l-a numit cu asigurare scrisă la comisia cezaro-regească districtuală pentru ca, cu ocazia organizării definitive a Transilvaniei, să primească o funcție civilă cu rangul de clasa a 8-a a dietei.

În anul 1851 a fost însărcinat din partea guvernatorului de mai sus al țării cu mai multe misiuni importante pe care el le-a îndeplinit înspre marea mulțumire a aceluiași, în 1854 a fost numit ca jude de cerc definitiv [...]”³. O dată cu reorganizarea Transilvaniei pe baza Diplomei din Octombrie 1860 și a Patentei din 20 Februarie 1861 revine la Năsăud, unde între 1862–1867 îndeplinește simultan funcțiile de președinte la Sedria Generală⁴ și vice-căpitan în cadrul Districtului Năsăud⁵.

Se pensionează în 1870; din 1875 îndeplinește funcția de director la banca „Aurora” din Năsăud. Moare în anul 1879⁶.

³ Biografia lui Luchi împreună cu a altor personalități grănicerești a fost redactată la sfârșitul secolului al XIX-lea de către Nicoale Beșan (contemporan cu Luchi), fost protonotar districtual. Manuscrisul se păstrează la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN.), fond *Administrația Fondurilor Grănicerești*, fila 30, d. 221.

⁴ Echivalentul denumirii pentru tribunal.

⁵ „La reorganizarea noilor judecătării în Ardeal – consemnează Leontin Luchi în anul 1870 – am fost numit ca președinte al Districtului Năsăud (se referă la Sedria Generală, ca instanță de judecată – n.n.), fără să fi cerut serviciul acesta; din contră, am fost amenințat că dacă nu accept, voi pierde toate drepturile, cu toate că nu am funcționat nici odată în justiție, numai în politică”; concluzia era cuprinsă în formula „mănâncă pasăre sau mori”, deci am ajuns președinte de tribunal; în decursul unui an, am învățat atâta, cât să pot face față” (s. n.); A.N.D.J.BN., fond *Anton Coșbuc*, d. 356, f. 79.

⁶ Aprecierile pozitive asupra personalității sale, datorate lui Virgil Șotropa – vezi nota 3, *supra* – sunt contrazise de un „negrănicer” stabilit la Năsăud, fratele istoricului George Barițiu, profesor gimnazial. „Nu a avut simpatia publicului de aici, el nu s-a bucurat de ceva popularitate, tratând cu dispreț și aroganță câțiva nepoți, deși avea o pensie de 1.200 florini”; pe de altă parte „a fost cel mai mare adversar al țărănilor – după expresia lui Octav Barițiu – cum

Puținele mărturii publicate despre implicarea lui Leontin Luchi în evenimentele din anii 1848-1849 au fixat un rol episodic al acestuia. Însă documentele pe care le publicăm în continuare aduc un plus de informație și definesc rolul important avut de acesta în derularea evenimentelor.

Primele două documente, scrisori contemporane adresate de către Leontin Luchi din Cernăuți în lunile iunie-iulie 1849 lui Alexandru Savu la Iași descriu, întâiul, operațiile militare în derulare începând de la Vatra-Dornei trecând prin pasul Tihuța, Valea Bârgăului, pregătirile insurgenților maghiari pentru rezistență la Prundu-Bârgăului⁷, al doilea, operațiunile de pe Valea Someșului, devastarea localităților Feldru, Rebrîșoara, Năsăud, Salva. În afară de detaliile cunoscute apar elemente interesante privind direcțiile de acțiune în Transilvania pe linia Bistrița-Dej-Cluj și o alta spre Baia-Mare și Satu-Mare, deoarece „românii din Ardeal sunt amenințați de către eliberatorii <kossuthiști> cu asimilarea”, regretul pentru faptul că regimentul compus din 2 batalioane, deși se afla în tabără la Preszmyl gata de acțiune „nu a avut norocul să ia parte la recucerirea patriei, cu toate că a cerut-o”! sau situația dezastruoasă a teritoriului Regimentului care „a sărăcit complet. Aproape toate animalele și celălalt avut au fost furate de secui; din această cauză pământul nu a putut fi însămânțat”.

Al treilea document, o scrisoare - însă după propriile mărturisiri de „dimensiunea unei cărți” - este adresată la 12 ianuarie 1870 din Năsăud de către Leontin Luchi fostului coleg de școală Alexandru Plăian la Herculane.

Pornind de la introspecția în trecut, Leontin Luchi devine „actorul” care descrie rolul său în evenimente și modul în care acestea s-au desfășurat. Înapoiat de la Viena, unde a ajuns alături de delegația care a prezentat doleanțele grănicerilor adoptate în Adunarea de la Năsăud din 13-14 septembrie 1848, Luchi aduce instrucțiunile Curții Imperiale la comandantul general al trupelor din Transilvania, generalul Puchner la Sibiu, alături de manifestul care va fi răspândit între locuitorii români prin care li se cerea să nu intre în conflict cu ungarilor civili pașnici. Apoi se încadrează în Regiment participând la operațiunile militare din toamna anului 1848, iarna și primăvara anului 1849, la bătăliile de la Târgu-Mureș și pe Valea Mureșului, Dej, Cluj, Baia-Mare, retragerea în Bucovina, invazia la Mureșenii-Bârgăului

ne numesc pe noi, pe negrăniceri”; în anii 1864-1870, când aveam și noi câte o adunare în interes național, Luchi se tulbura și amenința pe țărani, care vorbeau în interes național, zicând „Las' că ne vom curăța noi de ei”, în *George Bariț și contemporanii săi*, vol. VII, 1987, p. 380. Pe de altă parte, în anul 1871, Luchi își definea profesiunea de credință astfel: „La orice pas faci în viață cere mai întâi sfat conștiinței tale. Acest sfat urmează-l cu destoinicie și stăruință, căci este vocea lui Dumnezeu, ce-ți vorbește ție. Pacea cu tine însuși și de asemenea, cu lumea, îți va fi pentru aceea drept răsplătit și în aceasta, și numai în aceasta, stă adevărata fericire pe pământ”; apud Octavian Girigan, *Leontin Luchi, în Feldru, un drept la nemurire*, București, 2000, p. 350.

⁷ Aici maghiarii vor pregăti o rezistență înverșunată, prin săparea unor șanțuri adânci -paterii- unde au „îngropat” 12 tunuri „spre apărare contra armatelor rusești”; apud, *Nestor Șimon. Corespondență ...*, p. 173.

și retragerea din nou în Bucovina. În afară de relatarea operațiilor militare sunt interesante considerațiile sale asupra acuzațiilor aduse grănicerilor la sfârșitul ostilităților - „cu toate că grănicerii nu au fost mai răi decât infanteria, dar mai credincioși drapelului decât infanteria din care jumătate au fugit. Izvorul tuturor știrilor răutăcioase pornește de la Urban; el zice: grănicerii nu sunt disciplinați, în ce privește instrucția militară cu mult în urma infanteriei, că atunci la retragerea lui din Bistrița spre Bucovina cei mai mulți din grăniceri au fugit acasă. În ce privește prima acuzație, e nedreaptă. Nedreaptă pentru că, în ce privește lupta nu au rămas în urma infanteriei; în luptă erau curajoși și hotărâți, ascultau de ordinele ofițerilor și nu cedau până ce nu suna Țigănașul” - caracterizarea acestora în comparație cu trupele regulate privite „ca o unitate de paradă, și nimic mai mult. Însă când era vorba de eforturi și privațiuni, cazarmă, manej, făceau niște mutre posomorâte și strigau să meargă grănicerii, care nu primeau pasate în locul pâinii cazone cu toate că ei erau favorizați. Grănicerii obișnuiți cu eforturi rezistau, boii trăgeau greutatea însă caii pur sânge și ceilalți nobili nu se mișcau din loc, oricât s-ar lăuda și făli, totuși boii sunt mai de valoare”, mergând până la a identifica inovații la cel mai înalt nivel - „nu e de ajuns să fii un bun luptător dacă nu ai cine să te conducă. A fost o mare nedreptate să se reproșeze trupelor grănicerești; din ei s-ar fi putut forma ofițeri dacă aveau posibilitatea, vina o poartă Cabinetul de Război Imperial” - sublinierea motivației acestei atitudini - „*Dacă tu, dragă prieten, care ești născut grănicer, vei întreba ce scop au urmărit cu ponegrirea lor? nu pot să-ți spun alta, decât că, după purtarea loială a românilor, să nu poată avea pretenții*” și încheind cu regretul că trupa concentrată de Urban în Bucovina, în număr de 3.000 înarmată și organizată, a trimis-o în Galiția, în loc să o ducă în fața inamicului, fapt datorat concepției potrivit căreia „așteptăm armata rusească, uniți cu ei vor termina ușor cu ungurii”.

Documentele oferă câteva interpretări interesante și curajoase - având în vedere perioada în care au fost redactate - asupra unor momente, decizii și atitudini, vizând implicarea Regimentului de graniță de la Năsăud în evenimentele anilor 1848-1849, completând în acest fel informația deosebit de consistentă asupra acestora.

Intervențiile noastre s-au concretizat în note de subsol, pentru a identifica unele localități cu denumirea lor actuală și a lărgi aria informațională cu referire la unele probleme punctuale expuse în documente, întocmirea unor registre concise ale acestora și menționarea la sfârșitul fiecăruia a locului unde se păstrează, cât și în intercalarea unor termeni lipsă între paranteze < > pentru a completa textul.

În acest mod „actorul” Leontin Luchi devine personajul care dezvăluie aspecte mai puțin cunoscute - și datorită distanțării în timp față de acestea - adăugând un plus de informație față de consistența documentelor și lucrărilor referitoare la un eveniment care a marcat profund zona graniței militare năsăudene, atât în contemporaneitate, cât și pentru generațiile ce au

urmat și care a dovedit încă o dată caracterul aparte și comportamentul deosebit al locuitorilor de aici.

Document nr. 1.

1849, iunie 11, Cernăuți.

Scrisoarea adresată de Leontin Luchi lui Alexandru Savu la Iași în care relatează desfășurarea operațiunilor militare în zona Vatra-Dornei – Pasul Tihuța, Valea Bârgăului și Valea Someșului.

Dragă frate!

În sfârșit se apropie și din această parte rușii de Ardeal, după ce au stat aici și în împrejurimi trei lungi săptămâni. Ieri dimineață au plecat infanteria și cazacii, deținând circa 40 de tunuri; o baterie de călăreți se află încă aici și va însoți brigada de corsari care este așteptată să sosească. Marșul are loc înspre Tihuța și la data de 19 – după cum asigură generalii ruși – granița va fi trecută pe la Priporul Candrii.

Ungurii sunt pregătiți să facă primirea convenită oaspeților nordici, pe care-i va introduce <în Ardeal> colonelul nostru Urban, el este comandantul avangardei, formată din trupe austriece, și au săpat la Prund, în fața locuinței maiorului tranșee, în care au instalat 12 tunuri. Norocos faptul că acest punct poate fi ocolit și așa, am credința că kossuthiștii vor părăsi aceste fortificații înainte ca asupra lor să fie tras măcar un singur foc. Ei se tem foarte de muscali și această teamă va crește și mai mult după primele succese favorabile nouă. De aceasta nu mă îndoiesc de loc și sper că deja prima întâlnire va avea ca rezultat curățirea Bistriței, ceea ce va precede curățirea districtului nostru.

În Ardeal ungurii au fost aproape mai acolo învingători, unde i-a comandat Bem în persoană. Atacul din partea noastră va avea loc deodată și Bem se poate afla doar într-un singur loc, dacă el se află într-adevăr, în Ardeal.

Dejul și Clujul trebuie cucerite repede, pentru ca apoi să se poată opera din ambele puncte împotriva Băi-Mari și a Satului-Mare, și pentru a împinge dușmanii din partea de sus a Tisei, pe malul celălalt, și aceasta de fapt, uniți cu corpurile care au pătruns din Maramureș. Românii din Ardeal sunt amenințați de către eliberatori < kossuthiști > cu asimilarea.

Pentru aceasta însă nu li se va da timp și astfel vor fi curând să simtă urmările calomniilor lor aristocrației unguri, care au adus la izbucnirea Revoluției, au sprijinit-o și au adus-o la amploarea pe care a atins-o. Mulți unguri nu vor ajunge toamna.

[...]⁸.

Al tău sincer, Luchi.

A.N.D.J.BN., fond Anton Coșbuc, d. 356, f. 22-23.

⁸ În continuare urmează pasaje cu caracter personal.

Document nr. 2.

1849, iulie 26, Cernăuți.

Scrisoarea adresată de Leontin Luchi lui Alexandru Savu la Iași în care descrie desfășurarea operațiunilor militare începând de la Coșna până la Năsăud și situația teritoriului Regimentului de graniță.

Dragă frate!

După ce te-ai interesat în repetate rânduri de existența mea, cu toate că ar fi rândul tău să-mi scrii, mă simt obligat să-ți comunic următoarele. Cum îți închipui că voi pleca din Cernăuți fără a te anunța!

Regret, încă sunt tot aici, cu toate că mi s-a promis că voi fi trimis la graniță, ca să preiau comanda cercului de recrutare, dar nu îndrăznesc, căci, cât de ușor ar putea schimba colonelul hotărârea, dacă a avut-o?

Până la sfârșitul lui august nu voi părăsi Cernăuțiul, sperând ca până atunci va fi liniște în țară.

Grottejnheim, a cărui avangardă se formase din coloana lui Urban, era până în 21 luna curentă la Bistrița, în 23 a înaintat, fără să precizeze în ce direcție - scrie Urban din Iacobeni - spre Târgu-Mureș sau Cluj.

Presupun ultima, dacă s-a unit cu Būdner, ca să plece spre Oradea, dacă Bem e în Ardeal, și nu în Banat?

Vulpea bătrână va fi în curând încercuită, dar că va fi prins, mă îndoiesc, animalele acestea întotdeauna scapă printre hăitași. O să fim bucuroși dacă hoardele vor fi împrăștiate.

Regimentul nostru, compus din 2 batalioane se află în tabără la Preszmyl. Nu a avut norocul să ia parte la recucerirea patriei, cu toate că a cerut-o!

Districtul nostru a sărăcit complet. Aproape toate animalele și celălalt avut au fost furate de secui; din această cauză pământul nu a putut fi însământat.

Planul lor drăcesc s-ar fi realizat, dacă dura încă vre-o câteva săptămâni, ca să facă schimbul de populație cu secuii din comunele grănicerești⁹; începând cu Monari, Budac, Tiha, Rodna, Sângeorz, a fost timpul suprem ca rușii să înainteze.

Înaintarea din Coșna până la Mocod nu s-a putut face într-o clipă. În retragerea lor ungurii au avut timp să aprindă Feldru, Reبریșoara - de la

⁹ La 22 februarie 1849 generalul Bem i-a încurajat pe secui să se stabilească în zona Bistriței; oferta era adresată celor cu vârsta între 24-40 de ani, iar doritorii erau convocați pentru întâlnire, la Târgu-Mureș; apelul nu a avut efectul scontat; apud, Szilagy Zoltan, *BESZTERCEVIDÉK. A NÉPEK ÉS A HEGYEK SZORÍTÁSÁBAN (Zona Bistriței în încleștarea popoarelor și munților. Retrospectivă istorică)*, LITERA-VERES-SZÉKELYUDVARHELY, 2006, p. 160; vezi și Kövari Laszlo, *Erdely Története 1848-1849*, Pesta, 1861, p. 179 sqq.; „Közlöny”, nr. 46; Szeremlei Samu, *Magyarország Krónikája Az 1848. És 1849. Évi Forradalom Idejéről*, Pest, 1867, p. 194.

podul Gersa până la cartierul general din Năsăud – de la biserică către Salva, până la poarta din jos; cu această ocazie am pierdut și casa mea părintească.

[...] ¹⁰.

Al tău prieten, Luchi, căpitan.

Ibidem, f. 35–36.

Document nr. 3.

1870, ianuarie 12, Năsăud.

Scrisoarea adresată de Leontin Luchi lui Alexandru Plăian – fost coleg de școală – în care relatează participarea regimentului de graniță de la Năsăud la operațiunile militare din Transilvania în timpul Revoluției de la 1848–1849.

Dragul meu prieten!

„Vii târziu, conte Isolani, dar totuși vii!”. Cu cuvintele acestea a primit Wallenstein pe prietenul și colaboratorul pentru planurile sale de a ataca regiunea Bohemia, și dacă nu am avut ca el, la Eger, aceeași soartă. Și eu dragă Vlaicu, îți răspund la scrisoarea ta, care mi-ai scris-o acum 2 ani din Băile Herculane, în 20 septembrie 1867, și totodată, la aceea pe care mi-ai trimis-o cu Th. Paveglia de curând. Cu nimic nu mă pot scuza, și m-am supărat, dar de abia după ce mi-ai trimis scrisoarea cu Paveglia, în care-mi amintești că nu ți-am răspuns, am găsit-o după ce am răscolit toate hârtiile. Așa ceva nu ar fi voie să i se întâmple unui funcționar. Unica scuză e că sunt bătrân și uituc. Acesta a și fost motivul pentru care am ieșit la pensie. Am 62 de ani, corpul pentru anii care îi am e destul de rezistent, însă memoria e uneori așa de slabă, că sunt zile în care nu sunt capabil de nimic. În starea asta sunt greșeli pe care le faci, explicabile și inevitabile; rămâne aceluia care suferă să înțeleagă și să ierte. Însă nu-ți permit ca tu să te revanșezi, te-ai pedepsi cu aroganța mea tăioasă.

Soarta ta, dragă Plăian, în ce privește cariera ta militară, nu ți-a fost favorabilă, ca de altfel, multor camarazi, din cauza evenimentelor din 1848. Dar eu cred, că destinul, care pe noi ne-a sortit cu bunătate părintească, te-a despăgubit cu o căsnicie fericită. Dacă de fapt, e așa cum bănuiesc, atunci mulțumește Creatorului tău, căci tu posezi o fericire pe care nici o poziție în lume nu ți-o poate da. O căsătorie fericită e cerul aici pe pământ; mai mult, pe lângă cele necesare ale vieții materiale, nu putem pretinde de la Dumnezeu.

Acum o scurtă descriere a evenimentelor de la 1847, februarie, regimentul în permanență la insurgenți; cum ai scăpat de trista soartă a camarazilor tăi. Oricum, s-ar fi întâmplat, destinul te-a apărut. Mulțumește-i pentru asta.

¹⁰ În continuare pasajele conțin informații cu caracter personal.

În ce mă privește pe mine, și dacă în repetate rânduri am fost lovit greu de Dumnezeu în acești 22 de ani de la 1847, totuși au fost ani foarte fericiți. Cum și prin ce, vei afla din următoarele.

Până în anul 1848, ca locotenent-adjutant al regimentului am fost avansat din 20 octombrie, în același an, depășindu-l pe Piercech – acum căpitan cu domiciliul în Viena, cu gradul de căpitan II. Nu cu mult înainte am fost trimis ca curier (sic!), ca să duc cererile regimentului la Viena¹¹; la Viena am plecat pe la Cernăuți, Lemberg, și Krakau¹². În 30 septembrie 1848 am plecat cu trenul la Presburg¹³, ca să mă întâlnesc cu camarazii noi din regiment și am scăpat de moarte – fiind bănuțit că fac parte și eu din răsculați – numai printr-o minune. La fel a vrut destinul ca eu, cu 12 ore înainte de izbucnirea răscoalei, am plecat din Viena și astfel, am reușit să previn o viață de mizerie, pe care au avut-o 2 companii care erau în Presburg și s-au alăturat corpului de armată a lui Windischgraetz.

La întoarcerea mea din Viena – via Lemberg – duceam cu mine ordine de la ministrul de război pentru Urban și pentru comandantul Puchner. În Năsăud am găsit pe Urban cu 2 batalioane (1 batalion era la Leopoldstadt și 2 companii la Banns); se pregătea de plecare la Reghinul Săsesc, ca să lupte contra secuilor. În Târgu-Mureș am aflat că pe șoseaua Bistrița – Târgu-Mureș – Sighișoara – Mediaș, n-am să pot trece, fiind ocupată de secui și unguri până la Târgu-Mureș (căpitan Bauer și Köffler, infanterie); și totuși, cu orice risc, trebuia să duc pachetul. Pe vremea aceea au fost condamnați la moarte 2 români în Dej, așa că nici prin Cluj nu era cazul să trec, deci am ales câmpia, prin Lechnitz¹⁴, Budatele¹⁵, Zah¹⁶, Tóhát¹⁷ și așa mai departe, însoțit de 4 pușcași ai regimentului nostru; în 13 octombrie 1848 am plecat din Bistrița și în 16 octombrie am sosit la Sibiu. Pe drum am auzit că nici zona asta nu e sigură, în 11 au fost văzuți înspre Zege¹⁸ și Zah, husari kossuthieni. Însă de eroii aceia prea puțin îmi păsa, că din Lechința am fost însoțit de 40 de soldați înarmați, și aceștia, cu cei 4 bravi ostași cu care am plecat din Bistrița, erau destui ca să pună la respect husarii.

¹¹ Este vorba despre postulatele celei de a doua Adunări a grănicerilor de la Năsăud, din 13-14 septembrie 1848; textul în limba germană și tradus în limba română, inclusiv sursele documentare după care s-a publicat, la Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, *Revoluția de la 1848-1849 în zona regimentului grăniceresc năsăudean. Contribuții istorice și demografice*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 60-66; reluat în limba română, la Nestor Șimon, *Starea regimentului și evenimentele din anii 1848-1849*, pp. 156-159; din delegație au mai făcut parte Gavril Pop, Florian Porcius și Vasile Nașcu, conform Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 18; Macedon Popu, *Activitatea vicarilor foranei eppesi gr. cat. din districtu Naseudului, de la înființarea Vicariatului până la Vicarulu Anchedimu Popu inchisive*, Budapesta, 1875, p. 58 sq.

¹² Cracovia.

¹³ Bratislava.

¹⁴ Lechința

¹⁵ Budești.

¹⁶ Zau de Câmpie.

¹⁷ Tău lângă Sebeș-Alba.

¹⁸ Țigău.

În pachetul pe care l-am predat lui Puchner erau și manifestele pe care le-am împărțit țăranilor. Lămurindu-i după instrucțiunile primite din Viena, ca pe ungerii rămași acasă, să-i lase în pace. Românii eram înarmați numai cu lănci, puști vedeai numai la puțini. Conducători pricepuți nu prea aveam, și nici ungerii nu prea aveau.

În Sibiu nu știau ce hotărâre să ia; lui Puchner i-au trebuit 3 zile, după primirea manifestului din 3 octombrie¹⁹, ca în fine, în 19²⁰, să ia conducerea asupra lui; bineînțeles că Clujul a protestat, mai ales ungerii. Puchner nu a comandat numai în 4 februarie la Vizakna²¹, și acesta a fost motivul că noi am fost bătuți la Vizakna și Mediaș, în 3 martie 1849. De altfel, îți recomand să citești cartea *Winterfeldzug... 1848-1849 in Siebenbürgen*, și citind-o, te vei lămuri de nenorocirea noastră.

Din Sibiu am fost trimis de comandantul la regimentul meu; m-am întors prin Moldova și am sosit în 2 noiembrie în Wallendorf²², lângă Bistrița. Regimentul era compus din 2 batalioane, 1 companie grăniceri bucovineni, 1 divizie ducele Ferdinand Mainz Chotteburg, care era – natural – voluntar, sub comanda lui Urban.

Trupa aceasta a fost respinsă de către secui la 1 noiembrie 1848 din Reghin și maiorul Betzmann din regimentul I secuiesc, amăsurat – așa suita lui i-a dictat – ar fi putut foarte ușor să-i respingă pe Valea Mureșului în sus. Dar așa, fără ca să fie urmăriți au ajuns la Bistrița, probabil din cauză că erau demoralizați, probabil din motive că erau amestecați cu rezerviști. Trupele acestea secuiești au fost atacate la Târgu-Mureș de mareșalul Gedeon; aruncate și împrăștiate, ele au dispărut în grupuri în patria lor.

Din Wallendorf la Bistrița m-a trimis Urban acasă, ca să înmormântezi soția, care a murit în 5 noiembrie 1848. În 10 noiembrie am plecat în urma regimentului lui, pe care l-am găsit la Gherla, lăsând copii orfani în grija lui Dumnezeu și a unor prieteni buni. Săracii s-au refugiat mai târziu, în 2 ianuarie 1849 din cauza ungerilor în Bucovina, unde au rămas până în aprilie 1849, fără apărare, numai în seama bunului Dumnezeu; în Cernăuți a murit cel mai mic, iar ceilalți au rămas acolo până în iunie 1850, sub ocrotirea surorii soției mele, cu toate că în 1849 am fost nevoit să mă deplasez la Sibiu.

Urban plecă în 6 noiembrie 1848 către Cluj, a ocupat în 8 decembrie Dejul, în 9 decembrie, Gherla, a respins atacul ungerilor din Cluj, după ce trupa lui, sub comanda generalului Wardener, care venind din Cernăuți cu două batalioane, o jumătate baterie de tunuri, uniți, a format brigada Wardener. Brigada aceasta a ocupat Clujul, care a fost părăsit de unguri. În

¹⁹ Prin care împăratul „a răsturnat toată puterea arogantă și ocârmuirea nelegiuită și teroristică pe care a proclamat-o dieta din Budapesta, cât pentru Ungaria, atât pentru Ardeal, sub președinția lui Ludovic Kossuth”; apud, Nestor Șimon, *Starea regimentului și evenimentele din anii 1848-1849*, p. 179.

²⁰ Vezi textul și sursele documentare în *Ibidem*, nota 5.

²¹ Ocna Sibiului.

²² Unirea.

22 a plecat Urban cu un batalion grăniceresc de câmp, 2 batalioane de infanterie (Parma Cordonisten și Marele Duce Karol Ferdinand, divizionul Max Chevlegers și apoi o baterie) către Dej, unde, după o luptă de ½ ore a bătut pe Katona Miklos; fără să se oprească, acesta s-a retras până la Baia-Mare, cu toate că avea 200 oameni trupă activă, 300 Viener Aulisten (o trupă bună și hotărâtă, o diviziune husari de Chobourg), rezerviști, toți împreună, 16.000 de oameni, 14 tunuri sub comanda lui. Auliștii și husarii s-au luptat bine. Husarii au format ariergarda salvând toate bunurile, acesta a fost meritul lor.

La începutul luptei Katona și-a salvat persoana lui (a fugit!), și așa, nici trupele de honvezi și garda națională nu au avut nici un motiv ca să lupte mai departe. Ele au urmat pe viteazul lor conducător. Asta s-a întâmplat în 24 noiembrie, în 25 erau deja în Baia-Mare, în siguranță. Trupele acestea, în afară de rezerviști, le-a luat mai târziu Bem sub comanda lui, când la sfârșitul lui noiembrie a început operațiile din Baia-Mare către Ardeal, sub comanda acestuia, au fost mai fericite decât sub comanda lui Katona. Urban l-a urmărit pe Katona până la Sincu, la 3 km. de Baia-Mare, dar a fost rechemat la Cluj, unde a sosit în 4 decembrie. În 14 decembrie a plecat spre Ciucea, ca să dea un atac combinat, înțeles cu Wardener, contra ungarilor, la Nagy-Almaș²³. În 18 după masă a ajuns Urban în fața inamicului, care până la 10 seara a atacat cu tunurile, natural, fără succes. În 19 trebuia să se întâmple atacul combinat hotărât înainte, însă nu a reușit, pentru că nu au atacat deodată, și așa Wardener a plecat la Cluj, iar Urban la Jimbor. Între timp Bem venea din Baia-Mare spre Ardeal, a forțat pe colonelul Jablonsky, din infanteria Marelui Duce Karl Ferdinand să părăsească Dejul, ocupă în 25 Clujul, pe care Wardener l-a părăsit fără a opune rezistență, după ce s-a convins că nu va avea nici un rezultat. Urban era în 25 dimineața în Jimbor, pe care l-a părăsit, când a aflat că Wardener a părăsit Clujul, și-a condus trupele lui prin liniile inamice până la Apahida; în 28 decembrie a ajuns la Bistrița, unde a luat sub comanda lui 10 companii Karl Ferdinand care din Dej s-au retras acolo, deoarece comandantul lor, colonelul Jablonsky, se îmbolnăvise. Din regimentul nostru a găsit Urban în Bistrița 4 companii Wardener din batalionul de câmp, care l-a avut sub comanda lui; a luat 2 companii Jablonsky cu el la Alba-Iulia, altele două, prin neglijența comandantului lor au întârziat plecarea și au fost prinse de trupele lui Bem în apropierea Clujului.

Urban se credea sigur la Bistrița, crezând că Bem va pleca spre Sibiu. Dar a greșit în presupunerea aceasta, căci Bem a căutat să se debaraseze de el, urmărindu-l. Înaintea Bistriței l-a așteptat Urban, fără a se angaja în luptă, în speranța că nu-l va urmări, s-a retras în Bucovina, dar iar a greșit, căci Bem l-a urmărit până la Vatra-Dornei, pe care Urban, după o scurtă luptă, a părăsit-o, ca să se retragă la Câmpulung. Scăpat de grija lui Urban, Bem a

²³ Almașul Mare.

plecat spre Sibiu, în care a ajuns în 10 ianuarie 1849. Înainte de a ajunge în Sibiu, a bătut trupele lui Puchner la Gálfalva²⁴.

Urban a ocupat, după plecarea lui Bem, Dorna, unde a rămas până în 3 februarie 1849. Dacă între timp ai citit cartea *Campania de iarnă în Ardeal Winterfeldzug ...*, o să găsești în ea acuzații aduse grănicerilor noștri, pe care nu le pot trece cu tăcerea, fiindcă sunt răutăcioase și nedrepte. Tu, care pe vremuri nu prea ai fost încântat de grănicerii noștri, ceea ce vreau să-ți spun acum nu ai să dai pe deplină crezare, și ești inclinat să condamni. Cu toate că grănicerii nu au fost mai răi decât infanteria, dar mai credincioși drapelului decât infanteria, din care jumătate au fugit. Izvorul tuturor știrilor răutăcioase pornește de la Urban; el zice: grănicerii nu sunt disciplinați, în ce privește instrucția militară, cu mult în urma infanteriei, că atunci, la retragerea lui din Bistrița spre Bucovina, cei mai mulți din grăniceri au fugit acasă. În ce privește prima acuzație, e nedreaptă. Nedreaptă, pentru că, în ce privește lupta, nu au rămas în urma infanteriei; în luptă erau curajoși și hotărâți, ascultau de ordinele ofițerilor și nu cedau, până ce nu suna țigănalul. Asta chiar Urban a mărturisit-o. El a spus după lupta din Voivodeni²⁵ în 31 octombrie 1848 chiar mie: băieții s-au ținut în lanțul tiraulier așa, parcă ar fi fost pe câmpul de instrucție. În timp de 5 minute au căzut din lanț din Rebrîșoara și din Năsăud, 8 morți, dar oamenii nu s-au descurajat; însă o trupă, dacă în prima luptă nu-i piere curajul, cu siguranță că în următoarele lupte nu vor fi lași. Grănicerii deci s-au luptat bine; bravuri militare nu o să găsiți nici odată unde nu este disciplină. Nimeni nu a negat faptul că unii din grăniceri noștri - care au prevăzut faptul că Urban cu coloana lui va pleca în Bucovina - au plecat acasă. Dar de ce nu se pomenește nici unde, că acești grăniceri n-au fost numai vreo 50 și au urmat companiile în Bucovina, cu toate că ungerii țineau drumurile bine păzite; drumul spre Bucovina a fost foarte periculos și greu. Motivul plecării lor a fost lipsa de îmbrăcăminte, după lupte continue de 10 săptămâni, au rămas complet dezbrăcați și epuizați; toți acești așa ziși fugari, s-au întors bine îmbrăcați.

Faptul acesta, dacă era mai mult simț de dreptate și conștiință, nu trebuia trecut cu tăcere; ulterior, trebuia amintit faptul acesta. Trupa este și va fi - cu excepții - întotdeauna, aceea ce știu să facă conducătorii, și în special, ofițerii, din ea, aceasta nu se poate nega. Dacă grănicerii au fost mai puțin instruiți decât trupa de linie, cine a fost vinovat?, tot ofițerii, în frunte cu Urban, care în privința aceasta a neglijat datoria, și nu trupa, care întotdeauna a fost ascultătoare și supusă. Neajunsurile acestea se datoresc faptului lipsei de ofițeri, căci nimeni nu s-a gândit ca, din timp să formeze ofițeri, așa că, la formarea a 3 batalioane, în octombrie 1848, au fost numiți ofițeri care nu corespundeau nici de cum. Asta a știut-o foarte bine Urban și a regretat-o amar. Nu e de ajuns să fii un bun luptător, dacă nu ai cine să te conducă. A fost o mare nedreptate să se reproșeze trupelor grănicerești; din

²⁴ Galfalău.

²⁵ Sântioana de Mureș.

ei s-ar fi putut forma ofițeri, dacă aveau posibilitatea, vina o poartă Cabinetul de Război Imperial.

Acestea toate le știa Urban mai bine ca noi toți, dar ce l-a determinat ca el să descopere toate neajunsurile acestea? Cu toate ponegririle aduse regimentului nostru, batalionul I a fost reabilitat și decorat, toată lumea și-a format părerea, asemenea lui Urban, cu toate că el se laudă că a contribuit la decorarea regimentului 50 infanterie, Mare Duce de Baden.

Fostul nostru colonel Luxetich spunea de un plutonier, desigur grănicer, că fiii ofițerilor și nobililor din țară erau toți comandanți, când l-a propus la gradul de ofițer, plutonierul a spus că nu e dansator, dar în afara saloanelor e un ins pe care te poți baza. În comparație cu grănicerii, am privit trupele de linie ca o unitate de paradă, și nimic mai mult. Însă când era vorba de eforturi și privațiuni, cazarmă, manej, făceau niște mutre posomorâte și strigau să meargă grănicerii, care nu primeau pasate în locul pâinii cazono, cu toate că ei erau favorizați. Grănicerii obișnuiți cu eforturi rezistau, boii trăgeau greutatea, însă cailor pur sânge și ceilalți nobili nu se mișcau din loc, oricât s-ar lăuda și făli, totuși, boii sunt mai de valoare. Comparația între aceste două trupe nu e estetică, în orice caz, nu după gustul împăratului, dar potrivită. Sper ca noua lege de recrutare va aprecia valoarea noilor trupe și vor fi ce au fost grănicerii înainte.

Dacă tu, dragă prieten, care ești născut grănicer, vei întreba ce scop au urmărit cu ponegrirea lor? nu pot să-ți spun alta, decât că, după purtarea loială a românilor, să nu poată avea pretenții (s.n.).

Aceasta s-a putut observa după purtarea lor din anii 1849-1860, au fost priviți ca neloiali și ponegriti ca daco-romani. Bine fie, domni din Viena! v-ați ajuns scopul, dar și noi am putut ceva: pe viitor vom fi față de voi modești și fără pretenții, și nici odată nu ne vom gândi să vorbim de pretenții, căci acum avem altă patrie, obligații și drepturi. Adio cu Dumnezeu, pentru totdeauna!

După această digresiune, pentru care, dragă Sandor, te rog să mă ierți, căci ce e în gușă, și în căpușă, innod firul povestirii mele de la ocuparea Dornei de către coloana lui Urban; până în 3 februarie 1849, a fost avangarda diviziunii Malkovsky.

[...] ²⁶. După cum ți-am spus, Urban, după retragerea din Ardeal, a rămas în Bucovina, ca trupa lui să se refacă, având mare nevoie de odihnă și îmbrăcăminte, făcând impresia unor cerșetori. El a rămas până în 3 februarie 1849 în Dorna; în ziua aceea a luat 2 companii din unitatea Mare Duce Karl Ferdinand, 2 companii Siskovits și 1 companie din cordonul de grăniceri bucovineni, plecând cu trupa aceasta, conduși de grăniceri bărgăuani, peste munții înzăpeziți, la Borgo-Mureșeni, în zorii zilei de 6 februarie. Acolo au capturat 3 companii infanterie Împăratul Alexandru 50 husari de Kobourg, 3 tunuri și un drapel. Comandantul trupelor de avangardă a fost maiorul

²⁶ Însemnările continuă în 3 și 15 ianuarie, cu notații personale privind sărbătorile noului an.

Koffler, feciorul generalului decedat Koffler de Vorwende. N-a fost vina lui Koffler că atacul a reușit, totul a fost bine pregătit, Urban însă bine condus de grăniceri a reușit prin surprindere, să-l atace din flanc. Maiorul Koffler nu s-a așteptat să fie atacat din partea aceea. Dacă nu reușea atacul lui Urban, cădea prizonier, dacă ungurii nu aveau atunci pe Bem ca și comandant, l-ar fi executat pe Urban imediat, așa revoltați erau contra lui.

Pentru succesul acesta a primit Urban ordinul Maria Terezia și predicatul *de Mureșeni*. Atacul din Mureșeni a avut ca urmare retragerea ungarilor, sub comanda colonelului Ritzko, din Bistrița până la Șieu-Măgheruș, ca și retragerea din Valea Someșului până la Beclean. Imediat a urmat diviziunea lui Malkovsky din Bucovina, coloana lui Urban fiind avangarda care, în februarie 1849 a ocupat Livezile. În 18 februarie a atacat Urban pe Ritzko cu trupele lui la Șieu-Măgheruș, atacul a reușit peste așteptări. 300 prizonieri și 2 tunuri au căzut în mâinile noastre, căci colonelul Ritzko, fiind grav rănit, a murit la Bistrița. Trupele lui Ritzko s-au retras în dezordine până la Cluj. Dragonii au pierdut în lupta aceasta pe locotenentul conte Baudissen, care a confundat - fiindcă nu vedea bine - pe husari cu dragonii și atacându-i, a fost rănit mortal.

Avantajul nu a fost folosit de trupele imperiale ca să înainteze spre Târgu-Mureș, unindu-se cu armata lui Puchner, ca să atace pe Bem între două focuri, atunci l-ar fi distrus; e vina mareșalului Malkovsky, care respingând propunerea lui Urban, răspunzând că el are ordin să apere Bucovina. Trăiască *coada!* Deci noi am rămas în Bistrița până în 24 februarie.

Bem, care s-a convins că trebuie să se scape de Urban, dacă vrea să facă față cu succes lui Puchner, s-a întors imediat de la Mediaș contra lui Urban, desigur cu forțe superioare, l-a aruncat pe Urban și divizia Malkovsky, la 28 februarie 1849, înapoi în Bucovina; totuși, nu fără ca ariergarda lui Urban să opună rezistență la Borgo-Mureșeni și Borgo-Prund. Urban a pierdut cu ocazia aceasta, 2 ofițeri și peste 50 morți, între care și 25 din cei 200 grăniceri care au participat la luptă. Dovadă că aceștia au rezistat pe poziție rezultă din însăși mărturia lui Urban, de la Șieu-Măgheruș, unde acestora - inamicilor - li s-au numărat 5-6 morți, căci inamicul surprins cum a fost, nu a rezistat mai mult. Divizia lui Malkovsky s-a retras din fața lui Bem, fără a trage un glonț. Desigur că încă erau în Ardeal, așa că, n-a putut striga opriți-vă! numai la Priporul-Candrii; a fost însă atât de greșit să nu-l urmezi, după ce și Malkovsky a avut simț ca să-l urmeze în 26 la Joseni și Prund, cu toate că Urban a încercat să-l momească. Una pentru alta! Da, dragă frate, polonezii sunt oameni galanți, tot prind numai cu mânușile. Acești 2 domni s-au întâlnit mai târziu - aprilie 1849 la Caransebeș - unde Malkovsky însăși i-a făcut lui Bem complimentul, ca să plece grăbit la Cereni, în România. Urban s-a fâlit că l-a aranjat pe Malkovsky la Viena, însă în același an a murit Malkovsky, fără glorie. Urban, din data de 10-16 februarie 1849 a concentrat toată populația aptă de luptă. Trecând a doua oară în Bucovina, a înarmat-o și organizat-o, formând 2 batalioane, compuse din

3.000 de oameni. De ce a trimis mai târziu trupa aceasta în Galiția, în loc să o ducă în fața inamicului? Răspunsul e mai mult ca sigur, așteptăm armata rusească, uniți cu ei, vor termina ușor cu ungurii.

La intrarea rușilor în Cernăuți, aceștia au văzut batalioanele române. Unul din ofițerii lor m-a întrebat mai târziu ce fel de țărani înarmați sunt, care au trecut ¼ km. prin fața lor?, când am răspuns că aceștia sunt trupe instruite și înarmate, și de ce poartă haine țărănești, a răspuns, la noi nu se poate întâmpla nici odată. I-am spus că trupa va fi reconcentrată în Galiția și va fi întrebuințată în Ungaria. El a clătinat din cap și a tăcut. Regimentul, adică cele 2 batalioane au fost înarmate acolo și s-au întors în Ardeal în 1850, din care s-a format în martie 1851, regimentul nr. 50 infanterie.

La plecarea regimentului în 1849 din Cernăuți, eu am rămas acolo ca și comandant al depozitului regimentului și al administrației; după 3 luni, în august 1849 m-a luat cu dânsul la Sibiu generalul Wohlgemuth, care a fost numit acolo ca guvernator al Ardealului, unde am fost până în mai 1850; pe urmă am fost numit comandantul cercului de recrutare - totodată am trecut ca civil în slujba statului - în Lăpușul Unguresc, unde m-au urmat și copiii, venind din Cernăuți.

Vei întreba ce m-a hotărât să plec din armată? Am plecat pentru familia mea. După cum știi, eram văduv de un an și jumătate, împovărat cu 4 copii; pe urmă am aflat în Sibiu că institutul grăniceresc se desființează. Ca ofițer de infanterie eram să car copiii după mine, căci nu aveam pe nimeni cui să încredințez supravegherea lor; în tot cazul, existența mea ca ofițer era imposibilă, căci cu solda mea nu aș fi putut face față. În cazul de față nu mi-a rămas altceva decât să ies la pensie cu 600 florini, cu toate că nu aveam decât 43 de ani, eram sănătos și capabil.

[...] ²⁷.

Dragul meu bătrân! În loc de a-ți scrie o scrisoare, *am scris o carte*. Ai vrut să afli întâmplările mele din 1846²⁸, când ne-am văzut ultima dată. Aici ai o scurtă descriere a anilor petrecuți, de când nu ne-am văzut, lectură pentru o seară. M-ar bucura dacă o să afli că descrierea mea ți-a făcut plăcere și dacă dorești, îți voi mai scrie despre întâmplările mele. Cred că nu ai pierdut tot interesul pentru patria ta și dorești să afli cât mai mult despre ea, mai ales - presupun - că nu intenționezi să o revezi. Totdeauna stau cu plăcere la dispoziția ta.

Predă stimatei doamne omagiile mele și sărutări de mâini, pe tine te îmbrățișează cu drag bătrânul tău prieten,

Leontin Luchi, pensionat k.k.²⁹

Ibidem, f. 87-110.

²⁷ Urmează pasaje care redau evoluția carierei în domeniul administrației și o enumerare a foștilor colegi de școală, încă în viață cu locul unde s-au stabilit și ocupația.

²⁸ Adică începând cu anul 1846 și până în momentul redactării scrisorii, 12 ianuarie 1870.

²⁹ Kaiserliche-Königliche = cesaro-regesc.

**LEONTIN LUCHI - DES TÉMOIGNAGES INÉDITS
DE LA RÉVOLUTION DE 1848-1849**

Résumé

L'auteur présente trois documents inédits élaborés par un personnage avec un rôle important dans les événements des années 1848-1849 dans la zone du Régiment de la frontière de Năsăud, Leontin Luchi.

Deux de ceux-ci sont des descriptions contemporaines aux trois événements, élaborées pendant les mois de juin et juillet 1849, le troisième est une mémorisation des événements de la perspective du temps écoulé depuis, étant élaboré en année 1870.

Les documents présentent des aspects moins connus des le déroulement des événements des années 1848-1849 et le rôle qu' en a eu le Régiment II-^e de la frontière de Năsăud.

PRESA POLITICĂ DE LIMBĂ GERMANĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA NEOABSOLUTISTĂ. DER SATELLIT (1850-1858)

Nicolae TEȘCULĂ

Presa de-a lungul timpului a reprezentat un mijloc de informare prin care oamenii au putut să-și sature setea de cunoaștere. Progresul societății industriale moderne a adus după sine și o cerință în domeniul informării, care s-a manifestat prin intermediul presei.

În Transilvania, la mijlocul secolului al XIX-lea, exista deja o tradiție în domeniul presei. Primul ziar a apărut în anul 1775 la Sibiu (*Theatral Wochenblatt*), iar în perioada Vormärtz-lui, s-a ajuns la o înflorire a acesteia prin apariția foilor brașovene ale lui Johann Gött și odată cu ele și a primelor ziare românești. Punctul culminant în domeniul presei scrise a fost la mijlocul secolului, în anii revoluției. Ela Cosma, în lucrarea sa dedicată presei săsești din perioada revoluției, arată că pentru Sibiu și Brașov existau 10 organe de presă, care polarizau întreaga viață politică a sașilor ardeleni¹.

Factorii care au dus la această evoluție a presei în prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt determinați de o serie de invenții, care au marcat epoca. Printre altele am adăuga aici rolul avut de dezvoltarea căilor de comunicație la mijlocul secolului al XIX-lea, apariția telegrafului, a rețelei de căi ferate, care a dus la o circulație mult mai rapidă a informațiilor, iar mijlocul de propagare a știrilor era realizat de presă.

Rolul presei în circulația ideilor, în exprimarea opiniilor în legătură cu problemele cu care se confrunta societatea, a dus după Revoluție la organizarea de către stat a unui sistem, care pe de o parte îngrădea rolul și locul presei în cadrul societății, dar pe de altă parte, dându-și seama de forța importantă a presei scrise a transformat-o într-un *instrumentum regni*.

După 1850 numărul publicațiilor în domeniul presei politice se va reduce practic la o singură publicație pentru Sibiu și Brașov, în jurul cărora vor gravita două sau trei suplimente. După introducerea legii cenzurii din iulie 1852, ziarele vor renunța la abordarea de analize și comentarii cu privire la viața politică din Transilvania și Imperiu și se vor axa pe informarea detaliată a cititorilor asupra evenimentelor mondiale prin lungi și bune extrase din presa europeană a vremii. Mai mult chiar, foaia sibiană va avea o

¹ Ela Cosma, *Presa săsească și revoluția de la 1848/1849*, Cluj-Napoca/Heidelberg, 2002, p. 28, în continuare *Presa...*

atitudine oficială, ceea ce îl va determina pe R. Briebrecher, în studiul său dedicat perioadei neoabsolutiste să declare că după introducerea cenzurii în 1852, *Siebenbürger Bote* a încetat a mai fi un ziar al sașilor ardeleni².

În perioada 1850-1860 vor exista doar două publicații periodice cu caracter politic și informațional în Ardeal și anume *Siebenbürger Bote*, editat la Sibiu de Theodor Steinhausser și *Kronstädter Zeitung*, de la Brașov în tiparnița lui Johann Gött.

Despre foaia brașoveană, *Kronstädter Zeitung*, putem spune că a apărut în urma prefacerilor revoluționare ale evenimentelor de la mijlocul secolului al XIX-lea. Ziarul continuă practic tradiția lăsată de prima foaie, care a apărut la Brașov și anume *Siebenbürger Wochenblatt*, sub inițiativa și devotamentul aceluiași inimos tipograf și editor Johann Gött.

Va apărea din martie 1849 sub acest titlu și se va evidenția în perioada neoabsolutistă, cu toate opreliștile determinate de legile cenzurii ca o gazetă dedicată informării cititorilor. Deși în perioada aceasta nu se va putea impune ca un ziar de analiză a evenimentelor interne, prin informațiile externe aduse în paginile ziarului, mai ales asupra mișcărilor naționale din Europa, va eluda cenzura, ceea ce demonstrează încă o dată spiritul liberal și curajos al editorului brașovean.

Ernst Weisenfeld în lucrarea sa dedicată presei săsești arăta că Gött a fost unul dintre singurii editori, care în această perioadă și-a permis să selecteze și să taie din informațiile oficiale grație unei bune relații cu Guberniul Transilvaniei³.

Legat de suplimentele foii brașovene, acestea vor fi în număr de trei. Vom avea de-a face cu continuarea edițiilor suplimentelor din anii anteriori revoluției și aici este vorba de *Satellit* și *Blätter für Geist, Gemuth, und Vaterlandeskunde*, la care am adăuga *Protokollen der Kronstädter Handel und Gewerbekammer*.

Blätter für Geist, Gemuth, und Vaterlandeskunde, după revoluție va apărea, cu excepția anului 1853, până în 1858. Inițial nu avea o dată precisă de apariție fiind trimisă gratis abonaților, apoi din 1856 va apărea miercuri. Conținutul era unul literar și din păcate foarte puține numere se păstrează în bibliotecile publice. Apariția celor două suplimente va fi sistată în 1858 din motive financiare⁴.

Din 1858 va apărea un alt supliment al ziarului *Protokollen der Kronstädter Handel und Gewerbekammer*, în format mic de 16 × 24 cm, având 16 pagini și cu o periodicitate lunară. Acest supliment va conține rapoartele ședințelor Camerei de Comerț și Industrie din Brașov.

Satellit va apărea pentru prima dată la 13 ianuarie 1840 ca și supliment a lui *Siebenbürger Wochenblatt*, unde colaborator dedicat va fi Anton

² R. Briebrecher, „Unter dem Absolutismus (1850-1860)”, în *Hundert Jahre. Sächsische Kämpfe. Zehn Vorträge aus der Geschichte der Siebenbürgen Sachsen im letzten Jahrhundert*, Herausgegeben Friedrich Teutsch, W.Krafft Verlag, Hermannstadt, 1896, p. 215.

³ Ernst Weisenfeld, *Die Geschichte die politische Publizistik bei den Siebenbürger Sachsen*, Berlin, 1938, p. 76.

⁴ Ela Cosma, *Presa...*, p. 35.

Kurz. Născut în Moravia în jurul anului 1800, Kurz va ajunge în Ardeal ca și secretar al contelui Kemény. Prin intermediul acestuia va face cunoștință cu Gött, devenind unul dintre cei mai fideli colaboratori ai publicațiilor acestuia. Pasionat de istorie va pune bazele revistei *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk-und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, pe care o va coordona pe toată perioada existenței acesteia (1844–1847). Va rămâne fidel revoluției maghiare și își va găsi sfârșitul în bătălia de la Albești din 31 iulie 1849⁵.

Legat de *Satellit*, putem spune că se va integra în cadrul publicațiilor existente în Transilvania și va fi o prezență activă până și în perioada revoluției⁶.

Va reapărea începând cu ianuarie 1850, până în decembrie 1858. Avea un format mic Quart, iar perioadele de apariție aleatorii. Astfel, pentru anul 1850 găsim în frontispiciul ziarului: „... apare pe de-a întregul într-un timp periodic”. Observăm că tipărirea suplimentului era determinată de o ritmicitate stabilită sau știută doar de editor. Din analiza numerelor se observă că apariția sa era cam la trei zile. Din 1851 va fi editat de două ori pe săptămână, marți și sâmbătă, și probabil din motive financiare în 1855 va fi tipărit doar o dată pe săptămână sâmbătă, când i se va schimba și titlatura în *Der Satellit. Conversationsblatt zur Kronstädter Zeitung*. Din 1856 și până în 1857 va avea ca apariție ziua de luni. În ultimul an 1858, suplimentul va ieși de sub tiparnița lui Gött de trei ori pe săptămână: luni, miercuri și vineri.

Conținutul era așezat de obicei în patru pagini, numerotate de la primul până la ultimul număr din an în ordine crescătoare, cu rubrici ca: *Politische Übersicht* sau *Kurze politische Tagesnachrichten* unde cu precădere erau relatate știri externe, apoi *Politische Rückschau* în care publicul cititor afla evenimente din imperiu, Transilvania, de pe Pământul Crăiesc etc. *Korrespondenzen*, ce cuprindea știri interne, în special corespondențe din orașele săsești ardelenene și nu numai. Rubrica cu caracter literar era menționată sub diverse titlaturi: *Literatur*, *Feuilleton* sau *Miscellen*, iar o revistă a presei se realiza la *Journalschau*. La acestea am mai adăuga *Allerei Neuigkeiten* sau *Telegraphische Depesche* cu ultimele știri ajunse la redacție. *Meteorologische Beobachtungen von Eduard Lurtz* conținea date cu privire la presiunea atmosferică, temperatura, viteza vântului etc. O mică rubrică se ocupa de prezența străinilor care erau cazați la hanurile și hotelurile brașovene. Date privind bursa vieneză se găseau la *Wiener Bourse Course* și inevitabila pagină de publicitate încheia ediția.

Cu timpul, mai ales în perioada războiului Crimeii, rubricatura se va modifica, vor apărea *Kleine Berichte von lokalen Interesse, amtliche Mitteilungen, Lokal – Courier* cu un conținut bazat pe evenimente interne, știri pe scurt, publicațiuni oficiale etc. Cea mai importantă rubrică va fi *Kriegs-und Friedensnachrichten* cu informații cu privire la război, la încartuirile de trupe, problema operațiunilor pe câmpul de luptă și consultările diplomatice cu privire la Criza Orientală.

⁵ Eadem, *Personalități săsești ale revoluției de la 1848–1849 în Transilvania*, în „Tribuna”, serie nouă, an II, nr. 16, 1–15 mai 2003, p. 12.

⁶ Eadem, *Presa ...*, p. 12.

Din punct de vedere al conținutului, se poate observa o preocupare spre articolele cu caracter economic, cu precădere situația meșteșugurilor, agriculturii, viața asociațiilor profesionale, culturale și economice săsești. Mult timp vor fi publicate rapoartele de ședință ale camerei de Comerț și Industrie din Brașov, în cadrul căreia se remarcă activ și editorul Johann Gött.

La o scurtă analiză a acestor rubrici ca și a conținutului putem spune că *Satellit* avea un amestec interesant de articole: de la cele cu caracter informativ în ceea ce priveau marile evenimente interne și externe ale momentului, mergând la o serie de articole ce conțin analize în domeniul economic și la probleme marcante ale timpului, cum ar fi de pildă construcția căilor ferate în Transilvania. La toate acestea nu putem neglija prezența în rubricile lor a unor nuvele, povestiri, poezii, ceea ce atribuie o anumită notă literară ziarului.

La începutul anilor 50 apar o serie de articole ce militează pentru dezvoltarea ființei naționale săsești, prin includerea tuturor localităților locuite de sași sub autoritatea comitelui. Ne atrage însă atenția un articol din 1852 intitulat *„Câteva cuvinte asupra continuității poporului săsesc în Transilvania”* unde militează în rândurile calfelor pentru instituția căsătoriei, dar mai bine lăsăm textul să vorbească: *„Dacă ultimul amănunt al stării populației evanghelic-luterane din Transilvania se ia la mână, se revarsă o așa melancolie (...), dacă citim, în decursul a șase ani de la recensământul din 1736 au fost mai mulți morți decât născuți (...) în anii răsturnării de la 1848 și 1849 ne-a costat din viața oamenilor multe victime de partea săsească, dar această pierdere a fost doar un accident, răul nostru stă adânc (...) un capitol rău famat de care nu ne place să auzim. Dar va trebui predicat întotdeauna și dacă în această relație vom fi foarte buni elementul german, aici, în est nu va dispărea din rândul popoarelor”. Și pentru că problema natalității este una destul de gravă în rândul poporului: *„Toți clericii și învățătorii noștri s-au arătat cu voci flăcărânde către pământ cu fiecare ocazie împotriva opririi procreării copiilor, a anihilării speranțelor părinților”*. Lipsa unei natalități normale va crea probleme: *„Fără mână de lucru nu poate fi făcut ogorul să producă și să fie plantat și fără copii moare familia, moare poporul”*. Fără natalitate nu doar economic va fi un dezastru, ci din punct de vedere național va putea apare un pericol și mai mare, teama că sașii ardeleni vor dispărea fiind înăbușiți de celelalte naționalități: *„Popoarele se mențin prin procreerea și nașterea copiilor; asupra poporului săsesc va fi produsă în viitoarele situații o imagine a principalului adevăr – și realitățile noastre onorabile vor sluji unei perspective în care numărul aceluia, care fug și se apără ca de o cătușă de viața onorabilă este din zi în zi tot mai mare (...). Căsătoria tinerilor domni este semnul timpului: nu vrem să se stângă și această bună opinie au și frumoasele generații. De aici trebuie să se țină ordinea dumnezeiască și sfântă. O calfă adevărată vrea să trăiască, să se iubească pe sine (...). Nebunia este numai sălbăticie. În soție găsim numai o spălătoareasă, o bucătăreasă și în timpurile mai noi o întreținătoare a casei (...). Căsătoria creștină este și dragoste și prietenie-este numai privilegiu, pasiune, servitoarea avantajoasă de-a lungul vieții (...). Tânărul calfă își poate împlini numai prin aceasta soarta ...”⁷.**

⁷ „Der Satellit”, nr. 33, Kronstadt, den 27. April 1852, p. 139.

La sașii ardeleni conștiința națională a generat unul dintre cele mai acute paradoxuri ale avatarurilor modernității. Aici, cristalizarea ideii de apartenență la un trunchi comun german a fost dublată de descoperirea poziției minoritare deținute de sași în contextul multiethnic al Transilvaniei. O dată cu naționalizarea rădăcinilor, impusă de modernitate, principiul cantitativ devine un factor important în procesul redesenării imaginii de sine⁸.

Se vede aici un apel îndârjit pentru instituția căsătoriei considerată baza vieții creștine în comunitate și în același timp fundamentul existenței naționale fără de care întreaga ființă națională era amenințată.

Problemele naționale sunt pe larg dezbătute la începutul acestui deceniu, până la elaborarea legii cenzurii în 1852. Ne oprim asupra unui articol în care drepturile românilor de pe Pământul Crăiesc, în special în Țara Bârsei, sunt analizate și se neagă orice fel de drept istoric al acestora. Acest atac la adresa românilor este explicabil în această perioadă. Acum sunt promovate două proiecte naționale. Este vorba de ideea elaborată de „intelighența” română din imperiu, care după cum știm la nivelul anului 1849 propaga ideea unității tuturor românilor aflați sub Coroana Habsburgilor într-un ducat românesc, dar în același timp putem vorbi despre un proiect conceput de elita săsească, care milita pentru unificarea tuturor sașilor din Ardeal sub o singură administrație în așa numitul Sachsenland⁹.

În acest sens, un articol din primăvara lui 1851 nu putea să facă excepție. Pentru început se menționează privilegiile sașilor și statutul pământului primit de la regalitatea maghiară: „Pământul, pe care sașii au venit prin rânduieli regale, era o sălbăticie, (...). Astfel, pustietatea, rânduită de Geza al II-lea germanilor, care între 1143–1147 au răspuns la colonizare și s-au așezat în părțile vestice ale Transilvaniei. La asigurarea regatului către sud-est, a rânduit regele Andrei al II-lea în anul 1211 cavalerii crucii germani sub a lor mare maestru Theodorich mai ales în sălbăticia Țării Bârsei (...) de a asigura prin așezări de lemn, apoi prin cetăți cu ziduri [țara n.n.] contra atacului cumaniilor și de a locui țara rânduită cu coloniști germani. Că în Țara Bârsei era o pustietate când au fost chemați coloniștii germani nu ne spune numai cuvintele diplomei andreene – *terra vasta et silvosa* – (...) ci și în Königsberg în două documente originale găsite ...”. În opinia autorului, românii apar menționați ca și locuitori în aceste documente mult mai târziu în zona Mediașului, nu în Țara Bârsei: „Regele Matia a ordonat arderea în 1487 a așezării nenotate, a satului valah apărut în scaunul Mediaș. Același rege se opune în scaunul Miercurea dorinței sașilor de aici de a distruge satul valah apărut. După moartea regelui a fost ocupat și refăcut locul din nou de români. Singur regele Vladislav ordonă voievodului Petru de Bozin în 1504 de a alunga pe acești valahi și de a transplanta aici sași. Acestea sunt singurele dovezi vorbite că valahilor

⁸ Bogdan Crăciun, *Familia săsească între ideologie și demografie*, în „Caietele de antropologie istorică”, an II, nr. 1 (3), ianuarie-iunie 2003, p. 69.

⁹ Asupra acestei probleme vezi: *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, p. 308; Bela Kopeczy, *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Akademiai Kiado, Budapest, 1990, p. 375; Ela Cosma, „Politică, biserică și școală la sașii ardeleni în timpul dualismului (1867–1918)”, în *Istoria României. Transilvania*. Vol. II, (1867–1947), Cluj-Napoca, 1999, p. 249.

li s-a acordat de către principii drept de locuire (...) și numai în timpurile noi li s-a acordat aprobare de a se așeza în interiorul Țării Săsești de către conducerea sașilor¹⁰.

În Țara Bârsei, unde nu au fost găsite urme ale așezărilor vechi ale coloniștilor romani, numeroși comercianți valahi și bulgari s-au concentrat și li s-a permis construcția mării bisericii din Brașov în secolul al XIV și [drept de n.n.] a se așeza în cartierul de nord, de unde acest cartier este numit Bulgerei (în ungurește Bolgar-szek). În district [e vorba de districtul Brașov n.n.], s-au așezat în special ciobani, în unele localități mai mulți, în altele mai puțini. O dovadă grăitoare că aceștia erau tolerați este că și-au putut construi stâne numai în locuri dispuse de diferitele localități săsești¹¹.

Acest lucru determină anumite luări de poziție vizavi de atitudinea românilor: „Nu românii, ci germanii, mai târziu numiți sași au atestată documentar partea lor locuită a Transilvaniei; au construit cetăți, castele, orașe, târguri și sate și le-au apărat cu sângele lor contra atacurilor popoarelor sălbatice”. Iar în cazul românilor „... se pot mulțumi aici, mai mult decât a fi tolerați, cu alte națiuni sunt egal îndreptățiți, ungurii, secuii și sașii (...). Românii trebuie sfătuiți de a studia istoria Transilvaniei, de a observa că sunt false și fără bază convingerile lor, iar petițiile lor nejuste și arogante se poate spune că sunt nerușinate¹².”

Pentru istoria Transilvaniei în această perioadă debutează o mare dezbateră și anume problema căii ferate, adică este epoca în care încep discuțiile la nivel aulic cu privire la construirea căilor ferate în Ungaria estică și în Transilvania. Acest aspect va determina apariția unei dispute acerbe între cele două mari centre politice și economice săsești, Sibiu și Brașovul, cu privire la traseul pe care această cale ferată urma să o parcurgă. Problema construcției drumului de fier nu era nouă, încă din 1847 s-a pus problema lui. Regimul neoabsolutist, în ciuda conservatorismului său, a avut drept obiectiv modernizarea economică. În acest sens, încă din 1850 a încercat să impună un mare plan de construcții de căi ferate. Datorită problemelor financiare evidente ale imperiului această construcție a fost concesionată unor antreprenori sau companii private. În acest context începe marea discuție pe această temă¹³.

Nu se putea ca această problemă să nu fie observată de redactorul lui *Satellit* și practic la începutul anilor '50 observăm o serie de luări de poziție pe această temă. Astfel, în 1853 găsim un articol interesant „La problema căii ferate”. Se arată că începerea lucrărilor este sistată „... până când nu se vor termina planurile topografice și nu vor fi făcute măsurători și ridicări exacte” și până atunci: „... toate discuțiile asupra acesteia vor fi mai mult sau mai puțin în negură” și se va stabili abia apoi „... locurile pe care această linie trebuie să le atingă”¹⁴.

¹⁰ „Der Satellit”, nr. 22, Kronstadt, den. 15 März 1851, p. 93.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Iosif Marin Balog, *Modernizarea economică și construcția căilor ferate în Transilvania: Aspecte social-economice ale disputei dintre sibiieni și brașoveni la mijlocul secolului al XIX-lea privind traseul căilor ferate*, în „Țara Bârsei. Revistă de cultură”, anul II (XIII), serie nouă, nr. 2, 2003, p. 47.

¹⁴ „Der Satellit”, nr. 4, Kronstadt, den 15 Januar 1852, p. 13.

Existau două planuri elaborate la Viena, unul menționa construcția unei căi ferate prin nord: Arad, Simeria, Alba-Iulia, Sibiu, Turnul Roșu și de aici o legătură spre Țara Românească. Cel de-al doilea plan urmărea un traseu prin nord: Oradea, Cluj, Brașov, Pasul Buzău și de aici spre Țara Românească¹⁵.

Aceste elemente vor fi relatate și în *Satellit*. Articolul amintit aduce în discuție o opinie din ziarul *Hétlap*, care arată că această construcție a drumurilor de fier a intrat în atenția Camerei de Comerț și Industrie din Brașov și unde se consideră că: „... peste 52.000 de afaceri meșteșugărești” vor circula pe linia de sud: „... Deva, Sebeș, Miercurea, Sibiu, Făgăraș, Rupea, Brașov ...”, în timp ce pe linia de nord: „... Cluj, Cojocna, Turda, Aiud, Blaj, Mediaș, Dumbrăveni, Sighișoara, Brașov, Sf. Gheorghe, Miercurea Ciuc (...) mai mult de 100.000 de afaceri comerciale și meșteșugărești¹⁶.

Nu întârzie să apară nici răspunsul: „Dacă domnul autor al acestui articol socotește aici, că 100.000 de locuitori ai acestei țări circulă pe această linie, de unde în al doilea rând multe afaceri comerciale și meșteșugărești, vor fi în special mărfuri agricole” și: „L-am întreba pe domnul autor, dacă (...) va merge la plimbare pe calea ferată de jur împrejurul țării” pentru că: „... calea ferată spre Cluj de câte mari probleme de teren [se lovește n.n.] sau sincer este imposibil de a merge numai pe o cale întortochiată sau în zig-zag (...) calea ferată peste Cojocna direct spre Turda; autorul ultimului articol tinde a arăta că această cale ferată spre Cluj o va lua mai întâi spre nord către Dej și apoi în valea Czezer peste Cămăraș prin valea Sărmașului peste Luduș și Aiud. O imagine clară se poate vedea exact peste hartă – va rezulta o curbă solidă de la Brașov și apoi în primul rând peste Sf. Gheorghe spre Miercurea Ciuc”¹⁷.

O altă problemă dezbătută în articolul din *Hétlap* este cea a plurității etnice pe care această cale ferată de sud o parcurge. Se menționează aici șase orașe maghiare și secuiești, cinci săsești și unul românesc. Acest lucru ar putea produce în opinia autorului articolului o serie de probleme. La acest aspect, arată că dimpotrivă: „... toate naționalitățile o vor avea parte de o comunicație ușoară și rapidă”, unde se vor putea exploata mai bine bogățiile din zona montană până la Alba Iulia, apoi de acolo spre est: „... prin ținuturile [săsești, n.n.], care sunt puternic meșteșugărești și probabil așa vor rămâne ...” continuă: „Arătăm aici că *Hétlap* nu întreprinde interese naționale și speciale, numai de considerații pe întregul principiu și va conduce necesitățile generale ale comerțului și meșteșugului și dorim a aștepta (...) [că, n.n.] nu vor fi strecurate alte aspecte mai mici; dacă ne bazăm doar pe interesele comerciale și meșteșugărești, de care ține dezvoltarea țării, iar pe de altă parte să lăsăm a conduce posibilitatea unei construcții ușoare ca idei de bază ale discuțiilor și de a nu le abate pe un tărâm politic și național”¹⁸.

¹⁵ Iosif Marin Balog, *op. cit.*, p. 48.

¹⁶ „Der Satellit”, nr. 4, Kronstadt, den. 15 Januar 1852, p. 13.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

Interesul asupra căilor ferate este mare și în paginile ziarului găsim informații abundente pe această temă. De pildă, un articol din 1857 preluat din *Temeswarer Zeitung*, în care se vorbește despre societatea privilegiată de stat care a luat în antrepriză lucrările de construcții pe linia Buziaș, Lugoj și de aici pe Valea Mureșului: „... de la Arad se va merge în partea dreaptă în Valea Mureșului și pe malul drept al Mureșului până la orașul și fortăreața Alba Iulia. Pe această parte a văii are calea ferată de învins greutăți neînsemnate, materialul de construcție este peste tot în apropiere și fără de a face prin mijlocul râului traversări. De la Alba Iulia este aproape același teren (...) trenul va trebui tradus în valea Târnavei și de aici la Șeica, Ocna Sibiului și Sibiu în valea râului Olt și va merge pe această [vale, n.n.] până la Brașov”. În această zonă nu doar situațiile de teren pot duce la greutăți, ci și anumite probleme naționale, iar constructorul nu trebuie să urmărească: „... interesele speciale ale unei națiuni, ci va fi în interesul tuturor națiunilor al căror teritoriu îl străbate (...). De la Arad la Alba Iulia străbate partea de țară ades locuită românească – de la Alba Iulia la Blaj sosește în mijlocul țării intereselor populației maghiare – de la Șeica până în valea Oltului va fecunda hărnicia întreprinzătoare germană a populației germane – până la Feldioara se împarte partea acestei linii între populația maghiară, românească și germană și în Brașov se ridică sediul Camerei de Comerț și Meșteșug, a cărui loc de întreprins este comerțul”¹⁹.

Observăm aici prezența unor realități complexe de care viitoarea cale ferată va trebui să țină seama. Pe de o parte anumite greutăți ridicate de relief, dar în același timp, această cale ferată trebuia să slujească intereselor naționale a celor trei națiuni ardelenne și nici una dintre ele nu trebuia lezată. Importanța acestei căi ferate era majoră, ea nu avea doar un rol local sau regional, autorul articolului concluzionând că: „Nu este o cale comercială, ci este o continuare naturală a continentului european de la vest la est traversat de căi ferate”²⁰.

O altă problemă abordată este cea a Crizei Orientale - acest conflict a izbucnit la mijlocul anilor '50 ai secolului XIX, prin războiul Crimeii. Acest subiect după cum știm a determinat apariția la nivel internațional a Problemei Românești în cadrul Crizei Orientale. Ziarele săsești vor expune pe larg în această perioadă încartiruirile de trupe, situația diplomatică de pe marginea conflictului și vor ajunge să abordeze inclusiv situația din Principatele Române. Astfel, într-o corespondență din vara lui 1854 cu privire la încartiruirile de trupe din principate vorbește de starea de spirit a locuitorilor: „Țăranul este singurul om lovit, în timp ce funcționarul, boierul și furnizorii au tras mari foloase de la ruși [asigurând, n.n] toate livrările caselor de război rusești, toate ajutoarele cu ruble curate (...) Austriei au în cele două principate dunărene mulți simpatizanți și regretă interesele țării dumneavoastră, că armata k. und k. nu este deja intrată aici de săptămâni. (...) Mulți văd viitorul cu o adevărată groază, pentru că se tem că intrarea austrieilor nu va avea loc ...”²¹.

¹⁹ Idem, nr. 3, Montag, den. 19 Januar 1857, p. 10.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Idem, nr. 68, Kronstadt, den. 15 August 1854 p. 338.

În aceeași notă se înscrie și articolul din 22 august: „Este o situație cunoscută, că întreaga populație a Valahiei, cu excepția puținelor familii fanariote, au o antipatie exemplară contra rușilor și a regimentului lor. (...) Întreaga miliție valahă a împărțit antipatie contra rușilor ...”. Și continuă arătând greutățile cu care se confruntă locuitorii: „O scrisoare primită din București la 19 august confirmă știrea că a continuat să se amelioreze starea de acolo după marșul turcilor. Pâinea, este mai multă, și carnea, legumele și fructele ș. a. m. d. Turcii consumă zilnic 30.000 de ocale de carne de vită și oaie, 150 de kilograme de găscă”²².

Prezentarea acestor situații din cele două țări române nu putea să rămână fără ecou și în luna următoare este prezentat un articol preluat din gazeta franceză *Presse*, legat de viitorul principatelor: „România a căror protector este Rusia (...), acești români, care sub mantaua acestui protectorat au fost asupriți și suspină sub jugul moscovit, se bucură de o înțelegere veche, a unei autonomii, care numai prin intrigi rusești a fost îngăduită, și vasalitatea lor față de Poarta otomană comanda un tribut cert, pe care principele anual îl dădea sultanului”. Astfel, românii întrevăd o intervenție a Europei pentru a elimina acest lucru, această asuprire: „Acesta este marele serviciu prietenesc așteptat de la puterile vestice și în special de la Austria, așadar o alegere naturală se formează (...) contra Rusiei. (...) Aruncarea rușilor peste Nistru necesită o măsură energică din partea Europei și pe de o parte mai bine este a apăra Principatele și pe viitor de Rusia și pe de altă parte de a ajuta să se desfășoare o prosperitate interioară; Rusia a căutat să rețină o influență alterabilă peste tot și așa ambele țări nu se numără ca provincii ale sale”²³.

Continuă acuzele îndreptate împotriva rușilor, arătând că influența acestora a fost remarcată în special prin promovarea unor persoane corupte în administrație și înlăturarea acestei asupriți ar avea efecte benefice, care ar duce la unirea celor două principate și dezvoltarea economică și politică a acestora: „Nu este rolul rușilor de a fixa destinul Moldo-Valahiei, dar trebuie să scoatem în evidență deja dorința în sfârșit foarte populară de unire a acestora, dată exact prin interesele comune de limbă și proveniență”²⁴.

Problema românească din cadrul Crizei Orientale, câștigă consistență în paginile ziarului și în anul 1857. Un articol preluat din *Österreichische Zeitung* arată situația politică din Țara Românească: „Va ști fiecare cunoscător al țării, că până acum boierii formează elementul fundamental al întregii mașini de stat: pe boieri se așează întregul sistem. Boierii conțin toate elementele statului: Armata; acești boieri, care încă scूपă firmanul de convocare a Divanului ad-hoc, desfințează, cum este deja cunoscut congresului de la Paris [care cu, n.n.] o trăsătură de condei a anunțat egalitatea politică a națiunii”. Vorbește apoi de alegerea principelui, care trebuie să aibă: „... condiția impunerii a 3.000 de ducați anual venit (...) și să fie fiul unui valah”. În noul stat viața parlamentară o bănuiește a fi foarte agitată: „Cariera parlamentului ce se va deschide mai mult în Moldo-Valahia este un teren necunoscut, și nu va fi interesant, de a conduce primii lor pași. Nu avem încotro,

²² Idem, nr. 70, Kronstadt, den. 22 august 1854, p. 347.

²³ Idem, nr. 76, Kronstadt, den. 8 September 1854, p. 372.

²⁴ *Ibidem*.

dacă ne gândim la scenele nu foarte parlamentare din divanul ad-hoc, de a face o expunere înaltă, nostimă a acestui parlament. Oamenii serioși și deștepți în țară cântăresc importanța și nu pot împărtăși entuziasmul tinerimii, care în Senatul de la Focșani văd un congres american și pentru fiecare adunare un parlament englez în miniatură. Partidul moderat, partidul proprietarilor se vede că e în stare a conduce cu o mână puternică frâiele statului". Pentru aceasta e nevoie de extinderea educației în rândul poporului și de o conducere în forme constituționale: „Dacă apoi învățământul public va deștepta poporul prin citire și scriere, dacă străzile și căile ferate vor fi realizate prin mâini interne; va crede apoi fiecare partid, (...) de a introduce timpul formelor constituționale, apoi va putea fi stabilită libertatea presei, dacă majoritatea poporului va fi în stare o dată de a înțelege rezultatele presei”²⁵.

Prin această scurtă analiză putem să ne facem o privire de ansamblu asupra modului în care era realizat ziarul în această perioadă. Încă din rubricatură observăm că legile cenzurii determină o anumită orientare. Dacă până în vara lui 1852 avem o serie de luări de poziție asupra unor probleme interne, cum ar fi statutul românilor pe Pământul Crăiesc, după instaurarea legilor cenzurii accentele vor fi direcționate spre unele probleme cu caracter economic, cum ar fi construcția și traseul urmat în Transilvania de către căile ferate, viața diferitelor asociații culturale, economice și profesionale și nu în ultimul rând, situația Principatelor Dunărene în perioada războiului Crimeii, urmărindu-se pașii urmați de inteligența românească în acest deceniu.

Nu putem încheia fără a menționa importanța acestei publicații pentru istoria literaturii germane din Ardeal. Deși nu a făcut obiectul acestui studiu, multitudinea de subiecte cu caracter literar ne pot oferi o frescă asupra vieții literare existente în această perioadă în mijlocul sașilor ardeleni, paradigmele la care se raportau și modul în care această viață culturală a funcționat.

DIE DEUTSCHSPRACHIGE POLITISCHE PRESSE IN SIEBENBÜRGEN UNTER DEM ABSOLUTISMUS. DER SATELLIT (1850-1858)

Zusammenfassung

Der Verfasser der hiesigen Studie beschreibt die Situation der sächsisch-politische Presse aus Siebenbürgen in der Zeit der Absolutismus. Wenn in der Revolutionszeit 10 Publikationen mit politischen Charakter herausgegeben wurden, so reduzierte sich die Anzahl dieser Zeitungen bis auf zwei und zwar: *die Siebenbürger Bote* und *Kronstädter Zeitung*. Das letzte Blatt hatte drei Beilagen: *Blätter für Geist, Gemuth, und Vaterlandeskunde*, *Protokollen der Kronstädter Handel und Gewerbekammer* und *Satellit*. Der *Satellit* erschienen acht Jahre zwischen 1850-1858 und hatte einen wirtschaftlichen und literarischen Charakter, aber behandelte noch andere Themen, wie zum Beispiel: die Situation der Rumänen auf Königsboden, der Krimeenkrieg und Donaufürstentum und die Aufbau der Eisenbahnen in Siebenbürgen.

²⁵ Idem, nr. 105, Mittwoch, den. 29 September, 1858, p. 442.

MESSINA, GARIBALDI E I GARIBALDINI NELLE CRONACHE DI UN CORRISPONDENTE E VIAGGIATORE UNGHERESE

Anna IRIMLÁS*

“Un'altra fase della storia della guerra per l'unità e per l'indipendenza italiana si è conclusa. Anche a me, che mi trovo in questo posto e che credo sia nella causa delle nazionalità che nel genio di Garibaldi, qualche volta sembra di sognare. Lo sviluppo dell'insurrezione è magnifico, potrei paragonarlo soltanto alla crescita dell'aloè che per lungo tempo vive umilmente vicino alla terra e, poi, tutto ad un tratto, fa nascere dalle sue foglie sparse un gambo alto e forte che in una notte fiorisce, riempiendo l'area intorno con la sua fragranza”¹.

Inizia così l'articolo del 14 agosto del 1860, inviato da Messina, pubblicato dalla prestigiosa testata britannica, “la sesta potenza d'Europa”, “The Times”. Gli articolisti, i redattori ed i corrispondenti speciali del “Times” erano degli esperti politici ed economici di prim'ordine². Il pubblico inglese ed anche quello europeo, grazie alla capillare diffusione di cui, nonostante i tempi, godeva il giornale, apprendeva notizie sulla guerra d'indipendenza di Garibaldi e sulla liberazione della Sicilia direttamente da un “corrispondente speciale” che si trovava tra i Mille.

Ad inviare questa corrispondenza - una delle tante scritte per il giornale londinese da questo eccezionale “cronista di guerra” - non è un inglese, bensì l'ungherese Ferdinando Éber, un emigrato politico descritto dai suoi biografi come un uomo dagli “occhi azzurri di ghiaccio e di poche parole”³ e che al momento dell'impresa garibaldina aveva 35 anni, il quale, come tanti altri suoi connazionali, aveva dovuto lasciare il suo Paese dopo la tragica repressione della rivoluzione magiara del 1849. Lui in particolare, aveva trovato rifugio a Londra e lì, ben presto, si era fatto apprezzare come ottimo cronista e corrispondente di guerra. Dopo aver spedito, infatti, al

* Kodolányi János University College. annairimias@hotmail.com

¹ *The revolution in Sicily*, “The Times”, 14 agosto 1860, p. 8. Le traduzioni dall'inglese sono dall'autore.

² Magda Jászay, *Il Risorgimento vissuto dagli ungheresi*, Rubbettino, Soveria Mannelli, 2000, p. 219.

³ Giuseppe Cesare Abba, *Da Quarto al Voltorno. Noterelle di uno dei Mille*, Feltrinelli Milano, 1949, p. 108. “Villafraà, 27 giugno. È arrivato il colonnello Éber, d'aria tra soldato e poeta. Si sa che è Ungherese, e che il 26 maggio, venuto da Palermo a Gibilrossa per vedere Garibaldi, volle essere dei nostri a tornar a Palermo, quel bello e terribile mattino del 27”.

giornale un articolo sulla questione orientale, del quale era un esperto, aveva avuto il prestigioso incarico di inviato speciale del "Times" al tempo della guerra di Crimea.

È quasi superfluo ricordare che nel campo di Garibaldi erano accorsi numerosi giornalisti e anche scrittori più o meno famosi (da Alexandre Dumas, a Jessie White Mario, a Maxime Du Camp, solo per fare qualche nome). Ma, mentre questi furono solo spettatori degli avvenimenti, Éber ne divenne anche parte attiva e operante⁴.

Il primo resoconto sull'insurrezione, spedito da Messina, il 23 maggio, viene pubblicato sul "Times" il 6 giugno. Éber nel 1860 si trova in Italia come corrispondente della prestigiosa testata e, dopo aver ricevuto notizie sulla rivolta, viene inviato immediatamente in Sicilia. Entrando nel porto di Messina, contrariamente a quello che si è soliti pensare di un paese dove sia appena scoppiata una rivoluzione, gli sembra di arrivare in una città immersa in un letargo mortale⁵. Descrive un cambiamento nell'atteggiamento del governo napoletano che si avverte subito. Le navi che giungono al porto non vengono controllate rigorosamente, come in precedenza, ed i soldati e le guardie sorridono per salutare i passeggeri. Un comportamento troppo strano, visto che prima tutti gli sconosciuti erano trattati come nemici. *"L'eccessiva gentilezza di questi Cerberi - queste le parole usate da Éber - mi ha impressionato molto. Una demoralizzazione generale che dimostrava la consapevolezza del loro tragico destino, un atteggiamento che non mi sarei aspettato"*.

Il primo impatto con la città gli si presenta apparentemente normale: tutto va come al solito, la gente gira tranquillamente per le strade e chiacchiera in gruppi. Ma *"se uno guarda con attenzione - precisa il giornalista - può notare tanti segnali curiosi di questi tempi. La prima cosa che si avverte è che un negozio su quattro è chiuso, e in questi si possono leggere i cartelli con la scritta "proprietà Inglese" oppure "proprietà Francese". Avvisi simili si trovano affissi anche sui portoni di casa"*.

L'Inghilterra - come è ampiamente noto - aveva notevoli interessi nell'isola, basti pensare al monopolio inglese sulle zolfatare, e in questo stesso articolo viene spiegato il ruolo cruciale della città di Messina come porto commerciale. Infatti, Éber non tarda a ricordare che nel 1859 erano partite dal porto 276 navi britanniche e che a Messina vivevano almeno 400 sudditi della Corona inglese. Lo Stretto rappresentava anche un'importantissima via di collegamento con il continente, essenziale quindi per tutte le imprese britanniche. Nell'articolo viene, in particolare, sottolineata la sua importanza strategica anche come base per tutte le operazioni commerciali che devono essere intraprese successivamente in Italia. Gli inglesi - anche questo è abbastanza noto - erano favorevoli alla creazione di uno Stato nazionale indipendente e speravano in un regno italiano sufficientemente forte da

⁴ Magda Jászay, *op. cit.*, p. 221.

⁵ *The insurrection in Sicily*, "The Times", 6 giugno 1860, p. 9.

mantenere la propria autonomia, e sufficientemente debole da non ostacolare il dominio britannico nel Mediterraneo.

Dai frammenti citati si evince chiaramente che lo scopo del giornalista non è semplicemente quello di fornire un resoconto sulle battaglie – cosa che fa con grande abilità – o di descrivere le truppe garibaldine, ma anche di far conoscere le bellezze dell'isola, "il giardino d'Europa", ed i suoi abitanti che possono, per certi aspetti, sembrare strani ai lettori.

Il suo articolo inviato da Messina si rivela particolarmente importante perché le informazioni circa l'impresa sono state finora troppo vaghe dal momento che il governo borbonico ha bloccato tutti i canali di comunicazione. Il "Times", quindi, è il primo quotidiano a pubblicare un resoconto attendibile e preciso sulla situazione, tanto seguita dai suoi lettori, in Sicilia.

*"Ho visto l'odio dei greci contro i turchi – scrive Éber per quanto riguarda i sentimenti della gente di Messina – degli italiani ed altri contro gli austriaci e di molti popoli in situazioni affini, ma non ho mai visto niente di simile all'odio inveterato, al disprezzo e all'abominio col quale tutto quello che è napoletano, o legato in qualche modo a quel governo, viene circondato"*⁶.

Il corrispondente sa bene di poter influenzare l'opinione pubblica e cerca di sensibilizzarla a favore di Garibaldi e della lotta per l'indipendenza. Si tratta di un ruolo del tutto particolare se si pensa che il "Times" nel recente passato ha rifiutato di pubblicare gli articoli inviati dall'Ungheria durante la rivoluzione del 1848-49, perché il suo giornalista inglese d'allora simpatizzava con i ribelli ungheresi e le sue lettere non erano certo coerenti con il punto di vista del giornale, dichiaratamente filo-austriaco⁷.

Dopo una breve sosta a Messina, Éber, munito di un passaporto inglese, continua il suo viaggio verso Palermo per raggiungere Garibaldi, recando con sé un doppio incarico: quello "ufficiale" affidatogli dal "Times", e cioè di fornire le ultime notizie sulla guerra, ma anche quello conferitogli dal Comitato Nazionale Ungherese, di adoperarsi in ogni modo per la causa magiara.

Va detto a quest'ultimo proposito che Ferdinando Éber, "d'aria tra soldato e poeta"⁸, come viene descritto da Cesare Abba, è anche un abile uomo d'armi ed esperto di questioni militari (qualche anno dopo pubblicherà addirittura due quaderni sul tema della difesa della patria)⁹. Infatti, oltre ad essere un giornalista di grande valore, ha sempre preso parte attiva alle lotte

⁶ *Ibidem*.

⁷ *History of The Times*, vol. II, London, 1939, p. 167.

⁸ Giuseppe Cesare Abba, *Da Quarto al Volturmo. Noterelle di uno dei Mille*, Feltrinelli Milano, 1949, p. 108. "Villafrati, 27 giugno. È arrivato il colonnello Éber, d'aria tra soldato e poeta. Si sa che è Ungherese, e che il 26 maggio, venuto da Palermo a Gibilrossa per vedere Garibaldi, volle essere dei nostri a tornar a Palermo, quel bello e terribile mattino del 27. - Viaggiatore di gran lena, egli ha corso l'Asia per ogni verso, scrivendo pel "Times". Ora eccolo nostro comandante, perché Türr se ne va malato rifinito".

⁹ *A honvédelmi szervezésről* [Sull'organizzazione della difesa della patria], Pest, 1868, e *Az őrszi gyakorlatok és a honvédség* [Esercitazioni autunnali e la difesa della patria], Pest, 1871.

che hanno visto anche altri popoli battersi per la conquista della libertà e della loro indipendenza nazionale. Ed è così che, in seguito alla temporanea indisponibilità per malattia di un altro alto ufficiale garibaldino di nazionalità ungherese, il colonnello István Türr, posto da Garibaldi al comando della XV divisione del suo Esercito, Éber ne prende il posto, anche lui col grado di colonnello, divenendo comandante di una Brigata che porta proprio il suo nome.

A fine luglio si trova di nuovo a Messina da dove spedisce una lettera al generale Klapka, uno dei capi del Comitato Nazionale Ungherese, dove spiega la sua nuova situazione, e cioè come Garibaldi l'abbia praticamente costretto a prendere il comando della Seconda Brigata della Divisione Türr, cosa che lui, come dipendente del "Times", non potrebbe accettare se non rinunciando al suo ruolo e al suo stipendio. Éber però non esita a lungo e accetta il nuovo compito perché sa bene che il "Times" ha tutto l'interesse a mantenerlo nel suo incarico. Sa perfettamente - come scrive sempre da Messina - che il giorno in cui è stato pubblicato l'articolo sulla presa di Palermo sulla base delle sue corrispondenze inviate dal fronte di guerra - lettere che, secondo un altro emigrato politico ungherese, Francesco Pulszky, "odoravano ancora tutte della polvere da sparo" - il "Times" ha venduto ben 5000 copie in più!

L'arrivo a Messina e lo stanziamento a Torre Faro rappresentano un momento significativo nella storia della rivoluzione. Sono passati solo due mesi da quando il giornalista per la prima volta è arrivato in questa città, ma la formidabile fortezza di Messina adesso gli sembra triste, muta e priva di vita: "Le cannoniere - scrive - sono apparentemente vuote, fanno così poca paura che anche gli abitanti più impauriti, a poco a poco, cominciano a ritornare in città"¹⁰. Garibaldi ha deciso di non attaccare la fortezza bensì di insediarsi con le truppe al Faro, punto strategico per qualsiasi operazione militare. Secondo Éber questa scelta è un altro esempio della genialità del Generale, che tanto sta caratterizzando la sua impresa in Sicilia, perché, una volta controllato lo Stretto, la roccaforte borbonica non sembra più difendibile¹¹. Garibaldi, nelle sue *Memorie*, ricorda questi giorni così: "giunti allo Stretto bisognava passarlo. Sicilia reintegrata nella grande famiglia italiana era certo un bellissimo acquisto! Dovevamo noi, per compiacere alla diplomazia, lasciare incompleta, monca, la patria nostra?"¹².

Messina presenta in realtà, nell'agosto del '60 (e lo sarà anche dopo, visto che la cittadella resisterà incredibilmente alla sua definitiva espugnazione fino al marzo dell'anno successivo!), una situazione militare assai difficile con una fortezza presidiata da una forte guarnigione borbonica lì asserragliata: le si deve perciò passare accanto. Il problema più urgente sta nel trasporto di più di diecimila uomini al di là dello Stretto, sotto i cannoni

¹⁰ *The insurrection in Sicily*, "The Times", 14 agosto 1860, p. 3.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Giuseppe Garibaldi, *Memorie*, Bertani Editore, Verona, 1972, p. 417.

dei forti e della marina nemici¹³. Éber offre un'immagine particolare del porto: *"sui vaporetto napoletani non si vedono più le bandiere bianche dei Borboni perché hanno innalzato anche loro il tricolore. Sono ancorati nel porto, accanto allo "Scilla", al "Descartes" e al "Vittorio Emanuele", in una fratellanza pacifica. Apparentemente portano la stessa bandiera, come se l'unità tra l'Italia meridionale e settentrionale, tanto desiderata, fosse una realtà"*¹⁴.

Le fatiche della lunga marcia forzata attraverso l'isola sono seguite da un breve intermezzo di sollievo a Messina. I soldati si fermano per un paio di giorni nella città per potersi organizzare meglio ed anche per vedere come si evolverà la situazione internazionale. Il 16 agosto Cavour in una lettera indirizzata a G. B. Cassinis lascia trasparire la sua preoccupazione per la crisi che si sta avvicinando. *"A Napoli lo stato d'assedio, - scrive infatti il grande uomo politico - in Sicilia la promulgazione dello Statuto foriera della proclamazione dell'annessione; Garibaldi cercando d'operare uno sbarco, e noi una rivoluzione. L'Inghilterra spingendo Garibaldi nel mezzogiorno e trattenendo noi nella valle del Po"*¹⁵. In questi giorni intensi, Éber si trova vicinissimo a Garibaldi, al quale oramai è legato da una profonda ammirazione ed amicizia. Infatti, Éber nelle sue lettere private indirizzate ai suoi due connazionali e compagni di sorte, Türri e Klapka, chiama il Nizzardo affettuosamente "il Vecchio". Ed è grazie a questo rapporto che in un altro articolo, redatto sempre a Messina, Éber, virtualmente, riesce a portare i suoi lettori nella vita privata dell'Eroe dei due Mondi, per raccontare le sue abitudini e i suoi intimi pensieri.

Sappiamo così che Messina lo ha evidentemente incantato in modo particolare, visto che ogni mattina il Condottiero si alza all'alba per fare una passeggiata, accompagnato da Éber, fino a Torre Faro. A Garibaldi piace pure passeggiare per le vie della città, mentre sogna ad occhi aperti, potendo esplorare ogni luogo. Ha fatto così già nei pressi di Quarto, camminando per le alture di Genova ed elaborando l'idea di andare in Sicilia, e sulle cime di Pizzo di Fico, dove ha deciso di prendere la città di Palermo. Secondo Éber, anche il Faro, visitato dal Nizzardo ogni mattina, sarebbe il luogo di nascita di altre idee grandiose:

"La mattina Garibaldi non aspetta nessuno, - racconta il giornalista ungherese - sono stato molto attento ad essere puntuale. Egli sta al Palazzo Reale, vicino alla Villa, un piccolo giardino sulla strada principale. Come al solito, lascia libere le grandi stanze e ne occupa solo una più piccola, che funziona sia come stanza da letto che come studio. Ha appena finito di vestirsi quando sono entrato nella stanza illuminata soltanto dalla luce grigia dell'alba. Mi ha salutato affettuosamente con una stretta di mano e mentre camminava per la stanza, poi si è fermato e mi ha chiesto: "Lei ricorda il Carne della Morte di Ugo Foscolo?" Ho confessato la mia ignoranza, ed egli ha iniziato a recitare la poesia, dandole tutta l'enfasi della quale quei versi

¹³ Denis Mack Smith, *Garibaldi*, Mondadori, Milano, 2006, p. 120.

¹⁴ *The insurrection in Sicily*, "The Times", 14 agosto 1860, p. 3.

¹⁵ *La liberazione del Mezzogiorno e la formazione del Regno d'Italia - carteggio di Camillo Cavour* (a cura della Commissione Editrice), vol. II, Bologna, 1949, p. 90.

sublimi sono capaci. Dopo aver concluso, ci siamo seduti per prendere un caffè e per discutere di poesia e della superiorità dei versi sciolti sulle rime”.

La sensibilità dei due traspare anche da queste righe; Éber stesso, d'altra parte, era un poeta, avendo composto alcune poesie durante gli anni dell'esilio, che adesso si trovano all'Archivio Nazionale di Budapest.

Racconta anche il rapporto tra Garibaldi e la gente comune di Messina:

“Quando abbiamo lasciato la città – continua Éber – era ancora l'alba, ma le dimore delle classi più basse erano già aperte, i ragazzini giocavano nelle strade, gli anziani guardavano dalle finestre o stavano alla porta per poter salutare il loro salvatore, come Garibaldi viene chiamato. Uomini, donne e bambini lo salutano come si usa con un vecchio conoscente. È una popolarità affettuosa che piace molto a Garibaldi e non è per niente simile alla popolarità rumorosa che viene riservata ai grandi uomini. Tutti aspettano da lui un sorriso familiare, un cenno o un saluto con la mano; questo stancherebbe chiunque ma non lui. Incontra tutti, ascolta tutti e questa è la corvée più formidabile in un paese dove tutti iniziano il loro discorso dalla creazione del mondo”¹⁶.

Accanto a queste immagini che ci danno la misura della grande popolarità che circonda Garibaldi anche nella città di Messina, nello stesso articolo altre informazioni di Éber ci sembrano particolarmente interessanti per avere un quadro sufficientemente vivace e preciso di quanto prospera ed evoluta fosse la Messina di quasi un secolo e mezzo fa e di come vivessero i messinesi a quell'epoca:

“Lungo la costa si trovano delle casette che funzionano come dimora estiva per i messinesi che adesso hanno trovato rifugio qui. La bellezza di queste strade, affiancate da giardini che forniscono a tutta l'Europa le arance ed i limoni, è simile alla famosa Corniche – o forse anche superiore perché è più verde e piena di vita. Questo è l'unico posto in Sicilia dove ho visto usare l'irrigazione su vasta scala. Il mezzo usato a questo scopo è la classica ruota idraulica orientale che utilizza la forza dei buoi o dei muli”¹⁷.

E, sottolineando il valore della città per il pubblico inglese, il giornalista aggiunge: *“per il commercio inglese Messina è la città più importante nel Regno delle due Sicilie. L'attività industriale e commerciale intensiva ha avuto un effetto positivo sulla popolazione che, in questa costa, tra tutte quelle in Sicilia, è la più intelligente ed è quella che ha meno pregiudizi”¹⁸.*

Naturalmente il racconto appassionato della grande impresa garibaldina continua sulle pagine del “Times” dei giorni successivi. Il 20 agosto, l'articolo di Éber, intitolato *L'invasione della Calabria*, occupa ben quattro colonne. Quasi ogni giorno arrivano al Faro navi che portano le truppe e le munizioni. Éber è attentissimo ai particolari e alle curiosità, un narratore che, con uno stile inconfondibile, riesce a rendere i suoi lettori

¹⁶ *The insurrection in Sicily*, cit., 14 agosto 1860, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

partecipi del momento che egli stesso sta vivendo. Racconta infatti che Garibaldi, da buon marinaio, si interessa tantissimo a tutto ciò che riguarda lo Stretto di Messina: le correnti, i loro cambiamenti, la profondità dell'acqua, l'ancoraggio, la navigazione, le barche ed anche i pescatori, in una parola, a tutto quello che riguarda queste bellissime acque¹⁹. I soldati, intanto, si stanno preparando per la traversata ed Éber descrive il campo vivace dei volontari, non trascurando le difficoltà che si presentano all'organizzazione di un esercito irregolare. Nella fretta di dover vestire i soldati non è stato possibile adottare un'uniforme uguale per tutti: c'è chi porta un cappello rosso, chi uno bianco o blu, con picco o senza; chi indossa la camicia grigia con il bordo rosso, chi la camicia rossa di flanella, o di cotone, o di lino; i pantaloni sono altrettanto diversi, conferendo così a questi soldati un aspetto piuttosto pittoresco. Le truppe non hanno molti bagagli, e ognuno ha quello che riesce a portare da solo, al massimo un'altra camicia e un po' di cibo²⁰.

Per poter spiegare meglio ai lettori la vicinanza delle due coste, Éber ci racconta che *"la distanza più breve tra il Faro e la Torre Cavallo, dall'altra parte è di 3.700 metri. Nei tempi di pace la gente, che di solito mangiava al Faro, un'ora prima della cena mandava qualcuno in Calabria per il ghiaccio, o meglio, per un po' di neve"*²¹.

Garibaldi, secondo Éber, sa benissimo che un esercito del genere, composto da volontari, non può rimanere fermo per molto tempo, e mentre ci sono tanti che ritengono che l'azione sia poco preparata, il Condottiero pensa che i mezzi disponibili siano sempre sufficienti. Lo scopo è raggiungere Napoli, e Garibaldi sceglie di imbarcarsi per la Calabria e di proseguire sulla terraferma fino alla capitale del Regno delle Due Sicilie. Secondo Éber, passare da una punta estrema dell'Italia all'altra è una soluzione pratica per diffondere le idee nazionali, lasciare che le sue radici si rafforzino, crescano e maturino. Il sacrificio e la devozione alla causa comune dei soldati settentrionali possono servire da buon esempio per gli abitanti del Mezzogiorno²².

Garibaldi e la Brigata di Bixio attraversano lo Stretto di Messina il 19 agosto, sbarcando a Melito di Porto Salvo, da dove poi raggiungono ed occupano Reggio Calabria. Il Generale, con i suoi volontari entusiasti, proseguirà fino a Napoli. Ed Éber continuerà ad informare i suoi lettori su tutta la faticosa marcia attraverso la Calabria ed anche sulla battaglia decisiva del Volturno, da lui definita *"la più importante battaglia di tutta la carriera militare di Garibaldi"*.

La Legione Ungherese, nella speranza di poter essere utile anche alla propria causa nazionale contro l'oppressore asburgico, prenderà sempre parte alle battaglie garibaldine con coraggio.

¹⁹ *The invasion of Calabria*, "The Times", 20 agosto 1860, p. 9.

²⁰ *The insurrection in Sicily*, "The Times", 17 agosto 1860, p. 7.

²¹ *The invasion of Calabria*, op. cit.

²² *Ibidem*.

Dopo lo storico incontro tra il re Vittorio Emanuele e Garibaldi a Caianello, il 26 ottobre 1860, che segna la conclusione della campagna meridionale di Garibaldi, lo staff del "Times" in Italia viene ricondotto al normale. Éber, esauriti i suoi compiti, si dimette dall'esercito meridionale. Il 29 ottobre invia infatti a Garibaldi una breve lettera in cui scrive: "*Mio Generale, essendo uno de' vostri militi vi prego di accordarmi la mia dimissione dal momento che voi vi ritirate dall'armata meridionale*"²³.

Le gesta garibaldine, la gente della Sicilia, quei giorni di attesa trascorsi a Messina, sono comunque rimasti immortalati sulle pagine del "Times".

MESSINA, GARIBALDI AND THE GARIBALDIANS IN THE ACCOUNTS OF A HUNGARIAN JOURNALIST AND TRAVELER

Abstract

In this article I analyse the great description of Messina and the fortunes of the 'Thousand' in the South Italy, depicted on the columns of the British newspaper, 'The Times'. The correspondent, Éber Nándor, was a Hungarian soldier and traveler who accompanied Garibaldi and informed the readers of 'The Times' on the whole journey towards Rome. The passionate descriptions of Sicily and the rule of the city of Messina in 1860 are highlighted in this article.

²³ Cit. da Magda Jászay, *op. cit.*, p. 224. Éber a Garibaldi, Caserta 29 ottobre 1860, Archivio dell'Istituto del Risorgimento - Roma, busta 43, n. 47/1.

IMAGINEA ÎMPĂRATULUI LA ROMÂNII ARDELENI DE LA MEMORANDUM PÂNĂ LA IZBUCNIREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1892-1914)

Nicoleta HEGEDŪS

Acest articol își propune o analiză sumară asupra evoluției mitului „bunului împărat” la românii ardeleni de la acțiunea memorandistă până la asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand. Principalele surse avute în atenție au fost cele mai de seamă ziare românești din Transilvania, presa fiind una dintre cele mai importante modalități de exprimare a diverselor credințe și opinii, loc de dezbateri politice, dar și oglindă a mentalităților epocii. Articolul de față încearcă să surprindă influența mișcării memorandiste asupra dinasticismului tradițional, imaginea împăratului ca factor politic, dar și ca legendă și simbol.

Hotărârea întocmirii unui memorandum adresat împăratului, în care să fie prezentate nemulțumirile românilor ardeleni provocate de sistemul dualist și de politica oficială maghiară, a fost luată la Conferința PNR de la Sibiu din mai 1887. S-a decis adresarea unui act de protest împăratului și nu autorităților de la Budapesta din cauză că „nu numai față de regimul, ci și față de factorii parlamentari (românii) și-au pierdut încrederea”¹. După cum se arată în rezoluția Conferinței de la Sibiu din ianuarie 1892, operă a lui Alexandru Mocioni, „sanarea răului țara nu o poate aștepta decât numai de la o intervențiune corespunzătoare a celui alt factor, factorul suprem de fapt, a Coroanei, care în pozițiunea sa înaltă, stând peste orice particularism și ca adevărat reprezentant al intereselor celor mai înalte ale statului, are chemarea constituțională de a se interpune cu sacra sa autoritate și plenitudine a puterii sale ori de câte ori statul ajunge într-o stare în care organismul său este amenințat chiar în structura sa cea mai internă”². Autoritatea împăratului este în continuare considerată ca fiind izvorâtă de la Dumnezeu, singurul factor față de care suveranul este responsabil; împăratului îi aparține „plenitudinea puterii”.

Discursul elaborat de memorandiști este menit să susțină ideea unui autoritarism ce derivă din filonul paternalismului și dinasticismului, prezente

¹ Din Rezoluția Conferinței de la Sibiu a PNR din ianuarie 1892, în T.V. Păcăjian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, pp. 502-503.

² *Ibidem*.

în percepția colectivă asupra împăratului. „Părinteasca luare aminte”, „părinteasca priveghere”³ la care se apelează în textul Memorandumului, vrea să dovedească relația familială dintre împărat și supușii săi români, care se autodefinesc drept „cei mai credincioși supuși ai monarhiei”⁴. Dacă la începutul textului împăratul apare în ipostaza părintelui căruia fiii îi cer ajutorul, în ultima parte se reafirmă hotărârile Conferinței de la Sibiu din ianuarie 1892, suveranul fiind perceput ca singurul în măsură să „saneze răul din țară” prin „plenitudinea puterii sale”⁵.

Adresarea unui nou memoriu Vienei se înscrie pe linia politică tradițională, inaugurată de strămoși cu mult timp în urmă, el nefiind decât o nouă dovadă a fidelității proverbiale a supușilor români ai împăratului, o nouă expresie a dinasticismului: „Calea în care ne aflăm e tot cea aleasă de bunii și străbunii noștri, cari plini de încredere în părinteasca purtare de grije și în înțelepciunea providențială a împăratului lor au vărsat totdeauna cu inima veselă sângele lor pentru monarhie și tron”⁶. Se face o diferențiere între împărat, tron și monarhie, dominând persoana împăratului, ca semn al autoritarismului legat de Franz Joseph poate și prin inaugurarea de către acesta a practicii luării deciziilor importante singur de către împărat, treburile minore rămânând de competența ministerelor⁷.

Memorandumul s-a dorit a fi înaintat Vienei cu „deplina încredere în gloriosul purtător (al coroanei), preagrațiosul nostru Monarh”⁸. Cu toate acestea, s-a vehiculat (nu în discursul oficial, ci în corespondența dintre membrii de vază ai PNR) ideea că acțiunea preconizată nu are sorti de izbândă, memoriul ar trebui publicat și nu înaintat împăratului, căci „Coroana în împrejurările de astăzi este neputincioasă și nu voim să o aducem în pozițiunea de a da plângerea și cererea noastră în mâinile contelui Szapary”⁹. Opțiunea pentru formula prezentării memoriului la Viena de către o delegație numeroasă avea ca motivație profundă atragerea atenției opiniei publice interne și internaționale asupra cauzei românești. Ioan Rațiu își exprima încă în 1869 părerea că „o mare deputațiune la împăratul... ar fi cel mai potrivit mijloc de a spune ce ne doare astfel ca să audă toată lumea”¹⁰.

Pe când delegația românilor transilvăneni în frunte cu Ioan Rațiu se străduia la Viena să obțină o audiență la împărat, adversarii acțiunii memorandiste își exprimă pesimismul legat de rezultatele acesteia: „Bătut-am

³ Din textul Memorandumului, apud T.V. Păcățian, *op. cit.*, pp. 513-514.

⁴ *Ibidem*, p. 514.

⁵ *Ibidem*, p. 543.

⁶ *Ibidem*, p. 545.

⁷ Doru Radosav, *Arătarea împăratului*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 35-38.

⁸ Din *Rezoluția Conferinței de la Sibiu a PNR din ianuarie 1892*, în T.V. Păcățian, *op. cit.*, pp. 502-503.

⁹ Din scrisoarea lui Eugen Brote către Ioan Vianu, din 29 iunie 1890; (părerea mai sus exprimată aparține lui Vincențiu Babeș), în Șerban Polverejan; Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj-Napoca, 1973, p. 141.

¹⁰ K. Hitchins; L. Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892)*, Cluj-Napoca, 1970, pp. 202-203.

destul calea la Viena cu jalbele noastre și iată-ne unde suntem. Și dacă atunci când cei de acolo împărțeau colacii, am fost atât de vitreg tractați, putem noi oare să ne așteptăm azi la un rezultat favorabil cauzei noastre?”¹¹. Această judecată „la rece” a situației nu se bucura de adeziune largă în opinia publică.

Refuzul împăratului de a primi delegația română în audiență este comentat în discursurile publice ale lui Ioan Rațiu și ale altor protagoniști ai acțiunii memorandiste fără umbră de resentiment la adresa Casei de Habsburg. Explicația generală a refuzului pune în prim-planul criticii guvernul maghiar, care, prin „uneltirile” sale a împiedicat întâlnirea cu împăratul: „guvernul din Budapesta s-a pus între Coroană și mandatarii poporului românesc, zădărniciind străduințele noastre de a ne prezenta la treptele preînaltului Tron și a arăta iubitului nostru monarh situația imposibilă ...”¹². Împăratul are o bunătate nesfârșită, dar este prost sfătuit de niște oameni politici „ruginiți”. Astfel a putut el să fie de acord cu dualismul¹³, astfel s-a putut întâmpla să nu-i primească pe români în audiență și să trimită plicul cu textul Memorandumului nedescăcut autorităților maghiare. Cu ocazia vizitei făcute la București, în decembrie 1892, de către Vasile Lucaciu și Ioan Rațiu, acesta din urmă și-ar fi exprimat „speranța că românii stabiliți în Ungaria vor putea realiza progrese la fel de mari în viitor sub protecția și îndrumarea împăratului Franz Joseph ai cărui prea supuși servitori sunt și spre care își îndreaptă mereu privirile ...”¹⁴. Se remarcă grija memorandiștilor de a afișa în public un discurs care să convingă despre dinasticismul lor rămas intact cu tot eșecul apelului la Viena. Or, în corespondența particulară, unii dintre ei nu se sfiiesc să-și exprime profunda dezamăgire, semn poate că crezuseră cu adevărat în posibilitatea unei reușite. Astfel, V. Lucaciu remarca într-o scrisoare din 1894: „Cât a fost de zadarnic să te încrezi în grația împăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Când te plângi la împărat este ca și cum te-ai plânge directorului pușcăriei contra brutalității temnicerului”¹⁵.

Cu toate că există voci răzlețe care își manifestă dezamăgirea și adoptă o atitudine critică față de Viena, opinia publică este orientată prin discursurile oficiale ale elitei politice și prin presă (mai ales *Tribuna*) spre absolvirea împăratului de vină și acuzarea miniștrilor maghiari de împiedicarea audienței la suveran, care nu cunoște situația reală în care se află supușii săi români. Într-o scrisoare de aderență la acțiunea memorandistă, trimisă din Năsăud, se afirmă următoarele: „... dinasticismul

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, 17/29 mai 1892, nr. 110, p. 1, art. „Memorandumul”.

¹² Din discursul lui Ion Rațiu rostit la Conferința națională extraordinară a PNR la Sibiu, la 23 iulie 1892, în T.V. Păcășian, *op. cit.*, vol. VII, p. 561.

¹³ *Tribuna*, 24 oct./5 nov. 1892, nr. 238, p. 1.

¹⁴ Dintr-o scrisoare a ambasadorului Franței la București, Gustave de Coutouly, redactată la 13 dec. 1892, în *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, București, 1995, pp. 118-119.

¹⁵ S. Polverejan; N. Cordoș, *op. cit.*, pp. 272-273.

și patriotismul recunoscut de locurile competente, nu lasă și nu va lăsa niciodată ca tradiționala noastră fidelitate față cu Tronul și patria să fie slăbită din partea acelorora, care prin prigoniri și abrogarea drepturilor avitice se mai încearcă încă a ne pune inimile și țăria sufletească la probă”¹⁶.

Un barometru al „cotei de popularitate” de care se bucura împăratul în rândul românilor transilvăneni imediat după momentul 1892, dar înainte de procesul memorandiștilor, îl reprezintă manifestațiile românilor cu ocazia vizitei acestuia în comitatul Arad pentru inspectarea trupelor, în septembrie 1893. Cu această ocazie românii din zonă nu ezită să-și manifeste loialitatea: „Pe lângă toată amărăciunea și indignațiunea fără margini câtă șoviniștii maghiari, cei cu puterea politică în mână, le-au cauzat-o și le-o cauzează cu persecuțiunile și calumniile cele mai brutale, românii, deosebind între Monarh și guvern, între Monarh și șoviniștii maghiari, pe acela l-au primit între cele mai vii manifestațiuni! ... Românii au și acum aceleași simțăminte. Ei întâmpină și acum pe Monarh cum se cuvine unui cap încoronat al statului, ai căror supuși sunt ...”¹⁷. Românii din E. Simand adresează împăratului o telegramă în care se afirmă: „Iubirea de națiune și credința către Tron sunt două însușiri despre care noi românii am dat dovezi. Profităm de fericita ocazie când Maiestatea Voastră este în mijlocul nostru a vă aduce omagiile noastre de supunere întocmai atât de sincere pe cât de tare ne e alipirea către dulcea noastră limbă românească; să trăiți Maiestatea Voastră mulți ani fericiți !”¹⁸.

Dincolo de disputele politice, prezența împăratului are efectul unei resuscitări asupra sentimentelor dinastice, care nu întârzie să se manifeste atunci când se ivesc ocazii nemijlocite. Împăratul, deși „disprețuiește gloria de a fi iubit”, este în continuare învăluit de aceeași tradițională credință prin care persista mitul „bunătății” sale.

„În numele Maiestății Sale regele” - procesul memorandiștilor

Atât refuzul lui Franz Joseph de a primi delegația românilor în audiență cât și împreresuarea memorandiștilor sunt prezentate în discursul oficial elaborat de elita conducătoare a mișcării naționale a românilor din Transilvania ca „uneltiri” ale maghiarilor, care sunt conștienți de tradiționala fidelitate față de Tron a românilor („tocmai pentru această nestrămutată credință a noastră către Tron ne-au dușmănit”) și descifrează din această realitate pericolul ca ei să ajungă să-i comunice împăratului nemulțumirile lor și, de aceea, fac tot posibilul „să înstrăineze pe cetățenii nemaghiari ai acestei monarhii de Monarhul lor și pe Monarh de către trei milioane dintre cei mai credincioși ai săi supuși ...”¹⁹.

¹⁶ *Tribuna*, 19 iunie/1 iulie 1892, nr. 138, p. 1.

¹⁷ *Ibidem*, 31 aug./12 sept. 1893, nr. 232, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*, 1/13 sept. 1893, nr. 233, p. 1.

¹⁹ *Tribuna*, 2/14 feb. 1894, nr. 27, p. 1.

Acuzațiile formulate de procurorii maghiari la adresa participanților la acțiunea memorandistă și mai ales învinuirea că ei nu au fost împuterniciți de către poporul român din Transilvania și nu aveau dreptul să se exprime în numele acestuia, au determinat pe românii din majoritatea localităților ardelenene să trimită adrese de adeziune la mișcarea memorandistă. În aceste adrese, pe lângă solidarizarea cu împăratul, românii își manifestă credința față de „prea bunul nostru împărat Francisc Iosif I”²⁰. Telegramele de aderență, chiar dacă au fost redactate de elitele satelor românești, probabil la îndemnul fruntașilor politici de la orașe, tocmai prin apelul la tradiție, la mentalitățile adânc înrădăcinate în lumea rurală, reflectă corect modul în care omul simplu se raportează la împărat. Autoritatea preotului și a învățătorului în mediul rural sunt binecunoscute, locuitorii satelor nu pun la îndoială afirmațiile acestora, mai ales în materie de politică, și își dau acordul ca adresele de aderență să fie semnate în numele lor. Se reafirmă în aceste adrese paternalismul și dinasticismul: „La întrebarea că oare pentru ce au fost dați în judecată răspunsul îl aflăm în aceea că împuterniciți de noi au îndrăznit a duce plângerile noastre și a le depune spre sanare la picioarele Monarhului, către care frații, părinții, străbunii noștri au fost și sunt cu aceeași supunere necondiționată totdeauna. Iar aceea ca Domnitorul să fie judecător între popoarele sale e un drept natural și fiindcă fiii se plâng părintelui e oare fărădelege?”²¹.

La întâlnirea din grădina Banffy din Cluj, din 7 mai 1894, dintre memorandiștii acuzați și populația adunată pentru a-și manifesta solidaritatea și simpatia, Ioan Rațiu a ținut un discurs „filodinastic”: „... noi românii ... tari și neîntrepuți suntem în credința noastră neclintită către tron și în iubirea nemărginită către patria comună!”²². Patriotismul dinastic reafirmat în contextul procesului vine să întărească oamenii prezenți în convingerea că nu împăratul trebuie învinuit de situația deplorabilă în care se află conducerea PNR. Vasile Lucaciu și Alexandru Vaida-Voevod ar fi dorit cu această ocazie să pună sub semnul întrebării corectitudinea împăratului, pregătind un apel care, în cele din urmă, nu a mai fost utilizat: „... poporul român ... cu nădejde își îndreaptă privirea spre Maiestatea Sa și seamă-i cere înaintea lumii întregi: cum se întâmplă ca poporul cel mai credincios al Maiestății Sale este aruncat pradă prigonirilor sălbatice ale dușmanilor împărăției ...”²³.

La aceeași adunare din grădina Banffy, din 7/19 mai 1894, vicarul Făgărașului, Basiliu Rațiu, a rostit un discurs în care menționează atașamentul poporului român față de împărat: „Eu nu sunt nici jurist, nici om politic, ci un preot care de 30 de ani stau în nemijlocit contact cu poporul și ca atare îi cunosc toate dorințele și aspirațiunile, îl cunosc cum știe să respecte legile

²⁰ N. Josan, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895). Mărturii documentare*, București, 1996, p. 302.

²¹ *Ibidem*, p. 501.

²² S. Polverejan; N. Cordoș, *op. cit.*, pp. 303-304.

²³ *Ibidem*, pp. 304-309.

cum își iubește țara și pe capul statului – care la noi este M. S. Regele – și cât de blând și de răbdător știe să fie acest popor. Cu toate acestea, s-a întâmplat de s-a dus uneori pe la împărați ca sub cea mai respectuoasă formă să-și aștearnă păsurile lui. Sub un împărat am venit noi în această țară, sub împăratul Traian, și fiindcă românul are convingerea că de la împărat îi poate veni binele, nu se sfiește de a îi aduce la cunoștință ceea ce are pe inimă, ceea ce suferă”²⁴. Românul este convins de bunătatea împăratului, care singur îl poate salva, cu toate că gândirea obiectivă poate găsi argumente care să demonstreze falsitatea acestei convingeri. Se reafirmă existența mitului „bunului împărat” în mentalitatea colectivă a românilor ardeleni.

În preajma procesului, acuzat de presa maghiară că ar fi rostit cuvinte neonorabile la adresa împăratului-rege, Vasile Lucaciu, deși a fost profund dezamăgit de atitudinea împăratului față de români²⁵, dezmente cu hotărâre învinuirile maghiarilor: „Onoarea datorată Suveranului meu nu am vădit-o niciodată prin nici un cuvânt. Declar, din contra, că am fost pururea și sunt cel mai credincios supus al Maiestății Sale Monarhului meu. Totodată sunt silit a constata cu durere că o astfel de procedură și astfel de insinuațiuni debitate chiar din partea acelor care nu de multe zile au săvârșit aici la Cluj cele mai detestabile orgii kossuthiste spre scandalizarea întregului popor român, credincios model față cu înalta dinastie domnitoare a Habsburgilor; zic o astfel de insinuare la adresa mea, este culmea infamiei”²⁶. Elita politică a românilor transilvăneni subliniază de câte ori are ocazia opoziția dintre maghiarii infideli și kossuthiști și românii, cei mai fideli supuși ai Tronului.

Condamnarea memorandiștilor este interpretată de presa românească din Transilvania ca o nouă nelegiuire comisă de autoritățile maghiare împotriva românilor. O parte dintre ei sperau în intervenția împăratului, care să-i grațieze pe cei închiși.

Grațierea

Actul de grațiere a fost interpretat în mod diferit, în funcție de divergențele de opinii în ceea ce privește identitatea persoanelor cărora le aparține inițiativa grațierii. Dacă *Tribuna* încearcă să-și convingă cititorii că ideea eliberării din închisoare a „martirilor” cauzei naționale a românilor transilvăneni îi aparține în exclusivitate „bunului monarh”²⁷, *Telegraful român* și *Gazeta Transilvaniei* dau cuvânt zvonurilor care plasează la originea grațierii cererea guvernului de la Budapesta sau intervenția pe lângă Franz Joseph a regelui Carol I al României²⁸.

²⁴ Apud Vasile Netea, *op. cit.*, pp. 175–176.

²⁵ Vezi mai sus.

²⁶ *Tribuna*, 30 apr./12 mai 1894, nr. 98, p. 1.

²⁷ *Ibidem*, 6/18 sept. 1895, nr. 200, p. 1, art. „Libertatea martirilor”.

²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 6/18 sept. 1895, nr. 198, p. 1, art. „Grațierea”; *Telegraful român*, 7/19 sept. 1895, nr. 99, p. 1, art. *Grațierea condamnaților din procesul Memorandului*.

Famiile celor întemnițați sunt încurajate prin afirmarea iminenței unei grațieri încă din vara anului 1894, dar se pare că apropiații memorandiștilor au trecut prin prea multe încercări și și-au făcut prea multe speranțe deșarte pentru a crede într-o intervenție a împăratului. Otilia Comsa scria Emiliei Rațiu, la 18 august 1894, o scrisoare din Vaț, unde era deținut soțul ei, memorandistul Nicolae Comsa, în care arată că: „Nu știu care dintre domnii care au fost aici ziceau că astăzi, la onomastica împăratului, va grația împăratul pe toți domnii, văd că până acum nu a sosit nimic, ce prostie a mai crede și așa ceva!”²⁹. Există totuși opinii potrivit cărora era imposibil ca împăratul să nu găsească, în cele din urmă, o modalitate de a-i ajuta pe „credincioșii săi supuși români”, numai să aibă aceștia răbdare și să aștepte momentul în care se va îndrepta și „anima” monarhului³⁰.

Grațierea s-a produs în cele din urmă cu destulă întârziere, abia la începutul lui septembrie 1895. Semnificațiile sale au fost stabilite în mod diferit. Discursul profund filodinastic al *Tribunei* pune în prim-plan faptul că „bunul monarh” în sfârșit a auzit plângerile românilor și a acționat pentru a-i ajuta, fiind grațierea un succes al politicii tradiționale a românilor din Transilvania. Cu toate acestea, se recunoaște că „grațierea numai așa va produce modificări în politica noastră tradițională, dacă în primul rând guvernul și-ar schimba atitudinea față de noi”³¹. *Gazeta* ... este de părere că „grațierea a venit să îndrepte exclusiv suferințele personale ale condamnaților”³². Clemența împăratului nu înseamnă un început pentru îmbunătățirea situației românilor ardeleni, nu este permisă o interpretare atât de largă; grațierea reprezintă doar eliberarea unor particulari, care au adus mai multe servicii cauzei naționale popularizând-o prin persecutarea lor spectaculoasă, decât prin eliberarea lor, care are doar implicații personale.

Prezintă interes părerea foștilor întemnițați în ceea ce privește semnificațiile grațierii lor. Într-un manifest semnat de șapte dintre ei și publicat în februarie 1896, actul de clemență este privit ca expresie a dorinței împăratului „ca și poporul român să se bucure în stat de aceleași drepturi și de aceeași îngrijire, cari cu drept cuvânt i se cuvin și postulatele lui drepte să fie îndeplinite după atâta nedreptățire ...”³³. Dar se recunoaște că îmbunătățirea condiției românilor nu depinde de împărat, ci de guvernul de la Budapesta, care este incert dacă „ști-va și voi-va să se emancipeze de sub influența nefastă a șovinismului și înțelegând pe Domnitor, ști-va să se inspire și el din sentimentul dreptății?”³⁴.

Indiferent de persoanele cărora le este atribuită inițiativa grațierii sau de divergențele privind consecințele acesteia asupra mișcării naționale a

²⁹ I. Rațiu, E. Rațiu, *Correspondență I (Scrisori primite, 1866–1895)*, București, 1994, pp. 247–248.

³⁰ *Ibidem*, pp. 285–286.

³¹ *Tribuna*, 6/18 sept. 1895, nr. 200, p. 1.

³² *Gazeta Transilvaniei*, 6/18 sept. 1895, nr. 198, p. 1.

³³ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 778.

³⁴ *Ibidem*.

românilor din Transilvania, rămâne unitară opinia că soarta românilor depinde de „bunăvoiața” guvernului maghiar. Cu toate acestea, persistă speranța că împăratul va percepe că este în interesul dinastiei și a imperiului ca politica „șovinistă” a maghiarilor să înceteze și va face presiuni în acest sens asupra guvernului de la Budapesta, deși până acum nu a intervenit.

Influența mișcării memorandiste asupra imaginii împăratului

Bilanțul mișcării memorandiste, dincolo de refuzul împăratului de a primi delegația română în audiență sau de a citi memoriul și de împreresuarea inițiatorilor acțiunii, a fost considerat în epocă a fi unul pozitiv. Astfel, T. V. Păcățian aprecia că acțiunea memorandistă „a deșteptat în mod extraordinar conștiința la toate păturile sociale, mai ales la cele de jos” și a stârnit „străinătății” o reacție favorabilă pentru cauza românilor³⁵. Fără îndoială, mișcarea memorandistă a avut o influență și asupra imaginii împăratului, mai ales asupra modului în care era perceput ca factor politic și a avut consecințe asupra direcției întregii mișcări politice a românilor transilvăneni. Pentru cea mai mare parte a elitei politice, evenimentele perioadei 1892–1895 au demonstrat necesitatea reconsiderării tacticilor de luptă. Generația memorandiștilor începe să fie din ce în ce mai mult ruptă de realitățile politice, conducerea mișcării naționale fiind treptat preluată de generația tânără și mai dinamică, ridicată din categoria beneficiarilor modernizării și dezvoltării economice și care nu se mai mulțumește cu rezistența pasivă în fața politicii maghiare.

Anii 1894–1895 marchează debutul, în presa românească din Transilvania, a unei polemici privitoare la atitudinea față de Viena și necesitatea reconsiderării politicii tradiționale. Tendințelor *Tribunei* de a menține „mitul” Vienei i se opun atât celelalte ziare românești, cât și unii reprezentanți de vază ai intelectualității românești din Transilvania. *Tribuna* reamintește de „binefacerile” împăraților Habsburgi și mai ales cele ale Mariei Tereza și ale lui Iosif al II-lea și ajunge la întrebarea: „nu șade astăzi pe tronul monarhiei o odraslă nobilă a acestei dinastii, de care sunt legate nouă fapte mărețe în favorul și spre binele neamului românesc? Inarticularea națiunii române ca egal îndreptățită cu celelalte națiuni, validitatea dreptului limbii române, reînființarea metropoliei române de la Sibiu, a episcopiiilor de la Arad și de la Caransebeș, ajutorarea lor din bugetul statului, constituția bisericii române ortodoxe, avem să le mulțumim toate Maiestateii Sale Împăratului Francisc Iosif. Nu sunt acestea dovezi neperitoare despre îngrijirea părintească pe care Maiestatea Sa a avut-o îndeosebi pentru poporul român? Nu sunt acestea totodată garanții tari că nici astăzi n-o să fim dați uitării ...?”³⁶. La constatarea ziarului *Dreptatea* că „numai prostul se închină la sfinții care nu-i ajută!”, *Tribuna* reacționează vehement, exprimându-și

³⁵ T.V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, pp. 797–798.

³⁶ *Tribuna*, 29 dec. '84/10 ian. 1895, nr. 267, p. 1.

convingerea că poporul român nu se va lăsa impresionat de asemenea afirmații, întrucât „poporul român nu e de azi, iar în istoria lui dureroasă stau ca niște stânci neperitoare faptele Domnitorilor din Viena, care ne-au apărat contra uneltirilor dușmănoase din lăuntru. Poporul român de astăzi a eșit din poporul român de la 1691, de la 1791, de la 1848, de la 1863 și el în acțiunile sale nu poate fi condus de altceva, decât de interesele dăinuitoare ale neamului său”³⁷. La „militantismul” pentru Viena al *Tribunei*, Valeriu Braniște este sfătuit de Alexandru Mocioni să răspundă în paginile *Dreptății* prin reamintirea unei alte realități istorice, și anume că „aceste speranțe tradiționale în Viena au fost urmate regulat de deziluzii tradiționale. Chiar evenimentele citate de *Tribuna* sunt tot atâtea dovezi istorice pentru acest trist adevăr. Pentru a nu merge în trecutul mai îndepărtat, este suficient să ne referim la cuceririle naționale din 1863, care au venit ca din cer, pentru ca apoi să dispară în negura uitării... Dar sunt încă vii în memoria tuturor speranțele legate de Memorand și amarele dezamăgiri care nu vor lipsi nici de această dată, despre care cei din spatele *Tribunei* ar avea cel mai mult de povestit”³⁸. Al. Mocioni și V. Braniște sunt convinși că dinasticismul exagerat trebuie combătut, căci nu are nici un suport real, dar adoptarea unei poziții antidinastice trebuie evitată cu orice preț, având în vedere că alternativa „rupturii” cu Viena ar fi o alianță cu Budapesta. Hiperloialismul poate fi contracarat prin „dezvăluirea politicii de exploatare a camarilei” sau prin „străduința de emancipare națională și politică”, asemenea aserțiuni sunt suficient de subtile și nu pot fi considerate neloiale³⁹. Și într-adevăr, când este acuzată politica Vienei sau politica austriacă de ambiguitate și de aplicarea principiului *divide et impera*, se sugerează că „Viena” sau „austriecii” nu sunt identice cu împăratul, Tronul sau Coroana.

O consecință a acțiunii memorandiste a fost apariția unui discurs menit să accentueze necesitatea schimbării politicii „cu priviri spre Viena”, a îmbogățirii „arsenalului” politic cu noi mijloace de luptă.

Abandonarea politicii petiționare și îndemnul la moderarea credinței tradiționale în dinastia de Habsburg nu echivalează cu abandonarea dinasticismului de către conducătorii mișcării naționale a românilor transilvăneni, nici cu dispariția mitului „împăratului bun” în rândurile populației românești. La vizita în zona Clujului, făcută cu scopul de a asista la manevrele trupelor, în septembrie 1895, Franz Joseph este din nou primit cu obișnuitele manifestări de fidelitate de către poporul român, care „niciodată nu a atribuit monarhului neajunsurile și năcazurile de cari a fost lovit. În ochii românului persoana monarhului e sacrosanctă și la întărirea acestei credințe în inima poporului român mult a contribuit biserica românească ... Virtutea românului a devenit proverbială. E virtute vecinica sa alipire către dinastie și tron ... între popoarele din patria noastră românul în ceea ce privește alipirea

³⁷ *Ibidem*, 11/23 ian. 1895, nr. 8, p. 1, art. *Speranțele în Viena*.

³⁸ V. Braniște, *Corespondență*, vol. I (1879-1895), Cluj-Napoca, 1985, pp. 248-249.

³⁹ *Ibidem*, p. 254.

și loialitatea către tron stă în locul prim, niciodată românul nu și-a rupt credința sa”⁴⁰. Iar la Congresul naționalităților nemaghiare din Ungaria, care a avut loc la 10 august 1895 la Budapesta, reprezentanții românilor au subscris la trimiterea unei telegrame lui Franz Joseph în care: „Românii, slovacii și sârbii reuniți în capitală, roagă pe Maiestatea Sa Apostolică, Pavază și Sprijin pentru toate popoarele Monarhiei să binevoiască să accepte omagiul fidelității și devotamentului lor”⁴¹.

Poate fi acuzată de politică șovăitoare și incorectă față de naționalități „camarilla”, „austriecii”, dar Tronul nu este făcut direct responsabil. Față de Tron și dinastie românii păstrează un dinasticism care, în viziunea unor jurnaliști ai epocii, nu trebuie explicat, căci „loialitatea poporului român către Coroană nu se poate înțelege, ea este înăscută Românului...”⁴².

Evoluția mitului imperial de la Memorandum la Primul Război Mondial

Tronul – factor politic

La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX se remarcă în conducerea PNR conflictul dintre generația tânără și „bătrâni”. Generația tânără promovează pe plan ideologic lipsa de oportunism și apelul la principii ferme. În practică însă, această generație, provenită din rândurile beneficiarilor dezvoltării economice înregistrate la cumpăna sec. XIX-XX, era mai realistă, pragmatică, hotărâtă să apeleze la schimbarea formei și metodei de luptă politică⁴³.

Conflictul desfășurat în cadrul PNR între cele două generații a avut la bază dezorganizarea profundă a partidului și a mișcării naționale în general după eșecul acțiunii memorandiste. Conflictul a pornit de la disfuncționalitățile înregistrate în redacția *Tribunei* în urma întemnițării pentru delikte de presă a lui I. Russu Șirianu și Septimiu Albini și a trecerii în România a lui Eugen Brote, care a intrat în competiție cu președintele PNR Ioan Rațiu pentru controlul *Tribunei*. E. Brote, împreună cu Ioan Slavici, stabilit și el la București, impun o linie de conduită nouă ziarului și chiar comitetului substituit, condus de Vasile Mangra. Nemulțumiți de acest fapt, Ion Rațiu și alți fruntași ai PNR aflați în detenție la Vaț și Seghedin, încearcă să clarifice situația. Astfel se ajunge la „criza *Tribunei*”, ce se va perpetua, evoluând într-o criză a întregii mișcări naționale, transformându-se într-un conflict între generații, o confruntare între două tactici politice: activism și pasivism⁴⁴.

⁴⁰ *Telegraful român*, 9/21 sept. 1895, p. 1, nr. 100.

⁴¹ *Diplomația europeană...*, pp. 488–490.

⁴² *Telegraful român*, 23 ian/4 feb. 1897, p. 1, nr. 9.

⁴³ Stelian Măndruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților PNR din Transilvania între anii 1905–1910*, Oradea, 1995, pp. 23–54.

⁴⁴ Lucian Boia, „Contribuții privind criza PNR și trecerea de la pasivism la activism (1893–1905)”, în *Studii*, XXIV, 1975, nr. 5, pp. 964–969.

În cadrul discuțiilor referitoare la schimbarea tacticii politice este lansată ideea că trecerea la activism ar însemna renunțarea la „politica tradițională”, ceea ce ar implica, pe lângă abandonarea pasivismului, renunțarea la loialitatea proverbială față de Casa de Habsburg. Astfel explică *Tribuna* la începutul anului 1901 de ce este imposibilă ruptura cu politica tradițională. La această „lămurire” a *Tribunei*, *Telegraful*... aduce contraargumente: „Eu ruperea „prieteniei” o înțeleg așa, ca să mai slăbim din dragostea față de o prietenie problematică și să mai încercăm să facem ceva și din propriile noastre puteri, să nu așteptăm să ni se întindă plăcintele de-a gata, ca picate din cer, ci să căutăm să ne impunem noi înșine, prin bărbăție, prin energie, prin muncă neobosită, prin activitate pe teren politic”⁴⁵. Adoptarea unei politici definite prin lozinca „prin noi înșine” pare să fie în viziunea multor oameni politici români din Transilvania soluția cea mai bine adaptată situației existente. *Telegraful* ... încearcă să demonstreze că noua orientare politică nu înseamnă lipsă de loialism față de Casa de Habsburg: „De aici nu urmează că trebuie să ne facem antidinastici și să devenim chiar revoluționari, ci numai atâta că politica noastră, care a fost și are să rămână politică de cea mai perfectă loialitate, noi suntem datori să o acomodăm împrejurărilor și că peste tot suntem datori să nu stăm în nelucrare, cu mâinile în sân, numai pe cuvânt că politica noastră tradițională așa sună și așa ne-o poruncește. Moșii și strămoșii noștri au pus în cumpănă situația lor de atunci și și-au creat o conduită politică în concordanță cu organizarea țării de pe vremile acelea. Situația însă s-a schimbat și noi numai înțelepțește lucrăm, dacă schimbăm ceea ce nu mai corespunde împrejurărilor în care ne aflăm”⁴⁶.

În discursul de popularizare a politicii activiste însăși sintagma „politică tradițională” primește nuanțări inedite. Eugen de Lemeny afirma într-un șir de articole din *Telegraf*..., în 1901, că nu este de acord cu cei care văd în „politica tradițională” a românilor transilvăneni „o loialitate extremă față de Monarch, care se apropie de altruism și este în stare a te face să-ți lapezi cămașa pentru ca să servești împăratului, chiar și atunci când El îți arată spatele, nefiind avisat de serviciile tale; o stare psihologică care s-ar putea numi dinasticism esaltat”. Or, politica românilor n-a fost așa nici măcar la 1848 și nici după acest an. La '48 au luptat „pentru conservarea lor” în fața atacurilor maghiare și „pentru revendicarea drepturilor lor naționale”. Întâmplarea a făcut ca interesele românilor să conveargă cu cele ale dinastiei și astfel s-au putut alătura în luptă⁴⁷. E. de Lemeny descrie cu ironie atitudinea de rezistență pasivă adoptată cu decenii în urmă de „vechea generație” de conducători ai mișcării naționale a românilor din Transilvania: „Politica noastră tradițională este loialitate față de capul încoronat, dar încolo pasivitate în dragoste, pasivitate în ură, pasivitate în luptă și puțină activitate

⁴⁵ *Telegraful român*, 23 ian./5 feb. 1901, nr. 8, p. 1, art. *La „era nouă”*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, 9/22 iunie 1901, nr. 63, p. 1, art. *Pasivitate sau activitate?*

în căscarea gurei pentru ca eventuala pasăre friptă, care ne-ar fi destinată nouă, să nu ne afle nepregătiți”⁴⁸. Prin renunțarea la politica tradițională se înțelege renunțarea la pasivism și nu antidinasticism.

Dinasticismul este definit, în contextul disputei activism-pasivism, ca o „creștere politică în sens monarchic, care are de scop dezvoltarea simțămintelor de dragoste și de alipire față de monarch și de casa domnitoare. Monarhii se sue pe tron și se despart de el; dinastiile se schimbă, dar dinasticismul încrescut și apoi înăscut e neschimbăcios”⁴⁹. Dinasticismul însușește sentimente filodinastice profunde, care nu sunt legate de o persoană anume, ci de dinastia domnitoare. El devine cu timpul „înăscut” și nu poate fi influențat de nemulțumirile și dezamăgirile provocate de acțiunea politică a unei anume persoane. „Simțul dinastic... este una dintre calitățile care formează caracterul unui popor” și „până când vor exista tronuri în Europa, simțul dinastic totdeauna va fi marfă de trecere”⁵⁰. Dar credința în omnipotența suveranului este dovadă de „naivitate politică”, căci într-un stat constituțional monarhul „nu poate sana durerile noastre prin simple rescripte imperiale sau regale”⁵¹. Dinasticismul este în continuare conduita politică corectă, dar exagerarea acestuia trebuie evitată.

Disputa activism-pasivism s-a încheiat cu victoria susținătorilor participării la viața politică. Se poate afirma că trecerea la activism ar fi o „declarație de independență” față de Viena în sensul renunțării la așteptarea exclusiv de la împărat a ușurării situației dificile a românilor transilvăneni. Trecerea la activism a marcat hotărârea noii conduceri a PNR de a lua „în propriile mâini” soarta românilor din Transilvania, promovând o politică „prin noi înșine”, care să se bazeze pe propriile forțe și să nu mai apeleze la „bunăvoința” Vienei, cu toate că este considerată necesară menținerea dinasticismului.

Imaginea împăratului în preajma Primului Război Mondial

În deceniul premergător Primului Război Mondial se constată în presa românească din Transilvania tendința elaborării unui discurs menit să direcționeze politica românilor ardeleni pe un fâgaș care ocolește Viena. Criticile vizează și în această perioadă „camarilla”, „cercurile vieneze” responsabile pentru deciziile politice, dar apar articole (deși puține la număr) care aduc reproșuri împăratului însuși pentru politica sa concesivă în raporturile cu maghiarii. Criticile la adresa Vienei și a împăratului răbufnesc în momente concrete din viața politică, de exemplu la sancționarea de către împăratul-rege a unor legi votate de parlamentul maghiar și considerate de români neavantajoase și discriminatorii (legea electorală din 1908 etc.). Cu

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, 12/25 iunie 1901, nr. 64, p. 1, art. *Pasivitate sau activitate?*

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, 9/22 iunie 1901, nr. 63, p. 1, art. *Pasivitate sau activitate?*

toate acestea, în paginile aceluiași ziar există, pe lângă critici, reafirmări ale loialității față de Casa de Habsburg sau cuvinte duioase la adresa „încărunțitului monarh”.

Anul 1905 a fost marcat de criza constituțională creată în urma alegerilor parlamentare de la începutul anului, alegeri câștigate de coaliția opusă liberalilor, compusă din partide ostile dualismului, principalul rol deținându-l Partidul Independentist condus de Kossuth Ferencz, fiul revoluționarului Kossuth Lajos. Franz Joseph trebuia să numească guvernul dintre exponenții majorității parlamentare, dar aceasta ar fi însemnat ajungerea la guvernare a reprezentanților curentului independentist, care susținea ideea unei armate proprii pentru maghiari ca pas important spre independență. După o serie de negocieri între Franz Joseph și oamenii politici maghiari, aceștia din urma renunță la ideea unei armate proprii. Pe parcursul conflictului dintre Viena și Budapesta, presa românească din Transilvania reflectă atitudini și sentimente diverse manifestate de români, de la satisfacția dată de adoptarea de către suveran a unei poziții ferme, la dezamăgirea provocată de încheierea compromisului care readucea raporturile dintre cele două părți pe vechiul făgaș.

În februarie 1905, împăratul-rege a convocat 16 oameni politici maghiari, lideri de partide și personalități marcante ale vieții publice pentru a discuta problemele apărute în urma alegerilor. Liderul PNR nu a fost invitat în audiență, fapt jignitor pentru publiciștii români. Vinovați pentru ignorarea românilor sunt făcuți „șoviniștii maghiari”, care din nou au făcut tot posibilul pentru a împiedica accesul românilor la împărat, căci deputații români primiți la Burg ar fi o notă discordantă⁵². Dar opoziția maghiarilor nu este singurul factor care l-a determinat pe Franz Joseph să nu invite reprezentanții românilor în audiență. Ignorarea românilor este rezultatul „politicii de pasivitate” căci, din cauza ei, „am pierdut orice contact cu cercurile politice ale Monarhiei, cu bărbații politici și îndeosebi cu cercurile Curții ... Curtea a fost înconjurată numai de consilieri care au fost dușmani poporului românesc și sunt poate ani de zile de când Maiestatea Sa n-a mai vorbit, poate nici n-a văzut înaintea sa vreun român. Nu este oare destul de transparent faptul că nici capul bisericii ortodoxe, nici al celei unite nu sunt consilieri intimi ai Maiestății Sale? Câtă umilire a poporului nostru în faptul acesta!”⁵³. Faptul că împăratul nu este interesat să afle opinia românilor privind calea cea mai bună de rezolvare a crizei, este comentat în *Tribuna* astfel: „Suntem slabi și dezorganizați și așa se vede, Viena nu mai are interesul să ne susțină. Dacă nu mai are interes, nici noi nu mai putem avea interesul a ne înjuga la interesele speciale ale ei. Antecesorii noștri au fost dinastici pentru că Coroana le luase apărarea... De atunci încoace (de la 1867) însă Viena, de silă sau din interes, e irrelevant, și-a schimbat politica. A dat tot mai mult frâu liber tendințelor

⁵² *Tribuna*, 23 feb./8 martie 1905, nr. 36, p. 1, art. *Burgul și Români*.

⁵³ *Ibidem*, 30 mart./12 apr. 1905, nr. 61, p. 1, art. *Apucături*.

panmaghiare și scut împotriva acestora nimănui n-a dat". Cu toate acestea, „în ceea ce privește dinastia, aceasta nu ne este dușmană ... Antidinastici nu suntem și n-avem să fim”⁵⁴. Remarcăm o schimbare semnificativă în atitudinea *Tribunei* față de Viena. Dintr-un susținător fervent al politicii prohabsburgice, *Tribuna* se transformă în promotoarea direcției „prin noi înșine”.

Gazeta ...consideră că criza este rodul sistemului dualist. „Mâna liberă” dată maghiarilor în treburile interne este „trăsătura diavolească” a „camarillei” din jurul împăratului, care a vrut astfel să înstrăineze naționalitățile nemaghiare de statul maghiar. „Dar este îndoios dacă se poate vorbi de camarillă, căci în raporturile Coroanei cu maghiarii rolul decisiv l-a avut întotdeauna voința personală a monarhului... Românii s-au înstrăinat în acești 38 de ani ai erei dualiste aproape cu desăvârșire de acei factori pe care odinioară erau dedați a-i privi ca motori sau diriguitori principali ai destinului monarhiei habsburgice. Părerea că puterea împărătească planează în mod imparțial asupra acestor destine a dispărut încetul cu încetul din modul de cugetare a populațiilor asupra”⁵⁵. *Gazeta* ... vorbește despre o „răcire” a sentimentelor față de împărat. Totuși, acest ziar menționează o trăsătură surprinzătoare a lui Franz Joseph (date fiind considerațiile generale asupra personalității sale): „Maiestatea Sa care poate între toți membrii Casei imperiale are înclinările cele mai liberale ...”⁵⁶. Aceste „înclinări liberale” se datorează susținerii de către Franz Joseph a introducerii votului universal în Ungaria.

„Înclinările liberale” ale suveranului, umilirea „ce a suferit-o îngâmfarea maghiară” în audiențele la care Franz Joseph i-a tratat pe reprezentanții maghiarilor din postura unui „imperator”, toate acestea au fost manifestări dătătoare de speranță pentru români, dar speranțele s-au spulberat rapid, căci criza s-a rezolvat prin revenirea la „ordinea” stabilită prin pactul dualist: Franz Joseph, șef al politicii externe și al armatei unice, lasă la latitudinea guvernului de la Budapesta rezolvarea „problemelor interne” ale Ungariei.

Concluziile desprinse din evenimentele anului 1905 sunt în concordanță cu criticile la adresa politicii Vienei, formulate din ce în ce mai des după 1900: „E fatal că Viena nu știe și n-a știut nicicând să facă altă politică decât jertfînd pe unii de dragul altora ...”⁵⁷. „Viena ne-a părăsit pe noi românii încă din toamna anului 1865...”⁵⁸. Dar simțul datoriei împiedică dispariția dinasticismului, care continuă să fie caracteristic românilor din Transilvania: „... poporul român din statul ungar ține la tron și va ține și în viitor cu aceeași credință pe care a manifestat-o în trecut totdeauna. Pentru

⁵⁴ *Ibidem*, 23 iulie/5 aug. 1905, nr. 136, p. 1.

⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, 31 aug./13 sept. 1905, nr. 191, p. 1, art. *Cugetări asupra unei moțiuni propusă de clubul naționalist din dieta*.

⁵⁶ *Ibidem*, 24 sept./7 oct. 1905, nr. 210, p. 1, art. *Audiențele de Marți și Miercuri*.

⁵⁷ *Telegraful român*, 17/30 dec. 1905, nr. 135, p. 1, art. *Condițiunile păcii*.

⁵⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 2/15 iulie 1905, nr. 144, p. 1, art. *Temerea de uneltirile Vienei*.

credința sa nu a așteptat și nu așteaptă nici în viitor mulțămită ori recunoștință din nici o parte, pentru că nu din dorul de a le avea pe acestea e isvorâtă credința sa, ci din simțul de datorință”⁵⁹. Să fie oare simțul datoriei explicația bucuriei românilor în momentul în care Franz Joseph li se adresează direct? Invitat la inaugurarea Muzeului istoric și etnografic de la Sibiu, înființat de Astra în august 1905, Franz Joseph își exprimă printr-o telegramă mulțumirile pentru invitație și regretul de a nu o putea onora. În viziunea președintelui Astrei, Iosif Sterca-Șuluțiu, „acest act de atențiune va fi primit și considerat de toți românii din această țară ca o nouă dovadă a bunăvoinței Maiestății Sale pentru poporul nostru și chiar prin faptul că după timp îndelungat este primul cuvânt adresat de la Prea Înaltul Tron deadreptul cătră Românii din statul ungar, va întări în noi din nou sentimentele de iubire și alipire cătră glorioasa noastră dinastie”⁶⁰.

Reforma electorală din 1908 a generat noi discuții privitoare la „politica Vienei”. Unii români sperau că Franz Joseph, care s-a declarat susținător al introducerii votului universal și în Ungaria (după ce în 1906 fusese introdus în partea austriacă a Imperiului), nu va sancționa proiectul de lege electorală ce prevedea votul pluralist. Dar o anumită categorie a elitei românești nu își mai face iluzii privitor la o posibilă intervenție a împăratului-rege în favoarea introducerii votului universal. Se ivește prilejul pentru o reprivire asupra politicii Vienei de-a lungul timpului, o politică dirijată de principiul *divide et impera*, care, după cum se afirmă în *Telegraf ...*, „conduce și acum cercurile din Austria, care le-a condus cu secole înainte, căci o organizație atât de meșteșugită cum e monarhia noastră, numai pe cale meșteșugită și prin mijloace artificiale poate fi susținută”⁶¹. Din dorința de a dezbinda supușii între ei a sprijinit Viena pe Mihai Viteazul sau pe Horea, iar când aceștia i-au devenit inutili, i-a sacrificat. Însă, „toate aceste decepții n-au putut să dezmeticească popoarele și pe conducătorii lor, de altcum de bună credință, dar politicește cu vederi înguste, cari contrar învățăturilor istoriei, încă tot de la Viena au așteptat mântuirea și apărarea părintească față de asupritorii”⁶². De aceea au hotărât să înainteze în 1892 Memorandumul împăratului. Conducătorii mișcării naționale a românilor din Transilvania nu au conștientizat că „interesul Austriei e numai acela să rămână asigurate de o parte puterea dinastiei, de altă parte interesele economice ale Austriei”⁶³. Pentru ca aceste interese să fie protejate, Viena nu a pregetat să sacrifice fără menajamente naționalitățile nemaghiare din Ungaria. De aceea „e curată enigmă cum de politicienii și publiciștii noștri se feresc în mod consecvent să constate aceste fapte istorice? Poate că din motivul să nu tragă cumva poporul nostru învățături din ele, pierzându-și apoi iluziunile fatale, ci să fie lăsat să

⁵⁹ *Telegraful român*, 5/18 nov. 1905, nr. 119, art. *Ultimul razim*.

⁶⁰ *Gazeta Transilvaniei*, 12/25 aug. 1905, nr. 177, p. 1, art. *Serbările românești dela Sibiu*.

⁶¹ *Telegraful român*, 17/30 mai 1908, nr. 54, p. 1, art. *Reforma electorală*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, 20 mai/21 iunie 1908, nr. 55, p. 1, art. *Reforma electorală*.

trăiască și mai departe, ca înainte cu 100 și 200 de ani, în sufletul său ca axiomă, ipoteză, că îngerul păzitor al popoarelor asuprite e Austria”⁶⁴. Autorul seriei de articole intitulate „Reforma electorală” subliniază caracterul irațional al credinței că împăratul îi va salva pe români. Dar simte nevoia să menționeze foarte clar la sfârșitul seriei de articole că critica sa se referă nu la persoana împăratului, care nu este elaboratorul „politicii înalte” a Vienei, ci la camarilă: „Pentru ca să nu fiu cumva rău înțeles, trebuie să observ că cele spuse aici nu se referă la persoana Domnitorului nostru, în a cărui inimă nobilă, concepție corectă ideală și în bunăvoința sa față de toate popoarele n-a dubitat nime niciodată. Numai că, nu Maiestatea Sa Împăratul și Regele conduce așa-numita „politică înaltă”, ci o organizație ce cade în afara constituției: consiliul familial și de coroană, compus din membrii casei domnitoare și din consilierii cei mai intimi ai Coroanei, iar șeful, de regulă, nu e Domnitorul, ci cel mai bătrân membru al casei domnitoare. Astfel, decenii dearândul prezidentul consiliului familial fusese Arhiducele Albrecht. În acest consiliu familial numit „camarilla” se stabilesc, după îndrumarea tradiționalei „Politik meines Hauses” planurile politice și se stabilește marșruta guvernelor ...”⁶⁵. Vechiul clișeu despre împăratul bun dar prost sfătuit re apare în articole care, de altfel, aduc o critică tăioasă politicii vieneze. Autorul articolului se declară adeptul schimbării modului de gândire „tradițional” în ceea ce privește rolul salvator al Vienei (deși, cu siguranță, marea majoritate a românilor înțelegeau prin „Viena” persoana împăratului), dar consideră că împăratul este binevoitor și bun. Să fie aceasta convingerea personală a publicistului sau teama de cenzură sau, poate, rețineră de a spune ceea ce „nu se cuvine”? Este greu de crezut ca publicistul să aibă rețineri în a-l critica pe împăratul-rege din cauza cenzurii, în condițiile în care presa maghiară nu se sfiia să emită deseori critici la adresa lui Franz Joseph, fără consecințe pe plan juridic. „Menajerea” persoanei împăratului se înscrie probabil în atitudinea generală a elitei românești din Transilvania față de Tron, atitudine care a început să se contureze la debutul secolului XX și care, pornind de la ipoteza că politica e dirijată de interese, promova dinasticismul moderat (în ideea că este posibil ca interesele Vienei să conveargă din nou cu cele ale românilor).

Sanționarea de către Franz Joseph a proiectului de lege electorală elaborat de contele Andrassy a dezamăgit, dar parcă nu atât de mult, întrucât întreaga politică a lui Franz Joseph a fost marcată de repetate concesii făcute maghiarilor.

Alegerile parlamentare din iunie 1910 s-au soldat cu un nou eșec pentru PNR, care a fost îndreptățit să trimită în legislativul de la Budapesta doar cinci deputați. Una dintre cauzele înfrângerii a fost, în opinia lui Vasile Goldiș, „ticăloșiile fără seamă” săvârșite de autoritățile maghiare la alegeri. Aceste fărădelegi trebuie aduse la cunoștința lumii întregi, dar și a

⁶⁴ *Ibidem*, 24 mai/6 iunie 1908, nr. 56, p. 1, art. *Reforma electorală*.

⁶⁵ *Ibidem*.

împăratului Franz Joseph, chiar dacă „nu mai așteptăm nimic de la dânsul”⁶⁶. V. Goldiș propune ca direcție politică formarea unei conștiințe politice în cadrul maselor largi ale românilor transilvăneni, o activitate mai intensă a deputaților români în parlament și colaborarea cu celelalte națiuni nemaghiare din Ungaria⁶⁷.

Anul 1910 a marcat debutul tratativelor dintre PNR și reprezentanții guvernului maghiar. S-a vehiculat ideea că inițiativa acestor tratative aparține lui Franz Joseph. În opinia publiciștilor români acest lucru „denotă fără îndoială o vădită bunăvoință (din partea împăratului) față de noi. Tot ce regretăm însă este că întreaga concepție a păcii a fost greșită. Viena se înșeală dacă crede că între noi și maghiari sunt diferențe atât de mărunte încât acelea ar putea fi aplanate pe calea unor târguiești fără valoare”⁶⁸.

Tribuna pune în evidență, în ceea ce privește atitudinea românilor față de Viena, existența unor opinii variate, împărțindu-le în trei categorii: o primă categorie, în care autorul articolului se include pe sine și despre care afirmă că este cea mai numeroasă, este a celor care continuă să fie dinastici, dar nu mai așteaptă să fie răsplătiți imediat pentru dinasticismul lor, înțelegând că Viena îi va ajuta pe români numai în măsura în care interesele sale politice o vor cere; a doua categorie include pe cei care au adoptat o poziție ostilă Vienei (autorul articolului este de părere că aceasta numai sub influența școlilor maghiare s-a putut întâmpla) și o ultimă categorie, cea a exponenților „vechii generații” participante la acțiunea memorandistă și care așteaptă în continuare salvarea din partea Vienei⁶⁹. Împăratul, care odinioară părea să stea deasupra sistemului politic, era perceput ca o forță extraordinară, superioară, capabilă să intervină în orice moment și să aducă modificări în sistem, acum apare ca un element alcătuitor al sistemului, având funcționarea condiționată de celelalte componente.

Valer Moldovan arăta într-un articol din *Gazeta ...* la 1910 că de când au românii conștiință politică s-au confruntat cu problema raportării lor la dinastie pe de o parte și la maghiari pe de altă parte. Se pune problema cum să se meargă mai departe: alături de dinastie împotriva maghiarilor sau alături de maghiari împotriva dinastiei. V. Moldovan optează pentru o a treia cale: „prin noi înșine”. „Dinastia de Habsburg pentru noi românii nu poate să însemne altceva decât supremul nostru protector, care deja în interesul său are să se îngrijească de conservarea individualității noastre etnice ca popor român”. De aceea trebuie să înceteze „declarațiile antivieneze”, căci „în politică nu sunt admise sentimentalități. Aici joacă un rol predominant interesul și numai interesul”. Românii trebuie să fie loiali în continuare, căci există posibilitatea ca interesele Vienei să convergă în viitor cu cele ale

⁶⁶ *Tribuna*, 26 mai/8 iunie 1910, nr. 111, p. 1, art. *Mergem înainte*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, 11/24 nov. 1910, nr. 242, p. 1, art. *Viena*.

⁶⁹ *Ibidem*.

românilor. Politica „prin noi înșine” trebuie să fie prudentă și să nu taie legăturile nici cu Viena, dar nici cu Budapesta⁷⁰.

În preajma Primului Război Mondial, elita românească din Transilvania încearcă să definească trăsăturile de bază ale unei noi politici care să se bazeze pe propriile forțe. În cadrul noii orientări se impune păstrarea loialității față de Coroană, dar a unei loialități moderate, necesară în contextul jocului de interese ce domină politica.

Franz Joseph - omul

Moartea împărătesei

În percepția colectivă asupra instituției imperiale, imaginii împăratului îi este alăturată cea a consoartei sale, monarhia este întregită prin prezența „celor două corpuri regale/imperiale”. Imaginea împăratului - simbol palpabil al puterii abstracte- este „umanizată” prin asocierea la persoana sa a familiei sale. Viața privată a suveranului, mai ales tragediile personale, îl aduc mai aproape de sensibilitatea supușilor. Românii din Transilvania au avut pentru prima dată prilejul de „a întâlni” o împărăteasă din Casa de Habsburg cu ocazia vizitei lui Francisc I, însoțit de soția sa, în zona Năsăudului, în 1817. Relatările năsăudenilor despre cuplul imperial sunt impregnate de elemente de basm care prezintă împăratul în ipostaza căsătoriei fericite⁷¹.

În ceea ce o privește pe soția lui Franz Joseph, împărăteasa-regină Elisabeta, se remarcă numărul foarte mic al informațiilor legate de persoana ei în presa românească din Transilvania de la sfârșitul secolului XIX. Românii din Transilvania au putut intra în contact cu imaginea de „protectoare a maghiarilor” proiectată asupra ei de opinia publică maghiară. Nu se exclude posibilitatea ca această percepție asupra Elisabetei să o înstrăineze în oarecare măsură de elita românească din Transilvania.

Numărul redus al informațiilor despre împărăteasa-regină se datorează modului de viață adoptat de aceasta mai ales după moartea fiului ei, arhiducele Rudolf. De la acea dată, Elisabeta a rămas departe de viața publică, dedicându-și timpul călătoriilor în scop privat. Cu ocazia reîntoarcerii în țară în urma uneia dintre călătorii, în 1894, studenții români reuniți într-un congres studentesc compun o poezie în cinstea împărătesei-regine: „De mult pe valea dunăreană/ Augustu-ți pas n-a mai trecut,/Și florile ce te-au pierdut/S-au strâns cu-o lacrimă pe geană./ Acum ca după-o crudă iarnă,/ Când soarele revine blând,/ Te-ntorci tu iarăși surâzând,/Și veselia se întoarnă./ Din malul mării noi, Regină/ Cu drag îți zicem bun venit,/ Urându-ți traiul fericit/Și-mpărăție carpatină⁷².” În această mică poezie, studenții

⁷⁰ *Gazeta Transilvaniei*, 25 dec. 1910, nr. 284, art. *Prin noi înșine*.

⁷¹ Doru Radosav, *op. cit.*, pp. 58–61.

⁷² *Tribuna*, 18/30 sept. 1894, nr. 213, p. 3.

români își exprimă regretul de a avea foarte rar posibilitatea de a o ști pe frumoasa lor regină în țară, de a o putea zări în apariții publice. Atunci când regina revine în țară din lungile sale călătorii, supușii o întâmpină cu deosebită bucurie. Pe lângă încântarea prilejuită de prezența reginei în țară, poezia exprimă și un ușor reproș la adresa Elisabetei pentru neglijarea îndatoririlor sale de suverană, una dintre cele mai importante dintre ele fiind obligația de a sta în mijlocul supușilor săi. „Împărăția carpatină” dorită de studenții români pare să sugereze ideea prezentă în epocă a unei Daco-Români sub sceptrul Habsburgilor, o posibilitate de realizare a unirii românilor într-un singur stat autonom în cadrul monarhiei habsburgice.

Deteriorarea sănătății împărătesei-regine în ultimii ani ai vieții sale a reprezentat pentru români prilejul de a-și exprima din nou loialitatea față de Tron, solidarizarea cu suveranul și cu familia sa în momentele dificile: „... scirea despre agravarea boalei străbate cu durere inima poporului român, care între toate popoarele de sub stăpânirea Maiestății Sale Împăratului și Regelui nostru este poporul cel mai dinastic”⁷³. Boala suveranei, agravată de teribila lovitură a sorții prin moartea fiului ei, o împiedică pe împărăteasă să fie alături de soțul ei, asupra căruia „apasă și grijile multe ale monarhiei, grijile pentru binele și fericirea popoarelor”⁷⁴. Se afirmă în ceea ce o privește pe împărăteasa-regină o viziune corelată cu paternalismul manifestat în percepția asupra suveranului: „Ea, mama noastră a tuturor, ea este chemată să vegheze ca înger păzitoriu lângă Augustul ei soț ... E naturală durerea noastră dacă luăm numai raportul de Mamă și fii credincioși între noi și Maiestatea Sa împărăteasa-regină”⁷⁵.

Asupra Elisabetei este proiectată imaginea unei suverane ideale, care trebuie să fie punte de sprijin pentru soțul ei în dificila misiune de a governa și mamă pentru supuși. Această viziune idealizată se înscrie în repertoriul unui discurs menit să convingă despre fidelitatea și totalul atașament al românilor transilvăneni față de dinastie și Tron, atitudine căreia i se dă expresie în presa românească la momentele de sărbătoare și în cele de restriște din viața familiei imperiale.

Asasinarea împărătesei-regine a șocat, cum era firesc, iar ziarele relatează cu consternare episodul: „Geneva, 29 august 1898 (2 ore, 40 minute). Augusta noastră Împărăteasă-Regină Elisabeta, plecând la orele 12 și 40 minute din hotelul Beau-Rivage a mers spre portul corbiilor. Pe drum pași spre Maiestatea Sa un individ și îi aplică o împunsătură vehementă, în urma căreia căzu la pământ, dar se ridică iarăși și continuând calea ajunse la corabia, unde îndată leșină. Căpitanul corabiei nu voia să plece din port, dar la îndemnul suitei Maiestății Sale dădu signalul de plecare. Abia părăsi corabia portul se și întoarse îndărăt. Maiestatea Sa nu-și mai veni în firc și astfel fu transportată pe pat la hotel. Hainele ei arătau urme de sânge.

⁷³ *Telegraful român*, 27 iunie/9 iulie 1898, nr. 70, p. 1, art. *Loyalitatea noastră*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

Atentatorul a fost prins ... e un anarhist italian născut la Paris, se cheamă Lucheni”⁷⁶. În memoria celei dispărute se elaborează un discurs care elogiază bunătatea ei și deschiderea sa spre acte de caritate, calitatea sa de „mamă a popoarelor, care a uscat lacrimile a mii de supuși”⁷⁷, este evocată viața sa plină de tragedii, dintre care cea mai mare a fost moartea fiului ei, Rudolf. Contemporanii evenimentelor își explică foarte greu de ce a fost tocmai ea victima unui criminal brutal, ea, „care deși purta coroana împărătească și regală, de-un lung șir de ani ducea o viață dedicată numai studiilor și operelor de binefacere și de caritate, care formau cea mai de căpetenie îngrijire a ei ...”⁷⁸. Un mare accent este pus pe exprimarea sentimentelor de compătimire față de suveran, urmate de asigurările în privința fidelității și a iubirii, pe care popoarele sale, în special românii, niciodată nu au încetat și nu vor înceta să o manifeste.

Discursul publicistic românesc referitor la moartea Elisabetei diferă de discursul elaborat de presa maghiară, unde semnificația dispariției reginei primește dimensiuni catastrofale, moartea ei lipsește poporul maghiar de singurul sprijin de care a avut parte⁷⁹.

Împărăteasa-regină a rămas, în fond, prea puțin cunoscută supușilor săi români, nu a vizitat niciodată Transilvania, iar rolul ei în încheierea dualismului și calitatea ei de „protectoare a maghiarilor” au făcut-o, poate, inaccesibilă românilor.

„Bătrânul împărat” - reprezentant al unei „lumi vechi”

O serie de istorici numără printre factorii de coeziune ai Imperiului Austro-Ungar dinastia și persoana împăratului. Atașamentul față de dinastie a ținut laolaltă acel „conglomerat” de popoare și limbi diverse care era Austro-Ungaria⁸⁰. Franz Joseph, care însuși se definea „ultimul monarh de modă veche”⁸¹, s-a bucurat de respectul și simpatia supușilor săi datorită legendarei dăruiri cu care își îndeplinea atribuțiile, dar și din cauza tragediilor care i-au lovit familia. Chiar dacă bilanțul lungii sale domnii (68 de ani) este unul negativ sub aspect politic, Franz Joseph este considerat, alături de Maria Tereza, cel mai popular suveran din dinastia de Habsburg⁸². Franz Joseph nu s-a remarcat prin „geniu” militar sau politic, dar poate tocmai „mediocritatea sa cumsecade” a făcut din el un suveran îndrăgit, în general, de supușii săi și un personaj istoric „simpatic”.

Franz Joseph se considera pe sine ultimul reprezentant al aceluia tip de monarh care, dirijat de conservatorism și de un catolicism profund, încearcă

⁷⁶ *Ibidem*, 1/13 sept. 1898, nr. 94, p. 1.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 1/13 sept. 1898, nr. 190, p. 1, art. *Împărăteasa-Regină Elisabeta*.

⁷⁹ *Ibidem*, 3/15 sept. 1898, nr. 192, pp. 2-3, art. *Ungurii și moartea împărătesei-regine*.

⁸⁰ J. Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor (1273-1918)*, București, 2000; A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică (1809-1918)*, București, 2000.

⁸¹ Jean-Paul Bled, *Franz Joseph*, București, 2002, p. 628.

⁸² *Ibidem*, p. 632.

să-și impună autoritatea în domeniul politic. Cu toate că a fost nevoit să accepte împărțirea puterii sale cu un parlament, Franz Joseph condamnă constituționalismul și a găsit aproape totdeauna mijloace prin care să-și impună propria voință, conferind un caracter limitat sistemului politic al monarhiei constituționale. Există opinii potrivit cărora imobilismul (despre care se poate vorbi eventual sub aspectul politic, nu și sub cel cultural sau economic) caracteristic lungii domnii a lui Franz Joseph este una din cauzele prăbușirii Imperiului Austro-Ungar. Dar, în general, numele lui Franz Joseph este asociat cu „la belle époque”, perioadă de stabilitate și dezvoltare economică și culturală⁸³.

Jean-Paul Bled, autorul unei biografii a lui Franz Joseph, vorbește de un „cult monarhic” care s-a format în jurul acestuia în anii săi de maturitate, datorită alurei sale pline de măreție în aparițiile publice, „conștiinței scrupuloase” cu care își exercita „meseria” de suveran și tăriei sufletești de care a dat dovadă de-a lungul nenorocirilor care i-au lovit familia⁸⁴.

În preajma Primului Război Mondial, vârsta înaintată îl împiedică pe Franz Joseph să apară des în public. Dar supușii săi îl puteau vedea în numeroasele sale portrete răspândite peste tot în imperiu. De pe aceste portrete, Franz Joseph, bătrânul împărat cu favoriți mari și mustață căruntă își privea protector supușii, care, de multe ori, identificau în el imaginea unui părinte. Figura lui era prezentă și pe cărți poștale emise în tiraj mare⁸⁵. În partea ungară a imperiului, chiar dacă mulți dintre maghiari doreau independența și nu aveau interesul să-l „popularizeze” pe Franz Joseph ca simbol al unității imperiului, iar autoritățile maghiare militau pentru stimularea devotamentului față de statul maghiar și nu față de dinastia de Habsburg, trebuie să fi existat portrete numeroase care să-l reprezinte pe „regele Ungariei”. Cu toate că la începutul secolului XX se intensifică conflictele naționale și criticile la adresa politicii Vienei sunt din ce în ce mai numeroase, nu se poate pune la îndoială respectul manifestat de diversele popoare față de „bătrânul împărat”.

Elita politică a românilor transilvăneni, deși condamnă în repetate rânduri politica Vienei, face, în general, distincția între „condamnabila camarillă”, care manevrează frânghiile politicii, și persoana împăratului, față de care acum ca și întotdeauna manifestă același profund dinasticism și în a cărui integritate morală nu s-au îndoit nicio clipă. Dincolo de disputele politice, românii transilvăneni urmăresc evenimentele din viața dinastiei domnitoare, suferă și se bucură alături de împăratul lor, se simt măguliți când împăratul dovedește că vorbește limba română și supărați atunci când împăratul îi neglijează.

Un moment de sărbătoare pentru românii transilvăneni este împlinirea a 50 de ani de domnie pentru Franz Joseph în 1898. Într-un

⁸³ J. Berenger, *op. cit.*, pp. 415-416.

⁸⁴ Jean-Paul Bled, *op. cit.*, pp. 628-635.

⁸⁵ *Ibidem*.

asemenea moment, „inimile noastre sunt îndreptate spre bunul nostru monarh, căruia providența divină ani 50 i-a legat soarta de soarta supușilor săi. Cu toată ființa noastră legați am fost de soarta dinastiei Habsburgice, de casa domnitoare ... Amicii dinastiei au fost amicii noștri, inamicii dinastiei au fost inamicii noștri. Vărsat-am sânge când dinastia la luptă ne-a chemat, îmbrăcat-am haine de sărbătoare, săltat-am la zilele de veselie din viața monarhului și ne-am cernit hainele, șiroaie de lacrimi au curs din ochii noștri, când Dumnezeu s-a îndurat să trimită încercări asupra Maiestății Sale împăratului-rege, asupra casei domnitoare”⁸⁶. Jubileul domniei sau aniversarea zilei de naștere a împăratului sunt sărbătorite în bisericile românești conform îndrumărilor precise acordate de circularele episcopale. În asemenea zile de sărbătoare, pe lângă populație, trebuie să fie prezenți la liturghie și autoritățile locale, iar cursurile în școli sunt suspendate. Astfel, la serbarea a 50 de ani de domnie, episcopul Ioan Mețianu al Aradului a adresat o circulară prin care îndeamnă preoții ca „încă în duminica proximă ... să se arate poporului, de pe amvon, însemnătatea zilei, loialitatea și eterna recunoștință cu care suntem către Maiestatea Sa și către prea înalta casă domnitoare, apoi pe 20 nov. v./2 dec. n. să invite pe tot poporul la sfânta biserică, iar în însăși ziua de 20 nov. v./2 dec. nou a. c. să se țină serviciu divin cu doxologia îndatinată la ziua Maiestății Sale, la care să se invite și autoritățile locale, precum și învățătorii cu elevii de școale, spre a înălța cu toți împreună rugăciuni la ceriu, pentru lungirea scumpei vieți a Maiestății Sale întru mulți ani fericiți, având în acea zi a se sista și prelegerile școlare”⁸⁷. „Jubileul împăratului” este sărbătorit ca atare și de către biserica greco-catolică. În circulara metropolitană din Blaj emisă cu această ocazie se arată că „între cei care se bucură din toată inima de lunga și glorioasa domnie a Maiestății Sale și din grațitudine se simțesc datori a serba aniversarea a 50-a a acestei domnii sunt și credincioșii bisericii noastre greco-catolice, pentru că Maiestății Sale avem să-i mulțumim reactivarea venerabilei și vechei mitropolii de Alba Iulia, înființarea și dotarea episcopiilor sufragane ale Gherlei și Lugojului, amplificarea capitlului metropolitan, dotarea multor beneficii eclesiastice, ajutarea veneratului cler în lipsele sale și a multor biserici și institute de învățământ”. De aceea sunt îndemnați toți preoții să țină slujbă în care să se roage pentru sănătatea și viața lungă a împăratului”⁸⁸. Biserica a avut o contribuție însemnată în perpetuarea și menținerea mitului „bunului împărat” în cadrul maselor largi ale populației. Rostirea de rugăciuni speciale în cadrul liturghiei și „proslăvirea” împăratului ca binefăcător al bisericii vin să susțină „cultul monarhic”.

Jubileul împăratului are o importanță deosebită pentru românii ardeleni, acest eveniment este sărbătorit „după regulă”, spre deosebire de

⁸⁶ *Telegraful român*, 14/26 nov. 1898, nr. 126, p. 1, art. *Jubileul Monarhului*.

⁸⁷ *Gazeta Transilvaniei*, 15/27 nov. 1898, nr. 251, p. 2, art. *Jubileul împărătesc*.

⁸⁸ *Ibidem*, 17/29 nov. 1898, nr. 252, p. 1, art. *Jubileul împăratului*.

marea sărbătoare a maghiarilor, Mileniul, aniversat în 1896 de către autoritățile maghiare cu mare fast, dar care a lăsat rece pe cei mai mulți români. Împlinirea a 1000 de ani de la întemeierea statului maghiar nu este un motiv de sărbătoare pentru cea mai mare parte a românilor ardeleni, care nu au avut niciodată o existență mulțumitoare în acest stat⁸⁹. Dar cu atât mai multă semnificație primește jubileul domniei lui Franz Joseph, întrucât bunul împărat austriac a fost binefăcătorul și protectorul românilor din Transilvania de-a lungul multor decenii.

Aniversarea zilei de naștere a împăratului este o sărbătoare cu ocazia căreia sunt „uitate” pentru o clipă disputele politice și suveranul este felicitat prin cuvinte măgulitoare: „Măine, 18 august, Maiestatea Sa, preabunul nostru monarh împlinește 71 ani ai vârstei sale, încoronate de fapte mari și mărețe, de opere ilustre și neperitoare, din cari numai bine și fericire s-a revărsat asupra tuturor popoarelor din marea împărăție habsburgică ... 71 de ani sunt mulți în viața omului muritor. Dorința fierbinte a tuturor popoarelor monarhiei e însă ca preabunului nostru Monarch ani mulți înainte să-i fie rezervați, cu cea mai deplină fericire pentru salutea și fericirea popoarelor sale, cari aceeași iubire îi manifestă în această zi mare, de la o margine la cealaltă a împărăției. În cinstea aniversării împăratului-rege se ține o slujbă religioasă în Arad, cu cor țărănesc care cântă imnul Casei domnitoare”⁹⁰.

La aniversarea a 60 de ani de la încoronarea lui Franz Joseph ca împărat, *Telegraful* ... își amintește de încrederea cu care au primit popoarele monarhiei „depunerea conducerii destinelor lor în mâinile tinere dar pline de energie ale Maiestății Sale ... De atunci au trecut 60 de ani. Vreme lungă în viața omului și foarte lungă în viața unui domnitor. Și în această lungă vreme de domnie, în care s-au strâns două generații, noi, poporul român din patria aceasta, fost-am legați de persoana Maiestății Sale totdeauna și neîntrerupt cu toată ființa noastră și cu toată alipirea și iubirea de credincioși supuși. Am împărțit cu Maiestatea Sa nu numai bucuriile ci și durerile, pentru că obișnuiți am fost și suntem a-l considera de părintele nostru, dela care așteptăm toate lucrurile bune pentru viața noastră vremelnică pământescă, nu numai ca indivizi, ci și ca popor credincios tronului și patriei”⁹¹. De la începutul domniei lui Franz Joseph, românii transilvăneni, văzând în împărat pe părintele lor și cuprinși fiind de sentimente dinastice profunde, au așteptat de la suveran salvarea, crezând în mitul bunătății acestuia. Se impune recunoașterea faptului că „așteptările noastre nu vor fi fost toate realizate”. Dar ceea ce au reușit totuși să înlătuie români în acești 60 de ani se datorează împăratului: „... progresul ce l-am făcut nu îl putem ascunde ori nega nici noi, nici celelalte popoare conlocuitoare. În lunga domnie de 60 de

⁸⁹ P. Weber, „Das ungarische Millenium bei den Rumanien”, in *Interethnische und Zivilisationsbeziehungen in siebenburgischen Raum-historische Studien*, coord. Sorin Mîtu; Florin Gogăltan, Cluj, 1996, pp. 356-371.

⁹⁰ *Tribuna poporului*, 6/18 aug. 1901, nr. 146, p. 1.

⁹¹ *Telegraful român*, 18 nov./1dec. 1908, nr. 127. p. 1, art. *Jubileul Monarhului*.

ani, Maiestatea Sa a creat instituțiuni, a săvârșit opere mărețe și trainice, culturale și de binefacere, cari totdeauna vor vorbi despre glorioasa domnie a Maiestății Sale, încă și în veacurile următoare. Pentru noi, credincioșii bisericii Greco-orientale române din patria aceasta, cea mai măreață și mai sublimă operă a Maiestății Sale ... este reînființarea mitropoliei noastre”, gest pentru care „simțim cel mai profund simț de iubire, de grațitudine și de omaj, căci prin acest gest Maiestatea Sa și-a arătat iubirea părintească față de Românii greco-orientali din Ungaria”⁹².

Primirea vreunui român în audiență la împărat este tratată ca un eveniment însemnat, iar descoperirea că suveranul vorbește limba română este o surpriză extrem de plăcută, chiar dacă a fost un român din Bucovina cel care a avut onoarea de a i se fi adresat împăratul „românește”. Povestea polițistului român din Rădăuți este preluată de *Tribuna poporului* din ziarul bucovinean *Deșteptarea*⁹³. *Drapelul* relatează în 1910 despre audiența la împărat a deputatului român din Bucovina, Simionovici, căruia Franz Joseph i-a declarat că: „ținuta patriotică a românilor mă bucură foarte mult”. Aceste cuvinte sunt motive de bucurie mare pentru români, dar se pune îngrijorătoarea întrebare: „Dar dacă împăratul s-a referit doar la românii din Bucovina?”, întrucât „cu același prilej a distins Monarchul cu preainalte agrări și pe doi delegați români din Ungaria: pe P.S.S. episcopul Dr. Vasile Hossu și pe d-l Dr. Iosif Gal, interesându-se la unul de ravagiile potopului din Banat, la celălalt de stările din Casa Magnaților. De români nici o vorbă. Deși am așteptat. Știm unde zace vina. În guvernul responsabil al Maiestății Sale! Acesta stă în calea inimei între popoare și Monarch”⁹⁴. Guvernul maghiar este responsabil de faptul că „privim cu mai mare dragoste la Monarch ca purtătorul Coroanei austriece decât a Coroanei Sfântului Ștefan, este de vină dacă se dedublează de fapt în mentalitatea românului conceptul de Împărat, care recunoaște cu bucurie patriotismul Românilor și cel al Regelui constituțional, care nu aduce vorba la Români”⁹⁵. Franz Joseph rămâne pentru români „conceptul legendar al Împăratului, care face dreptate tuturor popoarelor sale, cătră care s-a adresat cu încredere în vreme de restriște și cari totdeauna au dat cu însuflețire ascultare la glasul de chemare”⁹⁶.

„Bătrânul nostru monarh”, „moșneagul domnitor”, „încărunțitul monarh” este privit cu admirație și simpatie de către supușii săi. Vârsta respectabilă și ținuta demnă, tăria sufletească a suveranului, energia sa inepuizabilă, sunt niște trăsături care fac din „octogenarul monarh” Franz Joseph o persoană îndrăgită de supuși, care îl felicită cu căldură la cei 80 de ani ai săi, împliniți în 1910, „căci e o figură vrednică de admirația tuturor figura bătrânului nostru monarh, peste care au trecut atâtea nenorociri și

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Tribuna poporului*, 27 mai/9 iunie 1901, nr. 97, p. 3, art. *Țăran român la Împăratul*.

⁹⁴ *Drapelul*, 6/19 nov. 1910, nr. 122, p. 1.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

atâtea tragedii zguduitoare, încât altul nu le-ar fi putut suporta. El însă, cu o putere de rezistență fizică și morală fără pereche, a dat piept cu toate relele și le-a învins pe toate. Ca un puternic stejar bătrân lovit de atâtea vânturi stă astăzi Maiestatea Sa în fruntea casei sale domnitoare și își împlinește și astăzi datorințele de domnitor cu același zel ca în anii tinereții ...”⁹⁷. Chiar dacă românii transilvăneni nu au posibilitatea să-l serbeze pe „bătrânul monarh” cu fast și zgomot, sinceritatea sentimentelor dinastice pe care „poporul român le-a păstrat întotdeauna” valorează mai mult. „Inima noastră e și astăzi întreagă a Maiestății Sale precum era inima părinților și a moșilor noștri. Și e curată și nefățarnică inima Românului!”⁹⁸. Monarhul este și la 80 de ani „sprinten ... nu numai la trebile țării, ci și la vânători, la manevre, exerciții grele și anevoioase vizite de expozițiuni și instituțiuni de binefacere. De aceea ... nu știm ce să admirăm mai mult la jubiliantul Monarh: lungimea zilelor ce i s-au hărăzit sau acea putere suflătoare cu care a știut să suporte toate loviturile crunte, de cari a avut parte atât în intimitatea vieții sale familiale, cât și ca domnitor, istoria vieții sale fiind istoria cataclismelor Monarhiei în ultimele șase decenii și mai bine”⁹⁹.

Bătrânul Franz Joseph, cu toate că întrunește simpatia și respectul supușilor săi și devine legendar chiar încă în viață fiind, rămâne exponentul unei „lumi vechi”, căreia numeroase semne îi prevestesc apusul. Franz Joseph, cu toate că vrea ceea ce este mai bine pentru popoarele sale, este legat prin jurământ de respectarea constituției maghiare și nu poate realiza o schimbare „salvatoare” pentru Imperiu. „Lumea veche” este „putredă și nefericită, alcătuită din nesfârșite compromisuri ale Curții din Viena cu oligarhia tot mai lacomă din Budapesta, nu o mai poate dărâma actualul Monarch, legat cu jurământ să respecte constituția maghiară și prea bătrân pentru soluțiuni politice eroice. Mai mult de nevoie, cu sufletul amărât, moșneagul blajin de pe tronul Habsburgilor încearcă totul spre a împiedica prăbușirea sub ochii săi a lumii politice nefirești din Ungaria”¹⁰⁰. Cu tot respectul pentru bătrânul monarh, se recunoaște lipsa lui de deschidere spre schimbări și este așteptată accederea pe tronul Habsburgilor a unei persoane tinere și energice, capabilă să salveze Imperiul Austro-Ungar de la iminenta prăbușire.

Speranțele legate de prințul moștenitor

În timpul domniei împăratului Ferdinand I (1835–1848), care avea serioase deficiențe fizice și mentale, venirea pe tron a tânărului și energicului moștenitor Franz Joseph era așteptată cu nerăbdare. Accederea la tron a lui

⁹⁷ *Telegraful român*, 10/23 aug. 1910, nr. 84, p. 1, art. *Jubileul Monarhului*.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Drapelul*, 5/18 aug 1910, nr. 84, p. 1.

¹⁰⁰ *Tribuna*, 22 sept./5 oct. 1909, nr. 204, pp. 3–4, art. *Împăratul Austriei și moștenitorul său sau lupta între două lumi*.

Franz Joseph la 2 decembrie 1848 era un pas menit să salveze Imperiul de la prăbușire, în contextul efervescentei revoluționare. La începutul secolului XX, cu toate că „bătrânul monarh” Franz Joseph era respectat și chiar admirat de marea majoritate a supușilor săi, era recunoscută incapacitatea sa de a opera schimbări salvatoare pentru monarhia care se afla din nou în pericol de destrămare și era așteptată venirea la putere a moștenitorului de tron Franz Ferdinand, a cărui opoziție nemască față de politica concesivă a Vienei în raporturile cu maghiarii l-a transformat în obiectul speranței pentru unii reprezentanți ai popoarelor nemaghiare din Transleithania.

Franz Ferdinand a promis acordarea de libertăți democratice și cetățenești și transformarea structurii Imperiului Austro-Ungar. Dar federalizarea preconizată de el nu era una pe baze naționale. El dorea reformarea imperiului pentru a asigura impunerea definitivă a hegemoniei austriece. Dorea să accedă la putere și socotea utilă formarea în jurul său a unui grup de simpatizanți politici de diverse naționalități. Printre membrii „grupului de la Belvedere” se numărau și românii Alexandru Vaida-Voevod, A.C. Popovici. Acesta din urmă este autorul unui proiect de federalizare pe baze naționale a imperiului prin lucrarea *Statele Unite ale Austriei Mari*, apărută în 1906. Alexandru Vaida-Voevod a reușit atragerea la idea federalistă a câtorva personalități politice și clericale ca A. Bunea, Teodor Mihali, Iuliu Maniu, M. Cristea, D. Radu, dar nu a putut convinge conducerea PNR să adopte federalismul ca principală linie politică și nu s-a format un adevărat curent de opinie favorabil ideii Austriei Mari¹⁰¹. Dintre oamenii politici români, Vasile Goldiș, Ioan Russu-Șirianu, Ioan Suciuc, Octavian Goga etc. s-au pronunțat împotriva tezelor Austriei Mari¹⁰².

Cu toate că majoritatea conducerii PNR nu a aderat la idea federalistă promovată de „grupul de la Belvedere” și cartea lui A.C. Popovici nu a avut o primire entuziastă în presa românească din Transilvania¹⁰³, cele mai reprezentative ziare românești: *Telegraful român*, *Gazeta Transilvaniei*, *Tribuna*, *Drapelul urmăresc* cu interes declarațiile și acțiunile politice ale moștenitorului de tron și în repetate rânduri se dă expresie speranțelor legate de persoana acestuia.

Franz Ferdinand simțea față de maghiari o aversiune căreia i-a dat uneori expresie clară. Astfel, declarase că „așa-zisul ungar bun nu există. Orice ungar, fie el ministru, prinț, cardinal, burghez, arendaș sau slugă de casă, este un revoluționar și o canalie (în cazul cardinalului, canalia este exclusă, dar republicanul cu siguranță nu)”¹⁰⁴. Într-o scrisoare adresată lui Wilhelm al II-lea, Franz Ferdinand a afirmat că „toate dificultățile cărora Monarhia trebuie să le facă față își găsesc originea în maghiari”¹⁰⁵. Chiar dacă nu cunoșteau în

¹⁰¹ Stelian Mândruț, *op. cit.*, pp. 129-137.

¹⁰² L. Maior, *op. cit.*, pp. 148-162.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ Jean-Paul Bled, *op. cit.*, p. 586.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

detaliu opiniile lui Franz Ferdinand privitoare la ei, maghiarii, în general, îi întorceau antipatia. Modul în care prințul moștenitor se raporta la maghiari era privit de unii români ca semn că, după ce va ajunge la domnie, Franz Ferdinand va pune capăt „hegemoniei maghiare” în Transleithania, iar acest lucru o va face prin lărgirea drepturilor pentru popoarele nemaghiare. Presa românească din Transilvania preia din publicațiile străine declarații ale arhiducelui care lasă să se întrevadă linia politică pe care o va adopta odată ajuns la putere. Astfel, în 1901, *Gazeta ...* preia din ziarele cehe următoarea „cuvântare” a moștenitorului de tron: „În politică va fi prețuit mai mult acel om care va ști să rezolve pe cale pacinică opozițiunile naționale spre mulțumirea tuturor naționalităților Austriei. E în interesul acestui stat și a tuturor locuitorilor săi cari cugetă cinstit ca această descurcare să urmeze cât mai curând, căci din cearta de azi sufer toate clasele poporațiunii și toate țările”¹⁰⁶. *Tribuna*, reluând concluziile unui ziar londonez, arată că „... moștenitorul de tron e aderent al politicii imperialistice și dorește întărirea monarhiei. Iar convingerea lui e că ținta aceasta se va putea ajunge numai prin scăparea popoarelor din Ungaria de sub jugul oligarhiei. Numai democrația poate să întărească statele!, aceasta este politica moștenitorului de tron”¹⁰⁷. Folosind aceleași surse engleze, *Telegraful...* arată că politica lui Franz Ferdinand este „întărirea monarhiei, înlăuntru și în afară, prin desrobirea țărânilor de sub jugul oligarhiei”. La afirmațiile ziarului maghiar *Budapesti Hirlap* că această aserțiune nu corespunde realității, căci marea majoritate a locuitorilor din Ungaria este analfabetă și nu ar ști cum să se folosească de dreptul de vot, căci Ungaria a rămas o țară înapoiată din punct de vedere economic și cultural și de aceea nu este nevoie de o reformă electorală, *Telegraful ...* răspunde prin sublinierea faptului că nu e adevărată stagnarea economică. Din 1848 până în 1910 bugetul a crescut de șapte ori, dar numărul alegătorilor nu a crescut proporțional. Deci are dreptate Franz Ferdinand când vrea să îndrepte acest rău, căci chiar dacă progresele făcute în bunăstare și cultură nu sunt așa de mari cum ar fi putut să fie, ele există¹⁰⁸.

Declarații de genul celei făcute de prințul moștenitor în 1897 referitor la problema Cretei, că „nu trebuie împiedicată unirea insulei Creta cu Grecia, dacă aceasta o doresc cretanii”¹⁰⁹, au fost, fără îndoială, plăcute românilor (deși Franz Ferdinand era de acord cu dreptul la autodeterminare cel mult în privința cretanilor, nu și în ceea ce privește popoarele din Imperiul Austro-Ungar).

În 1905, când s-a vehiculat ideea rezolvării crizei din Ungaria prin abdicarea lui Franz Joseph în favoarea lui Franz Ferdinand, opinia publică maghiară a refuzat categoric această soluție care, după cum arăta *Gazeta ...*,

¹⁰⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 1/14 mai 1901, p. 1, art. *Un cuvânt al moștenitorului de tron*.

¹⁰⁷ *Tribuna*, 10/23 oct. 1910, nr. 218, p. 2, art. *Politica arhiducelui Francisc Ferdinand*.

¹⁰⁸ *Telegraful român*, 19 oct./1 nov. 1910, nr. 113 p. 1, art. *Jugul oligarhiei*.

¹⁰⁹ *Tribuna poporului*, 25 feb./9 mart. 1897, nr. 37, p. 3, art. *Moștenitorul de tron despre chestia Cretei*.

„nu ar fi deloc pe placul maghiarilor”, pentru că de la bătrânul împărat au speranțe să obțină concesiuni, dar nu și de la Franz Ferdinand¹¹⁰.

În 1910, la deschiderea lucrărilor delegațiilor în Budapesta, Franz Ferdinand a rostit un mesaj în care a arătat că prestigiul țării a scăzut de când maghiarii revendică armată maghiară independentă și i-a îndrumat spre o politică mai înțeleaptă. Românii manifestă aceeași dorință ca și moștenitorul de tron: „politica maghiară trebuie să fie mai înțeleaptă atât față de Coroană cât și față de naționalități”, căci „prestigiul unei țări se judecă după mulțumirea și liniștea sufletească a cetățenilor cari o compun”¹¹¹.

Ceea ce au putut afla românii transilvăneni despre gândirea politică a lui Franz Ferdinand le-a demonstrat că moștenitorul de tron dorește să acorde drepturi cetățenești tuturor supușilor săi, că promovează democrația, că este de părere că „jugul oligarhiei maghiare” trebuie îndepărtat. Franz Ferdinand pare să fie ferm și hotărât și, fără îndoială, atitudinea sa față de maghiari și „temerea” maghiarilor față de schimbările preconizate îl făceau și mai „atrăgător” pentru români.

Românii au avut ocazia să-l „întâlnească” pe arhiducele moștenitor în timpul vizitei sale, ca însoțitor al lui Franz Joseph, în Banat, în 1898, pentru a asista la manevrele militare. Cu acest prilej, «presumptivul moștenitor al Tronului a și înnoptat într-o comună românească, a privit la jocul poporului românesc și a dăruit cu câte 100 de florini pe un mire și pe o mireasă românească, cari numaidecât au sărutat mâna Alteței Sale în modul și după datina românească, punând în urmă mâna sărutată la frunte ori la obraz (mireasa la frunte, mirele la obraz), ceea ce a plăcut foarte mult Alteței Sale și a întreat pe românește „așa la voi datina?”»¹¹².

În *Drapelul* apar considerații asupra personalității lui Franz Ferdinand și asupra modului în care diferitele grupuri de interese se raportează la persoana acestuia. Arhiducele are o „fire rezervată”, „închisă”, „împrejurare care a țesut cu încetul un adevărat val misterios în jurul acestei individualități, despre care spun cei ce o cunosc mai de aproape că ar fi tocmai contrarul dela orice notă misterioasă: fire impulsivă și energică”¹¹³. De aici provine „teama nedeslușită cu care privesc anumite cercuri la persoana viitorului Domnitor și tot de aici și speranțele vagi, dar cu atât mai sangvinice ale acelor cercuri, cari nemulțumite cu soarta politică de astăzi a Ungariei, așteaptă de la viitorul Domnitor o radicală schimbare a cursului astăzi dominant”¹¹⁴. Faptul că Franz Ferdinand se ținea, în general, departe de viața publică, lăsa loc atât temerilor cât și speranțelor legate de persoana sa. Cele câteva ore petrecute de arhiduce la Budapesta în decembrie 1910, trimis fiind de împăratul-rege pentru a rezolva o „formalitate de drept public”, vin să

¹¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, 21 ian./3 feb. 1905, nr. 15, p. 1, art. *Vileagul kossuthist*.

¹¹¹ *Telegraful român*, 23 dec. 1910/5 ian. 1911, nr. 139-140, p. 1, art. *Prestigiul țării*.

¹¹² *Gazeta Transilvaniei*, 1/13 sept. 1898, nr. 190, p. 2, art. *Monarhul în Banat*.

¹¹³ *Drapelul*, 18/30 dec. 1910, nr. 138, p. 1.

¹¹⁴ *Ibidem*.

sustină ambele „sentimente”. În opinia *Drapelului*, au existat semne clare care au demonstrat că „Alteța Sa nu petrece bucuros în capitala Ungariei” și asta „nu ca și când nu ar iubi această țară și capitală ca pe celelalte peste care avea odată să stăpânească ca Domnitor constituțional, ci pentru că nu pare a se împăca cu actuala direcție politică care stăpânește în Ungaria”. Franz Ferdinand a scurtat vizita cât era posibil, a petrecut doar câteva ore în capitala ungară și „nu a profitat de ocazie pentru a organiza baluri și serate în castelul de la Budapesta” cu scopul de a și-i apropia pe oamenii politici maghiari. „Toate aceste împrejurări dovedesc că Arhiducele-clironom, care cunoaște bine stările din Ungaria și caută a fi informat despre toate detaliile, se ține anume la distanță de actualul curs al politicei dominante de stat din Ungaria, anume pentru ceasul când providența îl va chema în fruntea acestei Monarchii sbuciumată de atâtea frământări interne. Și departe de a ne neliniști, această împrejurare ne umple din contră cu încredere și credință în viitor”¹¹⁵.

Este de remarcat faptul că „astăzi (1910) toate popoarele țării respectează cu cea mai sinceră loialitate bătrânețele Monarchului, cari reclamă acuma, cu drept cuvânt, liniște după o viață atât de sbuciumată în mijlocul unei evoluțiuni cutremurătoare de state”¹¹⁶. Dar aceleași popoare resimt din ce în ce mai acut pericolul în care se află Imperiul și conștientizează necesitatea unor schimbări care „să pună capăt frământărilor și sbuciumului de astăzi” și „să aducă în deplină armonie interesele de existență națională a popoarelor adunate sub sceptrul Habsburgic cu interesele bine percepute ale statelor din care se constituie această Monarchie”. Este aceasta o misiune dificilă, care reclamă „un bărbat întreg, în plenitudinea puterilor, adânc cunoscător al realităților, prudent în hotărâri și energic în fapte. Pe acest bărbat providențial deopotrivă pentru patria noastră restrânsă cât și pentru întreaga Monarchie și raportul de puteri al Europei, îl presimt toate popoarele Monarchiei în viitorul Domnitor, actualul Arhiduce-clironom Franz Ferdinand”¹¹⁷. De aceea, este clar pentru românii transilvăneni în care dintre cele două curente de opinie referitoare la arhiducele moștenitor se vor încadra: „Nu putem deci să aparținem celor ce cu teamă nedeslujită privesc spre Arhiducele-clironom, ci aparținem cu tot sufletul și cugetul celor ce în figura sublimă a viitorului Domnitor văd pe regeneratorul providențial al acestei Monarchii, dela care așteaptă opera gigantică de a așeza viitorul pe temelii puternice ale luminei și libertății”¹¹⁸.

Franz Joseph și Franz Ferdinand reprezintă două „lumi” diferite. Dacă Franz Joseph este exponentul acelei „lumi vechi” în care raporturile politice cu maghiarii au fost marcate de repetate concesii ale împăratului și pe

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

care „moșneagul blajin” este prea bătrân spre a o mai schimba, Franz Ferdinand este mai energetic, se opune vehement unui regim kossuthist în Ungaria și sprijină introducerea votului universal, direct, egal și secret, prin urmare „programul desrobirii naționalităților nemaghiare din cătușele sistemelor electorale viclene ale oligarhiei maghiare”¹¹⁹. Franz Ferdinand pare a fi capabil și doritor de a schimba acea „lume veche” care amenință să-și marcheze sfârșitul prin prăbușirea monarhiei.

În presa românească din Transilvania de la începutul secolului XX sunt exprimate speranțele legate de moștenitorul de tron și nu avem motive să credem că publiciștii români sunt nesinceri atunci când vorbesc de calitățile, reale sau imaginare, ale arhiducelui și despre credința în schimbarea pe care acesta o putea aduce. Asasinarea lui Franz Ferdinand și a soției sale la Sarajevo, la 14/27 iunie 1914, a fost percepută de ziarele românești din Transilvania ca o nenorocire de dimensiuni catastrofale: „Crima de la Saraievo este una dintre cele mai mari catastrofe ale Monarhiei din ultimele veacuri, mai mare catastrofă decât războiul pierdut pe câmpurile boeme și decât războiul civil din 1848-1849. În clironomul Francisc Ferdinand se concentrau toate nădejtile popoarelor Monarhiei, cari nădejdi făceau suportabile suferințele nespuse, cari între alte împrejurări nu păreau de suportat. Priveam cu toții la el ca la soarele care, răsărind pentru Monarchie, are să ne aducă mult ahtiata lumină și libertate și acum toate aceste nădejdi cad grămadă”¹²⁰. „Arma unui student descreerat s-a descărcat fulgerător asupra Omului care era toată nădejdea noastră ... a smuls viața cea mai scumpă dintr-o ființă care prin sine era însuși Imperiul Austro-Ungar ... Și cu el au murit toate nădejtile noastre. El era prietenul și protectorul devotat al neamului românesc. Un alt Iosif al II-lea trăia în acest om ...”¹²¹. Dintre popoarele monarhiei, românii se numără printre cei care resimt cel mai intens greutatea pierderii, căci „pentru români, Franz Ferdinand a arătat în toate prilejurile cea mai desăvârșită dragoste, cu totul particulară. Cu ocaziunea manevrelor militare ce se țineau pe teritorii locuite de români, cu ocaziunea trecerii sale prin Ardeal spre Sinaia, la serbări ocazionale din Viena și față de bărbații politici cărora le era accesibil, arhiducele a arătat, s-ar putea zice ostentativ, cea mai binevoitoare simpatie, cel mai adânc interes sub toate raporturile, culturale și politice mai ales”¹²². Cu toate că publiciștii români sunt convinși că dispariția arhiducelui nu înseamnă sfârșitul pentru monarhie sau pentru națiunea română, prin asasinarea lui s-a instaurat un sentiment al nesiguranței, „teama de necunoscut”, poate simptomele neclare ale panicii iscate de evenimentul neașteptat care a tulburat mersul normal al lucrurilor: „Adevărat că viața popoarelor și a țărilor nu se poate face pendentă de viața

¹¹⁹ *Tribuna*, 22 sept./5 oct. 1909, nr. 204, p. 3, art. *Împăratul Austriei și moștenitorul său sau lupta între două lumi*.

¹²⁰ *Drapelul*, 17/30 iun. 1914, nr. 66, p. 1.

¹²¹ *Gazeta Transilvaniei*, 17/30 iun. 1914, nr. 131, p. 1, art. *Francisc Ferdinand mort*.

¹²² *Telegraful român*, 21 iun./4 iul. 1914, nr. 64, p. 1, art. *Ultimul act al tragediei*.

singuraticilor, oricât de sus puși să fie, dar energiile sufletești cu totul altfel funcționează când au un punct fix, spre care se concentrează, primind de acolo orientare, decât dacă se statornicesc stări haotice, din cari nu se poate desluji direcția ce va lua procesul de cristalizare”¹²³.

În urma morții arhiducelui Franz Ferdinand s-a impus o reconsiderare a direcției politice urmate de românii transilvăneni. Cotidianul săsesc *Siebenburgisch Deutsche Tagespost* considera că în mișcarea națională a românilor ardeleni există două orientări: prima, în frunte cu Alexandru Vaida-Voevod, cu sentimente prodinastice și a doua iredentistă, exprimându-se temerea ca în urma uciderii prințului moștenitor să nu prevaleze gruparea iredentistă. La aceste temeri, *Drapelul* răspunde astfel: „Individualitatea clironomului ucis au întrunit toate acele calități cari s-au dovedit de apte pentru a întări în poporul român tradiționala credință cătră dinastia dela care așteaptă o justă apreciere a intereselor sale de existență națională. Este însă fals că în conducerea PNR ar fi două aripi, una dinastică întemeiată pe credințele ce se legau de individualitatea clironomului stins și alta, care nemaiășteptând nimic dela monarchie, a trecut în ape iredentiste. Admitem că poate fi interes specific șovinist maghiar de a ne prezenta pe noi ca element centrifugal, primejdios deopotrivă pentru Monarchie și Dinastie”¹²⁴. Fiind reluate „calomniile șoviniștilor maghiari” privind iredentismul românilor, acesta este din nou negat cu hotărâre, arătându-se că „dinasticismul nostru și ținerea noastră la Monarchie pe care o considerăm nu numai o necesitate politică europeană ci și de o garanță a existenței noastre naționale, nu surti numai produsul tradiției seculare, ci și rezultatul convingerilor noastre politice adânc înrădăcinate”¹²⁵.

După moartea lui Franz Ferdinand, elita politică a românilor transilvăneni propune în discursul oficial ca linie politică menținerea dinasticismului și continuarea, acum pentru unii mai bine motivat, a politicii „prin noi înșine”. Dar ocazia de a definitiva o tactică de luptă și de a acționa pe plan politic nu va mai exista, întrucât la o lună după asasinat a izbucnit Primul Război Mondial.

Gazeta ... vorbește, imediat după atentat, despre Franz Ferdinand ca simbol al împăratului bun și milos. Moartea lui „încheie un capitol al unei frumoase legende, al celor mai frumoase credințe, pe care le-am păstrat și cărora ne-am închinat cu sfințenie. Împăratul, acel simbol al bunătății, al milei pentru cei mulți și nedreptațiți, a murit. Cine știe când va mai renaște!”¹²⁶.

Izbucnirea Primului Război Mondial a scos la suprafață patriotismul și loialitatea românilor ardeleni, comportamentul soldaților români pe front fiind considerat mulțumitor și de către autoritățile maghiare. Situația extremă a războiului a demonstrat că dinasticismul românilor este unul real. Dar

¹²³ *Drapelul*, 17/30 iun. 1914, nr. 66, p. 1.

¹²⁴ *Ibidem*, 24 iun./7 iul. 1914, nr. 69, p. 1.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 17/30 iun. 1914, nr. 131, p. 1, art. *Francisc Ferdinand mort*.

prelungirea conflictelor militare și intrarea României în război au determinat o criză a sentimentului dinastic în conștiința multora dintre românii transilvăneni. Însă loialismul încetează a mai fi exprimat doar atunci când își pierde obiectul, când Imperiul Austro-ungar se destramă.

Imaginea împăratului ca factor politic este, în opinia noastră, cel mai fidel ilustrată de presa vremii, întrucât publicistica oferă spațiu de desfășurare dezbaterilor politice. De vreme ce în politică se confruntă, în general, idei și opinii variate, nici rolul împăratului ca factor politic nu este perceput în mod unitar. În perioada mișcării memorandiste, cu toate că o mare parte a elitei românilor din Transilvania subscrie viziunii tradiționale despre Coroană ca autoritate supremă, arbitru nepărtinitor și drept, părinte bun pentru supușii săi români, au existat indivizi care și-au manifestat scepticismul în privința șanselor de reușită ale acțiunii. Eșecul acesteia a dezamăgit pe cei care credeau cu adevărat în posibilitatea unui succes, dar în discursul public împăratul este absolvit de vină. Răspunzătoare pentru eșec sunt considerate autoritățile maghiare, care au împiedicat accesarea reprezentanților români la împărat. Acțiunea memorandistă a avut ca și consecință părăsirea tradiționalului mijloc de luptă, petiționarismul, și a determinat o încercare de raționalizare a credinței naive în Viena, care la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX începe să fie considerată inadecvată realităților politice. Dacă „hiperloialismul” strămoșilor a fost o conduită corectă într-o perioadă în care împăratul își governa în mod autoritar imperiul, pentru epoca dualistă, când Coroana este limitată în puterile sale prin constituție, se impune o atitudine mai flexibilă față de Viena. Elita politică a românilor transilvăneni optează pentru un dinasticism pragmatic în raporturile politice cu Viena, acesta nefiind însă singura conduită existentă: nu pot fi excluși dintre actorii scenei politice grupurile filomaghiare și cele care au păstrat un dinasticism tradițional.

Dacă Franz Joseph nu mai reprezintă pentru românii ardeleni salvatorul din impasul în care se află aceștia ca națiune inegal îndreptățită, „speranțele politice” par să nu părăsească în întregime direcția Vienei, date fiind așteptările manifestate față de prințul moștenitor, Franz Ferdinand, de la care o parte a societății românești preconiza schimbarea sistemului politic.

Dacă în domeniul politicului la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX este prezentă o tendință de raționalizare a atitudinii față de Viena, în ceea ce privește persoana împăratului, ca om și simbol, se remarcă existența aceleiași „cult monarhic”. „Bătrânul împărat” nu este responsabil de evoluția realităților politice, el este bun și binevoitor, dar nu mai îndeplinește funcția de factor decizional sau este prost sfătuit de consilierii săi. Supușii români din Transilvania manifestă sentimente profunde de atașament față de „capul încoronat” în momentele de sărbătoare, dar și în cele de tristețe din viața suveranului și a familiei sale. Credința „indestructibilă” a supușilor este menită să-l ajute pe împărat să reziste în fața tragediilor din viața privată.

La debutul Primului Război Mondial, românii reiau declarațiile lor de fidelitate față de împărat, iar ținuta lor pe câmpul de luptă susține aceste afirmații, dar prelungirea conflictului și intrarea României în război determină o nouă criză a loialismului dinastic.

THE EMPEROR'S IMAGE SEEN BY THE ROMANIAN PEOPLE FROM ARDEAL SINCE THE MEMORANDUM UNTIL THE BURST OF THE FIRST WORLD WAR (1892-1914)

Summary

This study try to analyze the evolution of the „good emperor” myth in the way of thinking of Romanians in Transylvania from the Memorandum movement to the outbreak of the First World War. The main newspapers are an available source for this kind of analysis, because they are used for political debates and offer an image of the general mentality of that time. We tried to emphasize the image of the Habsburg emperor as political being, but also as legend and mythical symbol.

The failure of Memorandum movement had a negative influence upon the Habsburg emperor's image. Those Romanians who really thought that the solution for their delicate political situation would be offered by the emperor was deeply disappointed by the refusal of any kind of intervention in Hungarian political affairs. The consequence of this political movement is that the Romanians give up their traditional politics of petitions and try to rationalize their naive believe in the mercy and kindness of the Habsburg emperor. The new political direction, which promote a self-made way, is more suitable to the semi constitutional political system of the Austro-Hungarian Compromise. In spite of these, loyalty continue to characterize the Romanians, but their intellectuals speak about the necessity of giving up the naive form of dynastic hopes and choose a pragmatic loyalty.

In spite of all these, Franz Joseph as symbol and human being remain a very beloved and respectable person. The „old emperor” can't be convicted for the sad political situation of Romanians in Transylvania, he is affable to his faithful people, but he is wrong advised and, apart of these, in a constitutional political system the emperor doesn't have the possibility to use his absolute power. Many political hopes are put in the heir of the throne, Franz Ferdinand.

The outbreak of the First World War is an occasion for Romanians to show their loyalty, but the delay of the war and Romania's enter in the conflict determinate a new crisis of the dynastic feelings.

ORIGINILE NĂSĂUDENE ALE ORGANIZAȚIEI ANTICOMUNISTE „HAIDUCII LUI AVRAM IANCU - DIVIZIA SUMANELE NEGRE”

Viorel RUS

Nici nu trecuse bine peste județul Bistrița-Năsăud puhoiul sălbatic al armatelor sovietice când, în Năsăud, în iarna anilor 1944-1945, în casa profesorului Marius Pop, lua ființă prima organizație antisovietică și anticomunistă din Ardeal și, totodată, printre primele din țară constituite după război.

Întemeietorii organizației erau căpitanul *Gavrilă Olteanu* și locotenenții săi *Dumitru Șteanță* și *Nicolae Paleacu*, foști conducători ai batalionului de voluntari români „*Iuliu Maniu*”, cu sediul la Brașov, ce acționase legal pentru a sprijini armatele sovietice și românești la eliberarea țării și instaurarea administrației române, pentru a dezarma bandele înarmate de maghiari horthyști, a prinde și a deferi justiției pe cei care terorizaseră populația românească și a instaura ordinea în ținutul Trei Scaune.

Influențați de crimele monstruoase săvârșite în zonă în timpul ocupației horthyste, împotriva românilor, ei au încercat să se răzbune, ordonând execuții în loc să-i trimită în fața justiției pe criminali. *Gavrilă Olteanu*, originar din județul Mureș, motiva măsurile luate prin faptul că crimele erau atât de îngrozitoare și zguduitoare de nervi, încât orice Episcop, ori Președinte al Curții de Casație, sau orice alt comandant de batalion în care bate o inimă de român, nu făcea altfel decât el¹.

Urmăriți de către autorități ei se ascuseseră în Năsăud, căpitanul găsind găzduire la profesorul Marius Pop, în baza unei scrisori de recomandare a magistratului militar *Clement Ianul*, iar ceilalți doi la învățătorul *Iuliu Oprea*. *Gavrilă Olteanu* era lămurit de mult – după cum declara el însuși – în ceea ce privea obiectivele sovieticilor și ale slugilor lor, comuniștii, așa încât, văzând lașitatea românilor de a aștepta să cadă pradă comunismului și că în țară, de frică, nu se lucrează la o luptă pe față, ci în clandestin, verbal, ceea ce nu dădea speranțe de salvare, a decis ca restul vieții să-l jertfească pentru deșteptarea neamului la luptă anticomunistă.

Și cu un extraordinar spirit vizionar scria: „... *Bogații și cei care au făcut averi din politică nu ne ajută, ei așteaptă o minune a la Maglavit, ca lor să le rămână*”

¹ Vezi scrisoarea lui *Gavrilă Olteanu* adresată lui *Iuliu Maniu* la 11 august 1945, în *Începuturile mișcării de rezistență în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, vol. I, 1 aprilie 1945 – 31 mai 1946, pp. 54-56.

averile apoi, să vină iar sezonul de a ocupa înalte fotolii, fără riscul vieții lor și să le rămână și banii. Nu-și dau seama că năruții în ghearele comunismului pierd nu numai banii și averea, dar și viața”².

În amintirea luptei naționale a românilor condusă de „crașorul munților” la 1848, întemeietorii ei au denumit organizația „Haiducii lui Avram Iancu” (prescurtat H.A.I.). Iar ca un elogiu adus vitejiei grănicerilor nășăudeni, brațul înarmat al organizației ce urma a se constitui s-a numit „Divizia Sumanele Negre”³.

Obiectivele organizației au fost publicate în primul manifest al ei, intitulat „Apel către Țară”, tipărit în mai 1945 la Năsăud, de către elevul Caius Bulea de la Liceul „George Coșbuc”, în tipografia rudimentară a unei mici librării din oraș, în mii de exemplare, ascunse timp de o săptămână în infirmeria liceului, pentru tipărire și difuzare contribuind profesorul Marius Pop cu 14.000 de pengo⁴.

În conținutul „Apelului”, după ce se arăta că străini de neam și trădători de țară au aruncat România în ghearele iudeo-bolșevismului distrugător de neam și de credință, se anunța constituirea organizației H.A.I. și se lansa chemarea pentru toți românii cinstiți și cu frica lui Dumnezeu, ca grupați în jurul tricolorului, crucii și a M. S. Regele Mihai să salveze țara de la dezastru și pieire, instaurând o democrație adevărată și curat românească.

Se denunța apoi ceea ce se numea „hidra bolșevică” din România, reprezentată de Ana Pauker, numită călăul neamului românesc, și acoliții ei, miniștrii Lucrețiu Pătrășcanu, Teohari Georgescu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petre Constantinescu Iași și alții, precum și Primul Ministru Petru Groza, toți fără Dumnezeu și vânduți altor neamuri, dușmani seculari ai românilor, apelul încheindu-se cu jurământul de luptă până la ultima picătură de sânge, pentru „CRUCE, NEAM ȘI REGE”⁵.

Răspândirea acestui manifest, urmat de numeroase altele, dar și acțiunile practice de alcătuire a unor planuri de luptă și organizare a diviziei armate „Sumanele Negre” ce urmau să devină operative în momentul începerii conflictului armat între anglo-americani și sovietici, crearea de depozite de alimente și muniții în munți, după ce centrul organizației s-a mutat, din motive de siguranță, în zona Vatra Dornei, au constituit principalele preocupări ale organizației.

² Ibidem, p. 57.

³ Numele diviziei, „Sumanele Negre”, a fost folosit mai târziu în vorbirea curentă și în unele documente oficiale comuniste pentru a denumi generic organizația.

⁴ Informații primite chiar de la Caius Bulea cu care am discutat îndelung problema. Acesta era pomenit în actele de cercetare penală a activității organizației sub numele Canis Berlea ca necunoscut și avea să fie arestat și închis timp de 2 ani și 6 luni ceva mai târziu, în anul 1949, în lotul elevilor din Năsăud înscriși în organizațiile „Frățiile de Cruce”. De ce nu va fi fost căutat mai atent și închis împreună cu cei implicați în activitatea Sumanelor Negre rămâne un mister!

⁵ Vezi manifestul „Apel către țară”, în anexa prezentului material.

În cursul anului 1945 și în prima jumătate a anului 1946, conducătorii organizației au luat legătura cu alte organizații ce se constituieră în țară, cu înalte personalități din cercul palatului, precum generalul Aurel Aldea și amiralul Horia Măcelaru; din sânul Partidului Național Țărănesc cu Dr. Ilie Lazăr și Emil Boșca-Mălin, originar din Maieru, șeful Presei și Propagandei Partidului; din rândul Partidului Național Liberal, cu Radu Vălsănescu, secretarul personal al lui Brătianu, și cu Mihai Fărcășanu, șeful tineretului liberal, în vederea creării Mișcării Naționale de Rezistență Anticomunistă. H.A.I. devenise astfel o organizație de notorietate.

Nu ne mirăm atunci că, la începutul lunii mai 1946, conducătorii H.A.I. au fost vizitați la Vatra Dornei de către locotenentul Hamilton, trimis special al președintelui american, cu misiunea de a cunoaște și încuraja mișcările de rezistență antisovietică și anticomunistă din sud-estul Europei.

Știm, de asemenea, și ce le-a spus ofițerul american atunci când s-a întâlnit cu ei în casa avocatului Octavian Fedorciuc, șeful P.N.Ț. din localitate. Le-a spus că războiul împotriva sovieticilor va izbucni în anul 1947 sau 1948 și va avea două faze. În prima fază trupele anglo-americane urmau să-i lase pe sovietici să cucerească mare parte din Europa, inclusiv zone ocupate de ei. Abia în a doua fază a luptelor, armatele sovietice urmau să fie înfrânte și alungate peste Nistru.

În SUA erau pregătite deja materialele necesare susținerii pe calea aerului a mișcărilor de rezistență din țările ocupate de sovietici, care trebuiau să intre în acțiune în faza a doua a contraofensivei anglo-americane, pentru a tăia calea retragerii sovieticilor, provocându-le mari pierderi.

De asemenea, a cerut conducătorilor H.A.I. planurile și schițele pe care le alcătuiseră și le-a promis 3 stații de emisie-recepție pentru comunicații, urmând a ține legătura prin translatorul Teodor Manicatide⁶.

Înțelegem acum mai bine pe ce s-au bazat părinții, bunicii și străbunii noștri, care au așteptat plini de speranță, până prin anii '60 ai secolului trecut, venirea americanilor, ca soluție salvatoare față de deposedarea de glia străbună, opresiunea și nedreptatea la care au fost supuși.

Înțelegem atunci și marele impact pe care activitatea organizației H.A.I. - *Divizia Sumanele Negre* l-a avut în rândul locuitorilor județului nostru, fapt atestat și de numărul de 15 oameni din județ cercetați, arestați și condamnați în primul mare proces politic de după război al rezistenței antisovietice și anticomuniste din toată România, desfășurat între 11-18 noiembrie 1946 la Curtea Militară de Casare și Justiție din București⁷.

Dintre oamenii ce au avut legături cu organizația H.A.I., sprijinindu-i activitatea, se cuvine să-i menționăm mai întâi pe frații Marius, Leonida și Cornel Pop, fruntașii țărăniști ai vremurilor de atunci în județul nostru.

⁶ *Începuturile mișcării de rezistență în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, vol. I, 1 aprilie 1945-31 mai 1946, p. 194.

⁷ În proces au fost judecate 90 de persoane acuzate de implicare în activitatea a patru organizații ale începutului rezistenței românilor împotriva sovietizării.

Așa cum am arătat, profesorul Marius Pop a găzduit timp de câteva luni pe conducătorul organizației în casa lui, punându-se bazele ei, și a finanțat tipărirea și difuzarea manifestului intitulat „Apel către Țară”. În plus însă, în sarcina sa aveau să fie puse și alte fapte, între care statutul său de om de legătură cu Bucureștii și corespondența pe care o purta cu Gavrilă Olteanu, prin curierul Dumitru Crăciun din Coșna.

A fost arestat abia în 15 octombrie 1946, întrucât între 30 mai și 15 octombrie, când au fost arestați ceilalți, se ascunsese în podul casei sale din Năsăud. S-a bănuțit că ar fi fost trădat de propria soție. Acuzat pentru „crimă de participare la complot pentru distrugerea unității statului” și condamnat la 5 ani muncă silnică, 5 ani detenție riguroasă, 5 ani degradare civică și 50.000 lei cheltuieli de judecată, a executat 10 ani de închisoare la Pitești, Jilava, Văcărești, Brașov și Aiud și muncă silnică la Canal în coloniile Midia, Km. 31 și Galeș, precum și la Onești.

Avocatul Dr. Cornel Pop, pe atunci șeful organizației județene de tineret a Partidului Național Țărănesc, a fost acuzat că a întâlnit pe Gavrilă Olteanu, conducătorul organizației H.A.I., încă în ianuarie 1945, în casa fratelui său Marius, întreținând relații de prietenie cu el și cunoscând activitatea organizației, ceea ce era adevărat.

Gavrilă Olteanu le-a fost fraților Pop chiar oaspete câteva zile în casa lor părintească din Poiana Ilvei, unde participase împreună cu aceștia la o vânătoare, atunci când, însoțit de Dumitru Crăciun, s-a îndreptat spre noul său sediu din Coșna, de lângă Vatra Dornei; frații Pop îl vizitaseră și ei în septembrie 1945 la Coșna, participând la o partidă de vânătoare de cerbi⁸.

Cornel Pop a mai fost acuzat apoi pentru faptul că a primit în casa lui din Bistrița pe Hamilton și Manicatide, le-a recomandat acestora pe avocatul Fedorciuc din Vatra Dornei ca om de legătură care le putea aranja întâlnirea cu conducătorii organizației H.A.I. și pentru că a primit în biroul său pe Șteanță, care i-a dat un manifest intitulat „Viața Românească”, finanțând în același timp organizația cu 40.000 lei.

Acuzat ca și fratele său de crimă de participare la complotare pentru distrugerea unității statului, a fost condamnat la 5 ani muncă silnică, 5 ani detenție riguroasă, 5 ani degradare civică și 50.000 lei cheltuieli de judecată. A executat 10 ani de închisoare și muncă silnică între anii 1946-1956 în penitenciarele Pitești, Jilava, Văcărești, Brașov, Aiud, precum și în coloniile de muncă Midia, Km. 31 și Galeș la Canal și Onești în Moldova, după care, în baza unui act administrativ, a avut domiciliu obligatoriu la Bumbăcari (Galați). După eliberare s-a stabilit în Timișoara împreună cu a doua soție, unde a trăit până în anul 2007, cu excepția lunilor de vară pe care le petrecea în casa părintească din Poiana Ilvei. Avea venerabila vârstă de 95 de ani.

⁸ Dr. Cornel Pop, „Iadul Comunist”, Ed. Signata, Timișoara, 2002, pp. 57-61.

Juristul și jurnalistul *Emil Boșca-Mălin*, în acea vreme șeful Presei și Propagandei, membru al Biroului Executiv al Partidului, omul cu cea mai înaltă poziție în P.N.Ț. – Maniu, a fost, de asemenea, inculpat și condamnat în procesul *H.A.I. – Divizia Sumanele Negre*. S-a născut și a crescut în Maieru.

Emil Boșca-Mălin avea să numească mai târziu implicarea și legăturile sale cu organizația *H.A.I.*, o înscenare reușită organizată de „Siguranță” prin Șteanță și inginerul Șuteu pentru a fi declarat dușman al ordinii de stat. Cert este că primise de la cei doi manifeste și planuri de luptă ale organizației, probabil la recomandarea lui Iuliu Maniu, care, deținând în iulie 1945 funcții oficiale în stat, refuzase să discute cu reprezentanții organizației *H.A.I.*, Boșca-Mălin promisese, de asemenea, sprijin pentru editarea de către organizație a unei publicații proprii, „*Viața Românească*”, și recomandase organizația misiunii americane din București⁹.

În mai 1946 Siguranța a încercat arestarea sa fără să reușească întrucât, deși era dimineața devreme, nu se găsea acasă. S-a făcut percheziția locuinței lui Boșca-Mălin din București și au fost găsite documentele primite de la Șteanță și Șuteu, care au constituit principalele probe în baza cărora a fost judecat, în lipsă, în procesul „Mișcării Naționale de Rezistență”.

Acuzația ce i-a fost adusă a fost aceea de „complot pentru distrugerea unității statului”, iar prin sentința nr. 2/1946 a Tribunalului Suprem – Colegiul Militar București a fost condamnat la muncă silnică pe viață. A trăit apoi timp de șase ani sub nume fals, posedând un buletin de identitate procurat de către cumnatul său, Damaschin Scridonesi, cu ajutorul notarului din Maieru, lucrând ca șef de echipă în construcții, noaptea ascunzându-se într-o sobă de teracotă¹⁰.

În cei șase ani ai vieții lui Boșca-Mălin în clandestinitate, provocările și înscenările făcute de securitate familiei sale s-au ținut lanț. Portarul blocului a găsit pusă la ușa apartamentului său o armă, în nisipul unde se jucau copiii săi au fost găsite revolvere, în subsolul unde își ținea cărți și manuscrise se făceau dese percheziții, telefonul suna noaptea adresându-i-se soției sale înjurături și amenințări la adresa ei, a copiilor și soțului și multe altele¹¹.

În noaptea de 10 iunie 1952, Emil Boșca-Mălin a fost arestat din ascunzătoarea sa și dus în beciurile Ministerului de Interne, unde avea să fie torturat și închis. Cum de s-a știut unde se găsea în momentul arestării nu s-a aflat niciodată.

În majoritatea timpului s-a aflat singur într-o celulă, luni și ani de zile. După un timp a început să audă voci ce spuneau propoziții și fraze, auzea dialoguri, plânsete, duioșii. Se ruga și avea senzația că prin el se roagă alții. A fost declarat bolnav psihic și internat două luni la Spitalul Central, între nebuni. A avut o perioadă de internare în Spitalul Văcărești pentru o operație la un

⁹ Emil Boșca-Mălin, „*Telepatie și hipnoză în închisorile comuniste*”, Ed. Glasul Bucovinei, Iași, 1995, p. 49.

¹⁰ Dr. Lazăr Ureche, „*Introducere*”, în *Emil Boșca-Mălin, op. cit.*, p. 16.

¹¹ Emil Boșca-Mălin, *op. cit.*, p. 50.

picioar, iar apoi a fost mutat prin multe din închisorile comuniste existente atunci în România: Lugoj, Aiud, Gherla, Galați, Botoșani, Râmnicu-Sărat și Jilava.

A fost eliberat în anul 1964, în baza Decretului 411 al Consiliului de Stat al R.P.R., când au fost grațiați și eliberați din închisori toți deținuții politici, stabilindu-i-se domiciliul în București la adresa avută în anul 1952 când fusese arestat.

Nu mai avea familie, întrucât soția divorțase de el, iar copiii nu aveau cum să îl recunoască deoarece fuseseră mici când a fost arestat. Îi mai rămăsese Maieru cu rudele apropiate și locurile copilăriei, unde, în urma dorinței sale exprese, a și fost înmormântat mai târziu, după ce a murit în București la 1 decembrie 1976, în vârstă de 63 de ani.

Numeroase alte persoane fără funcții politice deosebite în opoziția democratică și fără implicare importantă în activitatea organizației au fost cercetate, arestate și unele chiar condamnate în procesul „Sumanelor Negre”, iar apoi arestate și condamnate din nou în baza unor înscenări, de parcă nu ar fi fost pedepsite destul prima dată.

Inginerul silvic *Iulian Bichigean* din Năsăud, spre exemplu, l-a cunoscut pe Dumitru Șteanță la Năsăud încă pe când era student, acesta vizitându-l o singură dată la căminul unde era cazat în Cluj. Apoi l-a revăzut la Vatra Dornei, unde fusese repartizat începând cu data de 20 septembrie 1945 ca subinginer la Ocolul Silvic, stând în anturajul lui și al lui Paliacu la diferite petreceri organizate de către aceștia¹².

A fost arestat la 10 iulie 1946, acuzat că a cunoscut activitatea organizației *H.A.I* și nu a denunțat-o și condamnat la 1 an și 6 luni închisoare, rămânând în detenție până la 11 ianuarie 1948. Apoi, arestat din nou la 12 aprilie 1949, pe când era în comuna Eremitul, județul Mureș, și ținut în pușcărie până la 16 octombrie 1949, inginerului Iulian Bichigean i s-a înscenat un nou proces penal, ce s-a judecat abia la 15 iunie 1950, la Tribunalul Militar Cluj.

A fost condamnat la 6 luni închisoare care acopereau detenția sa fără lege, fiind acuzat de instigare publică și injurie rasială în timpul detenției la Penitenciarul din Târgu Mureș. S-a reținut în sarcina sa fapta nedovedită că: „... a încurajat pe o deținută politică spunându-i că în curând se va schimba regimul și ei vor fi din nou liberi, iar atunci se vor răzbuna, împușcându-i pe comuniști, și că într-o ceartă cu doi deținuți unguri a spus că jidanii sunt exploatare și conduc statul și că dacă Hitler și regimul trecut îi dădeau puterea el i-ar fi omorât pe evrei și pe unguri”¹³.

Marius Iacobescu a fost arestat, judecat și condamnat sub acuzația că ar fi fost omul de legătură al organizației *H.A.I.* în Bistrița, la care se prezentau trimișii generalului Aldea, când vroiau să ia legătura cu conducătorii de la

¹² „Procesul Mișcării Naționale de Rezistență”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Arhivele Totalitarismului, Anul III, Nr. 4/1995, p. 91.

¹³ Arhiva M.Ap.N. – U.M. 02405 Pitești, Fondul T.M. Cluj, dosar 901-1250, sentința nr. 962/1950, pp. 2-3.

Coșna. La fel au stat lucrurile cu *Slăvoacă Valeriu* din Ilva Mare, considerat colporteur de manifeste.

Interesant este și faptul că în timpul activității *H.A.I.* au fost răspândite manifeste în mai multe localități din țară, dar și în județ, în Bistrița, în Năsăud, Rodna, Dumbrăvița și altele. Despre o posibilă rețea de răspândire a acestora, s-au obținut informații prin ascultarea telefoanelor și filiera proprie de informatori ai *N.K.V.D.*-ului căpitanului Saburov.

Presupusa rețea alcătuită din elevi ai liceului din Năsăud ca *Puica Liviu* din Mocod, *Sohorca Silviu* din Sângeorz Băi, *Cotu Silvia* și *Valentin Nicolae* din Șanț și *Mihalca Lucian* din Rebrîșoara, telefonista *Pașca Silvia* din Năsăud și *Domide Gherasim* din Rodna a fost urmărită și cercetată inclusiv prin reținerea membrilor ei câteva zile și nopți în beciul legiunii de jandarmi, dar nu s-a dorit ori nu s-a putut descoperi nimic¹⁴.

Ceva a fost adevărat însă în ceea ce privește rețeaua respectivă și acest lucru este atestat de o întâmplare ce avea să aibă loc mult mai târziu, în anul 1960, în Rodna. Atunci, *Domide Gherasim*, vânzând unui cetățean din sat un grajd, la demolarea acestuia cumpărătorul și ajutoarele lui au găsit între dărâmături broșura legionară „Cărticica Șefului de Cuib” și manifeste ale organizației *H.A.I.* Cunoscut ca fost șef de garnizoană legionară, acesta a fost condamnat la 10 ani de închisoare, acuzat pentru deținere de publicații interzise¹⁵.

Acum se știe despre comandantul Legiunii de Jandarmi a Județului Năsăud de atunci, căpitanul Nicolae Dumitrescu, că a jucat în povestea organizației *H.A.I.* rolul de agent dublu, atât al siguranței, sub numele conspirativ „A. Roman”, cât și al *H.A.I.* sub numele „Dr. Gherman”.

Siguranța din București i-a pus la dispoziție chiar un automobil de serviciu, care să poată servi mai bune urmări a activităților organizației și a primit din partea acestuia nu mai puțin de 18 note informative secrete în perioada 20 septembrie 1945 – 23 mai 1946 și, în plus, numeroase informații orale cu ocazia prezenței sale la diferite chemări sub acoperire în Capitală¹⁶.

Cât privește calitatea sa de agent informator corect în favoarea *H.A.I.* avem mari dubii pentru că, deși în declarația sa dată în ancheta de după arestare a arătat că la un moment dat a fost prins în fapt de către Paliacu și Șteanță transmițând centralei Siguranței o notă informativă și de atunci cei doi l-au obligat să intoxice centrala cu informații false, totuși Gavrilă Olteanu nu a aflat nimic și a continuat să aibă încredere în el.

Iar dacă am mai lua în considerare și ipoteza că cei doi locotenenți ai lui Olteanu au fost oameni ai Siguranței și faptul real că la doi ani după ce

¹⁴ „Începuturile mișcării de rezistență în România”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, vol. I, 1 aprilie 1945–31 mai 1946, p. 83.

¹⁵ Arhiva M.Ap.N. – U.M. 02405 Pitești, Fondul T.M. Cluj, dosar 301–453, sentința nr. 371/1960, pp. 1–6.

¹⁶ Notele informative în discuție pot fi consultate în „Începuturile mișcării de rezistență în România”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, vol. I, 1 aprilie 1945–31 mai 1946.

fusese arestat Dumitrescu, având gradul de maior de securitate, era trimisul lui Nikolski pentru a cerceta în regiunea Cluj împrejurările în care a avut loc uciderea de către Securitate a câtorva țărani nevinovați, am putea susține că Dumitrescu i-a racolat pe Șteanță și Paliacu în serviciul Siguranței statului, care în anul 1946 intrase deja în mâinile comuniștilor asistați de către ofițeri N.K.V.D.¹⁷

Cu atât mai tristă pare soarta lui Gavrilă Olteanu, conducătorul cinstit al organizației, înconjurat de trădători. După arestare, nemaiputând suporta condițiile detenției și pentru a nu da satisfacție călăilor săi, care îl vroiau ca exemplu în proces în boxa acuzaților, Gavrilă Olteanu s-a sinucis în celula unde era închis în subsolul Ministerului de Interne din București, folosind o fiolă cu stricnină ascunsă în căptușeala gulerului de la haina cu care a fost arestat¹⁸.

Să mai observăm doar că arestarea celor 90 de persoane implicate în ceea ce s-a numit procesul Mișcării Naționale de Rezistență a avut loc în mai 1946, iar judecarea și condamnarea lor în noiembrie 1946, cu aproximativ două săptămâni înaintea alegerilor parlamentare.

Cu siguranță nimic nu a fost întâmplător. S-a făcut o deosebită mediatizare a anchetelor și procesului celor supranumiți „*criminali, trădători și dușmani ai poporului, care doreau să atenteze la unitatea statului*”, majoritatea oameni din conducerea centrală și locală a P.N.Ț.- Maniu și P.N.L.- Brătianu, sperându-se în scăderea popularității acestor partide și deci câștigarea alegerilor de către comuniști și acoliții lor adunați în ceea ce s-a numit Blocul Partidelor Democratice.

ANEXĂ

APELUL CĂTRE ȚARĂ AL ORGANIZAȚIEI „HAIDUCII LUI AVRAM IANCU - DIVIZIA SUMANELE NEGRE”

„FRAȚI ROMÂNI CREȘTINI”,

Pentru salvarea scumpei noastre Români, pentru biruința românismului pe plaiurile noastre sfinte udate de veacuri de sângele eroilor și martirilor noștri, pentru întronarea cinstei și legalității, pentru tot ce este românesc și creștin în această țară.

Din inițiativa unui grup de români cinstiți și neîntinați în luptele politice, lupte care au dus Țara noastră la dezastrul de acum, când străini de neamul nostru, ajutați de trădătorii de neam și Rege, pregătesc României un destin din care nu mai este nici o scăpare, aruncând România în ghearele iudeo-bolșevismului, distrugător de neam și de credință.

¹⁷ Dr. Cornel Pop, *op. cit.*, p. 59.

¹⁸ *Ibidem*, p. 71-73.

S-a pus temelia unei organizațiuni politice noi, sub denumirea de „HAIDUCII LUI AVRAM IANCU”, cu deviza strămoșilor noștri „PRIN CRUCE LA BIRUIŢĂ”.

Grupați în jurul sfântului nostru tricolor cu Cruce și făcând zid de granit pe lângă iubitul și tânărul nostru rege M.S. Mihai I, chemăm la luptă pe toți Români cinstiți și cu frica lui Dumnezeu, pentru a putea salva cu un ceas mai devreme Țara noastră de la dezastru și pieire.

La lupta noastră pentru democrație adevărată și curat românească, cerem ajutorul Atotputernicului, așa cum l-a cerut în discursul de preluare a puterii noul președinte al Statelor Unite ale Americii, care pentru a putea întrona dreptatea și pacea în întreaga lume, se roagă și cere harul lui Dumnezeu, în greua muncă ce-l așteaptă în aceste timpuri apocaliptice, când teroarea bolșevică amenință însăși existența popoarelor și culturii creștine.

Noi, Români, cu smerenie cerem ajutorul Atotputernicului Dumnezeu ca să ne dea putere de muncă pentru a putea salva neamul nostru de pieirea pregătită de hidra bolșevică, reprezentată în Țara noastră de jidanca Ana Pauker călăul neamului românesc și de acoliții și ajutorii acestei bestii, actualul ministru *Pătrășcanu* cumnatul ei, precum și de Teohari Georgescu, Gheorghiu-Dej, Prof. Constantinescu Iași și alții și a trădătorului Prim Ministru Groza Petru, toți fără Dumnezeu și vânduți altor neamuri, dușmani seculari ai românilor.

A muri pentru cruce, dreptate și libertate națională este cea mai frumoasă și supremă parte a vieții noastre pe pământ.

Noi nu căutăm interese personale sau situații politice.

Precum „CRAIUL MUNȚILOR”, AVRAM IANCU, a pornit la luptă numai pentru salvarea Neamului Românesc, renunțând la orice bunuri pământești, tot așa și noi urmașii lui, pornim la lupte, chemând în jurul Drapelului pe care-l desfășurăm acum, pe toți Români cinstiți și buni, care sunt gata să sacrifice totul pentru salvarea Neamului și biruința Crucii și a Tricolorului Românesc.

Drapelul nostru are la mijloc Sfânta Cruce, semnul biruinței. Cu acest semn trebuie să învingem cu orice sacrificiu.

Programul nostru va fi publicat în curând și va cuprinde tot ce poate dori orice Român adevărat și cu credința lui Dumnezeu.

Frați Români creștini, răspândiți apelul acesta peste tot, pentru a putea asigura copiilor și nepoților noștri un viitor mai bun!

ROMÂNIA TREBUIE SĂ FIE NUMAI A ROMÂNILOR!

Strânși uniți în jurul Drapelului nostru și cu lozinca: „PRIN CRUCE LA BIRUIŢĂ”, jurăm că vom lupta până la ultima picătură de sânge, pentru CRUCE, NEAM ȘI REGE. Așa să ne ajute Atotputernicul Dumnezeu!

București, 1 Mai 1945

Comitetul Central al organizației politice
„HAIDUCII LUI AVRAM IANCU”¹⁹

¹⁹ Textul apelului a fost preluat din: Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă, „Începuturile Mișcării de Rezistență în România”, vol. I, 1 aprilie 1945–31 mai 1946, p. 20, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998.

**DIE URSPRÜNGE DER ANTI-KOMMUNISTISCHEN
ORGANISATION "DIE RÄUBER VON AVRAM IANCU - DIE
SCHWARZEN MÄNTEL DIVISION" VON NASAUD**

Zusammenfassung

Dieses Studium analysiert die Aktivität der anti-kommunistischen Organisation "die Räuber von Avram Iancu - Die schwarzen Mäntel Division", welche ihren Ursprung in den Gebiet von Nasaud hatte. Die Organisation wurde in den Winter zwischen den Jahren 1944-1945 gegründet, um das Land von eine Katastrophe zu retten, indem man eine wahre und saubere rumänische Demokratie aufzwang. Im Laufe des Jahres 1945 und in der ersten Hälfte des Jahres 1946, haben die Gruppenleiter den Kontakt mit anderen Organisationen, die in dem Land gegründet worden sind, festgelegt und mit unteschiedlichen Persönlichkeiten, um die nationale anti-kommunistischen Widerstandsbewegung zu schaffen.

VIZITELE DE LUCRU ȘI CULTUL PERSONALITĂȚII LUI NICOLAE CEAUȘESCU

„Cârma țării e între oameni, iar cârmaciul e permanent și întâiul la datorie”¹

Manuela Marin

Articolul nostru abordează modul în care un segment al activității liderului Nicolae Ceaușescu, și anume vizitele sale de lucru, a fost inclus ca element tematic al uneia dintre reprezentările/ imaginile integrate cultului personalității sale, și anume cea de *arhitect al României moderne*. Această imagine, construită de aparatul de propagandă românesc, se baza în principal pe identificarea simbolică a lui Ceaușescu și activității sale ca fiind sursa dezvoltării și modernizării României, pe coordonate inspirate de modelul socialist.

Analiza noastră asupra vizitelor de lucru nu va fi una de natură descriptivă². Ea va încerca să pună în evidență doar evoluția acelor elemente organizatorice sau legate de comentariul jurnalistic care au contribuit la transformarea vizitelor de lucru într-o manifestare de cult. Poate mai mult decât orice altă manifestare integrată cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu, desfășurarea vizitelor de lucru oferă, prin periodicitatea prezenței lor în spațiul public și jurnalistic românesc, un reper clar al apariției și evoluției acestuia.

Lectura asupra materialelor jurnalistice apărute în publicațiile avute în vedere (*Flacăra* și *Scânteia* în intervalul 1965–1989) privind vizitele de lucru a pus în evidență o personalizare graduală a elementelor sale organizatorice în favoarea lui Nicolae Ceaușescu. Această schimbare a fost una treptată, fiind determinată de discursul pe care liderul comunist român l-a rostit în ziua de 21 august 1968.

Până în acel moment, personajul principal al vizitelor de lucru era reprezentat de către „conducătorii de partid și de stat”. Totuși, materialele publicate de către *Scânteia* puneau în evidență poziția distinctă de *primus inter pares* a lui Nicolae Ceaușescu, poziție care corespundea funcției de conducere deținute în cadrul partidului și apoi a statului: el era primul nominalizat în enumerarea participanților la vizitele de lucru, el era cel care dădea cele mai

¹ N. Grigore, „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Împreună cu făuritorii de bunuri materiale și spirituale din județul Argeș”, *Flacăra*, an XXXI, nr. 32, 13 august 1982, pp. 2-3.

² În acest sens, a se vedea, Cristina Petrescu, „Vizitele de lucru, un ritual al <epocii de aur>” în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998, pp. 229–238.

multe indicații sau punea cele mai multe întrebări factorilor de răspundere locali, conducea întâlnirile sau ședințele de lucru cu reprezentanții administrației și activului de partid din regiunea respectivă, sau ținea discursul la adunarea populară cu care se încheia vizita de lucru.

Realitatea unei conduceri colective românești era sugerată, pe de o parte, de prezența alături de Nicolae Ceaușescu a celorlalți conducători de partid și de stat, iar pe de altă parte, de consumarea principalelor momente ale vizitei de lucru.

Nicolae Ceaușescu era întotdeauna însoțit pe parcursul vizitei de lucru de alți membri ai conducerii de partid, dar mai ales de unul sau în unele cazuri de ambii lideri de stat și anume Ion Gheorghe Maurer, prim ministru al guvernului, respectiv Chivu Stoica, președinte al Consiliul de Stat până în decembrie 1967.

Toți conducătorii de partid și de stat sau „oaspeții” se bucurau de aceeași primire călduroasă, fiind primiți în stil tradițional, adică cu flori, cu pâine, sare și cu plosca cu vin sau rachiu, și uneori cu coșuri cu fructe proaspete³. Lozincile scandate sau care se regăseau pe poarta simbolică care marca intrarea festivă a acestora în localitatea vizitată făceau referire la PCR (*Trăiască PCR!*⁴), la Comitetul său Central (*Trăiască PCR și Comitetul său Central!*⁵), la România (*Trăiască scumpa noastră patrie-RSR!*⁶), la adeziunea populației la politica partidului și statului (*Trăiască unitatea de nezdrunțat a întregului popor în jurul partidului și guvernului!*⁷) sau conțineau urarea de *Bine ați venit dragi conducători ai partidului și statului nostru!*⁸ sau *Bine ați venit, iubiți conducători ai partidului și statului nostru!*⁹. De asemenea, imprimarea unui caracter de „lucru” vizitării diferitelor obiective nu era apanajul exclusiv al lui Nicolae Ceaușescu, în egală măsură și ceilalți conducători puneau întrebări factorilor de răspundere locali sau sugerau posibile soluții pentru starea de lucru constatată cu acel prilej¹⁰.

³ „Vizita conducătorilor de partid și de stat în Regiunea Banat”, *Scânteia*, an XXXV, nr. 7007, 11 iunie 1966, p. 1.

⁴ „Vizita conducătorilor de partid și de stat în Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară”, *Scânteia*, an XXXV, nr. 7070, 13 august 1966, p. 1.

⁵ „Conducătorii de partid și de stat în regiunea Maramureș”, *Scânteia*, an XXXV, nr. 6796, 9 noiembrie, p. 3.

⁶ Constantin Mitea, Mircea Moarcăș, Paul Anghel, „Vizita conducătorilor de partid și de stat în regiunea Crișana”, *Scânteia*, an XXX, nr. 6896, 19 februarie 1966, p. 1.

⁷ „Conducătorii de partid și de stat în regiunea Maramureș”, *Scânteia*, an XXXV, nr. 6796, 9 noiembrie, p. 3.

⁸ Constantin Marinescu, Constantin Moraru, Mircea S. Ionescu, „Sărbătorirea Zilei Minerului și a centenarului industriei carbonifere din Valea Jiului. Conducătorii de partid și de stat în mijlocul minerilor”, *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7792, 12 august 1968, p. 1.

⁹ „Vizita conducătorilor de partid și de stat în Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară”, *Scânteia*, an XXXV, nr. 7070, 13 august 1966, p. 1.

¹⁰ De exemplu, „Vizita conducătorilor de partid și de stat în regiunea Crișana”, *Scânteia*, an XXXV, nr. 6897, 20 februarie 1966, pp. 1, 3; C. Mitea, L. Herțeg, „Conducătorii de partid și de stat în mijlocul oamenilor muncii din regiunea București”, *Scânteia*, an XXXIV, nr. 6662, 27 iunie 1965, p. 1, etc.

După invazia Cehoslovaciei și discursul lui Nicolae Ceaușescu din Piața Palatului, din august 1968, se poate constata o modificare în prezentarea desfășurării vizitelor de lucru, marcând astfel începutul transformării graduale a acestora într-un element tematic inclus cultului personalității liderului comunist român.

Un prim element privește modul de raportare a lui Nicolae Ceaușescu la ceilalți conducători de partid și de stat care-l însoțeau. Astfel, pentru prima dată, în august 1968, numele liderului comunist român apare în titlul unui articol de pe prima pagina a *Scânteii*, în legătură cu participarea sa la o vizită în județul Cluj. Atât titlul, cât și comentariul jurnalistic pe marginea acestui eveniment subliniau individualizarea accentuată a lui Nicolae Ceaușescu în raport cu ceilalți membri ai conducerii de partid și de stat, precum și o afirmare clară a rolului său de lider suprem al partidului și statului. Astfel, titlul articolului menționa că vizita era efectuată de Ceaușescu și alți „conducători de partid și de stat”, iar materialul jurnalistic nominaliza participanții nu într-o simplă enumerare cum a fost cazul anterior. Liderul comunist român era primul menționat, ceilalți fiind individualizați doar ca persoane care-l însoțeau pe acesta („tovarășul Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășii”)¹¹. Această abordare jurnalistică cu privire la vizitele de lucru nu se va permanentiza decât abia la sfârșitul anului 1969¹².

În ceea ce privește titlurile articolelor, se poate constata o oscilație între a transforma aceste evenimente într-o acțiune exclusivă a liderului comunist român (mai ales, în cursul anului 1969)¹³, a-i conferi un caracter colectiv¹⁴ sau a plasa această acțiune comună într-una desfășurată sub îndrumarea lui Ceaușescu¹⁵.

Comentariul jurnalistic pe marginea desfășurării propriu-zise a vizitelor de lucru punea în evidență aceeași transformare graduală a acestora

¹¹ Paul Anghel, Stelian Constantinescu, Mircea S. Ionescu, Ludovic Roman, Al. Mureșan, „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu și a altor conducători de partid și de stat în județul Cluj”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7811, 31 august 1968, pp.1-3.

¹² Gh. Secuiu, Nicolae Dragoș, Mircea S. Ionescu, N. Mocanu, Traian Cătinescu, „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în întreprinderi industriale din municipiul Brașov”, *Scânteia*, an XXXIX, nr. 8239, 6 noiembrie 1969, pp. 1, 3.

¹³ A se vedea în acest sens, Petre Drăgulea, Zoltan Fokt, „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în întreprinderi din municipiul Brașov”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7941, 10 ianuarie 1969, p. 1; Mircea S. Ionescu, Al. Brad, Constantin Zlăvog, „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în județul Ialomița”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8108, 27 iunie 1969, p. 1.

¹⁴ „Vizita conducătorilor de partid și de stat în județele Caraș-Severin și Timiș”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7832, 21 septembrie 1968, p. 1; „În prezența conducătorilor de partid și de stat, ieri a avut loc în Capitală, sărbătorirea Zilei Recoltei”, *Scânteia*, an XXXIX, nr. 8208, 6 octombrie 1969, p. 1.

¹⁵ De exemplu, Paul Anghel, Mircea S. Ionescu, „Ieri, în Capitală, într-o clocotitoare manifestare de elan patriotic, tineretul, având în mijlocul său conducătorii de partid și de stat în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, a sărbătorit împlinirea a 20 de ani de la inaugurarea primelor șantiere naționale de muncă voluntară”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7821, 10 septembrie 1968, p. 1; Nistor Țuicu, Marin Coandă, „Tovarășul Nicolae Ceaușescu, împreună cu alți conducători de partid și de stat, au sosit la Craiova”, *Scânteia*, an XXXIX, nr. 8192, 20 septembrie 1969, p. 1.

într-o manifestare de cult. Pe parcursul perioadei 1968–1969, se poate constata, în paralel cu începutul unei individualizări tot mai accentuate a poziției lui Nicolae Ceaușescu în raport cu ceilalți conducători de partid și de stat, care erau „împreună” sau îl însoțeau pe acesta, și păstrarea personajului colectiv al acestora, el fiind inclus, în continuare, ca beneficiar, de data aceasta secundar, al întregului ansamblu organizatoric al vizitelor (urale, oferirea de flori)¹⁶. Această modificare poate fi sugestiv ilustrată de două elemente: de ansamblul lozincilor scandate și de derularea propriu-zisă a vizitelor. În aceea ce privește ultimul aspect, se poate constata asumarea de către Nicolae Ceaușescu, chiar începând cu sfârșitul lui august 1968, a rolului de principal coordonator al întâlnirilor de lucru avute, el fiind cel care ridica, mai mult decât oricând, cele mai multe probleme și tot el era cel care oferea indicații sau soluții pentru remedierea problemelor constatate.

În ceea ce privește repertoriul lozincilor scandate, începând cu sfârșitul lunii august 1968, participanții la vizitele de lucru scandau numele lui Nicolae Ceaușescu (pentru prima dată cu prilejul deplasării în județul Brașov, Covasna și Harghita din 26 august 1968¹⁷), în paralel cu lozincile dedicate conducerii partidului (CC al PCR) și statului (guvernul) sau unor membri marcanți (Ion Gheorghe Maurer), prin care se exprima, în mod direct sau indirect, susținerea populară pentru poziția românească față de criza cehoslovacă¹⁸. La sfârșitul aceluiași an, numele lui Ceaușescu începe să fie asociat cu cel al PCR (*PCR, Ceaușescu*), iar inscripția ce marca intrarea în unitatea ce urma să fie vizitată sugera aceeași individualizare și totodată personalizare a conținutului acesteia în favoarea liderului comunist român (*Bine ați venit iubite tovarășe Nicolae Ceaușescu și dragi oaspeți!*)¹⁹.

Anul 1969 aducea o diversificare tematică în favoarea lui Nicolae Ceaușescu a repertoriului lozincilor scandate în timpul vizitelor de lucru: *Să trăiască tovarășul Nicolae Ceaușescu, conducătorul partidului nostru iubit!; Bine ați venit în mijlocul nostru, tovarășe secretar general!; Trăiască Ceaușescu!, Ceaușescu, Ceaușescu!; Ceaușescu și poporul!; Să ne trăiți tovarășe Ceaușescu! Să ne conduceți țara, ca și până acum, pe calea păcii!*²⁰; *Bine ați veni scumpe tovarășe Nicolae Ceaușescu!; Să trăiască tovarășul Nicolae Ceaușescu, cel mai iubit fiu al clasei*

¹⁶ „Vizita conducătorilor de partid și de stat în întreprinderi industriale din Capitală”, *Scânteia*, XXXVIII, nr. 7817, 6 septembrie 1968, p. 1; „Vizita conducătorilor de partid și de stat la Iași”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7858, 17 octombrie 1968, p. 1.

¹⁷ M. Moarcăș, T. Catinescu, „Vizita conducătorilor de partid și de stat în județele Brașov, Covasna și Harghita”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7807, 27 august 1968, p. 1.

¹⁸ Paul Anghel, Stelian Constantinescu, Mircea S. Ionescu, Ludovic Roman, Al. Mureșan, „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu și a altor conducători de partid și de stat în județul Cluj”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7811, 31 august 1968, pp. 1–3; „Vizita conducătorilor de partid și de stat la Iași”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7858, 17 octombrie 1968, p. 1.

¹⁹ „Vizita conducătorilor de partid și de stat în județul Iași și Botoșani”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 7859, 18 octombrie 1968, pp. 1, 4.

²⁰ „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în județul Maramureș și Satu Mare”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8125, 14 iulie 1969, pp. 1, 3–4.

noastre muncitoare!²¹; Trăiască cel mai iubit fiu al poporului nostru!; Ceaușescu-luptător pentru pace și popor²²; Ceaușescu să trăiască, România să-nflorească!²³. În paralel, se vor menține și lozincile care făceau referire la PCR și la misiunea sa de a construi socialismul în România, cum ar fi de exemplu, PCR-PCR!; Trăiască gloriosul nostru partid comunist!²⁴; De partid condus, poporul construiește viitorul! etc.²⁵.

Începând cu anul 1970 se poate constata o tipizare a cadrului organizatoric al vizitelor de lucru, care se va menține până la sfârșitul perioadei regimului comunist din România. Astfel, în ceea ce privește statutul membrilor din conducerea de partid și de stat, acesta va fi redus la unul având un caracter auxiliar, Nicolae Ceaușescu realizând vizitele sale de lucru „împreună” sau „însoțit” de aceștia. Tot liderul comunist român va fi și beneficiarul întregului efort festivistic care completa derularea vizitelor de lucru, el fiind singurul care primea flori, onorul gărzii de protocol sau care era subiectul lozincilor și aclamațiilor.

Această centrare organizațional-festivistică în jurul persoanei lui Nicolae Ceaușescu se va regăsi și în descrierea din presa scrisă a modului de desfășurare a vizitelor de lucru. Astfel, contribuțiile jurnalistice pe această temă vor consacra definitiv formula „vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu”, precum și asumarea rolului principal de către acesta în analizarea activității unității vizitate și indicarea măsurilor necesare în vederea îmbunătățirii performanțelor sale economice.

Așa cum am arătat anterior, perioada 1968–1969 a marcat și includerea elementului cultic conținut de lozinci în ansamblul organizatoric al vizitelor de lucru, stabilind principalele structuri și direcții tematice ale acestor elemente de propagandă. Astfel, pe lângă lozincile menționate anterior, anii 1970 vor stabili versiunea finală a lozincii care-l asocia pe Nicolae Ceaușescu cu PCR sub forma *Ceaușescu-PCR* (din august 1971), precum și o îmbogățire tematică a acestora: *Ceaușescu-la mulți ani!*; *Ceaușescu-fiul iubit, de popor și de partid!*; *Ceaușescu eroism, România comunism!* (începând cu anul 1973), *Stima noastră și mândria, Ceaușescu-România!* (din 1974, care va cunoaște în continuare, dar mai ales, pe parcursul anilor 1980 și o altă formă

²¹ „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8123, 12 iulie 1969, pp. 1, 3.

²² Andrei Vela, N. Dragoș, Mircea Ionescu, Ion Zamfirescu, „Vizita conducătorilor de partid și de stat în județul Dâmbovița. Fierbinte manifestare a unității în jurul partidului, a tovarășului Nicolae Ceaușescu”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8134, 23 iulie 1969, p. 1.

²³ Constantin Mitea, George Radu Chirovici, Constantin Marinescu, Mircea S. Ionescu, „Vizita conducătorilor de partid și de stat în județul Argeș. Entuziastă primire făcută tovarășului Nicolae Ceaușescu”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8133, 22 iulie 1969, p. 1.

²⁴ George Radu Chirovici, N. Dragoș, Mircea S. Ionescu, Mircea Ionescu, Aurel Pop, „Vizita Tovarășului Nicolae Ceaușescu în județul Satu Mare și Bihor”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8126, 15 iulie 1969, pp. 1–3.

²⁵ Constantin Mitea, George Radu Chirovici, Constantin Marinescu, Mircea S. Ionescu, „Vizita conducătorilor de partid și de stat în județul Argeș. Entuziastă primire făcută tovarășului Nicolae Ceaușescu”, *Scânteia*, an XXXVIII, nr. 8133, 22 iulie 1969, p. 1.

ușor modificată *Ceașescu-România, stima noastră și mândria!*²⁶); *Ceașescu-România!*²⁷. Toate aceste lozinci se vor regăsi, în continuare, în ansamblul propagandistic al vizitelor de lucru până la sfârșitul anilor 1980. Din a doua jumătate a acestei perioade, repertoriul se va îmbogăți cu noi contribuții cum ar fi, de exemplu, *Ceașescu-muncitorii!*²⁸ sau *Ceașescu-România, ocrotesc copilăria!*²⁹.

Începând cu sfârșitul anilor 1970 și până la finele deceniului următor, au fost incluse o serie de lozinci care marcau debutul includerii politicii de pace românești în ansamblul tematic al cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu. Astfel, în 1976 a început să fie scandată lozinca *Ceașescu luptător, pentru pace și popor!*³⁰, în 1978 *Ceașescu-România, pacea și prietenia!*³¹, iar din 1979 *Ceașescu-pace!*³².

De departe cele mai uzitate lozinci în perioada anilor 1970-1980 au fost: *Ceașescu-Ceașescu!*; *PCR-PCR!*; *Ceașescu-PCR!*; *Ceașescu și poporul!*.

De asemenea, se poate observa o adecvare a conținutului tematic al lozincilor la momentele importante ale politicii interne: îndeplinirea planului (*Cincinalul de calitate în 4 ani jumătate!*³³) sau momentele premergătoare congreselor (*Ceașescu reales, la al XI-lea congres!*; *Pentru pace și progres/La al XI-lea Congres/Ceașescu reales!*³⁴; *Ceașescu reales la al XIII-lea Congres!*³⁵). Într-un singur caz identificat de noi, lozincile scandate în timpul vizitelor de lucru au pus în evidență încercarea autorităților de a crea impresia unui consens între regim și anumite categorii sociale. La scurt timp după greva minerilor din iulie 1977, aflat în vizită de lucru în județul Gorj, Nicolae Ceaușescu a fost întâmpinat cu lozinci care făceau referire la relația acestuia privilegiată cu

²⁶ „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din municipiul Brăila”, *Scânteia*, an XLVIII, nr. 11212, 8 septembrie 1978, p. 3; „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din municipiul Hunedoara”, *Scânteia*, an LI, nr. 12451, 4 septembrie 1982, p. 3, etc.

²⁷ „Încheierea vizitei de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu în județele din Nordul Moldovei”, *Scânteia*, an XLVII, nr. 10911, 18 septembrie 1977, p. 1.

²⁸ „Vizita de lucru a tovarășului Nicolae împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, în județul Dolj”, *Scânteia*, an L IV, nr. 13298, 25 mai 1985, p. 2.

²⁹ „Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, în județul Brașov”, *Scânteia*, an LV, nr. 13627, 15 iunie 1986, p. 1.

³⁰ „Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în județele Alba și Sălaj. Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la adunarea populară de la Baia de Arieș”, *Scânteia*, an XLVI, nr. 10629, 22 octombrie 1976, p. 3.

³¹ „Întâmpinat cu deosebită însuflețire, cu manifestări calde de dragoste și stimă. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut o vizită de lucru în unități economice și institute de cercetare și proiectare din Capitală”, *Scânteia*, an XLVII, nr. 11149, 25 iunie 1978, p. 1.

³² „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din municipiul Arad”, *Scânteia*, an XLVIII, nr. 11384, 29 martie 1979, p. 3.

³³ „Ieri, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a făcut o vizită de lucru în județele Alba și Hunedoara. Cuvântul participanților la miting”, *Scânteia*, an XLII, nr. 9270, 15 septembrie 1972, p. 3.

³⁴ „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a vizitat ieri institute de cercetări științifice și proiectări din Capitală”, *Scânteia*, an XLIV, nr. 10006, 23 octombrie 1974, p. 1.

³⁵ „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din municipiul Alba Iulia”, *Scânteia*, an LIII, nr. 13022, 6 iulie 1984, p. 3.

minerii: *Ceaușescu–prim miner!* sau *Ceaușescu și minerii*³⁶, care vor fi, de asemenea, scandate, în circumstanțe similare, pe tot parcursul anilor 1980.

Începând cu anii '70 creativitatea propagandiștilor locali a făcut ca unele lozinci să fie particularizate în funcție de județul sau localitatea vizitată de către liderul român. De exemplu, cu prilejul vizitei de lucru în județul Hunedoara, de la sfârșitul anului 1974, participanții au scandat *Ceaușescu–Hunedoara, înflorește toată țara!*³⁷ Sau, în condiții similare, lui Nicolae Ceaușescu i se ura bun venit într-o manieră originală: *Ceaușescu bun venit în Bacăul înflorit!*³⁸; *Ceaușescu fiu iubit la Sibiu/Brașov/Buzău bine-ați venit!*³⁹. În unele cazuri, se constată păstrarea acestor urări de bun venit „personalizate” din punct de vedere regional până la finalul anilor 1980. De exemplu, atât în 1979, cât și în 1982, arădenii l-au întâmpinat pe Nicolae Ceaușescu cu aceeași lozincă: *Ceaușescu la Arad, oaspetele nostru drag!*⁴⁰.

Un element care a contribuit, în mod esențial, la includerea vizitelor de lucru în ansamblul cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu era legat de valorizarea acestora din două perspective majore: una generală, respectiv una particulară.

Valorizarea generală a acestor evenimente, incluse activității interne a liderului comunist român, a vizat sublinierea semnificației atribuite lor în cadrul unei structurării specifice a regimului politic românesc, precum și contribuția acestora la organizarea eficientă a întregii activități economice naționale. În schimb, elementul particular sublinia impactul emoțional și motivațional pe care l-au avut asupra unor persoane sau colective de muncă vizitele de lucru ale lui Nicolae Ceaușescu.

Și din această perspectivă, transformarea vizitelor de lucru într-un element omagial s-a bazat pe personalizarea valorizării rezultatelor sau consecințelor acestora în favoarea liderului comunist român. Astfel, pe măsura cristalizării poziției dominante a lui Nicolae Ceaușescu în cadrul acestui ansamblu organizatoric, indicațiile care anterior erau oferite de către majoritatea conducătorilor de partid și de stat participanți la acest dialog de lucru și care erau prezentate a fi necesare și oportune pentru activitatea

³⁶ „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din orașul Motru”, *Scânteia*, an XLVI, nr. 10880, 12 august 1977, pp. 2–3.

³⁷ „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare consacrată jubileului siderurgiei hunedorene”, *Scânteia*, an XLIV, nr. 9978, 20 septembrie 1974, p. 1.

³⁸ „Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu în județul Bacău”, *Scânteia*, an L, nr. 11850, 26 septembrie 1980, p. 1.

³⁹ „Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, în județul Sibiu”, *Scânteia*, an LIII, nr. 13020, 4 iulie 1984, p. 1; „Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, în județul Brașov”, *Scânteia*, an LV, nr. 13627, 15 iunie 1986, p. 1; „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din municipiul Buzău”, *Scânteia*, an LVI, nr. 13712, 23 septembrie 1986, p. 1.

⁴⁰ „Întâmpinat cu căldură și dragoste, cu sentimente de stimă și aleasă prețuire, tovarășul Nicolae Ceaușescu a început ieri o vizită de lucru în județul Arad”, *Scânteia*, an XLVIII, nr. 11383, 28 martie 1979, p. 2; „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marea adunare populară din municipiul Arad”, *Scânteia*, an LI, nr. 12379, 11 iunie 1982, p. 3.

unității vizitate, deveneau elemente particulare, specifice prestației liderului român în cursul desfășurării unor evenimente similare și, în consecință, rezultatele benefice, apreciate la nivel general sau particulare, erau atribuite tot acestuia.

Semnificația cultică generală atribuită vizitelor de lucru sublinia contribuția și, totodată, caracterul de element reprezentativ al organizării procesului decizional intern. În consecință, acestea erau prezentate a fi un exemplu sugestiv, dar nu unic, al funcționării democrației socialiste, al modului în care masele populare, în calitatea lor de participanți activi la procesul de construcție socialistă, puteau participa, în mod real, inclusiv prin contactul cu conducătorul partidului și statului, la adoptarea deciziilor privind problemele domeniului în care își desfășurau activitatea: „Au devenit un semn distinctiv al acestui timp, o edificatoare expresie a democrației noastre socialiste, întâlnirile frecvente ale conducătorului partidului și statului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu oameni ai muncii de la orașe și sate, cu oameni de cultură și artă, întâlniri în cadrul cărora, pornind de la realitățile prezentului, se configurează cu fermitatea cunoașterii adevărului dimensiunea viitorului”⁴¹. Transformarea consultării maselor într-o dimensiune esențială a îndeplinirii mandatului său politic era enunțată de către Nicolae Ceaușescu încă din timpul primei sale vizite de lucru efectuate în comuna Gheorghe Doja, din fosta regiune București, la sfârșitul lunii iunie 1965: „După cum cunoașteți, la poporul nostru este un obicei vechi: înainte de a pleca la drum, omul se sfătuiește cu familia sa sau cu prietenii săi pe ce drum să meargă. Este un obicei bun. Acum pornim, tovarăși, la un drum îndelungat care, trebuie să vă spun, nu va fi ușor, va cere muncă intensă din partea tuturor. De aceea, partidul nostru consideră că e bine ca înainte de a porni la drum să ne sfătuim cu muncitorii, cu țăranii, cu intelectualii, cu bărbați și femei, cu bătrâni și tineri, într-un cuvânt cu întregul popor în alegerea celui mai bun drum spre țelurile pe care le avem de îndeplinit”⁴².

Importanța acestor vizite pentru realizarea modului de conducere „împreună cu țara, cu poporul, pentru țară, pentru popor”⁴³ era ilustrat, pe de o parte, de sublinierea caracterului lor interactiv-consultativ, marcând transformarea acestora într-un „dialog nemijlocit și rodnic”⁴⁴, „amplu”⁴⁵, între

⁴¹ „Dialogul cu poporul”, *Luceafărul*, an XVII, nr. 20, 18 mai 1974, p. 1. A se mai vedea, de asemenea, Ion Codru, „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, în județul Galați”, *Flacăra*, an XXXIV, nr. 33, 16 august 1985, p. 2.

⁴² „Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu, prim secretar al CC al PMR la adunarea din comuna Gheorghe Doja a țăranilor cooperatori”, *Scânteia*, an XXXIV, nr. 6662, 27 iunie 1965, p. 1.

⁴³ Ilie Purcaru, „În miezul revoluției-o jumătate de veac, o viață de Om”, *Flacăra*, nr. 3, 21 ianuarie 1983, p. 4.

⁴⁴ P. Nicoară, „Patria cabinetul de lucru al președintelui. Dialog cu eficiența economică”, *Flacăra*, an XXXIII, nr. 43, 26 octombrie 1984, p. 2; Nicolae Dragoș, „Adevăratul, marele viitor”, *Luceafărul*, an XXI, nr. 37, 16 septembrie 1978, p. 1.

⁴⁵ „Un nou stil de a conduce țara. Cu poporul, în mijlocul poporului, pentru popor”, *Scânteia*, an XLIX, nr. 11791, 19 iulie 1980, p. 3.

conducător și cei conduși, iar pe de altă parte de instituționalizarea informală a acestui dialog lucrativ prin permanentizarea sa și extinderea obiectivelor vizate, care a devenit „o permanență în viața politică a României”⁴⁶.

Invariabil, articolele de presă analizate subliniau importanța vizitelor de lucru ale lui Nicolae Ceaușescu pentru dezvoltarea în perspectivă a unității respective, indiferent de profilul ei economic. În acest sens, era menționată valoarea, estimată retrospectiv, a indicațiilor și analizelor realizate de către liderul român în cursul dialogului de lucru.

În general, aplicarea îndrumărilor oferite de către liderul român, considerate a fi „valoroase”, „de maximă însemnătate”, „de inestimabilă valoare”, reprezentând „adevărate criterii de referință pentru activitatea de zi cu zi”⁴⁷ era apreciată ca determinând rezultate excepționale în activitatea curentă a unității vizitate. Aceste rezultate erau ilustrate printr-o eficientizare a producției în ansamblul ei⁴⁸ și legat de aceasta, finalizarea unor obiective necesare planului general de dezvoltare. De exemplu, cu prilejul unei vizite de lucru prilejuită de deschiderea anului universitar 1979 la Timișoara, Nicolae Ceaușescu a ridicat problema realizării unor „roboți moderni, de o automatizare suplă, de roboți inteligenți”. Ca urmare, toate catedrele și secțiile facultăților de mecanică și electrotehnică s-au implicat direct în îndeplinirea acestei sarcini, reușind în aprilie 1982, cu ajutorul altor întreprinderi ale județului, să pună în funcțiune robotul industrial proiectat. Comentariul jurnalistic pe marginea acestui eveniment menționa avantajele folosirii sale în creșterea și simplificarea procesului de producție⁴⁹, dovedind astfel, indirect, caracterul oportun al inițiativei lui Nicolae Ceaușescu. O mărturie a unui maestru de la întreprinderea „Semănătoarea” evidențiază

⁴⁶ *Flacăra*, an XXXIII, nr. 13, 30 martie 1984, pp. 4-5.

⁴⁷ Ion Codru, „Temei pentru liniștea noastră de fiecare zi: pâinea țării se află între întâiile griji ale președintelui. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut o vizită de lucru în unități agricole din județul Constanța”, *Flacăra*, an XXXII, nr. 32, 20 iulie 1984, p. 2 și în continuare de același autor, „Primăvara în Câmpia Română a început în prezența Semănătorului de țară”, *Flacăra*, an XXXI, nr. 11, 19 martie 1982, p. 3; „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu, în județul Galați”, *Flacăra*, an XXXIV, nr. 33, 16 august 1985, p. 3; Ion D. Goia, „Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu în județul Constanța”, *Flacăra*, an XXXIV, nr. 32, 9 august 1985, p. 2.

⁴⁸ A se vedea în acest sens, Nicolae Dragoș, „Adevăratul, marele viitor”, *Luceafărul*, an XXI, nr. 37, 16 septembrie 1978, p. 1; Dionisie Șincan, „<Stă în puterea noastră>. Vibrantul îndemn al secretarului general al partidului, exprimând nemărginita încredere în forța de creație a poporului, în capacitatea întregii noastre națiuni de a ridica patria pe cele mai înalte culmi ale progresului și civilizației, mobilizează energiile întregului popor la muncă, pentru progresul multilateral, pentru măreția României socialiste”, *Scânteia*, an LIII, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 2; „O viață pentru primăvara comunismului în România”, *Scânteia*, an XLVIII, nr. 11012, 15 ianuarie 1979, p. 3; Mihai Blag, „Glas de recunoștință din vibrantul glas al patriei”, *Scânteia*, an LI, nr. 12262, 26 ianuarie 1982, p. 1, etc.

⁴⁹ Teodor Bulza, „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a recomandat în 14 septembrie 1979 la Timișoara executarea unui robot industrial românesc. În aprilie 1982, acest robot lucrează”, *Flacăra*, an XXXI, nr. 16, 23 aprilie 1982, p. 8.

aceleași rezultate deosebite obținute ca urmare a punerii în aplicare a unei idei exprimate de către liderul român în cursul vizitelor sale de lucru: „(...) Fiecare combină nouă pe care am fabricat-o la Semănătoarea a fost mai întâi o idee, un îndemn al secretarului general al partidului, o necesitate dezvăluită nouă, pe care eram chemați să o realizăm. (...) Combina cea mai nouă și mai modernă -de recoltat porumb integral, pe șase rânduri- pe care o fabricăm acum la Semănătoare, este, de asemenea, rodul acestui mod de a dialoga cu țara. Ideea acestei combine totale a aparținut, nu se știm s-o spunem, tovarășului Nicolae Ceaușescu. Dânsul ne-a recomandat, proiectanților și constructorilor, să concepem o mașină totală, care să adune totul la o singură trecere peste lanul de porumb (...) realizând economii de carburanți, de muncă, de timp (...)”⁵⁰.

Analizelor și indicațiilor oferite în cursul vizitelor sale de lucru li s-au atribuit și o semnificație generală, aceea a evidențierii preocupării constante manifestate de liderul comunist român pentru îndeplinirea obiectivelor pe termen lung și scurt stabilite de planul general de dezvoltare a țării. Astfel, vizitele efectuate în unități cu profil agricol erau considerate ca fiind exponențiale, „o dovadă a preocupării statornice a tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru dezvoltarea în ritm accelerat și într-un înalt grad de eficiență a agriculturii”⁵¹. În același sens, desfășurarea dialogului de lucru în unități industriale era apreciat ca fiind o expresie a interesului manifestat de către liderul român pentru îndeplinirea corespunzătoare a sarcinilor de plan stabilite la nivel local pentru anul sau cincinalul în curs, „pentru ridicarea întregii activități pe o treaptă superioară, de calitate și eficiență”⁵².

Pe lângă consecințele materiale legate de stimularea eficienței activităților desfășurate în unitatea respectivă, vizitele de lucru ale lui Nicolae Ceaușescu erau prezentate ca fiind o experiență unică, stimulative, de potențare creatoare a eforturilor fizice și intelectuale „în direcțiile luminate de omul din fruntea partidului și a țării”⁵³: „(...) acest dialog însuflețește de fiecare dată colectivele unităților vizitate, impulsionează activitatea și aduce o contribuție importantă la succesele obținute, prin sarcinile și îndrumările date”⁵⁴.

⁵⁰ Ioan Iliescu, „Consultarea directă și permanentă a poporului”, *Flacăra*, an XXXIII, nr. 4, 26 ianuarie 1984, p. 12.

⁵¹ „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Vizita de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu în unități agricole din județul Constanța”, *Flacăra*, an XXIX, nr. 28, 10 iulie 1980, p. 4.

⁵² „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut o vizită de lucru în municipiul Timișoara”, *Scânteia*, an L, nr. 11942, 14 ianuarie 1981, p. 1. A se mai vedea, Ion D Goia, „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Tovarășul Nicolae Ceaușescu împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu în mijlocul oamenilor muncii din județul Arad”, *Flacăra*, an XXXI, nr. 24, 18 iunie 1982, p. 2; Ion Codru, „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a vizitat două renumite unități agricole”, *Flacăra*, an XXXVII, nr. 28, 15 iulie 1988, p. 2.

⁵³ I. Olteanu, „Marele dialog cu țara”, *Flacăra*, an XXXII, nr.3, 21 ianuarie 1983, p. 10.

⁵⁴ Ion Codru, „Patria, cabinetul de lucru al președintelui. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a vizitat două renumite unități agricole”, *Flacăra*, an XXXVII, nr. 28, 15 iulie 1988, p. 2.

Această experiență potențatoare era confirmată nu doar de textele jurnalistice care înregistrau desfășurarea vizitelor de lucru, în egală măsură, ea fiind sugerată și de mărturiile unor participanți din rândul colectivelor de muncă care l-au avut ca oaspete pe liderul PCR. În ciuda diversității conținutului lor, elementul comun al acestor mărturii era legat de menționarea *efectului mobilizator* pe care îndemnul și încrederea arătată de liderul român le-au avut asupra celor implicați în realizarea unor proiecte importante pentru dezvoltarea țării, determinând astfel depășirea de către aceștia a unor greutăți care păreau, inițial, insurmontabile. Iată cum își amintea un constructor de la Canalul Dunăre-Marea Neagră momentul decisiv al întâlnirii de lucru cu Nicolae Ceaușescu în momentul premergător debutului lucrărilor de construcții pentru acest obiectiv: „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a străbătut cu pasul întregul traseu al viitorului drum de apă. S-a sfătuit cu specialiștii, cu muncitorii care veniseră să dea, cum se spune, prima lovitură de cazma. (...) cei peste 60 de km ai canalului mi se păreau uriași, dealurile de piatră în care urma să tăiem albia căpăta în mintea mea proporțiile unor munți de netrecut. Urmăream dialogul de lucru și mă întrebam: vom putea noi oare să învingem piatra, solul arid, râurile subterane, argilele alunecoase? <Stă în puterea noastră să realizăm această construcție, avem tot ce ne trebuie, avem, mai ales, constructori minunați care vor găsi soluțiile cele mai potrivite de rezolvare>- a spus chiar în acel moment secretarul general al partidului, răspunzând parcă gândurilor noastre. (...) acele cuvinte mi le-am reamintit și eu și tovarășii mei ori de câte ori ne-a fost greu: ne-au fost îndemn, îmbărbătare, ne-au ambiționat să biruim greutățile cu propriile noastre forțe. Trebuia să onorăm încrederea investită de la început în forța noastră de creație de către tovarășul Nicolae Ceaușescu. Și am onorat-o muncind mai bine, acumulând experiență, perfecționându-ne neîncetat, învățând la propriu, în plină desfășurare a activității”⁵⁵.

De asemenea, mărturiile celor prezenți la vizitele de lucru au inclus și un alt element important din perspectiva utilizării acestor evenimente în vederea construirii cultului personalității lui Ceaușescu. Acest element are în vedere exprimarea impresiilor lăsate asupra acestora de comportamentul liderului român în timpul desfășurării dialogului de lucru. În acest sens, o primă observație este legată de caracterul consultativ al vizitelor, care-l

⁵⁵ Dionisie Șincan, „<Stă în puterea noastră>. Vibrantul îndemn al secretarului general al partidului, exprimând nemărginita încredere în forța de creație a poporului, în capacitatea întregii noastre națiuni de a ridica patria pe cele mai înalte culmi ale progresului și civilizației, mobilizează energiile întregului popor la muncă, pentru progresul multilateral, pentru marea României socialiste”, *Scânteia*, an LIII, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 2. A se mai vedea, de asemenea, „O viață pentru primăvara comunismului în România”, *Scânteia*, an XLVIII, nr. 11012, 15 ianuarie 1979, p. 3; Ilie Tănăsache, Victor Vântu, „Grandioase citorii, înălțate de geniul constructiv, de forța de creație a poporului”, *Scânteia*, an LIV, nr. 13346, 20 iulie 1985, p. 3.

transforma cu necesitate pe Nicolae Ceaușescu într-un partener confortabil de dezbateri privind problemele unităților vizitate. Astfel, comportamentul său se distinge prin „calitatea de a asculta cu receptivitate toate părerile”⁵⁶, prin „liniștea cu care asculta, răbdarea neistovită cu care urmărea totul”⁵⁷, insistându-se totodată și asupra faptului că în dialogul purtat, liderul român aprecia și încuraja sinceritatea atât în ceea ce privește raportarea rezultatelor obținute, cât și în semnalarea posibilelor neajunsuri sau nereguli constatate și semnalate de partenerii săi de discuție: „Față de acest om contează inima ta deschisă, sinceritatea ta, care s-a dezbrăcat de patetisme, de automatisme, de ceea ce nu ești tu (....)”⁵⁸.

Deschiderea manifestată de către colectivele vizitate în a-i menționa lui Nicolae Ceaușescu eventualele propuneri sau dificultăți întâmpinate în derularea activității productive în care erau implicați, era determinată, pe lângă manifestarea dispoziției personale de a asculta, și de modestia, simplitatea și chiar apropierea, într-un cuvânt de accesibilitatea de care dădea dovadă în timpul dialogului de lucru purtat⁵⁹. Semnificativă în acest sens, este și mărturia unui țăran cooperant care își amintea de o vizită de a lui Nicolae Ceaușescu desfășurată chiar în momentul străngerii recoltei. Aterizând pe câmp cu elicopterul, liderul român „(...) a dat mâna cu noi toți cei care eram acolo. (...) Ne-a vorbit cu căldură. Și cu mine a vorbit așa de la om la om. M-a întrebat despre recoltă (...) Ne-a sfătuit să lucrăm pământul gospodărește, pentru a obține roade și mai bogate. Am mers apoi împreună la câmp. Se adunaseră mai mulți țărani cooperanți care munceau prin preajmă. Pentru fiecare a avut o vorbă bună, un sfat înțelept”. Accesibilitatea liderului Nicolae Ceaușescu era, în același timp, subliniată de faptul că acesta nu se sfiia a se implica în activități simple, incompatibile principial cu poziția sa de conducător, cum ar fi aceea de a cosi sau a tăia ciocanele de porumb⁶⁰ sau a recolta cu ajutorul unei combine⁶¹.

Un ultim element legat de mărturiile participanților la vizitele de lucru și care legitima într-o oarecare măsură și caracterul referențial al indicațiilor date pentru desfășurarea activității economice cotidiene, viza reliefaarea cunoașterii superioare, de către acesta a realităților, care constituia baza analizelor și îndrumărilor sale: „Cu ochii omului care cunoaște bine realitățile, cu exigența de gospodar, se oprește pe îndelete asupra împlinirilor,

⁵⁶ Constantin Nemeș, „Izvorul competenței”, *Scânteia*, an XLII, nr. 9400, 25 ianuarie 1973, p. 5.

⁵⁷ Paul Anghel, „Calmul marilor decizii”, *Scânteia*, an XLII, nr. 9400, 25 ianuarie 1973, p. 5.

⁵⁸ Meliusz Jozsef, „Marea artă de a ști să-i ascuți pe oameni...”, *Scânteia*, an XLII, nr. 9400, 25 ianuarie 1973, p. 5.

⁵⁹ A se vedea, în acest sens, Constantin Olteanu, „Ne-a învățat să conducem ca adevărați gospodari uzinele noastre”, *Scânteia*, an LIII, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 3.

⁶⁰ Ilie Tănăsache, „Marele dialog cu țara. Vibrante mărturii despre uniune de gând și acțiune a întregului popor, despre dragostea fierbinte a oamenilor țării față de partid, față de secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu”, *Scânteia*, an LIII, nr. 12881, 22 ianuarie 1984, p. 3.

⁶¹ Mihai Caranfil, „1965: <Pornim tovarăși la un drum îndelungat>”, *Scânteia*, an XLIX, nr. 11778, 4 iulie 1980, p. 2.

stăruie asupra neajunsurilor, critică rămănerile în urmă, indică direcțiile de acțiune”⁶².

Lăsând la o parte domeniul propagandei oficiale, vizitele de lucru și indicațiile date de către Nicolae Ceaușescu în privința îmbunătățirii activității unităților respective erau luate în serios de către autoritățile locale, precum și de instituțiile centrale, a căror contribuție era vizată în îndeplinirea acelor sarcini trasate de către liderul român.

Cercetările noastre în arhiva fostului Comitet Central al PCR au determinat identificarea a două tipuri de sinteze elaborate de către Secția Organizatorică privind vizitele de lucru ale lui Nicolae Ceaușescu.

Un prim tip de astfel de documente, aprobate personal de către liderul comunist român, erau reprezentate de sinteze conținând indicațiile sale date cu prilejul vizitelor în teritoriu, defalcate pentru fiecare județ în parte. Acestea identificau obiectivul vizat de îndrumarea dată de Nicolae Ceaușescu, precum și unitățile locale (de partid și de stat județene, întreprinderi sau centrale industriale) sau centrale (ministere a căror profil se potrivea cu domeniul vizat de indicația liderului român sau instituții echivalente, cum ar fi Consiliul Național al Apelurilor sau Consiliul Organizării Economico-Sociale)⁶³.

Cel de al doilea tip de documente era reprezentat de informările elaborate de către Secția Organizatorică, privind, de data aceasta, evaluarea modului sau a stadiului de îndeplinite a indicațiilor date de către Nicolae Ceaușescu cu prilejul vizitelor sale de lucru. Aceste documente, care erau înaintate și probabil create special pentru informarea Cabinetului Unu, erau realizate pe baza informărilor trimise de către comitele de partid și comitetele oamenilor muncii din întreprinderile de pe raza județului, menționându-se, acolo, unde era cazul, colaborarea cu anumite instituții centrale cu profil de activitate similar. Conținutul acestor informări era unul detaliat, organizat ținând cont de două coordonate: prima identifica obiectivul economic vizat de indicațiile lui Nicolae Ceaușescu, iar cea de a doua reda conținutul îndrumărilor oferite de către liderul comunist român, împreună cu modul lor de realizare, precum și evidențierea, inclusiv cu ajutorul argumentului cifric, a rezultatelor superioare obținute în producția curentă, ca urmare a punerii în aplicare a acestora⁶⁴.

Din 1975 indicațiile date de către Ceaușescu în cursul vizitelor sale de lucru făceau obiectul unor hotărâri oficiale înregistrate ca atare și care erau transmise guvernului și ministerelor interesate, Secției Organizatorice a CC al PCR, comitetelor județene de partid, consiliilor populare, iar în funcție de profilul economic al unităților respective, Consiliului Central de Control

⁶² „O viață pentru primăvara comunismului în România”, *Scânteia*, an XLVII, nr. 11012, 15 ianuarie 1979, p. 3. A se mai vedea, Traian Coșovei, „Fluviul de umanitate”, *Scânteia*, an XLII, nr. 9400, 25 ianuarie 1973, p. 5.

⁶³ DANIC, *Fond CC al PCR–Secția Organizatorică*, dosar 9/1975, filele 14–43 față-verso, 44.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar 29/1973, filele 1–37 sau dosar 15/1975, filele 1–9 față-verso.

Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole, altor secții din cadrul CC al PCR⁶⁵. De exemplu, indicațiile date de către Nicolae Ceaușescu cu prilejul vizitei sale de lucru în județul Alba, din 21 octombrie 1976, au fost comunicate cu H. nr. 5723/1976 guvernului și ministerelor de profil, Secției Organizatorice a CC al PCR, Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare și Comitetul județean Alba al PCR⁶⁶.

În ceea ce privește modul de organizare a vizitelor de lucru, mărturia lui Mihai Marcu, primarul comunei Todireni din județul Botoșani, oferă informații valoroase în acest sens. Apreciind că dialogurile de lucru purtate de către Nicolae Ceaușescu „erau de fapt o mare pacoste și pentru oamenii de bun simț de la județ”, acesta menționează că programul vizitei era stabilit la nivelul județului, hotărându-se pentru fiecare unitate administrativ-teritorială „un număr de <roboți> care trebuiau să fie prezenți, locul în traseu unde urmau să se așeze, câte drapele și lozinci să aducă cu ei, ce lozinci trebuie să strige”. Nimeni nu avea voie să absenteze, nici chiar din motive bine întemeiate, în același timp, unitatea locală de miliție luând măsuri ca toți care se declarau împotriva regimului să fie reținuți la sediul postului sau să fie împiedicați să părăsească localitatea natală pe durata vizitei. Plecarea spre locul de desfășurare a vizitei se făcea în mod organizat, foarte de dimineață, cu mașinile cooperativei, pe cheltuiala acesteia și în condiții improprie (în mașini erau înghesuși cât mai mulți oameni). Mihai Marcu include în mărturiile sale cu privire la participarea la vizitele de lucru din timpul mandatului său (1975-1979) și o referire la „entuziasmul” cu care consătenii săi participau la astfel de activități: aceștia oboseți din cauza trezitului „de cu noapte” și a drumului de două ore, au profitat de faptul că fuseseră repartizați în spatele mulțimii adunate și au părăsit pur și simplu piața, plecând în oraș. În consecință, vice-primarul, secretarul-adjunct cu propaganda și secretarii Comitetului de partid au venit la locul de întâlnire pentru întoarcere cu brațele pline de drapele și pancarte cu lozinci abandonate de către locuitorii comunei⁶⁷.

Un ultim element care-l considerăm esențial de menționat în legătură cu vizitele de lucru este legat de calitatea oficială în virtutea căreia Nicolae Ceaușescu efectua aceste vizite: în dubla sa calitate, în ordine, mai întâi de lider de partid și mai apoi, în cea de conducător de stat sau, uneori, în calitate de secretar general al partidului. Această ierarhizare a funcțiilor deținute implică faptul că Nicolae Ceaușescu se prezenta în fața celor care-l primesc, nu în calitate de președinte al țării, după cum era firesc, ci în cea de lider de

⁶⁵ *Ibidem*, Secția Cancelarie, dosar 225/1968, filele 61 verso, 62 față-verso, 142 verso, 158 verso, etc.

⁶⁶ *Ibidem*, fila 4 față.

⁶⁷ Mihai Marcu, *Cincinalul unui primar comunist (1974-1979)*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2005, pp. 43-44.

partid. Astfel, acesta inspecta nu atât ritmul de dezvoltare al țării, ci modul cum se respectă și se pune în practică planul partidului de dezvoltare a țării.

WORKING VISITS AND NICOLAE CEAUȘESCU'S CULT OF PERSONALITY

Abstract

The paper analyzes Nicolae Ceaușescu's working visits as a thematic element included in one of his propagandistic representations, namely that of the "architect of modern Romania". The analysis on the working visits is not a descriptive one. On the contrary, it underlines the evolution of the organizational elements and of the press commentaries that have contributed to the gradual transformation of the working visits into a propagandistic manifestation dedicated to Nicolae Ceaușescu. The qualitative and the diachronic analysis of the press articles on Nicolae Ceaușescu's working visits highlights the successive personalization of its organization in the favor of the Romanian communist leader and the fact that this gradual alteration was influenced by Ceaușescu's speech held on August 21, 1968. The working visits were also introduced as an element in Ceaușescu's cult of personality from another point of view. It is related to the significance attached to these visits from two different points of view: a general, respective a particular one.

III. STRUCTURI DE CIVILIZAȚIE TRADIȚIONALĂ

LEMNUL CA MATERIAL DE CONSTRUCȚIE ÎN TRANSILVANIA: UTILIZARE ȘI METAMORFOZĂ

Romulus ZAMFIR

La începutul secolului XX, *lemn* era considerat orice arbore care a suferit un prim proces de umanizare, adică a fost tăiat de către om. Până la tăiere se numeau fie arbore, fie după esența lemnoasă, (brad, stejar, fag etc.), iar rezervațiile arboricole în care se aflau purtau numele de *pădure*, atunci când prezența omului s-a făcut simțită în ele, sau *codrii* atunci când „n-a călcat picior de om și nu s-au auzit lovituri de topor în ele”¹.

Lemnele din pădure erau tăiate de către meșterii lemnari în funcție de tipul construcției care urma să fie ridicată, o atenție deosebită acordându-se celor care urmau să fie folosite pentru ridicarea caselor și a bisericilor. Se căutau arborii crescuți în mijlocul pădurii, nu cei de la marginea ei, de unde și vorba: „lemnul se alege de unde cântă cucul, nu de unde urlă lupul”²; pentru că din ei se „obțineau lemne drepte și cu mai puține noduri decât din cei crescuți la marginea pădurii”³. Pentru ca lemnele să fie trainice se căutau arborii „din pădurea de față, cu expunere sudică, pentru că din ei se obținea un lemn mai trainic decât din cei crescuți în pădurea din dos”⁴.

În zonele în care se folosea bradul ca material de construcție, se căuta „bradul de munte, nu de țarină”⁵, deoarece arborii pe loc pietros „cresc mai încet și au fibra mai tare decât cei crescuți pe loc mai umed care, crescând mai repede, au fibra mai moale”⁶. Se alegeau brazii din locurile bătute de vânt „pentru că ei au nevoie să fie legănați de vânt zi și noapte, pentru ca seva să nu meargă prea repede sus, ca lemnul să fie strâmt și îndesat la rod”⁷.

Se evitau arborii *bolnavi*, adică cei care au fost *stricați de vânt* și care erau uscați la vârf, deoarece apa de ploaie sau din zăpadă s-a infiltrat lent prin trunchiul arborelui, făcându-l să putrezească sau să apară diferite ciuperci („apa coboară până într-un loc, unde formează o butură de unde răsuflă în exterior sub formă de iască”⁸); *stricați de fulger*, deoarece lemnele

¹ Ioan Toșa, *Casa în satul românesc de la începutul secolului XX*, Editura Supergraf, p. 84.

² Răspuns trimis la *Chestionarul Casa* din localitatea Rîmeți, jud. Alba, de Ioan Pârv, învățător.

³ Ioan Pârv, Rîmeți, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁴ Teodor Utan, Vad, jud. Maramureș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁵ Traian Nicola, Albac, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁶ Ilarie Noaghea, Bran, jud. Brașov, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁷ Daniil Martin, Dîrste, jud. Brașov, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁸ Traian Nicola, Albac, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

trăznite „nu sunt bune nici de pus pe foc”⁹; *stricați de rac* („arborii loviți cu toporul fac un sul în jurul răunii pentru cicatrizare dar nu reușesc să acopere toată rana, care rămâne ca o poartă deschisă pentru toate bolile de la arborii vecini”)¹⁰; *stricați de ger*, adică arborii crescuți pe terenuri mai ferite de curenți de aer, ca urmare aceștia „păstrează o cantitate mai mare de sevă, care în iernile geroase îngheață distrugând inelele de creștere”¹¹.

Lemnele de construcție sănătoase și trainice se obțineau din arborii crescuți drepți, fără multe ramuri laterale și cu coaja albăstrie, evitându-se cei a căror coajă bătea în roșu („care sunt mai grași și au fibrele mai slabe”)¹².

Tăiatul arborilor se făcea toamna târziu și iarna, în lunile noiembrie, decembrie și ianuarie, dacă lemnele obținute erau folosite pentru ridicarea unor construcții, pentru că „lemnul tăiat în aceste luni este mult mai trainic și nu-l mănâncă cariile”¹³, sau primăvara și la începutul verii, pentru lemnele folosite la confecționarea unor piese de mobilier.

Tăiatul arborilor se făcea în zilele în care luna era în descreștere („când e luna plină se duc la pădure (oamenii n.n.) și încep să taie lemnul greu pentru tălpi, cununi și grinzi, pentru că atunci nu are prea multă sevă în ei”)¹⁴. Lemnul tăiat în perioada de descreștere a lunii nu era atacat de carii, iar la uscare nu crăpa¹⁵. Lemnele erau transportate acasă unde erau decojite apoi lăsate să se usuce în aer liber, pe teren drept, pentru a nu se încovoia.

Când materialul era uscat, meșterii lemnari începeau prelucrarea lui. Prelucrarea materialului lemnos se făcea de către *meșteri lemnari* autodidacți, care se formau pe lângă alți meșteri mai în vârstă, „furând meseria”, din care cauză ei au rămas anonimi. Din rândul acestor anonimi s-au ridicat totuși adevărați artiști a căror nume a rămas încrustat în bârnelor construcțiilor (în special a bisericilor) ridicate de ei. Fără a avea pretenția de a face un repertoriu al meșterilor lemnari ale căror creații s-au conservat până-n zilele noastre, vom prezenta câteva nume cunoscute după inscripțiile care se mai păstrează pe monumente: „Meșter Toadere” care a construit, în anul 1785, biserica din Brusturi, jud. Bihor¹⁶; „Meșter Tulea Ilie”¹⁷ care a construit biserica din Sitari Brătești, jud. Bihor; „Meșteru Onuțu Simion”¹⁸ care a mutat biserica din Baica în 1645; „Frenț Nicoară din Agrij și unul din Chendrea a Petrii Brudului”¹⁹ care

⁹ Toma Popovici, Boșorod, jud. Hunedoara, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

¹⁰ Ioan Pârv, Rîmeți, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

¹¹ Ștefan Buzilă, Poiana Ilvei, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

¹² Alexandru Vlad, Mag, jud. Sibiu, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

¹³ Ioan Pârv, Rîmeți, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

¹⁴ Traian Gavrilăscu, Dîrste, jud. Brașov, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926

¹⁵ Informații din Albac, Rîmeți, jud. Alba; Poiana Ilvei, Zagra, jud. Năsăud; Săpânța, Vad, jud. Maramureș.

¹⁶ „Anul Domnului 1785 în luna mai în 4 zile sâmbătă Meșter Todere”.

¹⁷ „1754 Meșter Tulea Ilie”.

¹⁸ „Meșteru Onuțu Simion, meșteru au o făcut, o au mutat”.

¹⁹ „Frenț Nicoară din Agrij și unul din Chendrea a Petrii Brudului fecior Gligorie anul Domnului 1727”.

au construit biserica din Fildul de Sus, jud. Sălaj; „Iacob Ionașco și cu popa Vasiliu”²⁰.

Din simpla enumerare a puținilor constructori în lemn care și-au semnat edificiile ridicate de ei se poate trage concluzia că încă din secolul al XVII-lea existau în Transilvania meșteri autohtoni deosebiți de pricepuți în realizarea unor monumente de arhitectură.

Prelucrarea lemnului se făcea de către meșterii constructori în funcție de rolul pe care urma să-l aibă în cadrul viitoarei construcții. O atenție deosebită se acorda bărnelor care urmau să fie utilizate pentru realizarea unor elemente portante (talpă, cunună, ancadramente etc.), de care depindea stabilitatea întregii construcții. Pentru aceste elemente constructive meșterii alegeau lemnele de dimensiuni mai mari și de aceeași lungime, pe care le ciopleau, dându-le forma necesară.

În cadrul arhitecturii de lemn transilvănene, ca de altfel în cadrul întregii arhitecturi din România, lemnul ca material de construcție a fost folosit și sub formă rotundă, care necesita doar decojirea. Sub această formă a fost folosit în special bradul și fagul, din care se ridicau pereții construcțiilor vechi. Bradul sub formă rotundă era folosit și pentru realizarea căpriorilor șarpantei acoperișului. Când întreg materialul lemnos era prelucrat, meșterii constructori începeau lucrările de ridicare a construcției.

O foarte lungă perioadă de timp, începutul oricărei lucrări era un moment deosebit de important, atât pentru meseriași, cât și pentru comanditari. Se credea că o dată început un lucru la o construcție nouă acesta nu trebuie să fie întrerupt, pentru ca „să nu-i meargă rău acelei construcții”²¹. Din această cauză, meșterii nu începeau lucrarea decât atunci când comanditarul dispunea de tot materialul de construcție, pentru a fi siguri că vor putea termina lucrarea conform înțelegerii încheiate cu el. Comanditarul era interesat și el în terminarea construcției la termenul fixat deoarece orice prelungire a lucrărilor era în defavoarea lui, atât din punct de vedere material (de obicei comanditarul asigura hrana meșterilor pe timpul lucrării), cât și al calității lucrărilor.

Pentru a se putea desfășura în condiții normale lucrările de ridicare a unei construcții, începerea acesteia trebuia să se facă numai într-una din zilele cu noroc (lunea, miercurea sau joia)²², zi în care „se cheamă preotul să sfințească locul și în toate cele patru colțuri ale temeliei ard lumânări de ceară pentru ca viitoarea construcție să fie curată”²³.

²⁰ „Această sfântă Biserică o au făcut Iacob Ionasco și cu popa Vasiliu în anul Domnului 1665 luna martie ziua 11”.

²¹ Sofronie Liuba, Maidan, jud. Caraș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926

²² „Nu se începe lucrul la nici o construcție în zilele de marți, vineri și sâmbătă, pentru că lucrul nu se termină niciodată”, Eugen Simion, Asuașul de Sus, jud. Sălaj, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

²³ Sofronie Liuba, Maidan, jud. Caraș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

Tehnici și sisteme de construcție

a. Temelie și îmbinări

Tehnicile de construcție utilizate în cadrul arhitecturii de lemn au fost determinate de natura materialului utilizat și de elementele construcției care trebuia realizată. Din această cauză, le vom prezenta urmărind modul de realizare a următoarelor elemente: *fundatie, pereți, pod și acoperiș*.

Până la începutul secolului al XX-lea cea mai mare parte din construcțiile de lemn au fost ridicate pe *temelie* nu pe fundație. Temelia era „partea cuprinsă între suprafața pământului și talpa clădirii”²⁴, din care cauză locul (terenul) pe care se ridica construcția trebuia să îndeplinească anumite condiții. În primul rând trebuia să fie „pământ sănătos, nu adaus, uscat și fără bălțuiri de apă”²⁵, pentru ca temelia să fie rezistentă. În situația în care terenul nu era drept se nivela („dacă e dâmb se taie și se îndreaptă locul”)²⁶. Pentru realizarea temeliei, pe terenul ales pentru viitoarea construcție se așezau *căpătâiele* de lemn, constând în „trunchiuri de stejar sau de molid cu un cep la partea de sus în care se așează talpa”²⁷ sau de piatră („după ce s-a croit locul de casă se așează la cele patru colțuri, precum și în locul unde se întâlnesc pereții despărțitori de camere, câte o piatră mare sau mai multe suprapuse, în cazul cel mai rău bușteni și pe aceștia se așează tălpile casei, fiind crestate la capătul unde se întâlnesc și unde se întretaie, pentru a se putea așeza la același nivel, folosindu-se măsura cu apă”)²⁸. Înălțimea căpătâielor varia în funcție de configurația terenului și de destinația construcției.

După primul război mondial se generalizează fundația și la construcțiile de lemn. Pentru fundație se săpau șanțuri „până se dă de piatră sau de pământ tare, pământ crescut nu adus pentru a înălța locul”²⁹, în care se clădea zidărie de piatră cu mortar de pământ³⁰. În general, fundația era ridicată cu 20-30 cm deasupra nivelului de călcare la construcțiile ridicate pe teren drept.

Pe temelie sau pe fundație se fixa talpa construcției, fiind elementul care-i susținea întreaga greutate și-i asigura stabilitatea în cazurile în care pământul se tasa pe anumite porțiuni. Talpa neutralizează, în ultimă instanță, toate împingerile exercitate asupra pereților de greutatea podului și a acoperișului, din care cauză ea forma, la toate construcțiile, un soclu solid de bârne de dimensiuni mari îmbinate în cheotoare dreaptă³¹.

²⁴ Nicolae Cămărașu, Fundata, jud. Brașov, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

²⁵ Amos Frâncu, Benic, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

²⁶ Nicolae Cămărașu, Fundata, jud. Brașov, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

²⁷ Demetrius Bosca, Maieru, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

²⁸ Partenie Mwetei, Coronca, jud. Mureș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

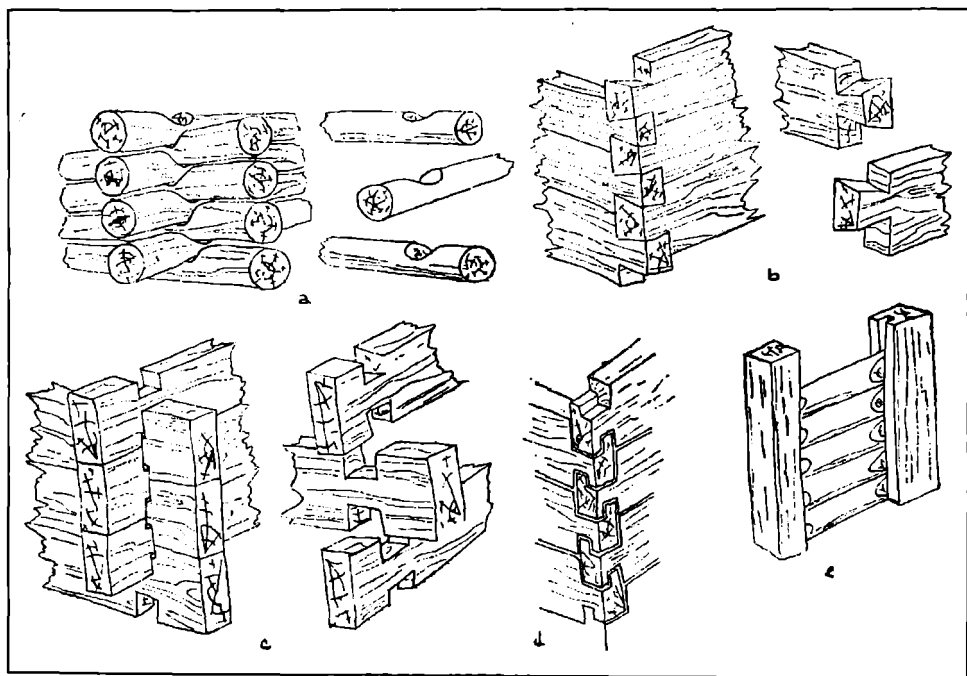
²⁹ Silviu Bichigean, Ncrău, jud. Timiș, răspuns la *Chestionarul Casa*.

³⁰ „se sapă șanț în pământ de 20-40 cm adâncime și încep a clădi zid de piatră, din 2-3 stânjeni de piatră la casele de lemn și 6-8 l stânjini la cele de cărămidă, după poziția locului”, Vasile Dumitraș, răspuns la *Chestionarul Casa*, trimis în 1926 din Sânmihaiul Almașului, jud. Cluj.

³¹ „talpa era din bârne din inima stejarului, după ce s-a cioplit albul din el, îmbucate la jumătatea lemnului”, Cf. Vasile Olaru, răspuns la *Chestionarul Casa* trimis în 1926 din Făget, jud. Timiș.

Înainte de-a fi așezate pe temelie, bârnele care formau talpa construcției se încheiau de probă pe teren drept³², cu care ocazie se însemnau locurile unde urmau să fie plasați pereții despărțitori și ușile de intrare. La pereții în căței se fixau locurile unde urmau să fie plasați stâlpii verticali și se săpau *babele*, adică lăcașurile pentru aceștia. După ce tâlpile construcției erau așezate definitiv pe temelie sau pe fundație, se începea ridicarea pereților. În cadrul arhitecturii de lemn transilvănene pereții au fost ridicați fie în tehnica *cununilor horizontale suprapuse*, fie în *căței*, sau din *nuiiele împletite*.

Tehnica *cununilor horizontale suprapuse* (Blockbau) este cea mai veche și cea mai utilizată tehnică de construcție utilizată în cadrul arhitecturii de lemn transilvănene. Pereții ridicați în această tehnică erau formați din bârne rotunde sau cioplite, de aceeași lungime, dispuse în cununi horizontale și îmbinate la capete prin sistemul *cheotorilor*. Cheotorile, ca sistem de îmbinare a bârnelor, erau de 4 feluri: *rotunde, drepte, în coadă de rândunică și nemțești*.

Cheotoarea rotundă a fost utilizată la ridicarea pereților din bârne rotunde și constă dintr-o tăietură făcută cu securea până aproape la jumătatea bârnei, obținându-se o creștătură rotundă în care era așezată bârna din peretele transversal („în vechime se făcea o creștătură rotundă cu securea cam

³² „după ce lemnele mai lungi și mai groase au fost cioplite, se așează pe pământ în cumpănă ca să fie orizontale, se taie lungimea și lățimea casei - tâlpile lungi și curmezișurile - se fac cheotorile apoi le aranjează de probă în formă de dreptunghi”, Valer Literat, răspuns la *Chestionarul Casa*, trimis în 1926 din Luța, jud. Făgăraș.

la 25 cm de la capătul bârnei și-n această creștătură se așeza bârna de sus, rămânând cheutori, în afară, la ambele bârne”)³³. Pentru a se asigura orizontalitatea pereților la construcțiile de dimensiuni mai mari, bârnele dintr-o cunună se așezau cu capătul subțire peste capătul gros al bârnei din cununa de jos („se așează o bârnă de molid cu capătul subțire peste capătul gros al bârnei de sub ea și tăt așa până se gată pereții, dar nu-i slobod să fie lipite bârnele unele de altele ca să aibe loc unde să se așeze”)³⁴. Pentru a se asigura verticalitatea pereților „bârnelor din cununi erau prinse una de alta cu cuie din lemn de frasin”³⁵.

Când se utilizau bârne cioplite pentru ridicarea pereților, acestea erau îmbinate la capete în cheotoare dreaptă, în coadă de rândunică sau nemțești.

Cheotoarea dreaptă se realiza la fel ca și cheotoarea rotundă, cu deosebirea că la acest sistem de îmbinare tăietura se făcea în ambele laturi ale bârnei, astfel încât îmbinarea unei bârne dintr-o cunună se făcea cu două bârne din cununile peretelui transversal („se face semn unde vin cheotorile, se crestează cu fierăstrăul, sus și jos în bârnă, se scoate lemnul dintre două creștături cu răzușul și-n locul acela se așează bârnele din curmeziș”)³⁶.

Cheotoarea rotundă și cheotoarea dreaptă prezintă dezavantajul că bârnele nu pot fi îmbinate la capetele lor, ci la o anumită distanță, capetele acestora prelungindu-se în afara liniei pereților. Pentru a înlătura acest neajuns, meșterii constructori au recurs la alte tehnici de îmbinare, respectiv în coadă de rândunică sau nemțească.

Pentru a fi îmbinate în coadă de rândunică sau nemțească, bârnele erau tăiate pe ambele părți la capete, în formă de trapez (cu baza mare în exterior), astfel încât cununile se îmbinau perfect, neexistând pericolul dislocării lor („bârnelor sunt încrestate meșteșugit, cu aplecare la stânga și la dreapta astfel că, cheotoarea împiedică năruirea bârnelor prin presiune și ieșirea lor din cetori”)³⁷.

Realizarea cheotorilor în coadă de rândunică presupunea atât o anumită îndemânare din partea meșterilor lemnari, cât și folosirea unor unelte mai perfecționate, din care cauză această tehnică a fost utilizată mai ales la ridicarea unor construcții ai căror comanditari dispuneau de posibilități materiale ca să poată angaja pe cei mai pricepuți meșteri.

Pentru a asigura stabilitate pereților, ușorii ușilor și ai ferestrelor aveau pe latura exterioară un jgheab, în care erau introduși cățăii din capetele bârnelor.

Când pereții ajungeau la înălțimea dorită (cca. 2 m), se fixa cununa, un soclu de lemn asemănător cu talpa, care încheia în partea superioară cununile.

³³ Nicolae Cămărașu, Fundata, jud. Brașov, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

³⁴ Petre Tomoiogă, Mureșenii Bîrgăului, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

³⁵ Alexandru Rujdea, Poșaga de Jos, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*.

³⁶ Valer Literat, Luța, jud. Făgăraș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

³⁷ Justin Mohorca, Sângeorz Băi, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

Tehnica cununilor orizontale suprapuse era mare consumatoare de material lemnos, deoarece în cadrul ei se folosea numai bârne de aceeași lungime. În momentul în care materialul lemnos lung a devenit mai greu de procurat, meșterii lemnari au fost nevoiți să recurgă la o tehnică mai economicoasă, respectiv tehnica *în cățai*.

Pereții ridicați în cățai sunt formați dintr-o structură de rezistență și din material de umplutură. Structura de rezistență era formată din: talpă, cunună, stâlpi și contrafișe. Talpa și cununa formau un soclu solid din lemn, realizat din bârne de aceeași lungime și îmbinate în cheotoare dreaptă. În talpă și-n cunună erau făcute babe – lăcașuri scobite în care intrau cățaii stâlpilor. Stâlpii erau jghebuiți pe două laturi pentru a se putea fixa cățaii bârnelor folosite ca material de umplutură. Numărul stâlpilor utilizați depindea de dimensiunea construcției (obligatoriu era fixarea acestora la colțurile clădirii, în dreptul pereților despărțitori și-n locurile unde urmau să fie plasate ușile și ferestrele) și de lungimea materialului de umplutură („tălpile se încheie în cheotoare dreaptă, apoi se fac dăltuieli în stâlpii care vin la colțuri și unde vin ușile și ferestrele, câte doi pentru fiecare și din loc în loc. Stâlpii se cioplesc din stejar, dar și din alt lemn tare, la capete se fac cățaii ca să intre cu un capăt în dăltuiala tălpilor și cu celălalt în dăltuiala cosoroabei”)³⁸. Pentru ca pereți să-și păstreze verticalitatea, stâlpii, în special cei de la colțuri, erau întăriți cu contrafișe, „un fel de proptele fixate cu un capăt în talpă și cu celălalt în stâlp, de la jumătatea lui în sus”³⁹. După ce toți stâlpii erau fixați în talpă și-n cunună, se proceda la umplerea spațiilor dintre ei.

Ca material de umplutură s-a folosit lemn de orice fel de esență, cu excepția carpenului, despre care se credea că este lemnul dracului, iar în construcția în care este folosit trăznește⁴⁰. În zonele de câmpie, sărace în material lemnos, s-a folosit ca material de umplutură nuielele, care erau îngrădite ca la gard („pereții se construiesc ca și pentru a fi umpluți cu lemn, dar între stâlpi se pun 3-6 pari, se taie nuiele de 1 m lungime și se îngărădesc la câte trei pari”)⁴¹.

b. Poduri și tavane

După ridicarea pereților, pe cununi se fixau grinziile pentru pod. În cadrul arhitecturii de lemn din Transilvania se pot deosebi două tipuri de pod: *podul cu grinzi aparente și tavanul*.

Podul cu grinzi aparente este tipul cel mai vechi și cel mai răspândit de pod, fiind întâlnit atât la construcțiile cu destinație de locuință cât și la cele utilizate ca anexe economice. El este format dintr-o rețea de grinzi, fixate la distanțe egale pe cununa construcției. La construcțiile mai largi de 4 m,

³⁸ Petre Mîglis, Gurahonț, jud. Arad, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

³⁹ Gheorghe Tarța, Făurești, jud. Satu Mare, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁴⁰ Constantin Manu, Tg. Lăpuș, jud. Someș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁴¹ Vasile Șerban, Dobra, jud. Hunedoara, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

pentru a se evita încovoierea grinzilor sub greutatea produselor depozitate în pod, pe sub grinzi se fixa *meștergrinda*, o grindă de stejar de dimensiuni mai mari, îngrijit finisată.

Pe grinzile podului se fixau scânduri groase de stejar și fag (la construcțiile utilizate ca anexe economice și la casele vechi la care podul servea și pentru depozitarea unor produse) sau de brad. Scândurile puteau fi fixate în: *poditură simplă* și *poditură cu clop*. La poditura simplă s-au folosit scânduri bine finisate pe margine, așezate una lângă alta, iar spațiile dintre ele erau acoperite cu șipci pentru a împiedica pătrunderea curenților de aer în interior. Pentru a se apăra interiorul locuinței de curenții de aer, meșterii au recurs și la *poditură simplă lămbuită*, când s-au folosit scânduri cu marginile lămbuite, iar prin suprapunerea celor două margini se realiza o îmbinare a scândurilor care nu lăsa spații libere între ele; *poditură simplă spondilită* când se foloseau scânduri care aveau la o margine „nut”, iar la marginea cealaltă „feder”, îmbinarea se făcea prin introducerea nutului unei scânduri în federul scândurii vecine.

Poditura cu clop consta în așezarea scândurilor de aceeași lățime pe grinzi, distanțat, iar acoperirea spațiilor dintre ele se făcea cu scânduri mai late („se așează scândurile pe grinzi în așa fel încât să lase între ele un spațiu mai mic, care se acoperă cu altă scândură mai lată”)⁴².

Tavanul ca tip de pod a fost întâlnit în cadrul arhitecturii de lemn transilvănene din perioada interbelică, mai ales la casele din mediul orașenesc. Pentru obținerea tavanului, pe latura din interior a grinzilor podului se băteau scânduri distanțat, peste care se prindea o plasă de trestie și se tencuia cu o tencuială de var cu nisip.

c. Acoperișuri

Printre cerințele esențiale pe care trebuia să le îndeplinească orice construcție pentru a dăinui se numără și cele legate de apărarea elementelor ei contra intemperiilor, apărare ce se realiza prin intermediul acoperișului. Acoperirea unei construcții ridică, din punct de vedere tehnic, o serie de probleme legate, pe de o parte, de găsirea aceluia sistem de acoperire care să corespundă cel mai bine spațiului interior menit a-l apăra, iar pe de altă parte, de realizarea acoperișului în așa fel încât acesta să nu periclitizeze stabilitatea pereților sub influența presiunilor exercitate de greutatea materialului învelitor și de acțiunea unor factori naturali (vânturi, ploi, ninsori mari). Rezolvarea acestor probleme a constituit o preocupare importantă pentru meșterii constructori, deoarece de rezolvarea lor depindea, în ultimă instanță, atât amploarea spațiului acoperit cât și organizarea planimetrică a construcției⁴³.

Cel mai simplu sistem de acoperire întâlnit în cadrul arhitecturii de lemn transilvănene este cel care a dat naștere unui acoperiș care n-are nevoie

⁴² Ioan Crăciun, Aurel Vlaicu, jud. Hunedoara, răspuns la *Chestionarul Casa*.

⁴³ Virgil Vătășianu, *Istoria artei europene*, vol. I, București, 1968, p. 38.

de pereți ca suport de susținere. Această formă de acoperiș s-a întâlnit la acele construcții ce sunt cunoscute sub numele de *adăposturi temporare*⁴⁴.

Cel mai comun tip de acoperiș întâlnit la construcțiile de lemn cu pereții în cununi orizontale suprapuse este cunoscut până-n prezent în literatura de specialitate sub numele de *acoperiș cunună*⁴⁵. Acest tip de acoperiș a fost realizat prin retragerea succesivă, spre centru, pe măsură ce pereții se înalță, a cununilor, dând naștere unor volume semicilindrice sau piramidale. Volumele semicilindrice au fost întâlnite la construcțiile cu plan dreptunghiular, fiind obținute prin scurtarea succesivă a bânelor din cununile pereților transversali, care fac ca bânele din cununile pereților longitudinali să se retragă treptat spre centru. Volumele piramidale au fost întâlnite la construcțiile cu plan pătrat, fiind realizate prin retragerea treptată spre centru a cununilor, prin scurtarea egală a bânelor din continuarea celor patru pereți.

Acoperișul cunună creează un interior monumental, a cărui securitate este asigurată tocmai de structura rezultată, care îndeplinește și rolul de fortificație. Ridicarea unui astfel de acoperiș nu ridică probleme tehnice deosebite meșterilor constructori deoarece el era realizat din același material și în aceeași tehnică de construcție ca și pereții.

Acoperișul cunună prezenta în schimb o serie de dezavantaje. Utilizând bârne de aceleași dimensiuni, el era un mare consumator de material lemnos, fără ca rolul lui de susținere a materialului învelitor, relativ ușor, să justifice acest consum. Din cauza materialului învelitor (scoarța de copac, pământ), pereții în partea inferioară și tălpile construcției erau periclitați de apa care cădea foarte aproape de pe acoperiș. Însă inconvenientele cele mai mari pe care le prezenta acest tip de acoperiș erau legate de încălzirea spațiului interior, mai ales când acesta era utilizat ca locuință, în regiuni cu o climă rece.

Aceste inconveniente au făcut ca acoperișurile cunună în forma lor originală să fie utilizate numai în anumite zone la construcțiile cu destinația de locuință, dând naștere unui tip de locuință numită: *locuința darbază*⁴⁶. În rest el a suferit unele modificări, fiind întâlnit ca acoperiș interior al unor spații ce necesită o dezvoltare interioară pe verticală.

O primă modificare a acoperișului cunună a constat în realizarea unei structuri pe care să fie fixat materialul învelitor. Pentru realizarea acestei

⁴⁴ Valer Butură, *Adăposturi temporare în sud estul Munților Apuseni*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei* pe anii 1957-58, Cluj 1958; Georgeta Moraru Popa, *Adăposturi temporare din cuprinsul sălașelor bănațene*, în *Revista Muzeelor*, 1966; Ioan Chelcea, *Asupra surlei ca adăpost omenesc elementar*, în *Muzeul satului. Studii și cercetări*, București, 1970.

⁴⁵ P. Vitruviu, *Despre arhitectură*, București, 1958, p. 70; L. Sumbadze, *Venceațiile pocrita u risscom dereviannom lodcestive*, în *Arhitecturnoe nasledstvo*, 10, Moscova, 1958, pp. 58-72; Danuta Tylkova, *Drewniane spierchze w południowej sadeczynie*, în *Etnografia polska*, VI, 1962; Iaroslav Vajdis, *Naktere zazody arhitektonicke tvorby na vesnici*, în *Cesky*, IV, 1954.

⁴⁶ L. Sumbadze, *op. cit.*

structuri, pe capetele bânelor care formau cununa de pe care începea retragerea pereților s-a plasat o bânmă pe care au fost fixați căpriori, obținându-se o șarpantă pe care putea fi așezat materialul învelitor.

În cadrul arhitecturii de lemn din România acoperișul cunună a fost întâlnit sub formă semicilindrică, învelit cu scoarță de copaci, la o stână în Munții Călimani⁴⁷, și sub formă piramidală, învelit cu vrejuri de viță de vie, la unele pivnițe din Gorj⁴⁸. Etapele trecerii de la acoperișul cunună la cel cu căpriori sunt evidențiate de sistemele de acoperire ale bisericilor de lemn, la care bolta semicilindrică este realizată din același material și-n aceeași tehnică ca și pereții, cu scurtarea treptată a bânelor care formează cununile pereților transversali.

În cadrul arhitecturii laice de lemn transilvănene, la sfârșitul secolului al XIX-lea, cel mai răspândit tip de acoperiș a fost *acoperișul cu căpriori*, la care problemele legate de neutralizarea presiunilor exercitate asupra pereților de greutatea materialului învelitor și de unele fenomene ale naturii au fost rezolvate prin modul de realizare a șarpantei.

Șarpanta, la acoperișul cu căpriori este formată dintr-o rețea de perechi de căpriori, fixați pe cunună sau pe capetele grinzilor construcției, întăriți în poziție verticală de leașurile bătute pe ei. Șarpantele astfel realizate au dat naștere la două feluri de acoperiș: *acoperișul românesc* și *acoperișul nemțesc*.

La acoperișul românesc căpriorii sunt fixați pe cununile construcției („în muchea de sus și din afară a cununii, se taie pieziș, în jos pe latura din față, o crestătură exact atât de largă cât este călcâiul cornului ca să se potrivească când se fixează și se bate cu un cui tare de frasin în gaura făcută cu sfrederul prin căprior și cunună”)⁴⁹.

La acoperișul nemțesc căpriorii se așează pe capetele grinzilor construcției („cornii se așează cu capetele în găurile lunguiețe săpate cu dalta la capetele grinzilor ca să intre exact mucurile cornilor”)⁵⁰.

Perechile de căpriori erau realizate jos pe pământ, pentru ca toate să aibă aceeași înălțime și același unghi de deschidere. Pentru a încheia căpriorii, meseriașii lemnari făceau o „formă” de scândură cu lungimea și unghiul cerut de acoperișul pe care doreau să-l construiască. Lungimea căpriorilor se stabilea în funcție de lățimea construcției și de natura materialului învelitor folosit. La acoperișurile învelite cu paie și șindrila din zonele expuse la vânturi puternice, lungimea căpriorilor se stabilea în funcție de lățimea construcției, la „2/3 din lungimea grinzilor”⁵¹; „3/4 din lățimea construcției”⁵².

Căpriorii erau îmbinați la capătul subțire, în *talpă*, adică erau tăiați oblic ca să se poată lipi, după care erau întăriți cu un cui de lemn; în

⁴⁷ Publicat de I. Vlădușiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 272.

⁴⁸ N. Petrescu, N. Al Mironescu, *Construcții viticole din Gorj*, în *Cibinium*, 1967-68, p. 302.

⁴⁹ Ion Mohorca, Sângeorz Băi, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Amos Frâncu, Benic, jud. Alba, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁵² Ioan Mohorca, Sângeorz Băi, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1936.

mușcătură, adică se tăiau oblic până la jumătatea lemnului, se înlătura partea tăiată și se suprapuneau întărindu-se cu un cui de lemn, sau *în cățai*. După ce erau încheiate la vârf, perechile de căpriori erau întărite prin *scleme*, o bucată de lemn ce se fixa la 1-1,5 m de la vârf, pe ambii căpriori, pentru a nu se desface.

Când toate perechile de căpriori erau încheiate, erau urcate și fixate pe cununa sau pe grinziile construcției. După ce toate legăturile de căpriori erau fixate pe construcție se întăreau cu *mâțe de vânt*⁵³, reprezentând bucăți lungi de lemn care erau fixate oblic pe mai multe perechi de căpriori.

La construcțiile la care lățimea era mai mare de 6 m, „la casele cu podul larg” și la cele învelite cu țigla, pentru a se evita îndoirea căpriorilor sau ruperea lor sub greutatea materialului învelitor, meșterii constructori au recurs la sprijinirea căpriorilor cu câte un *pop* („când casa este mai largă, în grinzi se pun niște popi cu cățai, care reazămă căpriorii și ține acoperișul să nu se hâiască când ninge mult”)⁵⁴.

Ca material învelitor în cadrul arhitecturii de lemn transilvănene s-au folosit: *paiete, șindrila, trestia și țigla*.

Paietele au deținut ponderea în ierarhia materialelor utilizate pentru învelirea construcțiilor laice țărănești până la al doilea război mondial mai ales în Câmpia Transilvaniei, acolo unde posibilitățile de a se procura șindrila erau limitate. Pentru învelitul construcției se foloseau paietele de seacă, îmblătite cu îmblăciul sub formă călcată sau de snopi. Acoperișul cu paiete călcate avea o grosime de cca. 1 m, din care cauză pentru acoperirea unei case era nevoie de 2-4 tone, în funcție de dimensiunile acesteia. Acoperișurile cu paiete călcate aveau o înălțime mare, pentru ca precipitațiile să se scurgă repede și, ca urmare, pentru a nu putrezi paietele. Când paietele se foloseau sub formă de snopi se obținea un acoperiș mai îngrijit și mai puțin înalt.

Șindrila a fost utilizată ca material învelitor la toate categoriile de construcție. Șindrila, denumirea generică pentru bucățele de scândură ce erau bătute pe leașurile acoperișului, după formă și dimensiune era numită de către meșterii lemnari: *șindrila* – scândurele cu dimensiunea de la 40 cm până la 80 cm, cu o latură mai groasă și alta mai subțire; *draniță* – scândurelele mai lungi de 60 cm, cu aceeași grosime pe toată lungimea lor și *șiță* – scândurele de aceeași lungime cu dranița, dar mai subțiri decât aceasta.

Trestia a fost folosită ca material învelitor în zonele de câmpie cu lacuri, sub formă de *snopi* sau *solzi de pește*. Acoperișurile cu trestie erau mai scunde decât cele de paiete sau șindrila, pentru a asigura o mai mare stabilitate trestiei pe șarpantă.

Țigla ca material învelitor a fost folosită până la începutul secolului XX doar la construcțiile laice ale familiilor mai înstărite din localitățile apropiate de orașe sau târguri.

Modul de realizare a șarpantei la construcțiile de lemn, prezentat mai sus, a făcut ca apa de pe acoperiș să cadă foarte aproape de pereți ducând la o

⁵³ Gheorghe Smedu, Arpașul de Sus, jud. Făgăraș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1936.

⁵⁴ Ion Pavelea, Runcul Salvei, jud. Năsăud, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

putrezire rapidă în special a tălpii construcției. Pentru a preîntâmpina această putrezire, jur împrejurul pereților se construia o *prispă*, o umplutură de pământ și piatră care avea rolul de-a apăra talpa construcției de umezeală și de-a împiedica pătrunderea curenților de aer în interiorul locuinței⁵⁵. Prisca la casă era păstrată în condiții bune tot timpul anului, iar pentru a se evita degradarea ei, mai ales când aceasta avea o înălțime mai mare, la exteriorul prispei se punea o bârnă, care împiedica ruperea marginii acesteia.

Având lățime mică, prispele nu puteau fi folosite la nimic, din care cauză meșterii în construcții au căutat să lărgească spațiul acoperit de streășină. Pentru aceasta, meșterii constructori au aplicat în partea inferioară a căpriorilor bucăți de lemn, numite în unele zone *aruncători de apă*⁵⁶, care îndulceau panta acoperișului și lărgea streășina. Aceste aruncători de apă se mai păstrează și astăzi la unele biserici de lemn și sunt susținute de o cunună fixată pe bârnele din cununile superioare ale pereților, ale căror capete se prelungesc în afara peretelui sub forma unor aripi.

Prin aplicarea aruncătorilor de apă nu se putea lărgește streășina prea mult, mai ales în cazul caselor acoperite cu paie, deoarece se obtura complet lumina naturală în interior, ca urmare s-a recurs la plasarea unor stâlpi pe bârna fixată pe marginea prispei, pe care au așezat în partea superioară o cunună de lemn ca suport pentru căpriorii acoperișului. Pentru a asigura stabilitatea construcției, tălpile și cununile pereților transversali au fost prelungite în afara pereților și pe capătul acestora a fost fixată talpa prispei. Prin lărgirea spațiului acoperit s-a creat posibilitatea utilizării acestuia pentru depozitarea unor obiecte casnice sau pentru păstrarea unor produse.

Spațiul nou obținut s-a numit *târnaș* sau *pridvor* și a devenit elementul construcției cel mai decorativ, atât la construcțiile laice cât și la cele ecleziastice.

TIMBER AS CONSTRUCTION MATERIAL IN TRANSYLVANIA: USE AND METAMORPHOSIS

Summary

Timber, as a primary construction material in the basin and forest area has been used for long ages. The use of wood starting from cutting, processing and construction represented a true ritual, inherited along generations.

The construction techniques used in wood architecture, were determined by the nature of material used, the amount of timber available, and the elements of the construction, which was to be built. For this reason, we will present them following the way these elements were achieved: foundation, walls, attic and roof.

⁵⁵ „prisca se face între perete și picătura strașinei, se pun niște scânduri sau lătunoi, proptite de niște țăruiși și între talpa casei și scândură se bate pământ ca să se împiedice frigul să intre pe sub talpă în interior și pentru a apăra talpa de umezeală”, Valer Literat, Luța, jud. Făgăraș, răspuns la *Chestionarul Casa*, 1926.

⁵⁶ Ioan Godea, *Monumente de arhitectură populară din N-V-ul României*, Oradea, 1972, p. 16.

„CUNUNA GRÂULUI” ÎN ȚARA NĂSĂUDULUI

Gabriela SERMEȘAN

„Orice obicei marchează un moment necotidian al vieții, un moment important, un început sau un sfârșit, în orice caz o trecere, o depășire de la o stare la alta”¹. Orice rit gravitează în sfera sacralului, reprezentând o alternativă sărbătorească opusă existenței cotidiene. Performarea lui depinde de prezența unui element central, în jurul căruia se organizează; în cazul de față este vorba despre *cununa de grâu*, ca obiect ritual ce marchează sfârșitul secerișului².

Cea mai frumoasă dintre toate datinile legate de muncile agricole în Țara Năsăudului este „cununa grâului”, o adevărată sărbătoare a secerișului. Vechimea acestui ceremonial și a cântecelor de seceriș permite doar o cronologizare relativă a obiceiului, fiindcă perioada de când datează această datină populară nu poate fi stabilită cu exactitate. Faptul că aria de răspândire coincide aproximativ cu granițele voievodatului Transilvaniei pare să indice proveniența lui din epoca feudală timpurie.

Deoarece pe Valea Someșului Mare ocupația principală a oamenilor este cultivarea pământului, semănarea și recoltarea grâului reprezintă o prioritate. Grâul este prima plantă cultivată. Pentru că el se coace repede, în 2-3 zile trebuie secerat ca să nu se scuture sau să nu dea ploile peste el să strice recolta. Astfel, în momentul în care era coaptă holda, oamenii gospodari trebuiau să aibă mâna de lucru corespunzătoare ca să-l strângă într-o singură zi. De aceea se făcea *cununa grâului*.

Cununa grâului este un fel de clacă. Această clacă se organiza la sfârșitul verii, de obicei în luna august. La *cunună* sunt chemate fete și neveste harnice care știu seceră și cânta bine. Cu 1-2 seri înainte, femeia-gazdă mergea prin sat, pe la rude sau cunoscuți și-i ruga să-și lase fetele sau nepoatele la secerat. Spunea denumirea locului unde era holda de grâu și fetele sau nevestele confirmau prezența lor, ca să știe gospodina ce mână de lucru va avea la secerat și să știe pentru câte persoane să pregătească masa. E important de știut că această muncă nu era plătită.

Dar să urmărim desfășurarea întregului ritual. Dimineața devreme, femeia-gazdă mergea la holdă cu secerătoarele, le arăta mejdele și fântâna de unde urmează să aducă apă (daca exista), apoi ea se întorcea acasă pentru a

¹ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, p. 32.

² Emilia Bumb, *Cântecele cununii în Țara Năsăudului*, în „Studii și cercetări etnoculturale”, vol. VII, Bistrița, 2002, p. 185.

pregăti prima masă. Fetele se apucau de secerat îndată ce se lua roua. Gospodina se întorcea la locul de secerat cam pe la ora 9-9.30 și le aducea mâncare. Aceasta consta în „turtă”, „gogoși”, „plăcinte”, „lapte acru proaspăt” (de vacă sau de oaie). După ce mâncau, fetele și nevestele se apucau din nou de secerat. Acestea, în număr de 15-20 începeau să cânte în timp ce secerau încât răsună întreg „hotarul”. Gospodina le aducea apă de la fântână sau, dacă nu se afla prin apropiere vreo fântână, gospodarul din casa respectivă mergea cu calul și lega două berbințe cu apă pentru a le duce la câmp, unde le punea la umbră, lângă un pom. Fetele secerau toată ziua. La ora 11-11.30 soseau feciorii care legau snopii. Fetele făceau mănunchiuri de grâu. După legarea snopilor, feciorii făceau clăile. Băteau parii și așezau snopii „în cruciș” și astfel făceau clăile. Când fetele erau gata de secerat, erau gata și feciorii cu clăile și puteau merge, în aceeași zi, la altă holdă care trebuia secerată. Acolo se repeta tot scenariul. Fetele seceră, cântă, fac mănunchiuri de grâu, iar feciorii fac clăile. La amiază, cam pe la ora 14-14.30, sosea gospodina cu mâncarea, care trebuia să fie foarte consistentă pentru că lucrul la secerat este cel mai greu (foto 1). De aici și zicala, când omul e foarte obosit - „Doară n-ai fost la secerat toată ziua!”.

Foto 1.

Mâncarea era diferențiată în funcție de ziua în care se seceră. Putea fi zi „de dulce” și atunci se servea mâncare „de dulce” sau putea fi zi de post, mai ales că în luna august este postul Sfintei Marii, și atunci se servea mâncare „de post”. Dacă era zi „de dulce”, gospodina pregătea trei feluri de mâncare. Primul fel putea fi „zămă acră” sau „supă dulce de găină”, urmată de „găluște”, „friptură de miel” (dacă gazda avea oi) sau „tocană”. Ca desert se servea, de obicei, „turtă bătută”.

Momentele ceremoniale care formează structura obiceiului cununii sunt: împletirea obiectului ritual, purtatul cununii spre casa gospodarului, udatul cununii, sosirea alaiului la casa gazdei, masa comună, ospățul și jocul cununii. Le vom analiza în continuare pe fiecare.

Foto 2.

După masă, cam pe la ora 16, o fată mai pricepută sau o femeie măritată alegea un snop frumos din care alegea grâul și împletea o cunună mare (foto 2-3).

Foto 3.

Cununa era împletită în trei sau patru, din spice cu paiul lung. Avea două „țituri” (două smocuri de paie care susțineau cununa pe capul fetei). Cununa este mare, având diametrul de 40–45 cm la exterior și 22–25 cm la interior. Cântărește cam 2–2,5 kg.

Când termină de secerat, secerătoarele strâng snopii, feciorii îi așează în clăi și apoi tot grupul coboară cântând spre sat. Cununa este purtată în mod obligatoriu de o fată „curată, neprihănită”. Se impunea ca sfințenia grâului să nu fie întinată, dar mai ales cea a cununii. În majoritatea variantelor poetice, „curățenia” fetei este asociată purității lumânării (obiect ritual cu rol purificator); uneori este accentuată chiar superioritatea fetei:

„Cine duce cununa
Curată-i ca lumina,
Dar pe lângă astă fată
Nici lumina nu-i curată”.

În drum spre sat toate secerătoarele cântă „cântecul Cununii”, pe care îl repetă de mai multe ori dacă distanța până acasă e lungă. Cântecul „se zice” din gură, foarte tare, să se audă peste „tot hotarul”. Se folosește termenul de „gogitul” cununii. Se zicea că femeile secerătoare „gogesc” (în satele în care melodia are o formă mai simplă, neevoluată). Cântecul ceremonial al cununii secerișului reprezintă, la origine, demersuri magice, ce au ca finalitate consemnarea sacralității holdei, a fertilității și sporului roadelor³.

Cântecul cununii este prezentat pe larg în anexa 1, acesta fiind textul cel mai des folosit. Textul este însoțit de melodie, foarte bine conservată și ea. *Cântecul cununii* nu se poate interpreta în cadrul obiceiului de către o singură persoană și nici de către întreg alaiul. Acest cântec este intonat numai de grupul de fete din jurul fecioarei care poartă cununa de spice. Este un cântec de grup, feminin în exclusivitate. Cântecul *Cununii grâului* este auzit doar o singură dată pe an, motiv pentru care fetele care-l cântă nu au ocazia să-l repete de multe ori. Trebuie să mai remarcăm măreția și solemnitatea imprimată cântecelor cununii, care sunt interpretate cu o puternică forță și rezonanță de fetele secerătoare. Acest cântec este destinat a fi cântat în aer liber, pe câmp, la holdă, și trebuie să fie auzit cât mai departe, în sat, pentru a vesti locuitorilor venirea cununii, ca simbol a aducerii rodului pământului⁴.

A doua porțiune a drumului parcurs de alaiul secerătorilor este cea prin sat. Astfel, când alaiul a intrat în sat, oamenii ies la porți cu gălețile cu apă și udau cununa. Udarea obiectului ritual și a purtătoarei acestuia e un rit respectabil, care antrenează câte un reprezentant al fiecărei gospodării, întrucât acest gest este considerat ca o doctorie pentru săteni. Astfel că, la răspântiile drumurilor, cununa, și odată cu ea, fata care o poartă este udată din plin cu apă de feciorii ce o așteaptă cu gălețile pline. În timp ce i se toarnă

³ *Ibidem*, p. 187.

⁴ *Ibidem*, p. 187.

găleți de apă pe cap, fata purtătoare a cununii se învârtește lin, pe loc, „ca să sară apa de pe ea”⁵.

Pentru udatul cununii se folosea numai apă curată, din fântână. Era o mare rușine să se arunce cu apă murdară pe cunună. Nu se admit glume proaste sub nici un motiv. Se zice că, odată, un fecior a udat cununa cu apă amestecată cu must de bălegar și a fost dezaprobat de tot satul, ocărât și neluat în seamă toată viața, rămânând neînsurat. Deci, cu grâul, care-i socotit trupul Domnului Iisus Hristos, nu se glumește. Nici măcar cu cei care l-au strâns și care au muncit cu drag (Salva – BN, inf. Ana Filip).

Sosirea alaiului la casa gazdei este un alt moment semnificativ în ceremonialul aducerii cununii. Când alaiul se apropie de casă, iese gazda în poartă sau în prag și primește Cununa. Gazda întâmpină alaiul cu o cupă de „jinars” sau cu o cupă de vin fiert. Fetele cântă:

„Ieși-ne gazdă-nainte

C-o cupă de vin fierbinte

Că venim cu mare cinste” (Salva – Bistrița-Năsăud, inf. Ana Filip).

Apoi, îi spun gazdei că i-au secerat holda, că are multe clăi, că are grâu curat „ca aurul”, că ele au fost harnice, la fel și feciorii care au făcut clăile și acum gazda trebuie să-și pregătească podul, unde va depozita grâul.

„Mătură-ți gazdă podu’

Că-ți aducem grâu roșu.

Să trăiești gazdă cu bine

Lădoaiele fie-ți pline!” (Salva – Bistrița-Năsăud, inf. Ana Filip).

Există mai multe momente ale sosirii alaiului la casa gospodarului, și anume: intrarea în curte, urcarea în casă a fetei purtătoare a cununii, înconjurarea mesei de trei ori (masa pe care se găsește așezată o sticlă de „jinars” sau de vin și un colac), și, în fine, înmânarea cununii de grâu stăpânului casei. În casă, în timp ce fata – purtătoarea cununii – înconjoară masa, o femeie pricepută povestește „întâmplările” cununii, laudă gazda și cere un fecior frumos care să ia cununa de pe capul fetei. Feciorul ia cununa cu grijă de pe capul fetei, sărută fata și pune apoi cununa în mijlocul mesei. Gazda ia cununa de pe masă și o agață la poartă să vadă toată lumea că-i „cinstea satului” și și-a secerat holda. Apoi îi invită pe toți la masă. Masa este mare, participând în jur de 60-70 de oameni (cei care au lucrat, dar și vecinii și copiii curioși). Pentru această masă, gazda taie un animal (miel, ied, mioară) și gătește „zamá acrá”, „tocaná”, „găluște”, „plăcinte”, „turtă bătută”. Dacă este post, gazda va găti mâncare de post: „colac”, „pancove” și „găluște cu păsat” sau „tocaná de hribe”.

Când se termină masa, cununa este luată din poartă și așezată la loc de cinste, în casă, pe peretele din față. Apoi, începe jocul cununii. Gazda aduce ceterași pe care-i plătește și oamenii joacă până după miezul nopții „de-

⁵ Elisabeta Moldoveanu Nestor, *Cununa, sărbătoarea secerișului. Cântece de seceriș din ținutul Năsăud-Transilvania*, în „Revista de etnografie și folclor” 9 (1964), nr. 6, p. 627.

a lungul”, „de învățit” și „pe sub mână”. După ce s-au săturat de joc, oamenii merg acasă pentru că dimineața următoare s-ar putea să meargă la o nouă cunună.

Cununa grâului este un obicei păstrat încă cel puțin în memoria oamenilor mai în vârstă. În data de 7 august 2008 s-a adus *Cununa grâului* din locul numit „Sub dumbravă”, aparținând localității Salva, județul Bistrița-Năsăud. Gazda a fost Virginia Linul (porecla - Gina lui Linu), care a organizat o clacă la care au participat cam 60-70 de oameni. După mărturisirile secerătoarelor, holda a fost cam greu de secerat deoarece a fost plină de pălămidă (spini). Fetele și nevestele harnice au ales spic cu spic, au legat snopi iar feciorii au clădit 8-9 clăi de snopi aleși. Apoi, întreg alaiul a coborât în sat (Salva) cântând, spre încântarea oamenilor care au ieșit la porți să ude cununa.

Semnificațiile obiceiului *cununa grâului* sunt multiple. În primul rând, grâul, din care se face pâinea, reprezintă în concepția populară, trupul Domnului Iisus Hristos. Deci grâul este un simbol sacru. De aceea și fata purtătoare a cununii trebuia să fie neprihănită. Grâul este un dar al cerului. Originea grâului este cu desăvârșire necunoscută. Grâul este un simbol al darului vieții⁶.

Cununa de grâu este un simbol a aducerii rodului pământului în casa gospodarului. Acesta poate duce cununa la biserică împreună cu o prescură, pentru sfințire. Apoi, cununa este readusă și păstrată fie până la noua recoltă, fie este amestecată cu sămânța ce va fi pregătită pentru recolta viitoare⁷.

Obiceiul *Cununa grâului* ar putea dăinui în comunitatea sătească tradițională atâta timp cât oamenii vor cultiva grâu. Deși originea acestui obicei se pierde în noaptea timpului, viitorul este marcat de incertitudine. Dacă pentru comunitatea societății tradiționale obiceiul era o poruncă, o normă de conduită care cuprindea toată scara de valori cuprinse în sfera sacrului și profanului, pentru comunitatea societății moderne obiceiul reprezintă o oază de divertisment în agitația vremurilor pe care le trăim.

⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. II, București, p. 115.

⁷ Paul O. Boca, *Aducerea cununii. Datine din popor*, în „Calendarul Aurorei”, 17 (1907), p. 33.

ANEXA NR. 1

Cântecul cununii

Cules de la Ana Filip, 65 ani, Salva

Dimineață ne-am sculat
Și pe față ne-am spălat,
Poale albe-am îmbrăcat,
Secera-n mână-am luat
Și la holdă-am alergat.
Holda ca peretele
Secerat-o fetele.
De unde cununa vine
Rămâne țarina plină,
De unde cununa pleacă
Rămâne țarina-ntreagă.
Așa-s clăile pe câmp
Cum stau cătanele-n rând.
Cin duce cununa
Curată-i ca lacrima,
Dreaptă-i ca și lumina,
Ca lumina cea de ceară
Ce-o pun domnii în pahară,
Ca lumina cea de seu
Ce-o pun domnii în bocău.
Așa-i rândul fetelor,
Ca și rândul merelor.
Cât is mere mărunțele
Stau pe crengi înșirățele.
Dacă prind a se mări,
Ele prind a se rări.
Ieșiți feciori cu apa
Să ne udați cununa.
Luați apă din fântână
Că-i grâu curat în cunună
Și luați apă din râu
Că îi cel mai curat grâu.
Cununa nu ne-ați udat
Ori feciorii s-o culcat

Ori apele o stârpit
Ori feciorii-o adormit.
Noi venim cu drag în poartă
Cu cununa ca o roată,
Noi venim cu drag în prag
Cu cununa cât un steag,
Ieși-ne gazdă-nainte
C-o cupă de vin fierbinte,
Că venim cu mare cinste.
Bună seară, bună-seară
Ați ieșit cu toți afară,
Înainte cununii
C-ați gândit că n-om veni?
Noi de când am fi venită,
Dar ne-o fost holda-ncălcită.
Noi de când am fi gătată,
Dar ne-o fost holda picată.
Mătură-ți gazdă podu
Că-ți aducem grâu roșu.
Să trăiești gazdă cu bine,
Lădoaiele fie-ți pline!

La jocul care urmează feciorii strigă:
Copilă secerătoare,
Spune-i badii ce te doare?
De te doare mijlocu,
Du-te-n dealu cu doru
Că-i acolo bădițu
Și ți-a strânge mijlocu.
De te doare inima,
Du-te-n dealu cu jelea,
Că-i acolo bădița
Și ți-o lega inima.

ANEXA NR. 2

Lista informatorilor

Filip Ana, 65 ani, studii superioare, porecla „a lui Ciup”; Filip Onița, 62 ani, 7 clase, porecla „a lui Ciup”; Linul Virginia, 68 ani, 7 clase, porecla „a lui Linu”; Linul Virginia, 38 ani, studii medii, porecla „a lui Linu”; Ani Onița, 82 ani, 4 clase, porecla „a lui Pârjol”.

Bibliografie

1. Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981.
2. Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976.
3. Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *Cununa, sărbătoare secerișului. Cântece de seceriș din ținutul Năsăud-Transilvania*, în „*Revista de etnografie și folclor*” 9 (1964), nr. 6.
4. Paul O. Boca, *Aducerea cununii. Datine din popor*, în „*Calendarul Aurorei*” 17 (1907).
5. Nicolae Bot, *Cântecul cununii*, București, Editura Minerva, 1989.
6. Dumitru Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.
7. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. II, București, Editura Artemis, 1994.
8. „*Studii și cercetări etnoculturale*”, vol. VII, Bistrița, 2002.

THE WHEAT WREATH**Abstract**

“The Wheat Wreath” is an authentic celebration of the wheat harvest, being considered the most beautiful tradition connected with agricultural work. This custom is meant to mark the end of the wheat harvest.

“The Wheat Wreath” is a harvest festival which takes place at the end of the summer season, namely in August. The people involved are teenage girls, young wives and lads who help the householder to organize the event and to harvest the wheat crop.

The working used to start early in the morning and lasted until the harvest was completed, a moment marked by the pleating of a wreath made from ears of wheat. This wreath had a ritual value and therefore, it could only be worn by ‘virtuous’ maidens. After the end of the harvest, the whole procession of harvesters was heading for the village, while the girls were singing the ‘wreath song’. Once in the village, the wheat wreath was sprinkled with fresh water from the well. The householder welcomed the harvesters at the gate and invited them to the traditional meal. Then, the wreath dance started and it ended well after midnight.

The wreath made from ears of wheat symbolizes the process of bringing the crop to the owner’s dwelling. Later on, the wreath can be offered to church together with some bread for wafer. Then, the wreath is taken back home and kept until the next harvest.

O VARIANTĂ A MOTIVULUI DESPRE PACTUL CU DIAVOLUL

Dan PRAHASE

Într-o lucrare anterioară am abordat din mai multe puncte de vedere problema despre motivul *pactul cu diavolul*. Era vorba atunci despre legenda Muntelui Beneș, care aparține de Munții Rodnei. Pescarul Beneș și soția sa încheie un pact cu diavolul având drept scop dobândirea de bogății și foloase materiale. După expirarea valabilității pactului, cei doi oameni dispar brusc iar castelul lor se prăbușește. După un timp, ei (sau doar Beneș într-una din variante) sunt văzuți de un păstor într-o crăpătură din muntele Beneș, iar pescarul îi spune acestuia că sunt condamnați să lucreze pentru diavol¹.

Evident, nu vom dezvolta din nou această legendă. Însă, în cele ce urmează, o vom compara cu altă legendă în care apare motivul *pactul cu diavolul*, legendă relatată în cadrul romanului *Țăranii* al scriitorului polonez W. Reymont.

W. Reymont (1867-1925) este unul dintre cei mai de seamă scriitori ai Poloniei. A scris nuvele, romane și impresii de călătorie. După cum aflăm de la Stan Velea, tetralogia *Țăranii* este publicată între 1902-1908 în *Tygodnik Ilustrowany* (*Săptămânalul Ilustrat*). În anul 1924 i se acordă Premiul Nobel pentru epopeea *Țăranii*². A fost apreciat de Liviu Rebreanu, autorul care a schimbat cursul istoriei romanului românesc cu *Ion* (1920). Romanul *Țăranii* va fi tradus însă în limba română abia în 1942³.

Cele patru părți ale epopeii (care, evident, tratează despre viața țăranimii poloneze) se intitulază semnificativ: *Toamna, Iarna, Primăvara, Vara*⁴.

Întâmplarea despre care vom discuta este povestită la o clacă țăărănească desfășurată pe timp de iarnă. Femei, fete și feciori se strâng în casa unui om din sat și se așează roată sub lampa din tavan, în mijlocul casei. Femeile își iau de lucru: unele se ocupă cu torsul cânepii sau lânii, unele cu cusutul pânzei de in, iar altele cu scărmanatul fulgilor de găscă, în așa fel încât

¹ Dan Prahase, *Legenda Beneșului. Pactul cu diavolul – între istorie, reprezentări folclorice și literatura cultă*, „Arhiva Someșană”, I, Cluj-Napoca, 2002, p. 327-367.

² Stan Velea, *Tabel Cronologic*. În W. Reymont, *Țăranii*, vol. I, București, 1986, p. XLVII-LVII.

³ Idem, *Prefață*. În W. Reymont, *Țăranii*, vol. I, București, 1986, p. IX.

⁴ W. Reymont, *Țăranii*, vol. I-IV, București, 1986.

să nu se poată spune că se strânseseră acolo degeaba, doar să stea de vorbă. Unii dintre flăcăi împletesc funii de paie. În cele din urmă, oamenii încep să povestească despre felurite întâmplări auzite⁵.

În cazul nostru se vorbește despre fapte petrecute - după cum spune povestitorul Rocho, un bătrân și evlavios pelerin - demult, de la începutul lumii. Eroul întâmplării este un țăran numit Cazimir. El trăiește într-un sat de pe lângă Cracovia și este un om de neam și avut: are o casă ca o curte boierească, o moară lângă pârau, o pădure și lanuri întregi. Este un om bun, blajin, drept, cinstit, săritor, toate îi mergeau din plin, avea copii sănătoși și nevastă credincioasă⁶.

Într-o zi îi sosește la ușă crainicul regelui și îl cheamă la oaste, deoarece regele pornise război împotriva turcilor care cotropeau țara. Deși îi vine greu să-și lase casa, omul nostru adună pe cei mai voinici feciori și pornesc la bătălie. Se luptă un an, doi, apoi nu se mai știe nimic de ei. Alți oameni se întorseseră deja acasă și credeau despre Cazimir că fusese ucis sau luat rob. Însă în pragul primăverii, cam când se împlineau trei ani de când plecaseră, Cazimir se întoarce în sat ca un cerșetor: rupt, jerpelit, fără oameni, cai și căruțe. Ajungând la casa lui, rămâne ca trăsnet: totul era distrus, nici urmă de grajduri, livezi, hambare, casa era arsă și copiii nicăieri. Își găsește doar nevasta bolnavă și plânsă. Ce se întâmplase? În timp ce era la război, ciuma îi omorâse copiii, trăsnetul îi lovise și îi arsesese tot, lupii îi mâncaseră cireada, vecinii îi furaseră pământul, alți oameni răi îi prădaseră bunurile, grânele îi fuseseră distruse de secetă iar grindina îi prăpădise ceea ce mai rămăsese. Omul stă încremenit pe prag, iar seara, când clopotele încep să tragă de vecernie, sare brusc și începe deodată să blesteme și să injure, strigând că Dumnezeu îl părăsise. Ba mai mult, afirmă că se va da de partea necuratului⁷.

La chemarea lui, diavolul se ivește îndată iar omul, neînțelegând că Domnul Isus vrea să-l ispitească, îi cere necuratului să-l ajute. Acesta din urmă este de acord, dar cu condiția ca omul să-i dea sufletul. Cad la înțelegere și fac amândoi un înscris pe care bărbatul îl semnează cu sânge din degetul său arătător.

Din acel moment, lui Cazimir începe din nou să-i meargă bine. El doar porunca și muncea puțin, iar diavolul - numit Michalek - se ocupa de toate și îi adusese alți diavoli prefăcuți în argați. Doar copii nu poate omul să mai aibă deoarece nu avea binecuvântarea Domnului. Într-o zi, mâniat fiind pe Dumnezeu, Cazimir taie crucea de lângă pădure, azvârle din casă icoanele și doar plânsetele nevestei îl împiedică să sfârâme chipul Maicii Domnului⁸.

⁵ Idem, *Țăranii*, vol. II, p. 204-219.

⁶ *Ibidem*, p. 219.

⁷ *Ibidem*, p. 220-221.

⁸ *Ibidem*, p. 221-222.

Anii trec și bogățiile îi sporesc. Este făcut curtean de către crai. Începe să-i batjocorească pe săraci și se ține foarte mândru. Însă, după un timp, vine și pedeapsa lui Dumnezeu! Se îmbolnăvește, îi mor vitele din cauza unei molime, casa îi este lovită de trăsnet și distrusă, grindina îi face praf grânele iar argații îl părăsesc. În plus, seceta îi usucă pământurile și copacii, iar boala i se agravează: i se desface trupul în bucăți și îi putrezesc oasele. Îi cheamă în ajutor pe Michalek și drăcușorii lui, dar aceștia nu-l puteau sprijini când era vorba de mânia lui Dumnezeu. De fapt, fiindcă omul era al lor, dracii n-aveau nici un interes să-l mai ajute; așteptau să moară mai repede și chiar îi suflau în răni ca să i se deschidă și să-i sporească durerea⁹.

Într-o noapte de toamnă, o vijelie puternică smulge acoperișul, ușile și ferestrele casei, iar o întregă trupă de draci dau buzna spre omul ce trăgea de moarte și încep să danseze tontoroii, cu furcile în mâini. Nevasta îl apără cum poate: îl acoperă cu o icoană și înseamnă pragurile și ferestrele cu cretă sfințită, deși Cazimir rămăsese tot îndărătnic față de Dumnezeu. La un moment dat, deoarece se temea că soțul ei va muri neîmpărțășit, femeia fuge la biserică, dar preotul, auzind că este vorba de un eretic, refuză să-l ajute și pleacă să joace cărți la castel. Disperată, femeia plânge și cere îndurare la altarul Maicii Domnului. Milostivindu-se de ea, Sf. Fecioară se pogoară din altar și îi spune că o va ajuta. Se duc împreună la casa lui Cazimir și, văzând bolnavul, Maica Domnului se hotărăște să plece la palat spre a-l aduce pe preot pentru iertarea păcatelor. Îi lasă femeii o mătanie pentru a-l apăra pe muribund și pornește pe jos, prin vânt, ploaie și noroi¹⁰.

Ajungând obosită, bate la ușă și îl roagă pe preot să vină la căpătâiul suferindului. Acesta, crezând că este vorba doar despre o femeie sărmană și văzând că afară este timp urât, îi răspunde că n-are timp acum și că va veni mâine dimineață. Apoi joacă în continuare și se veselește. Văzând aceasta, Maica Domnului face semn să vină o caleașcă de aur, cu cai și slugi și se îmbracă în haine domnești. Atunci preotul o urmează imediat și sosesc la casa bolnavului. Acolo dracii încercau să-l răpească de viu pe acesta, iar moartea aștepta în prag. Doar nevasta îl apăra cu icoana și cu mătania, și invoca numele Domnului. Având acum preot, Cazimir se spovedește, se căiește de păcate, cere iertare lui Dumnezeu și, iertat fiind, își dă duhul. Maica Domnului îi închide cu mâna ei ochii, o binecuvântează pe femeie, iar preotului îi cere s-o urmeze¹¹.

Ieșind din casă, preotul este cuprins de spaimă nemaivăzând caleașca și slugile, dar o urmează prin ploaie și noroi până la troiță. Acolo Sf. Fecioară se urcă pe altar la vechiul ei loc, având straie albastre, coroană și fiind înconjurată de îngeri. Abia atunci o recunoaște preotul și, foarte speriat,

⁹ *Ibidem*, p. 222.

¹⁰ *Ibidem*, p. 223-224.

¹¹ *Ibidem*, p. 224.

îngenunchează și își cere iertare. Supărată însă pe el, Maica Domnului îi spune că va sta așa în genunchi veacuri întregi pentru păcatele lui și va vărsa lacrimi amare până ce va fi iertat. Și pe loc preotul se preface în stană de piatră. Însă noaptea el plânge mereu și așteaptă, cu brațele întinse și îngenuncheat, iertarea.

În final, povestitorul Rocho mai spune că și în prezent poate fi văzut preotul împietrit. Se găsește lângă biserică și este o mărturie pentru toți că nimeni nu poate scăpa de pedeapsa lui Dumnezeu¹².

Legat de această legendă, se pot scoate în evidență câteva aspecte:

- pactul cu diavolul nu se realizează în cazul de față cu scopul de a obține frumusețe, tinerețe sau dragostea cuiva, ci se înfăptuiește datorită disperării care îl cuprinde pe Cazimir; acesta încearcă astfel, prin acest mijloc nebunesc, să se răzbune pe Dumnezeu deoarece socotea că îl părăsise și, totodată, să-și refacă gospodăria și averea. După ce privește uluit dezastrul care-l aștepta la întoarcerea din război, omul stă incremenit pe prag și începe, pe la chindie, să blesteme și să hulească contra Domnului. Reacția lui violentă este probabil declanșată de sunetul clopotelor de vecernie. Cuprins fiind de nebunie, el solicită urgent ajutorul necuratului, iar pactul – iscălit cu sângele omului – se încheie pe loc. Astfel, Cazimir se deosebește radical de biblicul Iov care îndură răbdător și supus toate năpastele cu care îl lovește Satan și rămâne neclintit în dreapta lui credință față de Dumnezeu.
- atitudinea nevestei lui Cazimir este remarcabilă. Într-adevăr, mai întâi ea încearcă să-l oprească pe soțul său să blesteme; îi cade chiar în genunchi. Apoi îl împiedică plângând pe bărbat să nu sfărâme chipul Maicii Domnului. În momentele când soțul ei este muribund, ea îl apără de diavoli cu icoane, cu semne făcute cu cretă sfințită, iar mai târziu și cu mățania dăruită de Sf. Fecioară. Mai mult, ea merge – în ciuda împotrivrării soțului – la biserică, cere îndurare și obține ajutorul Maicii Domnului, fără de care n-ar fi putut fi adus preotul. Așadar, avem de-a face cu o atitudine opusă celei arătate de soția lui Iov care, în loc să-l sprijine pe acesta în credința lui față de Dumnezeu, îi cere să-l blesteme pe Cel-de-Sus după ce Iov fusese lovit de Satan cu bubă rea (Iov (2. 7-9)). Nevasta lui Beneș se face și ea vinovată de înfăptuirea pactului demonic, deoarece amândoi soții decid să accepte ajutorul Satanei.
- surprinde comportamentul lui Cazimir după ce încheie pactul. Supărat că nu mai poate avea copii, el se mai gândește noaptea

¹² *Ibidem*, p. 224-225.

cum va fi când va sosi timpul să ardă în iad, dar demonul Michalek îl liniștește. Apoi omul taie crucea din pădure, aruncă icoanele și este aproape să sfărâme chipul Maicii Domnului. Când asupra lui se abat urgiile și se îmbolnăvește greu, el îi cheamă tot pe draci în ajutor. Atitudinea aceasta agresivă față de Cel-de-Sus se manifestă chiar și pe patul de moarte, când refuză să-și lase nevasta să meargă la biserică după preot. Iată până unde ajunsese purtarea omului, sub influența pactului semnat cu diavolul! Remarcăm așadar că, exceptând acele îngrijorări din timpul nopții, lui Cazimir nici nu-i trece prin minte să încerce să-și întoarcă din nou fața către Dumnezeu și să încerce astfel să-și apropie mântuirea. Doar intervenția decisivă a Maicii Domnului contribuie la obținerea iertării lui de către Dumnezeu.

- trebuie remarcată blândețea și fermitatea Maicii Domnului. Ea se îndură de rugămintele și lacrimile credincioasei femei și o ajută: vine la ea acasă, îi dă mătania și apoi îl aduce pe preot (fiind însă întristată de atitudinea acestuia din urmă față de cei săraci și umili). După ce omul moare, îi închide ochii cu mâna ei și o binecuvântează pe femeie. Pedepsa preotului este dreaptă dar nu definitivă, deoarece îi este lăsată posibilitatea de a fi, după veacuri întregi de căință, iertat.
- atmosfera creată de diavoli în așteptarea momentului morții omului este una terifiantă: pe fondul unei vijelii teribile care distruge casa, dracii dansează în jurul muribundului cu furcile în mâini. Apoi, la sosirea preotului, demonii încercau să-l răpească pe Cazimir încă de viu, înainte de a-i fi iertate păcatele. În plus, moartea aștepta și ea în prag, iar afară e întuneric, furtună, noroi și ploaie. Iată într-adevăr o atmosferă de coșmar, care ne duce cu gândul la unele filme din genul horror și la romanele gotice. Un exemplu în acest sens ar fi un roman pe care l-am amintit și când am abordat *Legenda Beneșului*, și anume *Călugărul*, scris de Matthew Gregory Lewis și publicat în 1796¹³.
- dacă am amintit de romanul *Călugărul*, să notăm că în ambele cazuri este vorba despre o pedeapsă aplicată unui slujitor al bisericii care nu și-a respectat menirea. Sunt însă numeroase și mari diferențe, iar cea mai evidentă este faptul că în romanul lui M. G. Lewis este vorba de un călugăr (Ambrosio) care semnează el însuși un pact cu diavolul, iar aici preotul nu face așa ceva, doar că este nepăsător la nevoile săracilor. Spre deosebire de Ambrosio care este ucis de diavol, pentru preot ar mai exista, peste veacuri, speranțe de iertare.

¹³ M. G. Lewis, *Călugărul*, București, 1991.

- ca și în *Legenda Beneșului* (menționăm că am mai analizat și alte variante ale ei într-un alt studiu¹⁴), și aici întâlnim motivul *dracului-slugă*: Michalek și drăcușorii lui, transformați în argați, îi refac gospodăria omului și o fac să prospere. Însă când omul se îmbolnăvește, ei nu-l mai pot ajuta (fiind vorba de mânia lui Dumnezeu), ba mai mult, îl chinuiesc și-l batjocoresc mai tare.
- în cazul de față narațiunea nu se concentrează pe semnarea pactului în sine, care este doar amintit sub forma unui înscris iscălit cu sânge, ci pe efectele care decurg în urma lui. Spre deosebire de Beneș, care nu acționează pe față împotriva religiei și bisericii după înțelegerea cu diavolul, Cazimir începe să distrugă obiecte de cult (cruce, icoane).

În concluzie, legenda relatată de Reymont în romanul *Țăranii* are un aspect moralizator (binele învinge răul, vinovații își primesc pedeapsa, ilustrarea puterii credinței în Dumnezeu și în Maica Domnului, efectele groaznice ale semnării unui pact demonic etc.), iar studiul de față, privit din perspectiva tradițiilor populare referitoare la pactul cu diavolul, se dorește a fi o completare la lucrarea despre *Legenda Beneșului*¹⁵.

A VARIANT OF THE MOTIF ABOUT THE PACT WITH THE DEVIL

Abstract

In the first part of this work, a legend about the pact with the devil is related. It is included in a novel written by W. Reymont. In the second part of the work, a comparison with the legend of Mount Beneș is being made.

¹⁴ Dan Prahase, *Câteva variante referitoare la Legenda Beneșului*, „Cetatea Rodnei”, An II, nr. 13-18, 2005, p. 19-20.

¹⁵ Idem, *Legenda Beneșului. Pactul ...*, p. 327-367.

IV. VARIA

NOI TOPOARE DE PIATRĂ ÎN COLECȚIA MUZEULUI GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN

Dan Lucian VAIDA

În ultimii ani, colecțiile Muzeului Grăniceresc Năsăudean s-au îmbogățit, printre altele, cu numeroase materiale arheologice, din diferite epoci istorice, o bună parte dintre acestea urmând să-și găsească locul binemeritat în viitoarea expoziție de istorie. Cele mai multe sunt urmarea unor cercetări sistematice, existând însă și un lot de obiecte rezultate din descoperiri întâmplătoare și ajunse la muzeu fie prin bunăvoința celor care le-au găsit, fie prin grija unor persoane conștiente de importanța conservării și valorificării lor într-o instituție specializată.

În paginile ce urmează vom încerca să prezentăm patru topoare de piatră provenite, cum era de așteptat, de pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud. Chiar dacă astfel de topoare sunt obișnuite printre descoperirile arheologice din zonă, publicarea lor o considerăm necesară din mai multe motive. În primul rând, aceste piese contribuie la completarea repertoriului arheologic pentru județul nostru. Apoi, puse la dispoziția cercetătorilor interesați, ar putea fi luate în considerare în lucrările monografice sau de sinteză referitoare la răspândirea uneltelor de piatră pe un anumit teritoriu. În ce privește restul cititorilor, publicarea lor poate contribui la o mai bună popularizare a patrimoniului muzeului năsăudean care, luat în ansamblu, merită o atenție specială.

1. Topor trapezoidal lucrat cu deosebită grijă din silicolit de culoare cafeniu-închis¹. Are o formă ușor bombată atât în secțiune longitudinală cât și transversală, iar în ceea ce privește tăișul, acesta este puternic arcuit și bine ascuțit. De o parte și alta a lamei pot fi observate câteva mici știrbituri, rezultate în urma folosirii (pl. I/1, III/1).

A fost găsit întâmplător cu mai mulți ani în urmă în comuna Salva, pe un teren drept cunoscut de către localnici sub numele de „Între vâlcele”². Nu există nici un fel de informație privind eventuale alte materiale arheologice

¹ În toate cele patru cazuri determinările petrografice au fost efectuate de către dr. Ioan Chintăuan, căruia îi mulțumim și pe această cale.

² Toporul a ajuns la Muzeul Grăniceresc Năsăudean prin intermediul elevului Nicușor Ignat de la Colegiul Național „George Coșbuc” din Năsăud.

care sa fi apărut în asociere cu piesa discutată. Totuși, nu este exclus ca viitoare abordări să ducă la identificarea în zonă a unei așezări care să poată fi corelată cu această descoperire. Cert este că, deocamdată, reprezintă cea mai veche mărturie arheologică atestată pe teritoriul localității respective. Topoarele de acest tip sunt atribuite, în general, neoliticului mijlociu și târziu.

Dimensiuni: L. = 11 cm; l. = 7 cm; gr. = 3,5 cm; Muzeul Grăniceresc Năsăudean (M.G.N.) - inv. 4430.

2. Dintr-o descoperire întâmplătoare făcută pe teritoriul satului Florești (com. Nimigea), la muzeul din Năsăud a ajuns un topor de formă ovoidală, lucrat dintr-un calcar grezos, de culoare maroniu-cenușie, cu orificiul de înmănușare plasat în zona centrală. Piesa a pierdut din vechime o parte din grosimea inițială, dislocată probabil în timpul utilizării, în prezent păstrându-se doar una dintre cele două fețe șlefuite (pl. I/2, III/2). După formă și tehnică de execuție se datează la finele neoliticului sau în perioada de trecere spre epoca bronzului.

Dimensiuni: L. = 8 cm; l. = 5 cm; d. orif. = 2,1 cm; gr. = 1,5 cm; M.G.N. - inv. 4431.

3. Topor în formă de pană (ic), lucrat din gresie de culoare maroniu-gălbui. Tăișul este arcuit și relativ bine ascuțit, iar muchia, spartă lateral din vechime, are o formă rectangulară. Pe ceafă se poate observa o șanțuire ușor adâncită, cu o lățime de 1,1 cm (pl. II/1, IV/2).

A fost identificat în vara anului 2007, cu prilejul unei periegeze efectuate pe raza localității Fântânele (com. Matei), aflându-se la suprafața solului, pe un teren cultivat situat la cca. 300 m est de locul necropolei celtice din punctul „La Gâța”³. Nu este exclus ca piesa să aibă legătură cu lamele și așchiile de silex sau din alte roci dure culese sporadic în perimetrul cimitirului celtic, fără însă să aparțină unui strat de cultură.

Dimensiuni: L. = 6,5 cm; l. = 4,7 cm; gr. = 4,5 cm; M.G.N. - inv. 4432.

Înainte de a trece mai departe amintim și faptul că pentru zona semnalată se cunoaște încă un topor de piatră, găsit cu mai bine de trei decenii în urmă. De această dată, ca loc de descoperire a fost înregistrat punctul „După deal”⁴, reprezentând în fapt aceeași parte de hotar cu cea indicată pentru piesa de față. Exemplarul vechi este publicat de către arheologul George Marinescu, fiind datat în perioada de tranziție spre epoca

³ Alături de semnatarul acestor rânduri la periegeză a participat și Mihai Dunca, student la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, aflat în practică de studii pe șantierul arheologic de la Fântânele-La Gâța”, tot el fiind cel care a găsit piesa consemnată mai sus.

⁴ George Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud (VII)*, în *Marisia*, X, 1980, p. 42, pl. IV/2.

bronzului sau la începutul epocii bronzului, încadrare cronologică ce poate fi atribuită, cu mare probabilitate, și în cazul nostru.

4. Tot pe teritoriul satului Fântânele a fost găsit un topor masiv, lucrat din ardezie de culoare cenușie, păstrat fragmentar. Este rupt din vechime pe mijlocul orificiului de înmănușare, la muzeul din Năsăud ajungând doar partea superioară (pl. II/2, IV/2). Luând din nou ca punct de reper necropola celtică din punctul „La Gâta”, toporul a fost recuperat la cca. 600 m spre nord, în timpul unei excavări pentru ridicarea unei construcții civile. Alături au mai fost găsite și câteva fragmente ceramice de tip Coțofeni, asociere care permite o încadrare cronologică exactă⁵.

Dimensiuni: L. (actuală) = 7 cm, l. = 6,7 cm; gr. = 4,5 cm; d. orif. = 2,5 cm; M.G.N. - inv. 4433.

Referitor la colecția Muzeului Grăniceresc Năsăudean trebuie menționat că aceasta mai conține cca. 30 de topoare din piatră, cu forme și dimensiuni diferite, dar și alte piese litice cu valoare arheologică. Din cunoștințele noastre se pare că materialele respective nu figurează în literatura de specialitate, ca urmare valorificarea lor reprezintă un obiectiv pe care ni l-am propus pentru viitor. Cu siguranță neîncluderea în circuitul științific a fost cauzată și de lipsa datelor privind proveniența lor. Registrele de inventar ale muzeului nu sunt nici ele în măsură să aducă lumină în vreun fel sau altul. Nu este exclus ca măcar parțial acestea să aparțină muzeului încă de la înființare, făcând parte din donația Iulian Marțian, precum nu este exclus să fi fost preluate mai târziu din colecția Gimnaziului din Năsăud, una bogată și mult apreciată la sfârșitul sec. XIX-lea și începutul sec. XX-lea, dezvoltată atât prin donații cât și prin achiziții, uneori în schimbul unor sume importante⁶. Ulterior obiectele existente s-au risipit, ajungând în locuri necunoscute nouă, odată cu ele pierzându-se și posibilitatea de a deține informații prețioase vizând descoperirile arheologice.

⁵ Materialele ne-au fost puse la dispoziție de către un localnic din Fântânele, Iosif Șimon, autorul săpăturii care a dus la scoaterea lor la lumină.

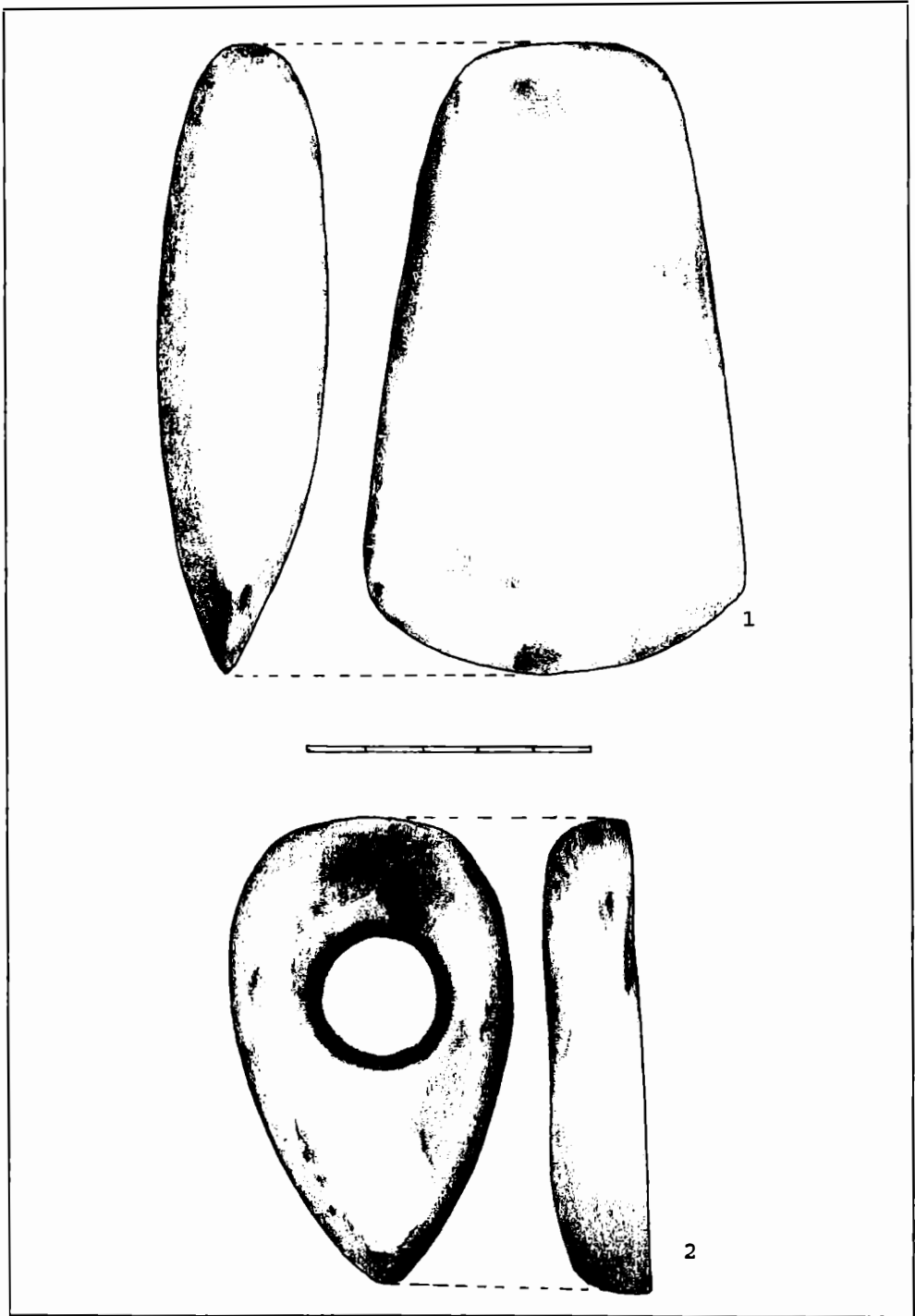
⁶ Scurte referiri privind această colecție pot fi găsite în „rapoartele” anuale tipărite de către Gimnaziul din Năsăud, primul intitulat „Reportul anuale despre Gimnaziul român greco-catholicu dein Naseudu pentru anulu scolastecu 1866/67” (Gherla, 1867). Ulterior, până în anul 1944 când încetează apariția lui, anuarul și-a schimbat de mai multe ori atât denumirea cât și formatul.

**NOVEL STONE AXES IN THE COLLECTIONS OF THE MUSEUM OF
BORDER REGIMENT, NĂSĂUD**

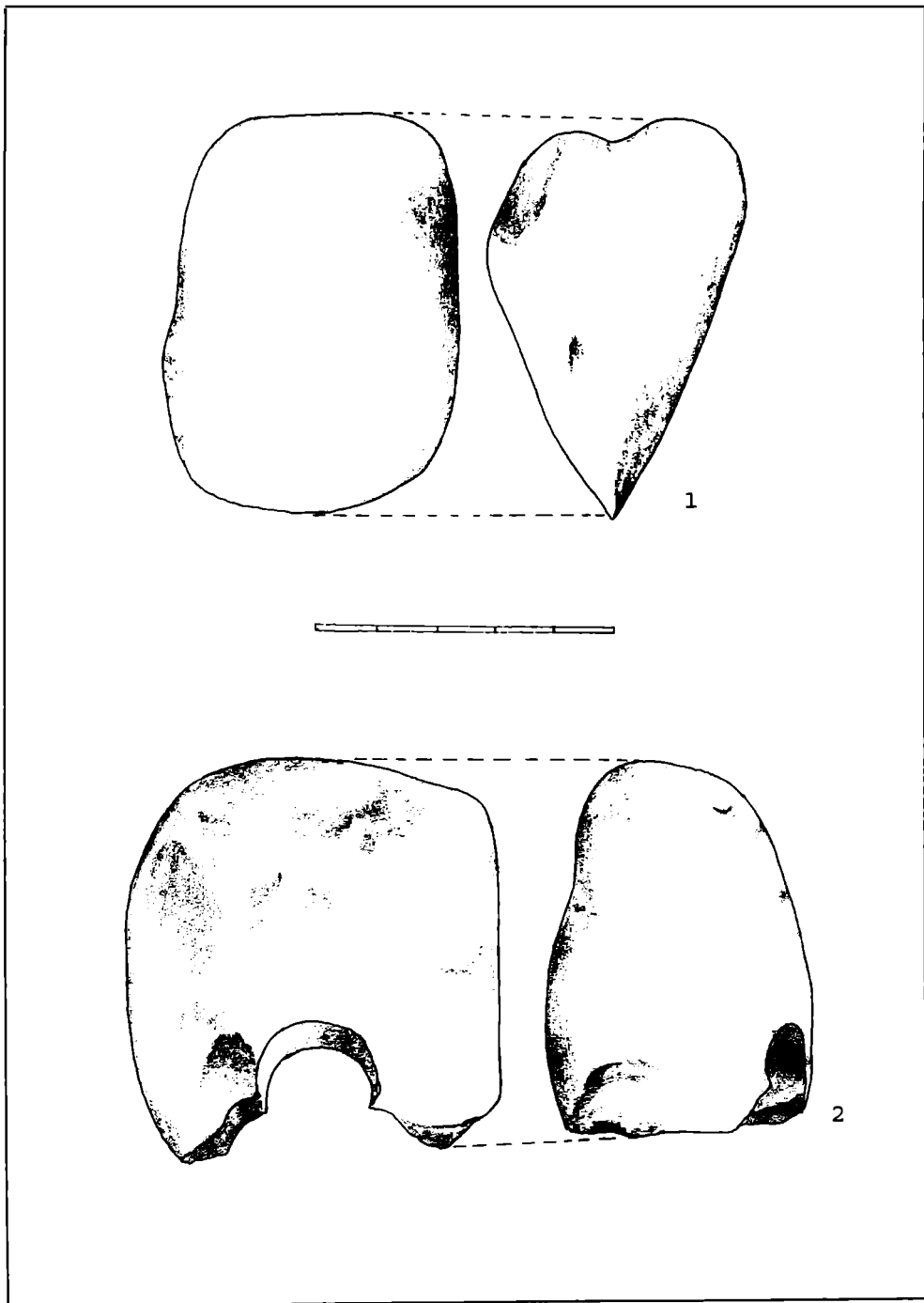
Summary

The collections belonging to The Museum of Border Regiment from Năsăud have been enriched with various archeological materials during the past years; materials belonging to different eras, coming from systematic research and accidental discoveries. The most valuable objects are going to be part of the future history exhibition which is being prepared at this museum.

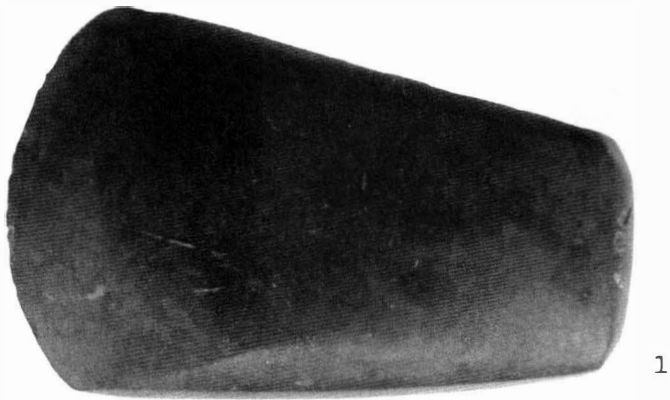
Among the archeological discoveries mentioned in these pages, you are presented four stone axes found on the territory of Salva, Florești (Nimigea commune) and Fântânele (Matei commune). Although these kind of axes are common among the archeological discoveries from the county Bistrița-Năsăud, their publication is important to signal out some new archeological points and to their own usage as studied and comparative material and also for drawing the attention upon the existing archeological patrimony of the museum from Năsăud.

Pl. I - Topoare de piatră descoperite la Salva (1) și Florești (2).

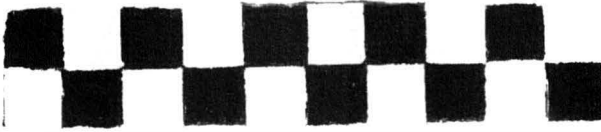
Pl. II - Topoare de piatră descoperite la Fântânele.

Pl. III – Topoare de piatră descoperite la Salva (1) și Florești (2).

1

2

Pl. IV- Topoare de piatră descoperite la Fântânele.

PREOCUPĂRI PRIVIND ARHIVELE ÎN ZONA „GRANIȚEI MILITARE” NĂSĂUDENE PÂNĂ LA 1918*

Adrian ONOFREIU

1.1. Considerații generale

Teritoriul fostei „granițe militare” din zona Năsăudului, cuprinzând cele 44 de localități militarizate, s-a constituit într-o individualitate aparte, cu trăsături și evoluții distincte. Contactul cu Europa – prin participarea la campanii militare – influența benefică exercitată, au determinat formarea și valorizarea unei conștiințe aparte, transpusă în *mentalitatea grănicerească*, cu influențe târzii în epoca modernă¹.

Individualizarea a fost determinată de o conștiință mai înaltă, resurse materiale mai mari și o îndelungată tradiție a acțiunilor organizate; la acestea s-au adăugat folosirea exclusivă a limbii române în administrație (după 1861) și o imagine completă, furnizată de gradul de pregătire școlară, tradiția vie a scripturisticii germane de o mare rigoare și vanitatea unei vechi libertăți sociale – *fala năsăudeană*.

De aceea, acest ținut din Transilvania a avut în epocile premodernă și modernă instituții importante, care au creat un patrimoniu documentar atât de variat și bogat. Faptul se datorează consecințelor militarizării, a contactului cu realitățile și influențele benefice a teritoriilor unde și-a purtat campaniile militare monarhia austriacă. Intrând în contact cu aceste realități, grănicerii năsăudeni au transmis celor de acasă și urmașilor valorile pe care le descopereau, ca un legat al unui mod de organizare socială. Alături de acestea, instituțiile școlare create, rolul important al științei de carte au determinat o conștientizare și prețuire aparte a informațiilor scrise, create și păstrate.

La crearea acestui patrimoniu documentar și-au adus rînd pe rînd contribuția instituții importante, cum au fost regimentul de graniță, vicariatul, școlile din cele 44 de localități, gimnaziul din Năsăud, Administrația

* Vezi și studiul lui Adrian Onofreiu, *Avatarurile arhivei unei instituții moderne – Districtul Năsăud*, în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), seria III, VII, 2007, pp. 113-128.

¹ Vezi pe larg definirea acestui concept la Ioan Lumperdean, „*La Longue Durée*” în *mentalitatea și limbajul grănicerilor năsăudeni. Repere economico-sociale și politico-naționale*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, VIII, 1994, pp. 137-147.

fondurilor școlare, și, mai mult decât în ori care altă zonă, *primăriile comunale*, în fruntea cărora vedem, cu mult înainte de 1848, juzi știutori de carte, notari bine instruiți, cunoscători ai limbii germane², preoți plini de zel, care țin nu numai obișnuitele protocoale de stare civilă, ci și registre cu diverse circulare, poartă corespondență cu autoritățile, redactează jurnale. Deși împuținată drastic de vicisitudinile și schimbările trecutului, aceasta constituie o moștenire arhivistică indispensabilă și de mare valoare pentru cunoașterea vieții din trecutul oamenilor acestor locuri, cu un aport de mare valoare la istoria întregii comunități naționale, căruia i s-au integrat³.

Pe de altă parte, vecinătatea cu teritoriul Districtului Bistriței, locuit de populație de origine germană, a determinat influențe pozitive privind prețuirea trecutului și a documentelor; introspecția în trecut - cu analiza evoluției raporturilor dintre cele două zone - caracterizată de permanenta înfruntare pentru proprietate și libertate, a determinat o mai frecventă apelare a surselor și documentelor vechi, pe baza cărora puteau fi susținute și argumentate solicitările în fața autorităților vremii. În această dispută tăcută, dar profundă, românii năsăudeni au învățat să prețuiască valoarea documentului scris, care argumenta drepturi și libertăți străvechi. Și, chiar dacă vicisitudini ale istoriei i-au situat într-o poziție inferioară, din punct de vedere al accesului la locurile de păstrare și la documentele propriu-zise, apelul la acestea, argumentația bazată și susținută pe documente, vor constitui trăsături definitorii ale acțiunii românilor năsăudeni.

Toate cele de mai sus au dus la conturarea unei atitudini de prețuire și conștientizare a valorii actului scris, care s-a indus în toate componentele societății năsăudene, începând cu spațiul sacru și continuând cu cel profan, reprezentat de instituții specifice.

2.1. Perioada până la Revoluția de la 1848-1849

Perioada anterioară mării confruntări din anii 1848-1849 este caracterizată de existența a două instituții fundamentale ale zonei, biserica și statul militar, concretizat în regimentul de graniță. Informații despre documente mai vechi sunt puține, iar una din cauze a fost chiar militarizarea zonei. În acțiunea de înființare a regimentului de graniță, la porunca împărătesei Maria Terezia, au fost adunate mare parte din documentele vechi ale zonei, în special diplomele referitoare la familiile nobile române de aici, care nu le-au mai fost înapoiate niciodată⁴.

² Vezi tabelul juzilor și notarilor comunali, incluzând și pregătirea lor școlară în anul 1863 la Adrian Onofreiu, *Organizarea administrativă a Districtului Năsăud (1861-1876)*, în *Centru și periferie*, Bistrița, Lucrările colocviului național 23-25 aprilie 2004, 2004, pp. 265-271.

³ Simion Retegan, *Cuvânt înainte* la volumul *Districtul Năsăud 1861-1876. Contribuții documentare* (autori Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), Năsăud, 2003, p. 5.

⁴ *Nestor Șimon. Corespondență. 1915-2005*, (volum îngrijit de Adrian Onofreiu), 2005, p. 93. Pentru existența familiilor nobile în această zonă, vezi Pușcariu Ioan, cav., *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, vol. I, 1892; vol. II, 1895.

Dacă izvoarele din trecut erau puține, cu atât mai mult s-au impus atenției cele create și păstrate de autoritățile vremii. În acest plan, încă din anul 1839, vicarul Ioan Marian a dat poruncă ca arhiva vicarială să fie pusă în ordine⁵.

Aceluiași i se datorează și determinarea preoților în păstrarea arhivelor parohiale. După vizita canonică din 3 aprilie 1835 la Poiana-Ilvei, stabilește următoarele măsuri: „numărându-se acum tussase⁶ protocoalele, ori scrise, ori nescrise, foile să se pagineze; sub cel mai greu canon, să nu se rupă sau taie nici o hârtie, scrisă sau albă din protocol; să se pună toate în inventar și socoteala casei bisericii; să se țină în cea mai mare rânduială”⁷.

În același an, ca urmare a mai multor vizite canonice în parohiile vicariatului, constatând starea necorespunzătoare a păstrării documentelor, stabilește măsuri ca toate „hârțiile și decretele de acest fel, foarte tare împrăștiate”, până la următoarea vizită canonică din februarie 1836 „fiecare paroh să adune toate scrisorile vechi și documentele laolaltă, apoi să facă despre ele un registru, în care să le scrie cuprinsul pe scurt, începând de la cele mai vechi și până la cele de acum”⁸.

Datorită acestor măsuri s-au conservat și păstrat importante documente bisericesti, după cum aflăm de exemplu, la Poiana-Ilvei, unde acte mai însemnate referitoare la afacerile administrative bisericesti – datorită zelului și moralului preoților, cantorilor și feților, cum și a credincioșilor – se aflau o mulțime, începând cu anul 1808; matricolele parohiale – cuprinzând date privitoare la născuți, căsătoriți, decedați – existau din anul 1769; din același an se păstrau și protocoale cu porunci vicariale, care din anul 1807 vor fi consemnate în registre separate⁹.

În ceea ce privește situația din domeniul laic, aici reglementările stricte ale statului militar asigurau și protejarea documentelor create, deși nu întotdeauna în beneficiul locuitorilor militarizați. De aceea găsim în marile memorii din anul 1865, adresate împăratului și guvernului de la Cluj, același regret pentru faptul că obligațiile militare i-au împiedicat pe grăniceri și de la conservarea documentelor care-i priveau, în special cele referitoare la dreptul de proprietate. Arătând că documentele vechi de peste 100 de ani referitoare la dreptul de proprietate nu mai există în zonă, urmașii grănicerilor regretau că nu le-a fost posibil să le păstreze. „Dacă foștilor grăniceri le-ar fi fost posibil

⁵ Nestor Șimon. *Corespondență...*, p. 90. Acestui personaj important îi datorează „granița” două măsuri importante pentru soarta documentelor ulterior create: începând cu 1 mai 1834, a dat poruncă ca documentele să fie scrise cu *litere latine*; tot în timpul său, s-a trecut la 1 noiembrie 1839, de la datarea pe stilul vechi, la cea din calendarul gregorian, astfel că anul începea la 1 ianuarie, și nu la 1 noiembrie (cf. Ștefan Buzilă, *Monografia comunei Sânosif sau Poiana, Sânosif, 1910*, p. 194).

⁶ Toate cele șase.

⁷ Apud. Ion Rusu, *Câteva date privitoare la activitatea cărturarilor născăduni pentru apărarea arhivelor*, în „*Revista Arhivelor*”, anul III, nr. 2, 1960, p. 170.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 193.

să rămână mereu acasă, și să își păzească documentele, așa cum le-a fost altora îngăduit – citim în petiția către împărat – atunci nu le-ar fi fost greu acum să prezinte întregi aceste dovezi; prețul plătit însă se concretiza în peste 5.000 de victime, căzute în campaniile militare”¹⁰.

De altfel, s-au păstrat unele documente din timpul graniței militare, emanate de la autoritățile militare, în special documente cu caracter militar: ordine ale regimentului către companii, rapoarte, informații, situații statistice, și cele referitoare la proprietate, în special conscripții din timpul graniței și protocoalele de reambulare a graniței sau de statorire a metelor de hotar – toate acestea transmise posterității prin intermediul unor preluări ulterioare de către persoane fizice sau chiar instituții ale zonei, cum ar fi vicariatul, parohiile sau instanțele de judecată.

3.1. „Cataclismul” Revoluției din 1848-1849

Pe lângă numeroase și importante pierderi materiale și umane¹¹, evenimentele din anii 1848-1849 au însemnat un asalt – din păcate cu consecințe de nerecuperat! – asupra documentelor din zonă. Evenimentele militare, dese schimbări de situație și „stăpâni” – specifice de altfel acestor ani – au făcut ca multe documente să fie pierdute pentru totdeauna. Numeroase sunt mărturiile contemporanilor despre acest fenomen, care a căpătat un caracter generalizator, de distrugere a memoriei locuitorilor de aici, numai pentru vina de a fi fost români și de altă parte a baricadei.

O primă mărturie înregistrăm la nivelul întregii zone, fiind consemnat că arhiva regimentului a fost total nimicită în 1848-1849, când Năsăudul a fost ocupat de trupele inamice. Astfel s-au nimicit și acele documente, câte le-au posedat grănicerii de la înființarea graniței până la 1848¹².

La fel s-a întâmplat și cu arhiva vicarială. Raportul vicarului Macedon Pop din 21 iunie 1850, adresat Consistoriului episcopiei greco-catolice de Gherla, arăta distrugerile provocate de rebeli. „În ziua în care rebelii au ocupat acest ținut (2 ianuarie 1849 – n.n.) – scria vicarul – *am cules și adunat*

¹⁰ *Majestät – Gesuch der Bevölkerung des betandenen Il Romanen 17 Grenz – Regimentes, nunmehrigen Nassoder Districts – Gebietes in Siebenbürgen, in der Grundbesitz – Regulierungsfrage, überreicht durch eine eigene Deputation in der Audienz am 5 October 1865, Wien, 1865, p. 40; aceleași idei sunt prezente și în petiția înaintată guvernului din Cluj, sub titlul *Vertheidigungs – Schrift der Bevölkerung des bestandenen Il Romanen 17 Grenz – Regimentes, nunmehrigen Nassoder Districts – Gebietes in Siebenbürgen, in Betreff des im Jahre 1851 über die Waldungen dieser Bevölkerung widerrthlich verhängten politischen Sequestres, eingereicht im amtlichen Wege an das kaiseliche könhliche Siebenbürgische Landesgubernium. Gub. Zahl 16.599 ex. 1865, Verlag der Gemeinde – Repräsentanz, Wien, 1865, p. 50.**

¹¹ Vezi o centralizare a acestora în lucrările recente Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848-1849 în zona regimentului grăniceresc năsăudean. Contribuții istorice și demografice*, Cluj-Napoca, 2003; Idem, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, București, 2006.

¹² Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, colecția *Iulian Marțian*, d. 58, f. 93; (în continuare A.N.D.J.BN., fond/colecția, d...).

toate scrisorile de arhiv vicarial țiuțoare, dimpreună cu toate protocoalele corespondențelor purtate de răposatul vicar Marian și de mine, și le-am depus în biserică, sperând că sanctitatea locului le va feri de pieire – ci, tare m-am înșelat!!! Înaintea vandalilor nemic nu e sfânt!!! (s.a.). Au scăpat „ca prin minune, de această pieire, vreo patru protocoale din anii 1842, 1846, 1847 și 1848”¹³.

Cu elemente de specific local intervin diferite autorități. Astfel, la Prundu-Bârgăului, protocoalele bisericești și 1 moletvnic „s-au ars de unguri”¹⁴; la Zagra, „diplomele privind dreptul de târg anual, împreună cu toate urbariile vechi, acte despre beluri și alte scripturi vrednice, le-au dat insurgenții maghiari focului, jertfă”¹⁵. La Coșbuc, preotul „popă bătrân – nu cu prea multă carte, iar fiul său, popă tânăr, neexpert – nu și-au adus aminte ca să îndosească biata arhivă parohială, câtă a fost pe atunci. Ofițerii unguri – continuă relatarea cei doi preoți – dând peste arhivă, au devastat tot ce au găsit mai vechi întrânsă”¹⁶. Aceiași soartă a arhivei este relatată și de învățătorul Ieronim Șorobetea din Sângeorz-Băi, care consemna distrugerea ei în iunie 1849, de insurgenții unguri în retragere¹⁷. La Telciu, toate scrisorile mai vechi s-au prădat „în ajun de revoluția din 1848-1849”¹⁸.

Nici documente care să servească la stabilirea drepturilor familiale nu au fost cruțate, deoarece „arhiva fostului regiment român II de graniță – citim într-un raport al Sedriei Orfanale înaintat Sedriei Generale a Districtului Năsăud din 1862 – s-a nimicit în anul 1848-1849, în timpul Revoluției, scoțându-se actele la câmp, afară din comună și arzându-se (s.n.)”¹⁹.

3.2. „Cataclismul” desființării regimentului

Urmare a evenimentelor din timpul revoluției, în anul 1851 regimentul II de graniță cu sediul la Năsăud a fost desființat. Transferul de autoritate s-a făcut de pe poziții de forță, de la o instituție militară – care dicta „regulile jocului”, la noile structuri create de regimul neobasolutist, reprezentat de funcționari străini de zonă, cunoscuții *beamteri*. Nu este de mirare că nevoile populației locale erau considerate printre ultimele dintre prioritățile acestui transfer de autoritate²⁰, iar atenția acordată documentelor era în funcție de interesul particular al acestora.

¹³ Virgil Șotropa, *După Revoluția din 1849*, în „A. S.”, Năsăud, nr. 7/1927, pp. 12-13.

¹⁴ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848-1849 ...*, p. 181.

¹⁵ Dimitrie Kitul, *Monografia comunei Zagra*, în *Periplu toponimico-istoric. Valea Zăgrii*, (volum îngrijit de Mircea Prahase), 2003, p. 143.

¹⁶ Nestor Șimon, *Corespondență...*, p. 84

¹⁷ *Ibidem*, p. 234.

¹⁸ Simion Retegan, *Satele năsăudene la mijlocul secolului XIX*, Cluj-Napoca, 2002, p. 177.

¹⁹ A.N.D.J.BN., fond *Sedria Generală a Districtului Năsăud*, LIII/11.

²⁰ Pentru perioada neoabsolutistă și mecanismele sale de funcționare vezi relatarea unui contemporan, implicat în administrația perioadei, Ioan cavalier de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, pp. 27-49.

În acest fel, documentele fostului regiment au fost preluate și transferate, fie la comanda generală de la Sibiu, fie la Kriegs Archiv – arhiva Ministerului de Război – de la Viena. Aflăm astfel că la 1 aprilie 1851, când a avut loc transpunerea teritoriului fostului regiment în administrație civilă, s-a dat în administrația preoților averea bisericilor cu documentele aferente, iar averea școlilor și a comunelor, antistiilor comunale²¹. În același timp, actele adunate de la fostele companii, la desființarea regimentului – anume cele referitoare la protocoalele pupulare ale comunelor – au fost predate preturilor cesaro-regești nou constituite. În schimb, documentele aparținând regimentului, au fost predate, de la nivel de companie și până la comanda regimentului, spre mai departe dispunere. De la Sângeorz-Băi – reședință de companie – actele și documentele, la desființarea graniței, au fost predate de comandantul Reiner, la Sibiu și Viena²². O altă mărturie este cea a preotului din Budacu de Sus, care preciza la 31 decembrie 1850 – la solicitarea de documente din partea Vicariatului Rodnei, pentru a scrie istoria regimentului – că nu se află, în afară de un exemplar din Pöemation, care și acela, cerându-l comandantul Münster, a fost trimis la comanda regimentului²³. Acțiunea de strângere a documentelor privind regimentul a avut un caracter organizat. În 1849 s-au făcut toți pașii necesari de a se aduna toate actele care au rămas, pe ici, pe colo. Comanda Militară de la Sibiu, cu ordonanța nr. 6.981 din 20 decembrie 1850 cere acest lucru, pentru a fi centralizate la Sibiu. În același an, fostul ofițer Shottel este însărcinat cu adunarea documentelor pentru scrierea istoriei regimentului, în special ordonanțe, patente, privilegii, ordonanțe militare, care urmau a fi adunate de la preoțime și ofițerii pensionați²⁴. Această acțiune a avut ca rezultat pierderea unui valoros tezaur documentar, referitor la istoria zonei, care a fost depozitat în alte locuri, nefiind atunci în practică principiul apartenenței documentelor la zona care le-a creat!²⁵

Acțiunea curajoasă a unor intelectuali ai zonei în direcția salvării documentelor „de sub graniță” s-a concretizat în special în activitatea lui Vasile Nașcu, care știind că ordinațiunile emenate de la comanda regimentului din Năsăud către cele 12 companii, în timpul graniței la fiecare companie, ba și în comunele grănicerești, se luau în copie; de aceea „a făcut pași, ca să adune acele ordinațiuni din acele locuri, pe unde au mai rămas de focul revoluției, și spre acest scop a trimis un om expres prin toate comunele, până și pe Valea Bărgăului, iar dânsul studia fragmentele rămase în Năsăud

²¹ Primării comunale; cf. *Vicarul Grigore Moisil 1814–1891. Autobiografie*, în „A. S.”, Năsăud, nr. 4/1926, p. 39.

²² Simion Retegan, *Satele năsăudene...*, p. 234.

²³ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848–1849...*, p. 245.

²⁴ A.N.D.J.BN., colecția *Iulian Marțian*, d. 58, f. 95.

²⁵ Este interesantă totuși opinia lui Virgil Zabrovschi din perioada interbelică, conform căruia prin concentrarea arhivelor la Sibiu și, mai ales la Viena, „se poate zice că Austria, susținând principiul integrității arhivelor (s.n.), a adus un serviciu științei și adevărului”; *Importanța arhivelor vieneze pentru istoria românilor*, în „Revista Arhivelor”, anul I, 1925, nr. 2, p. 157.

și jur”²⁶. S-au transmis astfel, prin efortul conjugat al persoanelor locului, atât documente din timpul existenței regimentului, cât și cele privitoare la relațiile interumane, gestionate de autoritățile sacre sau profane.

4.1. Perioada regimului liberalist și dualist

Pe baza Diplomei din 20 octombrie 1860 și a Patentei din 26 februarie 1861, Transilvania a cunoscut – din punct de vedere al organizării politico-administrative – o perioadă de revenire la vechile autonomii provinciale, anterioare anului 1848²⁷. În acest context general, zona fostului regiment de graniță a reușit, prin efortul conjugat al intelectualității, a bisericii și a foștilor ofițeri, să se organizeze într-o entitate aparte, sub denumirea de *Districtul Năsăud*. Principalele caracteristici ale noii unități administrativ-politice erau organizarea specific românească în interior, folosirea limbii române în administrație și justiție, și rolul important al unor instituții specifice²⁸.

În acest context a avut loc și predarea vechilor instituții, din perioada neo-absolutistă – voită sau implicită – către noile autorități. Procesul a avut ca și componentă și predarea-preluarea arhivelor. Pentru prima dată descoperim astfel un inventar complet – făcut după regulile de organizare politico-administrative de atunci! – al documentelor preluate de la o pretură cesaro-crăiască. La ordinațiunea Oficiolatlui Districtual din 21 iunie 1861 s-a făcut „transpunerea” actelor, cărților, rechizitelor aflătoare la pretura cesaro-regească din Prundu-Bârgăului. În nota care însoțește inventarul se precizează că acesta s-a făcut, deoarece din partea cesaro-regeștei preturi, actele prescrise de către cesaro-regeasca Locotenență nu s-au făcut. Inventarul cuprinde ca secțiuni și genuri de acte, următoarele: I. *Secțiunea politică*, cuprinzând: *protocoale de exhibite* pe anii: 1851 (de la nr. 1-2690), 1852, (de la nr. 1-3542), 1853 (de la nr. 1-4113), 1854 (de la nr. 1-3805), 1855 (de la nr. 1-3701), 1856 (de la nr. 1-4145), 1857 (de la nr. 1-4377), 1858 (de la nr. 1-4204), 1859 (de la nr. 1-3495); 1860 (de la nr. 1-3394), 1861 (de la nr. 1-971); *indice*, pentru perioada 1851-1861; *scontru pentru registru*, pentru perioada 1855-1861; acte de contribuție; tabele statistice; evidențe militare. II. *Normative politice: acte nereferate, cărți* (în special „monitoarele oficiale” din epocă, *Foiaia legilor imperiale, Foiaia legilor provinciale pentru Principatul Transilvaniei*), codicele civil și cel penal, actele primare ale „conscrierii locuitorilor și starea vitelor în Ardeal” din 31 octombrie 1857, pe localități²⁹. Putem observa conceptul de *arhivă* din epocă, care cuprindea atât documentele, cât și

²⁶ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 86.

²⁷ Caracterizarea și descrierea acestui proces la Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Cluj-Napoca, 2004; Ioan cavalier de Pușcariu, *op. cit.*, pp. 56-138.

²⁸ „Cronica” înființării și organizării districtului la Nestor Șimon, *Vasile Nașcu ..., passim, Districtul Năsăud. 1861-1976...*, *passim*; Adrian Onfreiu, *Aportul Districtului Năsăud la mișcarea națională românească din Transilvania (1861-1876)*, în „A. S.”, Năsăud, seria III, IV, 2005, pp. 59-88.

²⁹ A.N.D.J.BN., fond *Bazil Buzdug*, d. 5, f. 118-131.

colecțiile de legi și actele nerezolvate, încadrate – fapt specific epocii! – la grupa normativelor politice.

Același inventar s-a consemnat la 11 ianuarie 1863, la predarea-preluarea oficiului cercual Prundu-Bârgăului, între fostul jude cercual Bazil Buzdug – căzut în dizgrația căpitanului suprem! – și noul titular, Paramon Salvan. Pe lângă genurile cunoscute din perioada neoabsolutistă, apar și noi documente, create ca urmare a constituirii și evoluției noii forme administrative locale. Acestea se referă la convolute privind obligațiile fondului școlar, consemnarea despre puterile de concurență, despre zilele de contribuție (pe ani) pentru categorii profesionale, delictes silvice, tabele statistice, evidențe militare³⁰.

Genurile de documente create și conservate până aici serveau și ca o bună bază documentară pentru a scrie istoria regimentului de la Năsăud. În acest sens, vicarul Grigore Moisil creiona principalele aspecte ale unei istorii a regimentului de graniță, care trebuia să cuprindă situația și întinderea teritoriului, produsele naturale – din ramura plantelor, animalelor, mineralelor – industria și produsele artificiale, obligațiile grănicerilor – atât militare, cât și civile – referințele familiale, proprietatea, statutul de drept, instituțiile de învățământ, expedițiile belice³¹.

O altă împrejurare favorabilă pentru adunarea de documente a fost determinată de lupta pentru recăștigarea proprietăților din timpul graniței, confiscate de erariul militar în anul 1851, la desființarea institutului militar. În acest sens, reprezentanții grănicerilor – cu deosebire Vasile Nașcu – au desfășurat o rodnică activitate de depistare și culegere de documente și informații conținute în acestea, referitoare la dreptul de proprietate al populației foste grănicere. Amintim numai faptul că în 1861, în acțiunea de dobândire a fostelor proprietăți și a înființării Districtului Năsăud, Vasile Nașcu aducea la Viena – în sprijinul doleanțelor celor pe care-i reprezenta – „o pereche de desagi plini cu scrisori, și mai vechi, și mai noi – fiind considerat de un contemporan al său – drept „*arhiva vie de pie memorie în cauzele grănicerești*”³². Tot Nașcu este cel care scrie din Viena vicarului Grigore Moisil la 31 august 1861, comunicându-i că funcționarii de la Viena „coborau 19 pachete cu documente – relative la cauza de proprietate în district -, și încărcându-le pe un căruț de-a mâna, le traseră și împinseră până în

³⁰ *Ibidem*, f. 99–117.

³¹ Idem, colecția *Virgil Șotropa*, d. 193, f. 83–84. Astfel de încercări au mai fost făcute de către autoritățile laice, prin circularele adresate de Florian Porcius – în calitate de vice-căpitan districtual – în anii 1870 prin circulara din 10 martie nr. 715 (Idem, colecția *Iulian Marțian*, d. 58, f. 97) și 1875 prin circulara din 21 februarie 1875 (Idem, fond *Florian Porcius*, d. 15, f. 71–72). Rezultatul acestora a constat în mobilizarea notarilor, a juzilor și altor intelectuali în depistarea, adunarea și interpretarea documentelor, pe baza cărora s-au întocmit răspunsuri detaliate, comparabile – sau chiar mai bine documentate – decât cele primite de istoricul Pesti Friegyes la chestionarul său din anul 1864 (Simion Retegan, *Satele năsăudene ...*, pp. 8–9; 52–179).

³² Ioachim Mureșan, *O reprivire peste câțiva ani ai Districtului Năsăud*, în „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 241/ 1907.

adjunctura împăratului”; pentru a fi sigur că nu se vor rătăci, Nașcu s-a uitat „unde le-au așezat, și unde să le mai pot afla”³³.

Un alt factor care a contribuit la mai buna conservare și păstrare a documentelor a fost instituționalizarea atribuțiilor privind conceperea, manipularea și păstrarea acestora. În statutul privind organizarea Districtului Năsăud, adoptat în 1872 pe baza articolului de lege XLII/1870, se precizau obligații clare privind aceste aspecte. La punctul B.m. § 47, erau precizate atribuțiile personalului de manipulațiune și a arhivarului. Arhivarul era „îngrijitorul arhivei, și ca atare, răspunzător pentru păstrarea tuturor scrisorilor ce i se transpun, pentru a se păstra în arhivă”. Următorul paragraf, 48, preciza că „despre actele ce se scot din arhivă și se dau spre folosire ca autentice, careva din referenți este de a purta *evidență separată*, în care să însemneze și retranspunerea”. La paragraful 49 era explicit stipulat că „*la persoane private nu este iertat a da din arhivă nici un act original, iar copii de pe atare acte se pot da numai pe lângă concesiunea vice-căpitanului (s.n.)*”. Paragraful 50 preciza că sunt considerate aparținătoare de arhivă și cărțile, mobilele și ustensilele în folosința oficianților și servitorilor, cât și consumabilele – ceea ce se procură din timp în timp! Cheia de la arhivă se afla în păstrare la arhivar, care era la dispoziția vice-căpitanului. La litera n erau prevăzute obligațiile protocolistului, de a purta protocolul de intrate și indicele, apoi scontrul³⁴.

Obligații asemănătoare erau statuate și la nivelul comunității *opidane* Năsăud. Potrivit statutului acesteia, protocolistul și arhivarul „avea de purtat protocolul de intrate, indicele și registratura, atât în cele politice, cât și în cele civile; are de a se îngriji de perfecta instruire a actelor singuratece și despre împărțirea acestora între respectivii referenți, amăsurat dispozițiilor primarului”³⁵.

Remarcând modernitatea prevederilor din aceste documente – evident, pentru timpurile de atunci – și, nu numai, modernitate care provenea totuși din modelul austriac! – constatăm că acestea erau aplicate și în practică. În conspectul statistic privind activitatea oficiului districtual în cursul anului 1874, se preciza că au intrat 5280 de acte, din care la vice-căpitan, 2500, referitoare la recrutări, vânătoare și drumuri publice, poliția de câmp și pădure, fondurile școlare și școli, cauze comunale, emigrări, încartiruirea miliției, contribuția regească, permisele de armă, pașapoarte, măsuri metrice, comerț; la Sedria orfanală, 2795, referitoare la denumiri de tutori și curatori,

³³ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu ...*, p. 394. Semnificativ este și faptul că marile petiții din anul 1865, în cauza dreptului de proprietate, erau *acudate cu peste 60 anexe documentare!* De altfel este pilduitoare remarcă lui Constantin Moisil – student la Viena – care în scrisoarea din 4 iunie 1867 adresată lui Florian Porcius la Năsăud, consemna importanța documentelor pentru năsăudeni și cauza lor, arătând că funcționarii vienezi trebuiau să fie convinși „*să vadă în literele actelor numai ființe drăgălașe, de care să aibă îndurare a le scoate la lumina zilei, iar nu a le arunca iarăși în pivnițe umede (s.n.)!*”; A.N.D.J.BN., colecția *Virgil Șotropa*, d. 203, f. 49.

³⁴ Districtul Năsăud. *Contribuții documentare ...*, p. 473.

³⁵ *Ibidem*, p. 524.

puneri sub curatelă, administrarea averilor orfanale, arendări, bilanțuri, împărțirea averilor curatorale³⁶.

4.2.1. Arhive create de instituții. Administrația fondurilor grănicerești

Printre cele mai vechi și importante instituții ale zonei s-a numărat Administrația fondurilor grănicerești. Creată în scopul conservării și valorificării surselor de venit ale comunităților foste grănicerești, aceasta și-a îndeplinit rolul încă de la înființarea sa, în anul 1851³⁷. Multitudinea activităților acestei instituții, gestionarea unor sume de bani și surse de venituri importante, lupta permanentă pentru recunoașterea acestora de către autorități au determinat de timpuriu crearea unei impresionante cantități de documente. Pentru regăsirea rapidă și corectă a informațiilor s-a impus stabilirea unor reguli privind înregistrarea, circulația și manipularea documentelor. În regulamentul de organizare din anul 1865 sunt cuprinse numeroase referiri la gestionarea documentelor. Secretarul instituției era însărcinat „cu ducerea protocolului de intrate, va avea a înmâna fiecare act intrat respectivului referent, a cărei primire o va întări prin propria subscriere, într-un conspect ce se va introduce și în care se vor înfiera numerele pieselor”. Precizare importantă, această prevedere își avea extinderea nu numai peste lucrările curente, „dar și peste toate lucrările, ce sunt ca nereferate în restanță”, cu scopul declarat de a aduce la zi situația. Protocolistul urma să facă „și pentru restanțe, respectivele împărțiri între referenți”³⁸.

Precizări importante urmăresc înlăturarea practicilor din trecut, care nu erau conforme cu regulile de manipulare a documentelor. „Nu-i iertat nimănui a lua un act din registratură – citim în normativ – fără a lăsa îngrijitorului și o dovadă, căci uzul de până acum, a umbla fiecare în registratură, și a ridica acte din ea după plăcere, și fără dare de recipisă, face, și a făcut, de se pierd acte, pentru care nu se știe cine este de tras la responsabilitate”³⁹.

Următorul regulament – declarat provizoriu – din anul 1881, aduce precizări privind atribuțiile funcționarilor. Prezidiul, prin *vice-președinte*, primea toate lucrările ce intrau, ori de la *comitet*, ori de la *comisie*, înainte de înprotocolare; acesta le împărțea – după trebuință – între funcționarii administrativi, documente de la un resort, la funcționarii din alt resort. *Secretarul* întocmea rezoluțiile, în conformitate cu hotărârile din ședințele comisiei sau comitetului, purta protocoalele acestor ședințe; *economul*

³⁶ *Ibidem*, p. 562.

³⁷ Pe larg istoricul acestei instituții la Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Cluj-Napoca, 2001.

³⁸ A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 266, f. 1.

³⁹ *Ibidem*, f. 2. De altfel, în ședința din 20 august 1872 a Comitetului administrativ al fondurilor școlare din Districtul Năsăud s-a hotărât ca să de dispună „adunarea și tipărirea documentelor vechi, atingătoare de proprietatea fondurilor școlare”; deși nu s-a realizat practic, merită reținută importanța acordată documentelor vechi; *Ibidem*, reg. inv. nr. 8/1872, f. 92.

înregistra actele intrate, munda rezoluțiile, pe care le și expedia, purta indicele și repunea actele în arhivă, împrotecola și așeza în caietele corespunzătoare actele senatului școlar. Mundarea rezoluțiilor, purtarea indicelui și repunerea actelor în arhivă reveneau *controlorului*, care era ajutat de econom. Actele nu se puteau împrumuta din arhivă numai prin secretar și cu *știrea vice-președintelui*; de asemenea, nu se puteau duce acasă de către nici un funcționar, decât *cu mandat de la comisie, ori cu știrea vice-președintelui*⁴⁰.

Pentru a aduce la zi situația actelor create în trecut – „de la începutul fungerii acestei comisii” – era necesar a se aduna actele de la ori și care, apoi, împreună cu cele aflate în registratură, să se revadă, „piesă cu piesă!”, de către director și secretar, iar cele care erau lipsă, să fie consemnate într-un conspect, care se va înregistra în protocolul exhibitelor.

Este practicat principiul înregistrării actelor pe numere de bază și al conexării documentelor ulterioare la actul de bază, atât de uzitat în epocă și în spațiul de influență german! Toate actele care se vor scoate din registratură pentru rezolvarea unui anumite probleme, se vor consemna pe verso-ul actului la care se referă, iar acestea se vor preda referentului problemei, care va semna de primirea lor; după rezolvarea cauzei, actele se vor repune la locul lor sau se vor anexa la actul a cărei rezolvare au servit. „Despre aceste acte-se arată în normativ – se va purta prin președinte, un scontru, despre a cărui purtare se va da instrucțiune mai pe larg, *cu gura*. Actele mai vechi se vor *înrotula*, se vor aduna, apoi, după ce va fi registratura nouă pusă în ordine, să se predea spre formarea respectivului rotulus, pe care secretarul le va scrie în un *indice*”⁴¹. Aceste principii arhivistice – moderne și aplicabile și azi! – vor determina și materializarea unor încercări de ordonare a arhivei.

Aceasta și datorită stării precare în care se afla, determinată și de de-sele schimbări ale responsabililor de arhivă. La numirea lui Ioachim Mureșan ca secretar al instituției în anul 1877, acesta a preluat următoarea stare de fapt: un inventar al protocoalelor comisiei și comitetului din anii 1873–1878, legate; sconturile comisiei și comitetului; colecția de legi; actele intrate la comisie: 1873 – 412 acte; 1874 – 517; 1875 – 545; 1876 – 573; 1877 – 603; actele intrate la comitet: 1873 – 410; 1874 – 429; 1875 – 367; 1876 – 363; 1877 – 436; acte nerezolvate, referitoare la domeniile de la Ciceu-Cristur, Dosul Stănișoarei, Coșna; acte de evidență, referitoare la arendarea dreptului de crâșmărit al comunelor, preliminariile și rațiunile fondului de stipendii, preliminarii ale cheltuielilor la Viena pentru rezolvarea problemei proprietății, socotelile fondului central școlar. Despre actele de la începutul fondurilor și până la 20 mai 1873, s-a predat consemnare separată, sub numărul 206/1873, în modul în care s-au primit în acel an de la predecesorul său⁴².

Un prim proiect de organizare este cel susținut în anul 1879 de către Florian Porcius. Deschizător de direcții în multe domenii, acesta pornea în

⁴⁰ Idem, fond Ioan Ciocan, d. 5, f. 7.

⁴¹ *Ibidem*, f. 3.

⁴² Idem, fond Ioachim Mureșan, d. 37, f. 22–42.

elaborarea proiectului său de la realitatea că registratura administrației fondurilor se afla într-o asemenea dezordine, încât, deși din protocolul de intrate și din indice se putea afla actul ce era căutat, totuși, de cele mai multe ori, în registratură actele nu se aflau la locul lor, și astfel „căutând zile întregi, ori nu se află deloc, ori din întâmplare, cu alte acte”⁴³.

Proiectul avea la bază ca principii ordonarea întregii registraturi, de la început și până în timpul din urmă, compunerea de registre noi, iar despre obiectele mai însemnate, ce aparțineau la unul și același obiect, să se facă *fasciculi separați*, în care să se păstreze toate actele aparținătoare.

Documentele urmau să fie grupate pe teme mari, în funcție de interesele instituției, astfel: I, *economic*, grupa cea mai numeroasă, care reflecta esența activității, cuprinzând: domeniul de la Ceanul-Mare, domeniul de la Ciceu-Cristur, pădurea de la Coșna, pădurea din Dosul Stănișoarei, pădurea de la Cepari, terenul montan de la Rodna, dezlegarea întrebării de proprietate, preliminariile principalelor fonduri, socotelile purtate privind gestionarea acestora, conspectul administrării tuturor bunurilor imobile-clădiri, cartea fundamentală, stipendiile distribuite; II, *administrativ*, cuprinzând probleme privind alegerea și denumirea personalului administrativ, a învățătorilor și personalului silvanal, pensionarea acestor categorii de personal, arendarea edificiilor, asigurarea acestora, reparații la imobile, cumpărarea sau donarea de cărți, rechizite, obiecte necesare procesului de învățământ, fondurile școlare comunale, senatul districtual confesional greco-catolic, protocoalele ședințelor comitetului și comisiei; III, *juridic*, cu referire la procese, prevaricațiuni⁴⁴ de păduri. Actele istorice erau grupate în secțiunea XXV - ultima, denumită *acte istorice* - ceea ce reflectă modul de constituire a arhivei, prin prisma criteriului fundamental, *utilitatea practică și imediată*. Restul actelor, care nu puteau fi încadrate în aceste grupe, urmau să fie așezate în fasciculi separați, ordonate pe ani, după numărul cronologic al consemnării în registrul de exhibite⁴⁵.

Un proiect oarecum diferit a fost inițiat de președintele Ioan Ciocan, în anul 1886. Acesta susținea că pentru organizarea arhivei să se adopte sistemul de a se contrade și cumula într-una, an de an, toate acele acte care tratează despre o problemă, iar convolutul⁴⁶ de acte după obiecte, să nu se facă, dacă va fi mulțumitor indicele, în titlurile sale permanente. În privința titlurilor indicelui, acestea urma să fie fixat „în co-înțelegere cu cei însărcinați cu aranjarea arhivei”⁴⁷.

⁴³ Idem, fond *Administrația fondurilor...*, d. 266, f. 10.

⁴⁴ Devastări, încălcări ale normativelor silvice.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 10, 13.

⁴⁶ Gruparea dosarelor sau fasciculelor.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 18. Semnificative sunt atribuțiile celor răspunzători de arhivă, cuprinse în jurământul pe care trebuiau să-l depună și în care, după ce se angajau să fie credincioși instituției, să păstreze secretul oficiului neștirbit, trebuiau să-și îndeplinească cu toată diligența îndatoririle postului, „atât la protocolul de intrate, cât și la mundarea (întocmirea) și expedierea referatelor și la referarea actelor, la păstrarea și ordonarea lor în arhivă”; *Ibidem*, f. 29.

La sfârșitul secolului XIX se impune ca secretar la fondurile grănicerești personalitatea lui Nestor Șimon. Doctor în drept al Universității din Cluj, acesta va aduce cu sine rigoarea juristului și a sistemului de la Cluj. Constrâns și de reglementările interioare⁴⁸, va elabora un nou proiect de ordonare a arhivei, ținând cont și de recomandările prefectului economic al fondurilor. Potrivit acestuia, contabilitatea trata elementele la care se referă, atât ca cifre, cât și ca arhivă, din punct de vedere a sporului sau pierderii de avere; de aceea, se impunea gruparea elementelor astfel încât ele, în cursul lucrărilor, să se poată distinge cu ușurință. Având ca bază gruparea elementelor de venituri și cheltuieli în preliminarii anuale, și după aceea, în cartea principală, se cerea revizuirea elementelor preliminarilor și înființarea de *noi titluri*, care să se distingă în fascicli separate de arhivă; numerotarea titlurilor cu numere cursive, pentru fiecare fond⁴⁹; aranjarea actelor în dulapuri după preliminarii, scriind pe fiecare învelitoare (copertă) fondul și numărul corespunzător al celui element de preliminar de care aparține; actele care conțin informații care nu se potrivesc cu titlurile de preliminarii, se așează și grupează deosebit, după natura lor, și se numerotează cu cifre romane; toate actele despre care se poate prevedea că nu vor mai fi trebuincioase se vor trece într-un registru, și să se scoată din cancelarie în pod, din lipsă de spațiu. Bazat pe aceste principii moderne – în care regăsim ordonarea, inventarierea, potrivit sistemului de registratură pe numere de bază sau fasciculi – și selecționarea documentelor care nu prezentau valoare practică, în special documente financiare! – se va realiza operațiunea de ordonare și inventariere a arhivei. Ca rezultat, se vor constitui următoarele grupe fasciculare de documente: I. *Administrarea fondurilor*, cu 72 convolute⁵⁰, cuprinzând probleme referitoare la alegerea președintelui, comisiei cenzurătoare, dispoziții prezidiale, normative ale comitelui suprem privind distribuirea de stipendii și ajutoare, colecții de legi, salarizarea și încadrarea personalului, protocoale ale conferințelor, preliminarii de venituri și cheltuieli, dosare de personal ale funcționarilor; II. *Borgo-Prund, învățătorii*, cu 21 de convolute, referitoare preliminarilor de venituri și cheltuieli, înființări și desființări de școli, ședințele senatului școlar, școala de fetițe, dosare personale ale învățătorilor; III. *Borgo-Prund, școala fundațională*, cu 6 convolute, referitoare la edificare, examene de vară, necesar de cheltuieli; IV. *Realitățile din Valea Bârgăului*, cu 12 convolute, referitoare la bunurile bisericii, locuințele ofițerilor, arendări, concesiunea dreptului de crâșmărit; V. *Realitățile de la Ceamul-Mare*, cu 22 de convolute, referitoare la arendări, administrarea ospătăriei, stabilirea hotarului, edificii economice, exploatarea de pădure; VI. *Realitățile de la Coșna*, cu 17 convolute, referitoare la arendarea dreptului de

⁴⁸ Printre altele, era obligat să-și desfășoare activitatea în nemijlocita apropiere a arhivei, pentru ca toate actele să stea sub ochii săi, în calitate de șef al despărțământului.

⁴⁹ Aici, în înțelesul contabil sursă de venit sau cheltuieli.

⁵⁰ Aici, în înțelesul de fasciculi.

crâșmărit și exploatarea pădurii; VII. *Realitățile de la Cârlibaba*, cu 27 de convolute, referitoare la răscumpărarea coloniștilor, arendarea dreptului de crâșmărit, fixarea graniței între Transilvania și Bucovina; VIII. *Realitățile de la Ciceu-Cristur*, cu 37 de convolute, referitoare la arendări, exploatări de păduri, comasarea hotarului, dreptul de crâșmărit, procese cu diverși; IX. *Realitățile de la Cepari*, cu 12 convolute, referitoare la exploatarea și vinderea de pădure; X. *Realitățile de la Anieș*, cu 8 convolute, referitoare la arendarea birtului; XI. *Realitățile de la Dosul Stânișoarei*, cu 51 de convolute, referitoare la exploatarea pășunilor și a pădurilor, procese, exploatarea morilor de firez (gateri); XII. *Realitățile de la Entradam*, cu 24 convolute, referitoare la exploatarea morii și arendarea dreptului de crâșmărit; XIII. *Realitățile de la Rodna-Veche*, cu 11 convolute, referitoare la exploatarea birtului și procese cu comuna; XIV. *Realitățile de la Măgura-Calului*, cu 4 convolute, referitoare la exploatarea și vinderea de teren; XV. *Monor – școala și realități*, cu 24 de convolute, referitoare la preliminarii, elevi, examene, ședințele senatului școlar, dosare ale învățătorilor; XVI. *Gimnaziul, profesori actuali*, cu 32 convolute, referitoare la dosare ale profesorilor, ocupare de posturi, igienă și medicină, examene de sfârșit de an, rapoarte la sfârșit de an școlar; XVII. *Gimnaziul, foști profesori*, cu 45 de convolute, referitoare la dosare ale profesorilor; XVIII. *Edificarea gimnaziului*, cu 43 de convolute, referitoare la schițe, socoteli preliminarii, grădina botanică, convictul (internatul), patinoarul, biblioteca „Mariana”, locuințele profesorilor, planuri și manuale de învățământ; XIX. *Acte comune ale școlilor fundamentale*, cu 9 convolute, referitoare la salarizarea învățătorilor, reuniuni ale acestora, planuri de învățământ, inspecții, examene, alegerea învățătorilor; XX. *Școala fundamentală din Năsăud*, cu 22 convolute, referitoare la dosare ale învățătorilor, examene; XXI. *Foști învățători*, cu 23 de convolute, referitoare la dosare de personal ale învățătorilor; XXII. *Realitățile din Năsăud*, cu 72 de convolute, referitoare la închirierea și vinderea de imobile, construirea C.F.R., reparații și întrețineri la imobile, sistematizarea orașului; XXIII. *Statute vechi*, cu 16 convolute, referitoare la regulamente, instrumentul fundațional, statute din 1863, 1886, 1893, inventar și cartea fundamentală, conspecte de petiții și cereri; XXIV. *Diferite acte de sub graniță*, cu 9 convolute, referitoare la matricole de înscriere la școli, informații privind școlile triviale, actele Școlii Normale (1852–1858), diferite situații statistice⁵¹. Este un exemplu grăitor a principiilor care guvernau atitudinea față de documente, și în care prevala – așa cum am subliniat – *utilitatea practică a acestora*, cele cu valoare istorică fiind consemnate marginal și în cadrul altor fasciculi! – rezultantă a scopului principal al instituției, asigurarea administrării, conservării și valorificării patrimoniului grăniceresc.

Prin ordonări succesive, arhiva instituției a ajuns în anul 1913 să conțină 749 de convolute, – „arhiva cea de toate zilele”, 1187 convolute – „arhiva privind distribuirea stipendiilor”, cu inventar și indice separat, 5 lăzi plevuite

⁵¹ *Ibidem*, f. 25–34.

de stejar și 2 steleji (rafturi) – „protocoale de intrate și alte acte, aflate în pod, care nu sunt luate în inventar”; se mai aflau arhiva prezidială, numită de Nestor Șimon „arhiva Vasile Nașcu” – care cuprindea documente de primă importanță pentru istoria zonei; diferite acte de la Nestor Șimon, fostul proto-notar Bejan și Ioachim Mureșan. La fel ca și azi, și atunci era necesar „ca să nu se piardă acte de mare importanță, a se face pașii de lipsă, ca actele fondurilor să se adune de la privați, până se știe unde se află”⁵².

Pentru a ușura munca instituției s-au căutat soluții de multiplicare a documentelor; astfel, la 20 noiembrie 1867 exista un aparat de litografiere care era utilizat și de alte persoane – contra taxă – iar mai târziu, de Sedria Generală și judecătoria singulară Monor⁵³. În continuare, se procură instrumentar „la zi”; în 1885, 1 hectograf, cumpărat de la Josef Kafelt⁵⁴; în 1892, 1 grapho-multiplicator, de la Kunze et Vosatka din Praga⁵⁵; în 1907, 1 mașină de scris Remington Standard – potrivită pentru scrierea în limbile română, maghiară și germană și 100 coli hârtie de indigo⁵⁶; în 1908 se cumpără multiplicatorul Edison-Mineograf⁵⁷. Putem concluziona că instituția a fost permanent racordată la cerințele timpului său, și-a păstrat ca și caracteristică rigoarea spațiului german – din care, mental, se revendică – ceea ce a făcut să creeze, păstreze și transmită posterității una din cele mai valoroase și bine păstrate arhive ale ținutului năsăudean.

4.2.2. Instituții judecătorești

Perioada deschisă de reorganizarea administrativă din 1861 s-a caracterizat prin continuarea coexistenței și întrepătrunderea atribuțiilor celor două componente importante ale statului, administrația și justiția. Dacă pentru latura administrativă s-a revenit la vechile autonomii teritoriale, pentru organizarea sistemului juridic este o perioadă de schimbări și căutări, cu scopul definirii unei identități proprii.

Cu atât mai mult se regăsea aceasta în spațiul nou creatului district năsăudean; organizarea justiției trebuia să respecte atât trăsăturile generale din Transilvania, cât și particularitățile locale, specifice noii forme de organizare administrativ-politică. După constituirea noii unități s-a pus problema organizării sistemului judiciar, mai ales datorită faptului că foarte multe cauze erau restante din perioada neoabsolutistă. O primă formă de organizare s-a materializat conform rezoluției împărătești din 31 martie 1861, pe baza căreia „s-a reorganizat străpunerea administrației justiției de la fostele mai înainte instanțe”, și astfel, în locul oficiilor cercuale mestecate și al

⁵² *Ibidem*, f. 93

⁵³ *Idem*, d. 265, f. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 45.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 58.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 77; 86.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 96.

județelor cercuale, în comitate și districte se vor înființa, ca prime instanțe, *judecătoriale*, iar de a doua instanță, *sedriile generale*⁵⁸; de asemenea, instanțele de carte funciară - tribunalele urbariale - vor funcționa, ca primă instanță, pe lângă *sedriile generale*⁵⁹. Pe baza rezoluției împărătești din 3 ianuarie 1862, s-a înființat la Năsăud *judecătoria colegială*⁶⁰. Noua instanță - Sedria Generală - a început să funcționeze, după mărturia lui Ioan Florian, „în 3 octombrie 1861, și *judecătoria* curge mereu; precum știu eu, în toată țara, nu numai la noi”⁶¹. Alături de aceste instanțe, au funcționat și așa numiții „*juzi singulari*” - plătiți de către stat - care soluționau litigiile în primă instanță, prin deplasarea în localitățile mai importante din district.

Toate actele și documentele de la fostele instituții din perioada neoabsolutistă au fost preluate; s-au predat actele de la fosta pretură cesaro-regească din Năsăud; de asemenea, „toate actele și protocoalele civile, s-au predat Sedriei Generale, în 22 martie 1862”⁶².

Același procedeu s-a aplicat și în cazul Sedriei Orfanale, care funcționa ca instanță tutelară, în cadrul Sedriei Generale a districtului. În raportul privind perioada de după 1851, se arată lipsa de interes pentru cauzele orfanale, care „au fost de tot neglijate”; comisiei nou create în anul 1861, formată din 1 președinte și 2 asesori, i-au fost predate de la fostele preturi 1.059 cauze orfanale și 250 cazuri de ereditate. Pentru o bună funcționare a instanței s-au adus în rând toate actele pupulare, s-au constrâns toți tutorii ca să-și dea socotelile privind administrarea averilor orfanale, s-au pertractat cauzele a 46 de tutori, s-au preluat 250 cazuri de arendă, din care 50 au fost așternute Sedriei Generale⁶³.

Între anii 1870-1872, în urma unui amplu proces de reorganizare, s-a reușit în primul rând separarea administrației de justiție. La nivelul Districtului Năsăud a fost organizat tribunalul regal, alături de care au fost organizate și 2 *judecătorii regale*, la Năsăud și Rodna. În procesul verbal de

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXIV, nr. 26, 30 martie 1861, p. 107.

⁵⁹ Idem, nr. 78, 4 octombrie 1861, p. 325.

⁶⁰ Idem, anul XXV, nr. 19, 7 martie 1862, p. 73. Este interesant că anumite cauze minore, mai ales referitoare la cauze civile cu o valoare de până la 12 florini, au fost lăsate în competența *juzilor comunali și tractuali* (vezi *Ordinațiunea suplitoare pentru antistii comunali asupra pertractării cauzelor de judecată ce nu trec de 12 florini*, ca supliment la instrucțiunea publicată în „Buletinul guvernului provincial”, *mănunchiul XVIII*, nr. 184/1852; *Instrucțiune pentru antistii comunali din Ungaria, Croația, Slavonia, Ardeal, Voievodatul Sârbesc și Banatul Temișan, despre modul cum au să procede în trebile acelea, în care au să pășească ca ablegați comunali*, în „Buletinul guvernului imperial”, *mănunchiul XXIX*, nr. 82, estradat și trimis în 13 aprilie 1854; *Circular către antistii tractuali și comunali*, în *Manual pentru judecătoriale comunale din Districtul Țării Făgărașului*, Sibiu, 1866 (redactat de cavaler de Pușcariu).

⁶¹ Virgil Șotropa, *Din scrisorile celor dispăruți*, în „A. S.”, nr. 8/1928, p. 111.

⁶² A.N.D.J.B.N., fond *Districtul Năsăud*, d. 4/1862. Numai în primul trimestru din anul 1862, la Sedria Generală au intrat 72 de cauze din cercul Monorului, 74 din cercul Bărgăului, 59 din cel al Rodnei, 46 din cel al Sângeorzului, 146 din cel al Năsăudului și 19 din cercul Zăgrii (cf. Idem, d. 7/1862).

⁶³ Idem, fond „*Tribunalul județului Năsăud*”, XXIX/B/1862.

predare-preluare a actelor de la fosta Sedrie a districtului de către tribunalul nou creat, erau specificate localurile și apoi, următoarele genuri de documente: acte despre arestați și judecați, 18 dosare; acte de cercetare penală, 1.887; acte despre ereditate nerezolvate, 31; acte ale celor deținuți în arest, 18; cauze de execuție nerezolvate, 10; cauze cambiale, 14; cauze civile, 63; acte criminale curente, 22; cauze civile cu termen, 132; cauze de execuție, 14; procese la care părțile urmau să ceară reluarea, 20; *actele registraturii*, 369 registre; cărți de legi și instrucțiuni, 149; acte tutorale decise, 318, în dezbatere, 1.188, nelucrate, 35; fasciculi politico-administrativi, 25⁶⁴.

Aceste acte prezentau specificul aparte al instanțelor judiciare, indiferent de gradul lor de competență; de regulă, în district au funcționat doar instituții de primă instanță (judecătoriile, cu diferitele denumiri) și a doua instanță (tribunalele).

Principalele genuri de documente create se referă la tabele privind conspectul statutului personal al funcționarilor, registre generale de intrare, care pot fi și pe cauze: civile, penale, curatorale, registre index la protocolul de intrate, cartea de referințe, jurnalul de înfățișări/dezbateri, cartea expeditului, lista de înmânare, consemnare privind înmânarea adeverițelor de percepțiune, cartea de registratură, registru serial, indice pentru arhivă. Actele din arhivă se trec în primul rând în registrul serial de arhivă, în care li se stabilește cota sub care pot fi găsite în arhivă; cota este formată dintr-un număr roman sau literă majusculă (care indică problema) și cifra actului, care indică ordinea actului în cadrul grupei; grupele principale de probleme se refereau la legi și ordonanțe, de serviciu, cauze procesuale, dezbateri succesoriale, problemă de curatelă și tutelă, acte de faliment, probleme de carte funciară, diverse. Sistemul de înregistrare și arhivare a documentelor este o variantă a sistemului numerelor de bază, care erau utilizate și în administrație⁶⁵.

Ca și concluzii, subliniem că Sedria Generală – privită ca și sinteză a instituțiilor judecătorești – și-a desfășurat activitatea în paralel și în legătură cu cea administrativă; de aceea multe documente conțin informații statistice și mai ales de interes politic general, referitoare la alegeri de deputați, memorii și petiții adresate împăratului sau, după 1867, guvernului de la Budapesta. Majoritatea documentelor create reflectă specificul instituției, de aceea regăsim procese civile, penale, succesiuni, tutelă, testamente, procese de paternitate. Tot aici se regăsesc și documentele create de instituțiile din aria de responsabilitate: judecătoria singulară Năsăud și judecătoriile cercuale de la Rodna și Prundu-Bârgăului⁶⁶.

⁶⁴ Idem, fond Ioachim Mureșan, d. 73/2.

⁶⁵ Regulamentul de organizare și funcționare în „Magyarország Rendeletek Tára (Colecțiune de legi ...), XXV, pp. 935–1089; vezi și V. Covaci, M. Apan, *Instituții judecătorești din Transilvania în perioada dualismului. Culegere de referate (Direcția Generală a Arhivelor Statului)*, sesiunea 1969, București, 1971, pp. 91–108; Stelian Mândruț, *Organizarea și funcționarea justiției în Transilvania (1867–1918)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XV, 2002, pp. 111–124.

⁶⁶ Pentru organizarea justiției în district vezi Pompei Raus, *Justiția năsăudeană. File de istorie*, 2005.

Documentele păstrate de la Sedria Generală a Districtului Năsăud sunt de mare importanță din punct de vedere al informațiilor pe care le conțin; dacă pătrundem în interiorul acestora vom descoperi una din cele mai frumoase pagini de istorie a zonei, cu frământările zilnice legate de proprietate, moștenire, cu relațiile interumane și ale locuitorilor cu instituțiile districtuale, o frescă pilduitoare a *mentalului graniței*⁶⁷.

4.2.3. Gimnaziul năsăudean

Instituție marcantă a învățământului din nordul Transilvaniei în epoca modernă, gimnaziul a fost inaugurat la 4 octombrie 1863, cu o singură clasă; succesiv și-a completat numărul claselor, astfel că în anul școlar 1870-1871 avea 8 clase și dreptul de publicitate⁶⁸. De la început arhivei liceului i s-a acordat atenția cuvenită; astfel, în conferința profesorală din 31 octombrie 1866 s-a stabilit să se ceară Ordinariatului din Gherla ca toate actele primite de la guvern și care interesau gimnaziul să fie trimise în copii și direcțiunii gimnaziale. Din anul 1867, în urma Ordinului Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică nr. 19.411, s-a hotărât ca originalele protocoalelor de ședințe ale cadrelor didactice să se trimită ministerului, iar pentru arhivă se întocmeau copii.

În anul 1885, se constată de către direcțiunea gimnaziului că pentru scrierea proiectatei monografii a instituției, era necesar să se facă apel la documente „care în parte trebuie căutate, iar peste tot trebuie cercetate”⁶⁹. În perioada analizată, arhiva gimnaziului era considerată parte a mării arhive a fondurilor grănicerești, care susțineau din punct de vedere material instituția de învățământ, iar informațiile referitoare la aceasta puteau fi obținute fie din arhiva proprie, fie din cea a fondurilor; mai ales că lipseau documentele pentru perioada de început a gimnaziului, care puteau fi adunate din arhivele altor instituții din zonă, cum ar fi Vicariatul Rodnei, Episcopia de Gherla-Cluj, Districtul Năsăud⁷⁰. Din 1886 ministerului i se trimiteau traduceri în limba maghiară a protocoalelor de ședință și a actelor mai importante, mai ales cele

⁶⁷ Faptul se datorează modului de organizare a justiției și administrației în perioada cercetată, când activitatea instituțiilor din cele două domenii se întrepătrunde. Pentru organizare, vezi *Ordinațiunea nr. 136 a miniștrilor de cele interne, de justiție și de finanțe din 4 iunie 1854 despre organizarea politică și judecătorească a Marelui Principat Ardealul*, în „Buletinul Guberniului Provincial pentru Marele Principat Transilvania”, cursul anului 1854, I secțiune, mănunchiul VI, pp. 245 - 262.

⁶⁸ Prin care examenul de absolvire era recunoscut la orice instituție de învățământ superior din monarhia habsburgică. Lucrarea de bază pentru istoricul instituției până la 1913, citată în literatura de specialitate este datorată lui Virgil Șotropa și lui Nicolae Drăganu, *Istoria Școalelor Năsăudene*, Năsăud, 1913; cercetările recente aduc și alte puncte de vedere asupra autorilor lucrării, vezi în acest sens Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind realizarea lucrării „Istoria Școalelor Năsăudene”*, în „Studii și cercetări etno-culturale”, Bistrița, X, 2005, pp. 251-278; informații utile sunt cuprinse și în „anuarul” gimnazial, publicat în fiecare an.

⁶⁹ A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești ...*, d. 892, f. 92.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 135.

privind încadrarea personalului didactic, a programei de învățământ, a manualelor școlare iar originalul românesc se păstra în arhivă; în acest mod, arhiva s-a îmbogățit cu numeroase documente. În fiecare an, de la autoritatea superioară, Inspectoratul Școlar Suprem din Cluj, se executa inspecția cu ocazia examenelor de sfârșit de an, când delegatul trimis cerea informații și despre arhivă.

În acest mod s-au conturat principalele grupe de documente, care reflectă, în principal, relațiile cu forurile conducătoare: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Inspectoratul Școlar Regal Suprem de la Cluj, Episcopia greco-catolică de Gherla, Administrația fondurilor grănicerești năsăudene. Procesul de învățământ, derularea acestuia, modul de organizare se reflectă în documente referitoare la probleme școlare, liste cu manuale școlare aprobate sau interzise; planificarea materiei pe semestre și anual; rapoartele de activitate ale profesorilor - diriginți și pe obiecte de activitate; rezultatele obținute la sfârșitul anilor de studii. Protocoalele de ședințe, cele ale examenelor de maturitate și private, arată viața internă a liceului, problemele ivite, modul lor de rezolvare și finalizarea acestora prin rezultatele de la examenele școlare. Activitatea corpului profesoral rezultă din documentele referitoare la cereri adresate direcțiunii gimnaziale, state de funcțiuni, rapoarte de activitate. O problemă aparte este reprezentată de informațiile privind starea și evoluția diferitelor cabinete și colecții ale gimnaziului. Astfel, în rapoartele anuale ale custozilor acestora, se regăsesc informații privind cabinetele de fizică, matematică, chimie, geografie, istorie și numismatică, meteorologie, gimnastică; o situație aparte prezintă reflectarea în documente a stării sanitare a elevilor, surprinsă în rapoartele anuale și în numărul mare al rețetelor medicale și al deconturilor cu farmaciile din oraș pentru medicamentele eliberate. Atenția acordată pregătirii suplimentare a elevilor se regăsește în aspecte legate de - *partea practică, economică*, prin documente referitoare la internatul liceului, cantină și diferite fonduri; - *partea cultural - spirituală*, prin documente referitoare la societatea de lectură a elevilor *Virtus Romana Rediviva*, fundațiile particulare, bursele acordate de fondurile grănicerești, cât și utilizarea cărților din bibliotecile elevilor și a profesorilor. Aspectele economice sunt cuprinse în documentele privind probleme financiare, de plată a burselor și drepturilor bănești pentru profesori, bilanțurile anuale. Ca un corolar sunt documentele de sinteză, situații statistice anuale asupra gimnaziului și conceptele rapoartelor anuale, păstrate în bună parte. O altă secțiune cuprinde dosarele de personal ale profesorilor și personalului administrativ, care conțin informații deosebit de valoroase despre personalități de seamă care au onorat catedrele gimnaziului. Registrele matricole conțin informații despre evoluția și rezultatele la învățătură ale elevilor, fiind pentru perioada analizată deosebit de valoroase prin informațiile ce le conțin privind activitatea școlară a unor viitoare mari personalități, dintre care amintim pe poetul George Coșbuc. Cataloge completează informațiile școlare din registrele matricole, iar fișele de înscriere

ale elevilor conțin date interesante privind situația lor socială, cât și aria geografică de proveniență, iar în încheiere sunt registrele de prezență și activitate ale cadrelor didactice, registre de intrare - ieșire și câteva registre pe diverse probleme. Ca o trăsătură generală subliniem că *numărul cel mai mare și cantitatea importantă a documentelor sunt pentru perioada de până la 1918.*

4.2.4. Vicariatul Rodnei

Instituție fundamentală a zonei, cu un ascendent vizibil în reglementarea vieții zilnice a locuitorilor zonei și un rol extrem de important în „conservarea patrimoniului grăniceresc”, instituția vicariatului a trecut prin perioade mai puțin bune din punct de vedere al conservării documentelor de arhivă. Pe lângă dezastrul amintit deja din anii 1848-1849, s-au adăugat de-a lungul timpului și atitudinea de suficiență și superioritate a celor care au deservit-o, cât și slaba preocupare pentru conservarea trecutului. Dacă la nivel declarativ și al intențiilor realizările pot fi cuantificate, mai ales în conținutul poruncilor vicariale, care cuprind numeroase referiri la modul de întocmire, redactare și păstrare a documentelor, mai puțin eficientă și cu rezultate s-a dovedit activitatea practică. De aceea au rezultat distrugerii de documente, registre de intrare - ieșire ale oficiului vicarial, iar documentele păstrate au fost răvășite și nimeni nu a fost încredințat cu ordonarea și inventarierea lor. Atitudinea s-a transmis și preoților din vicariat; nu întâmplător, în 1892 se constata că „în multe comune nu se află datele necesare, iar acolo unde se află, acolo sunt și prin podurile bisericilor”; multe se păstrau la preoți, care „neștiind limba germană, ori necunoscând scrierea veche, le aruncă la o parte, ca pe unele fără de preț (s.n.)⁷¹. De fapt această atitudine față de documente era general valabilă în rândul preoților din vicariat, încât acestea erau păstrate fie în *pulverea* unor lăzi prăfuite și de mult uitate, fie în podurile bisericilor sau acasă la preoți, în diferite forme. Nu mai poate mira constatarea unui contemporan care scria în 1904, cu referire la arhiva bisericii din Zagra, că nu este păstrată - atâta câtă exista din perioada ulterioară anului 1848 - în modul cel mai convenit; de aceea „în conducerea arhivei sunt multe lucruri de dorit; o inspecție mai severă - rezumă cronicarul - din partea locurilor mai înalt competente”⁷².

Un caz fericit întâlnim în altă parohie din vicariat - Șanț - unde „acte mai însemnate referitoare la afacerile de administrare bisericească, la zelul și moralul preoților, cantorilor și feșilor, cum și a credincioșilor, după timpul de atunci se află o mulțime în arhivul parohial de la anul 1808 începând, daună că cele mai dinainte nu se află”. Bazat pe acestea, autorul cronicii - slujitor al bisericii - face un excurs cu ample citate din poruncile și ordonanțele vicariale, care se păstrau transcrise, în registrele parohiei⁷³.

⁷¹ Nestor Șimon. *Corespondență...*, p. 190.

⁷² *Periplu toponimico-istoric. Valea Zăgrii...*, p. 177.

⁷³ Pamfilu Grapini, 1773-1903. *Monografia comunei mari Rodna - Nouă, Bistrița*, 1903, pp. 113-123.

Trecând peste „vremuri”, instituția a transmis una din cele mai valoroase arhive, din punct de vedere al informațiilor conținute în documente. Se regăsesc astfel documente privitoare la conținutul circularilor episcopale și vicariale, personalul bisericesc, probleme financiare, bilanțurile parohiilor, școala cu multiplele ei fațete (numărul elevilor, frecvența, personalul didactic, susținerea materială din partea bisericii, programe de învățământ. manuale școlare), acte statistice privind situația materială și înzestrarea parohiilor, probleme matrimoniale și confesionale, starea morală a parohiilor, implicarea instituției și a slujitorilor ei în redobândirea proprietăților din timpul graniței.

O categorie aparte de documente sunt cele reprezentate de registrele în care erau consemnate poruncile episcopale și vicariale, documente trimise la fiecare parohie, unde erau copiate în registre separate. Acestea rezumau – prin conținutul lor – integralitatea vieții comunităților cărora le aparțineau.

Un alt segment important era constituit de registrele parohiale de stare civilă; consemnând datele esențiale de stare civilă ale persoanei – nașterea, căsătoria și decesul – constituie singura sursă în materie, până în momentul introducerii registrelor de stare civilă în administrație, în anul 1895.

5.1. Creatori de arhivă – persoane fizice

Cele mai valoroase documente privind trecutul zonei se regăsesc însă în fondurile și colecțiile personale. Acest fapt se datorează concepției din epocă – potrivit căreia documentele create în exercițiul funcțiunii aparțineau persoanei care a îndeplinit funcția și la terminarea acesteia deveneau bun cu titlu personal, la dispoziția acesteia sau a urmașilor. Ele erau completate de acte privind viața particulară: diplome care atestau cariera profesională și atribuțiile îndeplinite, manuscrise și concepte ale unor lucrări, o *bogată corespondență* – fapt caracteristic epocii – și aspecte referitoare la statutul și poziția socială a persoanei.

Din această categorie amintim documente de importanță deosebită păstrate în fondurile constituite de Florian Porcius – în calitate de vice-căpitan districtual, Ioachim Mureșan, în calitate de judecător și președinte la Sedria Generală, Artenie Mureșan, avocat, Solomon Haliță, inspector general școlar, Artemiu P. Alexi, profesor la gimnaziul năsăudean, Ioan Ciocan, profesor și director, deputat în parlamentul budapestan, Ioan Pecurariu, profesor⁷⁴.

În fondul *Florian Porcius* documentele create sau gestionate în calitate de vice căpitan cuprind în principal situații statistice privind categoriile de teren, dinamica populației, rezultatul recoltei, instalații industriale și mori, rapoarte administrative privind evoluția districtului, datele preliminare ale recensământului din 1870; toate, cu mare valoare științifică, deoarece sunt –

⁷⁴ Tot în această perioadă sunt puse bazele colecțiilor realizate mai târziu, în perioada interbelică, de Iulian Marțian, Iuliu Moisil, Virgil Șotropa.

mare parte - *documente oficiale*. Din aceste documente reiese și rolul de întemeietor de *instituții* (comisia statistică, societatea științifică, răspunsuri la chestionare privind istoria și prezentul districtului) pe care l-a avut Florian Porcius.

Fondul *Ioachim Mureșan* cuprinde documente create de acesta în calitate de judecător, președinte la Sedria Generală și exponent de seamă al mișcării naționale din Transilvania. Dacă în calitate oficială a adunat documente referitoare la statute pentru fondurile grănicerești, lucrările Dietei de la Sibiu (1863-1864), corespondență administrativă, protocolul comitetului districtual (1862), memorii și petiții adresate împăratului și guvernului de la Budapesta, alegeri de deputați, în calitate de fruntaș al mișcării naționale, a purtat o bogată corespondență cu reprezentanți de frunte din Transilvania, care întregeste și subliniază rolul important în această problemă deținut de zona grănicerească năsăudeană.

În fondul *Artemiu P. Alexi* se regăsesc preocupările științifice ale acestuia, corespondența cu personalități din domeniul botanicii și a vieții publice, încercări de a instituționaliza la Năsăud preocupări legate de o societate științifică și o librărie, de a aduna date referitoare la trecut.

Fondul *Solomon Haliță* prezintă - alături de activitatea didactică a acestuia - documente de primă importanță privind evenimentele din anul 1918, în întregul Transilvaniei.

În fondul *Ioan Ciocan* se regăsesc informații privind activitatea lui didactică, implicarea în realizarea noului edificiu gimnazial - terminat în anul 1888 și funcțional și azi, construirea căii ferate pe Valea Someșului, activitatea și implicarea lui - în calitate de deputat, în mișcarea națională românească din Transilvania.

Fondul *Ioan Pecurariu* oglindește preocupările filosofice și de teoria literaturii ale profesorului de la gimnaziul din Năsăud, care a dezvoltat o rodnică activitate de creștere și formare a multor generații de elevi. În același timp oglindesc implicarea acestuia în conservarea patrimoniului grăniceresc, amenințat în integritatea sa de Reforma Agrară din 1921.

5.2. Nestor Șimon - prețuitor al arhivelor⁷⁵

Dacă cei evocați mai sus au creat documente importante pentru cunoașterea zonei, personalitatea lui Nestor Șimon se impune prin râvna arătată în prețuirea, adunarea și valorificarea bogatei moșteniri a înaintașilor.

Provenit din zona „graniței”, absolvent al gimnaziului năsăudean, apoi licențiat în drept și doctor al Universității „Francisc Iosif” din Cluj, va ocupa funcția de secretar la Administrația fondurilor grănicerești năsăudene în perioada 1889-1914.

⁷⁵ Vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, un istoric omis al graniței năsăudene*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, I, Tg-Mureș, 2002, pp. 151-162; *Idem, Nestor Șimon - o posibilă colecție arhivistică*, în *Idem*, III, 2004, pp 301-321.

Aici - bazat pe formația riguroasă a spațiului educativ cu puternice influențe germanice și pe o dragoste nețărmurită față de trecutul ținutului natal - va utiliza în scop științific funcția deținută, pentru adunarea de izvoare documentare privind trecutul acestuia.

Preocupările sale sunt definite încă din perioada clujeană a studenției, când întreprinde mai multe călătorii în zona Năsăudului - pentru a aduna documente - și lansează un apel la cei preocupați de trecutul regimentelor românești de graniță din Transilvania. „De doi ani -menționează în apelul intitulat *Unu cuvântu către urmașii foștilor grăniceri din regimentul I și al II-lea românescu de la Năsăud și Orlat* - adun în continuu date și documente istorice pentru istoria regimentului al II-lea de graniță de la Năsăud”⁷⁶. În această întreprindere Nestor Șimon solicită concursul celor interesați în adunarea de material documentar, pentru a servi la argumentarea dreptului istoric al românilor transilvăneni, deoarece, după cum se exprima un consilier în ședința guvernului din Cluj în 1832 „valahilor să nu le fie iertat a învăța istoria, deoarece istoria e ochiul lumii”⁷⁷.

Consecvent acestui principiu, își va creiona adevărata valoare începând cu stabilirea la Năsăud. Din vasta corespondență purtată cu fruntașii satelor: preoți, învățători, ofițeri pensionați din regiment rezultă interesul major arătat în colecționarea și adunarea documentelor răspândite în localitățile năsăudene. Se adresează în special preoților, cu rugămintea de a căuta documente mai vechi de „fatidicii” ani 1848-1849 și 1851, în special protocoale și circulare bisericești, „scrisori vechi, ce vor fi aruncate prin lăzi și castene pline de pulvere”, acte și scrisori mai vechi de 1851. „Păstrați toate pe-tecele de hârtie și le adunați și asigurați, de unde numai le aflați, căci de multe ori *un petic de hârtie cuprinde mai multe altele, decât într-o arhivă întregă; să se adune orice petic de hârtie, nimic să nu se lapede, ci tot, să se păstreze*”⁷⁸.

Conștient de valoarea documentelor, dar și de uriașul efort care trebuia făcut pentru adunarea lor - „în ținutul de graniță avem atâta material de exploatat, încât numai o societate științifică ar fi în stare să exploateze totul, și nu un om singur”⁷⁹, Nestor Șimon va căuta să sensibilizeze factorii de decizie ai instituțiilor grănicerești - vicariatul și administrația fondurilor grănicerești - în salvarea documentelor. Astfel, în 1891 insista „să se compună un comitet, să se formeze un fond și să se pună în lucrare, pentru a aduna din toate unghiurile *documentele și datele istorice*, de prin comune și aiurea; să se adune de pretutindeni, de prin comune, unde va fi lipsă - nevrând a le da - să se

⁷⁶ „Gazeta Transilvaniei”, 115/1887; „Tribuna”, nr. 119/1887; „Telegraful Român”, nr. 57/1887.

⁷⁷ Apud. Adrian Onofreiu, Nestor Șimon. Omul și opera, în „A. S.”, II, 2003, p. 386.

⁷⁸ Nestor Șimon. Corespondență ..., p. 70, 151. Chiar și efortul de a cutreiera satele îndepărtate de Năsăud și izolate putea da satisfacții, cum s-a întâmplat la Zagra, unde a găsit documente importante referitoare la un erou al graniței, Atanasie Moș Dâmbul, „aruncate într-o ladă plină de pulvere și păianjeni, la o căsuță pustie, în grădină”; *Ibidem*, p. 35. Altă dată comunică preotului din Leșu - care-l înștiințase despre descoperirea unui „ziuar” (jurnal) din Revoluția de la 1848/1849 că „aș fi în stare să vin până acolo pe jos, după el”; *Ibidem*, p. 187.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 77.

plătească sau să se facă o copie, și toate apoi să se adune la Administrația fondurilor grănicerești, unde să se dea în seamă la cineva, *să le ordoneze, după numere*, și acela tocmai să fie răspunzător pentru toate documentele. Atunci nu cred că se vor mai prăpădi și de acolo, firește, *în tot anul, să se revedeze barem o dată*⁸⁰.

Datorită activității desfășurate de Nestor Șimon au fost salvate documente de o importanță capitală pentru istoria zonei. Menționăm manuscrisul lui Francisc Mihăilaș – adjutantul comandantului regimentului, colonelul Urban – despre evenimentele din anii 1848–1849 din Transilvania⁸¹, materiale referitoare la activitatea lui Atanasie Moț Dâmbul în aceeași perioadă⁸², colonelul Störch de Arben, raportul medicului Iancso, raportul generalului Siskovics, materiale referitoare la alte personalități militare din perioada regimentului, conșcripții și multe documente referitoare la dreptul de proprietate în Valea Rodnei⁸³, documente referitoare la sistemul de învățământ, cât și foarte multe documente referitoare la biserică.

Străduința sa se concentra și în aprecierea valorii de *izvoare istorice* a documentelor adunate. În 1892 arăta bogăția materialului adunat; „cele mai multe date foarte interesante – scrie Nestor Șimon – *originale - nu se află decât la mine*; afară de aceasta, eu am adunat de prin sute de publicații date referitoare la noi, *așa încât rar cred cum că să se fi publicat undeva ceva despre noi, ca să nu aflu eu și să nu am însemnat*”⁸⁴. Acesta era rezultatul activității „harniceii albine” din granița năsăudeană, care avea în proiect – anticipând vizionar ce se va întâmpla în perioada interbelică! – depunerea acestora spre păstrare, fie la Muzeul A.S.T.R.A. din Sibiu, fie – scrie la 6 noiembrie 1892 – „am de cuget a le transpune spre păstrare la Academia Română din București”⁸⁵.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 155. La fel de valoroasă era și interogația lui Șimon atunci când amintea de locurile unde puteau fi depistate documente referitoare la istoria zonei. „Dar Sibiu, Pesta, Viena? Acolo este încă foarte mult de căutat!”; *Ibidem*, p. 65. La fel, arăta valoarea documentelor din colecția Muzeului Ardelean din Cluj. Caracterizând colecția Kemény, menționa că în titlul *Transilvania Posesionaria*, în volumul *Terra Saxonum*, se aflau comunele din Valea Someșului și a Bârgăului „după alfabet, și la fiecare sunt puse documentele cele mai vechi, culese din toate părțile Transilvaniei și de prin diverse arhive private, care astăzi nu mai există, multe”; *Ibidem*, p. 74.

⁸¹ Manuscrisul „scris pe 325 coli de hârtie mare de Bârgău” a fost salvat -, cu excepția primelor 40 de coli – de la „un măcelar armean, care a învelit marfa sa în colile ce lipsesc!”; *Ibidem*, p. 239; „preluat” și păstrat în colecția Iulian Marțian, d. 164.

⁸² Din care „scrierea de apărare” împotriva acuzelor privind anii 1848–1849 a fost publicat în *Periplu toponimico-istoric. Valea Zăgrii*. pp. 9–63.

⁸³ Amintim doar două genuri de documente: protocoale *metalice de reambulare* a granițelor (stabilirea hotarelor între localități) și descrierea granițelor în momentul militarizării (Gränz-Beschreibung), cât și cele două mari urbarii pentru Valea Someșului, din anul 1750.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 44. Referitor la utilizarea documentelor în scop științific, concepția lui Nestor Șimon era cea potrivit căreia „*eu trebuie să mă provoc în scrierea mea la locul unde se păstrează documentele*, ca în caz că cineva s-ar apuca de critică, *să pot a-l lovi cu documentul în cap!*”; *Ibidem*, p. 174.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 48. Despre soarta documentelor adunate de Nestor Șimon și a manuscriselor acestuia vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, istoric al graniței năsăudene*, în „A. S.”, I, 2002, pp. 383–413; Idem, *Nestor Șimon – o posibilă colecție arhivistică ...*

6.1. Concluzii

Interesul pentru păstrarea, ordonarea și conservarea documentelor în zona fostei „granițe militare” cu sediul la Năsăud a fost, constant și permanent, atât în atenția factorilor instituționali – *instituții* – fie ele militare, laice sau profane, cât și al unor personalități – *persoane fizice* – cu funcții în cadrul acestora.

Venind din evoluția istorică a zonei, cu interdependențele create de coabitarea cu spațiul Districtului săsesc al Bistriței, această preocupare a fost determinată de interesul practic al apărării proprietății, de instituționalizarea unor forme de organizare specifice (regimentul de graniță) – mai târziu, instanțele de judecată, instituțiile de învățământ, și – în întreaga evoluție – instituțiile bisericești.

Deși au trecut prin mai multe perioade nefaste – *cataclisme* – datorită activității dezinteresate și a conștientizării valorii conținute în informațiile depozitate, s-a reușit salvarea, păstrarea și transmiterea pentru posteritate a unui bogat tezaur documentar – atât cantitativ, *dar mai ales calitativ* – care va deveni o parte importantă a spiritualității zonei, oglindită în mărturiile scrise.

PRÉOCCUPATION CONCERNANT LES ARCHIVES DANS LA ZONE DE LA „FRONTIÈRE MILITAIRE” DE NĂSĂUD JUSQU’EN 1918

Résumé

L'auteur présente les préoccupations pour le maintien et la conservation de l'information écrite de la zone du Régiment de la frontière de Năsăud, qui étaient fondés sur la tradition de la rigueur imposée par le système militaire allemand, le degré supérieur d'instruction de la population et l'activité dans le domaine des certaines institutions.

On a analysé les principales périodes de l'évolution de ces préoccupations, suivies par des courtes descriptions de l'activité de quelques institutions. L'administrations des fondes de la frontière, des instances juridiques, le lycée, le Vicariat de Rodna et des personnes physiques, Florian Porcius, Ioachim Mureșan, Artemiu P. Alexi, Ioan Ciocan, Ioan Pecurariu et rôle important dans le secourisme et la garde de ce trésor qu'en a eu Nestor Șimon.

ASPECTE PRIVIND STRUCTURA DEMOGRAFICĂ ÎN ZONA PERIURBANĂ A ORAȘULUI NĂSĂUD

Paula BURDEȚI

Resursele umane reprezintă factorul determinant în dezvoltarea economică și socială a unei regiuni geografice, deoarece acestea constituie principala forță de muncă în procesul de producție.

Prin activitatea lor, oamenii realizează un permanent schimb cu mediul înconjurător, care generează dinamismul regiunii în care trăiesc.

Valoarea resurselor umane este dată de numărul populației, de repartiția ei teritorială, dar și de nivelul lor de pregătire profesională și culturală.

Populația din zona studiată aparține orașului Năsăud care are în componență și cartierele Lușca și Liviu Rebreanu, și comunelor: Dumitra (satele Cepari și Tărpiu), Rebrîșoara (satele Rebrîșoara, Gersa I, Gersa II, Poderei), Salva, Runcu Salvei (comuna a fost înființată în anul 2005) și Nimigea (satele Nimigea de Jos, Florești, Mintiu, Mititei, Mocod, Mogoșeni, Nimigea de Sus și Tăure).

În anul 2002 în zona studiată se înregistrau 29.781 locuitori și o densitate medie a populației de 60,07 locuitori/km². Populația se deosebește prin caracteristici etnografice, cultural-religioase și demografice în funcție de care se disting diferite structuri.

1. Structura etnolingvistică

a. Structura etnică a populației la Recensământul din 1850-1851

Operațiunea de recensare din 1850-1851 s-a făcut din „rațiuni de administrație internă”, cum se preciza în instrucțiuni, dar mai cu seamă în vederea completării periodice a unităților militare cu ostași din rândul naționalităților aflate în Principat. La scurt timp, activitatea de recensare a fost întreruptă din cauza pregătirilor de război împotriva Prusiei, acțiunea fiind reluată abia în primăvara anului următor și încheiată în cursul verii, cu mențiunea că în satele mici actele au fost întocmite de preoți, sub îndrumarea comisiilor din localitățile mai mari sau de la subcercuri (P. Boca, p. 150).

Înregistrările principale ale acestui recensământ de populație au fost publicate între anii 1852-1854 în periodicul „Tafeln zur Statistik des Österreichischen Monarchie” ce apărea la Viena. Pentru Transilvania s-a

întocmit așa numitul „ORTSCHATS REGISTER-Bevölkerunk nach der Consc. v. J. 1850: Ungarn, Roman, Sachsen, Andere Nationen” - un index de localități în care se menționa numărul de unguri, români, sași sau alte naționalități (P. Boca, p. 151).

La întocmirea recensământului din 1850-1851 împărțirea administrativ-teritorială era cea medievală, ce cu puține excepții dura de veacuri, influențând direct structura etnică a populației din mai multe zone și localități. Districtele Bistrița și Năsăud, formate și menținute din interese statale deosebite, aveau un caracter național, iar în comitatele Solnocul Interior, Dăbâca și Cojocna au dăinuit întinse domenii feudale, viața desfășurându-se în condițiile iobăgiei, fiind favorizate elementele aflate în slujba și preajma curților nobiliare, aproape toate neromânești.

Pe teritoriul de azi al județului Bistrița-Năsăud existau 196 de localități oficial constituite, care făceau parte din două districte autonome și trei comitate (județe) după cum urmează:

- 24 localități țineau de districtul saxon al Bistriței;
- 42 localități făceau parte din districtul românesc Năsăud;
- 61 localități aparțineau comitatului Solnocul Interior;
- 44 localități intrau în componența comitatului Dăbâca;
- 25 localități se aflau la comitatul Cojocna.

Între acestea se menționează:

- o localitate urbană, orașul Bistrița,
- patru târguri numite opide: Rodna, Năsăud, Reteag și Teaca.
- două localități foste grănicerești, Morăreni și Rușii-Munți, care erau încadrate la comitatul Mureș (P. Boca, p. 153).

Nr. crt.	Localitatea	Numărul locuitorilor: din care			
		români	maghiari	sași	Alții
1	Năsăud	1236	30	10	89
2	Liviu Rebreanu	295	1	-	10
3	Lușca	282	-	-	67
4	Cepari	115	-	429	27
5	Târpiu	42	-	939	92
6	Nimgea de Jos	239	437	-	160
7	Florești	309	11	-	41
8	Mintiu	685	9	-	68
9	Mititei	545	-	-	3
10	Mocod	772	2	-	7
11	Mogoșeni	170	-	-	-
12	Nimigea de Sus	233	9	-	78
13	Tăure	339	13	-	22
14	Salva	1158	2	-	-
15	Runcu Salvei	766	-	-	-
16	Rebrișoara	1886	-	-	79
	Total	9072	514	1378	743

Tabel nr. 1. Structura etnică a populației la recensământul din 1850-1851.

Din componența națională a populației la recensământul din 1850-1851 reiese că:

- 9072 erau români, reprezentând 78,16% din locuitori;
- 514 maghiari, cu o pondere de 4,4%;
- 1378 sași, care reprezentau 11,8%;
- 642 alte naționalități, adică 5,5%, dar peste jumătate din numărul acestora se pare că erau tot români (în coloanele celor trei națiuni au fost înregistrați numai locuitorii care aveau deja dobândită „apartenența comunală”, în sensul legiurilor medievale la localitatea respectivă, ceilalți, chiar dacă erau români, maghiari, germani ori sași au fost trecuți la coloana „alte neamuri, ca slavi, evrei, țigani etc.”) (P. Boca, p. 152).

Toate aceste consemnări „de interpretare” au diminuat simțitor mai ales numărul și ponderea românilor din așezările respective, pe județ această diminuare ridicându-se la peste 6% din populație, reprezentând cca. 7000 de persoane, mai numeroase în districtul Bistriței și comitatul Solnoc (P. Boca, p. 152).

Din înregistrările făcute rezultă următoarele:

- Populația românească reprezenta peste 78% și era prezentă pe întreg teritoriul, iar în 13 localități era majoritară.
- Dintre naționalitățile conlocuitoare, cei mai numeroși erau sașii, fiind majoritari în două sate, Târpiu și Cepari, ca urmare a unor regrupări de familii din așezările învecinate, fără a fi scutiți de sarcini iobagiale.
- Maghiarii, care reprezentau 4,4%, erau majoritari în Nimigea de Jos (erau în număr mare în așezările domeniilor feudale).
- Celelalte naționalități conlocuitoare erau reprezentate prin familii de slavi, evrei și țigani, răsfirate în localitățile de atunci (în Năsăud evreii erau stabiliți în Tradam, în partea sudică a localității, deoarece reglementările grănicerești au păstrat rânduielile din străbuni care opreau așezarea definitivă și dobândirea de bunuri imobile de către alte neamuri, fapt ce a contribuit la menținerea unui caracter exclusiv românesc al ținutului).

b. Structura populației după limba maternă la Recensământul din 25 ianuarie 1948.

Din componența populației după limba maternă reiese că:

- 18780 de locuitori erau români, cu o pondere de 91,13% din totalul populației, fiind majoritari în 13 localități;
- 1173 maghiari, cu o pondere de 5,68%, fiind majoritari în Nimigea de Jos;
- 133 germani, cu o pondere de 0,64%, întâlniți pe teritoriul localităților Năsăud, Cepari și Mocod;
- 407 țigani, cu o pondere de 1,97% din totalul populației, mai numeroși în localitățile Năsăud, Târpiu, Prislop și Rebrîșoara.

Nr. crt.	Localitatea	Limba maternă						
		Română	Ungară	Germană	Polonă	Idiș	Țigănească	Alte limbi
1	Năsăud	3451	69	59	-	71	59	7
2	Târpiu	884	-	-	-	-	50	-
3	Cepari	630	-	31	-	6	3	-
4	Lușca	509	1	-	-	-	-	-
5	Mintiu	964	-	-	-	-	-	-
6	Mititei	757	-	-	-	-	-	-
7	Mocod	894	5	36	2	-	-	-
8	Nimiega de Jos	434	1097	7	-	35	33	-
9	Nimiega de Sus	526	-	-	-	-	-	-
10	Prislop	592	-	-	-	-	63	-
11	Rebrișoara	4438	1	-	-	14	165	-
12	Runcu-Salvei	1363	-	-	-	-	16	-
13	Salva	2488	-	-	-	2	18	-
14	Tăure	850	-	-	-	-	-	-
Total		18188	1173	133	2	128	407	7

Tabel nr. 2. Structura populației după limba maternă la Recensământul din 25 ianuarie 1948. (Sursa: Îndreptarul statistic al județului Năsăud din anul 1949).

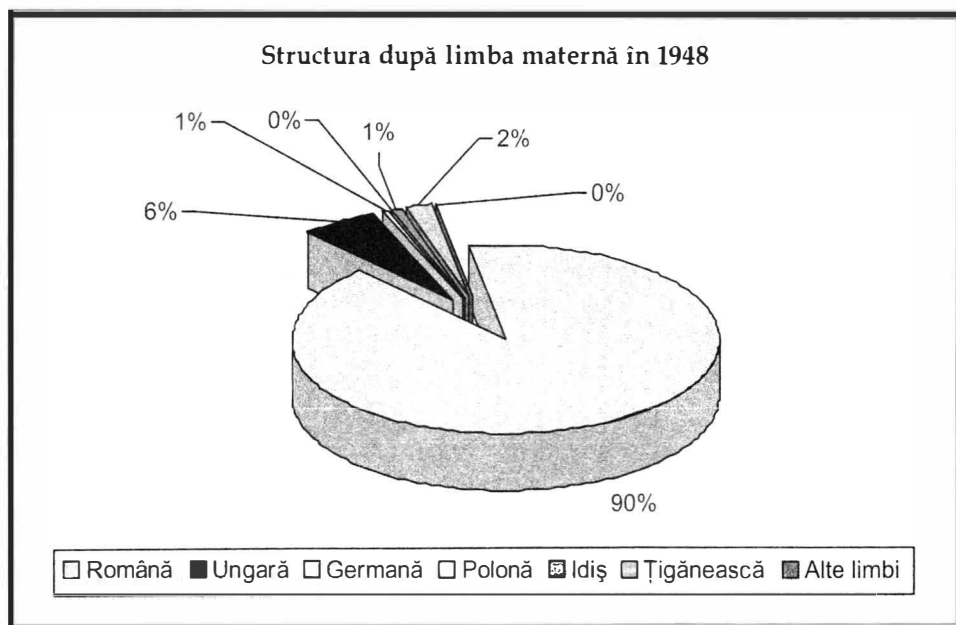

Fig. 1.

Ulterior, de-a lungul timpului, ponderea românilor a crescut, ca urmare a mișcării de emigrație a minorităților (a germanilor, a evreilor) și a procesului de asimilare (a numeroaselor căsătorii mixte, copiii fiind declarați mai degrabă români), astfel că în anul 1992 ponderea populației românești a

fost de 94,1%, iar a naționalităților conlocuitoare doar de 5,9% (în cadrul acestora se poate observa o pondere redusă a germanilor, ca urmare a emigrărilor masive de după anul 1989).

Localitatea	Total	Români	Maghiari	Rromi	Germani	Alte naționalități	
Năsăud	12176	11687	141	322	20	6	
Cepari	714	679	1	34	-	-	
Târbuiu	896	805	2	89	-	-	
Nimigea	5522	4441	860	215	2	4	
Rebrișoara	4987	4984	1	-	2	-	
Salva	4770	4765	-	4	-	1	
Total	Valori absolute	29065	27361	1005	664	24	11
	%	100	94,1	3,5	2,3	0,1	-

Tabel nr. 3. Structura etnică a populației la recensământul din 1992. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 1992. Populație).

Din structura etnică a populației la recensământul din 2002 reiese că populația românească are o pondere de 93,4%, cu 0,7% mai redusă decât în anul 1992, fapt explicat și prin migrația externă care s-a accentuat în ultimii ani.

Un aspect interesant de remarcat este creșterea ponderii persoanelor de etnie rromă la 3,1% (în realitate numărul acestora este și mai mare, existând tendința de nedeclarare a apartenenței la acest grup etnic, unii rromi declarându-se de naționalitate română).

Localitatea	Total	Români	Maghiari	Rromi	Germani	Alte naționalități	
Năsăud	10582	10088	100	374	12	8	
Cepari	906	870	-	36	-	-	
Târbuiu	938	829	6	103	-	-	
Nimigea	5522	4385	820	311	4	2	
Rebrișoara	4739	4723	2	12	1	1	
Salva	4402	4397	4	-	1	-	
Total	Valori absolute	27089	27292	932	836	18	11
	%	100	93,4	3,4	3,1	0,1	-

Tabel nr. 4. Structura etnică a populației la recensământul din 2002. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 2002. Populație).

2. Structura confesională

Numeroasele culte religioase definesc diversitatea opțiunilor populației la una din confesiunile specifice.

Structura confesională a populației la recensământul din 1992 pune în evidență că majoritatea populației aparține religiei ortodoxe, cu o pondere de 87,5%, urmează ca pondere cultul penticostal cu 5,0% și cultele reformat 3,2%, greco-catolic 2,7% și romano-catolic 0,8%, ai căror aderenți sunt majoritar de etnie maghiară.

Localitatea	Total	Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Baptistă	Advențiști de ziua a 7-a	Alte religii	
Năsăud	12176	10845	175	413	91	494	74	4	80	
Cepari	714	631	1	-	-	79	-	-	3	
Târbuiu	896	808	-	2	1	84	-	-	1	
Nimigea	5522	4484	23	41	837	116	2	5	14	
Rebrișoara	4987	4260	12	6	-	693	-	3	13	
Salva	4770	4420	15	319	-	10	-	2	4	
Total	Valori absolute	29065	25448	226	781	926	1476	76	14	115
	%	100	87,5	0,8	2,7	3,2	5,0	0,3	0,1	0,4

Tabel nr. 5. Structura confesională a populației la recensământul din 1992. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 1992. Populație).

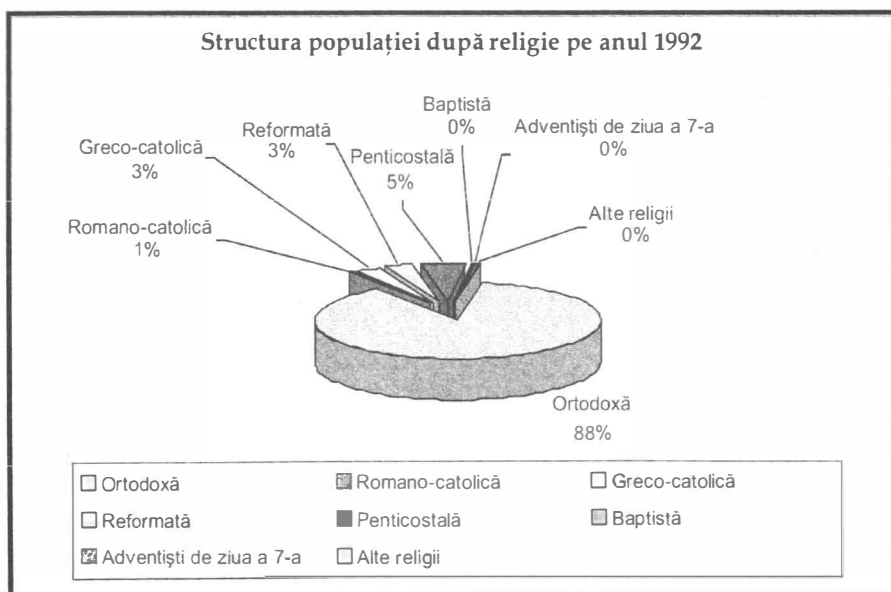

Fig. 2.

În anul 2002 se observă o diminuare cu 1,3% a populației de religie ortodoxă, dar care rămâne majoritară, și o creștere a populației cultelor neoprotestante, 6,9% penticostali și 0,5% baptiști (ca urmare a redării libertății confesionale după 1989).

Localitatea	Total	Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Baptistă	Advențiști de ziua a 7-a	Alte religii	
Năsăud	10582	9333	145	294	64	501	132	4	119	
Cepari	906	745	-	3	-	149	-	-	-	
Târpiu	938	775	4	2	-	144	-	-	3	
Nimigea	5522	4392	14	42	804	228	13	4	30	
Rebrișoara	4732	3904	3	13	1	791	1	5	24	
Salva	4402	4219	12	113	-	55	-	-	4	
Total	Valori absolute	27089	23368	178	467	869	1868	146	13	180
	%	100	86,2	0,7	1,7	3,2	6,9	0,5	0,1	0,7

Tabel nr. 6. Structura confesională a populației la recensământul din 2002. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 2002. Populație).

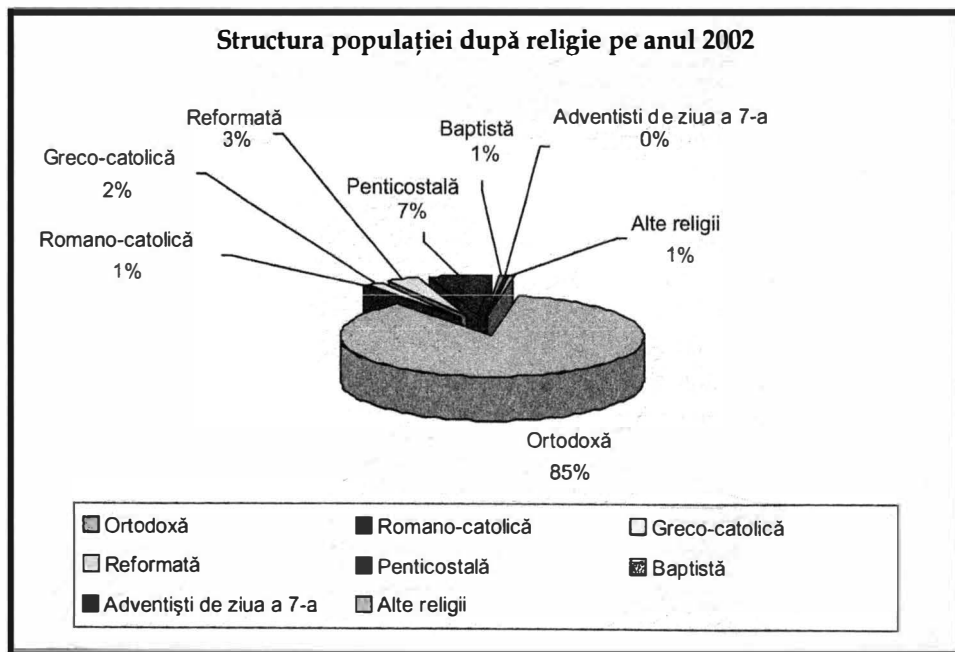

Fig. 3.

3. Structura populației pe grupe de vârstă și sexe

a. Structura populației după grupe de vârstă la Recensământul din 25 ianuarie 1948.

În analiza structurii populației pe grupe de vârstă am stabilit trei categorii de vârstă:

- 0-14 ani, populația tânără, 6384 de persoane, cu o pondere de 31,14% din totalul populației;
- 15-60 ani, 12482 de persoane, respectiv 60,88%;
- peste 60 ani, populația bătrână, 1635 de persoane, 7,97%.

Structura populației după grupe de vârstă relevă o creștere agresivă a populației tinere ca urmare a unui complex de factori, dintre care mecanizarea agriculturii și dezvoltarea industriei, care la rândul lor au dus la un surplus de hrană și îmbunătățirea condițiilor sanitare.

Ponderea mică a populației peste 60 de ani se poate explica printr-o speranță de viață redusă, a foametei din 1945-1947 și celui de-al doilea război mondial.

Nr. crt.	Localitatea	Populația după grupe de vârstă				
		sub 7 ani	7-14 ani	15-44 ani	45-60 ani	>60 ani
1	Năsăud	454	847	2489	668	423
2	Dumitra	305	265	791	188	55
3	Rebrișoara	721	897	2016	663	321
4	Salva	627	752	1638	531	339
5	Nimigea de Jos	702	814	2538	960	497

Tabel nr. 7. Structura populației după grupe de vârstă la Recensământul din 25 ianuarie 1948. (Sursa: Îndreptarul statistic al județului Năsăud din anul 1949).

La recensământul din 1948, în cadrul regiunii studiate s-a înregistrat un număr de 20630 de locuitori din care:

- 10391 erau bărbați, cu o pondere de 50,36% din totalul populației;
- 10239 erau femei, reprezentând 49,63%.

Conform aceluiași recensământ, raportul de masculinitate în regiune este supraunitar, datorat unei ponderi mai mari a populației masculine în orașul Năsăud. În celelalte localități (Dumitra, Rebrișoara, Nimigea de Jos, Salva) raportul de masculinitate este subunitar.

Nr. crt.	Localitatea	Sexul	
		Masculin	Feminin
1	Năsăud	2579	2302
2	Dumitra	792	812
3	Rebrișoara	2295	2323
4	Nimigea de Jos	2814	2826
5	Salva	1911	1976
	Total	10391	10239

Tabel nr. 8. Structura populației după sexe la Recensământul din 25 ianuarie 1948. (Sursa: Îndreptarul statistic al județului Năsăud din anul 1949).

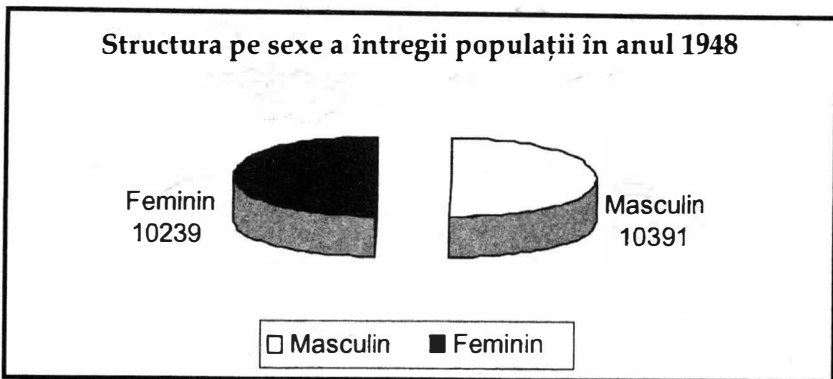

Fig. 4.

b. Structura populației pe grupe de vârstă și sexe în anul 1992.

În structura populației pe grupe de vârstă din anul 1992 se pun în evidență următoarele aspecte:

- grupa tânără: 0-14 ani (23,96%);
- grupa adultă: 15-59 ani (60,65%);
- grupa bătrână: 60 ani și peste (15,39%).

Această structură pune în evidență o populație de tip regresiv, în cadrul căreia grupa de vârstă tânără este slab reprezentată, sub 30%, ca urmare a reducerii natalității în intervalul de timp 1977-1992 și o pondere de peste 13% a populației vârstnice, consecință a creșterii speranței medii de viață.

Din analiza tabelului de mai jos (nr. 9) reiese că:

- populația tânără, născută în perioada 1977-1992, cuprinde un efectiv de 6963 persoane (23,96%), ca urmare a scăderii natalității din această perioadă;
- populația adultă, între 15-59 ani, formează majoritatea populației (60,65%), grupă care s-a născut între anii 1933-1976. Pentru acest segment de populație putem individualiza mai multe etape de evoluție:
 - deficit demografic în preajma celui de-al doilea război mondial;
 - creștere demografică între anii 1953-1957;
 - deficit demografic în perioada 1960-1966;
 - creșterea demografică din anii 1967-1969, datorită unor măsuri adoptate de regimul comunist.
- pentru populația de 60 ani și peste această vârstă se înregistrează o pondere de 15,39%. Această populație s-a născut înainte de 1932. Pentru acest segment putem individualiza un deficit demografic în timpul primului război mondial și în primii ani după acesta și o evoluție normală a creșterii populației în perioada interbelică.

Nr. crt.	Oraș/ comună	Total		0-14 ani		15-59 ani		60 ani și peste	
		ambele sexe	femei	ambele sexe	femei	ambele sexe	femei	ambele sexe	Femei
1	Năsăud	12176	6306	2982	1489	7979	4149	1215	668
2	Cepari	714	358	221	110	390	194	103	54
3	Tărbuiu	894	441	241	126	506	231	147	84
4	Rebrișoara	4987	2478	1352	655	2853	1410	782	813
5	Nimigea	5522	2846	1028	518	3104	1544	1390	784
6	Salva	4770	2368	1139	567	2794	1351	837	450
Total		29063	14797	6963	3465	17626	8879	4474	2453

Tabel nr. 9. Structura populației pe grupe de vârstă, sexe și medii la recensământul din 1992. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 1992. Populație).

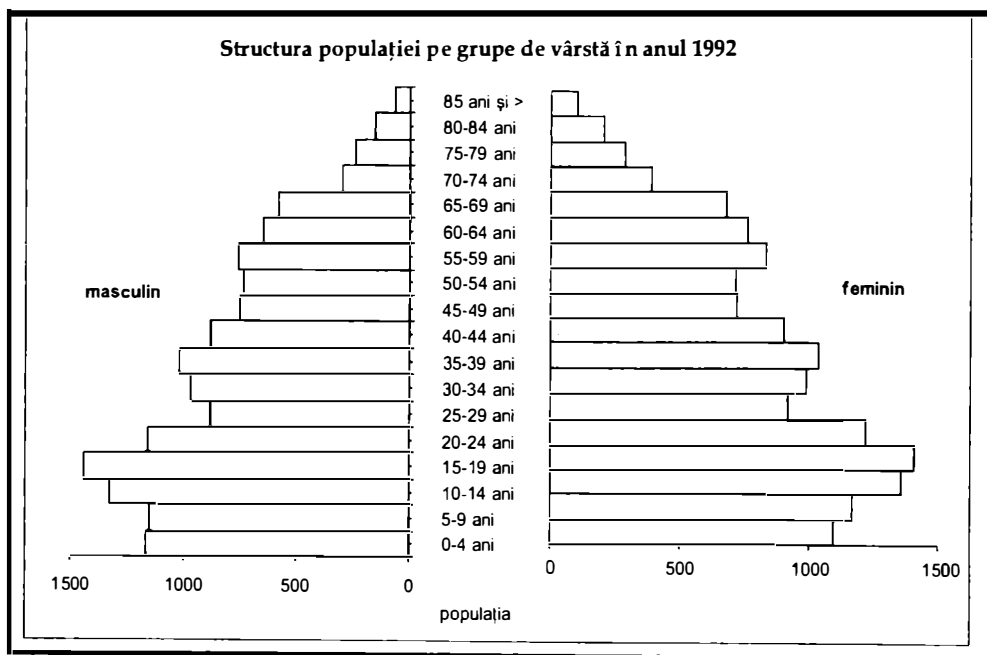

Fig. 5.

c. Structura populației pe grupe de vârstă și sexe în anul 2002.

Din structura populației pe grupe de vârstă în anul 2002 reiese că populația tânără, cuprinsă între 0-14 ani, ocupă o pondere de 20,61% din totalul populației; populația adultă, între 15-59 ani, reprezintă 60,96%, iar populația bătrână, de 60 ani și peste această vârstă, 18,43%.

Comparativ cu anul 1992, modificările în structura populației pe grupe de vârstă din anul 2002 sunt datorate unei natalități în scădere și mobilității teritoriale a populației, în special a migrației externe. În acest caz, structura populației pe grupe de vârstă pune în evidență o populație de tip regresiv, în cadrul căreia populația tânără este slab reprezentată (20,61%), din cauza natalității reduse și prin ponderea ridicată a populației vârstnice

(18,43%), situație ce conturează în viitor îmbătrânirea demografică și descreșterea numerică a populației.

Structura populației pe sexe relevă pentru populația tânără, între 0 și 14 ani, născută între anii 1988–2002, o predominare a populației masculine cu 1,25%. Pentru grupa adultă predomină populația feminină (2,13%), reprezentând 51,06% din totalul populației la această grupă de vârstă, fapt ce explică migrația din rândul populației masculine în căutarea unui loc de muncă mai bine plătit.

La grupa vârstnică predomină de asemenea populația feminină (13,37%). Această diferențiere între cele două sexe este generată de creșterea duratei medii de viață a populației feminine și o mortalitate mai ridicată a bărbaților în raport cu femeile.

Nr. crt.	Oraș/comună	Total		0–14 ani		15–59 ani		60 ani și peste	
		ambele sexe	femei	ambele sexe	femei	ambele sexe	femei	ambele sexe	femei
1	Năsăud	10582	5588	2090	1044	6998	3700	1494	844
2	Cepari	899	459	261	134	525	262	113	63
3	Târpiu	938	461	222	122	575	266	141	73
4	Rebrișoara	4739	2374	1142	546	2689	1343	908	485
5	Nimigea	5522	2812	1046	502	3065	1550	1407	760
6	Salva	4402	2220	819	407	2656	1309	927	504
Total		27082	13914	5580	2755	16508	8430	4990	2729

Tabel nr. 10. Structura populației pe grupe de vârstă, sexe și medii la recensământul din 2002. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 2002. Populație).

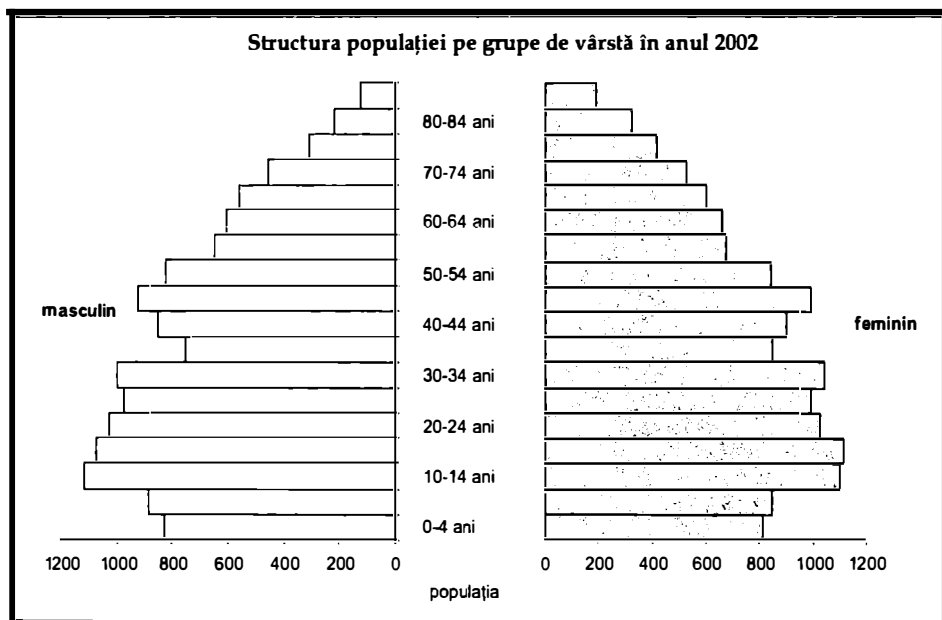

Fig. 6.

4. Structura profesională

a. Structura populației ocupate pe sectoare economice în anul 1992.

În ansamblul unei populații se disting două componente:

- populația activă (cuprinde populația ocupată și șomerii);
- populația întreținută (elevii, pensionarii).

Pentru zona studiată, la recensământul din 1992 ponderea populației active din totalul populației era de 40,46%, iar populația întreținută de 59,54%.

Structura profesională a populației se reprezintă prin trei sectoare de activitate:

- sectorul primar 39,8%;
- sectorul secundar 46,3%;
- sectorul terțiar 13,9%.

Analizând structura profesională pentru zona studiată se observă o pondere mare a populației din sectorul primar, datorită ocupației de bază a locuitorilor care este agricultura.

În industrie și construcții se înregistrează 46,3% din populația activă, consecință a industrializării din perioada socialistă, constatându-se în schimb o pondere mică în servicii (13,9%).

Nr. crt.	Localitatea	Populația activă ocupată	Sectorul primar		Sectorul secundar		Sectorul terțiar	
			Valori absolute	%	Valori absolute	%	Valori absolute	%
1	Năsăud	4154	474	11,4	2891	69,6	789	19,0
2	Dumitra	1121	529	47,2	469	41,8	123	11,0
3	Nimigea	2077	1026	49,4	720	34,7	331	15,9
4	Rebrișoara	2490	1590	63,9	741	29,8	159	6,3
5	Salva	1916	1066	55,6	622	32,5	228	11,9
Total		11758	4685	39,8	5443	46,3	1630	13,9

Tabel nr. 11. Structura populației ocupate pe sectoare economice la recensământul din 1992. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 1992. Populație).

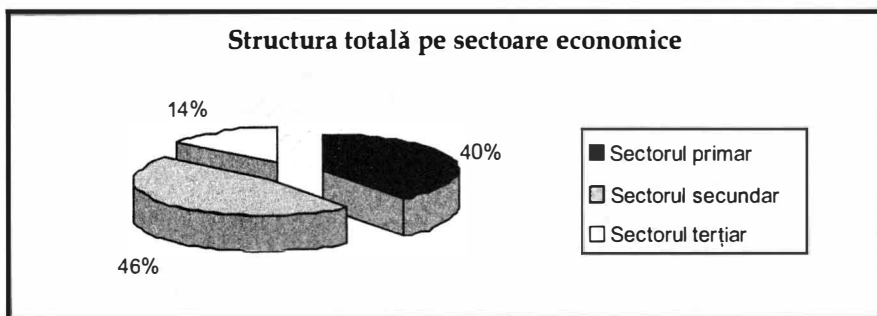

Fig. 7.

b. Structura populației ocupate pe sectoare economice în anul 2002.

În cadrul populației active din anul 2002, de 13525 de locuitori, se individualizează două categorii: populația ocupată care reprezintă 97% și șomerii cu 3%.

Datele recensământului din 2002 arată o pondere de 52,8% în sectorul primar, 20,8% în sectorul secundar și 26,4% în sectorul terțiar.

Urmărind dinamica forței de muncă din această zonă, față de anul 1992 se observă o creștere a populației ocupate în agricultură, ca urmare a aplicării Legii fondului funciar nr.18/1991, a schimbării formei de proprietate asupra terenurilor, a restructurării industriei și disponibilizării forței de muncă și totodată o scădere a populației ocupate în sectorul secundar și o creștere a populației ocupate în sectorul terțiar (o dezvoltare semnificativă a serviciilor în orașul Năsăud).

Nr. crt.	Localitatea	Populația activă ocupată	Sectorul primar		Sectorul secundar		Sectorul terțiar	
			Valori absolute	%	Valori absolute	%	Valori absolute	%
1	Năsăud	4643	972	20,9	1574	33,9	2097	45,2
2	Cepari	385	257	66,8	65	16,9	63	16,3
3	Târpiu	336	254	75,6	43	12,8	39	11,6
4	Nimigea	2849	2024	71,1	360	12,6	465	16,3
5	Rebrișoara	2521	1766	70,1	368	14,6	387	15,3
6	Salva	2379	1652	69,4	322	13,6	405	17,0
Total		13113	6925	52,8	2732	20,8	3456	26,4

Tabel nr. 12. Structura populației ocupate pe sectoare economice la recensământul din 2002. (Sursa: Recensământul populației și al locuințelor din anul 2002. Populație).

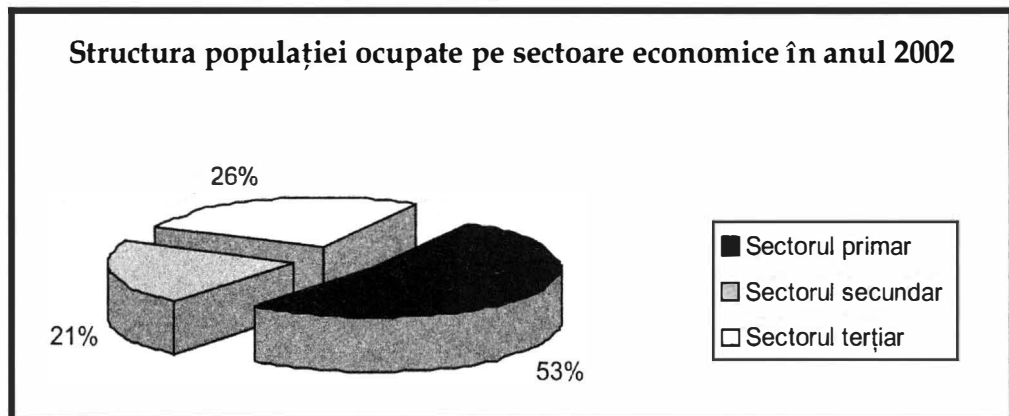

Fig. 8.

5. Structura populației pe tipuri de habitat

Evoluția și progresele înregistrate în economie și industrializarea forțată au determinat modificări în structura forței de muncă în repartitia teritorială a acesteia dar și în structura populației pe tipuri de habitat.

Între anii 1850–1910 ritmul de creștere a populației urbane a fost de 1,37%, iar al populației rurale de 0,4%.

În perioada anilor 1910–1930, în orașul Năsăud ritmul de creștere a populației urbane este de 0%, iar a populației rurale de 0,06%. Aceste ritmuri de creștere se explică prin pierderile, deplasările și schimbările de populație determinate de primul război mondial.

Între anii 1930–1956 ritmul de creștere a populației urbane a fost de 0,19%, iar a populației rurale de 0,11%, observându-se o creștere a populației, cu toate că s-au înregistrat pierderi substanțiale de vieți în timpul celui de-al doilea război mondial.

În perioada 1956–1966 ritmul de creștere a populației urbane a fost de 0,15%, consecință a activizării funcțiilor urbane, în timp ce populația rurală cunoaște o creștere lentă, cu 0,03%.

În perioada 1966–1977, pe fondul industrializării forțate, populația urbană cunoaște un intens ritm de creștere, de 0,30%, fapt explicat și prin migrațiile de la sat la oraș. Populația rurală prezintă o descreștere cu 0,01%, generată de migrația populației rurale, ca urmare a industrializării forțate și a colectivizării.

Perioada 1977–1992 se caracterizează printr-un ritm de creștere a populației urbane de 0,41%, în timp ce populația rurală se află în descreștere numerică cu 0,02%.

După anul 1990 orașul Năsăud a pierdut o parte din locuitori, unii migrând spre mediul rural, alții în afara granițelor țării, constatându-se o scădere populației cu 0,13%. Și în localitățile rurale se constată o scădere a populației cu 0,01%, în contradicție cu efectul produs de aplicarea Legii fondului funciar din 1991, care a generat migrații urban-rurale.

Populația/anii	1850	1910	1930	1941	1948	1956	1966	1977	1992	2002
Populația urbană	2020	4788	4788	4498	4950	5725	6620	8610	12176	10582
Populația rurală	11704	16434	17422	18517	18368	19477	20144	19941	19421	19199

Tabel nr. 13 Structura populației pe tipuri de habitat.

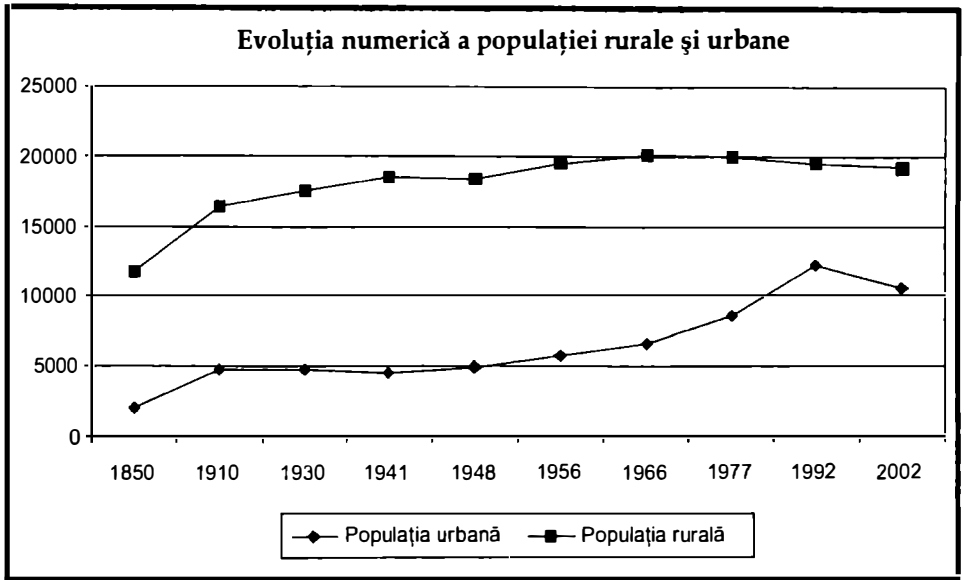

Fig. 9.

6. Dinamica populației în zona periurbană a orașului Năsăud

Dinamica populației vizează modificările intervenite în evoluția numărului, structurii și distribuției populației. Pe scara acestor evenimente demografice se produc schimbări în structura și distribuția teritorială a populației.

Sporul natural, reprezentând diferența dintre numărul născuților-vii și numărul deceselor dintr-un an, a avut pe tot parcursul secolului XX valori diferite de la o localitate la alta, cât și de la an la an.

La începutul secolului XX, între anii 1900–1920, indicele natalității și mortalității aveau valori mari, caracteristice sfârșitului primei faze a tranziției demografice, suprapunându-se acestei perioade și primul război mondial.

Perioada 1920–1930, numită și perioada revoluției demografice a României, s-a caracterizat prin valori mari ale natalității și printr-o mortalitate în continuă scădere. Fiind o țară agrară, industrializarea a început mai târziu iar efectele crizei economice au fost decalate în timp.

După anul 1930, scăderea sporului natural a fost determinată de valori mici ale natalității și de valori ridicate ale mortalității, ca urmare a unor epidemii și a condițiilor de trai. Între anii 1941–1948 sporul natural a înregistrat valori reduse, ca urmare a epidemiilor, a mortalității infantile ridicate, a numărului mare de decese din cel de-al doilea război mondial și a foametei din anii 1945–1947.

Între anii 1959–1960 sporul natural s-a redus ca urmare a legalizării întreruperii sarcinii la cerere. După 1966, consecință a politicii pronataliste a regimului comunist, sporul natural a crescut rapid.

În anul 1983 excedentul demografic înregistrează o scădere la 8,7‰, cu o natalitate de 18,8‰ și o mortalitate de 10,16‰.

Anul/Indicatori demografici	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Natalitatea ‰	23,92	22,7	21,74	18,86	21,46	18,8	20,64	20,8	19,36	18,5
Mortalitatea ‰	8,88	9,9	8,02	10,16	9,78	9,6	10,06	10,8	10,8	9,58
Sporul natural ‰	15,04	12,8	13,72	8,7	11,68	9,2	10,58	10,0	8,56	8,92
Mortalitatea infantilă ‰	35,9	33,92	28,42	28,74	41,42	34,14	23,12	23,72	35,36	17,29

Tabel nr. 14. Valorile indicatorilor demografici (‰). (Sursa: Anuarele demografice ale județului Bistrița-Năsăud din anii 1997 și 2005).

Anul/Ind. demografici	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Natalitatea ‰	16,7	16,0	15,3	15,3	14,3	13,4	13,7	14,1	13,0	13,0	13,9	12,6	11,9	12,5	11,6	10,2
Mortalitatea ‰	10,8	9,9	10,4	11,3	11,2	10,6	11,9	11,1	11,8	9,52	10,9	10,6	11,3	11,7	11,5	12,2
Sporul natural ‰	5,88	6,08	4,86	3,94	3,18	2,82	1,86	2,94	1,26	3,5	2,94	2,26	0,66	0,8	0,14	-2,0
Mortalitatea infantilă ‰	38,0	30,0	36,3	27,0	23	11,7	24,8	15,7	23,7	12,3	11,2	14,8	19,5	11,4	22,5	9,1

Tabel nr. 15. Valorile indicatorilor demografici (‰). (Sursa: Anuarele demografice ale județului Bistrița-Năsăud din anii 1997 și 2005).

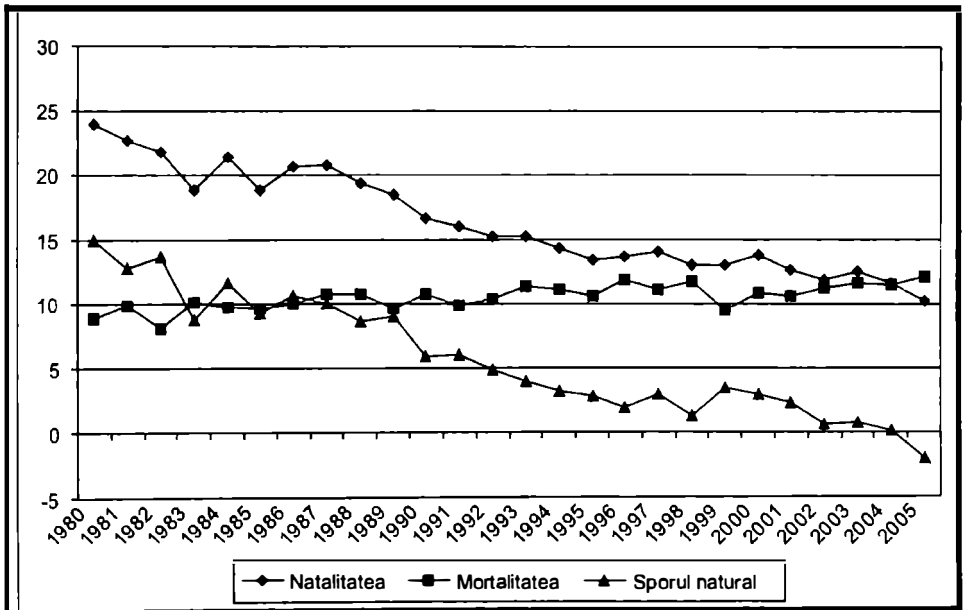

Fig. 10.

Analizând datele din tablele de mai sus se observă că natalitatea în intervalul 1980-1989, deși înregistrează o tendință de diminuare, se menține

la un nivel ridicat, cu o rată medie de 20,6‰. În anul 1990 natalitatea a scăzut la 16,7‰, consecință a evenimentelor din decembrie 1989 și a transformărilor social-economice care au survenit. Tendința de scădere a natalității este evidentă și în perioada 1991–2005, cu o rată medie a natalității de 12,9‰.

În intervalul 1981–1989 mortalitatea prezintă valori reduse, cu o rată medie de 9,8‰, urmând să crească între anii 1990–2005, rata medie a mortalității fiind de 11,07‰, consecință a îmbătrânirii demografice și a mortalității timpurii a bărbaților. Cea mai ridicată rată a mortalității s-a înregistrat în anul 2005 (12,21‰).

Sporul natural a înregistrat în intervalul 1980–1989 o rată medie de 10,1‰, ca în anul 1990 să atingă valoarea de 5,88‰. După 1990 sporul natural a înregistrat valori reduse, rata medie fiind de 2,41‰. În anul 2005 sporul natural a fost negativ (-2,01‰).

Mortalitatea infantilă se menține la valori destul de mari în intervalul 1980–1990, fiind de 41,42‰ în anul 1984. După anul 1990 rata mortalității infantile începe să scadă, apropiindu-se de valoarea medie a Europei (12‰), cu o rată medie de 19,57‰ în intervalul 1991–2005, consecință a îmbunătățirii condițiilor social-economice și sanitare.

În concluzie, mișcarea naturală a populației în zona periurbană a orașului Năsăud prezintă o mare diversitate în timp și spațiu, înscriindu-se în procesul tranziției demografice care face trecerea de la un regim demografic tradițional, caracterizat prin valori mari ale natalității și mortalității, la un regim demografic nou, cu o descreștere naturală a celor trei rate până la o creștere naturală slabă sau 0. Acest proces a fost puternic perturbat de evenimente istorice (primul și al doilea război mondial), politice (politica natalistă impusă de regimul comunist) și revoluția din decembrie 1989.

7. Mobilitatea teritorială a populației

Mobilitatea teritorială a populației prezintă o deosebită importanță atât pentru zonele emițătoare (de plecare), cât și pentru cele receptoare (de primire), cu consecințe de ordin demografic, economic și social.

Bilanțul migratoriu după anul 1989 a avut în general valori negative, situație determinată de modificările social-economice survenite după evenimentele din decembrie 1989.

Localitatea	Năsăud	Dumitra	Nimiega	Rebrișoara	Runcu Salvei	Salva
Stabiliri de domiciliu	124	47	48	40	8	30
Plecări definitive	157	69	76	68	12	23
Spor migratoriu (valori absolute)	-33	-22	-28	-28	-4	+7

Tabel nr. 16. Deplasările definitive ale populației în anul 2005. (Sursa: Anuarul demografic al județului Bistrița-Năsăud din anul 2005).

În tabelul nr. 16 sunt redate deplasările definitive ale populației în anul 2005, cu excepția comunei Salva unde s-a înregistrat un spor migratoriu pozitiv de +7, în toate celelalte localități sporul migratoriu are valori negative, cuprinse între -4 (Runcu Salvei) și -33 (Năsăud).

În general deplasările definitive ale populației după 1989 au fost subordonate în principal unui scop economic și în subsidiar unor factori: culturali, psihologici și demografici.

Până la începutul secolului al XX-lea în zonă au avut loc migrații interne ale populației dar și spre alte țări, predominând migrațiile transcontinentale și transoceanice, în ultimul caz spre Canada, S.U.A., Argentina și Australia, determinate fiind de opresiunile la care erau supuși românii din aceste teritorii aflate sub stăpânire austro-ungară, numărul emigranților atingând valori maxime în primele decenii ale secolului XX, între anii 1926-1932 (Geografia României, vol. II, Gf. Umană și economică).

Migrațiile interne au luat o mare anvergură după anii 1950, pe fondul industrializării forțate și implicit a creșterii numărului orașelor, care au antrenat un număr mare de migranți datorită necesarului de forță de muncă, de exemplu orașele Năsăud și Bistrița.

După 1989 s-a accentuat fenomenul migrației externe spre țări din Europa Centrală, Vestică și Sudică (Spania, Italia, Portugalia, Franța, Austria), cu modificări profunde în structura populației, întrucât se diminuează ponderea celor trei grupe de vârstă și mai ales a adulților, care formează populația activă.

Deplasările zilnice (navetismul), au antrenat un număr mare de persoane în special spre Năsăud până în anii 1990. Ca urmare a restrângerii activităților din sectorul secundar (industrie chimică, industrie textilă) în prezent, în cadrul navetiștilor, predomină elevii care se deplasează la școlile din oraș.

8. Densitatea populației

Având în vedere poziția geografică a unității studiate, la contactul dintre Dealurile Năsăudului, Dealurile Bistriței și Culoarul Someșului Mare, densitatea populației prezintă valori medii comparativ cu densitatea populației în România.

Nr. crt.	Localitatea comună/oraș	Nr. locuitori (2002)	Suprafața km ²	Densitatea populației loc/km ²
1	Năsăud	10582	43,25	244,67
2	Dumitra	4536	88,99	50,97
3	Rebrișoara	4739	136,87	34,69
4	Nimigea	5522	98,36	56,14
5	Salva	4402	54,96	80,09
	Total	25379	422,43	60,07

Tabel nr. 17. Densitatea populației în zona periurbană Năsăud în anul 2002.

În zona periurbană a orașului Năsăud densitatea populației a fost de 60,07 locuitori/km² în anul 2002 și de 73,32 locuitori/km² în anul 2006. La nivelul județului densitatea populației a fost în anul 2002 de 58,2 locuitori/km², iar în România de 91,01 locuitori/km².

Densitatea populației prezintă valori cuprinse între 37,19 locuitori/km² în comuna Rebrîșoara și 103,91 locuitori/km² în comuna Salva și 253,24 locuitori/km² în Năsăud.

Densitatea populației este influențată de suprafețele localităților, morfologia terenurilor, gradul de acoperire cu vegetație, structura terenurilor, altimetria vetrelor, astfel că sunt localități cu densități de peste 50 locuitori/km² (Dumitra, Runcu Salvei, Nimigea, Salva) cu suprafețe mai mici și populație numeroasă și Rebrîșoara cu 37,19 locuitori/km² cu o suprafață mare și cu relief suprapus atât spațiului montan cât și colinar (tabelul nr. 14).

Nr. crt.	Localitatea comună/oraș	Nr. locuitori (2006)	Suprafața km ²	Densitatea populației loc/km ²
1	Năsăud	10953	43,25	253,24
2	Rebrîșoara	5091	136,87	37,19
3	Dumitra	4717	88,99	53,0
4	Salva	3050	29,35	103,91
5	Nimigea	5735	98,356	58,30
6	Runcu Salvei	1428	25,61	55,75
Total		30974	422,43	73,32

Tabel nr. 18. Densitatea populației în zona periurbană Năsăud în anul 2006

Densitatea populației agricole se calculează în funcție de suprafețele agricole formate din terenuri arabile, vii, livezi, pășuni și fânețe raportate la numărul de locuitori al fiecărei localități.

Nr. crt.	Localitatea	Nr. locuitori (2002)	Suprafața agricolă (ha)	Densitatea populației agricole loc./100 ha
1	Năsăud	10582	3243	326,30
2	Dumitra	4536	6909	100,65
3	Rebrîșoara	4739	6206	76,36
4	Nimigea	5522	7111	77,65
5	Salva	4402	3546	124,13

Tabel nr. 19. Densitatea populației agricole în 2002.

Suprafețele agricole au impus densități diferite ale populației agricole, dar și structura profesională a locuitorilor. Conform datelor din tabelul nr. 15 există în zonă densități agricole de peste 100 locuitori/100 ha (Năsăud, Dumitra, Salva,) datorate unei populații numeroase, dar și a unor suprafețe ocupate cu terenuri arabile, pășuni, fânețe, de peste 13698 ha, și sub 100 locuitori/100 ha în Nimigea și Rebrîșoara, comună cu o suprafață agricolă

mai mare și un grad mai ridicat de acoperire cu vegetație lemnoasă (fond forestier de 4620 ha).

Nr. crt.	Localitatea	Nr. locuitori (2006)	Suprafața agricolă (ha)	Densitatea populației agricole loc./100 ha
1	Năsăud	10953	3243	337,74
2	Rebrișoara	5091	8491	59,95
3	Dumitra	4717	2957	159,51
4	Salva	3050	1892	161,20
5	Nimigea	5735	6856	83,64
6	Runcu Salvei	1428	1658	86,12

Tabel nr. 20. Densitatea populației agricole în anul 2006.

La nivelul anului 2006 se constată o diminuare a suprafețelor agricole cu 1918 ha față de anul 2002.

Analizând datele din tabelul nr. 20 există în zonă densități agricole peste 100 locuitori/100 ha (Năsăud, Dumitra, Salva) mai ridicate decât la nivelul anului 2002 consecință a creșterii forței de muncă din sectorul primar (mobilitate profesională a populației). În Rebrișoara densitatea populației agricole s-a redus în 2006 cu 16,41locuitori/100ha, pentru că o parte din populație a plecat în străinătate pentru un loc de muncă mai bine plătit, iar o altă parte din populație s-a reorientat spre alte sectoare de activitate.

Bibliografie

- Boca, P., 1989: Structura etnică a populației județului Bistrița-Năsăud la recensământul din 1850–1851, în File de istorie, vol. VI, Muzeul de istorie, Bistrița.
- xxx, 1997: Anuarul demografic al județului Bistrița-Năsăud. Direcția Județeană de Statistică, Bistrița.
- xxx, 2005: Anuarul demografic al județului Bistrița-Năsăud. Direcția Județeană de Statistică, Bistrița.
- xxx, 1992: Recensământul populației și locuințelor, județul Bistrița-Năsăud. Populație. Direcția Județeană de Statistică, Bistrița.
- xxx, 2002: Recensământul populației și locuințelor, județul Bistrița-Năsăud. Populație. Direcția Județeană de Statistică, Bistrița.
- xxx, Geografia României, vol. II, Gf. Umană și economică.

ASPECTS REGARDING THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE IN THE URBAN AREA OF NĂSĂUD

Summary

Population differs because of its ethnographic, cultural-religious and demographic characteristics. Depending on these, we distinguish different structures.

The ethnical structure of the population emphasizes the fact that, during the time, the number of Romanian people has grown due to the emigration of minorities (German, Jews) and to the process of assimilation (numerous mixed marriages, the children being declared rather as Romanians).

The population confessional structure at the census of 1992 shows that the majority of population belongs to the Orthodox religion.

The structure on groups of age and sexes analyzes the number of people who are able to work and the capacity of generations replacement, of the consume and the needs of equipment to plan the economy and social equipment. In this sense, they use the pyramid of ages, which emphasizes a regressive population.

Regarding the professional structure, one can notice that the dynamics of labour in this area, compared to the year 1992, indicates a growth of population working in agriculture due to the Law of land fond no. 18/1991, a change in the form of land propriety, a restructuring of the industry and availability of labour, a diminution of the population which occupies the second sector and a growth of population which occupies the tertiary sector (an important development of the services in Nasaud).

The structure of population on types of habitat shows that after 1990, Nasaud lost a part of its inhabitants, some of them migrating to the rural part, others abroad, the rhythm of growth being of 0.13%. In the rural localities the rhythm of growth after this period is -0.01% in contradiction with the effect produced by the application of the Law of land fond in 1991 which generated urban-rural migrations.

V. RECENZII

Ioan Mureșan (coordonator), *Arhivele – mărturii ale trecutului. Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale la 70 de ani*, Editura Mesagerul, Bistrița, 2007, 306 p.

Cu prilejul aniversării a 70 de ani de existență a Direcției județene Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, în peisajul istoriografic local a fost lansată o lucrare cu scop comemorativ „ca o aducere aminte a condițiilor grele în care [arhiva bistrițeană, n.n.] a luat ființă și și-a desfășurat activitatea de la începuturi și până azi.” (p. 5). Volumul coordonat de către Ioan Mureșan este structurat în trei părți principale; în prima parte este dezbătut istoricul instituției de-a lungul celor 70 de ani concretizat prin adunarea, conservarea și valorificarea materialului documentar din județ, iar în partea a doua se oferă cititorilor lista fondurilor și a colecțiilor documentare ce pot fi consultate de către specialiști prin intermediul sălii de studiu. Ultima parte și cea mai importantă este dedicată publicării manuscrisului inedit semnat de către Nestor Șimon - „*Starea Regimentului și evenimentele din anii 1848-1849*” – referitor la participarea militarilor din Regimentul II românesc de graniță la Revoluția din Transilvania. Documentul este prefațat de „Argumentul” semnat de către Adrian Onofreiu și de considerațiile filologice ale lui Mircea Prahase, iar la finalul lucrării, pentru completarea informațiilor, editorii au decis inserarea a trei anexe. Primele două cuprind relatări ale colonelului Urban privind situația politico-militară din Transilvania la începutul anului 1849, iar a treia conține indicele bibliografic al articolelor referitoare la Revoluția din 1848-1849 publicate în revista „Arhiva Someșană” în perioada 1924-1940.

„*Starea Regimentului și evenimentele din anii 1848-1849*” reprezintă cea mai recentă apariție care vizează reconstituirea evenimentelor revoluționare pașoptiste din arealul geografic năsăudean, în continuarea unui prolific curent istoriografic, inaugurat după anul 2000, și care are marele merit de a valorifica documente inedite, reușind să depășească astfel vechile „clișee” istoriografice legate de modul în care ar trebui scrisă și înțeleasă Revoluția de la 1848-1849.

Acest manuscris a fost elaborat pe parcursul mai multor ani și finalizat în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, autorul concentrând-se pe nararea amănunțită a desfășurării evenimentelor din timpul Revoluției, accentuând locul și rolul Regimentului II în acestea: „*Istoria regimentului în acest timp e istoria poporului român, deci tractarea tuturor referințelor politice și sociale a poporului român cade în cadrul istoriei patriei, iar aici voi atinge numai pe acelea, fără de care e cu greu, ori cu neputință, de a înțelege cauzele și efectele.*” (p. 85).

Relatările lui Șimon se bazează pe valorificarea unui număr important de documente inedite, acesta dovedind și o foarte bună cunoaștere a

materialului istoriografic și a articolelor din presă publicate până la aceea dată, citate cu exactitate în note de subsol. De altfel, în prima parte a lucrării, autorul realizează o succintă prezentare a literaturii și izvoarelor istoriei Regimentului II românesc de graniță, accentuând anumite evenimente definitorii pentru soarta instituției militare. Analiza istoriografică, însoțită de un riguros aparat critic, nu se limitează doar la lucrările publicate, ea fiind extinsă și asupra manuscriselor și monografiilor cunoscute în epocă.

Pe lângă scrupulozitatea dovedită în modul de concepere și redactare a documentului, lucrarea este particularizată și prin aplecarea acestuia spre detalii, spre relatarea unor evenimente izolate care s-au dovedit cruciale pe parcursul desfășurării evenimentelor. Pornind de la cuvintele profetice rostite de Cserey în secolul al XVII-lea: „*Nenorocirea Transilvaniei totdeauna din țara ungurească și de la unguri s-a tras. Astfel pierdurăm și țara și libertatea.*” (p. 92), autorul dedică o bună parte a lucrării descrierii faptelor de arme a grănicerilor năsăudeni din batalionul I, atașamentului demonstrat de către aceștia față de jurământul depus pe drapelul austriac, dar și mijloacelor folosite pentru a evita recunoașterea constituției maghiare (pp. 107-155).

Șimon nu se limitează doar la nararea destinului excepțional al acestui batalion, el acordă importanța cuvenită tuturor manifestărilor, hotărârilor și luptelor din anii 1848-1849 în care a fost implicată „populația bărbătească” de pe teritoriul Regimentului, conflictul major din Transilvania acelei perioade, receptat între concepțiile românilor dominate de loialismul dinastic și cele ale maghiarilor tributare ideii războiului de eliberare și reunificare, fiind descris de către autor prin prisma educației sale, dar și a consecințelor pe care le-a avut asupra românilor.

Publicarea manuscrisului face parte din „travaliul de recuperare a moștenirii lăsate de Nestor Șimon” (p. 54), lectura acestuia fiind o nouă confirmare – dacă mai era nevoie – a acribiei și profesionalismului dovedit de Șimon în studiul trecutului, „*Starea Regimentului și evenimentele din anii 1848-1849*” oferind o imagine *in integrum* a complexității fenomenului revoluționar, a comportamentului colectiv, atât al elitelor, cât și al oamenilor de rând.

Claudia Septimia PETEANU

Etnologia este o „disciplină care se ocupă cu studierea liniilor directoare ale structurii și evoluției popoarelor” (DEX). Un loc primordial în cadrul acestei discipline îl ocupă studiul culturii populare, de care se ocupă folcloriștii, sociologii, psihologii, istoricii și alți specialiști din domeniul culturii și creativității umane. Rigorile și domeniul vast al acestei discipline presupune o pregătire științifică deosebită din partea celor care se încumetă să-și îndrepte atenția asupra anumitor aspecte din viața și evoluția unui popor, mai ales pentru faptul că elementele culturii populare trebuie studiate din perspectivă multidisciplinară și interdisciplinară.

Un deosebit reviriment a căpătat studiul culturii populare din județul Bistrița-Năsăud în cadrul Centrului Județean pentru Cultură, în care își desfășoară activitatea un harnic colectiv, compus din Nicolae Gălățean, director, Emilia Bumb Ometiță, Dalma Szekely, Ioan Simioanca, Anca Luca, Georgiana Vrâncianu, Adrian Moldovan și nu în ultimul rând preotul poet Ioan Pinte. Din multiplele activități ale acestei prestigioase instituții culturale aș reține trei certe realizări din domeniul publicisticii. Este vorba despre două cărți și o revistă.

Prima carte asupra căruia ne îndreptăm atenția aparține doamnei Emilia Bumb Ometiță și se intitulează *Studii Etnologice Bistrița-Năsăud – obiceiuri, meșteșuguri, rapsozi* – și a apărut la Editura Eikon din Cluj-Napoca, în anul 2007. Cartea cercetătoarei Emilia Bumb Ometiță este rodul unei pertinente și perseverente activități de cercetare a culturii populare din spațiul etnocultural al meleagurilor bistrițene și năsăudene. Așa cum aflăm încă din subtitlu, cercetătoarea și-a îndreptat atenția asupra unor obiceiuri și meșteșuguri care au izvorât din efortul creator al oamenilor ce și-au consumat existența în acest element al spațiului mioritic, străjuit de munții Țibleș, Ineu și Heniu, precum și în satele risipite la marginea vestică a Câmpiei Transilvaniei. Dacă meșteșugurile au avut menirea să sprijine efortul oamenilor în lupta pentru supraviețuire, rapsozii populari i-au încântat cu creațiile lor în clipele de odihnă și sărbătoare. Nu de puține ori, meșteșugurile tradiționale s-au ridicat la înalte cote artistice, reușind să îmbine, în mod adecvat, utilul cu plăcutul.

Cartea este structurată în șapte capitole: *Studii etnologice, Traducere, Destine, Meșteșuguri tradiționale, Rapsozi populari, Medicină tradițională și Reportaje*. Cu alte cuvinte a reușit să ofere cititorului o multitudine de elemente ale culturii populare de pe aceste plaiuri de legendă și baladă. Nu în mod întâmplător primul studiu este consacrat împăratului Traian, devenit în tradiția populară personaj mitic, legat de etnogeneza poporului român. De la înălțimea acestui personaj legendar, zeificat și cântat în colindele noastre, autoarea coboară la voștinarii din Căianu Mic, cei care aprovizionau materia primă pentru atelierele de lumânări din Transilvania. Oameni întreprinzători,

acești țărani isteți și-au câștigat cele necesare traiului cu fagurii făuriți de harnicele albine și transformați apoi în ceară și lumânări.

După ce consacră un studiu falnicului brad, ce împodobeste semețele lanțuri montane din ținutul Bistriței și Năsăudului, arbore sacru întâlnit în ritualurile nupțiale și funerare, „devenit însăși axa cosmică în jurul căruia s-a creat întregul Univers” (p. 21), precum și un alt studiu busuiocului, plantă considerată sfântă și întâlnită în riturile bisericești, la sfințitul apei la Bobotează, dar și erotică prezentă „în toate practicile magice cu finalitate maritală” (p. 26), se oprește asupra unui obicei agrar de primăvară, „Înstruțatul” sau „împănatul bouului”, care conservă elemente ale unui străvechi rit de fertilitate și fecunditate. Acest obicei s-a practicat și încă se mai practică sporadic în unele sate din județul nostru: Caila, Chintelnic, Cristur-Șieu, Figa, Mocod și Tăure.

Un obicei înrudit, prin unele funcții magice, cu „Împănatul bouului” este „Obiceiul Sânzienelor”, practicat mai ales în Maieru, dar și în alte localități din județul Bistrița-Năsăud. Și acest obicei a conservat unele elemente ale riturilor de fertilitate și fecunditate, precum și elemente ale cultului morților. În copilărie, la Șieu-Odorhei se practica într-un mod extrem de simplu. În preziua Sânzienilor mergeam pe câmp și adunam flori de sânziene. Ajunși acasă împleteam cununi, câte una pentru fiecare membru al familiei. Apoi le aruncam pe casă numind membrul familiei căruia îi era consacrată cununa. Dacă se întâmpla ca o anumită cunună să cadă, însemna că acel membru al familiei, căruia îi era numit, va muri.

Alte studii sunt consacrate cultului grâului, plantă ce ne asigură pâinea noastră cea de toate zilele. Dintre obiceiurile consacrate acestui cult, „Cununa secerișului” le-a adus măierenilor fama internațională, cucerind un *toporaș din aur* la un festival din Polonia. De fapt acest obicei a fost foarte răspândit atât în satele de pe Valea Someșului Mare, cât și în cele de pe Câmpie. Cununa pe care o purtau fetele pe cap și colacul sunt reminiscențe ale cultului solar, precum și ale altor funcții magice analizate detaliat și competent de autoare.

Emilia Bumb consacră multe pagini unor mesageri ai cântecului, dansului și culturii populare. Sunt amplu prezentate destinele Valeriei Peter Predescu, doamna cântecului năsăudean, maestrului coregraf Corneliu Octavian Botoș, precum și animatorului cultural, epigramistului și adevăratului fan Dracula, Alexandru Misiuga. De asemenea, cititorul ne face cunoștință cu interpreții de muzică populară Paraschiva și Login Căluș, câștigători ai următoarelor premii: *Marele premiu și Trofeul Festivalului-Concurs „De Ispas la Năsăud”*, *Premiul I la Concursul „Floare de pe Someș” (Dej)*, *Premiul I la Concursul de Muzică Populară „Luță Ioviță” (județul Caraș-Severin)*, *Premiul III la Festivalul-Concurs „George Motoiu Craiu” (Oravița)*; și *Premiul I la Spectacolul-Concurs „Floarea din Grădină” (Bistrița)*. Apoi cu instructorul Formației de cântece și jocuri populare „Poenița”, Alexandru Melean, cu virtuozul instrumentist Ioan Bart din Telciu, dar și cu poetul popular Leon

Tănasă din Susenii Bărgăului, ori cu păcurarul Petre Moloca din Telciu. Un caz interesant este cel al Reghinei Sângeorzan, fina sociologului Dimitrie Gusti, care a lucrat la Muzeul Satului din București, înainte de război, până la cedarea Ardealului. Activitatea artistului fotograf Ioan Șuşcă din Sângeorz Băi este punctul de trecere spre prezentarea meșteșugarilor tradiționali, care începe cu Aurica Brândușă din Salva, a cărei mărturisire de credință este următoarea: „Eu nu mă las de țesut cât trăiesc, mie și-n mormânt îmi trebe să mă pună țărancă” (p. 190). Galeria meșterilor populari, adevărați artiști, continuă cu Mărioara Cioancă, țesătoarea din Josenii Bărgăului, cu Viorica Covaci din Telciu, cea care confecționează cununi de mireasă, cu Maria Ceuca din Salva, meșteră la împletitul părului fetelor, cu meșterul dogar Filip Dumitru din Telciu etc.

Dintre rapsozii populari se disting Ion Sabadăș din Telciu, care afirmă că: „La nunta unde cântam ieu, vinea tăt satu” și Dumitru Ciupa, component al Orchestrei Profesioniste „Bistrița”, condusă de dirijorul Cornel Pop. Reprezentant al folclorului muzical și coregrafic de pe Valea Bărgăului, Dumitru Ciupa, are în palmaresul său numeroase distincții: *Premiul I la Festivalul de Folclor de la Vorona* (Botoșani); *Premiul I la Festivalul de folclor de la Năvodari*; *Laureat la Festivalul Internațional de Folclor al Țărilor Balcanice de la Plovdiv* (Bulgaria); *Premiul I și Trofeul Festivalului de Folclor „Pe aripi de baladă”* (Târgu Jiu), *Laureat la Festivalul de Folclor „Allutus”* (Râmnicu-Vâlcea); participant la „Zilele Francofoniei” din Besanson (Franța) împreună cu Fundația Culturală Româno-Franceză din Bistrița. Nu-l uită nici pe regretatul profesor artist Larion Todică, fost membru de bază al Ansamblului Folcloric „Cununa de pe Someș,” împreună cu care a efectuat numeroase turnee în Franța, Polonia, Ungaria, Libia, Israel, Italia, Cehia, Bulgaria, Olanda, Germania, Suedia, Danemarca, Spania, etc.

O notă specială acordă autoarea cărții „Teatrului nescris” din comuna Șanț, prezentând pe regretații membrii ai acestei formații, Nechita Olari și Macedon Carafa, precum și pe artistul exemplar Constantin Iugan. Într-o toamnă de aur someșană l-am vizitat pe marele Constantin Iugan, împreună cu profesorul Pompei Ștefănescu, care conducea pe atunci destinele culturii din județul Bistrița-Năsăud. Mi-a rămas în minte figura acestui bătrânel inteligent și sfătos, desprins parcă dintr-un vechi basm popular. Ne-a relatat atunci despre teatrul nescris, în cuvinte simple, dar cu autoritatea unui regizor desăvârșit.

Nu chiar întâmplător medicina tradițională este reprezentată prin „doftoroaia” Maria Corheș din Dipșa, după cum nu întâmplător prezintă biserica săsească din Dipșa, renovată și trecută în proprietatea parohiei ortodoxe. Este momentul să-mi repar o gafă pe care am făcut-o cu ani în urmă. Într-o primăvară mă aflu la o inspecție la școala din Dipșa, aflată în imediata apropiere a bisericii. Într-o pauză biserica a fost vizitată de câțiva excursioniști francezi. Pe atunci biserica era într-o stare jalnică. Pentru a salva situația eu le-am spus francezilor că a fost construită în secolul al XII-lea.

Adevărul este că nu știam că fusese construită între anii 1482-1489, așa cum ne informează Emilia Bumb.

Despre această carte Ioan Pinteau afirmă, pe bună dreptate, că „sintetizează sau pur și simplu arhivează valorile și moștenirile lumii rurale”, iar profesorul Vasile Filip, prefațatorul cărții, scrie: „avem în volumul Emiliei Bumb nu doar imaginea a ceea ce au fost părinții noștri, ci și imaginea a ceea ce ar trebui să fim, dacă (mai) vrem ca <<globalizarea>> să nu ajungă să se confunde cu <<aplatizarea>>, iar lipsa de prejudecăți - cu lipsa de rădăcini”. Aceste rădăcini ale eternității noastre, autoarea, absolventă a Facultății de Litere, Secția Română-etnologie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, le-a căutat nu numai în satele din județul Bistrița-Năsăud, ci și în vasta bibliografie de specialitate studiată, care numără nu mai puțin de 79 de titluri. O activitate impresionantă încununată cu un bine meritat succes.

Cea de a doua carte despre care ne-am propus să emitem modestele noastre judecăți de valoare este scrisă de profesorul Vasile V. Filip și are un titlu cu conotații matematice *Eseuri +/- etnologice* și a apărut sub egida Centrului Județean pentru Cultură Bistrița-Năsăud, la aceeași prestigioasă editură clujeană Eikon, ca și cartea Emiliei Bumb. Conotațiile matematice ale titlului se explică prin faptul că Vasile V. Filip, fiind un „cercetător remarcabil, cu o excelentă instrucție în domeniul științelor etnologice și antropologice” - după cum afirmă Prof. Univ. Dr. Ion Șeuleanu în prefața cărții - știe foarte bine că nu toate eseurile din cuprinsul cărții se înscriu perfect în domeniul de preocupări al etnologiei. Marea majoritate a eseurilor au văzut deja lumina tiparului în publicații centrale sau locale precum: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”, Miorița, Minerva, Zestrea, Revista Bistriței, Studii și cercetări etnoculturale, Actualitatea BN, Grai. Revistă de literatură și artă, Revista ilustrată, Mișcarea literară, Mesagerul de Bistrița-Năsăud, Mesagerul literar și artistic, Răsunetul*, de unde se vede că Vasile V. Filip nu este un cercetător de ocazie, ci „o prezență activă în viața științifică și literar-artistică a orașului Bistrița, a județului” și a țării.

Dacă ne gândim că folclorul și etnografia au o ne semnificativă prezență în programa școlară, reiese că demersul științific al dascălului de la Colegiul Național „Liviu Rebreanu” din Bistrița este un efort ce ține de o „aventură” extracurriculară. Acest lucru este remarcabil mai ales prin faptul că, pe lângă multiplele și deloc ușoarele obligații profesionale, a reușit să scrie, până în prezent, două excelente cărți, dintre care prima, intitulată *Universul colindelor românești (În perspectiva unor structuri de mentalitate arhaică)*, este de fapt teza sa de doctorat, coordonată de regretatul nostru Prof. Univ. Dr. Dumitru Pop.

Eseurile lui Vasile V. Filip sunt repartizate, funcție de tematică, în următoarele secțiuni: *Miturile fundamentale, Alte aspecte de cultură populară, Cărți de cercetare etnologică, Etnologie și literatură, File de calendar popular și Aspecte sociale*. În prima secțiune analizează dintr-o perspectivă originală două dintre miturile pe care George Călinescu le considera ca fiind fundamentale

pentru cultura populară românească: *Meșterul Manole și Miorița*. După ce analizează, în mod strălucit, structura și semnificațiile mitului jertfei zidirii, întâlnit la diferite popoare din sud-estul Europei, autorul ajunge la concluzia că toate aceste popoare „își au în legenda jertfei pentru zidire un mit central al spiritualității lor” (...) care „satisfăcea o anumită nevoie spirituală, întâlnea o rezonanță pe care n-o întâmpina aiurea” (...). Românii, la fel ca celelalte popoare, și-au găsit „în acest mit propriul lor destin, poate chiar destinul omului în general, în drumul către sine.” O notă specifică a mitului este că, în timp ce „în toate variantele vecinilor noștri se construiesc bunuri de utilitatea publică – un pod, o cetate; în spațiul românesc este vorba de construcția unei biserici”. Ori, după afirmația lui Mircea Eliade biserica este o „axis mundi”, un element de legătură între cer și pământ, ceea ce denotă aspirația românilor spre universalitate, spre sacru.

Celelalte balade ce se axează pe un alt mit fundamental, *Miorița*, îi consacră un studiu, în care abordează dintr-o perspectivă strict originală, atât mitul cât și balada, vorbind despre *Miorița fetelor*. În variantele comentate nu mai avem de-a face cu existența pastorală a poporului român și cu nunta de dimensiuni cosmice, ci „cu o nouă și mai puțin cunoscută ipostaziere artistică a scenariului mitic al căsătoriei sacre, incluzând moartea partenerului uman, urmată de o reînviere, cel puțin sub forma sporului de flux vital adus vegetației și vieții ...”.

În secțiunea următoare analizează alte aspecte ale culturii populare, mai puțin abordate de specialiști sau chiar deloc: *Ruralitate transilvană arhaică în basmele lui Ion Pop Reteganul, Pomul și steagul în ritualul nunții și înmormântării din satul Chiuză, jud. Bistrița-Năsăud, „Cârja lui Dumnezeu” în câteva colinde și legende cosmogonice, Țiganii – fișă etnică, Căutarea leacului și nenorocul în câteva texte populare din zona Năsăud, „Teatrul din munți”* (evident, cel din comuna Șanț), *Prin geografia mitică (scurtă plimbare spre munții de dincolo de lume), Surse și agenți ai frumuseții în câteva descânțece de dragoste*. Simpla menționare a acestor titluri este concludentă pentru diversitatea de teme și aspecte abordate de etnologul Vasile V. Filip, fără să mai reamintim tratarea originală și avizată a acestor aspecte ale geniului popular românesc. Eseurile sale se adresează în mod deosebit specialiștilor în domeniu și pentru a fi receptate trebuie să fi citit cel puțin cincizeci de cărți sau o sută de studii axate pe aceste teme (vorba unei reclame de la un post TV). O notă comună au însă toate eseurile: toate sondează aspecte ale gândirii arhaice ale înaintașilor noștri trăitori pe aceste meleaguri, insistând și relevând varietatea și bogăția geniului incontestabil al poporului român.

Ca un adevărat specialist ce este, Vasile V. Filip comentează în mod pertinent cărți și studii ale unor confrăți. Astfel, se oprește asupra cărților lui Andrei Oișteanu, pe care îl consideră drept o personalitate aflată „în prelungirea unei adevărate serii de mari personalități ale domeniului (...), precum Lazăr Șăineanu sau Moses Gaster”. De asemenea, analizează cartea universitarului sibian Vasile Avram, *Creștinismul cosmic – o paradigmă*

pierdută? – mit și ortodoxie în tradiția românească, precum și cărțile lui Menuț Maximilian și Emilia Bumb. Autorul descifrează elemente mitologice în proza lui Pavel Dan, în poezia *Atque nos!* a lui George Coșbuc, precum și în romanul *Fagul* scris de Titi Damian.

Chiar dacă eseurile abordează teme de strictă specialitate, stilul accesibil, clar și elevat, facilitează studierea lor și de către elevi și cititori mai puțin familiarizați cu studiile etnologice. De aceea, ne pare firească afirmația profesorului universitar Ion Șeuleanu care afirmă în prefață că: „Vasile V. Filip este un cercetător al culturii tradiționale în deplinul înțeles al cuvântului. Informat, riguros, pasionat (...) gândește bine și scrie frumos, precis și totodată nuanțat, cum se întâmplă mai rar printre etnologi”. După această constatare a unei autorități în materie este inutil să mai adaug ceva.

O certă reușită a Centrului Județean pentru Cultură Bistrița-Năsăud este editarea unei prestigioase publicații, de înaltă ținută științifică și grafică. Este vorba de *Revista ilustrată*, definită în subtitlu drept revistă de cultură populară – arte – literatură. Acest subtitlu este edificator pentru conținutul atât de bogat și variat al revistei, incluzând în paginile ei întreaga gamă de preocupări a instituției care o patronează.

Am în față numărul 7-8, anul IV (2007), Serie nouă, apărut de fapt abia în vara anului 2008, datorită inerentelor dificultăți de ordin financiar. Subliniem că prima serie a revistei își are începutul în anul 1898, din inițiativa preptului Ioan Baciuc din Șoimuș și a învățătorului folclorist Ion Pop Reteganul. Administrația revistei era la Șoimuș, redacția la Reteag, iar tipărirea se efectua la Bistrița.

Redactorul Șef al noii serii este Emilia Ometiță, secretar de redacție Dalma Szekely, iar colectivul de redacție este compus din: Ioan Simioanca, Anca Luca, Georgiana Vrânceanu și Adrian Moldovan. Editorialul actualului număr, intitulat *Marea spaimă*, este semnat de Ioan Pinte. Cuprinsul revistei este deosebit de bogat, cuprinzând 352 de pagini. În funcție de conținutul studiilor și articolelor au fost structurate următoarele secțiuni: *Religie și cultură*, *Memoria*, *Texte fundamentale*, *Studii și sinteze*, *Zestrea satului*, *Reportaj*, *Atelier de antropologie*, *Dialoguri oportune*, *Cartea de aur a satului*, *Atitudini*, *Literatură și folclor*, *Muzee sătești*, *Pictură*, *Izvoare*, *Personalități culturale*, *Diaspora*, *Minorități*, *Meșteșuguri tradiționale*, *Medalion artistic*, *Interru*, *In aeternum*, *Enciclopedica*, *Consemnări*, *Cenacluri literare*, *Retrospective*, *Manifestări*, *Turnee*, *Raftul de sus* și *Revista revistelor*.

Menționăm câteva dintre cele mai semnificative materiale publicate în acest număr al revistei: Pr. Ștefan Iloaie, *Martiriul lui Atanasie Todoran din Bichigiu și al celor împreună cu dânsul*; N. Steinhardt, *Despre fidalitate sau Cuvânt bătrânesc despre cei tineri*; Ioan Seni, *Simeon Florea Marian – academician năsăudean (1847–1907)(160 de ani de la naștere și 100 de la moarte)*; *Insectele în folclorul cules de academician (studiu etnocultural)*; Ion Lăpușneanu, *Crăciunul la Șieu-Odorhei*; Vasile V. Filip, *O nouă zonă de colinde și colindat pe harta etnologică românească: văile sudice ale Țibleșului*; Cornel Cotuțiu, *Distincția culturii culte în*

lumea satului; Sever Ursă, Copilăria și maturitatea Muzeului „Cuibul visurilor”; Ioan Pop, Miorița (variantă). Balada lui Boșotă, Emilia Ometiță, Tudor Jarda; Nicolae Vrăsmaș, Radu Petrescu și ținutul bistrițean; Pamfil Biltiu, O sută de ani de la naștere; Mihai Pop – personalitate marcantă a folcloristicii românești și internaționale; Takacs Noemi, Valori autentice într-un sat de pe Câmpie; Ioan Arcălean, Carnavalul sașilor în cântec și dans; Emilia Ometiță, Sculptură în lemn. Preotul Timotei Găurean din Agrieș: „Mi-am dorit să pot păstra istoria nu în file ci în obiecte!”, Veronica Oșorheian, Satul care a sărbătorit 100 de ani de activitate teatrală (1907–2007) – Leșu, județul Bistrița-Năsăud; Ioan Radu Zăgreanu, Poezie și biografie; Andrei Moldovan, Cenaclum – după „marile zăpezi”; Szekely Dalma, Lansarea cărții de specialitate „Studii etnologice” de Emila Bumb; Alexandru Cățcăuan, Al 23-lea „Măr de aur”; Menuț Maximilian, „Pana de păun” a rămas în județ, la Molișet și multe alte articole, studii și recenzii.

Din simpla menționare a acestor titluri și autori reiese bogăția și varietatea tematică a prezentului număr al revistei, care ilustrează în mod fericit trecutul și prezentul cultural al binecuvântatului ținut al Bistriței și Năsăudului, orașe care dau numele și faima județului. Dorim acestei prestigioase reviste să ilustreze mulți ani de acum înainte creația oamenilor de pe aceste plaiuri. Aș menționa cu satisfacție că, în ultimii ani, s-au reluat relațiile culturale între Bistrița și Năsăud, între Valea Bistriței și Valea Someșului. Unirea face puterea și împreună, toate forțele culturale din județ putem să ne situăm la înalte cote de competență, mai ale că cele două orașe au devenit și centre universitare.

Ion LĂPUȘNEANU

In alaturare / se
unui formulariu de
sorela demandare:
Tiese impune de
aceste Tabele in
tate, spre care scopu
tele necesari ale con
in catu se corespu
si cu natura lucruri
numa cu datele sim
Datele despre aria
Contributiune le
si Costul de t